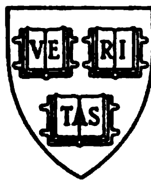

HARVARD LAW LIBRARY
3 2044 059 364 356

VE
RI
TAS

HUSZONÖT ÉV

MAGYARORSZÁG

TÖRTÉNELMÉBŐL.

1823—1848.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

HARMADIK KIADÁS.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST, 1887.

KIADJA RÁTH MÓR.

...KIADÁSA.

...LMÁN.

IRODALOM ÉS MÍVELTSÉGTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

A RÁKÓCZY-KORBÓL.

Toldalékúl: KURUCZVILÁGI KIADATLAN KÖLTEMÉNYEK-TÁRA.

Nagy 8-rét. 3 frt 40 kr.

TARTALOM: I. Társadalmi, mívelődési és művészeti viszonyok hazánkban II. Rákóczy Ferencz fejedelemsége alatt. Bevezetés. A régi magyar társadalomról általában. Annak újabb fellobbanása II. Rákóczy Ferenczczel. II Rákóczy Ferencz udvartartása. — Az udvar magyar szelleme nyelvben, szokásokban és öltözékben. — Országos és társadalmi ünnepélyek. — Fényűzés, Bercsényi unghvári palotája. — Országnagyok házai. Gazdasági, kereskedelmi, pénz- és iparügyek. Iskolai, tudományos, közmívelődési és művészeti állapotok. II. Jóslatok és babonás hiedelmek a Rákóczy-korban (kulturtörténeti tanulmány). III. Az első magyar költőnő báró Petrőczy Kata-Szidónia, gróf Pekry Lőrinczné élete és versei (1658—1708). IV. Ghymesi gróf Forgách Simon tábornok mint író. V. Magyar katonai irodalom a XVIII. század elején. VI. Kuruczvilági énekek: (1666—1716). Bátorító ének (cantio militaris) 1666. Gondolkodjál szegény magyar!.... (Cantio alia) 1666—1670. Magyarország utolsó romláshoz közelgető állapotját kesergő ének (Anno 1670. die 28. Aprilis). Unghi lakodalom. (Latin-magyar gúnyköltemény) 1675. A világhoz szabott ének (1675). Egy Istenében reménylett szegény bujdosónak alázatos könyörgése (1674 egész 1680). Lipóczy Leczer Sándor elestéről (1607). Valedictio funebralis. Zólyom vára megvételéről (1703 november 15. egész deczember 10.). Mint folyt Magyarország dolga in Annis proxime elapsis 1703, 1704 et 1705, azokrúl irt rövid rythmica historia szakaszai. Anno 1703, die 8. Mensis Decembris. Zólyom vára feladattatván és másnap a német belőle kitakarodván, die 10 ejusdem ez a hálaadás mondattatott, desolutus stylussal. Patyolatos a kurucz.... (1705). Abcdarium hungarorum sub motibus Rákóczyanis, anno 1706. Buzdító (1703—1708). Beniczky Gáborról (1708). Labancz gúnyvers az unghvármegyei kuruczokra (Pálóczon, 1711 május közepén). Pálóczi Pasquillusnak replikája (1711 május 20—25). Bujdosó Rákóczy (régi népballada). Rákóczy Ferencz búcsúdala (1711). Egy bujdosó szegény legény.... (Alia cantio, valde dolorosa) 1711. Bujdosó éneke (Cantio peregrini) 1711 után.

HUSZONÖT ÉV
MAGYARORSZÁG
TÖRTÉNELMÉBŐL.

1823—1848.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

HARMADIK KIADÁS.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST, 1886.
KIADJA RÁTH MÓR.

forTy
H

NYOMATTA HORNYÁNSZKY VIKTOR

TARTALOM.

Negyedik könyv.

A kormány ellenhatása a szabadelvű nemzeti irány ellen V. Ferdinánd első kormányéveiben.

Első fejezet.

Az 1832/6-ki országgyülés második fele.

Második fejezet.

A kormány kisérletei a szabadelvű nemzeti irány elfojtására s ellensúlyozására.

Harmadik fejezet.

Kibékülés az 1839/40-ki országgyűlésen.

Ötödik könyv.

Reformi s nemzetiségi harczok 1840—1843 között

Első fejezet.

A mozgalom új tényezői.

Második fejezet.

A nemzetiségek harcza.

Harmadik fejezet.

A kor főbb reformkérdései.

Negyedik fejezet.

Az 1843/4-ki országgyülés. A remények meghiúsulása.

NEGYEDIK KÖNYV.

A KORMÁNY ELLENHATÁSA A SZABADELVŰ NEMZETI IRÁNY ELLEN V. FERDINÁND ELSŐ KORMÁNYÉVEIBEN.

ELSŐ FEJEZET.

Az 1832/6-ki országgyülés második fele.

Az ország rendei, Ferencz haláláról hivatalosan értesülvén, hatvanöt tagból álló küldöttséget intéztek Bécsbe, megvinni az új uralkodónak a nemzet hódolatát. A fényes küldöttség fényesen fogadtatott az udvartól. A magyar kanczellária palotájában összegyülvén, a helyben tanyázó magyar katonaság sorai közt udvari díszkocsikon haladt át Bécs utczáin a császári lakba, hol a lépcsőzeten a német gárda, az előtermekben a magyar királyi testőrség vala felállítva. Ferdinand király, a feketén bevont trónon, gyász magyar öltözetben, födetlen fővel s állva, jobb oldaláról a császári udvari főhivatalnokok —, balról a magyar udvari kanczellár, Reviczky gróf és a magyar testőrség kapitánya, Splényi báró, környezetében fogadta a küldöttséget. A küldöttség nevében Pyrker László, egri érsek, szónokolt, hosszú beszédben fejezvén ki a nemzet hódolatát és szerencsekivánatait az új fejedelemnek, s a reményeket, melyek uralkodásához kapcsolvák. A beszéd végével Ferdinánd a nemzet hódoló feliratát, mely neki a küldöttség által átnyujtatott, a kanczellárnak átadván, a trónban ülve, feltett kalpaggal olvasta el rövid köszönő válaszát. A küldöttség ezután néma bókok közt vonúlt vissza s Mária Auguszta királyné elébe járúlt, ki udvari hölgyeitől körülvéve, egy

Hódolat az új uralkodónak.

1835. más teremben várakozék a hódolatra. Midőn az üdvezlő beszédre halk hangon, látszólagos elfogúltsággal mondott rövid, latin válaszában egyebek közt említette, hogy az ő ereiben is a nagy Mária Terézia vére foly, a küldöttség hangos éljen-kiáltásokkal távozott előle.

A tisztelgéseket fényes lakoma követte, melyen a birodalmi s házi főkanczellár, Metternich Kelemen herczeg viselte a király képét. Midőn a küldöttség a lakoma végével tőle bucsút vett, Metternich, válasza közben, a trónváltozás hírének az olasz udvarokhoz megvitelére követűl kinevezett gróf Zichy Istvánhoz fordúlván, ilyképen szóla: „Mondja meg a gróf az illető udvaroknak, melyekhez küldetve van, hogy a monarchia kormányrendszere szebb diadalt alig ült valaha, mint néhány nap óta e fővárosban. Egy, negyvenhárom évig uralkodott fejedelem elhal; az új fejedelem a trónt elfoglalja: és minden a régiben marad, minden csöndes és loyális, miként látja.“

Metternich állítása csak egyik részében volt való. Minden csöndes, minden a régi rendben maradt a trónváltozásnál; de ennek oka koránt sem a monarchia kormányrendszerének jóságában s közkedveltségében; hanem, e kormányrendszer daczára, a népek csaknem túlságos loyalitásában vala keresendő. E loyalitás annál inkább megérdemli az elismerést, minthogy a nemzetnek semmi kilátása sem volt arra, hogy Ferdinánd trónra léptével az alkotmányosság tekintetében élénkebb jogérzet, a nemzeti kifejlés, újjászületés ügye iránt nagyobb méltányosság, a népszabadság iránt több hajlam foglaljon helyet az ország kormányánál.

E reménytelenség épen onnan eredt, hogy az új uralkodó alatt semmi sem változott; a kormány rendszere, személyzete, politikája, minden a régi maradt. Ferdinánd a természettől oly szelíd, jó szívet nyert osztályrészűl, hogy általa alattvalóinak boldogítójává válhat vala. De, ezeknek bánatára, idegrendszerében egy makacs kórság, a nehéz nyavalya csirái rejlének, melyeket a korán anyavesztett

gyermekben nevelőjének, Tige grófnak, egészen ferde, durva, sőt nem ritkán embertelen bánásmódja s a beteg organismus kellő ápolásának elhanyagolása hamar kifejlesztett. A férfiasság fejlődésének időszakában egy pár év némi reménynyel kecsegtetett, hogy a fejlődő test legyőzi a nyavalyát. Szellemének emelkedéséről s önállóságáról, akaratának erélyéről, sőt szabadelvű irányáról, mely miatt egy ideig atyjával is némi meghasonlásban volt, mind több hír kezd vala szárnyalni az országban. „Én gróf Illésházyval tartok — irja 1826-ki april 3-kán Kazinczy Ferencznek gr. Dessewffy József, — ki még jobban tudja mint én, hogy a koronaörökös energicus ember lesz, és hogy több esze van mint hírlelik és a mint akarja magáról véleltetni. Kényes az ő helyzete és mindent megmagyaráz.“ De a közvárakozás nem teljesedett egészen; az idegbaj, bár gyöngült, de végkép nem szűnt meg. 1835.

Ferdinánd ezen állapota miatt atyja, életének végső, gyakori s huzamos betegeskedéssel töltött szakában a maga testvéröcscsét, Lajos főherczeget, helyezte a cabinet élére. A fejedelmi család megegyeztével, Ferencz halála után is e főherczeg maradt az uralkodó képviselője a kormány ügyeiben; a birodalmi politikát pedig, mind a kül- mind a belügyekben, ezentúl is Metternich herczeg, s az elébbinél még nagyobb hatalommal igazgatta. A királyné, Mária Auguszta, kinek vallásos kedélyét uralkodási vágy nem ösztönzé, elvonúltságában semmi részt sem vett a politikában. Annál több befolyást törekedett magának szerezni Zsófia főherczegné, Ferencz Károly főherczegnek, a magtalan Ferdinánd legidősb öcscsének s koronaörökösnek élénk, uralkodni vágyó neje.

A kabinet politikai rendszere, a kormányzat elvei mindenben a régiek maradtak. Metternich a birodalom csöndét, a népek loyalitását Ferencz halálakor a kormányrendszer diadalának tartván, nem látott okot a husz év előtt önmaga által megállapitott rendszer megváltoztatására. A következett A kormány-politika.

1835. események mindazáltal czáfolhatlanúl tanúsítják, hogy ő e rendszer sajátságos elveit, melyeket Ferencz 1825 óta önszántából némileg megszelídített, most az uralkodó akaratában semmi akadályt nem találván, nagyobb szigorral akará alkalmazni. Számítva a nemzet loyalitására, a világbéke e zavartalan állapotában, melyet az orleánsi dynastiának meggyökeresedése több nemzedékre látszék biztosítani, részint alattomos működés, részint szigorúbb rendszabályok életbeléptetése által, még egyszer megkisérleni szándékozott a fejledező nemzeti szellem mind szabadelvűbbé, a reformtörekvések mind radikálisabbá való irányának elfojtását. Kétségtelen jelei mutatkozának ennek már Ferencz végső életszakában is azon eljárásban, melyet a kormány az erdélyi diéta tekintetében, a magyar országgyűlésen pedig az ország fejlődésére oly szükséges, a monarchiai elvre nézve pedig oly ártatlan, sőt csak kedvezőleg hatható örökváltság s egyéb úrbéri törvényjavaslatok tárgyában követett. E kisérletet Metternich, Ferencz halála után, mondhatni, mindenható miniszter, néhány évig szivós kitartással folytatá, mig végre a megszilárdúlt nemzeti közvélemény hatalma által kényszerítve, azt némileg módosítá s más irányú kisérletekkel cserélte fel.

Ki a kormánynak ezen kényuralmi visszahatásáról még az úrbéri törvényjavaslat sorsa s az erdélyi rendkivüli kormányszabályok után is kételkedett volna, eléggé meggyőződheték mindjárt Ferdinánd trónra lépte után ama czélzatból, mely a királyi czím körül nyilvánúlt s azon eseményekből, melyek a szólásszabadság tárgyában fejlettek ki.

A királyi czím feletti viták.

A királynak april 19-kén előforduló születése napjára a rendek, szokás szerint, üdvözlő feliratot készítettek, melyben Ferdinánd e néven V-dik királynak czímeztetett. Hogy e néven az országnak korábbi időkben már négy koronázott királya volt, minden iskolai kézi könyv tanítá, törvényeink tárháza pedig, a Corpus Juris, kérdés alá sem eshető szembetűnőséggel tanúsítá. Hogy továbbá a magyar

királyok czím- és névsorában semmi változás nem történt akkor, midőn Ferencz 1804-ben az osztrák császári czímet felvette, s azontúl magát, bár e néven mint német birodalmi császár II-dik volt, I. Ferencznek neveztette, magából azon oklevélből is világosan kitűnik, melyet az említett évben, ausztriai császársága tárgyában kibocsátott. Miként annak helyén elmondottuk, ezen okmányban Ferencz maga világosan kijelenti, hogy sem addigi viszonyait Magyarország iránt, melyek a pragmatica sanctio czím alatt ismert viszonylagos, és azért a nemzet megegyezte nélkül nem is módosítható szerződésen alapúlnak, megváltoztatni, sem Magyarországot az ausztriai császárság tartományává tenni, s ekként önállóságában megcsorbítani egyátaljában nem szándékozik. Magyarországon Ferencz név alatt ő lévén az első király, azon czímváltoztatás, mely szerint magát azután mint császár is I-sőnek nevezte, a magyar királyi czímmel nem jött összeütközésbe. Másként állott a dolog Ferdinándra nézve, kit, a mondottak szerint, bár mint osztrák császárt az I-ső, de mint magyar királyt az V-dik Ferdinánd czím illetett meg. Megváltoztatni e czímet, és Ferdinándot, mint magyar királyt is, e néven I-sőnek czímezni, annyi volt volna az ország részéről, mint elismerni, hogy az új osztrák császárságba Magyarország is beolvasztatott, annak tartományává lett, nemzeti függetlenségét s önállóságát elvesztette. 1835.

Mennél világosabban folyt az előzményekből ezen következtetés, és mennél kétségtelenebb volt a nemzeti függetlenség joga, s e tekintetben magának az osztrák császárságot megalapító okmánynak értelme: annál felötlőbb volt. hogy a főrendek többsége az „V-dik Ferdinánd“ czímen mégis felakadt, s kétségkivül a Bécsből vett utasítás szerint, makacsúl kivánja, hogy a királyt a rendek is egyszerűen „I. Ferdinándnak“ czímezzék. Alig is lehetne ezt megfejteni, ha nem tudnók, hogy a főrendek, a demokratiától s a kiváltságaikat fenyegető reformoktól félvén, azok meggátlása végett szorosabban a kormányhoz szövetkeztek, készek azt

1835. érdekeiben pártolni. hogy viszont az aristokratiai kiváltságok megőrzésében s a reformok meggátlásában tőle nyerhessenek pártolást. Oly önző s elfogúlt vala még főnemességünk nagy része, hogy nem kételkedett még a nemzeti függetlenség megcsorbításának szándokában is támogatni a bécsi kormányt, csakhogy tőle viszont a maga hűbéri jogainak s kiváltságainak megtartásában s a demokrat irányú reform meghiúsításában segélyt nyerjen. A rendek háza jól tudván hogy, ha a király czímében az ország függetlenségi jogát ekként megcsorbíttatni engedi: a kormány, melynek különben is jogfoglalás, kényuralom a fő törekvése, nem késendik ezen, látszólag csekély, engedmény minden következményeit hasznosítani a maga részére; s rövid idő múlva fennen hirdetendi, hogy a törvényhozás maga önként lemondott az ország függetlenségéről. A rendek házában e miatt nagy ingerültség támadt a főrendi tábla ellen, mely megátalkodottsággal ragaszkodva a bécsi kormánynak vele még csak magán úton közlött kivánatához, sok ideig vonakodék megegyezni a király törvényes, sem történelmileg, sem diplomatikailag kétségbe nem vonható czímében. A két tábla közti vita több hónapig tartott; a főrendek tizenhétszer vetették vissza a rendeknek megczáfolhatlan érvekkel támogatott üzenetét; a kedélyek ingerültsége nőttön nőtt, mert az egyességnek minden reménye eltűnt.

A nádor végre maga is komolyan aggódni kezdett ezen, mindinkább elmérgesülő visszonyok felett, s egy tanácskozása után Deák Ferenczczel, ennek tanácsára magán úton felterjeszté, hogy miután a rendek engedékenységére egyátaljában nem számolhatni, minél fogva az ügyet tovább erőszakolni nem tanácsos: a király közvetlen lépjen fel s maga vágja ketté a bonyolódott csomót. A bécsi kormány végre meggyőződvén, hogy az ország függetlenségét e mellékes kérdés leple alatt megingatni nem lehet, hajlott a jó tanácsra. Néhány nap múlva egy kir. leirat érkezett, melyben Ferdinánd kijelenté: hogy magát törvényes magyar

királynak tartja, s egyenes öröködési joga ellen vétene, ha a királyságára vonatkozó bármely kérdésben kétségnek engedne helyt. Kijelenti tehát, hogy ő magát, mint magyar királyt, V-dik Ferdinándnak fogja nevezni s neveztetni. A főrendek e leirat következtében még gyűlöletesebb világban tűntek fel a nemzet előtt, mint ha önszántukból engedtek volna a rendek táblájának. El lehetett azontúl rólok mondani, — mitől nem is kimélte meg őket a közönség, hogy magánál a királynál is királyiabbak, túlzó royalisták. A főrendi osztály e kérdés oly makacs vitatása által nagyon sokat vesztett a közvéleményben: a közönség ellenkező túlságba esvén, még hazafiságát, nemzeti érzetét is kétségbe kezdte vonni s bizodalmát tőle egészen megvonta. 1835.

Wesselényi bepereltetésének kérdése.

A kedvetlenség, ingerültség, mely a kedélyekbe ezen viták alatt fészkelte be magát, azontúl nem is oszlott szét az országgyűlés egész folyamában; mert mind újabb események merültek fel, mikből bőséges táplálatot nyert a köz elégületlenség. Mindjárt a királyi czím feletti viták kezdetében lőn közhírré Wesselényinek a jobbágyok örökváltsága mellett a múlt évben, Szatmár megye közgyülésén, mondott beszéde miatti bepereltetése, s május 4-kére a kir. tábla elébe idéztetése. Az ünnepelt, népszerű férfiúnak két oldalról is czélba vett zaklattatása annál mélyebb fájdalmat s aggodalmat gerjesztett a nemzet szabadelvű részében, minthogy benne nemcsak a reformügy, hanem a legfontosabb alkotmányos elv, a szólásszabadság támadtatott meg a kormány által. Majdnem minden megye önügyévé tette a sérelmes esetet s utasítást küldött követeinek: ügyekezzenek azt jó végre vezetni. A rendeknél ennek következtében a bihari követ, Beőthy Ödön, első emelt panaszt a kormány eljárása ellen. Hatályos beszédében megmutatta, hogy közgyülésen mondott beszédet, melynek, mellesleg említve, vád alá fogott némely kifejezései nem is a király, hanem a kormány ellen valának intézve, későbbi vizsgálatnak s keresetnek tárgyává sem lehet tenni. Ha a

1835. szóló törvényt sért, azt rögtön, a gyülés folyama alatt, mint széksértést kell bünheszteni. Innen eredt ama törvényes szokás is, hogy hasonló esetekben az ajtók azonnal bezáratnak s a kereset nyomban megindíttatik; mert ha a sértést elkövetett egyén a teremből eltávozott, a keresetnek utólagosan nincsen többé helye. Miután ezt Szatmár megye rendei, bár köztök a főispán, mint a kormány képviselője is jelen volt, nem tették: következtetni kell, hogy Wesselényi még csak széksértést sem követett el, s annál kevesbbé olyast, mi nota pernek tárgyáúl szolgálhatna. Megmutatta, hogy törvényeink szerint felségsértési s hütlenségi bünt puszta szóval elkövetni egyátaljában nem is lehet; hogy, továbbá, a szólásszabadság egyik fő sarkköve az alkotmánynak. Hivatkozott magára a főherczeg nádorra, ki egy főrendi ülésben nem rég maga is akként nyilatkozott, hogy „a szólásszabadság a constitútio palládiuma." Ezen s több hasonló okoknál fogva erélyes feliratot indítványozott, melyben ő felsége megkérendő volna, hogy a szólásszabadságon ejtett sérelmet rögtön orvosolja; a Wesselényi Miklós ellen indított pert pedig semmisítse meg.

Az indítványt a rendek nagy többsége végzéssé emelte; a felirat mindazáltal e tárgyban is megakadt a felső táblán, mely, mióta a szabadelvü reformok meggátlása végett egészen a kormányhoz csatlakozott, mindenben, mi ennek tetszésével nem találkozék, egy makacs vetót kezd vala gyakorolni. A két tábla e miatt az országgyülés végeiglen váltogatá egymással üzeneteit, de minden siker nélkül. A főrendek, bár szinte elboríttattak a szólásszabadság mellett harczoló megczáfolhatlan érvek által, megátalkodottan ellenzék a feliratot átbocsátani. A rendek hamar meggyőződtek ugyan, hogy hasztalan küzdenek, mert a kormány többfélekép elárulá, hogy Wesselényit minden áron elitélni s elmozdítani akarja a harcztérről; a szólásszabadság oly igen fontos kérdését mindazáltal, melynek kedvező eldöntésétől függ vala nagy részben a nemzeti átala-

kúlás ügye, annál kevesbbé hajlának letenni, mivel a szólásszabadság sérelmei egyebekben is szaporodtak. Az örökváltság kérdésében, midőn azt a kormány, a múlt év végén, a követi utasítások megváltoztatása által törekedék megbuktatni, Zemplén és Békés megyékben is hasonló szabadelvű nyilatkozatok tétettek, minő volt Wesselényié Szatmárban. A kormány azok megtorlása végett mind a két megyébe kir. biztost küldött: Békésbe Szirmayt, Zemplénbe Tajnayt. A háborgatott megyék, követeik által az országgyülés elébe vitték sérelmöket; minek következtében a szólásszabadság kérdése többféle alakban minduntalan szőnyegre került. A rendek tehát e fontos ügyben ernyedetlenül küzdének mind a gyülés bezártáig; sőt, mint látandjuk, a következő 1839-ki országgyülésen is azonnal s kétszeres erélylyel fogták fel az időközben is többször megsértett jog mellett a most eredmény nélkül maradt vitatkozás megszakasztott fonalát. 1835.

De bár elvileg még nem sikerült is e gyűlésen kivívni a gondolat és a szólás szabadságát; egy külön esetben mindazáltal már is diadalt ült az ellenzék. Egy ízben, midőn a Wesselényi ügyében a királyhoz intézendő felirat forog vala szőnyegen a rendek országos ülésében, a barsi követ, Balogh János, Wesselényi mellett nagy hévvel szónokolván, annak a szatmári gyülésen mondott ama szavait, melyek miatt bepereltetett, szóról szóra ismételve, sajátjaivá tette. A kormány következetes akarván maradni, Baloghot is azonnal vád alá fogatta; megyéjére pedig ráparancsolt, hogy miután székét a követ, hűtlenségi bűne miatt az országgyülésen meg nem tarthatja, helyébe más követet válaszszon.

A Balogh János ellen inditott bünvád.

Bars megye már 1822 óta egyike lévén azon megyéknek, melyek az ellenzék zászlaját legelől s legerélyesebben lobogtatták: a kormány eleve is tudta, hogy nem leend könnyű dolog megbuktatnia a népszerűsége tetőpontján álló követet. Minden követ megmozdíta tehát, hogy Balogh

1835. visszahivatását keresztülvigye. A főispán, gróf Keglevich János, maga is a legkonokabb conservativok egyike, megyéjében a fondorlat s vesztegetés semmi nemét nem hagyá kisérletlenül, hogy czélját érje. Az új követ megválasztása julius 25-kére volt kitűzve. A kamarai tisztek s más kormányhivatalnokok s ügynökök, mindjárt a közgyülés kihirdetése után, községről községre járták be a köznemességet, jelentékeny összegeket osztván ki annak tagjai közt, hogy szavazatukat a kormánypárt részére biztosítsák. A köznemesség, az úgynevezett kortesvezérektől intést vévén, nem is vonakodék elfogadni a kiosztott pénzt; mi a kormánypártiakat a győzedelem biztos reményébe ringatá. A gyülés napja felvirradt; a nemesség nagy számmal jelent meg. Felolvastatván a királyi leirat, mely új követválasztást rendelt, a főispán megtette a kijelölést, s a szavazás megkezdésére szólítá a nemességet. Most azonban Dombi Márton. közbirtokos s királyi táblai ügyvéd szót emel. „Országgyülési követünk, Balogh János, — ugymond — felségsértési bűnről vádoltatik. Az 1723-ki törvénykönyv 9-dik czikke a felségsértési s hűtlenségi bűnt részletesen osztályozza: lássuk tehát e bűnök melyik osztálya alkalmazható követünkre.“ Ezután pontonként elősorolván az eseteket, melyekről a törvény szól: a megyei rendeket minden pontnál felszólítá, nyilatkoznának: bűnösnek tartják-e abban Baloghot? A választó nemesség minden pontra hangos nemmel válaszolt. „No de hátra van még egy pont — igy folytatá beszédét Dombi —: lássuk, tán ez ellen vétett?“ E pont, melyet a szónok szándékosan hagyott utóljára, a hamis arany- s ezüst-pénzverőkről szóla. A közönség, mely jól tudá, hogy épen Balogh volt egyike azoknak, kik 1823-ban, a kormány finánczmunkálatai következtében becsvesztett s leszállított papirpénzről önkényesen ezüstre emelt adót legerélyesebben ellenzették, hangos kaczagással szakasztá félbe a szónok beszédét; mi közben aztán mindenfelől „éljen Balogh János!“ kiáltások hangzának fel a teremben.

Ennek csilapúltával aztán Dombi ekként végzé beszédét: 1835.
„Miután a megye rendei Balogh Jánost felségsértőnek vagy hűtlennek el nem ismerhetik, indítványozom: menjen tüstént vissza Pozsonyba és foglalja el követi székét. A megyei ügyvéd pedig küldessék ki, jelenjen meg az idézetre s védje követünket." Az inditvány nagy tetszéssel fogadtatván, a többség Baloghot követi állásában megerősitette. Az igen gyönge kormánypárt szót sem mert emelni a hasonlithatlanúl nagy többség ellenében: Balogh tehát visszatért Pozsonyba, folytatandó törvényhozói működését. A megye eljárása mind Pozsonyban, mind egyébütt is az országban nagy magasztalással helyeseltetett; s a kormány, a közvélemény hatalmától végre is kényszerítve érzé magát, a keresetet Balogh ellen megszüntetni. Előzménye volt ez ama teljes diadalnak, melyet az 1839-ki országgyülés rendei a szólásszabadság ügyében végre kiküzdendők valának.

A jobbágyok örökváltságát és személyszabadságát illető törvényjavaslat sorsából meggyőződtek az ellenzéki rendek, hogy a körülmények ezen országgyülésen nem olyanok, melyek közt a többi rendszeres reformmunkálatokat a magok értelme szerint kezesztűlvinni remélhetnék: tanácsosabbnak vélék tehát, azokat kedvezőbb időre halasztani, mintsem az alkotmányos elveknek s a kor igényeinek meg nem felelő törvényeket alkotni. Igy lőn, hogy a polgári magánjog törvénykönyvét, mely az úrbér után munkába vétetett, miután belőle kerületi üléseiken harminczhét törvényjavaslatot elkészitettek, befejezetlenűl letették. E lépésre nemcsak azon indok vezette a szabadelvű pártot, hogy a kormány hangulatának mostani áramlatában lehetetlenné vált a szabadelvű törvények megalkotása; hanem bosszúsággal vegyes fájdalommal tapasztalák azt is hogy, miként mindjárt elmondandók leszünk, a kormánypárt fondorlatai következtében, saját soraik is menten ritkúlnak. Egyébiránt meggyőződtek már arról is, hogy körűlményeink közt a rendszeres codificatio nem mindig a legjobb s legkönnyebb

1835. út keresztülvinni a reformokat. Most tehát inkább az események folyamában felmerült oly egyes fontosabb kérdések eldöntését, elvek tisztázását s megalapítását tették feladatukká, melyek a jövendő országgyülések reformtörekvéseit előkészítsék. Ezen nézet vezérlé őket a szólásszabadság mellett folytatott vitákban; ez által indíttattak Széchenyi István egy tervének pártolására s a sérelmek tárgyalására is.

A budapesti lánczhid.

Mi Széchenyi tervét illeti: fentebb mondók, miképen ő mindenek előtt az ország anyagi érdekeit javaslá, s a mennyire egyes hazafi ereje engedi, törekvék is kifejteni, hogy aztán ezek segélyével s ezek erkölcsi hatása alatt czélszerűbben s könnyebben lehessen létesiteni a nemzet egyetemes újjászületését. E czélra irányzának azon reformjavaslatai is, melyeket legújabb munkájában, napvilágot a censura által elejébe vetett akadályok miatt csak az országgyülés folyama alatt láthatott Stádiumban, tőn indítványba. Ő a maga „egymásutánjában" a kiállító erők előteremtését helyezé a teendők élére. A szabad föld és hitel megalapítása mellett pedig e czélra legszükségesebbnek hirdeté Budapestnek az ország anyagi középpontjává, széppé, kényelmessé, gazdaggá varázsolását, és a kiváltságos nemességnek közczélokra való adózását. Már fentebb említők, hogy ő reformterveinek e két fő részletét az e körben teendők kezdetéül, egy Budapest közt részvények utján építendő állandó híd eszméjében egyesítette: a híd által közvetlenül Pest anyagi emelkedését s középponttá válását czélzá ugyan; de közvetve nem csekélyebb eredményt várt abból, ha a híd részvényes társaság által építtetik, s ennél fogva az átkelőktől fizetendő vám a nemesség nem-adózási kiváltságának varázsát megtöri, a nemességet közhasznú czélokra adózni szoktatja. Az eszme valósitását, melynek érdekében már az országgyülés előtt Angolhonba utazott s egy külön röpiratot bocsáta ki, csak a törvényhozás tehette lehetővé; mert mielőtt a részvényes társaság megalakúlna, törvénynek kelle alkottatni, mely a vámfizetésnek minden-

kit; tehát a kiváltságos nemest is alája vesse. Az ország- 1835.
gyűlés megnyíltával tehát eljött az alkalom, a termékeny eszmét foganatosítani.

Valamely eszmét agitatio által megkedveltetni s népszerűvé tenni, annak részére a befolyásosabb egyéniségeket megnyerni, senki sem birt annyi ügyességgel s kitartással, mint Széchenyi. Nem restellett ő bár kinél is, ha a tervezett ügyre befolyását hasznosnak tartá, ismét és ismét bekopogtatni, ha kelle, órákig lesni az előszobákban a legalkalmasb időt; és ha aztán emberéhez jutott, minden sajátságait s hajlamait kizsákmányolni; okokkal s élczekkel, gúnynyal s hízelgéssel hatni reá, hogy őt tervének gyámolítására megnyerje. Igy tett ő a budapesti állandó híd tárgyában is. A reformpártiaknál, kik az ő eszméit különben is kivétel nélkül elfogadták, s őt magát, bár tulajdonkép a pártokon kivül állott s tusáikban ritkán vett részt, vezérökül tisztelik vala, sok szót vesztegetnie nem volt szükség. Annál súlyosabb volt feladata az ó-rendszer embereinél, kik a nemes megvámoltatását nemcsak a kiváltságok, hanem sokan maga az alkotmány megcsorbításának nézik vala. A főrendűek közt számos nagy befolyású tagok, például maga az országbiró, gróf Cziráky Antal is, makacson ellene szegültek a tervnek, melyet nem ok nélkül első lépésnek tekintettek az összes nemesi kiváltságok eltörlésére, az egyenlőség megalapítására. De a fáradhatlan Széchenyi nem tágított, mig a diadal iránt biztos remény nem kecsegtetheté. Ennyire jutván, hozzáfogott a részvényes társaság megalkotásának tervéhez; és miután annak létesitésére Szina bankárt megnyernie sikerült, Clark nagy hírű angol vizmérnököt a hídterv megkészítésére Londonból Pestre hozatta. Az inditványt a vámfizetési törvény megalkotására a rendek házában már 1833 nyarán megtételé; melynek következtében a julius 28-kai országos ülés bizottmányt nevezett ki a hídügygyel kapcsolatban lévő kérdések kidolgozására.

1835. A közvélemény jelenleg igen kedvező volt Széchenyi tervére nézve. Nem rég jelent meg Dunánkon az első gőzhajó; s a közönség azt csodálattal s lelkesedéssel üdvezlé, mintegy biztos előhírnökét anyagi haladásunknak. A gőzhajózási vállalat eszméje s megindítása nem Széchenyi műve volt ugyan; de ahhoz ő mindjárt kezdetben hozzácsatlakozott, s azóta annyit s oly ernyedetlenül munkálkodék annak megszilárdításán, terjesztésén s gyorsan gyarapodó sükerén, hogy őt méltán második megalapítójának tekinthetni. Igy tartá ezt legalább a nagy közönség, mely a vállalat fényes sükerét egészen neki tulajdonítá, s minden hasznot, mi abból anyagi érdekeink, a közlekedés, kereskedelem élénkülése tekintetében eredt, az ő nevéhez kapcsolt. Mihelyt ő az állandó híd eszméjét az országgyülés tagjai közt annyira népszerűvé tette, hogy a valósíthatására szükséges törvénynek megalkotását bizton remélheté, azontúl a gőzhajózás érdekeinek áldozta idejét s munkásságát. Odahagyván az országgyülést, hol a Wesselényi által vezérlett ellenzék modorát nem helyeselheté, de szakadást a pártban, melynek elveit a magáéinak vallá, támasztani nem akart: mint kormánybiztos az Aldunához sietett, hogy a vaskapui munkálatokat, melyeknek czélja volt a Duna medrét a szikláktól megtisztítani s hajózhatóvá tenni, a folyam partján pedig a meredek, sziklás hegyoldalban utat nyitni, személyesen vezethesse. Az elemeken nyert ezen diadalai is ugy tüntették fel őt a közönség előtt, mint a sükerr emberét, ki, bár mire fordítja is munkásságát, a czélzott eredményt mindig és mindenben elő tudja teremteni. Az ő befolyása birta aztán 1835 elején a törvényhozást arra is, hogy a Duna szabályozása iránt feliratot intézzen a kormányhoz. A nádor s az országbiró ez alkalommal szerencsekivánatok közt nyilváníták teljes elismerésöket érdemei iránt.

Nem kételkedett ezek után senki, hogy a roppant nagyságú lánczhíd, — mert ilyennek felállítását látá Clark építész legczélszerűbbnek, melyet Széchenyi oly buzgalom-

mal ajánl, teljesen sikerülend, mihelyt a szükséges intézkedések a törvényhozás részéről megtörténnek. Széchenyi b. Szina bankárral, ki a vállalat financziális oldalának élére állott, oly módon egyezett meg, hogy a részvényes társaság a hidat 90 évi használat után a nemzetnek, egy tartaléktőkével együtt ingyen átengedendi. A feltételek közt oly pont is fordúlván elő, hogy a két város közti közlekedésnek minden más eszközei is a társaság kizárólagos birtokában legyenek: Budapesttel is egyezkedni kellett az eddig közösen birt hajóhíd vámjogának megváltása végett. 1835.

Mind ezen előmunkálatok bevégeztetvén, a törvényjavaslat az avval megbízott országos választmány által megtétetett. A rendek tábláján harminczöt megye pártolá a vámfizetés eszméjét; minél fogva a törvényjavaslat a többség által megszavaztatott. A főrendek közt még most sem hiányzának ugyan, kik azt a kiváltságok sérelme miatt ellenzék; a fáradhatlan Széchenyi mindazáltal a többséget terve pártolására ott is előteremtette. A törvény, mely aztán királyi szentesítést is nyert, egyéb intézkedéseken kivül megrendelte, hogy a hídon minden átkelő, személy-, rang- és osztály-különbség nélkül köteles vámot fizetni. E vámilletmény megállapítása s a szerződésnek a részvényes társasággal megkötése végett, a nádor elnöklete alatt, egy állandó országos bizottmány neveztetett, mely eljárásáról a jövő országgyülésnek számolni köteles. E bizottmány a szerződési éveket, melyeknek eltelte után a hídvám egészen megszűnik s a híd nemzeti tulajdonná váland, 87-re határozta. — A nemesség Achilles-sarka tehát eképen lefegyvereztetett; a százados kiváltságok oklevele egy ponton átlyukasztatott: az új lánczhídon minden nemes a nem-nemessel egyaránt köteles lőn vámot fizetni. Nem lehetett többé kételkedni. hogy a közterhek közös viselésének elve a közel jövőben a nemességre is ki fog terjesztetni: a hídvám törvénye annak csalhatatlan előpostája volt.

1835.

A magán vállalatokról alkotott törvény.

Meg lévén egyszer törve a nemesi kiváltság varázsa, a reformpárt sietett azt az anyagi érdekek, kivált a közlekedés előmozdítására vonatkozó más magán vállalatokra nézve is megszorítani. Megalkottatott egy más törvény is, méltó társa az állandó hídat illetőnek, mely szerint „a legközelebbi országgyülésig is, melyen a haza közjavát előmozdító magános vállalatok iránt a törvényhozás kimeritőleg fog intézkedni, ideiglenesen rendeltetett, hogy minden oly magános személyek vagy társaságok, melyek Pestről Bécs felé vagy a magyar tengerpartokig, vagy Zimonyig, vagy Morva, Slézia s Galiczia határszéléig, vagy Kolosvár s Nagy-Szeben felé Erdélyig —, továbbá a melyek Bécsből a magyar földön keresztül Törökországig vagy Krakóig —, Nagy-Szombattól Kassáig, Miskolcztól Galiczia felé s végre Sziszektől a magyar tengeri kikötőkig vasutat vagy csatornát épiteni vállalkoznak, a törvény kizárólagos ótalma alá vétetnek s többféle kedvezményekben részesittetnek.“

A sérelmek és kivánatok tárgyalása.

A sérelmi politikának, mely régebben csaknem egyedüli iránytűje volt országgyüléseink működéseinek, elvileg már nem nagy barátja volt ugyan a reformpárt; mert meg vala győződve, hogy miként az eddigelő czélra nem vezetett: ugy a jövőben magoktól is gyérülni fognak a multkoriakhoz hasonló törvény- s alkotmánysérelmek, mihelyt az átalakúlás ki lesz víva. De most, midőn tapasztalák, hogy a jelen mostoha körülmények közt e tekintetben oly keveset tehetnek, a kedvezőbb viszonyok beálltáig annál inkább helyén láták a sérelmekkel is foglalkodni, mert a kormány a haladás helyett ismét jogfoglalásokra törekedék; s mert küldőik, a megyei rendek nagy része, még mindig sokat tart arra, hogy a régi sérelmek közől egynémit minden törvényhozás orvosoljon. Bár a kormány s a főrendi tábla mostani hangulata nem nagy reménynyel kecsegtetett is az iránt, hogy eljárásukat siker jutalmazza; de nehogy otthon azon szemrehányással találkozzanak, hogy e hosszú országgyülés e tekintetben is meddő maradt: mindjárt az úrbéri szabá-

lyozat bevégzése után belefogtak a nagy munkába, s azok tárgyalása végett külön esti gyűléseket tartának, melyek aztán az év nagyobb részén áthuzódtak. Súlyt azonban a régi sérelmek s kivánatok nagy tömegéből leginkább azokra fektettek, melyek már magokban is némi reformot foglalnak s a haladásra kiindulási pontokúl szolgálhatnak. Ezek közől különösen három tárgy: a Ludovicaeum hadi akadémia, a nemzeti nyelv divata s a köznevelés ügye, vonja magára figyelmünket. 1835.

A Ludovicaeum.

A század első tizedében, midőn a folytonos háború országgyűléseink tanácskozásait minduntalan hadi tárgyakra fordítá, az ország rendei nem szűntek vala meg sürgetni, hogy a magyar ezredekben kizárólag honfiak alkalmaztassanak tisztekűl; s nehogy a kormány e jogos kivánatot kiképzett magyar ifjak hiánya miatt mellőzze: 1808-ban magán ajánlatok utján egy millió forintnál többet gyűjtének össze egy magyar hadi akadémia felállitására. A kormány akkoron, a rendek hadi segélyével teljesen meg lévén elégedve, pártolni látszék az ügyet s Váczon egy épületet mutatott ki az intézet számára, mely Mária Terézia által nemes ifjak növeldéjeűl emeltetett; mióta azonban e czélra a bécsi Theresianum lőn megalapitva, üresen, roskadozó félben áll vala. Az említett év óta számos újabb ajánlatok járulának az alapítványhoz. Nem csak az első alapítók kiegészítették ama veszteségeket, melyeket a pénzalap a papirpénz kétszeri értékleszállitása következtében szenvedett; hanem, miként fentebb említők, 1830-ban a megyék és városok is tetemes összegekkel, azóta pedig számos egyesek újabban is mintegy 300 ezer forinttal, — különösen gr. Buttler János, 20 ifjú nevelésére, egymaga 126 ezer forinttal — járulának a pénzalap szaporításához. A főherczeg nádor, kire az ügy bízva volt, az újabb kori országgyűlések által szorgalmaztatván, végre hozzáfogott a nemzeti kivánat létesitéséhez; s a czélra nem alkalmas váczi épület helyett, Pest egyik külvárosában épittetett egy

1835. nagyszerű palotát, mely mintegy kétszáz ifjút fogadhat kebelébe.

A ház elkészült, de annak megnépesitésére még mindig nem tétettek készületek. A rendek, midőn e miatt felszólaltak, azon rövid választ vették, hogy a pénzalap elégtelen. Ok tehát kijelenték, hogy készek országúl megalapitani az intézetet: követelték mindazáltal, hogy az ajánlatokból gyűlt tőke eddigi kezeléséről számadás terjesztessék elejökbe. A kormány hosszú vonakodás után végre engedett. Álmélkodva láták e számadásból egyebek közt a rendek, hogy bár az intézet felállítva még nem létezik: a főigazgató, Petrics altábornagy, az aligazgató, vívó- és tánczmesterek s több házi cseléd mégis már 1808 óta kinevezve, folyton huzzák oly jelentékeny dijaikat, hogy egyedül a főigazgató díjazása fejében 162 ezer ft. áll a számlában. Ezen eljárás kétségtelenné tette, hogy a kormány ilyféle intézetet a nemzet által felállíttatni egyátaljában nem akar, s készebb elpazarolni a pénzalapot, mintsem hogy azt czéljára jutni engedje. Ennek oka részint azon bizalmatlanságban rejlett, melynél fogva nem szívesen látta volna, hogy számosabb magyar ifjú képeztessék ki a hadi pályára; részint abban keresendő, hogy a kormány, eleve is tudván, miképen a nemzet ezen intézetet minden tekintetben nemzeties irányban kivánja megindítani, mit maga ellenze, más ürügy alatt szándékozott meggátolni annak felállitását. Hogy a kormány valóban oda czélozott, megmutatta a következmény. Midőn ugyanis az ország rende kijelentették, hogy készek az intézetet országúl megalapitani, természetesen azon feltétel alatt, hogy annak alapszabályait a törvényhozás készítse el, vagy legalább a nemzetiség igényei szerint módosíthassa: a kormány aképen válaszolt, hogy az ajánlatot ily feltétel alatt nem fogadja el, s majdan a maga eszközeivel állítandja fel az intézetet. A kormány e válasza után mindenki meggyőződhetett, hogy a nemzet ismét hasztalan tette áldozatát, s az intézet soha

sem, vagy legalább nem a nemzet kivánatai szerint, fog létesíttetni. És valóban a nagyszerű palota, mely majdnem másfél millió pftba került, még 1848-ban is üresen álla, tanúbizonyságául annak, mennyi akadályokkal kellett a nemzetnek küzdenie a haladás bár mely kérdésében. 1836.

A kormány ezen intézet körüli eljárásának egyik fő oka a nemzeti nyelvben feküdt, melyet a rendek a nevelés, tanítás közlönyéül kivántak tenni. És itt, ezen intézetre nézve, még csak hozhatott fel a maga szempontjából némi súlylyal biró érveket a magyar nyelv használata ellen, állítván egyebek közt, hogy az a hadsereg egységének felbomlására nyitna utat. Szükségtelen mondani, hogy ezen érv az önálló nemzet képviselői előtt semmi fontosságot sem nyerhetett. De még csak ennyi nyomó érveket sem vethetett a kormány a nemzet azon régi, 1790 óta több ízben szőnyegre hozott óhajtásának ellenébe, hogy a nemzeti nyelv valahára már az egész közigazgatásban behelyeztessék a maga természetes jogaiba. Mind e mellett most is csak igen szűk mértékben egyezett meg e nyelv hivatalos divatának terjesztésében. Az új nyeremények e tekintetben összesen csak a következőkből álltak: 1. A törvény ezután a latin szöveg mellett magyarúl is szerkesztetik; kétséges értemény esetében a magyar szöveg tekintendő eredetinek s elhatározónak. 2. A pereket a királyi tábla előtt magyar nyelven lehet folytatni; s ezekben az itélet is ugyanazon nyelven hozassék. 3. Minden hiteles kiadásokat magyarúl lehet szerkeszteni. 4. Hol a gyülekezethez magyar egyházi beszédek tartatnak, ott az anyakönyvek is magyarúl irassanak. 5. Az ó-aradi oláh tanító- s papképző intézetben a magyar nyelv is tantárgygyá tétessék. — Valóban nem lehet vádolni a törvényhozást, hogy az országban lakó más nyelvű népekre ráerőszakolta a magyar nemzeti nyelvet; már fél százada telt pedig, mióta a nemzet a maga élő s az utólsó évtizedekben a képzettség magas fokára emelt nyelvét óhajtá a közigazgatás és nevelés organumául látni a holt latin helyett.

A nemzeti nyelv hivatalos divata.

1835.

A túlbuzgalom helyett inkább némi léhaságot kell a nemzeti nyelv tekintetében szemére vetni a rendeknek; mit azonban eléggé megfejt az, hogy pénzkérdés vegyült a dologba. Egy magán társaság, az országgyűlés folytában, Pesten egy magyar szinházat kezdett építtetni. A törvényhozás elismerte ugyan, hogy egy jól rendezett játékszínnek „a nemzeti kifejlődésre, a nyelv pallérozásának előmozdítására és az erkölcsiség e módon is bővebb kimívelésére jótékony hatása van;“ de a helyett, hogy arra mindjárt költséget is szavazott volna, csak azt határozta: hogy a budapesti híd tárgyában kiküldött országos bizottmány egyszersmind egy díszes nemzeti szinház tervét is dolgozza ki, s azt, ha reá a törvényhatóságok utján egyesek adakozásaiból elégséges pénzt szerezhet, a főherczeg nádor által kijelölt pesti telken, hozza is létre; ha pedig sükert nem érhetne, ezen nemzeti óhajtásnak mi módon lehető eszközlését illetőleg a jövő országgyűlésre javaslatot nyujtson be.

E tárgyalások folytában az év vége felé leirat érkezett az ország rendeihez, mely az országgyűlést berekesztetni rendelte. Számos munkálatok s törvényjavaslatok léteztek még a rendek kezei közt, a felső tábla gáncsoskodásai, vagy a kormány ellenzése miatt befejezetlenek. Egynémelyeket, minő volt például a magánjog törvénykönyve, mint mondók, magok a rendek tettek el kedvezőbb időkre. Voltak azonban némely tárgyak, melyeket nem lehetett halasztani szembetűnő kár nélkül, vagy melyekben nagyobb akadályok nélkül is megalkothatni remélék a közjóllét gyarapodására válandó törvényt. Ezeknek befejezése s felterjeszthetése végett tehát még egy időre meghosszabbíttatni kivánták az országgyülést. Az adó, szerencsére, még eddig nem tárgyaltatott; a kormány tehát megegyezett a gyülésnek a jövő májusig kinyujtásában.

Az anyagi érdekekre vonatkozó tárgyalások.

A tárgyak közől, mik ezentúl szőnyegre hozattak, leginkább azok érdemlik meg figyelmünket, melyek az anyagi érdekek emelésére czélzának. Az ipar s kereskede-

lem élénkebb lendülete az égető szükségek közé tartozott. 1836.
Ez volt oka, hogy a rendek nagy része, miként fentebb láttuk, az országgyülés kezdetén, a nemzetgazdasági munkálat tárgyalását kivánta elsővé tenni a sorozatban; s csak a még sürgetőbb szükségnek engedve, fogta fel elébb, a kormány akarata szerint is, az úrbéri munkálatot. Most azonban, kivált ama tapasztalat után, hogy mily nehéz valamely engedményt kiküzdeni a kormánytól, s annak előrelátásában, mily hosszan kell majd harczolniok egy méltányosabb, az ország érdekeivel egyezőbb vámszabályzatért: addig is legalább egynémiben óhajtának megfelelni az anyagi érdekekre vonatkozó közvárakozásnak. E tekintetben kivált a közhitel megszilárdítása s az iparos osztály szaknevelése tapasztaltaték a legkiáltóbb szükségnek.

A hitel hiánya leginkább magánjogi és igazságszolgáltatási viszonyainkból származott. Már Széchenyi irataiból is mindenki meggyőződheték, hogy mig birtokjogi törvényeinkben gyökeres reform nem intéztetik, az ősiség, fiskalitás, hitbizományok el nem törűltetnek, s mig az adósnak fizetési hanyagságát, könnyelműségét, lelkiösmeretlenségét legyező régi törvényeink nem reformáltatnak, egy szintoly szigorú mint óvatos váltótörvény létre nem hozatik: mind addig nem tehetünk szert szilárdabb hitelre, s következőleg beruházmányi tőkékre, élénkebb forgalomra, virágzóbb iparra s kereskedelemre. De ezekre most, miután a mostoha körülmények miatt a magánjog törvénykönyvét letenni kényteleníttettek, s az idő rövidsége egy váltótörvényi codex megalkotását nem engedte, a legvérmesebb mérsékletűek sem gondolhattak többé. Csak némi póttörvényekről lehetett tehát szó. S ilyenek voltak a Fiume törvényszékeiről, a vásári s a kisebb érdekü világos keresetekben élőszóval, gyorsan eljáró biróságokról alkotott s királyi megerősitést is nyert törvények. Hitel-törvények.

Hasonlíthatatlanúl nagyobb előmenetelére szolgálhatott volna ennél anyagi érdekeinknek az, mit a rendek az Ipar iskolák. polytechnikum ügye.

1836. iparos osztály szakneveltetése tekintetében czélzának. Már többször említők köznevelésünk szomorú állapotát; legnagyobb hiányossága s ferdesége abban állott, hogy az iparosztály czélszerű kiművelésére eddigelé épen semmi gond sem fordíttatott. Azon nagy pangásnak ennél fogva, mely a természet minden áldásaival gazdagon ellátott ország anyagi érdekeinek minden ágaiban az erőket szinte lebilincselve tartá, egyik legfőbb oka abban feküdt, hogy a humanistikai latin iskolák, bölcsészeti lyceumok, jogakadémiák s az egyetem mellett egyetlen egy reál- s ipariskola sem létezett, mely az iparos pályára lépendő ifjúságot jövendőbeli szakmájára kiképezné s az iparvilág roppant haladásával megismertetné. A rendek ezen égető szükségtől indíttatva, az ország nagyobb városaiban a szükség szerint egy-egy ipar- vagy reáliskolát, Budapesten pedig egy összművészeti egyetemet kívántak felállíttatni. Egy törvényjavaslatot dolgoztak ki tehát, melyben mind a szükséges költségeket megajánlották, mind az intézetek tervét s alapszabályait meghatározták.

Meggondolva, hogy minden kormánynak, legyen az bármily absolut irányú, saját érdekeinél fogva is egyik fő feladata a polgárok vagyonosságának s adózási képességének gyarapítására minden lehető eszközöket előteremteni s a jóllét kifejlődésének akadályait elmozdítani: méltán lehetett volna várni, hogy miután a költségek is kimutattattak, a kormány örömmel fogadandja az elejébe terjesztett törvényjavaslatot; s legfölebb az intézetek tervében, szabályaiban teend némi módosítást. De, mi hihetetlennek látszanék, ha meg nem történt volna, a kormány, mivel az eddig kizárólag maga által kezelt iskolák s köznevelés ügyébe a törvényhozásnak befolyást engedni nem akart, mégis visszavetette az oly üdves, oly annyira szükséges törvényjavaslatot. „Ő felsége, ugymond egyebek közt a királyi válasz, királyi tisztének fogva gondoskodni fog, hogy az említett intézetek, a mennyire a körülmények megen-

gedik, felállíttassanak: e tárgyban tehát törvényt alkotni nem szükséges.“ 1836.

E királyi válasz mély fájdalommal tölté el a rendek kebleit. Bezerédy István, az emberiséges érdekeknek e buzgó bajnoka, a kir. válasz felolvasása után felszólalván, szomorú hangon bocsánatot kére hallgatóitól, ha talán nem beszél elég értelmesen; mert, úgymond, e királyi válasz hallatára a fájdalom és ingerültség fojtja el hangját. „A kormány ön lelkiösmerete ellen vét, midőn megtagadja tőlünk a gyermekeink és polgártársaink neveltetésére szükséges eszközöket. De mindennek van határa s van a türelemnek is. Vigyázzon a kormány a maga tetteire! Az ő eljárása szükségkép arra kényszeríti a nemzetet, hogy miután tőle sem erkölcsi sem anyagi kifejtését nem várhatja, önmagában keressen segedelmet. És bár merítene a nemzet e forrásból; bizonyosan megtalálja ott, a mit keres! Ám ismételjük, mint némelyek kivánják, feliratunkat; de egyszersmind tegyük meg részünkről is, a mit saját erőnk enged. Nekünk magunknak is van erőnk és tehetségünk, van jogunk munkálkodni hazánk boldogításán. Azt kiáltom tehát önöknek, azt kiáltom az egész nemzetnek, s vajha mindenki hallaná kiáltásomat: hazafiak, testületek, egyesüljünk, hogy lefizethessük hazánknak legszentebb adósságunkat, hogy végrehajthassuk a legfelségesebb, legszentebb, isteni feladatot: hogy a népet nevelhessük!“

Maga az oly mérsékelt, nem könnyen felingerülő Deák Ferencz is szót emelt. „Bár mily kevéssé vagyok is optimista, ugymond egyebek közt, mégis ugy hiszem, e gyűlöletes leiratnak is lesz egynémi haszna. Számos polgártársaink, ha tán nem viseltettek is igen nagy bizodalommal a kormány iránt, de azt sem hitték, hogy az ellenséges hazánk java iránt; de ime, a kormánynak minden válasza olynemű, hogy kiábrándíthat bennünket. És ezért hálával tartozunk a kormánynak; mert a csalódás a betegségeknek legrosszabbika.

1836. „Mi nem kérünk a kormánytól sem költséget, sem segélyt, sem tanácsot; mi semmiben sem akarjuk megszorítani a királyi jogokat; mi semmi új, eddig ismeretlen jogot nem követelünk magunknak: semmi egyebet nem akarunk, mint törvényt alkotni, mely a népet erkölcsileg s anyagilag kifejthesse. És' a kormány közbelép, hogy minket ebben megakadályozzon! De vajjon mi fog ebből következni? Az, hogy számos kebelben felébredend ama keserű érzet, hogy az osztrák kormány, félvén Magyarország kifejlődésétől, azt elnyomni törekedik haladásában. Szerencsétlen egy politika! Csalfa és nyomorúlt egy számítás! Mert lehet-e annál czélszerűtlenebb számítás, mint ama pillanatban ébreszteni szíveinkben keserű érzeteket, midőn az országgyülés szétoszlik, hogy azon érzelmek küldőinkre is átterjedjenek? Nem kell jósnak lenni, hogy megjövendöljük, miképen a kormány politikája jobban kifejtendi a nemzeti ellenzéki erőt, mint minden összművészeti intézetek. Arra szavazok, hogy a feliratot ismételjük; de azt tanácslom a nemzetnek, hogy csak önmagában bizzék."

Egyebek közt még Bihar tüzes követe, Beöthy Ödön is szólott a királyi válaszhoz. „Midőn, ugymond, a nép kifejlesztésén munkálkodunk, melyet egy százados politika tudatlanságba sülyesztve tart: azt kértük-e talán, hogy bennünket a kormány eladósodott kincstárából segítsen? Nem; mi megmondtuk, hogy minden szükséges áldozatot magunk készek vagyunk meghozni. És mi választ nyertünk? „Várjátok, ugymond, az én intézkedéseimet!" Szent isten! Mit várhatunk mi azon kormánytól, melytől soha semmi jó sem származik? Tán tegnap óta kormányoz-e bennünket? És ha annyira szivén fekszik hazánk java: vajjon nem volt-e három század óta elég ideje, hacsak valamit is tenni annak javára? Századunk hőse, Napoleon, ki bizonyára nem nagy barátja volt a szabadságnak, midőn győzedelmesen ment be Olaszországba, sietett azonnal felnyittatni Paduának egyetemét. Ime ezt tevé a zsarnok! És

a kormány, mely magát szelídnek, atyainak szereti nevezni, mely eme szép szavakat választá jelmondatául: Justitia fundamentum Regnorum, és Recta tueri, e kormány háromszáz év óta semmit sem tett a nép kifejtésére. És midőn azt mi akarjuk megkisérteni: azt mondja nekünk legkegyelmesebben: ne törjük mi azon fejünket, majd fog ő maga intézkedni .... Épen holnap, midőn ezen országgyülésen utóljára gyülekezünk össze, épen holnap áll a napi evangeliumban: „Elmegyek ahhoz, a ki engem küldött; és ti menjetek, hirdessétek az isten igéjét napkelettől napnyugotig!" Menjünk tehát mi is hirdetni az igét ama keserű érzelmekkel, melyeket keblünkben viszünk magunkkal·" 1836.

A rendek ezen elkeseredésének az országgyülés végső napjaiban még egyéb okai is voltak a népnevelési törvényjavaslat visszavettetésén kivül. A kormány, mely szokása szerint csak az adó megajánlása után adta ki válaszait a legtöbb tárgyra nézve, a nemzet legméltányosabb kivánatainak sem felelt meg. Az utolsó napokban egymást érte a sok királyi leirat, melyek nemcsak a legtöbb sérelmek s kivánatokra, hanem számos más tárgyakra s czélszerű törvényjavaslatokra nézve is tagadó választ foglaltak magokban. Midőn e királyi leiratok felolvastattak, azoknak tárgyai, tárgyai egyszersmind oly régóta a nemzeti sóvárgásnak s reményeknek, egyenként idézték fel a rendek lelkében emlékezetét azon negyedfél, munka-, fáradalom- s kitürésteljes éveknek, melyek kezdetén a haza boldogságának előmozdítására oly szent buzgalom hevítette, annyi remény kecsegtette kebleiket. És most műveik romjain, a meghiúsúlt remények levertségével kelle tapasztalniok, a hosszú idő sok fáradalmainak mily igen kevés gyümölcseit érlelte meg a kormány a nemzet számára! S mi az aggodalmakat öregbíté: a szellem, melyet a kormány az országgyülésnek, kivált második felében, nyilvánított, olynemű vala, mely a jövőre sem kecsegteté jobb reménynyel a reformi pártot. Egy végetlen, kétes harczot, örökös küzdelmet látott ez

A köz-elkeseredés egyéb okai.

1836. csak maga előtt; és ha nem esett is kétségbe egykori győzedelme felől: az csak a távol jövőben s igen határozatlan alakban lebeghetett lelki szemei előtt.

De ha ez hazafias fájdalmat. söt aggodalmakat —, egy más körülmény méltán bosszúságot gerjesztett a szabadelvű ellenzékiek kebleiben. Ha Kölcsey már 1833 nyarán is elég okot talált az országgyülési rendek egy részének magatartásán búsúlni s mondani: „a mi kinézéseink el vannak homályosítva, a mi reményeink feldúlva, s kebleinkben minden gond, minden aggodalom az ország jövendője miatt felriasztva;“ mert azok, kik a kormány szelecskéi után vitorlácskáikat örömest eresztik, teljes erővel el kezdének minden ellen .... harczolni:“ mit kellett a szilárd hazafiaknak érezniök, midőn az országgyülés vége felé mind sürűbben láták feltünni az önzésből eredt hűtlenséget az ellenzék soraiban! Az adó tárgyalása alatt e tekintetben több botrányos jelenet keseríté az ellenzéki pártot. Tizenegy megye követei jöttek egymással ellentétbe; és szomorító vala látni, hogy bár a megyék mind a két követét ugyanazon utasítás kötelezi: mégis ennyien találkoztak, kik utasításaikat megszegve követtársaik ellen szavazták. A bűn csábítások következtében követtetett ugyan el; mert a kormányügynökök a hivatalok igéreteivel egész toborzást űztek a követek közt; de a szilárd hazafiak annál fájdalmasabb érzelmekkel tapasztalák ezen színváltoztatásokat, mennél inkább meg valának győződve, hogy a nemzetnek, különben is ellenséges czélzatok által nehezített haladási ügyét csak megvesztegethetlen hazafiúi hűség s ernyedetlen kitartás vezetheti az óhajtott czélra. Elébb, midőn a kormány a követek közt többséget az örökváltság megbuktatására nem szerezhetvén, a megyei közönséget ügyekezett reávenni, hogy követeik utasítását megváltoztassák, abban talált némi vigasztalást az ellenzéki párt, hogy ha a tömegek itt ott elcsábíthatók is, de a követek szilárd, hazafias egyénisége elég biztosítást nyújt a nemzeti újjászületés egykori

diadalára. Most azonban, annyi hűtlenség után, e remény 1836.
is megrendült; és csak az ügy szentsége s a világtörténelmi fejlemények kétségtelenül szabadelvű, demokratiai iránya volt még képes fentartani a hitet, hogy a nemzeti átalakulás, bár a körülmények szerint valószinüleg csak nagy idő múlva, de mégis szerencsésen végbe menend. Nehogy pedig a jövőben hasonló botrányos színváltoztatások koczkáztassák a nemzeti ügyet, a lelkesebb hazafiak elhatározták, az ilyféle hűtlenség forrását bedugni s oda hatni, hogy a jövő országgyülésre azon kötelezettséggel választassanak meg a követek, hogy a következő hat év alatt semminemű kormányhivatalt nem fognak elvállalni.

Mind ezek után még azon bosszúság is érte az ország rendeit, melyre, régi szokás szerint, a törvények szövegének megállapításánál az udvari kanczellária nyújtott alkalmat, bár most a körülmények különböztek az elébbiektől. Míg az indokokkal hosszan támogatott feliratokból, s ezekre válaszúl keletkezett királyi leiratokból szerkesztetének a törvények: rendén volt, hogy azok szövegét az udvari kanczelláriával folytatott egyezkedés utján határozzák meg az ország rendei. Most azonban, midőn a rendek kész törvényjavaslatokat terjesztettek a kormány elejébe, s ez azok pontjaira egyenként válaszolt: ily egyezkedésnek helye többé nem lehetett. És ez volt oka, hogy midőn a kanczellár néhány udvari tanácsossal april utólján e végett Pozsonyba érkezett, s a rendek egy bizottmány kiküldésére szólíttattak: az ugynevezett „concertatiót“ sokan feleslegesnek tartván, a bizottmány kiküldését ellenzék. A többség megválasztotta ugyan a bizottmányt; de oly utasítással látta el, hogy a király által már elfogadott törvényjavaslatok szövegében egy igét se engedjen módosíttatni a rendek megkérdezése nélkül; mi végett a gyülés szakadatlanúl folyamatban lévőnek nyilvfeaturíttatott.

És nem is volt felesleges a rendek ezen gyanakodása. Az erdélyi részek visszakapcsolását illető törvényjavaslat

1836. elébb a királytól is akként fogadtatott el, hogy a tüstént visszakeblezendő megyék a jövő országgyülésre, már szavazati joggal ellátva, jelenjenek meg; most azonban a kanczellária ezt elfogadni vonakodék, kijelentvén, hogy ily szövegü törvény szerkesztésére nincsen felhatalmazva. Ezen eljárás, miszerint az egyszer feltétlenül adott szó visszavonatott, oly kevéssé egyezhetett meg a kormány méltóságával, hogy az ellen még a főrendek közől is számosan kikeltek; maga az országbiró, gr. Cziráky Antal is kijelentette, hogy miben a király egyszer megegyezett, azt visszavonni többé nem lehet. A kormány tehát végre is kénytelen lőn megerősíteni a már egyszer elfogadott törvényt.

Az országgyülés vége s eredményei.

Az országgyülés május 2-kán záratott be; s a rendek, miként a végnapokban folyt viták eléggé tanúskodnak, ingerülten, keserü érzelmekkel, a kormány iránt minden bizodalmat vesztve, tértek haza küldőikhez. De bár mennyire indokoltnak tartják vala különben a reformpárt tagjai bosszúságukat s ingerültségöket a kormány s főrendek ellen azon, látszatra talán kevés, eredmény miatt, melyet küldőiknek negyedfél évi verejtékes munkálkodásaik gyümölcseiként felmutathattak: kétséget azonban nem szenved, hogy ezen országgyülésnek a látszatnál sokkal tovább hatott horderejе, a kihirdetett törvényeken felül is felszámithatatlanúl nagy volt eredménye. Alig lévén köz- vagy magánjogi kérdés, mely e gyülésen bőségesen, s pedig már nem az ó-rendszer sérelmi politikája szerint, hanem az újabb európai jog- és államtudomány szempontjaiból meg nem vitattatott volna: a nemzet értelmisége ezen, hevességök mellett is jobbára alapos vitatkozások által roppant lökést nyert; a kiváltságok ó-szerü vára alapjaiban megingattatott; a reform ügye mind bel- mind külterjében oly nagy erőre emelkedett, hogy annak diadala a közel jövőben, minden akadályok daczára is kétségtelenné lett. És inkább is e tekintetben, mint a megalkotott törvények szerint kell mérlegelnünk ezen országgyülés eredményeit, midőn annak hatását akar-

jnk méltányolni a nemzet beléletére. Hajnala volt e korszak ama nem sokára felkelt napnak, mely az 1848-ki tavaszon délpontját érte el, új, hatványozott nemzeti életet terjesztendő a hon felett, ha kivívott győzedelmét eszélyesen használja fel s elkerüli ama végzetteljes hibákat, melyek azt veszélyeztették. 1836.

Nevezetes eredmény gyanánt említendő már az is, hogy ezen országgyűlés a nemzetet végre kiszabadította a rendszer gyakorlatiatlan, rideg mechanismusából. A nemzet 1791 óta, midőn a rendszeres reformmunkálatok készítése megrendeltetett, ezen országgyűlésig, a korszerű javításnak minden részletét, a haladás minden igényeit rendszerhez kötötte. Ezen országgyűlés egy majdnem beláthatlan terjedelmű mezőt, kilencz rendszeres codexet lát vala maga előtt, munkakörül kitűzve. És három éves tapasztaláson kellett a nemzetnek átesnie, hogy belássa, miképen a maga elavúlt állapotait rendszeresen átalakítani egyátaljában lehetetlen; s meggyőződjék, miképen a javításnak, az újjászületésnek minden részleteit egészen rendszeres munkálathoz kötni annyit tesz, mint egy nagy sírt ásni a haladó kor igényeinek; hogy a rideg rendszer, míg oly tömérdek időt s fáradalmat, míg annyi nemes lelkesedést és becsületes ügyekezetet nyel el, a nemzeti felvirágzást, mostoha körülményeink közt, — hol a reform annyi belső s külső akadály által nehezíttetik, szinte lehetetlenné teszi, legalább oly nagyon késlelteti, hogy a kor igényeivel egy lépten soha sem haladhat. E rendszeresség betegségéből, melyben félszázadig sínylett, ezen országgyűlés tapasztalatai végre kigyógyították a nemzetet; s már e bilincsek széttörése is valóságos haladásnak tekintendő.

A növekedő értelmiség, melynek világánál e rendszeresség béklyóiból kibontakoztak, vezérlé a rendeket ezen országgyűlés második felében, hogy inkább a kor eseményeiből s a körülményekből felmerült kérdésekkel, mint a rideg sorozatban kitűzött rendszeres munkálatokkal foglal-

1836. kodjanak. Mert világosan átlátták, hogy a pillanat alkalmát, melyben a nemzet egy s más alkotmányos jogát kifejthetik és szilárdíthatják, egy s más korszerű kérdést eldönthetnek, némi egyes reformot keresztűl vihetnek, káros veszteség volna feláldozni a rendszer kedvéért. Így születtek a budapesti lánczhidat s egyéb anyagi vállalatokat, így a hitelt illető törvények, melyekre különben a rendszeres sorozatban, az ország nagy kárával, számos évekig kellett volna várni.

MÁSODIK FEJEZET.

A kormány kisérletei a szabadelvű nemzeti irány elfojtására s ellensúlyozására.

Az országgyülés berekesztése után a nemzet ismét újabb megpróbáltatásnak ment elejébe. A szabad szellem s a nemzeti alkotmányos jogoknak rendíthetlen visszakövetelése, mely mind az erdélyi, mind a pozsonyi országgyülésen oly merész hangon nyilatkozott, a kormányt újabban is reactionárius, ellenhatási kisérletekre ingerelte. A kormány most annál nagyobb kedvet érez vala erre, mert már nem álla, miként 1825 előtt, egészen elszigetelve: a főrendek nagyobb része, mely, a nagy nemzeti többséggel ellentétben, a kiváltságokat fenyegető reformoktól iszonyodék, hűséges szövetségesévé szegődött. A kormány tehát, melynek élén Lajos főherczeg és Metternich államkanczellár áll vala, kik a birodalom politikáját a beteges Ferdinánd alatt kényök-kedvök szerint igazgatták, ismét szigorú eszközök foganatba vétele által szándékoztak megfélemlíteni a nemzetet, elfojtani annak mind közönségesebbé lett szabad szellemét. De, említsük meg eleve is, e szellem már annyira megerősödött, a közügyek iránti érdekeltség, a gyökeres átalakúlás vágya a nemzet nagy tömegét már annyira áthatotta, hogy a kiméletlen kormányszabályok csak az áldozatok számát szaporíthatták; de az egyszer 1836.

1836. meggyujtott világot eloltani, a felébredt törekvést elfojtani képesek többé nem lehettek; sőt inkább a szenvedélyeket szítogatva, az ellenzéket szilárdítva, inkább siettették a nemzeti átalakúlás végdiadalát.

Reviczky kanczellár megbukta.

A kabinet említett vezérei mindenek előtt az ország főkanczellári hivatalát határozták más kezekbe adni, miben a főherczeg nádor akaratával is találkozának. Reviczkyt minden hibái s gyöngéi mellett is méltán szilárdabb, hazafiasb jellemnek tartá a kabinet, mintsem hogy őt szándokai végrehajtására eszközűl megnyerni remélhette volna. De, miként említők, e státusférfiú viszonyai a nádorral is oly viszályosak valának, hogy ő Ferencz halála óta eddig is csak az országgyűlés csöndesebb lefolyása végett tarthatta meg hivatalát. Hogy a gyűlés végével e méltóság más kezekre jutand, mindenki egyelőre is tudta; sokan ezt megváltozott magoktartásával is elárulák a nem rég hódolatokkal elhalmozott királyi kegyencz iránt. De nemcsak e szélzászlók fordúltak el a nem rég oly hatalmas kormányférfiútól; sem nem egyedűl a nádorpártiak harsogtaták a diadalkürtött: egyéb buzgó hazafiak közvéleményében sem talált Reviczky jelentékenyebb támaszra; bár különben senki sem tagadhatta, hogy ily erélyes, hazafias érzelmű kanczellára rég nem volt az országnak. Közönséges jelenet a kormányok történelmében, hogy mivel a jelesebb férfiak tisztviseléséhez csatlakoznak a legtúlságosabb remények, ha ezek nem valósúlnak, a közvélemény tőlök könnyebben elfordúl; sőt még súlyosabb vádakkal is hajlandó őket terhelni, mint a gyengébb egyéniségeket, kik magok iránt hasonló várakozást nem ébresztettek: a közvélemény mindig legszigorúbb azok iránt, kik a közvárakozásnak nem felelnek meg. Reviczky kormányra lépte, mint tudjuk, még az ellenzékben is vérmes reményeket keltett. Határozott, hazafias jelleme, szabadelvű, legalább alkotmányos hajlamai s Ferencznek iránta minden alkalommal tanúsított kegyei mellett, sokan azt várták tőle, hogy a kabineti politikában

a magyar érdekeknek, ha nem is épen túlsúlyt, legalább oly méltánylatot szerzend, minő azokat a monarchia államkapcsolatában megilletné, de a minővel századok óta vajmi ritkán dicsekedhetett. E szép remények s jámbor óhajtások a múlt országgyülés folytában végkép elenyésztek. És miként azok, bár jobbára Reviczky hibája nélkül, tünedeznek vala: úgy csökkent az ő hitele is a közvéleményben, mely őt, talán túlságos szigorral, azért is felelőssé tette, hogy a kabinet századok óta hagyományos politikájának irányát megváltoztatni, különben kedvező körülményei közt is, képtelen volt. Inkább megérdemlené a szigorú gáncsot, ha valónak bizonyúlna, miről őt némelyek vádolják, hogy hivatalkodásának kivált végső éveiben, magát a megvesztegettetés csábjaitól is eltántoríttatni engedé; hogy fényüzési hajlamának, — mely őt nagy, egyébiránt a császár által több ízben fedezett adósságokba is ragadta, — kielégithetése végett, hatalmát, befolyását áruba is bocsátotta, s tőle vagy általa czím, méltóság, hivatal, végre minden silány pénzen volt volna megszerezhető. Mennyi igaz e vádban, nem vagyunk képesek megmondani: annyi való, hogy ő szegényen, sőt némi adósságokkal terhelve költözött el Bécsből a florenczi udvarhoz, melynél császári követté neveztetett ki. 1836.

A kormány azon hangulata, mely az országgyülés végén nyilatkozék, nem ébreszthetett ugyan vérmes reményeket az iránt, hogy a megürült méltóság egy szabadelvű, az országban népszerű egyéniséggel töltessék be; de mégis mindenkit meglepett gróf Pálffy Fidélnek főkanczellárrá kineveztetése. A közönség eddigelé nem sokat s annál alig is egyebet tudott felőle, hogy mint királyi tanácsos, 1828 óta tárnokmester, közhivatalban szolgált, s a lefolyt országgyülés alatt egyike volt az ó-rendszer legtúlzóbb pártolóinak. Mi róla e felett köztudomásra jutott, az sem vala olynemű hogy kineveztetése megelégedést ébreszthetett volna. O sem kitűnőbb talentumokkal nem volt felruházva, sem Pálffy Fidél főkanczellár.

1836. oly érdemeket nem mutathatott fel a haza iránt, melyekkel előléptetését a nagy fontosságú hivatalra indokolni lehetett volna. Kineveztetése sokaktól a nádor művének tartatott, de hibásan: a nádor tudtával és megegyeztével történt az ugyan, de oly kevéssé tulajdonítható az József főherczeg kezdeményezésének vagy különösebb pártfogásának, hogy a kitűnőbb tehetségekre ily magas polczon méltán sokat tartó nádor nem kételkedett több ízben némi finom gúnynyal is illetni e kinevezést. De még azok is, kik e főhivatal betöltésében a nádor befolyását vélték látni, bár megelégedéssel gondoltak arra, hogy az alkotmányos érzelmű főherczeg a maga nádori befolyását a bécsi kabinetben ezentúl sükeresebben érvényesítheti, eleitől fogva némi aggodalommal vették e kinevezés hírét: attól tartának hogy egy részről talán maga a nádor is szorosabban egyesülend a kabinet politikájával, mint Ferencz császár alatt tapasztaltatott, ki őt, köztudomás szerint, nem igen szívelé; s hogy más részről azon önállástalanság, azon kegyvadászó s nagyon is udvarias hajlamok, melyekkel magának Pálffy a nádor kegyét s pártfogását csekély tehetségei daczára is biztosítani ügyekezett, a bécsi hatalomviselőknek is rendelkezésére fognak állni; minél fogva az új kanczellár a reactionak veszedelmes eszközévé, s az átalakulásért, kifejlődésért sóvárgó hazának nagy ártalmára válhatik.

És bizonyára, egyénisége nem is nyujtott ilyféle aggodalom ellen biztosítást. A lefolyt országgyülésen, a nélkül hogy akár tudomány, akár szónoklat, akár más valamely tehetség jelét adta volna, csak az által tüntette ki magát, hogy mindig a legtúlzóbb udvari s legconservativebb aristokratiai vélemény mellett szavazott. Az 1830-diki s az utólsó országgyülésen ő volt a leggőgösebb, legridegebb „aulicus“, s e miatt az ifjúságtól leggyülöltebb főrendű. Még maga gróf Cziráky Antal, országbiró, is több ízben kénytelennek látá magát előadásainak czáfolatára kelni, nehogy a magas állású hivatalnok hazafiatlan nyilatkozatai az egész

conservativ párt véleményeinek tekintessenek. E beszédeiből itélve, hazafias kegyeletet, nemzetéhez ragaszkodó kedélyt egyátaljában nem lehetett benne feltenni; kivált hozzá gondolva még azt is, hogy a nemzeti nyelvet sem értette, s ekép nála még azon legelső, legközönségesebb kapocs is hiányzott, mely a hazafit hazájához, nemzetéhez köti. És mit kell tartani oly férfiú hazafiságáról és kötelességérzetéről, ki, bár nemzete törvényhozásában évek óta részt vett, hazájában magas kormányhivatalt viselt, melynek irodájában már eddig is számtalan irat létezett nemzeti nyelven, az utólsó törvény után pedig kétségtelenné vált, hogy az ügyvitel nagy része e nyelven folyand, azt megtanúlni még sem tartja kötelezőnek, fáradságára méltónak? Szóval, mi róla köztudomásúvá lett, minden olynemű vala, mi oda mutatott, hogy ő ama reactionak, melynek a kormány az országgyülés végszakában oly nyilvános jeleit adta, alkalmas, készséges eszközévé válandik; s a választás csak is e miatt esett reá a kanczellári méltóság betöltésénél. 1836.

Az e miatti közaggodalom nem is maradt sokáig függőben: a kormány Pálffy által mindjárt az országgyülés befejezése után munkába vétette megfélemlitési kisérleteit. Az új kanczellár első kormánytetteit néhány fiatal ember elfogatása jelzi, kik nem rég az országgyülési ifjúság tagjai s annak némileg vezérei voltak. Az országgyülési ifjak elfogatása.

Említők fentebb, hogy a vármegyék a lefolyt országgyülésre, részint a nyilvánosság terjesztése, részint az ifjú nemzedék politikai kiképeztetése végett, követeik mellett több ifjút küldöttek fel Pozsonyba, mint eddig szokásban volt. Nevelte számukat az is, hogy miután a királyi tábla negyedfél évig Pozsonyban székelt, mind azon ifjak, kik e fő törvényszéktől szokott módon ügyvédi oklevelet nyerni óhajtának, mint e törvényszék esküdt jegyzői, annak tanácskozásain legalább egy évig jelen lenni köteleztettek. De nem csak számára, hanem magaviseletére nézve is igen különbözött ezen országgyülés ifjúsága minden elébbi s

1836. későbbi országgyülések ifjúságától. Az ifjak szereplése az országgyüléseken eddigelé csak abból állott, hogy a szabadelvű követek beszédeit éljenekkel magasztalák, a kormánypártiakét pedig türelmetlenül lezúgták. Az országos teremen kivűl többnyire játék, hiú időtöltés, tivornya foglalá el üres idejöket. A lefolyt országgyülés ifjúságának azonban az eddigitől egészen különböző s általában komoly irányt adtak azon eszmék, melyek a franczia júliusi forradalom s a lengyel felkelés hatásából keletkeztek, s melyeket saját belállapotaink, a mindinkább terjedő átalakúlási vágy, a növekedő reformmozgalmak s azoknak radikál irányzatai s megyei gyüléseink komoly politikai színezete nem kevéssé ápolának. Ezen ifjúság általában igen komoly, a hazafiság érzelmeitől csaknem túláradó, szabadságért, demokratiáért lángoló, lelkesedett, majdnem fanatisált vala. Az új politikai irány, mely nemzetünkben oly élénken nyilatkozott, minden nemes sóvárgásaival, minden erényeivel s túlságaival hatványozva tükröződött vissza ifjúságunk fogékony, heves kedélyéről. Kedvencz olvasmányát ama könyvek tették, melyek a demokratiai irányt s elveket ez időtájban oly nagy sükerrel terjesztették Európában. Börne nagy hirű Párisi levelei, Lammenais Egy hivő szavai kézről kézre forogtak kezei közt. Számosan csak ezek kedvéért tették sajátjukká a franczia nyelvet; kik aztán magyar fordításban, s mivel kinyomtatni tilos vala, kéziratban közölték azokat egyéb társaikkal. Az elébb divatos, könnyelmű időtöltést, hiú vagy épen kicsapongó mulatságokat átalában szorgalmas olvasás, ismeretgyűjtés, a külesemények és állapotok tanúlmányozása váltá fel közöttök. Kik a régi mód szerint kávéházakban pazarlák idejöket, a többiek által megvettetve, semmi becsültetésben sem részesültek, a jobbak társaságából is kizárattak. Az országos teremben ezen ifjak nemcsak tapsoló viszhangjai voltak többé a szabadelvű szónokoknak: hanem magoknak is volt már véleményök s politikai hitvallásuk,

mely nem ritkán meglepő merészséggel nyilatkozott. A kö- 1836.
vetek eljárását, szónoklatait komoly hallgató közönség gyanánt nemcsak élénk figyelemmel kisérték, hanem egyszersmind szigorral birálták meg. Kis tántorodás is elég volt arra, hogy előttök a különben ünnepelt követ is elveszítse népszerűségét. Általok veszté el, például, hitelét s a fénykört, melylyel az elébbi országgyülések alatt s után dicsekedheték, Ragályi Tamás, midőn némi kérdésben a kormánypárttal kezd vala kaczérkodni; bár a gyülés elején oly népszerű volt neve az ifjúság között, hogy az őt, midőn saját megyéjében mellőztetvén, Tornában választatott meg, Pozsonyba jöttekor diadalünneppel szándékozott fogadni. Nagy Pál, a veterán bajnok is, nem egyszer hallott maga felett szigorú itéletet az ifjúság részéről, midőn a maga elveihez híven, a demokratiát ostromolta, vagy csak annak irányától eltérő szellemben nyilatkozott; bár egyébiránt geniális szónoklata által mindannyiszor ismét visszaszerzé is magának az ifjúság ragaszkodását, valahányszor a szabadság s alkotmányos elvek érdekében szólalt fel.

Ezen ifjúság legkitűnőbb tagjai voltak: a már akkor is óvatos, körültekintő, művészi tollú s beszédű Szemere Bertalan; a heves, könnyen lángra gyúló, de egyenes lelkű, nyilt szivű és szilárd jellemű Vukovics Sebő; a már is bő olvasottságú és terjedelmes encyclopaediai ismerettömeggel biró Pulszky Ferencz; a találékony, furfangos eszű Pázmándy Dénes; Bojtor Endre, Décsey László; és kit legelül kell vala említenünk, a lángeszű s tűzlelkű, tevékeny, merész Lovassy László, — kik utóbb majdnem mindnyájan nevezetes férfiakká lettek s honunk történelmében kitűnő szerepeket játszottak. Ezen ifjak, több társakkal egyesülve, 1834-ben, egy határozott körű társulatot alkottak, melyre a franczia kormány üldözései következtében akkoron nagy figyelmet ébresztett Société des droits de l'homme szolgált példányúl s ingerül. A társulat a szerény Társalkodási egyesület czimét vette

1836. fel ugyan; de czéljáúl „az emberi jogok terjesztését“ tűzte ki magának, és az e czélra törekvést szabta ki minden tagjának kötelességeűl. Egyébiránt a társulat programmja, mely egy előkelő követtel közöltetett, s annak helyeslésével állapíttatott meg, merő elméleti elvekre szorítkozék, s a kormány ellen közvetlen semmi ellenségest nem foglalt ugyan magában; az egyesület szelleme mindazáltal határozottan demokratiai s republikánus volt, a nélkül hogy e nevezet valaha használtatott, vagy az irány nyíltan bevallatott volna. Az egyesület hónaponként választott magának elnököt, jegyzőt és pénztárnokot; távozó tagjainak pedig oklevelet adott. Gyűléseit, melyekre néhány szabadelvű követ is, névszerint Bezerédy István, Balogh János stb. gyakran eljárt, nyilvánosan tartotta. A gyűléseken rendszerint politikai értekezések s beszédek és más hasonló dolgozatok olvastattak s szavaltattak el. Fennállott az egyesület az egész országgyűlés alatt; de annak vége felé több jelesebb tagja Pozsonyból eltávozván, komoly irányából sokat vesztett; s a kártyajáték és lakomározások is befészkelték magokat.

Ezen egyesület kebeléből kivált eleinte több jelentékeny politikai tüntetés származott. Ilyenek voltak ama hódolatok, melyekkel a kitűnőbb ellenzéki követeknek, Deáknak, Beőthynek, Bezerédynek, Baloghnak s kivált Kölcseynek áldozott; ilyen különösen az, melynek Wesselényi s az erdélyi országgyülés valának tárgyai; mely utóbbihoz mérve, a pozsonyi országgyülés lágynak, lanyhának, erélytelennek tartatott az ifjúság által. Erdély lőn előtte a szabadságnak s a kényuralom elleni alkotmányos küzdelem szilárdságának jelképe; Wesselényi, ki abba lángszónoklatával lelkesedést, erőt, kitartást önt vala, a hazafiság és nemzeti szabadság ünnepelt hőse. Az egyesület Wesselényinek egy dicsőítő feliratot határozott küldeni valamenynyi tagjainak aláírásával. Midőn azonban az aláírás javában folyt, a nádor, a dologról értesülvén, a kormánypárti

követek által az oldalaik mellett lévő ifjaknak azt megtiltatta. A feliratot ennél fogva csak százhét ifjú jegyzette alá s küldötte el titkon Wesselényinek. Ennek lelkesítő válaszát az ifjúság Zala megye levéltárába kivánta örök emlékül letétetni; de mivel a megye, főispánjának tiltakozása következtében, azt el nem fogadta, Kölcsey által valamely református egyház levéltárában tétette le. Ugyanazon időben a Wesselényihez intézett felirattal, az erdélyi országgyülési ifjúsághoz is irt az egyesület egy felszólítást, hogy Bocskay, Bethlen Gábor és II. Rákóczy Ferencz példái szerint szent kötelességöknek tartsák a szabadság elveinek terjesztését. Midőn az erdélyi diéta Bécsbe követeket küldött, az ifjak egyesülete fáklyás zenével s üdvözlő beszedel fogadta a Pozsonyba érkezett küldöttséget. Sokkal jelentékenyebb s egyenesen a kormány ellen intézett tüntetés volt még az ifjúsági egyesület részéről az, hogy midőn Kölcsey, a fentebb elbeszélt fondorlatok következtében, követségéről lemondott, nyilvános gyászviselésre hívta fel a maga tagjait, kiknek példáját aztán majdnem az egész pozsonyi ifjúság követte. 1836.

Említők, miképen az ellenzéki követek igen hevesen keltek ki a kormány ellen, midőn ez, az országgyülés végén, a köznevelés tárgyában intézett feliratra mellőzőleg válaszolt. Az ifjúság több tagjaitól, koruk lángérzelmei szerint, ekkoron még hevesebb kikeléseket lehete hallani a kormány ellen; s pedig oly nyíltan és kimélet nélkül, hogy Ragályi, ki ekkor már határozottan a kormánypárthoz hajlott vala, többször mondá, miképen ily beszédek vesztőhelyre vezethetnek. Ezen ingerültség utóljára még egyszer tört ki az ifjúság forró kebeléből, midőn annak egy része az országgyülésről hazatérő Wesselényit Pesten fáklyászenével üdvözlé. A beszéd, melyet Lovassy László ez alkalommal mondott, nem kevesbbé elragadta szónoklati szépsége, mint megdöbbentette merészsége által a hallgató közönséget.

1836. A kormány az országgyülés folyama alatt semmi rendőri szabályokhoz nem nyúlt az ifjak ezen, hevességtől néha túláradó, egyesületének korlátozására; és csak az által jelentette ki bosszúságát a történtek miatt, hogy 1834 vége felé hat ifjút a királyi táblához intézett udvari parancs által az ügyvédi vizsgálattól egészen eltiltott. A helyett, hogy az ifjúságnak magában véve inkább dicséretes, és csak túlhajtásában gáncsolandó magaviseletét alkalmas rendszabályok által mérsékelte, korlátolta volna, azonnal büntetéshez nyúlt, mely az illetők egész életére kihatván, semmi arányban nem állott az ifjú kor hevesebb vérpezsgéséből eredt s azért könnyen kimenthető vétséggel.

De alig múlt el néhány hét az országgyülés berekesztése s az új kanczellár kineveztetése után, a kormány azonnal egész haragját kiönteni határozta a szabadelvüségök s hazafias hevök által leginkább kitünt ifjakra. Hollósy, királyi ügyvéd megbízatást vett, számos ifjúnak, mennyire csak lehet, zaj nélküli elfogatására. Lovassy László s unokaöcscse Ferencz, Tormásy János, és Lapsánszky hamar kelepczébe kerültek; s a polgári hatóság mellőztével katonai karhatalom által elfogatván, Budán börtönbe vettettek. Ezeken kivül még az említett Szemere Bertalan, Vukovics Sebő, ifj. Pázmándy Dénes, Bojtor Endre és Pulszky Ferencz voltak név szerint kijelölve, hogy elfogassanak; a főherczeg nádor pedig felhatalmaztatott, a körülmények szerint többeket is elfogatni. A kijelölt ifjak szerencsére nem voltak hon, midőn kerestettek; idő múltával pedig részint a főispánok, részint az illetők szülei, mint például Pázmándy Dénes, az atya, magokat a nádornál közbevetvén, az elfogatásoknak elejét vették.

Lovassy László elitéltetése.

A négy elfogott ifjú közöl Lovassy László volt az, kinek lakoltatása által a kormány legalkalmasabban vélte megfélénkíthetni a demokratiai irányú pártot, s elfojthatni annak forradalmi szellemét: ő volt az, ki ellen valamennyi jelöltek közől legtöbb vádat lehetett felhozni. Ő nemcsak

egyik főalapitója; de folyton éltető lelke volt az egyesület- 1836.
nek. Az erdélyi ifjúsághoz intézett merész hangú felszólításnak ő volt szerzője. Ő szónokolt leghevesebben minden alkalommal. Ő nemcsak ezen alkalmi beszédekkel, hanem tényleg is legtöbb részt vett a politikai tüntetések s izgatásokban. Midőn Balogh János, hűtlenségi közkeresete miatt, az országgyülésről a kormány által haza küldetett, s Bars megyében uj követválasztást rendeltetett: Lovassy László volt egyike azoknak, kik a választók körül leghatályosabban működének, hogy Balogh, miként elbeszéltük, újra megválasztatván, a kormány czélzata meghiúsíttassék. Hasonló erélylyel működék ő Bihar megye azon gyülésein is, melyeken Wesselényi és Balogh notaperei tárgyaltattak: a lángeszű, elragadó szónoklatú ifjú beszédeinek jelentékeny befolyása lett a megye által hozott végzésekre.

Lovassy Ferencz elfogatásának ellenben semmi egyéb okát nem lehetett adni, mint hogy Lászlónak vér- és névszerinti rokona volt, s ennek Bihar megyében folytatott izgatásában némi részt vett; különben tagja sem volt az ifjak egyesületének. Tormásy, igen hallgatag ifjú, egyedül az által tüntette ki magát, hogy az egyesületben, melynek tagja volt, A lengyelek emléke czimű dolgozatát olvasta fel. Lapsánszkyt, az utóbbi események következtében, sokan kémnek, feladónak tartották; elfogatása csak abban találta indokolását, hogy ő volt az egyesület utólsó jegyzője.

Az elfogatások hire közönséges megdöbbenést okozott országszerte; s még azok is, kik az ifjak néhányait némi politialis fenyitésre méltónak tartották, a vádat, mely ellenök emeltetett, a bánásmódot, melyben a kereset lefolyása alatt részesíttettek, s végre az itéletet, mely kivált Lovassy László ellen hozatott, egyátaljában nem láták igazolhatónak. A közvélemény ezen ügyről széltében akként nyilatkozott, hogy valamint az egész eljárás törvénytelen: ugy annak hordereje az ifjak személyén túl az egész szabadelvű ellenzéki párt megfélemlítésére vala számítva.

1836. A királyi ügyigazgató a foglyok ellen a királyi tábla előtt összeesküvésre alapított felségsértési vádat emelt s fej- és jószágvesztési büntetést kért. A vádpontok ím ezek: 1. Hogy a foglyok a pozsonyi ifjúság társadalmi egyesületének tagjai voltak. 2. Hogy három lengyel menekültet egy ideig magoknál ápoltak. 3. Hogy különösen Lovassy László. e lengyelek egyikének, midőn Pozsonyból távoztak, emlékkönyvébe a maga neve mellé e szót irta: republicanus. 4. Hogy ugyanaz némely megrótt személyeknek — különösen Wesselényinek — fáklyás zenével tisztelgett s ez alkalommal lázító beszédet mondott. 5. Hogy Nagyváradról pozsonyi barátainak s az egyesületben tagtársainak levelet irt, melyben hirdeté, hogy a népfelségi elvek már e tájon is terjedeznek. E pontnál volt a vallatáskor különösen kiemelve, hogy e népfelségi tanok vallása által felségsértési bűnt követett el. 6. Hogy a barsi követválasztáson a kormány ellen izgatott.

A nagy zajt ütött per folyamában a törvények és törvényes formaságok, melyek a vádlottak javára szolgálhattak volna, többféleképp megsértettek. A vádlevélben a feladó, holott azt az 1741: 26-dik t.-czikk megrendeli, megemlítve nem volt. A vádlottak a szabad védelemtől eltiltattak; mert midőn Perger János hites ügyészt vallák törvényes védőjöknek, a királyi tábla, támaszkodva egy 1795-ben, a Martinovicsféle ügyben kelt, de törvényeinkkel ellenkező udvari rendeletre, Pergertől titoktartási esküt kivánt. A törvénytelen esküt azonban Perger letenni egyátaljában nem akarta; sőt magok a vádlottak is, nehogy a szabad védelem törvényes eszközeitől elrekesztessenek, kötelességévé tették magát annak alája nem vetnie. Perger e szerint a védelemhez nem bocsáttatván, a vádlottak ügyvéd nélkül maradtak; mert a szegények ügyészét, Spány Endrét, kit a törvényszék, a titoktartási eskü letétele mellett, a védelemmel megbizott, a magok ügyvédének nem ismerték el, ellene tiltakoztak.

Az elzáratás negyedik havában tehát maga Lovassy István, László atyja, szólalt fel fia s unokaöcscse mellett a királyi tábla előtt. De ő is hasztalan tiltakozék az eljárásnál követett törvénysértő önkény ellen; hasztalan követelé a törvények által biztosított szabad védelmet s a törvényes perrend megtartását. A királyi tábla, mely folyamodását figyelembe nem vette, egyéb formaságokban is folyton önkényes eljárást követett. Az ügyet, ellenére a törvényeknek, oly titokban tárgyalá, hogy a tanácskozási teremből a hites jegyzőket is kizáratta; s a helyett, hogy a vádlottakat maga elébe idézte s a tanúkkal szembesítette volna, a maga kebeléből küldött ki egypár tagot a vádlottak börtönébe, azok kihallgatására. A birák közöl ketten, Földváry Ferencz és Császár Sándor, a kivételes, sem a törvények, sem a szükség által nem igazolható eljárást magok is állhatatosan, de sikeretlenül ellenzék; méltók, hogy valamint kortársaik becsülésében, a közvélemény magasztalásában részesültek, ugy a történelemben is elismeréssel említtessenek. 1836.

Az elkeseredett atya azonban és fia László, vetélkedtek egymással a polgári szilárdságban. Amaz meggyőződve, hogy fiát, ha tán érdemel is némi politialis fenyítést, felségsértési bünnel, az említett vádpontok alapján, törvényeink szerint, az igazság sérelme nélkül, terhelni lehetetlen, nem kegyelemért esdett, hanem igazságot, törvényességet követelt. Perger ügyvéd az eskü letételének megtagadása miatt, a védelemtől eltiltva lévén, maga az atya ügyekezett védetlen fiát kitisztítani az ellene emelt vádak alól. A törvényszékhez benyujtott iratai nemcsak azt bizonyíták be világosan, hogy az ifjak, kik bár szabadelvű, demokratiai véleményeket ápolának, de azok terjesztésére semmiféle törvénytelen eszközökhöz s titkos izgatásokhoz nem nyúltak, semmi törvénytiltotta tényt nem követtek el, a törvények önkényes értelmezése nélkül felségsértési vád alá nem is eshetnek; hanem egyszersmind a polgári alkotmányos szabadságot, a birói törvényes eljárás kötelességét is czáfol-

1837—1839. hatlan érvekkel fejtegetik. Ezen iratok nemcsak a vádlott ifjaknak, hanem egyszersmind a honi alkotmányos törvényeknek s különösen az alkotmánybiztosította szabad törvénykezési védelemnek is nagy ékesszólású védiratai, a fia szabadságáért szóló atyának szájában az önmegtagadásnak valóban rómaiszerű példányait idézik fel az olvasó emlékezetében. Mint ama római hősök, ugy áldozta fel Lovassy István is magában az atyát a szabadságszerető, alkotmányos polgárnak. S erre nézve vetélkedék vele a fia is ama két nyilatkozatban, melyet a vele közlött vádiratra válaszképen nyujtott át biráinak, a szabad polgár jogérzetével s demokrat büszkeséggel taglalván a vád pontjait.

Bár a királyi ügyigazgató minden erejét reáforditá, hogy Lovassy Lászlóra a felségsértési bűntényt bebizonyítsa; s e végett a tanúk összekeresésére — miként az atya a törvényszékhez benyujtott egyik iratában nemcsak állítja, de tanúbizonysággal is támogatja, — megvesztegetést, lélekvásárlást is foganatba vett: de igy is csak két s a hitelességre megkivántató erkölcsi tulajdonokkal nem biró tanút volt képes előállítani; a vádat pedig, a tények teljes hiányában, nem sikerült bebizonyítania; minél fogva a felségsértés vádja a törvényszék által elvettetett. Azonban az egész kereset a demokratiai elvek pártolóinak, kivált a fiatalságnak, megfélemlítésére lévén számítva, az elmarasztalásról az eljárás törvénytelensége eleve sem engedett kételkedni. Az itélet tehát, bár Földváry és Császár közbirák teljes felmentésre szavaztak s ez utóbbik a személynökkel heves szóváltásba is ereszkedett, [1]) Lovassy Lászlót tiz évi várfogságra kárhoztatta. Bűnös tényt vagy törvényellenes cselekvésre való készületet kisütni nem lehetvén: az itélet egyedül avval indokolja az elmarasztalást, hogy a vádlott minden törvényes renddel ellenkező, romlott erkölcsű, [2]) s

[1]) Ő nem sokára, önként-e, vagy kényszerítve? nem tudjuk, hivatalából is kilépett.

[2]) „Indoles perversa, omnique legali ordini infensa."

minden társadalmi renddel ellentétben lévő veszedelmes el- 1837—1839.
veket s véleményeket ápol. [1]) Ha azonban már az is méltán meglep bennünket, hogy egy országos főtörvényszék puszta elvek s vélemények ápolására szab ily súlyos büntetést: csodálkozásunknak alig van határa, midőn ezen veszedelmes elvek s vélemények tanúságául főleg a Wesselényi üdvezletére mondott beszéd említtetik. E beszédet, való igaz, általában demokrat szellem s az alkotmányos szabadság szeretetétől lelkesült ifjú kedély fellengző érzelmei lengik át; de törvénytelen törekvésekről benne egy szó sem fordúl elő; a reformok létesitésére, a nemzeti átalakulás keresztülvitelére csak törvényes eszközök ajánltatnak. „Tudjuk, ugymond az elitélt, e beszédje egy helyén, — tudjuk, miképen alkotmányos polgár kötelessége, békés uton haladni a czél felé; s a báró urat, mint a békés uton haladásnak nagymesterét üdvözöljük, s kezeibe tesszük a becsületszót, az életnél szentebbet, hogy a báró urat szent pályáján meghajthatatlan hűséggel fogjuk követni.“ E néhány szó elég az elitélt elveinek, gondolkodásmódjának méltánylására. Elvei, lángszelleme az 1795-ben szinte csak demokrat véleményei s elveiért kivégzett Oz Pál rokonává avatták őt [2]); de végzete amazénál súlyosabb sorsot, több szenvedést mért ki számára. Itélete a hétszemélyes főtörvényszék által helybenhagyatván, Spielbergre, Morvába, vitetett fogságra. Az élénk, s minden más tehetségei felett uralomra jutott képzelődés rajongása itt rövid idő múlva aláásta a felette érzé-

---

[1]) „Principia omni sociali ordini adversa.“

[2]) Szépen énekli róla „A külföld rabja“-czímű költeményében Vachott Sándor:

Téged korán és híven meghata
Sínlő hazádnak esdő szózata.
Fiúi bánat és a hív remény,
Hogy még derűl az árva népre fény:
Szilárd határa birtanak vala,
S lelked, miként sas, fennen szárnyala.

Dicsők valának kebled álmai,
Dicsők a bátor homlok gondjai.
Hol ifjú ajkad szótól hangozott,
Vén is gyönyörrel elnémúla ott.
S föl kell-e tárnom még több bűnödet?
Ez, a mi téged börtönéjbe vet!

1837—1839. keny kedély épségét; s az 1840-ki országgyülés által kieszközlött amnestia a nagy reményü ifjút őrülten hozta vissza rokonai, barátai karjaiba.

Mi a többi foglyokat illeti: Tormásy, kinek, az itélet szerint, a „megvallás“ enyhitő körülmény gyanánt számíttatott be, egy évi, — Lovassy Ferencz, az eddigi elzáratás betudásán felül, három hónapi fogságra itéltetett. Mindenkit meglepett azonban, hogy Lapsánszky itélete is tiz évre szólott; mert a közvélemény őt tartá feladónak, mit az is igazolni látszék. hogy vallomása terhelő bizonyítvány gyanánt hozatott fel Lovassy László ellen, ennek itéletében. Utóbb azonban, miután az itélet kihirdetése óta nyoma is oly annyira eltünt, hogy még az 1840-ben bekövetkezett amnestia után sem lehetett róla többé hallani, közönségessé vált a meggyőződés, hogy ő csak szinleg itéltetett el, s nem is börtönbe, hanem, megváltoztatott névvel, Galicziába küldetett, hogy ott valamely kamarális tisztségben vegye el árulása jutalmát.

A hazai főtörvényszékeknek ezen semmikép nem menthető, szembetünőleg törvénytelen eljárása nagy bosszúságot s ingerültséget támasztott az országban. Alig volt megye, mely valamint elébb a vádlott ifjak mellett fel nem irt, — ugy most közgyülésein a legélesebb gáncsokat nem hallatta volna e főtörvényszékek ellen. A közvélemény egyébiránt is hangosan kárhoztatá azok eljárását, mely az igazságszolgáltatás szentségén s a törvényszékek tekintélyén nem kis csorbát ejtett, a hitet a birói függetlenségben s lelkiösmeretességben, a közbizodalmat a kedélyekben nem kevéssé megingatta. Széltében hangzék a keserü panasz, hogy a legfőbb törvényszékek ilyetén eljárása után a polgárok élete, vagyona, szabadsága felett puszta önkény határoz, a törvények nem adhatnak többé védelmet, maga az igazságszolgáltatás, a birói hatalom párteszközzé alacsonyíttatott.

A nádor a közvélemény előtt. És az ilyféle gáncsoktól magát a főherczeg-nádort sem kiméllé most a közönség, mely aképen vélekedék, hogy

neki, mint a törvények legfőbb alkotmányos őrének, köte- 1837—1839.
lességében is, hatalmában is áll vala, teljes épségben fentartani a birói függetlenséget s a szabad védelem törvényes jogát. Ennek elmulasztásában a közönség most kétségtelen jelét vélé látni annak, hogy a megfélemlíteni törekvő kényuralomnak ő is szövetségesévé tette magát; miért is népszerűsége nagy csorbát szenvedett ez időben. Már a lefolyt országgyülés második felében is többféle panasz emelkedett volt ellene; s a közönség alig tudta magának megfejteni a változást, melyet magatartásában észlelt. Ferencz kormánya alatt ő nem tartatott azon kabineti politika részesének, mely annyiféle sérelmeket szült az országban; mert tudaték, hogy nem birja császári bátyja rokonszenvét. Ama tapasztalás, hogy ha nem gátol is meg minden törvénysértést, mit a legjobb akarattal sem képes mindig eszközleni, de sok hasznos szolgálatot tesz a nemzetnek, az alkotmányos jogokat, a mennyire tőle függ, ugy az országgyülésen, mint azon kivül oltalmazza, — nagy népszerűséget szerzett volt neki a hazában. És ha talán tudatott is, hogy több ízben leginkább a maga nádori állásának s jogainak érdeke ösztönzi őt az alkotmányos jogok pártolására s védelmére: a tény azért nem kevésbbé lőn hasznos a hazára nézve, s a nemzet azt többször hálanyilatkozattal is jutalmazta. Ily hálát érdemle ki ő magának egyebek közt az által is, hogy 1831-ben, mint említők, az országos bizottmányok reformmunkálatainak, az udvari szándékok ellenére, oly nagy nyilvánosságot szerezvén, a reformügynek jelentékeny szolgálatot tett. Ezen eljárása után méltán azt lehet vala várni, hogy ama reformoknak ő is meleg barátja, pártolója leend az országgyülésen. Ennek folyamában mindazáltal álmélkodva tapasztalák a reformpártiak, hogy reményökben csalatkoztak. Midőn láták, mily makacsúl ellenzi a főrendi tábla nagyobb része a rendek által javaslott reformokat: ugy vélekedének, hogy ez, legalább ily mértékben, nem történhetnék, ha az elnöklő nádorban nem találna támaszt, az ő tekintélyéből nem merí-

1837–1839. tene erőt. Míg Ferencz császár életben vala, ez nem ötlék fel annyira; mert az ő idegenkedése az újításoktól, kivált ha azok demokratiai irányúak voltak, ismeretes lévén, azt lehet vala hinni, hogy csak az udvar kifejezett akarata szabályozza magatartását. Midőn azonban észlelék, hogy ő Ferencz halála után is, bár kezei szabadabbak lettek, befolyása a kabinetben több súlylyal bir, csak az elébbi elveknél marad s a kabinet politikáját pártolja: alig hihettek egyebet, mint hogy a reformoktól, valószinűleg határozott demokratiai irányuk miatt, ő is megijedt, s mivel azok véghatárát egyelőre belátni ép ugy nem lehetett, mint a vizbe dobott kő okozta gyűrűzetek végvonalát, ő is szövetségesévé lett azon visszahatási politikának, melylyel a kabinet ama reformokat korlátolni s más irányba terelni akarta.

Kossuth Lajos elfogatása.

A nádor részvéte ezen megfélemlítési politikában, mely az erdélyi országgyűlés szétoszlatásával s Wesselényi és Balogh bepereltetésével kezdődött, a Lovassy László irányában követett eljárásban pedig törvénysértésig fejlődött, semmiből sem tűnt ki világosabban, mint ama hatalomcsínyből, mely a nyilvánosság és gondolatszabadság ellen, a nemesi kiváltságok és személybiztosság kiáltó sérelmével, Kossuth Lajoson követtetett el.

Említők, mily roppant hatása volt Kossuth Országgyűlési Tudósitásainak a hazában; mennyire élénkiték a gondolatcserét, az eszmemozgalmat, szítogatták az átalakúlási vágyakat, fejlesztették a közvéleményt ezen ügyesen szerkesztett, bár kevés, alig száz példányban, de kivált a kaszinók s olvasó-egyletek utján ezerek kezein forgó lapok; a nemzet politikai életének az országgyűlési tárgyalások élénk közlése által folyton új táplálatot, ingert nyujtván, az országgyűlési értelmiség sugarait a megyék és városok társas körébe eljuttatván, s e sugarak világító hatása alatt oszlatván a homályt, tágítván a fogalmakat, tisztítván az eszméket. Nagy részben e lapoknak tulajdonítható, hogy egy ideig még a követek pótlék utasításai is lépésről lé-

pésre szabadabb elvű színt öltöttek. Az országgyűlés végét érvén, a nemzet közélete a törvényhatóságok gyüléseire szállt vissza; melyek szintugy mint az országgyülés alkotmányilag nyilvánosak lévén, tárgyalásaik nyilvános terjesztésével törvényes tért nyitottak Kossuthnak, folytatni a közszellem ébresztésének azon munkáját, melyet az Országgyülési Tudósitások által oly nagy sükerrel kezdett meg; s melyre nézve többé már nem kételkedett, hogy elébb a sajtó bilincseinek tágítására, majdan sajtószabadságra fog vezetni. Mind ő maga tehát, ki magának e lapja által a hazában már nem csekély jelentékenységet szerzett, el vala határozva, mind rokon érzelmű barátai által is ösztönöztetett, hogy írott lapját az országgyülés szétoszlása után is folytassa. Lakását e végett a középpontba, Pestre tette át; a vármegyékben magának ügyes levelezőket szerzett, kiknek közléseiből aztán a megyék s városok közéletéről, Törvényhatósági Tudósitások czíme alatt, szintoly szellemű írott lapott szerkesztett, mint elébb az országgyűlés folyamáról. 1837—1839.

A „Törvényhatósági Tudósitások.

A kormány azon időtől fogva, midőn a szó és gondolatszabadság elleni táborozását megkezdte, már az Országgyülési Tudósitásoknak is gátot akart vetni. Kossuth egyszer kőnyomatban kisérté meg szétküldeni lapja példányait; de a kormány azt nyomban megakadályozá. Majd a postán szétküldött lapokat is lefoglaltatta. De e rendszabály nem vezetett czélra; mert a megyék, erről értesűlvén, ezentúl hajdúik által szállíttatták a lapot rendeltetésök helyére; s a kormány az országgyülés folytában, a rendek előre láthatott fellépése miatt, erőszakhoz nyúlni nem akarván, kénytelen volt tűrni a lap közrebocsátását.

Most a „Törvényhatósági Tudósitásoknak,“ miután a vármegyék hasonló pártolásában részesűltek, hatásuk még nagyobb, minden esetre terjedtebb lőn, mint az „Országgyülési Tudósitásoké.“ A vármegyék közgyülésein lefolyt tárgyalásokat, elmondott jelesebb beszédeket, felmerült új esz-

1837—1839. méket, s a hatósági élet minden egyéb érdekesebb mozzanatainak ismeretét országos tulajdonná tévén, a reformpárt tagjai közt a szellemi kapcsolatot fentartotta, az irányegységet egy részről a szabadelvű haladásban, más részről az alkotmányvédelem munkájában biztosítván, a mozgalmakat természetszerűleg gyarapította. Például, azon egyetértést, melyet a megyék az elfogott ifjak védelmében tanúsitottak, azon izgatottságot, melyet ez ügy az országban támasztott, nagy részben ezen irott lapok szították fel a per folyamáról tett közléseik által.

A kormány tehát eltökélé magát, bármi módon megszüntetni a kényuralomra nézve alkalmatlan lapot, melyhez a censura utján hozzá nem férhetett. József nádor, a kabinet végzése szerint, tilalmat vetett közbe, s azt, mint Pestmegye főispánja, elnöki úton tudatta Dubraviczky Simon első alispánnal, ki Zlinsky főbiró által értesíté Kossuthot a tilalomról.

Azon biztosításoknak, melyeket hazánk alkotmánya a megyei rendszernek köszönhetett, egyik főbbike abban álla, hogy a megyei tisztviselők, a mint a megye közönsége által szabadon választattak, ugy csak is a megye határozatánál fogva bocsátkozhattak hivatalos eljárásba; s a kormánytól nem egyenesen, hanem csak a megye utján vehettek rendeletet. Minden kormányi rendeletnek a megyéhez kellett érkezni, mely aztán, ha azt törvényesnek találá, kiadta végrehajtás végett az illető tisztviselőknek; ha pedig törvénytelennek itélé, nem adta ki, hanem ellenében azon orvosló eszközökhöz nyúlt, melyekkel az alkotmány által fel volt ruházva.

A nádornak a „Törvényhatósági Tudósitásokat“ illető tilalma, mint mondók, csak elnöki úton közöltetett a szerkesztővel, mielőtt az a megyén megfordúlt volna. Kossuth tehát, látván, hogy a főbiró a maga eljárását megyei megbizatás által nem igazolhatja, a törvényeinkkel különben sem megegyeztethető tilalomra nem hajolt, hanem az ügyet panaszosan a megye közgyülése elejébe terjesztette. Az ügy

heves vitatást szült a pártok között; végül mindazáltal oly 1837—1838. értelemben mondatott ki a többség határozata: hogy a megyei közönség nemcsak nem helyesli a tilalmat, hanem Dubraviczky alispán és Zlinszky főbiró azon tettét, hogy egy kormányrendeletet a megye tudta s megbizása nélkül foganatba venni merészeltek, roszalja s érvénytelennek nyilatkoztatja, a következő érvekkel támogatván végzését: a törvényhatóságok tárgyalásai nyilvánosak lévén, azoknak közlésére mindenki joggal bir; a kérdéses tilalom tehát a nyilvánosság jogába ütközik. Továbbá a „Törvényhatósági Tudósitások" irottak és nem nyomtatottak lévén, nem hírlapnak, hanem csak levelezésnek tekinthetők: a tilalom tehát a levelezés szabadságát sérti. De ha hírlapnak lehetne is azokat tekinteni, a kormánynak semmi törvény nem ad jogot azt eltiltani; mert nem léteznek törvényeink, melyek a hírlapok kiadását a kormány engedelmétől tették volna függővé. S végre a legfőbb felügyelet joga által sem igazolható a tilalom; mert e jog csak a törvények értelmében, s a törvényhatóságok utján gyakorolható. Ezeknél fogva kijelentvén a megye, hogy a visszaélés elleni oltalmat ugy az állam, mint egyesek csak a köztörvényekben kereshetik, s azokban elegendőleg fel is találják: Kossuth vállalatát a köztörvény oltalma alá helyezettnek nyilatkoztatta; a kormány törvénytelen rendelete ellen felirt, s határozatát és feliratát, pártolás végett, a többi megyékkel is közlötte.

Ennek következtében a „Törvényhatósági Tudósitások" s az ellenök intézett kormánytilalom a megyék gyüléseit több hónapokon át foglalkodtaták. A megyék nagy többsége Pest nézeteiben osztozván, a tilalom ellen feliratokat intézett; s voltak megyék, melyek, a vállalat pártolásának jeléül, a lapokat levéltáruk számára megrendelték; mások, melyek tisztviselőik köréből azok számára még tudósitót is neveztek.

Kossuth, a megyék által ekként gyámolitva, lapját növekedő sikerrel, több hónapokon át folytatta; míg végre

1837—1839. a kormány, tilalmát Pest megye utján nem foganatosithatván, hosszas habozás után elhatározá, személye ellenében nyúlni erőhatalomhoz, s azt 1837-ki májas egy éjjelén, Eötvös királyi ügyvéd vezénylete alatt, egy fegyveres katonacsapat által, a budai hegyekben, hova megrongált egészségének üdülést keresni ment vala, végre is hajtatá. Eötvös ügyvéd a király nevében őt fogolynak nyilatkoztatá, s a budai vár bástya-kaszárnyájába záratta. A törvénytelen elfogatást hasonló eljárás követte, mint Lovassy Lászlónál vétetett foganatba. A királyi ügyigazgató hűtlenségi közkeresetet inditott ellene, mint a király parancsának ellenszegülő ellen. Az első évben, míg pöre folyt, fogsága oly szigorú vala, hogy a felügyeletére rendelt Sebes nevű főhadnagy jelenléte nélkül még a porkoláb sem nyithatott be szobájába, melynek rostélyos ablaka kétharmadában be volt falazva. Olvasmányt, iróeszközt egyátaljában nem adtak neki, s látogatót sem bocsátottak hozzá, ügyvédén, Benyovszky Péteren kivül, kinek egyébiránt, arra engedelmet és szereket kapván, önmaga nyujtá át védiratát. A per egy egész évig tartott; az itélet a királyi táblánál, a már szenvedett egy éven felül még három évi fogságra szólott; a hétszemélyes tábla azonban azt még egy évvel toldotta meg.

Az itélet bár súlyos volt, valóságos enyhülésül szolgált a fogolynak, mert azontul olvasmányt s irószereket is adtak neki. „Gyakran össze kellett szednem egész lelki erőmet — igy nyilatkozott később fogsága első évéről, — hogy a foglalatosság nélküli örökös magányban a képzelődés rajongásainak „megállj!-t“ parancsolhassak. Megtudom fogni, hogy a kevesb lelkierejű foglyok magán fogságban megtébolyodnak. A képzelődés túluralma ellenében practicus tárgyak feletti meditatióhoz folyamodtam. Számot adtam magamnak hazánk állapotjáról s institutióink hiányairól; levontam tapasztalataim, ismereteim tanulságait; meghánytam agyamban minden egyes kérdést, s véleményt képeztem magamnak a megoldásról. E meditatióknak későbbi pályá-

mon nagy hasznát vevém... Míg fogva voltam, gyakran töprenkedém, mennyire hátramaradottnak tapasztalandom magamat a haladó világ mögött, ha majd kiszabadúlok. Nem maradtam hátra. Fogságom magányában tanúltam meg meditatio által, mire az élet oktatott.“ Midőn elitéltetése után könyveket s irószert kaphatott, egy angol nyelvtant s szótárt és Shakespeare munkáit adatá magának, s vastűrelemmel feküdt az angol nyelvnek, melyből elébb csak annyit tudott, hogy képes legyen gyanítani, az ismereteknek, a jónak és szépnek minő kincsforrása rejlik az angol irodalomban. Itt tette aztán e nyelvet annyira tulajdonává, hogy azon utóbb szintoly könnyűséggel fejezheté ki magát, szintoly áradozva tudott csapongani lángszónoklata, mint anyanyelvén. 1837—1839.

Kossuthéval ugyanazon időben s hasonló viszonyok közt folyt le Wesselényi Miklós pere is, azon egy körűlményt kivéve, hogy ellene előleges elfogatás nem vétetett foganatba. Említők, hogy ő az erdélyi diétán kifejtett ellenzése s kivált az országgyűlési napló kiadására használt kőnyomda miatt az erdélyi királyi táblánál, — az örökváltság mellett Szatmár megyében 1834 végén mondott beszédéért pedig a magyarországi királyi táblánál, mint lázító, hütlenségi kereset alá fogatott. Az erdélyi törvényszék elébe a magyarországi kereset miatt meg nem jelenhetvén, általa „in contumaciam“ marasztaltatott el. Mivel azonban a királyi ügyvéd őt „példás testi büntetésre“ kivánta itéltetni, s az itélet végrehajtását a magyarországi per miatt foganatba venni nem lehetett: sokáig függőben maradt, miként fog az itélet reá alkalmaztatni. Wesselényi Miklós pere

Magyarországi pere 1835-ki májustól kezdve, midőn megidéztetett, egész három éviglen folyt. A vád alapját, miként már fentebb említők, Wesselényinek a jobbágyi örökváltság védelmére mondott beszédéből kikapott, a rendkivül zajos gyülésben egy pár, kevés hitelességet érdemlő hallgató által hibásan felfogott, s utóbb a királyi ügyvéd

1837—1839. által önkényesen értelmezett mondat képezé, melyek által szónok a kormányt vádolta volna, miképen csak azért gátolja a jobbágyok örökváltságát, hogy a nép és a nemesség közt e miatt harcz támadván, a reformmozgalmakat elnyomhassa. A fő védirat Kölcsey Ferencz mesteri tollából folyt, ki egyébiránt is a gyűlésen jelen lévén, mind annak lefolyását legjobban ismerhette, mind Wesselényi szavait, a tárgyban való érdekeltségénél fogva, leghívebben foghatta fel. A védirat, mely törvényszéki ékesszólásunk remekei közé tartozik, diadalmasan megczáfolja mind a kellő hitelességgel nem biró tanúk egymásnak ellenmondó, részben képtelen és zagyva állításait, melyeket csak pártgyűlölség adott nyelvökre, mind a királyi ügyigazgatónak ezekre épített okoskodásait; s teljesen kitisztítja őt a felségsértési vád alól, melyre nézve még a becsődített tanúk leghitelesbike, különben más párton álló, Kende alispán is hit alatt nyilvánítá, „hogy alperes a királyi felségről, mint mindig, ugy a kérdéses gyülésben is, hódoló tisztelettel szólott, s hogy minden beszéde egyedül a közbéke fentartására volt, távol minden lázító, vagy más vétkes czéloktól, irányozva."

De a kormánynak e kereset inditásában is ugyanazon politikai czéljai voltak, melyeket a pozsonyi ifjak és Kossuth bepereltetése által törekedett elérni: a királyi ügyigazgató tehát a kérdéses beszéden kivül még titkos társaságokkali összeköttetésről is vádolta Wesselényit. Szokássá vált a kormánypártnál, hogy mivel a demokrata véleményeket, a radikál reformeszméket bün gyanánt nem bélyegezheté: az azoknak keresztülvitelére czélzó pártmozgalmakat, bár mi nyilvánosak s ezért ártalmatlanok voltak is azok, rendfelforgatásról, országháborításról, revolutióról vádolja. Ily vád súlya alatt itéltetett el Lovassy László és Kossuth Lajos; ez vétetett czélba Wesselényire nézve is, midőn a királyi ügyigazgató őt is a titkos társaságokkal, névszerint az ifjak pozsonyi kaszinójával és Kossuthtal való összeköttetésről vádolá. A kir. ügyigazgató, kétségkivül felsőbb utasítás szerint,

körülbelől oly szinben s arányokban akarta felmutatni a mostani szabadelvű, radikál reformokra vonatkozó törekvéseket, mint a múlt század végén Nyéki Német József, ügyigazgató, a „magyar jakobinusok" ügyét. A per folyamában nem csak Wesselényit, hanem mind azon ellenzéki férfiakat is terhelni kezdé, kik Kossuthtal leveleket váltottak; mert Kossuth irományai lefoglaltatván, azokban új érveket vélt találni a titkos társaságok létezésének bebizonyítására, s e leveleket még a per irományaihoz is hozzácsatolta. 1837—1839.

De ezen új vádak indokolásával sem volt szerencsésebb a kir. ügyigazgató, mint a szatmári beszéd által elkövetett felségsértés vádjával. A védiratban bebizonyíttatott, hogy Wesselényi, ki 1833-ki május elejétől 1835-ki márcziusig Erdélyben távol vala, s alig érkezett Pozsonyba, már is a kir. tábla elébe idéztetett, semmiféle összeköttetésben nem volt, nem lehetett az ifjúság pozsonyi kaszinójával; melynek egyébiránt is titkos társulati voltát csak egyszerűleg állítá, de nem mutatta meg a felperes.

Még erőtlenebb érvet szolgáltattak a Kossuthhoz írt levelek; mert ezek néhányai épen ellenkezőjét bizonyíták annak, mit felperes általok megmutatni akart: bebizonyíták, hogy a titkos társaságok, s a rendfelforgatás, országháborítás szándoka, merő álom és képzelődés, melylyel a hatalom birtokában lévő osztály, a demokratia terjedésétől félve, a reform embereit csak azért veszi gyanúba, hogy alkotmányos törekvéseiknek utját állja. Ily értelemben írt egyebek közt Deák Ferencz is Kossuthhoz a felperes által az irományok közé felvett levelei egyikében. „Nyilvánosság mellett, ugymond, a vétek lehetetlen; titkos szövetkezések pedig, miket a kormány minden ártatlan dologban is gyanítgat, szentül hiszem, hogy hazánkban nincsenek." — „Furcsa látni és hallani a kormánynak s kormány embereinek nevetséges félelmét, — ugymond egy másik levelében; még a kisebbek is rémképeket alkotnak magoknak, s azzal ijesztik magokat is, egymást is; ők makacsúl hátat fordítanak a

1837—1839. kelő napnak, s árnyékukat iszonyú rémnek nézik; pedig ha ismernék a hazát, ismernék az embert és embereket, szintugy tudnák, mint mi tudjuk, hogy alig van ország Európában, hol kevesebbet lehessen revolutiótól tartani, mint jelenleg nálunk; csak majd ők féltökben olyan balgatag lépéseket ne tegyenek, melyek, nem zendülést, de zavart okozhatnak. De ők félnek, s a bokrokban mozgó nyulat is rablónak vélik; pedig „est genus unum stultitiae: nihilum metuenda timere“, azt mondja Horácz.“

De mind e véd- és czáfokok mit sem használtak oly ügyben, melyben, mint a védirat befejezése mondja, elég volt nagy számú okokat és okleveleket, bár azok semmit sem bizonyítottak, a pörbe tenni, hogy azok birói itélet által nyomósan terhelőknek mondassanak, s mondassanak elébb, mintsem ez okok és oklevelekre a vádlott csak feleletét is beadta volna; mit sem használhattak oly ügyben, melyhez más politikai czélok kapcsoltattak, miknek elérése a vádlott elmarasztalását igénylé. A királyi tábla itélete tehát terhelő lett a vádlottra, s ezt a budai várban töltendő három évi fogságra kárhoztatta.

A pesti árviz alatti magaviselete.

Mielőtt azonban ezen itélet a hétszemélyes táblánál tárgyalásra került, egy rendkivüli csapás látogatta meg a fővárost, Pestet, melynek alkalmával Wesselényi oly szerepet játszék, mely őt népszerűségének tetőpontjára emelte s a főváros „nemtőjének“ czimére érdemesítette. Az 1838-ki szigorú télen befagyott Duna márcziusban, midőn jege megindúlt és zajlani kezdett, a Csepel szigetnél megtorlódott jégtáblák által folyásában meggátoltatván, medréből kicsapott s az egész várost elöntötte. A vizár oly magasra nőtt, hogy némely utczák házaiban még az emeletbe is behatolt. A dühöngő elem pusztitása három napig tartott; mi közben mindenfelé, kivált a roszúl épült külvárosokban, számtalan ház összeroskadt, s részben a romok alá temette, részben, ha gyors segély nem érkezik, bizonyos halállal fenyegette a kétségbeesett lakosokat. Más házakban, hol az építmény

szilárdsága a rontó elemmel daczolt, a lakosok a felső emeletekbe szorúlván, éhhalállal küzdének. Az iszonyú veszélynek közepette, melyet a roskadozó házak szörnyű ropogása s egy népes város összes lakosságának vész- és segélykiáltozása még rémületesebbé tőn, a számos emberszerető, elszánt férfiak között, kik segélyezni siettek, Wesselényi áldozatkészsége, rendíthetlen bátorsága sőt merészsége, megzavarhatlan lélekjelenléte s herkulesi ereje által, mondhatni, csodákat mívelt. Emberi erőt meghaladni látszó gyorsasággal és kitartással repűlt hajóján nappal s éjjel mindenüvé, hol a veszély legnagyobb, a segély legsürgetőbb vala; szállitá biztosabb helyre az emelkedő ártól, vagy a romoktól mármár elborított lakosokat, s osztá szét az önköltségein beszerzett élelmi szereket. És midőn a veszély és rémület három hosszú napja elmúlt, ezrek megmentett élete jutalmazá a dicső tett férfiának öntudatát, ezrek hálakönyei, egy népes város, majd egy egész nemzet magasztalásai dicsőiték emberi s polgári erényeit. 1837—1839.

Történelmünk eddigelé nem mutathatott fel egyéniséget, kinek nevéhez annyi lelkesedés, oly népszerűség csatlakozott volna, mint Wesselényiéhez azon időben, midőn ő a királyi tábla itélete által sujtatott. A nemzet nagyobb része a maga alkotmányos jogainak vértanúját dicsőité személyében, ki e jogok elszánt védelme s a hűbéri szolgaságban létezett parasztosztály örökváltságának s általában a nemzet újjászületésének munkálása, sürgetése miatt szenvedi az üldözést. E népszerűség oly zajos lelkesedéssel tört ki az egész hazában, hogy lehetetlen volt a kormánynak meg nem győződnie, miképen ha szigorát Wesselényi személye iránt tovább is folytatja, csak az ellenzék táborát növeszti s czéljainak sikerét a közingerültségben egészen koczkáztatja. Alig volt vármegye, melynek közgyűlésein a kényuralmi kormányszabályok ellen a legerősebb kitörések nem hallattak, s melyekből szintoly erélyes feliratok nem intéztettek volna a királyhoz. Wesselényi, Kossuth és Lovassy

1837—1839. ügyét, a személyeikhez kapcsolt nemzeti alkotmányos kérdések, a szólás és irás szabadsága, a személyes biztosság, a törvényes, békés reform kérdései nemzeti ügygyé emelték; s az elkövetett sérelmek orvoslata erélyesen követeltetett a kormánytól.

A kabinet azonban, mind ennek daczára, következetes szigor által nemcsak ezen hangosan nyilatkozó közvélemény szózatát legyőzhetni hitte; hanem a reformi mozgalmak elfojtásának vagy legalább mérséklésének tekintetében is czélt érni remélt. Bizonyosnak lehetett ennél fogva tartani, hogy a kir. tábla itéletét a hétszemélyes törvényszék is megerősítendi, s Wesselényinek ki kellend állnia a börtönbüntetést. A nemzet ünnepelt hőse azonban már hosszabb idő óta súlyos szembajban szenvedett, mi, orvosainak nyilatkozata szerint is, kétségtelenűl vaksággá fogna elmérgesedni a börtön zárt levegőjében. Barátai tehát arra fordíták gondjokat hogy, ha már csakugyan nem lehetne őt megmenteni a kárhoztató itélettől, legalább a börtönlég hatásainak bizonyos következményétől, a vakságtól mentsék meg őt, ha még lehetséges. Ennél fogva Deák Ferencz 1839 elején Wesselényi megegyeztével maga vitte fel Bécsbe a folyamodást, melynek czélja volt, hogy a bepöröltnek, még azon esetre is, ha a hétszemélyes főtörvényszék netalán megerősítené a kir. tábla itéletét, Wesselényinek engedelem adassék, szembajának gyógyíttatása végett azonnal Graefenbergbe utaznia. Elitéltetése esetére Wesselényi szavát adja, hogyha vagy meggyógyúl, vagy gyógyulási reménye bizonyos idő múlva végkép meghiúsúl, önként jelenteni fogja magát a börtönbüntetés kiállására. Deák Ferencz előterjesztései megindíták Ferdinánd királyt s azt eredményezték, hogy gr. Majláth Antal alkanczellár — mert az annyi bajt okozott Pálffy Fidél ekkor már visszavonúlni kényszeríttetett a főkanczellári hivatalból — rendeletet vőn, elnökileg tárgyalni az ügyet. Gr. Majláth Antal, s kiket maga mellé vőn, Bartal és Stettner udv. tanácsosok, a kérelmet megadandónak véleményezték. Az állam-

tanácsban Majláth György és Pilgram tanácsosok szinte pártolták a véleményt s bár azt József főherczeg-nádor, Wesselényinek, mint tudjuk, első nyilvános fellépése óta mindig ellensége, határozottan ellenzette is, a minisztertanácsban, hova végtárgyalásúl küldetett, maga Metternich kedvezőleg döntötte el Wesselényi részére. S így történt aztán, hogy bár a hétszemélyes tábla, mialatt a bécsi tárgyalások folytak, megerősítette is a királyi táblának három évi börtönre szóló ítéletét, minek következtében Wesselényi Budán tényleg el is záratott, néhány napi fogsága után, a maga által szabott feltétel alatt engedelmet nyert, szembajának gyógyíttatása végett Graefenbergbe utaznia. 1837–1839.

Midőn a megyék közgyülésein a kormánynak ezen kényuralmi rendeletei s erőszakos szabályai tárgyaltattak, mint említők, számosan hevesebben is kikeltek ama politika ellen, mely minden nyilvánosságnak, szólás- és irásszabadságnak, minden szabadabb reformmozgalomnak háborút üzent. A kormány e szónokok közől többeket részint hütlenségi, részint becstelenségi pörbe idézett. Balogh Jánost már föntebb említettük. Rajta kivül még mintegy huszra ment a folyamatban lévő politikai perek száma, melyek közől mint legnevezetesbeket, Pestben gr. Ráday Gedeonét, Lipovniczky Vilmosét, Ágostonét, Patayét és Farkasét, — Nógrádban Kubinyi Ferenczét, Trencsénben Borsiczky Istvánét, Sárosban Ujházy Lászlóét említjük. Ezen közkeresetekre azonban, melyek a következő országgyülés folyamára s irányára elhatározó befolyást gyakoroltak, ennek elbeszélésénél visszatérnünk kellvén: itt rólok csak azon megjegyzést teszszük, hogy a kormány általok koránt sem érte el a maga kitüzött czélját. A szabadság és jog érzete egy felől sokkal élénkebb, a haladás és újjáalakulás ösztönszerű vágya más felől sokkal erősebb volt már a nemzetben, mintsem hogy azt megfélénkités által elfojtani sikerülhetett volna. Minden újabb erőszakos kormányszabály Egyéb politikai perek.

1837–1839. csak az ellenzék sorait szaporítá, csak az ingerültséget nevelé s a kitartást edzé a nemzetben; míg az végre a következő országgyülés alatt oly fokra emelkedett, hogy a kormány kénytelennek látta magát az elitélteket börtöneikből szabadon bocsátani, a még folyamatban lévő pereket megsemmisíteni s politikáját módosítani.

A nemzetiségi viszályok szítogatása.

Es, ugy látszik, maga a kormány is elejétől fogva érezte, hogy a megfélemlitésre számított rendszabályok egyedül nem fogják czélra vezetni; nem lesznek elég hatékonyak elfojtani vagy csak más irányba is terelni a nemzet legegészségesebb erőitől pártolt és buzgóan ápolt demokratiai reformmozgalmakat. Más eszközökről is kezdett tehát gondolkodni, melyek által a közfigyelmet e politikai törekvésről másfelé fordítsa, az egy czélra egyesülést meggátolja, az egységet s egyetértést az ország lakosai közt a felidézendő viszályokba temesse. Ezen elv alkalmazására alig lehetett volna czélszerűbb eszközt találni az ébredező szláv nemzetiség féltékenységének felszításánál a magyarság ellen.

A szláv nemzetiség ébredése.

Vannak, kik a szláv nemzetiségnek ébredését, a magyar korona területén, egyenesen a kormány mesterséges szítógatásából származtatják. De ez téves vélemény. A szláv nemzetiséget nem az osztrák kormány ébresztette fel a monarchia határaiban: a kormány ezt, mi más okok eredménye volt, csak korán felkarolta s kormányeszközül használta fel. A szláv nemzetiség ébredése nagy részben azon átalános politikai állapotok s események hatásának tulajdonítandó, melyek más népek közt is hasonló eredményt szültek a franczia forradalom által előidézett európai bonyodalmakban; s ezek mellett nagy része volt abban az orosz propagandának is ugy a déli, mint az északi szláv népcsaládban. S aligha tévedünk, midőn különösen azon nemzetiségi mozgalmakat, melyek a monarchia határában jelentkeznek vala, főleg e propaganda művének lenni állítjuk.

A panszlávoktól sokszor nagy tűzzel ostromolt ezen állitás valóságát lehetetlen többé elvitatni, mióta Tsitsakow

admiral „Mémoires d'un homme d'État" czimű munkájában 1837—1839.
azon utasítást is közzé tette, melyet ő I. Sándor czártól 1812-diki ápril 19-kén vett vala. „Ausztriának, mely nem rég Francziaországgal szövetkezett össze, ravasz magatartása — így szól a felette érdekes okmány, — Oroszországot arra kényszeríti, hogy hatalmában lévő minden eszközöket alkalmazzon azon két ellenséges hatalom lektüzdésére. Legnagyobb fontosságú ezen eszközök közt: a magunk hasznára zsákmányolni ki a szláv népeknek, minő Szervia, Bosznia, Dalmátia, Horvátország, Illyria, harczias szellemét. Ezek, ha egyszer felfegyvereztettek s katonailag szerveztettek, hatalmasan közreműködhetnek hadi munkálatainkban. Még a magyarok is, kik jelenleg kormányuk eljárásával elégedetlenek, szinte igen alkalmas eszközűl szolgálhatnak nyugtalanítani Ausztriát, ellene fegyverre kelni s gyöngíteni annak forrásait. Mind ezen népek, a mi rendes hadseregünkkel egyesűlve, elég hatalmas erőt képezendenek, nemcsak megelőzni Ausztria ellenséges szándokait; hanem egyszersmind a franczia birtokok jobb szárnyán is egy jelentékeny diversiot eszközölni s nekünk biztos alkalmat nyujtani, hogy Nissza és Szophia felől intézhessük csapásainkat....

„Szükséges, hogy ön minden lehető eszközt felhasználjon e szláv népek fellelkesitésére, hogy őket czélunkra vezethesse. Például: igérjen nekik függetlenséget, egy szláv ország felállitását, legbefolyásosabb embereik pénzzel való jutalmaztatását, a vezérek s hadseregek számára díszjeleket és illő czímeket. Végre mind ezen eszközökhöz adja ön még azokat is, melyeket legalkalmasbaknak itélend e népek megnyerésére s legczélszerűbbeknek e jelen körűlmények között."

Mi sükerrel izgatott ezen utasítás folytában ama szláv népek közt Tsitsakow, részletesen előadni nem tartozik czélunkhoz. Legyen elég megjegyeznünk, hogy Szerviának néhány évvel utóbbi felkelése, jobbára ezen orosz izgatás eredménye gyanánt mutatkozik. A közönséges béke helyre-

1837—1839. állta után ezen orosz izgatás, ugy látszik, megszűnt a magyar korona tartományaiban; legalább oly titkon s csak az óhitű papság néhány egyénei által folytattatott, hogy annak alig lehet másban nyomára találni, mint azon nagy s mindig élénk rokonszenvben, melylyel ezen ó-hitű szláv népek az oroszok s azok czárja iránt viseltettek. Ők a czárt tekinték vala egyházuk fejének; érette imádkozának Lithurgiájokban; s alig találtatott bármi szegényes ház, melynek falán a czár arczképe nem függött volna.

Ezen, a szláv népeknek még alsó rétegeiben is mutatkozó rokonszenv kétségkivül az orosz panszláv propaganda müve. Magok a panszláv eszmék mindazáltal elébb jelentkeztek a fejlettebb északi, mint a déli szlávok közt; bár különben ezek s az oroszok közt, már maga az egyház azonsága is szorosabb kapcsot látszék képezni. Az orosz propaganda annyira túl tette magát a vallásbeli különféleségen, hogy egy költője egészen közönyösnek hirdeté: ha jobbról vagy balról veti-e a szláv ember magára a keresztet, azaz: ha a római kath. vagy a keleti egyház tagja-e. A monarchia tartományai közt Csehország volt az, hol a panszlavismus eszméje öntudatosan legelébb meggyökerezett. Teréül s palástjául egyszersmind az irodalom szolgált, melyet az elnyomott nemzetiségökért lelkesedett néhány tiszta keblűek közt számos muszka zsoldban állott iró kezelt. Az őszinte vagy bérbeadott lelkesedés, melylyel ezen cseh irodalmi művek a szláv nyelvet megragadták, és a politikailag megoszlott szláv fajú népek irodalmi egyesülésének eszméjét hirdették, ezen úton lassanként a Magyarországban lakó kárpátvidéki szlávok, vagy miként azok nálunk neveztetnek, tótok közé is mindinkább behatott. A cseh folyóiratok s más irodalmi művek nálunk is találni kezdének olvasókra.

A panszlavismus eszméjének behatása Magyarországba.

A tótok közt azonban általában igen szük körre szorúlt a szláv irodalmi egyesülés iránti lelkesedés. A szláv eredetű nemesek, kiknek értelmesebb része majdnem kivétel nélkül beszélte a magyar nyelvet is, a megyékben kifejlett politikai

élet élénksége által egyátaljában oly magyar érzelmüekké váltak, hogy épen nem lőnek képesek felhevülni a panszlavismus eszméjétől. A városokban lakó tót származású polgárok, kik műveltségöket jobbára a német nyelv által szerezték, üzletöket e nyelven folytatták, abban szinte nem keresték dicsőségöket, hogy magokat a szlávság előharczosainak tolják fel. A katholika vallású tót papságban, egyetkettőt kivéve, hasonlókép nem talált nagyobb rokonszenvre a szláv nemzetiségek egyesülésének eszméje. A nép pedig, melynek egyébiránt, kivált némely megyékben, szójárása is nagyon különbözött a csehétől, a míveltség alantabb fokán álla, mintsem hogy azt felfogni képes volt volna; s a hasznosság elvéből indúlva ki, ha módjában volt, inkább magyarúl taníttatta, magyarrá képeztette gyermekét. Volt azonban egy osztály, mely valamint lelkesedéssel karolta fel, ugy kitartó szivóssággal is ápolta a szláv faj külön töredékeinek egyesülését hirdető eszméket: ezen osztályt az ágostai vallástételű tót papok egy része alkotta. 1837–1839.

Első és legkitűnőbb volt köztök Kollár János, a pesti tótajkú evangelikus közönség papja, ki egy Sláwy dcéra czimű lyrai eposzban mint előharczosa lépett fel, nemcsak hazánkban, de általában is a szlávok közt, a panszlavismusnak. E költemény először 1827-ben lett nyilvánossá; teljesen pedig 1832-ben jelent meg Pesten. Kollár e költeményben, melynek czélja, a szláv faj dicsőitése, a panszlaviszmus (Vsesláwia) prófétája gyanánt lép fel. „Mi lesz, ugymond egy helyt, a szlávokból száz év alatt? Mi lesz egész Európa? A szlavismus folyton terjeszkedik, s mint az özönviz, szakadatlan áramlással borítja el a világrészt. A nyelv, melyet a németek lenézőleg rabszolgák nyelvének gúnyolnak, az ő palotáik teremeiben, az ő folyamaik torkolatánál fog zengedezni. Szláv csatornákban áramlanak majdan a tudományok; szláv szokások s erkölcsök, szláv dalok és jelmezek fognak uralkodni az Elba és Szajna partjain.“ Az egész költemény sarkpontját e panszlavismus

Kollár János Sláwy dcérája.

1837—1839. képezi, azaz: ama terjedelmes szláv birodalom, melynek minden, szójárásban egymástól bár mennyire különböző szláv fajokat az Athostól Terglováig és Pomerániáig, Szerviától Boroszlóig, Konstantinápolytól Szent-Pétervárig, a Ladogától Asztrakánig, a kozák földtől Raguzáig, a Balatontól a balti s azóvi tengerig, Prágától Moszkváig, Kamtsatkától Japánig, egy szláv főnök alatt mindenható erővel és dicsőségben kell egyesítenie. Felszólítja a szláv testvér népeket, egyesűljenek kölcsönös szeretetben, ismerjék el honuknak Panszlaviát, hogy a szláv név e föld csillagos kúpján a brittek és görögök közt tündököljön. Nagy, ugymond, a feladat, az akadályok számosak, de nem legyőzhetetlenek; mert a szláv nemzet a világ legnagyobb nemzete: ha egyesűl s összetart, minden akadályt képes legyőzni, szétszórhat minden gátot. Harczra, küzdelemre lesz szükség; de e küzdelem czélja oly dicső és nagyszerű, hogy nincs áldozat, melyet ne érdemelne meg; de bűn nincs, mely nagyobb lenne a hűtlenségnél e szent czél ellen. A szerző valamennyi szláv eredetű népek egyesitésében természetesen Oroszországnak adja a főszerepet; rokonszenve, lelkesedése oly rendkivűl nagy ez iránt, hogy olvasván azon határtalan magasztalásokat, mondhatni istenítést, melylyel a muszka fejedelmi házat elhalmozza, önkéntelenül tolakodik a gondolat az ember agyába: hogy vagy egészen hiányzott benne az érzemények azon legnemesbike, mely a férfiú szivét gyorsabb lüktetésre készti, a szabadság érzelme; vagy hitvány áruként dobta azt ama hatalom lábaihoz, melynek titkos fondorlatai szitogatták a planszlavismus eszméit s törekvéseit.

E költemény, míg ekként a szlávokat dicsőíti, nemcsak a németeket támadja meg hevesen a szláv faj elnyomása miatt, hanem, ugyanazon okból a magyarok ellen is gyűlöletet és bosszút lehel. A németek elleni panaszt maga a történelem is számtalan adattal igazolja; de a magyarokra nézve az, kivált ezen években, teljesen alaptalan. Azon nyelv-

s nemzetiségi harcz folyamában, melyet a szlávok a magyarság ellen annyi epével s méltánytalansággal vívtak, egyéb iratokban is többször állíttatott vala részökről [1]), hogy gyűlöletök s heves kikeléseik a magyarok ellen eleitől fogva nem volt légyen egyéb visszahatásnál, a magyar nyelv és nemzetiség túlterjeszkedése ellen, mely a szláv nyelvet és nemzetiséget elnyomással fenyegette az országban. De ez nyilvános tényferdítés. Ha lehetett is talán a szlávoknak utóbb némi panaszuk, hogy a magyarságtól a társadalmi téren szórványosan, egyesek túlbuzgalma miatt nyomást szenvednek: ezen évekre nézve bizonyára alaptalan azon állítás, hogy a szláv izgatások a magyarok által előidézett természetes ellenhatásból származtak; mert maga a „Sláwy dcéra" megjelenésének kora és szelleme kétségbevonhatatlanúl tanúsítja, hogy ama szláv izgatások a magyar korona területén egyenesen azon panszláv törekvések eredményei, melyek nálunk a különféle szláv fajok kebelében valóságosan aggasztó módon nyilatkoztak. Mondók, hogy az említett költemény 1827-ben és 1832-ben látott napvilágot. Már pedig ezen évekig nemcsak a magyar törvényhozás nem alkotott oly törvényeket a magyar nyelvet illetőleg, melyekből bármily túlbuzgó szláv is képes volt volna a maga nyelvének s nemzetiségének elnyomatását bebizonyítani; hanem még a társadalmi téren sem merültek fel olyféle jelenetek a magyarság túlterjeszkedése tekintetében, melyek miatt később nem minden alap nélkül vádoltattak egyes túlbuzgó hazafiak, s melyeket például Széchenyi István 1842-ben maga is megróvott. És aligha vádoltathatnánk túlzó rokonszenvvel nemzetiségünk iránt, ha azt állítanók, hogy inkább ama 1837–1839.

[1]) Hasonlót állított újabban gróf Majláth János „Neue Geschichte der Magyaren" (I, 254) szintoly rosz szellemű, mint felületes, a tényeket számtalanszor ignoráló, még többször elferdítő munkájában, Igy, miként e munka van irva, bűn irni történetet, jobb a hiány, mint ilyféle alaptalan, egy résznek hizelgő, a másik iránt igazságtalan, haza s nemzet ellen vétő férczelés.

1837—1839. sajnos heveskedések, melyek miatt a szlávok a magyarok ellen utóbb panaszt emelhettek, eredtek amaz eszélytelen, s tekintve az állam nemzetiségét s történelmét, mondhatni bűnös, panszláv törekvésekből, mint viszont. Miként fentebb láttuk, még az 1836-ki nyelvtörvény is oly szerény volt, hogy az nemcsak a szlávokban nem ébreszthetett aggodalmakat, hanem inkább a magyar nemzetnek nyujthatott okot igazságos panaszra, hogy nyelve az államban, az igazgatásban szintugy mint a köznevelésben, meg van fosztva a maga természetes jogaitól, melyeket még mindig a holt latin bitorolt. Szóval, 1827-ben, sőt még 1832-ben is semmi panasza nem lehetett a szlávnak, hogy nyelve, nemzetisége elnyomatik; s a „Sláwy dcéra“ mégis a legnagyobb méltatlanságokkal illeti a magyarságot. Leszállva a magasságról, melyre prófétai szerepében emelkedett, s melyen egy nemzeti költőnek állnia illik, kimeríthetetlen a legaljasabb szitkokban. Elragadtatva vak buzgalmától, a legnemesebbet is szennyes kezekkel illeti, és sárral dobálja mi tiszteletre méltán tarthat igényt; majd a gyűlölet és rágalom tajtékát szórja, fenyegetésekre fakad s nemtelen bosszúra ingerel; majd ismét nevetséges szitkokban önti ki mérgét, s a pokol kínjaira kárhoztatja azon magyar hazafiakat, kik nyelvök mívelése, nemzetiségök szilárdítása mellett dicséretesen buzogtak [1].

Panszláv mozgalmak a tótok közt. E költemény, mely általában a szlávok tetteit dicsőíti, fajuk számnagyságát s terjedelmét magasztalja, a, kivált ágostai hitvallású szláv ifjúság egy részétől nálunk is nagy lelkesedéssel fogadtatott. Elragadtatva a gyakran csak félig

[1]) Az V-dik ének, melynek czíme Acheron, egészen ilyféle aljasságokból áll. Például: Dugonics magyar érzelmű piaristát és irót, kinek pedig esze ágában sem volt elnyomni a szlávokat, emberfejű cerberusnak ábrázolja, ki a pokolban legyek, poloskák, darázsok, békák s más férgek által csipdesve, maga körül harapdos, és idegen, (t. i. magyar) nyelven ugat és szitkozódik. Másokat, például a szelíd kedélyű Glaczot, nagy orral festi, melyről fogvicsorító ördögök egész szeleteket metszenek le, stb.

értett költői ömledezésektől, megrészegedve a képzelt nagyság és dicsőség ábrándképeit tömjényző füsttől, beringatva a jövendő szláv nagyság büszke álmaiba, tanítóik s papjaik ösztönzésére, egy panszláv érzelmű csapattá fejlettek, melyből aztán a jogos magyar nemzeti érdekeknek számos, tüzesnél tüzesebb ellenei keltek ki. Iskoláikban, tanítóik vezetéke alatt társulatokat képeztek, melyeknek látszatos czéljául a szláv nyelv és irodalom mívelését, s e mellett a panszláv eszmék — s egyszersmind a magyarság, mint azok gátja, elleni gyűlölet terjesztését tűzték vala ki. A panszláv eszmék s a magyarság elleni dühös gyűlölet szelleme lengi át első költészeti kisérleteiket, melyek néhányai, mint a Gitrenka és Nitra, nyomtatva is megjelentek. 1837—1839.

A magyarok előtt, kik közől a szláv nyelvet kevesen tudták, a cseh szójárást pedig, melyen e dolgozatok irattak, még ezek sem értették, e törekvések sokáig titokban maradtak: mert ama panszláv szellemüek egy ideig gondosan rejtegették törekvéseiknek honellenes irányát. Czégérül holmi ártatlan homiletikai s más irodalmi gyakorlatokat függesztettek ki társulataik homlokára. Még a panszlávismus fogalmát is akként ügyekeztek meghatározni, hogy az nem egyéb a szláv fajok irodalmi egyesülésénél. „Unio in litteratura inter omnes slavos“ — ugymond Herkel egy már 1826-ban Budán megjelent szláv nyelvtanában. A figyelmet ennél fogva e mozgalmak sokáig nem vonták magokra. Kollár, ki a magyarországi tótok közt „Sláwy dcérájának“ megjelenése óta elismert vezére volt a panszlavismusnak, már 1837-ben adott ki ugyan egy röpiratot, mely felnyithatta volna a magyarok szemeit; de, daczára német nyelvének, még ez is kevesektől méltányoltatott kellőképen. E munka czimét: „A szlávok külön törzsei és szójárásai között való irodalmi viszonyosságról“ [1]) — kézzel foghatólag meghazudtolja a tartalom; mert azt némileg a panszlavismus pro-

[1]) „Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der Slaven.“

1837—1839. grammjának lehet tartani. Mennyire terjeszkedik az ki az irodalmi egyesülésen kivül, mit a világ mystificatiójára leplül használ, egyéb viszonyokra is, ím a következő néhány tételének idézete is teljes világításba állítja. „Több századok után — mond Kollár a 3-dik lapon — először tekintik ismét az elszórt szláv fajok magokat egy nagy népnek, s különböző szójárásukat egy nyelvnek, ébrednek nemzeti érzelemre s vágyódnak szorosabb egyesülésre.“ — „A szlávok — mond másutt (l. 22) — megszámlálták magokat s ugy találták, hogy légszámosabbak Európában. Ez erejök tudatára vezette őket; mi ismét az emberrel született azon érzetet keltette föl, mely az erősebbet szégyenpirral önti el, éreztetvén vele, hogy ellenmondás a természetben, ha a gyöngébbnek utána áll s azt követi; azon érzetet, mely őt ösztönzi felemelkedni az alacsonyságból, mely reá nézve szégyenteljes, az emberiségre nézve káros.“ Szerinte „valamennyi szlávoknak csak egy a hazája“ (l. 37); s valamint Amerikának külön tartományai csak egy államot képeznek, s egymás közt egyenlők: ugy a sokféle szláv fajok csak egy irodalmi szabad államot képeznek.“ Ki nem látja, hogy e szó: „irodalmi“ csak egy mystifikáló lepel akar lenni? Hiszen a szlávok hivatása szerinte nem csekélyebb mint, „hogy az emberi nem egy új míveltségi korszakának középpontjává legyenek“ (l. 67). Melyik legyen pedig a számos, egymástól annyira különböző szláv fajok közől az, melynek e feladat megoldására képessége legnagyobb, s mely felé a szerző rokonszenvei hajlanak, világosan megmondja (l. 112) a következőkben: „Az irodalom e legújabb időkben, kivált Oroszországban, s különösen a mostani fejedelem atyai uralkodása alatt, rendkivüli ifjú erővel emelkedett, ugy hogy az egy bölcs és tevékeny kormánytól ápoltatva, jelenleg a legkedvezőbb, sokat igérő haladásban létezik.“ Az eszközöket végre, melyek által az emberi nem ezen újjászületése végrehajtandó lészen, ekként adja elő ama versekben, melyekkel, gyanút kevesbbé ébresztő költői

lepelbe burkolózva, röpiratát befejezi: „Az én népem a haza 1837—1839.
egyszersmind, melynek határai megmérhetetlenek; nem százakat, hanem milliókat számlál az; az én óriási kedves hazámban nem nyugszik le a nap soha; s ha isten és a hősi szerencse ugy akarja, becsülete se nyugodjék le soha."

E közlemények után Kollár munkáiból, kit méltán ugy tekinthetni, mint a panszlavismus képviselőjét s apostolkodó ügyvivőjét Magyarországon, szükségtelen bővebben fejtegetni, miképen az irodalmi egyesülés csak a közönség mystifikatiója végett tüzetett ki czégérül, s használtatott leplül, mely alatt veszélyes politikai czélok rejlének, mik egyenesen Oroszországból tűzettek ki e panszláv propaganda ügynökei feladatául. Világosan kezdé ezt látni, s tett is ellene egynémit — miként alább elbeszélők leszünk — nem sokára a magyar nemzet; most azonban még sokkal inkább el vala foglalva saját politikai átalakúlása eszméivel, mintsem hogy e még egyébiránt is rejtegetett törekvésekre élénkebb figyelmet fordíthatott volna. E mozgalmak, a szorosan vett Magyarország határai közt még egyedül az evangelikus egyház és iskola körére szorítkozván, különben is távol estek a megyék működési terétől: ezek tehát vele még nem foglalkodtak, róla tudomást is alig vettek, míg azok utóbb az egyház és iskola korlátain túlcsapva, a nyilvános életbe is be nem tolakodtak. A kormány, bár lehetetlen volt át nem látnia, miképen e panszláv törekvések oly birodalomban, hol a lakosság felét szláv fajúak teszik, végeredményben is csak természetes ellenségének, az orosznak, válhatnak javára, szinte nem méltatá azokat figyelmére a Kárpát-vidéki szlávok közt, — nem ápolta ugyan ténylegesen, de tűrte azokat, mi arra látszék mutatni, hogy nem látná kedvetlenül, ha e részről is ellenzék támadna a szabadelvű, demokrat magyarság ellen.

Egészen másként állt az ügy mind a nemzetre, mind a kormányra nézve Horvátországban. A horvátok — mind a mellett is hogy tartományuk az anyaországtól külön hatá- A nemzetiségi kérdés Horvátországban.

1837—1839. rokkal elválasztva, külön municipális jogokkal birt, a magyarokkal együtt ugyanazon alkotmányt élvezték, ugyanazon fő törvény- s kormányszékek által, a megyékben hasonló municipális hatóságok által igazgattattak; tartományuk részéről a magyar országgyülésre ők is küldöttek követeket, s ezeken felül bánjok az ország zászlósai közt harmadik helyen, püspökeik, főispánjaik és mágnásaik a magyar főrendek közt ültek, egyaránt részesülve a közös törvényhozásban.

E tartomány az anyaországgal eddigelé századokon keresztül a legjobb, mondhatni testvéries egyetértésben élt. Századok óta a közös alkotmány ótalma alatt, magyarok és horvátok közösen küzdének nemzeti s alkotmányos létökért. a bel és kül ellenségek, a török hódoltatási vágy s az osztrák absolutismus ellen. Együtt örvendének a jóllétnek és szerencsének, együtt türték a balszerencse csapásait; közös vala egész történelmök. Még a nemzetiség s mi ettől csak formában különbözik, a hazafiság ügyében is közösek voltak érzelmeik. A magyar hazát és nemzetiséget, mint a közös alkotmányos szabadság forrását, őszintén, lelkesen szerették. A nélkül, hogy szláv nyelvöket eldobták, elfeledték volna, tudták jobbára a magyart is. Kitünőbb férfiaik Magyarországban csak ugy dicsőíttettek, mintha törzsökös magyarok voltak volna. A Zrínyiek a magyar történelem legjelesebb férfiai közt foglalnak helyet; s az ifjabb Zrínyi Miklós a maga korában a legünnepeltebb magyar költő vala.

Mióta a magyarok, II. József németesíteni szándékozó törekvései következtében, nemzetiségök élénkebb érzetére ébredtek, az 1790-ki országgyüléstől kezdve, a horvát urak s követek is hévvel pártolák a magyar nyelvet s az annak ügyében alkotott törvényeket. Varasd megye még az 1830-ki országgyülésre is oly utasítást adott képviselőinek, hogy pártolják a magyar nyelvnek hivatalossá tételét, s annak az iskolákban, a horvátországiakban is, taníttatását. Ugyanezen évben a zágrábi akadémia növendékei, meggyőződve a

magyar nyelv tudásának hasznairól, annak, mit különben 1837—1839.
jobbára beszéltek, bővebb mívelése végett, önkéntes adakozásokból díjazandó magyar nyelvtanárt határoztak tartani. Még az 1832-ki országgyűlést megelőző tartományi gyülésre is jobbára kedvező utasításokat vittek a magyar nyelv tekintetében a horvát megyék követei; és csak ezen hosszú országgyűlés vége felé kezdtek e tárgyban változni a horvátországi követek nézetei.

A nemzetiség eszméjének keletkezését, érzetének ébredését Horvátországban több, részint belső, részint külső okok összehatásából lehet csak helyesen leszármaztatni. Századunk sajátságos jellegei közé tartozik, hogy a nemzetiségek eszméje, mely az azt elevenítő okok legtöbbjeivel együtt már örökre elhunytnak látszék, ismét s nagyobb élénkséggel támadt fel mint valaha. Ezen eszme Horvátországban is kétségkivűl önmagából nyerte az első ébresztő szikrát, önmagából merítette életének első tápszereit. Nagy hatással volt ébresztésére a magyar nemzetiségnek már évtizedek óta élénkebb mozgalma is. Mi a kedélyekben a század szellemének érintése alatt önmagából támadt, de mintegy öntudatlanúl szunnyadozék, a már élénken mozgó magyar nemzetiség példája által megérlelve, rögtön felébredt; s első nyilatkozatai hamar viszhangra találtak a horvátok kebelében.

A horvát nemzetiség érzelmébe, ezen első, mondhatnám, csecsemő korában, természetszerűleg semmi gyűlöletes, semmi ellenséges elem nem vegyűlhetett a közös haza, a magyar birodalom irányában. A nemzetiség, vagy mi evvel lényegében egy s csak alakjában módosúl, a hazafiság, a legszebb, legszentebb érzelmek, a legdicsőbb és legmagasztosabb tettek forrása; és alapja a népek azon nemes vetélkedésének egymás között, mely az emberiség haladásának, tökélyesbülésének, leghatalmasabb rugonyai közé tartozik. Irigységnek, gyűlöletnek s más ellenséges szenvedélyeknek eredetileg ebben nincs s nem is lehet helye.

1837—1839. Hol e nemtelen szenvedélyek előtűnnek, ott már kétségtelen az elfajúlás. És mint mindenütt, hol az eredetileg jó és nemes érzelmek elfajúlnak: ugy itt is konkolyhintőnek nyomaira kell találnunk a jó és tiszta mag veteményében; itt is idegenszerű okoknak kellett hatni, hogy a horvátok nemzetiségi érzete mindjárt kezdetben az irigység és gyűlölet azon szenvedélyeivel elegyűljön össze, melyeknek kiséretében az mindjárt ébredése után nyilatkozott. És valóban, a történelem ujjal mutat a konkolyvetőre; világosan kijelöli ezen idegenszerű okok befolyását.

A panszlavismus Horvátországban.

Az orosz panszláv propaganda e század harmadik tizedének végén Horvátországban is megkezdé alattomos működését. Európa politikai eseményeinek fejleményei 1825 óta kétségtelenné teszik, hogy a nagyravágyó Miklós czár az 1828-ki török háború után, melyben őt Franczia- és Angolország a török birodalom meggyöngítésében oly eszélytelenűl támogatták, — komolyan kezdett gondolkodni ama merész terv létesítéséről, melyet I. Péter czár végintézetileg tűzött ki utódainak: a keleti császárság helyreállításáról. A czár e végett, a délszaki szláv népekben magának támaszpontot készítendő, gondosan felfogta elődje, I. Sándor, 1812-ben megkezdett panszláv propagandai izgatásainak, a párisi békekötés után megszakasztott vagy legalább elhanyagolt, fonalát. A körűlmények, az idők viszonyai erre most még alkalmasabbaknak mutatkoztak, mint 1812-ben. A szlávok közt is mindenfelé ébredező nemzetiség eszméje s érzete a talajt most kellőleg előkészíté a magvetésre, s egyszersmind oly eszközűl kinálkozék, mennél alkalmasabbat teremteni sem lehetett volna. Ez még ama választó falat is kiegyenlítheté, melyet a déli szláv népek közt a vallás különfélesége emelt. Ehhez csak hozzá kellett nyúlni, s önként megnyílt az orosznak. Így támadt az újabb kori déli szláv-orosz propaganda.

Mióta a lengyel forradalom kitütött, s annak támogatásában némileg a bécsi kabinet keze is munkásnak tapasztal-

tatott, Miklós czár szintoly ösztönt érze magában Ausztriának belső bonyodalmak által ártalmára lenni, mint elődе 1812-ben. S e felett Miklós czár nagyravágyó lelke, a lengyel forradalom elnyomása s a bécsi kabinettel való jó viszony helyreállitása után is hatalmas ingert talált I. Péter ama hagyományos tervében, folytatni panszláv izgatásait a déli szláv népek azon csoportjai közt is, melyek a Habsburg dynasztiát uralták. 1837—1839.

Horvátországban a fő ügyvitellel ezen izgatásokra Gáj Lajos bízatott meg, ki, mielőtt hazájában működni kezdett, huzamosabb ideig Oroszországban, jobbára Sz. Pétervárott mulatott. Ő-e, nemsokára hazatérte után, vagy mint némelyek mondják, Kollár, a panszlavismusnak a kárpátvidéki tótok közti ügynöke? nem tudjuk megmondani, — az 1832-ki országgyülés megindúlta után egy ily czimű röpiratot tett közzé Karlstadtban, Horvátországban: „Magyarokká legyünk-e?“ mely a magyarság elleni polemiájának szenvedélyessége által oly figyelmet gerjesztett, hogy egy év leforgása alatt három kiadást ért. Ugyanazon időtájban Gáj némi nemzeties jellemű verseket s más apró iratokat is bocsáta ki, melyek szintazon czélra irányzának. Nem sokára azonban terjedtebb lőn működése. 1835-ben egy orosz ügynök, a horvát nyelv tanulásának ürügye alatt több hónapig időzék Zágrábban, s Gáj Lajossal és gróf Draskovics Jánossal sürü közlekedésben áll vala. Valószinűleg ezen értekezletek eredménye lett azon vegyes politikai és szépirodalmi lap, melyet Gáj ez évben megindított. A főlap „Illyrszke Narodne Novine“ — azaz: Illyr nemzeti újság; — a melléklap „Danika“ czímet viselt. Miként t. i. a Kárpát-vidéki tótok közt Kollár, ugy itt is Gáj irodalmi törekvéseket tűzött ki eleinte czégérül; de azon különbséggel, hogy míg amott Kollár s panszláv társai a cseh szójárást tették törekvéseik közlönyévé s fajegyesítő kapocscsá: Horvátországban egy új, a déliek legtöbbjével lehetőleg egyező irodalmi nyelv hozatott divatba a déli szlávok egyesítésére. E nyel- Az illyrismus keletkezése.

1837—1839. vet illyr nyelvnek, s az általa egyesítendő fajokat összetesen illyr nemzetnek nevezték.

E kettős lapban Gáj Lajos nem kevesbbé politikai czikkelyek, mint a nemzetiségre vonatkozó költemények által ügyekezett felizgatni a déli szláv fajokat. A politikai czikkelyekben felmutatta honosainak a rokon fajokat, melyek Magyarországban, az osztrák tartományokban, Török- és Oroszországban laknak; s ha nem ment is állitásaiban annyira mint Kollár, ki az emberi nem tizedét szlávokból állónak hirdeté; mégis egyenesen a faj számára alapította izgatásait. Szerinte is csak egyesülnie kellett a szlávoknak, hogy a világ uralma kezökbe kerüljön. S ezen egyesülés volt a fő czél, melyre az izgatás minden nemeit irányozta. Ez volt nagy részben tartalma és czélja ama költeményeknek is, melyeket a „Danikában“ közzé tett. Egy részök egyenesen a magyarok elleni gyűlölet s a tőlök való elszakadási vágy felszítására volt irányozva.

Ezen illyr-panszláv mozgalom nagy határozottsággal és heves szenvedélyekkel lépvén fel, rövid idő alatt nagy részben magába olvasztotta, vagy háttérbe szoritotta a nálánál bár elébb felébredt, de még félénk, szerény, kevesbbé cselekvényes, tiszta, nemes horvát nemzetiségi érzelmeket. Nagyravágyó terveivel elkápráztatá a szemeket; a kedélyeket szenvedélyekkel tölté el, gyűlöletet ébresztvén azok ellen, kik ama terveknek gátokat vethetének. A felzajlott szenvedélyek hullámaikkal hamar elboríták azt is, mi nemes, szabadságra törekvő vala a nemzetiség érzelmeiben. Az illyr mozgalom sajátságos jellege, hogy nem volt szabadelvű, mint szokott lenni különben mindenütt és mindenkor a tiszta nemzetiségi érzelem. Az illyrismus csak fajegyesülésre és önállóságra vágyott; a népszabadsággal azonban mit sem gondolt, kész eldobni még azon alkotmányos szabadságot is, melyet vele a magyar testvériesen megosztott, ha annak árán a fajegyesülést megvásárolhatja. Ez kétségtelenné teszi, hogy a horvát nemzetiségi mozgalom az illyrismusban az

orosz panszláv propaganda vontató kötelére jutott. Gájról különösen nyilván hirdeté a közvélemény, hogy egyenesen az orosz propaganda zsoldjában áll, s mint ilyen működik oda, hogy a magyar korona területén s az osztrák és török tartományokban lakó szláv fajokban fölkeltse s ápolja az egyesülés eszméjét. S valóban, folyóirata tárháza lőn a legábrándosabb panszláv eszméknek, közlönye minden déli szláv fajok érdekeinek. Irányának jellemét semmi sem ábrázolja hívebben, mint a „Danikának" egy versezete, melynek tartalma következő: „Európa egyik felén egy mérhetlen nagyságú óriás nyugszik. Nagyszerű lábai az északi hó mellett a jeges tengerig s a csínai falig terjednek. Erős jobbjában, mely Törökország szíve felé hajlik, a Feketetengert, — a Németország szíve felé nyúló baljában pedig a Balti tengert tartja. Az Adria öblében fürdő feje közép Illyrhon, felkoszorúzva a langy déli szél virágaival s borágával. Keble Magyarország; szíve az ős Tátra alatt ver; gyomrát Lengyelország síkjai képezik; hasa és czombja Oroszhon mérhetetlen virányain nyúlnak el. És ezen óriás a mi nemzetünk, Európának legnagyobb nemzete, a szláv nemzet; mert legbensőbbjének húsa és csontja a testvér szláv nemzet; s a vér, mely ezen óriás testet eleveníti, Szlávia anyánknak ugyanazon vére." [1]

1837—1839.

Gáj azonban és társai panszláv irányuk daczára sem a nagy Oroszországban való felolvadást, mint az adott politikai viszonyok közt képtelen ábrándot; hanem egy déli szláv birodalomnak kedvező körülmények közt inkább létesíthető eszméjét tűzték ki izgatásuk végczéljává. Kétségtelenné teszi ezt egyebek közt ama térkép, melyet Gáj lapjának egy száma mellékletül tett közzé. E térkép az alkotandó „Új Illyriát" ábrázolja, s Horvát-, Tót- és Dalmátországon kivül az egész déli Magyarországot, Isztriát, Krajnát, Karántföldet és Stájerországot; a Száván túl pedig

[1]) Az 1838-ki évfolyam 34-dik számában.

1837—1839. Boszniát, Szerviát, Bulgáriát, Montenegrót s Herczegovinát foglalja annak határai közé. A politikai combinatiók merészsége, mint látszik, nem hiányzott az illyr párt vezéreiben. E terv létesítésére, mely nem kevesebbet foglalt magában, mint az 1815-ki státusrendszer s Európa térképének megváltoztatását, ugy látszik, ismét Oroszország szolgált számításaik alapjául s mozgató rugonyául.

Minthogy e déli szláv birodalom nagy részben a magyar korona állományaiból vala kiteremtendő: könnyen megfogható, hogy ezen ábrándos panszlávok lelkében némi gyűlölet támadt Magyarország s a magyarok ellen, a nélkül hogy ezek arra nekik más okot adtak volna, mint azt, hogy részökről eleve is a legélénkebb ellenzését gyaníttatták minden olyféle tervnek, mely az ország épségének megcsorbítását czélozza. Azon hév és erély, melylyel a magyar nemzet a maga alkotmányos nemzetiségéhez ragaszkodék, azt kifejteni és szilárdítani törekedett, s e végett a maga nyelvét is buzgóan mívelé, s az ország határai közt a holt és idegen latin által bitorlott rangra emelni, hivatalos nyelvvé tenni akarta, eleve is érezteté e panszlávokkal, hogy törekvésök minden más előtt a magyar nemzet életerején szenvedend hajótörést. Gyűlölték tehát őket, kiket államéletökben megrövidíteni szándékoztak. De csupán ebből még nem lehet kielégítőleg megfejteni e gyűlöletet. Mert bár azt eleinte, szintugy mint a kárpátvidéki tótok, az irodalom álarcza alá rejték; de az irodalmi törekvéseken kivűl kevés idő múlva még egy külön, tisztán politikai, Magyarország irányában mind ellenségesebb irányt is vett Horvátországban a nemzetiségi, vagy helyesebben, illyr mozgalom. És ez jelzi hatását ama másik idegenszerű oknak s külső befolyásnak, mely a tiszta s nemes horvát nemzetiségi mozgalmat, mennyire az a panszláv orosz propaganda által felszított illyrismustól még ment maradt, nagy részben tévutra vezette. Itt kezdődik a bécsi kormány egye-

nes befolyása az illyr mozgalomra; ennek eredménye lőn 1837—1839.
azon politikai irány, melyet azóta Horvátországban észleltünk.

Horvátország, századok óta a magyar korona ótalma alatt létezvén, semmi nyomást, semmi méltatlanságot nem szenvedett az anyaországtól. A horvátok, részt vévén a magyar törvényhozásban, a magyar alkotmány minden jótéteményeit megszorítás nélkül élvezték. Sőt, mi példa nélkül áll a történelemben, e tartomány némi előnynyel birt az anyaország felett: a magyar törvényhozás századokon keresztül többféle kiváltság éldeletében hagyta Horvátországot. A közadóhoz Horvátország aránylag mindig csak félannyival járula, mint Magyarország. Részvételén kivül a magyar törvényhozásban, még külön tartományi gyüléssel s az anyaország irányában egynémi municipális jogokkal is birt. És e szerint sem magán, sem közéletében, semmi oka nem volt azon kiváló ellenséges indulatra, gyülöletre Magyarország irányában, melyet mégis annyi tüntetéssel nyilvánitott. Még az illyr pártiaknak fentebb említett elszakadási vágyaikból sem lehet csupán megfejteni, miként történhetett, hogy ők egyedül a magyarok s nem egyszersmind Ausztria s annak dynasztiája ellen is viseltettek oly heves gyülölettel; holott egy perczig sem kételkedhettek, hogy ilyféle elszakadást a monarchiától az udvar még kevésbbé hajlandó türni, mint Magyarország. A déli szláv birodalom megalkothatásának szükséges feltétele volt volna az osztrák monarchia felbomlása, míg Magyarország az által csak egy, lételére ugyan felette hasznos, de lényegesen nem szükséges tartományát vesztette volna el. Ha tehát egyedül a nemzetiség s a déli szláv birodalom eszméjét fontoljuk e viszonyok tekintetében: meg kell győződnünk, hogy az illyreknek, valamint sokkal nagyobb akadályokat láthattak emelkedni vágyaik valósúlhatása ellen a bécsi kormány, mint a magyar nemzet részéről: ugy amaz ellen még több okuk volt volna a gyülöletre. És ezen érv annál czáfolhatatlanabb, minthogy, ha voltak polgári életökben tényleges sérel-

1837—1839. meik: azok nem a magyar nemzettől, hanem a bécsi kormánytól származtak, mely a szabadság és alkotmányos élet fejleményeit ugy Horvát- mint Magyarországban egyaránt akadályozta, az anyagi érdekek s a nemzeti jóllét gyarapodását ott mint itt folyton zsibbasztotta.

Az illyreknek e kiváló s mind szélesebb körre terjedő gyülöletét Magyarország ellen abból sem lehet egyedül megfejteni, hogy Horvátország igazgatására nézve csak a közös főkormányszékek, — törvényeire nézve pedig csak a közös országgyülés által voltak kapcsolatban az osztrák kormánynyal. Politikai helyzetében, mint az alkotmányos Magyarország egyenjogú társa, hasonlíthatlanúl jobban érezhette magát Horvátország, mint a fajrokonaitól lakott osztrák tartományok, például: Krajna, Isztria, Csehország stb., melyek mind törvényeikre, mind igazgatásukra nézve az absolut hatalmú osztrák kormány kényuralmának voltak alávetve; s ennek nyelvét, a németet, kényteleníttettek, nemzetiségök nagy kárával, tűrni mind a közigazgatásban, mind a köznevelésben. Ha az osztrák tartományokban lakó szláv fajok e miatt gyűlölettel viseltettek a németség ellen, azon nincs mit csodálkozni. De a horvátnak semmi ilyféle oka nem volt a gyűlöletre a magyar ellen. Horvátországra a magyar nyelv sem hivatalos, sem köznevelési nyelvűl nem erőszakoltatott fel; még utóbb is, midőn a törvényhozás mindenben a magyart tette közigazgatási és nevelési nyelvvé, e törvény egyedül a szorosan vett Magyarországra szoríttatott, Horvátországnak régi hivatalos nyelve a maga jogában meghagyatván. Sérelműl azt józanúl csak nem vehette Horvátország, hogy a vele közös magyar törvényhozás nyelvétül a latin helyét a magyar foglalta el, s ennél fogva a horvát követeknek is, ha a törvényhozásban részt venni akartak, magyarúl, s nem mint az előtt, latinúl kellett szólniok. Mert hiszen, nem a horvát, hanem a holt latin nyelvet szorította ki a törvényhozó teremekből a magyar nyelv, melyet különben is Horvátországban sokkal többen és jobban

értettek latinnál. És miután a horvátnak sem jutott soha eszébe követelnie, hogy az országgyűlésen horvátúl szólhasson: ez, hogy a latinnal a magyar nyelvet kell vala felcserélnie, valamint sérelem nem volt reá nézve, úgy nemzeti gyűlöletet sem ébreszthetett benne természetszerűleg. Sőt miután a számra nézve kicsiny horvát nemzet külön állodalmat nem alkothatott; s ennél fogva azon pillanatban esik az osztrák kényuralomnak martalékúl, a melyben Magyarországtól elszakad: azt kelle következetesen feltenni, hogy inkább örvendeni fog a szabadság s alkotmányosság tekintetében neki is bástyáúl szolgáló magyar nemzetiség gyarapodásának, és sokkal inkább szítand a vele jó és balszerencséjét testvériesen megosztó magyarhoz, kinek társaságában a maga nyelvét s nemzetiségét is háboríttatlanúl fejtheti, mint az osztrák kormányhoz, mely különben őt is ugyanazon sorssal fenyegetné, melyre a szabadságuktól s nemzetiségöktől megfosztott többi szláv fajok jutottak. 1837—1839.

És ha mind ezen okok és természetes viszonyok ellenére, a történelem mégis azt bizonyítja, hogy a horvát nemzet egy része, 1836 óta, midőn a horvát követek a magyar nyelv hivatalos divatára vonatkozó, de az ő tartományukat egyátaljában nem illető törvény ellen szavaztak, évről évre menten ellenségesebb indulatot nyilvánított Magyarország irányában, a nélkül, hogy gyűlölete az osztrák kormányra is kiterjedni látszott volna: a történelem világos, tényleges adatok nélkül is azt kényteleníttetnék következtetni, hogy itt valamely idegenszerű okok hatásának kell lappangani. Az adatok azonban világosak, melyek ezen idegenszerű befolyást tanúsitják.

Történelmünk eddigi folyamából eléggé kiderül, hogy a magyar nemzetiség s alkotmányos szabadság ösztöne az utolsó évtized alatt eddig nem ismert erőteljes kifejlésre jutott. A fölébredt nemzeti erő 1825 óta mind több alkotmányos elveket vívott vissza a bécsi kabinettől, mely kényuralmi kormányrendszerét a múlt időkben reánk is kiterjeszteni

1837—1839. törekedett. Mind ellenállhatlanabb hatalommal sürgette orvoslatát a maga alkotmányos jogain a múlt korban ejtett sérelmeknek, s megtartását ama régi 1790-ben újra teljes érvényre emelt törvényeknek, melyek az országnak az osztrák tartományokétól úgy formákra, mint elvekre nézve külön, független kormányt biztositanak. S e felett, minden cselszövények s csábitások dacára, mind több reformokat vivott ki alkotmánya szellemében a bécsi kormánytól.

Elfojthatatlan aggodalommal észlelé ezt a bécsi kormány. Eszközökről gondoskodék tehát, melyek által a felébredt nemzeti erőt legalább is meggyöngíthesse; a kényuralomhoz szokott kabinetre nézve mind kényelmetlenebbé s ellenzékiebbé váló szabadelvü szellemet elfojthassa. Megkisérlé, mint látók, mindenekelőtt a vesztegetést a megyék kebelében s a törvényhozás tagjai közt; de ez által, emitt csak néhány egyest sikerült a maga részére vonnia, amott csak néhány megye tudatlan kisnemességét vezethette ideiglen tévutakra: a nemzeti értelmiség nagy tömege annál hívebbé, ragaszkodóbbá lőn a szabadság ügyéhez. Megkisérlé az alkotmányos szabadság és reform néhány merészebb bajnokai, zászlótartói ellen a megfélénkitést, közőlök többeket börtönre itéltetvén, másokat perbe fogatván. De e szabálynak csak elkeseredés lőn eredménye; s a nemzet, mely ama hazafiakat a maga ügyének védelméért látja vala szenvedni, még nagyobb hévvel, kitartóbb erélylyel vívott jogai mellett: és a kormány tanácsosnak látá evvel is felhagyni. Végre a nem rég felmerült horvát-illyr nemzetiségi mozgalomban kereste az ellenmérget: azt ügyekezék kizsákmányolni, hogy általa vessen gátot a szabadelvű magyar nemzetiség alkotmányos haladásának, s azt, ha egészen elfojtani már nem lehetne, legalább ellenséges elemek föltámasztása s ápolása által megbénítsa, a kabineti politikára nézve ártalmatlanná tegye.

Magyarországban az alkotmányos, de radikál szellemű reformtörekvés legszorosabb kapcsolatban létezett a nem-

1837—1839.

A kormány beavatkozása a nemzetiségi viszályokba.

zetiség fejlődésével és szilárdulásával. A kormány tehát, miután a nemzetiséget egyenesen többé nem ostromolhatá, sem fejlődésében meg nem állíthatá, söt annak, akaratja ellenére is, mind több engedményeket tenni kénytelenittetett, ellenséget támasztott ellene az illyrismusban, hogy vele együtt a szabadelvű, radikál szellemet s alkotmányos reformtörekvéseket is gyöngítse. „Bizonyos — úgymond maga egy 1862-ki bécsi lap [1]) — hogy a Metternich-kormány ezen alkalmat, (a magyarok nemzetiségi törekvéseit) örömmel ragadta meg, hogy a nem-magyarajkú népeket, különösen a horvátokat, titkos gyámolítás, vagy legalább ilyesminek igérése által a maga részére vonja, s a köztök és a magyarok közt nyilvánossá lett ellentétek kibékülését meggátolja. ... Nem lehet tagadni, hogy ezen tervek nagy ügyességgel vétettek munkába, úgy hogy azok közől, a kiknek ezen pártküzdelemben a kormány cselekvő szerepet szánt, csak kevesen látták át a czélokat, melyek mellett síkra léptek; és hogy ezek azt vélték, hogy ők egyes-egyedűl nemzetiségök mellett küzdenek, míg csak eszközök valának oly czélokra, melyek nemzetiségökkel semmiféle egybefüggésben nem álltak.“ Elbeszélvén aztán, mily heves ellonmondásra talált az 1832/6-ki országgyülés rendeinél a fentebb említett „Magyarokká legyünk-e?“ czimű röpirat: ekként folytatja elbeszélését a bécsi lap: „Ezen irat rendkivűli hatása meggyőzte a kormányt, hogy eltalálta az igazi utat, miként tartsa távol egymástól a magyarokat és a horvátokat; s tovább haladt ezen úton. Miután magában Magyarországban a viszonyok azt nem engedték meg: Horvátország lőn kiszemelve egyelőre irodalmi csatatérűl a magyarság ellen... A kormány megadta az engedélyt dr. Gáj Lajos lapjára.“

Az országgyülés után azonban nemcsak tűrte, hanem egyenesen ápolása alá is vette a kormány a horvát-illyr

---

[1]) A szláv érdekeket képviselő „Ost und West“ 1862-ki folyama márcziusi egy számában.

1837—1839. nemzetiségi törekvéseket. Báró Bedekovics, a budai m. kir. kamarának alelnöke s a horvát nemzetiség egyik előharczosa, a magyar állam alkanczellárává, Zdencsay, kamarai tanácsnok s Gáj Lajos illyr törekvéseinek legbuzgóbb pártolója, Zágrábmegye főispáni helytartójává neveztetett. Más kormányhivatalokba a báni széknél azontúl kizárólag illyrpártiak alkalmaztattak; s úgy ezeknek, mint a főbb rangú papságnak feladatúl szabatott, hogy befolyásukat a tartományban a kormányhoz való ragaszkodás szilárdítására s a magyarság iránti ellenszenv ápolására fordítsák. Ekkor nyeretett meg egyebek közt a horvát-illyr ügy részére b. Kulmer is, ki elébb a magyar nemzet s alkotmányos szabadság hivének lenni látszott.

Mi ezentúl Horvátországban történt, mind azt bizonyítja, hogy a kormány titkon maga állott az illyrismus élére. Az illyrpárt olyannyira egybeolvadt a kormánypárttal, hogy az illyrismus zászlója alatt ezentúl egyetlenegy szabadelvűt s demokrat reformbarátot sem lehetett többé találni. A könyvvizsgálat bilincsei mindenre nézve, mi a magyarság ellen iratott, megtágíttattak; mi annál feltünőbb lőn, mivel a censura a magyar folyóiratok ellenében épen ekkor kezeltetett legkérlelhetetlenebb szigorral. Az illyrpárt bevallott két vezére, gr. Draskovics János és dr. Gáj Lajos, rendkivüli kitüntetésekben részesíttettek: amaz, kit a párt a megyei életben követett vezére gyanánt, minden más érdem felmutathatása nélkül, díszrenddel ékesíttetett fel; emez pedig, ki az irodalmi téren vezérkedék, ki hirlapjában a szláv fajok egyesülése s a déli szláv birodalom alkotása mellett nyíltan az orosz panszláv propaganda szellemében — s következőleg az osztrák ház monarchiájának érdekei ellen izgatott, az udvartól egy gyémántos arany gyűrűt kapott ajándékban, miként az adományt kisérő fejedelmi kegyirat bizonyítá, „a szláv irodalom mezején szerzett érdemeinek“ méltányló elismerésétül s buzgalmának ösztönétül. Ezen tény horderejének kimutatására elég megemlíteni, hogy a Metternich-kormány alatt az egyetlen a maga ne-

mében: a nemzeti irodalom mivelésében szerzett érdemekért soha még sem német, sem magyar iró nem tartatott méltónak a fejedelmi kegy ilyféle nyilatkozatára; bár mind az osztrák, mind a magyar irodalom Gájnál hasonlíthatlanúl érdemesebb irókat volt képes felmutatni. 1837—1839.

A kormányon s annak pártján kivül a róm. kath. papságban nyerte fő támaszát az illyrismus, mióta ez a kormány czéljaira szolgált eszközűl. A szabadelvű reformpárt, mely sajátlag magyar színezettel birt, a vallás ügyében is a legszabadabb elveket pártolá. Névszerint a külön vallások egymás közti viszonyát a tökéletes egyenlőség s egyenjogúság alapjára kivánta fektetni. A múlt országgyűlések folytában felmerült vallásügyi vitákban Horvátországra nézve az volt a reformpárt törekvése, hogy azon szűkkeblű, türelmetlen tartományi statutum, mely a protestánsoknak a megtelepedést és birtokszerzést Horvátországban tiltja, eltöröltessék, s a vallási viszonyok a magyarhoniakkal mindenre nézve egyenlők legyenek. E törekvés természetesen a legshevesebb ellenzésre talált a horvátországi clerusban, mely aztán, mivel e tartományi statutum fentartásában a kormánytól gyámolíttatott, nemcsak az által nyilvánítá háláját, hogy hozzá még bensőbben csatlakozott, hanem az által is, hogy, kivánata szerint, az illyrismusnak, mint különben is a szabadelvű s reformokra törekvő magyarság ellentételének, legbuzgóbb pártolójává szegődött. Gáj illyr törekvései ekként a fő clerustól pártfogoltatván, az egész papság kebelében s még a papnöveldékben is nagy rokonszenvre s buzgó közremunkálásra találtak. Az illyrismus a papságban is támaszt nyer.

E befolyások következtében az illyrismus mind ellenségesebb irányt vett Magyarország ellenében; és, mi elébb csak az irodalom terére szorítkozék, határozottan átcsapott mind a társadalmi, mind a közélet s politika mezejére. A zágrábi akadémia növendékei, kik, mint említők, néhány évvel előbb önkéntes adakozásokból fizették a magyar nyelv tanárát, 1840-ben a magyar nyelvtani könyveket nyilvános

1837—1839. tüntetéssel égették meg. Lisztet, az európai hirü zenehőst, Zágrábban agyonlövéssel fenyegették, ha magyar nemzeties darabokat merészel játszani. Az „Illyrszke Narodne Novine“ mind epésebb kifakadásokkal, gúnyokkal és szidalmakkal töltötte meg lapjait a magyarság ellen. És a kormány organumai különösen a censura, az illyrpárt ezen eljárását legkevésbbé sem korlátolták; míg ellenben a magyarországi könyvvizsgáló hivatalok e viszonyokra nézve oly szigorú utasításokat vettek, miknél fogva a magyar időszaki iratokban mindent kitörültek s eltiltottak, mi az illyrpárt ezen féktelenkedéseinek megfejtésére, vagy visszatorlására vonatkozott. Történt nem egyszer, hogy a legigazságtalanabb megtámadások, a legalaptalanabb rágalmak szórattak a horvát lapokban a magyarság ellen; s a magyar lapoknak a legmérsékeltebb hangu czáfolatokat sem lehetett kinyomatni hasábjaikon; az illyrpártiaknak minden gyanúsítás, minden piszkolódás szabad, a magyaroknak az önvédelem is tilos volt. A kormány részrehajlása annyira ment e viszonyokra nézve a sajtó kezelésében, hogy végre még az orosz kormány s orosz panszláv propaganda ellen sem lehetett semmit közzétenni. A censura minden czikket, mely a mind veszélyesebben izgató orosz propaganda ármányainak megvilágítására vagy megrovására vonatkozott, kivétel nélkül kérlelhetlenül kitörült. A Metternich-kormány, a monarchia nagy veszélyeztetésével nemcsak türte, de pártolta is e lovagiatlan harczot, ezen alattomos fondorlatokat, csak hogy a magyar nemzetiségnek a maga törvényes önállóságára s a szabadelvü reformokra irányzott törekvéseit meggátolja és sükeretlenitse.

Az illyrpártiak egyesülési törekvései a szerbekkel.

Az illyr mozgalom vezéreinek lehetetlen volt mindjárt kezdetben nem látniok, hogy törekvéseiknek, ha azok egyedül a csekély számú horvát fajra szorítkoznak, bár menynyire feltüzelik is ebben a nemzetiség eszméjét s érzetét, a kitűzött titkos czélra nézve nem lehet nagy eredményök. Ügyöket tehát a déli szlávok közös érdekének hirdették, s

a velök, kivált a számra nézve nagyobb szerb fajjal való 1837—1839.
egyesülés lőn egyik legfőbb igyekezetök. Ezért vették fel a szerbektől is kedvelt s már elébb is használt „illyr“ elnevezést; ezért alakították át irodalmi nyelvöket olyannyira, hogy az szinte közelebb állott a szerb, mint a horvát szójáráshoz; ezért intéztek annyi hizelgő, lelkesítő, izgató költeményt és hirlapi czikket a szerb néphez.

Ezen izgatás azonban a szerbeknél sokáig eredménytelen maradt. A szerbek míveltebb részében a vitatás fő tárgyát eddig csak ama kérdés tette: vajjon a jövőre is elsőbbséget adjanak-e a régi szláv szójárásnak, mely az orosz és szerb egyházi könyvekben még divatban vala; vagy e helyett a tulajdonképeni szerb szójárást, a nép élő nyelvét emeljék egyházi s irodalmi nyelvökké? E vitatkozás nyilván tanúsítja, hogy a nemzetiségi mozgalom már a szerbek közt is megkezdődött. De egy harmadik, az úgynevezett illyr nyelv, mint a külön szláv törzsek egyesítésének eszköze, egészen új eszme volt előttök. Ezen egyesülést ők ekkoron még nem kivánták; s az illyr nyelv elfogadása iránt, mi különben a vallási viszonyokkal sem látszék megférhetőnek, még jó ideig, mint alább látandjuk, 1842-ig, köztök semmi rokonszenv nem mutatkozott. A szerb nép jellemző sajátságai közé tartozik, hogy nemzetiségi eszméjét szorosan egybeköti vallásával. A vallására nézve katholikus illyrpárt tehát, mely kivált annál fogva, hogy az egész katholikus horvát papságot keblébe fogadta, kiválólag katholikus színezetet nyert, annál kevésbbé tarthatott rokonszenvre számot, minthogy a szerbeknek, mint alább látandjuk, a vallási unió erőszakolása miatt, a horvát papság ellen is sok volt a panaszuk. Az ö kivánataik s törekvéseik ez időben még koránt sem a magyarok elleni harczra, hanem egyedül arra vonatkozának, hogy az 1791-ki 27-dik t.-czikk értelme szerint püspökeik a katholikus főpapsággal egészen egyenlő állásba jussanak, alsó papságuk nevelésére több gond fordíttassék, a hivatalképesek alkalmazásában

1837—1839. teljes részrehajlatlanság uralkodjék, végre, hogy a vallásfelekezetek közti jogegyenlőség tökéletesen életbe léptettessék, s az által a kathol. papság uniói izgatásainak eleje vétessék. E kivánatokon s törekvéseken túl még semmi mozgalom sem vala köztök észlelhető, mely a déli szláv fajok egyesülésének vágyára mutatott volna. Sztratimirovics, karlóczai érsek, ki a maga egyházát már majdnem félszázad óta kormányozá, s mint vén embereknél közönséges, minden reformtól idegenkedék, még a szerb szójárást sem akarta az ó-szláv helyébe emelni az egyház és iskola körében; s még inkább ellenzé a horvát izgatók által divatba hozott illyr szójárást. Utóda, Sztankovics István alatt, ki amazt 1836-ban történt halála után váltotta fel az érseki székben, e viszonyokban némi módosulás álla be ugyan, a mennyiben ő a nyelvkérdés iránt nagy közönynyel viseltetett; az illyrismus mindazáltal az ő idejében sem talált a szerbek közt számosabb s jelentékenyebb pártolókat. Fordulat e tekintetben csak 1842 óta történt, midőn Sztankovics halála után Rajasics József jutott a karlóczai érseki székbe.

Az illyr mozgalom ennél fogva több évig Horvát- és Tótország határai közé maradt szorítva. Itt mindazáltal, kivált a három horvátországi megyében, mind bel- mind külterjére nézve annál inkább gyarapodék, mennél világosabbá lőn a bécsi kabinet pártfogása. Jelentékeny támaszt nyert az Haulik Jánosban is, ki ez időben tétetett át a beszterczebányaiból a zágrábi püspökségbe. Horvátország, melynek nagyobb birtokosai majdnem kivétel nélkül, s nemesi osztályának nagyobb része is még hű s barátságos érzelmeket ápolt Magyarország iránt, ezentúl mindinkább két pártra szakadt, melyeknek egyike ellenség gyanánt gyűlölte a másikat. A megyei közgyülések és tisztújító székek e pártok küzdterévé lőnek, melyen azok külön zászlók s jelek alatt két ellenséges tábor képét viselték, s nem ritkán vérengző összeütközésekre vetemedtek. A végdiadalt azon-

ban, a kormány pártolása miatt, eleve is az illyrpártnak lehete megjósolni. De e botrányos jeleneteket csak utóbb, az 1840-ki országgyülést követő korszakban, beszélendjük el részletesebben, midőn a mozgalmak már határozottabb irányban s világosan kifejezett jelszavakkal tűnnek elő. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a horvát követek az említett gyülésre már oly utasítást hoztak magokkal, mely kötelességökké tette, a magyar nyelv hivatalos divatának terjesztését s a szabadelvű reformpárttól czélba vett haladási kérdések megoldását minden módon ellenzeni. A Metternich-kormány tehát a nemzetiségi féltékenység felizgatása s ápolása által teljesen czélját érte Horvátországban: az illyr-párt, mely panszláv irányban indúlt vala meg, szorosan egyesült a kormánypárttal s ennek eszközévé lett a szabadelvű magyar reform-mozgalom lebéklyózására. — A heves illyrpártiak nemzetiségök ügyét vélik vala szolgálni, míg csak a Metternich kormány-politikájának kötelét vontatták — saját kárukra is. 1837—1839.

De ilyféle kormányeszközök már elégtelenek voltak leküzdeni a század szellemét. Mi alatt a kabinet ekként ügyekezék egy részről szigor s megfélemlítés, más részről a nemzeti féltékenység s villongások szítogatása által elfojtani vagy legalább korlátolni s más irányba terelni a feltörekvő nemzeti szellemet: a reform és szabadság ügye, minden ellentörekvések daczára, folyton erősbödött, menten foglalásokat tett maga körül. A küzdelem alatt, melyet a megyék, kiváltképen a megsértett szólásszabadság kérdésében, közgyülési tanácskozásaik és feliratai által folytattak, a dikasterialis kormányzat mindinkább elárúlta a maga erőtlenségét s tehetetlenségét; a megyei önkormányzat ellenben élénkségben, erélyben és befolyásában a nemzet jövőjének alakúlására ellentállhatatlanúl gyarapodék. A nemzeti közélet minden nyilvánulása annál inkább a megyékben pontosúlt össze, mivel a sajtó folyton le volt bilincselve; s bár támadt ez évek alatt egy pár új lap, a közvélemény azok- A reformügy haladása időközben.

1837—1839. ban, a politikai kérdések megvitatásának tilalma miatt, nem nyilatkozhatott. E hiányt részben csak a megyei közgyűlések pótolhatták. Fontosságukat, melyet azok ekként nyertek, tetemesen nevelte az, hogy, miként mindjárt elbeszélendjük, a pártok időközben élesebben kifejlettek s minden közgyülés alkalmával nagy élénkséggel szálltak egymással szembe. Az eszmék, elvek, reformkérdések, melyek az elmúlt hosszú országgyülés alatt czélba vétettek, vagy csak megpendíttettek, minduntalan élénk, nem ritkán heves vitatkozásokat idéztek elő; és bár mennyire üldöztettek is azok a kormány, — s ostromoltattak a conservativ pártiak által, nemcsak mindinkább terjedének, hanem, kivált a magánjog körében, mind demokratább, mind radikálabb irányt nyertek; sőt egynémely haladási kérdés, a mennyire azt a társadalmi tér korlátai engedték, már életvalóságra is érleltetett.

Egyes örökváltsági esetek. A szabadelvű párt által kitűzött reformok közől a jobbágyok örökváltsága volt az, melyet a kormány legnagyobb hévvel ellenzett, mert abban a demokratia rémképét vélte látni. Ezt fogta fel tehát most a szabadelvű párt is legbuzgóbban, mintegy ebben remélvén legsükeresebben megtörhetni a maradás elvének kérgét s egyengetni az utat a többi reformokra. Midőn tehát az uri s jobbágyi földek viszonyai az új törvények szerint rendeztetnének, több megyében az örökváltság kérdése is vitatás alá került, sőt néhány egyes esetben szerencsésen meg is oldatott. A kezdeményezés dicsősége ebben B e z e r é d y I s t v á n t illeti, ki, miként elméletileg a legnagyobb lelkesedéssel küzdött vala az országgyülésen e reform mellett: úgy most annak gyakorlati alkalmazásában is első lőn: ő kötötte meg jobbágyaival az első örökváltsági szerződvényt. A jó példa nem sokára több követőkre is talált; s a magokat megváltott jobbágyok áldásaiban, melyeket emberiséges érzelmű földesuraikra mondottak, a kormány legvilágosabb kárhoztatását hallhatá a maga politikájának, melylyel az üdves reformot oly igen ellenzette. És Wesselényi Miklós, ki az örökváltság

kérdése mellett mondott beszéde miatt itéltetett el, ezen örökváltsági esetek következtében legfényesebb diadalát ülte a közvéleményben. Maga a reformkérdés pedig oly erkölcsi erőre emelkedett, hogy semmi kétségnek nem maradt többé helye, hogy az a jövő országgyülésen törvénynyé válandik. 1837—1839.

És miként ebben semmi kényuralmi csinynyel s megfélemlítésre számított eljárással nem lehetett elfojtani a feltörekvő nemzeti szellemet: úgy haladt az előre, bár számtalan akadálylyal kellett is küzdenie, meggátolhatatlanúl a nemzeti átalakúlás minden egyéb kérdéseiben is. Azon heves harcz mellett, mely a megyék részéről a törvénytelen politikai bűnvádak, elfogatások és elitéltetések miatt a kormány ellen folyt, a kivánt reformok kérdései is mind sűrűbben tárgyalás alá vétettek. A vallási felekezetek egymás közti viszonyainak teljes jogegyenlőségre fektetése, a földbirtoknak a hűbéri bilincsek, az ősiség és fiskalitás alóli felmentése, a külön néposztályok törvényelőtti egyenlőségének s közös teherviselésének megalapítása, a büntető törvénykönyv s a börtönök javítása s több más reformi kérdések mindinkább kifejtettek s megérleltettek; mi által a jövő törvényhozás feladata olyannyira megkönnyíttetett, hogy aztán csak a törvény szövegét kellett elkészíteni.

Egyéb haladási kérdések fejlődése.

E fontosabbak mellett pedig más olyatén javitási kérdések is hozattak szőnyegre a közgyűléseken, melyekben a megyék nem láták szükségesnek bevárni a törvényhozás rendeletét; hanem saját törvényhatósági statutarius joguknál fogva önmagokat is képesítve vélik vala az intézkedésre. Ilyenekben a reformot egynémely megye azonnal foganatba is vette. Igy, például, a börtönök ügye számos megyében tetemes javításokat nyert. Hasonlóképen a társadalmi téren is többnemű haladásnak vettettek meg alapjai. Például a népnevelés javítására, mire nézve a kormány a múlt országgyülésen elejébe terjesztett törvényjavaslatot visszavetette, önszántából pedig semmit sem tett, Tolnán, részvények utján, egy kisdedóvókat képző s mellette egy kisdedóvó

1837—1839. minta-intézet alapíttatott, melynek példája után utóbb mindinkább szaporodtak ezen oly igen hasznos intézetek az országban. A nemzeti nyelv ügyében is nagy haladás történt mind bel mivelődése, mind kül terjedelme tekintetében. Az irodalom, miként alább elbeszélendjük, a nemzeti akadémiától buzgóan ápolva, mind szebb virágzatnak indúlt. A nemzeti nyelv divatának terjedésére a társalgásban nem csekély tényezőjévé lett a nemzeti szinészet is, mely elébb Budán állandóan megtelepedvén, nem sokára Pesten nyert házat. A vélemények e tekintetben két felekezetre oszlottak. Némelyek, köztök Széchenyi István, Dessewffy Aurél s többen mások, bevárandónak vélték a nemzeti szinészet országos megalapíttatását, mely után a Pest város által kimutatott dunaparti telken egy, a nemzet méltóságának megfelelő, diszes szinház építtetnék. Mások azonban, s köztök a megye tiszti kara, türelmetlen hevökben nem vélték tovább halaszthatni az ügyet, melynek mennél elébbi létesítéseért a közönség is sóvárga; s egy részvényes társaság, a megyei hatóság pártfogása alatt, a Grassalkovics herczegtől adományozott telken, egy, utóbb conservatoriummá szánt, ideiglenes szinházat épített. A fiatal intézet, mely a hazában létező szinésztársulatok legjelesebb tagjait s köztök több kitünő müvészt egyesített kebelében, a drámai müvészet tökélyére nézve hamar messze túlhaladta a városi hatóság pártfogása alatt egy nagyszerű házban működő német szinészetet. A képző müvészetek előmozdítása végett, egy műkedvelő társulat évenként műkiállitást kezdett rendezni stb.

Még nagyobb haladásnak örvendett a mezei gazdászat, kézműipar s kereskedelem, melyeknek fejleményeit azonban alább alkalmasabban fogjuk elbeszélni. Szóval, az erejének érzetére fölébredt, hiányait s hátramaradását mind világosabban látni tanúlt nemzet, mind anyagi mind szellemi érdekeinek tekintetében tényleg a haladás terére lépett, daczára a számtalan akadályoknak, melyeket egy részről a kormány kényuralma vagy minden haladást el-

lenző akarathiánya, más részről a nemzeti elavúlt s a kormány ellenzése miatt eddigelé meg nem javíthatott institutiók hiányossága, s mind ezekből összetesen eredt kedvezőtlen körűlmények s állapotok, pénz, hitel, szakképzettség, közlekedési eszközök stb. hiánya vetettek törekvései elébe. És ha talán ezen évek alatt sem tett annyi előmenetelt, menynyit különben, kedvező körűlmények közt, tehetett volna: azt bizonyára nem a reformpártnak, mely a maga részéről minden lehetőt megtett, róhatni fel hibáúl vagy mulasztásúl. 1837—1839.

A nemzeti haladásnak mind ezen kérdései közt mindazáltal a kedélyeket mégis leginkább ama nemzeti sérelmek foglalták el, melyeket a szólásszabadság és személybiztosság legújabb időkben szenvedett. Mindenki látá, érzé, hogy míg a szabad szó a nemzet átalakúlási ügyében a kormány által becstelenségi vagy felségsértési váddal fenyegettetik; míg a közügyek megvitatása, bár a törvények korlátait át nem lépi, erőszakos elfogatást, önkényes börtönöztetést vonhat maga után: a szükségekhez mért haladásról, a nemzeti érdekek kellő kifejtéséről, mindaddig szó sem lehet. Természetes volt tehát, hogy mindenek felett e nemzeti sérelmek gyors orvoslata foglalkodtatá a hazafiak gondjait. A tapasztalás tanúsítá, hogy egyes vármegyék, bármily erélyes feliratokat intéztek is ez ügyben a kormányhoz, e bajon nem segíthettek; sőt épen e föliratok értelmének meghatározása alkalmával, e hatalomcsínyek felett mondott beszédek miatt fogattak többen felségsértési vád alá; a feliratokra pedig vagy semmi, vagy szigorúan roszaló s fenyegető válaszok érkeztek le a kormánytól. Pest megye ennél fogva egy újnemű lépést kisérle meg. A megye rendei, meggyőződvén, hogy a kormánynak ezen egész sérelmes eljárása csak néhány ellenséges érzelmű császári minisztertől s azok eszközeivé alacsonyúlt magyar kormányhivatalnoktól származik; a szelíd lelkű király pedig azokról vagy semmit sem tud, vagy roszúl van tudósítva: egy küldöttséget neveztek ki kebelökből, mely a királyt személyesen értesítené az or-

Pestmegye küldöttsége a királyhoz.

1837—1839. ság ügyeinek állapotáról. Voltak, kik az udvari s a kormányi viszonyokat közelebbről ismervén, már a küldöttséget kinevező gyűlésen is azon meggyőződésöket fejezték ki, hogy a választmány nem fog a király elejébe bocsáttatni. A rendek mindazáltal, akár mivel nem hihették, hogy a szelíd indulatú király, ki egyébiránt is oly ritkán látja magyar alattvalóit, egy népes törvényhatóság küldötteinek alázatos kérelmeit meghallgatni nem akarná; akár mivel, ha erre el voltak is készülve, a fogadtatás megtagadása következtében növekedendő köz ingerültséget az ügyek fordulatára hasznos eszközül tekinték: a számos előkelő hazafiakból álló küldöttséget mégis útnak eresztették. Ez, Bécsbe érkezvén, s magát Pálffy kanczellárnál bejelentvén, ettől azon választ nyerte, hogy ő felsége a küldöttséget nem fogadhatja, s annak meghagyja, hogy mennél elébb haza térjen; a megye pedig csöndben maradjon.

Midőn a küldöttség visszautasíttatásának híre az országot befutotta, az ingerültség a nemzet szabadelvű részében csakugyan annál magosabb fokra hágott, mennél közönségesebb volt a meggyőződés, hogy a küldöttség megérkezte a királynak tudtára sem adatott, s a kormány főnökei, Lajos főherczeg, Metternich és Kolowrat miniszterek, Pálffy kanczellár által, ez ügyben is önkényök szerint jártak el. A megyékben hangos panasz emelkedett, hogy a törvények ellenére, a német kormánytanácsosok intézik az ország ügyeit, s mint egykor Rudolf és I. Leopold alatt történt, a király ajtaját elzárják a nemzet igazságos panaszai, jogos kérelmei előtt.

Egy főrendi ellenzék szükségességének érzete.

E körülmények közt általánossá lett a nemzetben a meggyőződés, hogy a minden szabadabb életmozgalmat gátló, minden haladást elölő kormánypolitikát csak egy rendíthetlen erélyű országgyűlési ellenzék leend képes megváltoztatni s a nemzeti sérelmek orvoslatát kieszközleni. A nemesség nagy tömege már a szabadelmű reformpárthoz tartozván, arról semmi kétség sem lehetett, hogy a rendek

házában számosabb és erősebb leend az ellenzék, mint bár mikor eddigelé. A múlt országgyűlés történelme mindenkit meggyőzhetett, hogy a rendek táblájának hatása mindaddig megbénítva marad, míglen a főrendek háza, a kormány által támogatva, határtalan vetot gyakorol, s annak keblében is nem támad egy tömörebb ellenzék. A főrendi tábla s általában az országgyűlés szervezetének reformjára e körülmények közt gondolni sem lehetvén, a hazafiak nem láttak más módot magok előtt e bajon segíteni, mint oda forditani gondjaikat, hogy a jövő országgyűlésen a főrendek táblájánál mennél erősebb legyen az ellenzék. 1837—1839.

Némi ellenzék, mint tudjuk, eddigelé is létezett ugyan a főrendek közt; de az oly csekély, fegyelmetlen s erélytelen vala, hogy alig birt súlylyal a királyi hivatalnokok, főispánok s püspökök nagy száma mellett, kivált miután az elnöklő nádor a szavazatokat, régi szokás szerint, nem számította, hanem mérlegelte, s mindig a felszólamlott zászlósak s főispánok, jobbára egyértelmű, véleménye szerint mondta ki a tábla végzéseit. Ennek megváltoztatása gondját azonban most az országgyülésen kifejlendő jó alkalomra halasztván, minden ügyekezetökkel oda munkálnak vala, hogy a szabad főrendűek, az úgynevezett regalisták közől mennél többeket nyerjenek meg az ellenzéknek s birjanak reá, hogy folyton az országgyülésen maradjanak; mert a főrendi ellenzék gyöngesége részben onnan eredt, hogy a regalisták, az említett viszonyok által elkedvetlenítve, számosan oda hagyták az országgyülést.

E czélt most kétségtelenűl sokkal könnyebben el lehetett érni, mint az előtt néhány évvel. A reformügy, Széchenyi István és Wesselényi Miklós izgatásai s a lefolyt hosszú országgyülés tárgyalásai következtében, már a főrendek közt is számos meleg pártolókra talált; s a kormány eljárása az utóbbi évek alatt köztök is sokakban aggodalmat és keserűséget ébresztett. Csak ügyes vezérre volt szükségök, ki a még laza tömeget a pártszellem kötelékeivel

1837—1839. egybefűzze s a megalakulandó pártot fegyelemben tartsa. A főrendi táblánál eddig Széchenyi és Wesselényi volt az ellenzék legtekintélyesebb és legnépszerűbb embere, s az utóbbi annak vezére is; mert Széchenyi, mint fentebb látók, Wesselényi faltörő modorát nem helyeselvén, s a miatt vele meg is hasonolván, bár mindig az ellenzékkel szavazott, de vezéri szerepet nem akart vala vállalni. Jelenleg már egyikök sem tölthette be e szerepet. Széchenyi, mind a mellett is, hogy jobbára az ő eszméi teremtették a szabadelvű reformpártot s adtak irányt az egész nemzeti ellenzéknek, az országgyülési heves viták vezérletét állásánál, viszonyainál fogva a nemzeti életben nem vállalhatá el. Ő részint már megindított, részint tervezett anyagi vállalatainak sükeríthetése miatt, minden ellenzéki szelleme mellett sem akart oly határozottan szembe szállni a conservativ párttal, mint azt a vezéri szerep igényli vala; s ernyedetlen buzgalmával kivált az anyagi érdekek kifejtésében működvén, nehogy törekvéseinek elébe felülről legyőzhetlen akadályok vettessenek, Bécsben sem akarta magát lehetetlenné tenni. Ez volt oka annak is, hogy magát a megyei mozgalmaktól távol tartá, s csak nagyon ritkán és óvatosan vett részt a megyei gyülések szenvedélyes vitatásaiban, melyek az ellenzék tulajdonképeni tűzhelyei voltak. De Széchenyi e fölött még jellemsajátságainál fogva sem volt alkalmas az ellenzékvezéri szerepre. A pártéletnek, tagadhatlan, szinte meg van a maga salakja, melyet a státusférfinak, kivált a pártvezérnek, bár szíve belsejében undorral fordúl is el tőle, nem csak megvetni s üldözni nem szabad; hanem, ha sikert aratni kiván, gyakran elnéznie, sőt színleg még pártolnia is szükséges. Széchenyi erre teljesen képtelen volt. Ő minden salakost, melylyel találkozott, minden baklövést, mely körülötte elkövettetett, sőt minden olyast, mi gondolkodásmódjával össze nem fért, szellemi irányával meg nem egyezett, csipős gúnyjainak s záporként ömlő éles ötleteinek fullánkjaival kérlelhetlenül szokott volt üldözni. Ő másként nem

tehetett, ha bár talán népszerűségébe került is eljárása. — Wesselényiben nagy mértékben léteztek ugyan ama tulajdonok, melyek egy ellenzéki pártvezérben megkivántatnak; s e szerepet ő néhány év előtt, mint látók, mind Magyarországban, mind Erdélyben, ha nem hibák, baklövések nélkül is, de nem is siker nélkül viselte. Ő azonban most politikai pörei, elitéltetése által a színpadról erőszakosan lerántatott, s miként magát egy későbbi röpiratában nevezte, politikai halottá tétetett. E két férfiún kivül a szabadelmű főrendűek közt eddigelé még senki sem tüntetett ki oly tulajdonokat, senki sem dicsekedheték oly népszerűséggel, hogy a főrendi ellenzék vezérétül egyelőre is kijelöltethetett volna a közvélemény által. Az ifjabb urak közt voltak ugyan többen, kik szellemi felsőségök, talentumaik által nagy reményeket ébresztettek magok iránt; de épen fiatalságuk, parlamenti gyakorlatlanságuk miatt nem látszának hivatva lenni a vezéri szerepre. És így történt, hogy bár a társalgási körökben, kivált a pesti nemzeti kaszinóban többször vitatkozás tárgya volt a főrendi ellenzék megalakításának múlhatatlan szüksége; s a tagok sem hiányzottak, kikből az képeztetnék: elismert vezér hiánya miatt a párt egyelőre még sem alakúlt meg. 1837—1839.

A fontolva haladó párt alakúlása.

A Metternich-kormány eljárása azonban, mely szerint az a fölébredt haladási szellemet kényúri szigorral, törvénysértő elfogatásokkal és igazolhatlan itéletekkel akarta elfojtani, s azon átalános ingerültség, melyet e kormánypolitika az országban mind magasabbra csigázott, számos oly hazafiakban is mély aggodalmat ébresztett, kik a kormánypárt zászlója alatt állták ugyan, de hazájok, nemzetök javát mind a mellett is szívökön viselték. A mindennapi tapasztalás meggyőzte őket, hogy ama demokrat s radikál irányt, melyben a reformpárt indúlt vala, a kormány reactionárius és törvénysértő eljárása nem csak elfojtani vagy megváltoztatni nem képes többé; hanem a kedélyeket még inkább elcsökönösíti, s a felidézett szenvedélyek s elkeseredés kö-

1837—1839. vetkeztében, szélsőségekre ragadja. E meggyőződés többeknek ösztönül szolgált a jövő országgyülésen oda hatniok, hogy a kormány ezentúl minden hatalomcsínyekkel felhagyván, erélyes ugyan, de szigorúan törvényes politikát kövessen. Más részről, mind az oly hatalmasan felébredt s a nemzet nagyobb részét áthatott átalakulási vágy, mind maga az országnak hátramaradt, hiányos, pangó állapota azon meggyőződésre vezette őket, hogy azon negativ politikával, melyet eddig a kormány s a főrendek többsége követett, valamint a nemzet forró haladási vágyát kielégíteni, úgy az ország tényleges szükségeit, hiányait pótolni, jóllétét eszközleni egyátaljában lehetetlen. Oly politikát óhajtának tehát ültetni a kormányra, mely erély és törvényesség mellett a szükséges reformokat is, bár tisztán monarchiai és arisztokratiai szellemben, hajlandó legyen életbe léptetni: fontolva s mérsékelten ugyan, de tényleg előre haladni. E czélra csak egy új, miként utóbb magok nevezni szerették, „fontolva haladó“ conservativ pártnak alkotása vezethetett, mely mind a főrendeknél többséget nyerjen, mind a kormány által támogattassék.

A főrendek közt eddig tulajdonképeni s önálló conservativ párt épen nem létezett. A zászlósak, főispánok és püspökök a legtöbb kérdésben a kormány positiv utasítását követték; egyebekben, mik iránt Bécs közönyösséget mutatott, jobbára nem valamely mélyen átgondolt politikai elv, nem is mindig a hon java, hanem az önhaszon, a hűbéri kiváltságokhoz való önzésteljes ragaszkodás határozta meg irányukat. Mindenben egy ösvényen járt velök a kormánytól egyébiránt nem függő, szabad főrendek egy része: hogy a kiváltságaikat fenyegető reformoktól menekülhessenek, előjogaik birtokában megvédessenek, feltétlen a kormány karjaiba vetették magokat, s annak, nem egyszer a hon érdekei ellenére, önállástalan eszközeivé alacsonyodtak. A főrendi tábla e miatt, az 1832/6-ki országgyülésen, mint látók, egészen eljátszotta régi tekintélyét s a nemzet bizo-

dalmát. A büszkébb kedélyű, nemesebb önérzetű főrendűek, 1837—1839.
kiknek szivében az önzés nem fojtotta volt el a hazaszeretetet, önmagok is mindinkább szégyenleni kezdték ezen, a nemzet elsőszülötteihez oly méltatlan állást; mindinkább érezni kezdék a nemzet növekedő gyűlöletének veszélyeit. Kételkedni sem lehetett ennél fogva, hogy, ha valaki ama közvetítő politikával fellép, azonnal számos pártfelekre találand. Sőt még a kormány részéről is alaposan lehet vala várni, hogy olyféle conservativ párt keletkezését, mely az elutasíthatlan reformokban a radikál irányt mérsékelje, a demokratia rémalakját eltávolítsa, szinte örömmel üdvözlendi. A bécsi kabinet vezérei magok is belátták már tarthatatlanságát eddig követett politikájoknak, mely mind kellemetlenebb bonyodalmakat és zavarokat idéz elő. Szabadúlni kivántak tehát tőle, kivált miután az ellenzék készületeiről, a kormánypolitikát a közelgő országgyülésen minden erőből ostromolnia, mind harcziasabb hírek érkezének; a törvényhozás jóakaratát pedig azon körülmény szükségessé tette, hogy az 1830-ban tiz évre besorozott s nem sokára hazabocsátandó 48 ezer katonát újakkal kelle pótoltatnia.

Dessewffy Aurél.

E kedvező körülményeket egy új kormánypolitika s annak támaszáúl egy erős conservativ párt megalapítására egy harmincz éves, lángeszű és szép késztültségű főrendű, gr. Dessewffy Aurél ragadta meg. Aurél fia volt azon Dessewffy József grófnak, ki már 1802-ben, mint Sáros, 1805- és 1807-ben mint Zemplén, 1811-ben és 1825-ben mint Szabolcs országgyülési követe, még az alkotmányos nemzeti ellenzék első soraiban állott; 1830-ban pedig, bár különben a haladás embere, de mint az ó-arisztokratiai alkotmány buzgó híve s a radikál reformok ellenzője, Széchenyi „Hitelét“ Taglalat czimű munkájában, mint látók, süker nélkül ostromolta. Aurél kora fiatalságában a diplomatiai pályára készült; később azonban, mint naplójában maga följegyzé, — „a körülmények s érettebb belátás, mely a jó hazafinak a diplomatia pályáján kevés örömet igérhet, szán-

1839. dékát megváltoztatták.“ Az 1825-ki országgyülésen, hol, mint kiskorú ifjú, atyjával jelen volt s a Széchenyi által alakított klubban töltötte életét, igen szorgalmasan látogatá a gyüléseket s jegyzé a nemzeti ébredés nyilatkozatait. E mellett beszédeket készített az országgyülés gyöngébb főrendű tagjainak, és Sir Henry Wellesley (később lord Cowley) angol követ számára franczia nyelven naplót írt, mi miatt utóbb sok kellemetlensége támadt s magának Ferencz királynak neheztelését is magára vonta. Reviczky által az udvari kanczelláriánál a közjogi osztályban alkalmazást nyervén, ismerni tanúlta — mond jellemrajzában Csengery Antal — azt, mit akkor kormánybölcseségnek hittek. Az eleven lelkű, mozgékony ifjú, kinek az európai státustudományokban már szép ismeretei voltak, hamar megunta a gépies foglalkodást, s Bécs élveinek zajában keresett szórakozást, hol ritka társalgási ügyessége, könnyű, finom modora s vidámsága miatt a magasabb körökben is közkedvesség tárgyává lett. Az 1830-diki országgyülésen német naplót irt a király számára. „Éjjel ifjú társaival kártyázott, mulatott, — mond Csengery — s reggel pontosan megjelent az ülésben. A nők miatt, kik őt különösen kedvelték. csak ez országgyülés alatt két párbaja volt. S mind ezek mellett nem csak az említett napló pontos vitelére volt ideje, hanem több politikai czikkeket is irt különböző nyelveken. Ezek közt egy angol értekezést az Edinburgh Review számára. S az ismeretszomj sem hagyá el őt a legnagyobb könnyelmüség közt sem. Mindenre volt ideje, folyvást tanúlt, folyvást mívelte lelkét. Miután adósságokba igen elmerült s az idegenekkeli társalgás miatt sok kedvetlenségei voltak: végre helytartósági titoknokká lett Budán.“ Az 1832-ki országgyülésre Zemplén megyében lépett fel követjelöltül; de megbukván, rövid időre, mint regalista jelent meg Pozsonyban, s már akkor is élén állott a főrendüek egy kis töredékének. De, bár előadásának rendkivüli élénksége, válaszainak gyorsasága s általában szép szónoki te-

hetsége által, kivált a vallásügyi kérdés felett folyt viták- 1839.
ban, különösen magára vonta a figyelmet, a nádortól ellenzett jelenléte sokkal rövidebb volt, mintsem hogy hatása nagyobbszerűvé válhatott volna. Ez után, bár a nemzeti élet nyilatkozatait mindig figyelemmel kiséré s abban maga is tényleg részt vett, a nyilvános életben pár évig semmi által nem tüntette ki magát különösebben, mint hogy az 1838-ki fővárosi vizár után a segélyző bizottmányban, melynek tagja volt, rendkivűli tevékenységet fejtett ki. De miután az országgyülés 1839-ben kihirdettetett, az eddig követett politikának czélszerűtlenségéről meggyőződve lévén, önszántából egy emlékiratot nyujtott be a kormánynak, melyben a jövő országgyülés kilátásairól, annak a jelen bonyodalmak közti vezetéséről, a pártok állásáról s a kormány feladatáról közlötte nézeteit. Az emlékirat oly nagy hatást tett a kormány élén állókra, hogy ő azonnal helytartósági tanácsossá neveztetvén, véleménye a kormány személyzetében teendő változtatásokra nézve is meghallgattatott; egyszersmind az országgyülésen a kormánypárt vezéreül tüzetett ki a rendek táblájánál. E végett felsőbb kivánság szerint Sáros megyében lépett fel követjelöltül; de Piller László ellenében megbukván, a követi pálya igényeiről végkép lemondott, s a főrendi házban, mint regalista jelent meg, ott az újon alkotott mérsékelt conservativ pártnak vezérletét veendő át.

Követválasztási mozgalmak.

Az országgyülés kihirdetése a megyékben rendkivül élénk követválasztási mozgalmakat idézett elő. Az ellenzék nem elégedett meg avval, hogy kebeléből választassanak meg a követek; hanem már a felküldendő egyéniségek által is tiltakozását akarta nyilvánitani a kormány eljárása ellen. E végett mind azokat meg akarta választatni, kik a kormány által felségsértési vagy becstelenségi kereset alá fogattak: Pest megyében gróf Ráday Gedeont, Nógrádban Kubinyi Ferenczet, Barsban Balogh Jánost. De a kormány is nagy tevékenységet fejtett ki. A csábítás és

1839. vesztegetés minden nemeit megkisérlé, hogy az ellenzék tervét meghiusítsa. Barsban teljes sikerrel működött. Majthényi László, főispáni helytartó, ügyesen szőtt fondorlataival oly annyira körülhálózta a fényüzési hajlama miatt különben is nagy adósságokba merült s ennek következtében népszerűségéből sokat vesztett Baloghot, hogy ő viszszalépvén, egy kormányjelölt választatott meg követté. Nógrádban is sikerült a kormánynak Kubinyit, noha csak egy más ellenzékivel, Fráter Pállal, kiüttetni. De Pestben teljesen győzött az ellenzék; és, bár a kormány annak meggátlására itt is mindent elkövetett, s egyebek közt a püspökök által még a papságot is megintette, hogy szándékait a választásnál mind személyesen, mind befolyása által elősegítse, — mégis Szentkirályi Móricz mellé a pörbe fogott Ráday lőn megválasztva. De a kormány, mind a mellett is, hogy politikájának módosítására ekkoron már el volt határozva, az ellenzék e diadalát nem vélé tűrhetni; s a választást egy, május 8-án kelt kir. leiratban törvénybe ütköző merénynek nyilvánítván, a megyének meghagyta, hogy Ráday helyett más követet válaszszon. Tudatá egyszersmind a hatósággal, hogy, ha a rendeletet netalán félretenné, meg vannak téve a szükséges intézkedések, hogy Rádaynak az országgyülésen megjelenése erőhatalommal is meggátoltassék. A szabad választásnak e korlátozása mind Pestben, mind egyebütt még magosabb fokra emelte az ingerültséget. Pest, heves vitatkozások után, melyekben Dessewffy Aurél is részt vett, az országgyülésre határozta vinni a sérelmet, s míg az eligazíttatnék, csak Szentkirályi által akarta magát képviseltetni, addig is fentartván törvényesnek hitt választását.

Tolna megyében is heves volt a két párt összeütközése, mert mind a két fél kortestömegekkel jelent meg a gyülésre. A győzedelem az ellenzék részére dűlt el, s követekké Bezerédy István és Perczel Miklós választattak meg. De a vesztett fél törvénytelennek kiáltá a

választást, s annak megsemmisítéséért folyamodott a kormányhoz. Ez sajátjaként fogta fel a conservativek ügyét s királyi biztost küldött a megyébe, ki a panaszt megvizsgálná, s ha kell, új választást intézne. A kir. biztos, mint eleve is várható vala, a conservativ párt érdekeit legyezve, valóban új választást hirdetett; de nagy bosszúságára, a többség Bezerédy és Perczel megbizatását ujabban is megerősítette. Diadalának azonban még sem örvendhetett a szabadelvű párt; mert a királyi biztos nem szűnt meg fondorkodni, mígnem egy újabb gyülésen a conservativ pártnak szerezte meg a győzedelmet. E követválasztási tusát különösen nevezetessé tette azon körülmény, hogy itt támadt a conservativ pártnak azután közönségessé lett „Pecsovics" elneveztetése. — Ez volt ugyanis neve azon egyénnek, ki a conservativ párti köznemességet, az úgynevezett korteseket, a választási gyülésen vezérelte; míg ellenben a szabadelvű párt kortesei közt egy Kubinszky nevű nemes viselé e szerepet. Rólok aztán a két párt is Kubinszkynak és Pecsovicsnak neveztetett a megyében. Mivel azonban a Kubinszkyak ügye a közvéleményben népszerűséggel birt, s különben a pártnak is meg volt már a maga „ellenzéki", vagy „reformi", vagy „szabadelvű" neve, a „Kubinszky" elnevezés nemcsak országszerte nem lett divatossá, de nem sokára magában a megyében is feledésbe merült. A „Pecsovics" elnevezés ellenben annál hamarább közönségessé vált, minthogy a „conservativ" párt megjelölésére szava sem volt a magyarnak, s egyébiránt az új elnevezést a conservativek bosszúsan hallák magokra alkalmaztatni. A gúnynevek a népek pártharczaiban annál gyorsabban terjednek s annál inkább megörökíttetnek, mennél kellemetlenebbek azok előtt, kikre alkalmaztatnak.

1839.

E heves követválasztási tusák szintúgy mint a nem kevesbbé heves viták, melyek a követek utasítása felett folytak, eléggé meggyőzték a bécsi kormányt, hogy ezen országgyülésen kemény harczot kellend kiállania. Nem

Változások a főkormányhivatalokban.

1839. lehetett ennél fogva kétsége hogy, ha azon államférfiak, kik eddigi politikájának s elkövetett hatalomcsínyeinek eszközei valának, továbbra is hivatalaikban hagyatnak, az újonczszedés, mit a kiszolgált katonák hazabocsátása következtében múlhatlanúl kell vala kérnie, a törvényhozástól meg fog tagadtatni. E fölött a főherczeg nádor maga is mind a közügy, mind személyes és családi érdekeinél fogva szükségesnek látá, némely fő kormányhivatalnokok megváltoztatása által csillapítani a magas fokra hágott ingerültséget. Hanyatló életkora, fogyó ereje s gyakrabban beálló betegeskedése mind sűrűbben emlékeztették őt halálára. A népszerűséget ő egy idő óta még inkább keresé, mint bármikor hosszú közéleti pályáján; nemcsak azért, hogy maga jó emlékezetben maradjon a nemzet előtt, hanem azért is, hogy halála után István fiának is biztositsa a nádori rangot. Ő is közreműködék tehát, hogy a közvélemény által leginkább megrótt férfiak hivatalaikból elmozdíttassanak. Nem csekély befolyása volt a kabinet vezéreinek ez ügybeni határozatára Dessewffy Aurél említett emlékiratának is, melyben a kormány feladatát a jelen bonyodalmak közt élénken fejtegetve, a személyváltozást szintén múlhatatlannak tünteté fel. A nemzet ingerültsége épen azon egyének ellen nyilvánúlt leghatározottabban, kik az országgyűlésen hivatalaiknál fogva legfontosabb állást foglaltak el: Pálffy kanczellár ellen, ki a megfélénkítési politika főeszközének s végrehajtójának lenni tudatott; Cziráky Antal országbiró és Somsich Pongrácz kir. személynök ellen, kiknek elnöklete alatt folytak le a kir. és hétszemélyes főtörvényszékeknél ama politikai közkeresetek. Nehogy tehát miattok az országgyűlés eredményei koczkára tétessenek, mind a hármat más kormányférfiak váltották fel magas hivatalaikban. A személynöki tisztben a státustanácsba általtett Somsich he-
Szerencsy István. lyét Szerencsy István, magy. udv. kanczelláriai tanácsos foglalta el. Országbiróvá, miután Cziráky számfeletti
Majláth György. miniszterré lett, Majláth György neveztetett, ugyanaz,

ki 1825-ben és 1830-ban, mint kir. személynök, a rendek táblájánál oly ügyesen, a nemzetnek is megelégedésére, elnökösködött. Az udvari főkanczellárságra végül gróf Majláth Antal másod alkanczellár emeltetett, ki Pálffynak már a múlt év végén történt visszavonúlta óta tényleg is vezette e főkormányszéket. Mind a hárman a kormányhivatalokban lévő tehetségek legkitünőbbjei közé tartozának; és, mi a jelen körülmények közt nagy fontossággal birt, mind a hárman, higgadt, mérsékelt gondolkodásmódjok miatt, jó névvel birtak a közvéleményben. Mióta az átalakulási törekvéseiben annyi akadályokkal küzdő nemzet a hazafiúi hűség tekintetében oly keserű tapasztalásokon esett keresztül; mióta számos, elébb szilárd jellemű hazafiaknak ismert egyéniségek udvari kegyekért színt változtattak: mindinkább terjedni kezdett azon, ily általánosságban nem igazolható vélemény, hogy a ki kormányhivatalt vállal, az hazafiságát áruba bocsátotta. E kormányférfiak mindazáltal hivatalaikban is megőrzék magok iránt a közvélemény azon itéletét, hogy a haza iránti hűség, érdekeinek őszinte szeretete nem veszett ki kebelökből. Mind a hárman köztisztelet tárgyai valának. Majláth Antal, ki a lefolyt országgyülésen a kormánypártnak legkitűnőbb latin szónoka volt, a közügyekbeni nagy jártassággal finom modorokat, ügyes tapintatot párosított. Majláth György hatásteljes szónoki tehetséggel, Szerencsy nyílt jelleme, fesztelen modora miatt némi népszerűséggel is birt. Szóval, maga e három főhivatalnok kineveztetése is eléggé megérteté a nemzettel, hogy politikáját a kormány módosítani szándékozik. De a kiengesztelődésnek, mint mindjárt látandjuk, mind e mellett is csak lassan s nagy bajjal lehetett megtörténnie. 1839. Gr. Majláth Antal.

Kevéssel az országgyülés kihirdetése előtt azon okokhoz, melyek a kedélyeket oly lázas ingerültségbe hajtották, még egy újabb is járúlt, mely azonban nem a kormánytól, hanem a főpapságtól vette eredetét. Elbeszéltük fentebb, mily hosszú s rendkivül heves viták folytak, az elmúlt or- A vegyes házasságok kérdése.

1839. szággyülés elején, a vallási felekezetek egymás közti viszonyainak kérdései fölött. A fő nehézség akkor az egy vallásból másba áttérés, s a vegyes házasságoknál a gyermekeknek mily vallásbani neveltetése és a kath. papság által követelt törvénytelen reversalisok körül forgott. A rendek által készített szabadelvű törvényjavaslatot, mely szerint a vallásfelekezetek közt teljes jogegyenlőség s viszonyosság volt volna megalapitandó, a főrendek számos üzenetváltások után sem akarták elfogadni; minek következtében a vitapontok a rendek által kedvezőbb időkre halasztva, letétettek.

De bár a lelkiösmeret teljes szabadságát biztositó új törvényt megalkotni nem lehetett; a megyék mindazáltal az 1791-ki 26-dik törvényczikk [1]) értelmében, mely a vegyes házasságokból származott gyermekek vallása iránt világosan rendelkezik, a reversalisokat, mint ezen törvénybe ütközőket, a múltra nézve is érvénytelennek tekintették. Többször történt ennél fogva, hogy midőn a házasságkötéskor kiadott reversalisok a szüléktől utóbb meg nem tartattak, s e miatt a püspökök a megyei közhatóságok közbelépését kivánták: ezek azt egyenesen megtagadták, sőt a protestáns apáknak értésére adták, hogy gyermekeiket, a reversalis daczára, bizton nevelhetik azon vallásban, melyet az 1791-ki törvény jelölt ki számokra. A megyék ezen eljárása teljesen jogszerű volt; mert a törvények ellenére kötött szerződések, tett igéretek senkit sem köteleznek. A püspökök e miatt nem szűntek panaszaikkal ostromolni a helytartótanácsot; de mind hasztalan: a vármegyéket e kormányszék sem kényszerithető az emlitett törvény megszegésére. Ennek aztán az lőn következménye, hogy mind számosabb vegyes házasság köttetett reversalis nélkül.

[1]) Érdekes ezen törvényről megjegyeznünk, hogy az épen egy róm. kath. főpapnak, herczeg Batthyányi bibornok primásnak köszönheti létrejöttét.

Nem épen rég történt, hogy a vegyes házasságok ügyében a kölni érsek által kiadott s egész Európában oly nagy zajt ütött egyházi rendelet híre Magyarországba is eljutott. A példa követésre ingerlé a magyar egyház néhány püspökét is, kik a kathol. egyházat vélték veszélyben forogni, ha a vegyes házasságok ezentúl — mi egyébiránt ötven év óta eddig is számos esetben történt vala, a gyermekek kathol. vallásbani neveltetését biztosító reversalisok nélkül köttetnének meg; vagy épen, ha még a kibocsátott reversalisok is elvesztenék érvényöket. A kölni érsek példája legelőször Lajcsák nagyváradi püspökben talált utánzóra; ki miután Bihar megye hatóságától néhány esetben a reversalisok foganatosítását hasztalan sürgette, viszszatorlásúl, az 1839-ki márcziusban kelt pásztori levelében, oda utasítá megyéje lelkészeit: hogy ezentúl semminemű vegyes házasságot ne áldjanak meg az egyházi szokás szerint, mielőtt a felek köteleznék magokat, hogy születendő gyermekeiket kivétel nélkül a kath. vallásban fogják neveltetni. 1839.

A polgári házasságok nálunk divatba hozva még nem lévén, Lajcsák püspök rendelete, a házasságkötésnél az áldást múlhatatlannak néző felek közt, sok esetben tényleges akadályt vethetett a vegyes házasságok kötése elébe, s mint ilyen, az 1791-ki törvénynyel homlokegyenest ellenkezett. Bihar vármegye tehát, mely a nagyváradi egyházmegyéhez tartozik, az ügyet nyomban felterjeszté a királyhoz, a törvény kellő megtartatását sürgetvén. Felhívá egyszersmind körlevelei által a többi megyéket is, példájának követésére.

A nagyváradi püspök rendelete, mondhatni, közönséges rosszalással fogadtatott az országban. Nem csak a protestánsok, kiket az egyenesen sujt vala, s nemcsak a kath. vallású szabadelvűek általában, hanem még a conservativek többsége is kárhoztatá a püspök törvénysértő, s a közéletben létezett különben is nagy ingerültséget még inkább nevelő eljárását. A vármegyék tehát, majdnem kivétel nélkül

1839. a Biharéhoz hasonló feliratokban szorgalmazták a törvénysértés azonnali orvoslatát. Még a püspökök közől is, az országgyülés előtt, csak egy találkozott, Szcitovszky, rosnyói főpap, ki a nagyváradinak nyomába lépett. Az alsó papságban pedig sokan nem kevésbbé rosszalták azt, mint a világiak. Egyebek közt Csehi László kanonok, az egyházi tudományok s törvények tudora, elébb a váczi papnöveldében széles tudománya miatt nagy hirű tanár, ez időben példás buzgalmú lelkész, egy értekezésében a theologiából s egyházi törvényekből merített megczáfolhatatlan érvekkel kimutatta ama püspöki rendelet helytelenségét; s mivel irata nyomtatásban meg nem jelenhetett, kéziratban körözteté azt társai között.

A közvéleménynek e hangos nyilatkozatát annál kevesbbé kételkedett felhasználni a kormány, mivel érdekében áll vala az ellenzéket az országgyülés előtt némileg kiengesztelni. Egy, april 30-án kelt rendeletében tehát tudtára adta a püspököknek, „miképen az ágostai és helvét vallástételűek egyházi viszonyairól alkotott régibb törvényeket, s igy az 1791-ki 26-ik t.-czikkelyt is, pontosan megtartani szándékozván, mind azt mi ezen már törvényes szokás által is szentesitett szabályoktól eltér, jóvá nem hagyhatja; s határozottan kivánja ő Felsége, hogy ama törvények iránt mindenki oly engedelmességgel viseltessék, minőt azoknak szentsége követel. A püspököket különösen ama törvények megtartására azon hozzátétellel inti ő Felsége, hogy buzgalmukat legfelsőbb kivánatai teljesitésében ama készség szerint fogja mérlegelni, melylyel e kötelességöknek megfelelendenek.“ E királyi rendelet, mint a mely a nemzet kedvező érzelmeinek megnyerésére volt számítva, megelégedéssel fogadtatott a közvélemény által; és bár egymaga nem volt is már képes megváltoztatni az egyéb okokból eredt kedvetlen közhangulatot, újabb kétségtelen jelétül szolgált a kabineti politika módosulásának.

HARMADIK FEJEZET.

Kibékülés az 1839/40-ki országgyülésen.

Az elkeseredett pártharczok közt, melyeket az ellenzék a megyei gyüléseken egy részről a kormány, más részről a vegyes házasságok ügyében a katholikus főpapság ellen vívott, megérkezett végre junius 2-ka, az országgyülés megnyitásának határnapja. Kételkedni egy perczig sem lehetett, hogy az 1825 óta lefolyt országgyülések közt ez leend a leghevesebb; bár sükere iránt egyelőre már azért sem lehetett biztos véleményt képezni, mivel, ha a követek személyiségét tekintve, némi többségben volt is az ellenzék, az utasítások többsége épen a legjelentékenyebb tárgyra, a szólásszabadságra nézve a kormány részére hajlott. 1839.

A nemzet nagyobb része meggyőződve lévén, hogy a haladás és átalakulás kérdéseinek megoldása lényegesen attól függ: sikerül-e a kormányt az elkövetett törvénysértések orvoslatára reákényszeríteni; a jövőre pedig a szabad választás, nyilvánosság és szólásszabadság jogát minden hatalomcsíny ellen biztosítani? — feszült várakozással nézett a lefolyandó harcz elébe, melynek végén a haladási ügy diadala, vagy a kényuralmi kormányrendszer megszilárdulása állott. A kormány főbb személyzetében történt változás s a vegyes házassági kérdésben kiadott királyi leirat arra látszék ugyan mutatni, hogy a kormány kiengesztelődni

1839. óhajt a nemzettel. De viszont azon körülmény, hogy a főispánok Bécsből parancsot vettek, az utasításokban a szólásszabadság kérdésére nézve minden módon a kormánynak szerezni többséget, mi csakugyan több hely sikerült is — nagyon kétségessé tette, vajjon őszinte-e ezen óhajtása, vagy csak ideiglen akarja magát engedékenynek szinlelni, míg az újonczok kérdésében czélját éri? Vagy ha őszinte is: lesz-e annyi önmegtagadása, hogy a nemzetnek a törvénysértésekért a múltra nézve elégtételt, a jövőre nézve pedig, hasonló lépések ismétlése ellen, czélszerű törvények által biztosítást nyujtson? Az elkerülhetlenül bekövetkezendő heves viták nem fogják-e annyira felkorbácsolni a szenvedélyeket, hogy a jó eredmény helyett csak a keserűségeket nevelje, a viszályokat öregbítse az országgyűlés? Mind meg annyi kérdések, melyeknél minden hazafi aggodalommal nézett a jövő elébe.

Az ellenzéki párt a rendek táblájánál.

Úgy látszék, az ellenzék most szilárdabb kitartást tanúsitand, mint bár mikor a múltban. Hiszen oly nemzeti jogok megmentése forgott szóban, melyekkel együtt, ha a kormány győzne, veszendőbe mennének az alkotmányos szabadság leglényegesb alapjai s a nemzeti fejlődés szükséges feltételei. Mert a hol nyilvánosság, szólásszabadság és birói függetlenség nincs, s magok a törvényszékek is a hatalom szeszélyeinek eszközeivé sülyedtek, ott szabad fejlődésről szó sem lehet többé. Minthogy azonban az ellenzék épen e legfontosabb kérdésekben kisebbségben jött a gyülésre: győzedelmet csak azon körülmény szerezhetett neki, hogy pártján az erkölcsi erő, az értelmi súly, a szónoki tehetség és lelkesedés túlnyomó vala. A rendek táblájánál jobbára a már ismert, az országban legkitűnőbb, legünnepeltebb egyéniségekkel találkozunk. Vezére a pártnak most is Deák Ferencz, Zala követe volt, ki páratlan mélységű s erejű értelme, magához mindig hű mérséklete, jellemének szintoly rendíthetlen szilárdsága, mint szeplőtlen tisztasága által annyira birta már a közbizodalmat, hogy

Deák Ferencz.

bár a vezéri szerepet nem kereste, mindenki örömest so- 1839.
rakozott az ő zászlaja alá, meggyőződve lévén, hogy az általa kitűzött vagy helyeselt irány mindig a legjobb, legczélravezetőbb, hogy ő soha hinárba nem vezetendi, sem szenvedély vagy hiúság által nem rontandja meg a nemzeti ügyet. Ezen országgyülés menete annyira az ő vezetésétől függött, hogy a conservativ párt vezéreitől, midőn a diéta kimenete felől megkérdeztettek, nem egyszer lehetett hallani, hogy e kérdésre csak Deák adhat választ. Azon eredményt, mely a nemzetet az országgyülés végén oly megelégedéssel s örömmel töltötte el, csak az ő bölcseségének, megtörhetlen szilárdságának és páratlan vezéri ügyességének kellett köszönni; mert csak az ő érdeme, hogy az ellenzék, bár biztos többséget e diétán nem képezett, végre mégis fényes győzedelmet nyert.

Deák oldalánál találjuk a nemzeti ügy bajnokai közöl Klauzál Gábort, id. Pázmándy Dénest, Palóczy Lászlót, és a pár hónappal később megjelent Beőthy Ödönt s több másokat, kiket már az elébbi gyülésekből eléggé ismerünk. A jeles Kölcsey Ferenczet, ki a múlt országgyülés első felében oly annyira tündöklött, már a kora sír hantjai fedezték. Bezerédy István és Balogh János a választási tusában kevesebbségben maradtak. Nagy Pál jelen volt ugyan, mint Sopron követe; de őt, bár gyakran szavazott az ellenzékkel, már nem lehetett biztosan sorozni a létező pártok valamelyikéhez. Midőn az alkotmány és nemzetiség, nemzeti jogok és nyelv forogtak szóban, ő ugyan mindig az ellenzék soraiban állott és szónokolt, még mindig régi elragadó erejével; de midőn a radikál reformok kerültek szőnyegre, melyek az ó-alkotmány keretébe nem illének, szavazatát nem lehetett többé egykori társaiéi közt találni. E miatt, — mint jellemrajzának irója mondja — politikai színváltozást vetettek szemére; holott csak körülötte változott a világítás, melyben feltűnt. A szemüveg lett más, melyen keresztűl birálták; ő ugyanaz maradt, ki az

Nagy Pál.

1839. előtt volt. Természetes, hogy miután politikai elveit s czéljait az újabb eszmék mindenfelől túlszárnyalták, s ezek körében sehogy sem találta fel magát szelleme, mely őt a kiváltságok keskeny határán túlrepülni csak ritkán engedé, a népszerűség is elhagyta őt; s viszonya mindig feszültebbé lőn követtársai irányában. A conservativekhez mindazáltal, midőn ezek, a kormány érdekében, nem egyszer még a nemzeti alkotmányos függetlenség várdáját is ostromlák, ő soha sem tartozott; bár egyébiránt bosszúságból az ellenzék iránt néha a kormánypárttal szavazott.

Az ellenzék e régi bajnokain kivül újak is tüntek fel ezen országgyülés alatt, kik a régiebbek közől hiányzókat is képesek valának pótolni. A számos új, jelesebb egyéniségek közől azonban itt csak néhányat említünk, kiknek nevei utóbb is gyakrabban hangzának a pártharczok zajában.

Szentkirályi Móricz. Legeredetibb alak ezek közt Szentkirályi Móricz, Pest megye alispánja s követe, ki, mivel társa, Ráday Gedeon gróf, a megjelenéstől eltiltatott, több-ideig egymaga képviselte a középponti megyét. Ő egyike volt azon kitűnő egyéniségeknek, kik a szép tehetség mellett legtöbb törvényhozói készültséget hoztak az országgyülésre, — s mint jellemrajzában Csengery Antal oly találólag jellemzi őt [1]) — „az egész követi kar helyett dolgoztak. Délelőtt a dunai követek sorában halljuk őt szónoklani, vagy jegyzői asztalnál olvasni, isten tudja, hányadik üzenetét a főrendekhez. S délután valamely rendszeres munkálat fogalmazásán töri fejét egyik bizottmányban. Előadása főleg észhez szóló, vitató, taglaló, mely értelmez, körülir, különböztet, okoskodik, czáfol és meggyőz. Bizonyos magasabb szempontra emeli a kérdéseket, honnan minden elágazásaikban, összefüggéseikben láthatók. Beszéde kezdetén eszméket keres és állít föl, mint elismert igazságokat, s azok körül rendezi okoskodásai táborát. Egész beszéde néha egyetlen eszme

[1]) Magyar Szónokok és Státusférfiak.

kifejtése; mintha egy rideg eszme szólana előttünk. Ha azonban vitáz, czáfol szónokunk, az ellenfél, ki őt sérteni merészlé, csakhamar tapasztalja, hogy az eszmének idegei vannak. A haragszikrázó szemek mutatják, hogy az idegeket e száraz testben olykor lázas izgatottság futja át. S ilyenkor hideg, mélyenható gúny, metsző él költözik szavaiba, a nélkül hogy az okok előnyomuló logikai rendét a szenvedély legkevesbbé is zavarná. Az értelmezésről rendesen áttér az osztályozásra, különböztetésre. S gyakran annyira elmélyed apró részletekbe, hogy az eszmék tömkelegében elveszti a fő fonalszálat. Ha több részre osztá beszédét, nem ritka eset volt, hogy az első rész kimeritő vitatása közben megfeledkezett a felosztás többi főrészeiről; s ilyenkor néha szomszédjától kérdezé, hogy miről kell még szólania. Néha úgy tetszett, mintha beszéd közben születnék agyában a meggyőződés; mintha önmagát s nem a közönséget volna feladata meggyőznie. Azért az utak elágazásánál gyakran habozott, s még az értelem indokai felett is tétovázni látszott scepticus szelleme. De minél nagyobb belső harcz eredménye volt nála a meggyőződés, annál erősebben, egész a makacsságig ragaszkodott hozzá." Szentkirályi e szellemi tulajdonságoknál fogva, melyekhez könynyen folyó, a jellemző kifejezést rögtönzéseiben is feltaláló előadás, rendíthetlen szilárdság, s a meggyőződéssel átkarolt reformügy őszinte szeretete párosúlt, az ellenzéki követek legkitűnőbbjei közt foglalt helyet. Jellemét alig festi találóbban valami azon tetténél, hogy miután az 1849-ki év leviharzott, a mintegy 40 éves férfiu bucsút vévén a politikai pályától, orvossá lett, s bár anyagi helyzete nem kényszeríté, éveken át vastűrelemmel avatta magát e szaktudományba, míg a tudori levelet ki nem vívta [1]). 1839.

[1]) Nem lesz érdektelen, élete e szakából egy történetkét megemlíteni. Mint tudva van, Szentkirályi 1848-ban heves ellenzője volt Kossuth politikájának. E miatt egy orvos tanulótársa a pad azon

1839.

Pulszky Ferencz.

A jelesebb ellenzéki egyéniségek közé tartoztak még Olgyay Titusz, Szentiványi Károly, Fráter Pál és Pulszky Ferencz. A két első mérsékeltebb, országgyűlési szereplésők által hivatalra egyengettek utat magoknak, melybe a gyűlés után nem sokára be is léptek. Szentiványi és Fráter ügyes előörsi csatározásokban tüntette ki magát e lényegesen sérelmi országgyűlésen. Pulszkyt az ellenzéki követek közt nem azért említjük, mintha befolyása nagyobb súlylyal birt volna a tanácskozásokra ezen gyűlés alatt; hanem csak mivel ez volt első feltűnése a politikai pályán, melyen utóbb némi hatást vívott ki magának. Ő, bár még oly fiatal, hogy nagykorúságra is csak imént jutott, a tudományok legtöbb nemében gazdag ismeretekkel birt. Képzettsége azonban, inkább encyclopædiai mint szaki lévén, inkább tudóssá, íróvá, mint törvényhozóvá minősítette őt; s inkább is ama pályán szerezte magának a nevet, melylyel a hazában birt. Mint birtokosa egy nagybecsű régiségi gyűjteménynek, melyet nagybátyja, Fehérváry, hagyott reá, e szakban is ritka jártasságot szerzett magának. A jelen országgyűlésen az emelte őt az előtérbe, hogy Sáros megye által, mely eddig s azután is többnyire a conservativ párton álla, választatott meg követté. Megyéje s attól vett utasítása szellemében, ő eleinte valóban is mint conservativ kezdett működni; s csak miután Deák Ferencz tette reá kezét, lőn ellenzékivé, bár néha, némely kérdésben, utasítása által azután is a conservativekkel kényszeríttetett szavazni. Azonban hírlapi czikkeinek, melyekkel a német időszaki sajtóban mint a magyar nemzeti s reformi ügy bajnoka lépett fel, kétségkivűl nagyobb volt hatása, mint kevés

---

pontján, melyről ő az iskolai előadásokat hallgatni szokta, krétával e szavakat írá: „Szenkirályi hazaáruló.“ A betyárság által sértett férfiút egy perczre sem hagyá el higgadtsága. Szép csendesen szinte krétát vesz kezébe s a fentebbi szavak alá emezt írá: „Kossuth a haza megmentője.“ 1850-ben ezen ellentétben metsző gúny feküdt.

szónoki tehetséggel biró szavának a törvényhozás teremében. Az előkészítő tanácskozmányokban mindazáltal éles körmönfont szelleme jó szolgálatokat tett pártja ügyének. 1839.

Az ellenzékkel szemközt most a conservativ párt is erősebben volt képviselve a rendek házában, mint a lefolyt országgyüléseken. E párt jelenleg nemcsak néhány tagjának kitünő egyéniségéből merítette nagyobb súlyát; de, miután a kormány a választásoknál minden erejét megfeszítette, s minden eszközt mozgásba tett, hogy magának többséget szerezzen, száma is oly tetemesen növekedett, hogy némely kérdésben a két párt közt ingadozó néhány szavazattal erősödve, többségre is vergődött. Zsedényi Eduárd mellett, ki e gyülésen is legtevékenyebb tagja, s az ellenféltől is becsült vezére volt a conservativ pártnak, most több jeles szónok lépett a síkra e párt elveiért. Legkitünőbbek voltak ezek közől: Zarka János Vas megyei követ, ki erős logikával, széles tudománynyal szép szónoki tehetséget párosított; Ürményi József, fehérvári követ, büszke jellem, szellemdús, mívelt szónok, éles bonczoló s vitató; Andrássy, esztergami követ, szintoly ügyes mint bátor szónok, kinek ravasz dialektikáját, elburkolt érveit azonban Klauzál s még inkább Deák mindannyiszor szétbonczolta s visszatorlotta. A városok követei közől a tekintélyes, mérsékelt, ismeretgazdag Vághy Ferencz Soprony —, Járy Pest és Toperczer Kassa városok követei vettek leginkább részt a vitatkozásokban, helyzetöknél s hatóságaiknak a kormányhozi viszonyánál fogva mindig a kormány érdekében s a conservativ elvek értelmében; kivéve az egy városi ügyet, melyben a hozzá kapcsolt kérdések bonyodalmainál fogva ők látszának, de, alkotmányos szempontból tekintve az ügyet, csak is látszának, képviselni az ellenzékkel szemben a szabadság elveit. Conservativ párti szónokok.

Ezen országgyülés kimenetétől függvén, vajjon a hatalom önkényrendszere tovább is megmarad-e a kormányon, vagy az alkotmányos elvek s nemzeti igények győzedel- A felső ház.

1839. mével a radikál reformoknak nyílik-e meg a pályatér: a főrendek házában is jelentékeny s köztök számos új erőket találunk összegyűlve mind a két párton, eltökélve egy elhatározott harczot vívni, egy részről a hatalom és kiváltság, másról a szabadság és nemzeti átalakulás érdekei mellett. Az előleges készületek után, melyek a pártok kebelében, mint említők, már az országgyűlés előtt tétettek vala, kétséget nem szenvedett, hogy a harcz heves leend; mert mind a két párt nagy buzgalommal ügyekezett szervezni a maga táborát. A conservativek, kik éddigelé merő negatióból indúltak ki s a kormány puszta eszközei voltak, függetlenebb állásra törekedvén, most elvek zászlaja alatt kivántak fellépni. A szabadelvűek, véget akarván vetni ama korlátlanúl gyakorlott vetonak, melylyel a kormánypárti főrendek, számuk többsége által minden szabadelvű reformkérdést megakasztottak, pártjuk szervezése által törekedtek öregbíteni erkölcsi súlyokat.

A conservativ párt a főrendeknél.

Amazok élén a geniális szellemű gróf Dessewffy Aurél Apponyi Györgygyel, Vay Miklóssal és Jósika Samuval egyesűlvén, egy, a kormánynyal ugyan szövetségben létező, de önálló, elvek szerint működő, tulajdonképeni conservativ pártot alkotott a főrendűek között; mely, bár a királyi hivatalnokok nagy részét tagjai közé számította, annyiban mégis különbözött a sajátképeni kormánypárttól, hogy nem egyedűl, mint ez, a főherczeg nádortól, vagy a kanczellártól vette a fenforgó kérdésekben magatartása iránt az utasítást; hanem elfogadott elvei szerint, előleges tanácskozmányokban határozta meg a maga irányát. És ezen irány nem vágott mindig össze a nádor ujjmutatásaival; kivált midőn nem szorosan udvari érdek forgott szóban. A nádor, mint a ház elnöke, eddig, mondhatni, korlátlan hatalommal igazgatta, intései által, a készséges engedelmességű kormánypártot; most azonban többször lőn alkalma tapasztalni, hogy az új conservativ párt saját né-

zetei s rendes tanácskozmányaiban megállapított végzései szerint intézi lépteit. A pártnak Dessewffy volt a lelke; Apponyi és Vay annak mintegy előörseit képezték; mind a ketten kitűnő szónoki tehetséggel lévén felruházva. Nagy befolyást gyakorolt a párt végzéseire, annak tanácskozmányain, gr. Sztáray Albert, Dessewffy nagybátyja is, ki azonban szónok nem lévén, az országos ülésekben gyérebben vett részt a vitatásban. 1839.

Br. Jósika Samu.

Többször fellépett ebben b. Jósika Samu, az erdélyi udvari kanczellária tanácsosa, ki már az utólsó erdélyi országgyülésen is vezére volt a kormánypártnak, melylyel azonban Wesselényi népszerűsége s az ellenzék túlysúlyú ereje ellen ott süker nélkül küzdött vala. O egyike volt a legnagyobb parlamentáris készültségű főrendűeknek. Mély értelemmel, éles, bonczoló dialektikával, a parlamenti szónoklat minden fegyvereiben s fogásaiban szintúgy mint a közügyekben, nagy jártasságot párosított: különben lovagias színezetű jellemének is a ravaszság volt egyik fő alkatrésze. Általában a hatalom embere, a reformot csak ott nem ostromlá, hol azt a közvélemény nyilatkozata szerint elutasíthatlannak tapasztalta. De ekkor is oly irányt ügyekezett annak adni, hogy általa, a mennyire csak lehet, a hatalom is gyarapodjék.

Gróf Apponyi György

Apponyi György gr. egyike a legfiatalabb tagoknak, először lépett fel ez országgyülésen, nem ugyan oly tündöklő tehetséggel, mint Dessewffy; sem nem oly furfangos ügyességgel, mint Jósika; de mégis oly átható értelemmel, oly szép készültséggel, hogy a közfigyelmet mindjárt első beszédeivel magára vonta. Szónoklatát, mely rövid gyakorlat után is igen könnyen folyóvá, gördülékenynyé lőn, higgadt értelem s mérséklet jellemzé; mely éreztetni engedé a hallgatóval, hogy bár nem barátja is a radikál iránynak, de a reformoktól sem idegen, melyeket a hon java követel, csak úgy intéztessenek, hogy a kormány erejét s az arisztokratia lényeges érdekeit ne csökkentsék.

1839. Jellemének a kora ifjúságától fogva viselt kormányhivatalokban megszokott nyugodt magatartás, egyenesség és hazaszeretet kellemes színezetet kölcsönzött.

Báró Vay Miklós. Vay Miklós b. mind csengő hangja, mind előadása kellemeinek tekintetében, egyike a legszebb, legfényesebb szónokoknak, kinek minden beszédéből látható vala, hogy nem kevesbbé akar tetszeni, mint hatni. Előadásán e miatt mindig gond, nem ritkán a modorosság és keresettség színe vonúlt keresztűl; de épen azért gyakran hiányzék benne a tartalmasság. Pillanatnyi hatást szült inkább, mint meggyőződést a hallgatókban; minél fogva az ellenzéki szónokoknak gyakran alkalmat nyujtott e gyöngéit kizsákmánylani. A hazafiúi érzelmeket nem lehetett ugyan tőle megtagadni; de sima diplomatát játszó magatartása nem ritkán kételyt támasztott, vajjon a haza, vagy a kormány érdeke bir-e előtte nagyobb súlylyal.

Gr. Majláth János. E párthoz csatlakozott mindjárt eleinte gr. Majláth János is. Nem említenénk őt, ha történelmi munkájában oly szerénytelenűl dicsekedve, s oly gyakran nem szólna magáról, mintha rajta fordúltak volna meg az ország dolgai. O egyátaljában nem tartozik törvényhozásunk kitűnőbb egyéniségei közé. Sokszor és sokat beszélt ugyan a főrendi házban, gyakran dicsekedve ott is irói működésével s fitogtatva történelmi ismereteit, melyeket nem ritkán a dologhoz nem tartozólag is előtálalt; de beszédeinek nem volt hatása, köztudomású dolog lévén, hogy ritkábban szól belőle meggyőződés, mint azon anyagi érdek, melyért szavát részint a kormánynak, részint a főpapságnak lekötötte. Kevés ember irt annyit mint ő; de kevés irót is lehet vádolni annyi felületességről, részrehajlásról s vásári férczelésről mint őt, ama német nyelven kiadott magyar történelmi munkáiban, melyekben, a kormány kegyeit keresve, oly igazságtalan képes lenni hazája iránt, annyi bünt követ el nemzete s a történelmi hűség ellen, hogy bizton el lehet

rólok mondani: jaj volna a nemzeteknek, ha csak így vol- 1839.
nának megirva történelmeik!

Ezeken kivűl még számos tagokat számlált az új conservativ párt mind a főispánok s egyéb kir. hivatalnokok, mind a kir. hivatalosak közől. Az országbiró, a zászlósok és püspökök e párthoz, bár különben a szabadelvűek ellen legtöbb esetben vele szavaztak, tulajdonkép még sem tartozának, annak tanácskozmányaiban sem vettek részt. Amazok e gyülés alatt is jobbára a nádor intéseitől maradtak függésben. A püspökök, kiknek az országgyülés előtt primássá nevezett Kopácsy József, esztergomi érsek, volt természetes feje és vezére, a vallás ügyében saját véleményök szerint indúltak, s mint látni fogjuk, csaknem oly ellenkezésbe jöttek a conservativ párttal, mint az ellenzékkel. Kopácsy primás e miatt nem is mulasztá el némely más kérdések vitatása alatt éreztetni a főherczeggel s a conservativ párttal bosszúságát. Sem ő, sem a többi püspökök nem váltak el ugyan eddigi szövetségeseiktől; sőt az általunk már ismertetett fiatal csanádi püspök, a lángeszű s tömérdek tudományú Lonovics József, kit az ellenzékiek is „arany szájúnak" neveztek, minden fontosabb kérdésben hallatta, többnyire a conservativek értelmében, nagy nyomatékú ékesszólását; maga a primás azonban gyakran mély hallgatásba burkolta magát, midőn kivántatott is tekintélyes szavának súlya.

A conservativ párt, melynek fiatal vezérei szemlátomást arra törekedtek, hogy egykoron magok ragadják kezökbe a kormány rúdját, s ezért néha „a kormányra törekvő főrendi töredéknek" is neveztettek, — bár kissé önállóbb lett is eljárásában, a kormánynyal mindazáltal folyton szövetségben maradt, és számos kérdésben egyenesen attól vette magatartása irányát. A kapcsot báró Mednyánszky Alajos, magyar kamarai alelnök képezte, ki e végre határozott megbizást vett a kormánytól. A párt tanácskozmányai is rendesen nála tartattak, s az ő hozzájá-

1839. rúltával állapíttatott meg minden kérdésben a követendő irány. B. Mednyánszky Alajos egyike volt tudományilag legmíveltebb mágnásainknak; különösen nagy jártassággal birt a haza történelmében, s a munkák, melyeket annak körében részint önállólag, részint folyóiratokban, kivált Hormayr történelmi zsebkönyvében, kibocsátott, szintoly becsesek a tudomány tekintetében, melyet előbbre vitt, mint a minő kellemes olvasmányt nyujtanak. Fiatalabb korában ő csaknem kizárólag az irodalomnak szentelte idejét, s miként önmaga még később is gyakran beszélt róla, a censurával, mely törlő tollát munkáiban kegyetlenül működteté, mondhatatlan sok volt a baja. Mert elvei, meggyőződései, bár mindig mérsékeltek, de, kivált fiatalabb éveiben, szabadelvű alapokon nyugodtak. Ő még 1825-ben is az ellenzékhez tartozott, s oly rosszúl volt följegyezve a titkos rendőrség „fekete könyvében“, mely Metternich kormányában folyton nagy fontossággal birt, hogy midőn szélesebb s gyakorlatibb működési kört óhajtva a tudományos pályánál, pár ízben hivatalért folyamodott, szerény kérelme mindannyiszor tagadólag utasíttatott vissza. Utóbb, midőn Ferencz, Reviczky kanczellár tanácsára, az ellenzékieket lefegyverzendő, őket hivatalokra kezdé alkalmazni, Mednyánszky is nyert hivatalt. Tudományos míveltsége, terjedt ismeretei gyorsan magasabb polczokra nyitottak neki utat, s kevéssel az országgyülés előtt a budai kir. kamarának alelnökévé neveztetett. E mellett nem sokára még a tanulmányi bizottmány elnöksége, a censurai ügy vezetése s egy új tanúlmányi rendszer kidolgozása is reá bízatott. A magas kormányhivatal, kétségtelen, sokat változtatott ezóta Mednyánszky nézeteiben; s azon körülménynél fogva, hogy a kormánynak különösen megbizott organuma volt, az országgyülésen alig létezett népszerűtlenebb egyéniség mint ő: az őt közelebbről ismerők mindazáltal jól tudták, hogy az ő meggyőződéseinek alapja, lélekirányának színezete folyton mérsékelt szabadelvű maradt. Bár a radikál

Báró Mednyánszky Alajos.

1839.

reformirány, mely a nemzet mind nagyobb tömegére átterjedt, neki sem volt, mint többeknek, kik hajdan az ellenzék soraiban álltak, mindenben ínye szerint; hazafisága azonban mégis szilárdabb, gondolkodásmódja józanabb maradt, mintsem hogy a fő kormányhivatal mellett is nem óhajtotta volna nemzete haladását a mérsékelt reformokban. E tekintetben Dessewffy Auréllal és Apponyi Györgygyel teljesen egyetértvén, egyénisége igen alkalmassá lett, a jelen gyülésen kapcsúl szolgálni a kormány s a conservativ párt között. De mivel kitűnőbb szónoki tehetséggel nem birt, bár a vitatásban gyakran részt vett, szerepe az országos ülésekben nem látszék oly fontosnak, minő az ügyek folyama s vég eldöntése tekintetében, valóban volt. Dicséretére válik, hogy a napi sajtó az ő felügyelete alatt, s egyenesen az ő hatása következtében, vált némileg szabadabbá.

A conservativ párt ekként, már nem egyedül a kormányhatalom uszályát képezvén, hanem határozott elvekből indúlván ki, melyek a szükséges reformokat, bár mérsékeltebb irányban s terjedelemben, szinte igénylik vala, természetesen igen sokat nyert erkölcsi erejében. Megszűnt lenni, mi eddigelé volt, puszta tagadás, s a kormánynak akaratlan eszköze; és ha még nem lépett is fel maga egy új reformiránynyal, mint pár év múlva történt; ha a radikál reformtörekvések irányában még csak védő helyzetben maradt is: ezekre nézve mindazáltal már csak azért is veszélyessé kezdett válni, mivel szinte elvekre alapította a maga tanait, elvekből ostromolta az ellenzéket.

Az ellenzéki párt a főrendeknél.

Az ellenzéki főrendeknek lehetetlen volt meg nem győződniök, hogy e tömör párt irányában, a magok számszerinti kisebbsége mellett, még csak annyi előnyt sem sikerülend kivívniok, mint a múlt országgyüléseken, ha magok is szilárdabbá nem szervezik pártjokat. Említők, hogy ez már az országgyülés előtt is gyakran tárgya volt a magán társalgási vitatkozásoknak; mondtuk azt is, hogy e pártszervezés akkor, bár közönségesen szükségesnek ismer-

1839. tetett, miután Wesselényi, a főrendi ellenzékiek eddigi vezetője, mint magát nevezni szokta, politikai halottá lőn; Széchenyi pedig a pártvezéri szerepet elfogadni nem akarta, s helyzetében el sem fogadhatta, — vezér hiánya miatt végbe nem mehetvén, a gyűlés idejére halasztatott. A nagy fontosság tekinteténél fogva azonban, melyet e diétának mindenki egyelőre is tulajdonított, oly nagy számmal jelentek meg a regalisták, kik vagy már régiebb időtől kezdve, vagy a kormánynak a lefolyt években követett törvénysértő rendszere következtében hajlottak az ellenzékhez, mint eddigelé soha sem. Ezek közt számos fiatal mágnások találtattak, kik először hivattak és jelentek meg gyakorolniok az őket születésöknél fogva illető törvényhozási jogot. Jelen voltak egyebek közt: Batthyáni Lajos és Kázmér, Teleki László, Pálffy József, Eszterházy József és Mihály, Andrássy Károly, Erdődy Sándor, Károlyi György, Odescalchi Ágost, Eötvös József, Zichy Ottó s többen mások.

Gróf Batthyáni Lajos. Egyénisége tekintetében mind ezek közt legkitűnőbb volt Batthyáni Lajos, ki azon elhatározott szándékkal jelent meg e gyűlésre, hogy elvbarátait egy szilárd főrendi ellenzékké egyesítse, s a pártot szervezze. E nagy feladat megoldására alig vállalkozhatott volna alkalmasabb egyéniség: ő azon tulajdonok legtöbbjeivel el volt látva, melyek egy pártvezérben megkívántatnak. E nevezetes államférfiúval utóbb, midőn oly nagy befolyást leszen gyakorlandó a haza történelmére, sokkal többször találkozandunk, mintsem hogy már itt szükséges volna kimerítőbben rajzolni jelleme tulajdonságait. A különféle helyzetek, melyekben működött, a változatos szerep, melyet eljátszott, utóbb magokban az általa végrehajtott cselekvényekben jobb alkalmat nyujtand teljesebben megismerkednünk gazdag jelleme külön oldalaival. Szorítkozzunk tehát most egyénisége körvonalaira s azon tulajdonságaira, melyek benne, mint ellenzéki főrendűben s pártvezérben, előtűnnek.

Batthyáni Lajos ivadéka azon ős magyar nemzetségnek, mely eredetét a hét vezérek egyikétől, Örstől, származtatja, s mely a századok folytában számos jeles státusférfiakat, nádorokat, bánokat, kanczellárokat, főpapokat s más fő rangú tisztviselőket, hadnagyokat és vezéreket adott a hazának s hű alattvalókat a királyi háznak. Már a Habsburgház trónra jutása előtt több nagy érdemű hazafiak tűntek fel e nemzetségből, s hogy csak egypárt említsünk: Batthyáni Ferencz, horvát bán, vezérelte a mohácsi ütközetnél a magyar sereg jobb szárnyát; ugyanekkor egy másik családtag, János, a csatatéren elesett urak közt találtatott; egy harmadik, Orbán, János király tanácsosai közt szerepelt. E nemzetség tagjai az annyi viszontagságoktól hányatott országban hazafiságok mellett is csaknem kivétel nélkül a trón hűséges támaszai valának: minek egyik oka kétségkivül az, hogy terjedelmes birtokaik jobbára Ausztria és Stiria határszélei felé, sőt részben ezen tartományokban is feküdtek. Batthyáni Ferencztől kezdve, ki egyike volt I. Ferdinánd s benne a Habsburg nemzetség trónra emeltetése legbuzgóbb pártolóinak, keresztül Batthyáni Ádámon, ki I. Leopold s III. Károly alatt tábornoki botot viselt, és Szavójai Eugen herczegnek is meghitt barátja volt; — keresztül Batthyáni Lajoson, Károlyon és Józsefen, kik mind a hárman Mária Terézia alatt, — az első mint kanczellár s utóbb nádor, a második mint tábornok és II. József nevelője, a harmadik mint esztergami érsekprimás és bíbornok, fénylének; — keresztül az újabb korban élt nemzetségtagokon, — mindnyájan ha nem több, bizonyára nem kevesebb szolgálatot tettek a királyi háznak, mint hazájoknak. Ezen érdemek indították a fejedelmi házat arra, hogy a nemzetség idősb ágát herczegi rangra emelje. 1839.

Lajos a grófi ágból 1809-ben született. Atyja korán elhalván, a gondatlan anya igen elhanyaglá a gyermek s ifjú nevelését, kit, hogy maga szeszélyeinek élhessen, egy bécsi magán növeldébe küldött. A roszúl vezérlett, heves

1839. vérű ifjú hamar megunta a száraz tanúlmányokat, s mielőtt azokat bevégezte volna, 18 éves korában katonai pályára lépett. Az osztrák tiszti kar akkoron, a hosszú békeidőben nem oly testület volt, mely a kebelébe lépő ifjaknak bármire nézve is komolyabb irányt adhatott volna. Egy pajzán, hiú, kéjvadászó szellem, melyet tivornyák, szerelmi kalandok, a polgári rend megvetésével s tényleges sértésével járó kihágások, hiúság, fényűzés, játék s a henye élet csaknem minden egyéb hibái jellemzének, volt e testület kirívó sajátsága. A gazdagabb családok azon fiai, kik e tiszti testületbe heves vérrel kevesebb lelki erőt s életbölcsességet és több könnyelműséget hoztak, rövid idő alatt jobbára mind vagyoni, mind erkölcsi, sokan egészségi tekintetben is, tönkre jutottak. Egy ideig Batthyáni is uszott az árral: játszott, fénytűzött, pazarlott. De, szerencsére, sokkal tartalomdúsabb volt erkölcsi természete, s minden elhanyagoltsága mellett komolyabb az erőteljes lélek iránya, mintsem hogy annak e sivár élet huzamosabban kielégitést adhatott volna. Nem egész három év múlva, melyek alatt — mint katonává lettekor anyjának igérte volt — a magánlag végzett törvénytudományi folyamból is vizsgálat alá vetette magát, odahagyta a katonai pályát, s jószágaira vonúlt. Érezvén, hogy lelke ösztöneit csak komolyabb s nemesebb foglalkodás elégítheti ki, több évig részint megrendült vagyoni állapota rendezésének, részint parlagon hagyott szelleme kiművelésének szentelte idejét s nem közönséges tehetségeit.

A magyar főrendű születésénél fogva birván a törvényhozásbani részesülés jogával, igen természetes volt, hogy késztileteit különösen a politikai pályára irányozta, mely előtte önként nyitva állott. Erre vonták őt természeti hajlamai, erre ösztönzé őt a hazafiság, mely a komolyabb életiránynyal mind elevenebbé lett romlatlan lelkében. Tanúlmányait azonban nem egyedűl könyvekből folytatta; az élet iskolájába is be-belépett, ismételve beutazta Svájczot,

Német-, Olasz-, Franczia és Angolországot, megjárta a keletet is; és élénk, vizsga szelleme mindenütt gazdag tapasztalatkincset gyűjtött magának. Az újabb európai alkotmányosság elvei, melyek lelkében részint tanúlmányai, részint a nyugoti világban szerzett tapasztalatai folytában erős gyökereket vertek, egyszersmind mély ellenszenvet ébresztettek benne azon félig bevallott, félig gondosan rejtegetett kényuralomra törekvő, akadékos, minden vidorabb életfejleményt gátló vagy épen elölő, fonák politika ellen, melyet hazájában a hatalom követett. Azon erős nemzeti s kifejlett politikai élet, a míveltség és jóllét azon magas foka, melyet az általa beutazott nyugoti népek közt talált, oly eszményképeket fejtett ki hazájára nézve is lelkében, melyeket hazaszeretettől áthatott, puszta ábrándozással ki nem elégithető, praktikus irányú, erőteljes szelleme mindinkább valósítani is sóvárgott. Ingerlé őt fellépni a nyilvános pályán a példa is, melyet Széchenyi és Wesselényi működése nyujtott. Látta abból, mennyit képes egy nemzet politikai és socialis fejlődésére hatni egy magános hazafi is, ha szándékai tiszták, törekvései ernyedetlenek. De épen Széchenyi példája mutatá neki azt is, hogy bármily fordulatot teremt is elő a nemzet gondolkodásában, vágyaiban s irányában a buzgó s értelmes hazafiúi törekvés: gyorsabb sükert ezen irány s e vágyak valósulása tekintetében csak úgy arathat az egyes hazafi, ha a kifejlődést gátoló kormány ellenében a hason elvű hazafiak szorosabb egyesülésében keres ellensúlyt. Ő hibáztatá Széchenyit, hogy eleddig nem alakított szorosan összetartó pártot, azon czélok valósítására, melyeknek kivánatát kezdeményezése, izgatásai által a nemzetben felébresztette s oly szélesen elterjesztette. De politikai elveiben sem osztozott teljesen. Széchenyi, mint tudjuk, reformi törekvéseit a maga „logikai egymásutánjában" mindenek előtt anyagi javításokra irányozta, ezekre óhajtván alapítani a politikai átalakúlást; a nemzet közjogi viszonyaihoz, bár azokkal ő sem volt megelégedve, nyúlni egyelőre

1839.

1839. nem volt bátorsága, s még a magánjog körében is csak azon átalakítást szorgalmazá, mi útját készítette elő az anyagi kifejlésnek. Ő csak ezen anyagi s társadalmi kifejlődés, erő és gazdagság erkölcsi súlyától várta az alkotmányosság és független nemzetiség elveinek fokonkénti kifejlését s biztosítását. Batthyáni elfogadta ugyan Széchenyi valamennyi reformterveit, s nem kevesbbé óhajtá ő is az anyagi s társadalmi haladást; de ezen felül ő az alkotmányos szabadságot s nemzeti függetlenséget is, — mik eddig csak törvényeinkben léteztek, de az ellenséges osztrák kormányrendszer által gyakorlatban oly szűk korlátok közé szoríttattak, mennél elébb valóságos ténynyé kivánta fejleszteni; az anyagi érdekek felvirágzása kedvéért ő a politikai jogokat és szabadságot ideiglen sem volt hajlandó háttérbe szorítani, s e tekintetben inkább Wesselényi elveihez szított. Mennyit vett fel magába már ez időben a demokratia elveiből, bizonytalan; ez iránti nézeteivel a következő években utóbb lesz alkalmunk megismerkedni. Annyi kétségtelen, hogy ő politikai pályája első korszakában is fő elvei közé számította a szabad földet és szabad polgárt, a nélkül talán, hogy a rendi fokozaton változtatni kivánt volna, mire egyelőre még úgy sem volt kilátás. Arisztokratiai születése, szokásai s társalgási köre aligha engedte ugyan őt már ekkor annyira emelkedni, hogy a teljes politikai egyenlőséget eleitől fogva felvette volna hiszekegyébe; a törvény előtti egyenlőséget mindazáltal, bizonyos politikai rangfokozat mellett, azonnal, mihelyt lehet, valósítani óhajtotta. Egyébiránt, ha valamiben, úgy bizonyára e tekintetben, változtak idővel elvei, nézetei. Első fellépte korában ő még fiatal, alig 30 éves, nemcsak önmaga nem volt teljesen kifejlett államférfiú, minőnek őt 1848-ban látandjuk; hanem még a nemzetben sem forrták ki eléggé magokat a politikai irányok; — mi kivált a demokratiai elvek tekintetében kétségtelen. Elutasíthatlannak látszék ugyan már a kor azon igénye, hogy az arisztokratia kizá-

rólagos kiváltságai megszűnjenek, s még inkább, hogy annak politikai jogai a többi osztályokra is kiterjesztessenek; minél fogva az alkotmány sánczaiba valamennyi osztály bevétessék, s köztök ekként érdekegység eszközöltetvén, a nemzet egy tömör testté egyesüljön. De a rendiség tágasabb kifejtésén s igazságosabb elvekre alapitásán túl ez időben, midőn a reformot még egyedül a nemesség alkothatta, s a törvényhozásban a városi polgárság sem birt kellő befolyással, a demokratiai jogegyenlőség felé igen keveseknek terjedt ki gondolata. Azért Batthyániban sem lehet egyéni szűkkeblűségnek tekinteni, ha elvei a politikai szabadságról ez időben még nem voltak azonosak a franczia szabású demokratiával. 1839.

Ily elvekkel s azon elhatározott szándokkal jelent ő meg az országgyülésen, hogy a nemzeti haladás ügyét egy erős főrendi ellenzéki párt megalakítása által előbbre mozdítsa. Barátaival s különösen gr. Szapáry Sándorral ez iránt már a gyülés előtt is sokat tanácskozott; és bár a különben nagy tehetségű, de önző Szapáry, midőn a dolog kenyérszegésre került, nem maradt hű adott szavához: Batthyáninak e pártszervezés első gondja lett főrendű társai gyülekezetében. E végre elvrokonaival mindjárt megérkezte után több értekezleteket tartott; s azon átalános elveken kivül, melyeken az egész országos ellenzéki párt alapúlt, a főrendi ellenzéknek különösen a következő kiindulási pontokat ajánlá egy beszédében kitűzetni: A főrendi ellenzék szervezése.

„Tervünkben, úgymond, három fő kérdés fordúl elő, t. i.: mi a mi czélunk; miért tűztük ki azt magunknak; és mi módon érhetjük el azt?

„Tekintetbe vévén, hogy hazánkban minden lehető jót csak ugy lehet előmozdítani, ha a politikai hatalom is ott összpontosíttatik, hol a vagyon és értelmiség legnagyobb súlya létezik összpontosítva; ezen középpontnak pedig a mágnási rendet tekintvén: e rendnek mind parlamentáris, mind extraparlamentáris túlsúlyát tűztük ki czélunknak. E

1839. túlsúlynak elérésére a következő módokat tartom leghatékonyabbaknak, hogy:

„1. Elismervén a megérdemlett népszerűség szükségét, azt ápolgassuk.

„2. Elismervén számunk csekélységét, azt mennél több független mágnások felszólítása által szaporítsuk.

„3. Minthogy e czélunkat csak egy értelemben és irányban dolgozva érhetjük el: bizonyos kérdéseket a diétán kivűl is, a vármegyék gyülésein, előre meghatározandó szellemben iparkodjunk eldönteni.

„4. Elismervén, hogy minden tartós befolyásnak legerősebb támasza a hasznosság: tehetségünk és módunk szerint azon legyünk, hogy vármegyéinkben többféle hasznos intézetek létesítését vagy igazgatását nekünk köszönhesse a közönség.

„5. Elismervén, hogy csak folytonos fáradozásunknak és egyetértésünknek remélhetjük sükerét: előre ki fogjuk dolgozni a diétán keresztűlviendő fő kérdéseket; azoknak biztosítására pedig ezentúl mind a választandó követek lajstromát, mind az adandó utasítások javaslatát előre szerkesztendjük.

„6. Azon elvből indúlván ki, hogy személyes érdekeit a közjónak alávetni mindenki tartozik, azt igérjük viszont, hogy ezen jót eredményező egyesületnek fentartása kedvéért magán viszonyainkban is, a lehető legnagyobb engedékenységgel fogunk egymás iránt viseltetni.

A párt működéseiben továbbá a következőket indítványozá elfogadtatni irányadó elvekűl:

„1. A mágnási rendnek óhajtandó túlsúlyát nem tekintendjük iparkodásaink végczéljáúl, hanem csak szükséges eszközűl minden rend, minden vallás, minden vélemény felszabadítására.

„2. A politikai jogok, minden személyes kiváltságok lassanként történendő eltörlésével, azontúl bizonyos census arányában gyakoroltassanak.

„3. A birtok és vagyon szigorú tiszteletének fentartásával, a polgári társaság jövedelmeinek legczélszerűbb felosztása a törvényhozás feladata. 1839.

„4. Tagadván azon balitéletet, hogy nem minden embernek való a tudomány, a világot még a czigány gunyhójába is be akarjuk vinni.

„5. A kereskedés teljes szabadságát pártolván, hazánkat minden közbenső határvámtól felmenteni kivánjuk, ha mindjárt bizonyos kárpótlási adó által kellene is azt megváltanunk.

„6. A hitel kedvéért mind az aviticitás, mind a fiskalitás, mind a hitbizományok eltörlését sürgetni fogjuk.

„7. A külfölddel szemközt csak a lehető legszélesebb alap erősbítheti nemzetiségünket; minthogy pedig ezen alap nem a nyelveknek, vallásoknak vagy politikai nézeteknek kényszerített összeforrasztása által, hanem csak egy mindeneket egyformán védő és boldogító alkotmányhoz való ragaszkodás által gyarapodhatik: azon leszünk, hogy minden rend és vallás igazságos arányban képviseltessék az ország és megyei közgyűléseken.

„8. Minden hazafiúságnak rákfenéje a vesztegetés: hogy ennek díjai mennél kevesbbé kecsegtetők legyenek, ügyekezni fogunk, hogy az apostasia, a hitehagyás, a magán életben is bűnhesztessék.

„9. A hazaszeretet felgerjesztésére minden veszélyeztetett nemzetnél hathatós eszköznek tapasztaltatott a nőnem ösztönzése: hogy ez nálunk is mennél elébb fogja fel e dicső szerepet, iparkodni fogunk [1]).

[1]) Mily éles tapintattal választotta meg ezen eszközt Batthyáni Lajos, fényesen igazolva lőn saját nejében, született Zichy Antoniában s ennek Karolina hugában, Károlyi Györgynében. E lelkes testvérpár, nemöknek testileg is, lelkileg is díszei, mikép e mozgalmas évek alatt nagy népszerűséggel tiszteltettek meg, s nevök hódolat és közbecsülés tárgya lett: ugy a nemzet történelmében is hálás emlékezetre érdemesítették magokat. Mágnás hölgyeink körében, melyet koszorús nemzeti költőnk, Vörösmarty Mihály „Az elhagyott

1839. „10. Minden remélhető jobblétnek föltétele a gyermekek jobb nevelése: azon kell tehát lennünk, hogy ezek ugy neveltessenek, miszerint főképen politikai feladatuknak megfelelni képesek is, hajlandók is legyenek."

Ezen elveket Batthyáni Lajos első inditványként terjeszté elvrokonai elébe; s körülbelől ezek alapján alakúlt meg aztán a főrendi ellenzék. Batthyáni tulajdonképen csak a czélt, a párt megalakítását szorgalmazá azon tűzzel s állhatatos kitartással, mely jellemének sajátja volt, a nélkül hogy abban a vezéri szerepet igényelte volna. Az ügy, melynek múlhatlan szükségét érzé, s nem személyes érdek, dicsvágy és hiúság ösztönzé őt erőkifejtésre. Olynemű volt azonban egyénisége, hogy őt, mihelyt fellépett, minden elvrokon önként elismerte pártvezérnek, bár eddigelé a nyilvánosság semmi nemében nem tűnt fel s egészen ismeretlen volt a nemzet előtt. Volt kétségkivűl a szabadelvű főrendűek körében egynémely egyéniség, ki nálánál fényesebb szónoki tehetséggel, a hazai ügyek kimerítőbb ismeretével

anya" czimű költeményében oly szívrázó fájdalommal vádol, hogy „a márványkebel átka van rajta", elnémetesedése s a nemzeti érzelem hiánya miatt, — e két testvérhölgy dicső példája törte meg az utat hogy hideg közönyükből a közügyek iránt érdekeltségre, nemzeties érzelmekre s erényekre ébredjenek. Lelkesen fogván fel hivatásukat, mely nekik, mint oly jeles férfiak nejeinek kitűzve volt, s meggyőződvén, hogy főnemességünkben a nemzeti érzelem mindaddig nem verhet mélyebb gyökeret, míg a társalgásban idegen nyelv és szellem, minden honi iránt pedig közönyösség uralkodik: ők valának az elsők, kik termeikben a nemzeti nyelvet, társalgásukban a nemzeti szellemet divatossá tették. Élére álltak több honias irányú kezdeménynek, s a hazaszeretetben férjeikkel s egymással vetélkedve, buzogtak a közérdekek ápolásában. S a szép példa hamar átalános követésre talált. A nagyúri termekből majdnem egy század óta számüzött honi nyelv bájosan kezd vala hangzani a szép ajkakról; a társalgás honias színezetet nyert; a közvigalmakban a nemzeti zene, táncz és viselet már ezen országgyülés folytában uralkodóvá lett. És mind ezek szemléleténél a hazafiúi kebel, egy szebb jövő álmaiba merülve, áldást rebegett a lelkes két testvérhölgy nevére.

birt; de nem volt senki, ki őt azon tulajdonságokban, melyek egy pártvezérben szükségesek, megközelítette volna. 1839.
Azon előkészítő tanácskozmányokban, melyeket elvrokonai részint a pártszervezés, részint az országgyűlésen követendő irány meghatározása végett, az alsóházi ellenzék előkelőbb tagjaival vegyesen tartottak, azonnal mindenki figyelmét magára vonta azon helyes itéletű, hatalmas szellem, következetes gondolkodásmód, s kivált azon ingadozást nem ismerő határozottság, azon erőteljes, szilárd, vaskitartású jellem, mik aztán egyéniségében utóbb annyiszor s oly fényesen nyilatkoztak, s őt a pártvezérletre oly kiválólag képesítették. Nem tartozott ő a lángész azon neméhez, mely a phantasia játékával s meglepő képeivel ragad el, az elme szikrázó ötleteivel szemet kápráztat: a genius benne különösen a sebes felfogás, beható, éles ész, mély értelem által nyilatkozék, melynek combináló tehetsége a tárgyat mindig tövén, a kérdést lényegén ragadva meg, szintoly könnyűséggel fejté meg a bonyolódott csomót, mutatta ki a dialektika álérveit; mint a minő biztossággal állította fel a maga nézeteit s terveit, jelölte ki a czélra vezető eszközöket. Elveiben ő soha sem ingadozott. Világos felfogása az elválasztó utaknál egy perczig sem tétovázott, s gyorsan határozta el magát a teendő lépésre, melynek megválasztásában őt ritka államférfiúi tapintat vezérlé. Mit pedig beható értelme egyszer helyesnek, igaznak itélt, ahhoz vasjelleme rendíthetlen szilárdsággal ragaszkodék. Azon mély, erőteljes, aczélozott természetek egyike volt ő, melyek a mit kezdenek, a lélek egész szenvedélyével fogják át s makacs kitartással hajtják végre, nem rettenve vissza semmitől, míg értelmök, meggyőződésök a cselekvést helyesli.

E politikai bátorság, ezen kitartó, erős akarat, melyhez még azon tulajdon is járula, hogy pártja fegyelmezésében ritka ügyességet s tevékenységet fejtett ki, különösen képesíték őt a vezérletre. Míg az ellenzék zászlaját a felső házban ő lobogtatá, alig adta a főrendi ellenzék példáját,

1839. hogy valamely párttag az előleges határozattól eltérőleg szavazott volna. Csak egyszer kisérté ezt meg Eötvös József a vallási kérdésben; de baja eléggé meg is gyült miatta. De nem csak összetartani tudta ő a különben oly nehezen fegyelmezhető pártot: fáradhatlan volt az ő buzgalma pártja gyarapításában és mind annak végrehajtásában is, mit annak érdeke egyébként igényelt. Nagy részben az ő érdeméül rovandó fel, hogy a főrendi ellenzék mindjárt kezdetben oly tekintélyes állást foglalt el s egyre növekedett számában és erkölcsi erejében. Batthyáni különben nem tartozott azon szép s elragadó szónokok közé, kik a szív húrjait rezgésbe, hullámzásba hozzák, szenvedélyeket keltenek s a lelkesedés mámorát terjesztik át hallgatóikra: erre mind szellemének a phantasia, mind organumának a kellem és erő, mind a nyelv kezelésének könnyüsége hiányzott. De büszkébb is volt jelleme, mintsem hogy a tapsvihart hajhászni valaha kedve támadt volna. A népszerüséget becsülte ugyan, mint az általa képviselt s pártolt ügy diadalának eszközét; de czél gyanánt, személyes tekintetből soha sem bálványozta azt; s politikai pályája későbbi szakában nem egyszer bizonyította be, hogy elég erkölcsi ereje és bátorsága volt valamint fölfelé kimondani a kellemetlen igazat, ugy lefelé is daczolni a véleménynyel, mely, bár népszerü volt, de meggyőződésével ellenkezett. E bálványnak ő sohasem áldozott elveivel, keble jobb meggyőződéseivel.

A főrendi ellenzék majdnem kizárólag független regalistákból állott; a királyi tisztviselők s a püspökök hivatalosan a kormány zászlói alá lévén sorakozva. Még a főispánok közől is csak egyet számíthatni szorosan véve az ellenzékhez, Perényi Zsigmond ugocsai főispánt; ki miután néhány elébbi országgyülésen az alsó tábla szabadelvü követei közt foglalt volt helyet, most a főrendeknél, pártjának, mint a közügyekben jártas, higgadt fontoló értelmiség, kellemdús szónok, legkitünőbb s tekintélyesebb

egyéniségeihez tartozott. Az ellenzékiek első sorában állott ezen gyűlésen még Széchenyi István is, a reformok e nagy hatású megindítója. Aggodalommal kezdé azonban már koronként észrevenni, hogy maholnap neki is nyakára nő az ellenzék. Az ifjabbak közől, kik jelenleg először vettek részt a törvényhozásban, s Batthyánival a párt megalakításában közremunkáltak, különösen Eötvös József és Teleki László, utóbb is fontos szerepeket játszandók, vonták magokra a köz figyelmet. 1839.

Mind a ketten, bár jellemökre nézve igen különbözők, azon fényes egyéniségek közé tartoznak, melyekre a genius félreismerhetlenül reányomta a maga bélyegét. Eötvöst, ki már kora ifjúságában fellépett vala az irodalom mezején, most, ezen országgyűlés megnyíltakor, bár még alig haladta meg életének 26-ik évét, leggenialisabb irói egyikének ismerte s ünnepelte a nemzet. „Véleménye a fogház javítás ügyében“, kivált pedig a „Carthausi“ czímű regényes költemény, melyek elseje külön röpiratként, másodika a „Budapesti Árvizkönyv“ köteteiben jelent meg, egy tündöklő lángész szüleménye. A „Carthausi“, mely a külföldön is élénk figyelmet ébresztett és sok magasztalást szerzett neki, Byroni szellemet tüntet fel előttünk, mely az új világot rajzolja és birálja, a társadalom nagy kérdéseit, a vallást és szabadságot, a családot és nevelést, az osztályok szellemét s irányait, mély lélektani felfogással tárgyalja. A phantasia rendkivüli gazdagsága mellett oly fellengző világnézetet fejteget, oly dús a meglepő s mindig helyes, mindig való reflexiókban, hogy szinte nehéz meghatározni, mi nagyobb az iróban: a költő-e vagy a philosoph? [1] A jelen

Báró Eötvös József.

[1]) E remek művet alig jellemezheti találóbban a műitészet, mint Pap Endre következő versei, melyeket csak azért közlünk, mivel egyszersmind az iró egyéniségét is festik:

Bánatnak könyve, kár, hogy nem regény;
De nincsen benne egy szó költemény.

1839. országgyűlés őt egy új oldalról, mint mélyen taglaló, meglepő fordulatokban s találó hasonlatokban dús, nem annyira a szenvedély heve által elragadó, mint az előadás alapossága által meggyőző, szépsége, képeinek költői varázsa által igéző szónokot tüntette fel. De még többször találkozandunk e kitűnő egyéniséggel.

Gróf Teleki László.

Teleki László jellemével is jobb alkalmunk lesz alább az események pillanatában részletesebben megismerkednünk. Itt csak röviden említjük őt, mint a főrendi ellenzék egyik legbátrabb, legelhatározottabb előharczosát, kit ingerlékeny heves vére soha sem hagyott kimaradni a párttusákból. Beszédeit, melyek rögtönözve többnyire jobban sikerültek, mint midőn a szólásra előleg készüle, általában mély felfogás, sebes ész, éles logika jellemzé. Dialektikája senkinek sem volt erősebb az övénél a főrendek közt. Lényegileg polemiai szellem, a vitatásba rendesen csak akkor elegyedett, midőn az ellenzék véleménye a conservativek által megtámadtatott; és ilyenkor sajátságai közé tartozék különösen, hogy midőn ellenfele állításait, érveit, mint szokása volt, élesen bonczolgatá, annak véleményét oly ügyesen tudta élére állitani, szélsőségre vezetni, hogy az rendesen képtelenséggé vált az ő taglaló kése alatt. Az éles, csipős szóharcz őt több ízben véres párbajokba bonyolítá; ő azonban ott is bátran kiállott a mezőre; minek aztán az lett következménye, hogy ellenfelei igen óvakodtak vele összekötni, kinek a lovagiasságról, sérelemről, becsületről oly kényes fogalmai voltak.

Párt-viszonyok.

A főrendi ellenzéknek, mely mindjárt eleinte körülbelől harminczöt tagból áll vala, gyors megalapúltát és szo-

---

E századunknak életirása,
A társadalom jajkiáltása,
Nagy míveltségünk kétségbeesése.
Itt van korunknak egész szenvedése,
Melynek számára nincsen boldogság,
Mert fáj nekünk a fenálló világ.

ros összetartását igen elősegitette az Ellenzéki Kaszino, melyet Batthyányi néhányad magával épen e czélból alkotott. Kebelébe fogadott e társalgási kör minden elvrokont, ugy a követi, mint a főrendi karból; minél fogva az a két házbeli ellenzéket szorosabban egybeolvasztotta, s tanácskozmányi helyül is szolgált az egyetértés eszközlésére. Ezen egyesület kebeléből a politikai rokon- és ellenszenvek mindinkább átterjedtek az országgyülési közönség egész társalgási életébe; még a nővilág is két táborra szakadt, melyek aztán teremeikbe s vigalmaikba is átvitték a politikai színezetet. A nők beavatkozása a politikai élet kérdéseibe természetesen nem kissé nevelte a harcz szenvedélyességét. A nők, kik a számukra nyitva álló külön karzaton az üléseket szorgalmasan látogaták, a szavazások ellenőrzésében nem voltak hanyagabbak, mint magok a pártvezérek. De ha ennél fogva néha szemére lehetett is lobbantani az ellenzéki pártiaknak, hogy nyert szavazataik egynémelyikét asszonyaik igéző szemeinek köszönhették: szintoly méltán lehetett vádolni a kormány pártját, hogy némely szavazatát lélekvásárlás által pénzen szerezte. Ezen országgyülés folytában ugyanis szokásba jött vala, mi aztán később még nagyobb mértékben gyakoroltaték, hogy a kormány némely kérdésben, midőn a rendek táblájának igen nagy ellenzéki többségét a főrendi ház conservativ többségének nagysága által akarta ellensúlyozni; vagy attól tarthatott, hogy a főispánok függetlenebb s e miatt a két párt közt hullámzó töredéke, netalán az ellenzékkel szavazván, a kormánypárt többsége kétessé válik, — a kormány, mondom, a vitatás idejére több oly, vidéken lakó szegény regalistát csődített be s látott el napdijjal, kik vagyontalanságuk miatt állandólag nem voltak jelen a törvényhozás székhelyén. A boszszús közönség ezeket „öt forintos mágnásoknak“ nevezte el. 1839.

A pártoknak e szervezkedési készületei közt megérkezett junius 6-ka, az országgyülés ünnepélyes megnyitásának napja, mit V. Ferdinánd király személyesen hajtott A királyi előadások.

1839. végre. A kir. előadások három tárgyat foglaltak magokban: újonczállitást a nem sokára elbocsátandó, kiszolgált magyar ezredbeliek pótlására; a katonaság élelmezésének s beszállásolásának czélszerűbb szervezését; és a Duna szabályozását, mit a múlt év pusztító áradásai égető szükséggé tették.

A korona ezen indítványai ellen senkinek sem volt, nem lehetett kifogása; a két utólsó pontot a nemzet maga is elintézve óhajtá látni. A múlt évek alatt mindazáltal sokkal fájdalmasabb sérelmeket szenvedett a nemzet, mintsem hogy az ellenzéki párt most ezeket hallgatással tűrve, mindjárt hajlandó lett volna tárgyalás alá fogni a királyi előadásokat. Magok az utasítások is kötelességévé tették számos követnek, e sérelmek orvoslását szorgalmazniok minden egyéb előtt. E sérelmek közt legsajgóbb volt az, mely a szabad szó miatt történt elitéltetések által a szólásszabadságon ejtetett. Az ellenzék tehát, ha szíve hajlamát követheti, kétségkivül a szólásszabadsági sérelmet fogta volna minden más előtt tárgyalás alá. Minthogy azonban e kérdésben a többség, mint említettük, az utasítások szerint a kormány részén állott: az ellenzék vezérei eltökélték magokat, mindaddig halasztani e kérdést, míg az utasítások némely megyékben megváltozván, erre nézve is sikerülend többséget nyerniök. Szerencséjökre támadt nem rég egy új hasonló sérelem, melyre nézve, minthogy utasítása nem volt a követeknek, a maga többségét kétségtelennek tarthatta az ellenzék. Szentkirályi Móricz, Pest megye követe tehát már a junius 8-kai kerületi ülésen bejelentette az új nagy fontosságú sérelmet, mely a követválasztási szabadságon s képviseleti függetlenségen ejtetett az által, hogy megyéjének másik követe gróf Ráday Gedeon, mint közkereset alatt álló egyéniség, a megjelenéstől a kormány által eltiltatott. Kéré a rendeket, fordítanák figyelmöket mindenek előtt az országgyűlés kiegészítésének kérdésére; mert oly esetben, midőn a megye által szabadon választott követ

A Ráday-ügy; pesti sérelem.

a megjelenéstől a kormány által eltiltatik, az országgyülés csonka lévén, törvényesen nem munkálkodhatik. A rendek egész súlyában érezék e sérelem fontosságát, mely a szabad követválasztási jogot s képviseleti függetlenséget veszélyezteté; s azonnal végzésül mondák ki: hogy mig a sérelem a kormány által tényleg nem orvosoltatik, s míg e múlt országgyülésen felterjesztett előleges sérelmekre, valamint azokra is, melyek a nyilvánosságot és szólás szabadságát illetik, a kormánytól kielégitő válasz nem érkezik, addig sem a királyi előadások, sem más tárgyak felett nem fognak tanácskozni. E végzéssel az országgyülésnek iránya lőn elhatározva. 1839.

A királyi személynök, Szerencsy István, ki a házban elnökösködék, a legközelebbi országos ülésben minden erejét megfeszíté, hogy e végzést eltörültetvén, a kir. előadásokat fogadtassa el a tanácskozások első tárgyáúl. Fejtegeté ezek nagy fontosságát, s belőlök a nemzetre származó hasznokat; említé a bizodalmat, melyet a kormány méltán igényelhet a nemzettől; előadá, hogy a politikai foglyok szabadon bocsáttatását is csak engedékenység, mérséklet s a kormány kivánatainak teljesítése következtében lehet remélni. De ilyféle érvek nem hogy csillapították volna, hanem még inkább szítogaták a tüzet. A rendek közől többen a pesti sérelem mellett bele ereszkedtek a szólásszabadságon ejtett régiebb sérelembe is; és mint alább tüzetesen elő fogom adni, keserű kikelések hallatának a kormány ellen, hogy miután a kényuralom érdekében több hazafit törvénytelenül elitéltetett, másokat alap nélkül kereset alá fogatott, már a képviseleti függetlenséget is veszélylyel fenyegeti.

Két napig folyt a heves tusa a kérdés felett: vajjon a kerületi ülés értelmében a pesti sérelem terjesztessék-e fel mindenek előtt; vagy a kir. előadásokkal kezdessék meg a tanácskozás? A kir. személynök számtalanszor felszólalt, hogy ama kerületi végzést ostromolva, hol a királyi

1839. előadások tárgyalásának szükségét fejtegetve. Erőködéseiben minden módon támogaták őt a conservativ párti követek is; de mind hasztalan. Az elnök végre is kénytelen lőn kimondani a határozatot: hogy mindenek előtt a pesti sérelem tárgyában intéztessék felirat a kormányhoz; ez után pedig a szólás szabadságán ejtett sérelmek, továbbá az erdélyi részek visszakapcsolásának elmulasztásából eredt sérelem, s végre az 1836-ki előleges sérelmek terjesztessenek fel a királyhoz; s míg ezek nem orvosoltatnak, a rendek mindaddig semmi más tárgyat nem fognak tárgyalni.

A főrendek válasza.

A felirati javaslat, mely ezután a pesti sérelem tárgyában a főrendekhez átküldetett, ott is nem kevesbbé heves vitákat idézett elő. Az ellenzék bátran megkezdé a tusát; de a conservativ párti nagy többség gr. Dessewffy Aurél fényes szónoklatai által indíttatva, nem engedte tanácskozás alá vétetni a feliratot s azt oly válaszszal útasítá vissza, hogy miután az 1790-ki 13-dik t.-cz. rendelete szerint mindenek előtt a kir. előadások tárgyalandók: azokat haladék nélkül felvétetni kívánják.

A magyarázat, melyet a főrendek az említett törvény értelméről adtak, nem kevesebb ingerültséget, mint aggodalmat ébresztett az ellenzékben; mert a nehézség, melyet a főrendek e magyarázat által a tárgyalások sorozatára nézve előgördítettek, következményeiben szintoly veszélyesnek látszék, mint maga a kormány által okozott sérelem. Ezen értelmezés szerint a kormánynak mindig hatalmában állott volna az országgyűlést, a kir. előadások tárgyalása után azonnal berekeszteni, a nélkül, hogy a nemzetnek csak időt is engedne, felterjeszteni a maga panaszait s kívánatait. Igy ama törvény rendeletének másik része, mely szerint a sérelmek is minden országgyűlésen orvoslandók, megsemmisíttetnék s a törvényhozó kar oly testületté válnék, mely csak azért hívatik össze, hogy a fejedelem parancsait átvegye s azokból törvényt alkosson; nem pedig

hogy szabadon tanácskozva, s fejedelmével a törvényhozásban osztozva, munkálja a haza boldogságát. 1839.

A rendi tábla ellenzéke tehát, szorosan emez alkotmányos elvből indúlván ki, a tárgyat egy második, tüzetesen fejtegető erélyes üzenetben szorgalmazá a főrendeknél, hogy a pesti sérelmet illető felirat minden egyebek előtt terjesztessék a király elébe. A főrendek többsége azonban az alsó házi határozat ama záradékának, hogy e sérelem orvoslata előtt semmi más tárgyalásba nem ereszkedik, egy megtörhetlen daczot vetett ellenébe; melynél fogva e másod izben sem akarta tanácskozás alá venni a felirati javaslatot.

A jul. 28-ki kir. leirat.

Ily módon, mindig egyenlő sükeretlenséggel, de egyszersmind növekedő ingerültséggel, több hétig váltá egymással üzeneteit a két tábla, midőn a mind keserűbbekké váló viták közt jul. 28-káról egy királyi leirat érkezett az ország rendeihez; melyben ő felsége, a feliratot megelőzve, kijelenté, hogy a megyéket képviseletök függetlenségében korlátolni, s a szabad követválasztási jogot sérteni egyátaljában nem szándékozik.

E fejedelmi kijelentés enyhítette ugyan nyugtató igérete által a rendek aggodalmait; de a pesti követ megjelenését tiltó rendeletet vissza nem vonván, a sérelmet még nem orvosolta. A rendek többsége tehát, azon általános kifejezésekben szerkesztett királyi igéret által a nemzet jogait kellőleg biztosítva nem látván, azután sem szünt vala meg sürgetni a főrendeket: vennék tárgyalásba a pesti ügyben készült felirati javaslatot, s ne akadályoznák tovább a nemzet legsulyosabb sérelmeinek a király elébe terjesztését. Hogy mindazáltal a főrendeknek az engedékenységben jó példát adjanak, kijelenték nekik, hogy készek a kir. előadásoknak a katonaság élelmezését illető második pontját tanácskozásba fogni; üzenetükhöz pedig egy feliratot kapcsoltak, melyben ő felsége megkéretnék: közölné az országgyüléssel azon adatokat, melyek az újonczok szükségének fölfe-

1839. dezését illetik, úgy szinte azon terveket s előmunkálatokat, melyek a Duna szabályozására vonatkoznak. E felirattal mindazáltal a rendek kapcsolatosan az előleges sérelmeket is felterjeszteni kivánták.

Ezen eszélyes módositás végre némi győzedelmet szerzett a rendek állhatatosságának. A főrendi többség, mely eddigelé oly ridegen kivánta vala minden más előtt tárgyaltatni a királyi előadásokat, maga is érezni kezdé, hogy ha az említett 1790-ki 13-dik t.-cz. felállított értelmezésétől el nem áll, eljárása azon, minden alkotmányos kormányformának lényegét képező elvet támadja meg, mely szerint a törvényhozás hatalma a fejedelem és nemzet közt meg van osztva. Érezni kezdék a főrendek, hogy ama törvénynek általok eddig vitatott értemény e azon következtetést vonja maga után: „hogy — mint egy beszédében Batthyáni Lajos mondá — az ország rendei minden diétán múlhatatlanúl a királyi előadásokat kötelesek minden más előtt tárgyalni akkor is, ha a követek fele az országgyűlésre megjelenéstől erőszakosan eltiltatnék; akkor is, ha a regalisták nagyobb része meg sem hivatnék; akkor is, ha a szabad szó csak erkölcsi erőnek, nem pedig törvényes szabadságnak lenne jele; akkor is, ha száz éves sérelmeink mindig hiában várnák messziásukat; akkor is, ha az országgyűlés a kir. előadások bevégzésével a király tanácsnokai által azonnal bezáratnak.“ A hosszú heves vitáknak tehát az lett végre az eredménye, hogy a kormánypártnak amaz, annyi országgyűlésen keresztűl oly makacsúl vitatott alkotmányellenes elve, mely szerint „minden diétán mindenek előtt a kir. előadások tárgyalandók,“ valahára megdöntetett. A főrendek elismerték, hogy az 1790-ki 13-dik t.-cz. helyes értelmezése szerint, a kölcsönösség és tanácskozási szabadság elvénél fogva jogában áll a nemzetnek, a kir. előadások előtt is tárgyalni s felterjeszteni a maga sérelmeit. Abban mindazáltal még sem akartak megegyezni, hogy a jelen

esetben a kir. előadásokra vonatkozó felirattal kapcsolatosan terjesztessenek fel az előleges sérelmek. 1839.

A főrendek ezen engedményét elég fontosnak látták a rendek arra, hogy magok ismét egy lépéssel közeledjenek feléjök. Elhatározták tehát elejteni végre a pesti sérelmet, mely magokra nézve is mind nyomasztóbbá kezdett válni. Egy zsákutczává lett az, melyből nem nyilik kimenet, s szükségkép vissza kell térni. Egyrészről a rendek ama határozata, hogy míg e sérelem orvosolva nem lesz, mindaddig semmi más tárgyalásba nem ereszkedhetnek; más részről a főrendek eltökéltsége, a föliratot e tárgyban keresztül nem bocsátani, teljesen lehetetlenné tette a megoldást. A rendek tehát, nehogy az országgyülést e miatt minden eredményétől megfosztva lássák, középutat választának: Ráday t követségéről lemondásra birván, a sérelmet tényleg megszüntették. Midőn azonban az ellenzéki többség a követválasztás szabadságának további vitatásával felhagyott, egyszersmind ünnepélyes óvást tett a jövőre nézve ezen alkotmányos jognak törvénybe ütköző minden korlátozása ellen, s határozottan kijelentette: hogy a nemzetnek e szent és sérthetetlen jogára nézve a törvényekhez s törvényes gyakorlathoz különösen az 1832/6-ki országgyülésnek senki által kétségbe nem vont azon példájához, mely szerint Balogh János, bár hűtlenségi perbe fogatott, Barsnak mégis követe maradt, szorosan ragaszkodik. És midőn ezt szeptember 18-án kelt izenetökben a főrendeknek tudtúl adták, kijelenték azt is, miképen látván, hogy a szólásszabadság feletti tanácskozások még hosszúra terjedhetnek, azon reményben, hogy az egyesség ez iránt is létesülni fog, a szólásszabadsági sérelmet a kir. előadásokra vonatkozó felirattól hajlandók elválasztani. Ezentúl már csak némi csekélyebb nehézségek késleltették még egy ideig a felirat elküldését, melyek végre eloszlattatván, a kir. előadásokra vonatkozó első felirat október 31-én az előleges sérelmekkel együtt valahára felterjesztetett.

A pesti sérelem megszüntetése.

1839. Ugyanazon tárgyak valának ezek, melyeket már az elébbi országgyülések történelmében, mint előleges sérelmeket, említettünk, s melyeknek főbbjei a következők: Erdély és Galiczia visszakapcsoltatása; a magánosok pénzbeli visszonyainak, a mennyiben azokat az 1811-ki államfinánczbukás megzavarta volt, igazságos rendezése; a só árának, mint közvetett adónak, meghatározását illető nemzeti jog helyreállítása; az egyházi javak törvénytelen megadóztatása; a katonai végvidék polgári állásának alkotmányos rendezése stb. De — említsük mindjárt itt — ezen alkalommal sem lett sikeresebb a felterjesztés. A kormány arra csak az országgyülés végnapjaiban válaszolt; s válasza most sem volt kielégítő, az orvoslatot különféle ürügyek alatt most is megtagadván.

Országgyülési hírlap. Mi alatt a pesti sérelem szőnyegen forog vala, a szólásszabadság és a törvényhozási nyilvánosság kérdése is élénken foglalkodtatá mind a két ház tagjait. Mi elébb is emezt illeti, már a múlt országgyűlés alatt is sokáig, de sükeretlenül sürgették a rendek egy országgyülési hírlapnak megelőző vizsgálat nélküli kiadhatását. Jelenleg ismét közlének e tárgyban a főrendekkel egy törvényjavaslatot; melyet azonban ezek felterjeszteni most is vonakodtak, okúl adván, hogy e tárgyat csak akkor lehetend eligazítani, midőn a sajtó kérdése egész kiterjedésében fog tárgyaltatni. A rendek e tüzetes tárgyalásra is hajlandók voltak ugyan; de míg ez megtörténhetnék, addig is létesíteni kivánták az országgyűlési hírlapot. Hogy tehát ebben könnyebb szerrel czélt érhessenek, Batthyáni Lajosnak, a főrendi házban tett indítványa szerint, egyelőre elégeltek egy oly hírlapot is, mely minden vitatkozó czikkek kizárásával, egyedűl a nyilvánosan elmondottak hű előadására szorítkoznék.

A rendi ház többsége ez értelemben meg is készíté az üzenetet a főrendekhez. Midőn azonban ez üzenet jun. 21-kén az országos. ülésben szőnyegre került, és Szerencsy

kir. személynök, azt ostromolva, egyebek közt mondaná, hogy azt azért is mellőztetni kivánja, mivel belevág a számos törvények által elismert előleges censurába: egész vihar támadt a rendek házában. Többek közt Klauzál Gábor, Csongrád megyei követ, egy szintoly heves, mint alapos rögtönzésben megmutatván, hogy a most divatozó censurának a törvényekben semmi nyoma, — s annál fogva e jogot a nemzet magának tartotta fel —: az elnök amaz állítása ellen, mintha a censura törvényes volna, ünnepélyesen tiltakozik, s óvását a jegyzőkönyvbe is felvétetni kivánja. Feláll erre az egész ellenzéki többség, s egy hangos „Mindnyájan!" felkiáltással Klauzál óvását a ház végzésévé emeli. Hasztalan erőlködik aztán az elnök érvényt szerezni a maga állításának; hasztalan ösztönzi a conservativ pártiakat is a maga támogatására: mindössze is csak két követ szóllal fel a censura védelmére; a többiek valamennyien az óvást pártolják, s az üzenetet is átküldetni határozzák a főrendekhez. 1839.

A főrendek azonban a nyilvánosságnak nem barátai, az üzenetben foglalt szerény kivánatot is ellenzették. Voltak köztük is többen, kik a személynök példája után, nem kételkedtek állitani, hogy a kormány, bár az iránt törvény nem rendelkezik, a megelőző censurát teljes joggal gyakorolja; sőt a szabad sajtó elvét általában is megtámadták. Ennek következtében, bár csak mellékesen, mind a két házban heves vitatások fejlettek ki a sajtó általános szabadságának kérdésében. A főrendeknél azok ellenében, kik a censurát jogosan létezőnek állitani nem átallák, Batthyáni Lajos, — miután alaposan megmutatta, hogy mind azon jogok, melyek a kormánynak törvény által át nem adattak, alkotmányszerüleg a nemzet sajátjai maradtak, melyeknek gyakorlatában tehát ezt jogosan nem is lehet korlátolni, — azon kérdést intézte a censura bajnokaihoz: „vajjon nem szégyenlenek-e a censura paizsa alá vonulva, oly menedékhez folyamodni, mely a védelmet honfitársaik legnagyobb

1839. részétől egyoldalúlag megtagadja; önmagokat pedig csak azon paizszsal védheti, mely megől a gyáva firkászok csoportja, mint biztos rejtekből, lövi szét a fegyvertelenekre fizetett nyilait?“

De mind hasztalan: a főrendek nyilvánosságtól iszonyodó többsége az ellenzék ama szerény kivánatát is meghiusította. És így, mivel a sajtó kérdésének tüzetes tárgyalása annyi egyéb fontos tárgyak mellett, ezen országgyülés folytában, idő hiánya miatt szőnyegre nem kerülhetett, az országgyülési szabad hírlap ügyét sem lehetett kivívni. Annyi haszna mindazáltal mégis lett a sajtószabadság vitatásának, hogy a kormány tanácsosnak látta némileg megtágítani a közvélemény által oly hangosan kárhoztatott censura korlátait. Megengedte a hirlapoknak, hogy mind a kerületi, mind az országos ülésekről kimerítőbb tudósítást adhassanak; sőt egész beszédeket is közölhessenek; de — mi é kormányengedményt különös színben tüuteté fel — a szónokok megnevezése nélkül. Azonban e kicsinyes korlátozás mellett is nagy hasznára vált a közügynek az ellenzék által kivívott engedmény; mert ennek következtében az eddig nyilvánosságra vagy épen nem, vagy csak mint a múlt országgyűlésen, Kossuth irott lapja által, igen szűk körben, jutott kerületi ülések tanácskozmányai is, — mik pedig, minthogy a kérdések azokban hányattak meg részletesen s döntettek el, épen a legfontosabbak valának — a nemzetnek ezentúl bőségesen tudomására estek.

A kerületi napló ügye. A kerületi ülések e fontossága inditá a rendeket mindjárt a gyülés elején arra is, hogy miként az országos, úgy e kerületi ülések tárgyalásairól is rendes naplót vezessenek. E határozat következtében mind a gyorsirók, mind a nyomtatás iránt megtétettek a kellő intézkedések. A kormány azonban ebben is gáncsoskodék; a nyomtatást a bár törvénytelen, de tényleg fennálló censurai szabályok és gyakorlat szerint meggátolván. A sajtó szabadságán ejtett ezen ujabb sérelmet

is hasztalan ügyekeztek a rendek felterjeszteni a királyhoz; a főrendek számos üzenetváltások után sem egyeztek meg a rendek feliratai javaslatában; s így a kerületi napló nem is létesűlt az országgyűlés alatt. 1839.

A főrendi napló.

Szerencsésebbek voltak a rendek ama követelésökben, hogy a főrendi tábla köztanácskozásairól is vezettessék nyilvános napló. A felszólítást, melyet ez iránt a főrendekhez intéztek vala, az ellenzékieken kivűl Dessewffy Aurél, Lonovics József püspök s több conservativek is pártolták. A fiatal conservativ pártiak, értelmiségök s ékesszólásuk tudatában általán véve óhajtják vala, hogy szellemi tehetségeik, erkölcsi súlyok nyomai mennél nagyobb nyilvánosságra jussanak. A főherczeg nádor azonban egyáltaljában nem volt pártolója a naplónak, mely elnöki eljárását tetemesen megnehezítendő s korlátolandó vala. Az eddigi szokás szerint, melytől, mint fentebb megjegyzők, csak kétszer — a valláskérdés és a pesti állandó híd tárgyában — tért el a múlt országgyülés alatt, ő nem számitá, hanem az ország zászlós hivatalnokainak s a megyék főispánjainak nyilatkozatai szerint, mérleglé a szavazatokat. Mivel pedig e szokást, a napló által előidézendő nyilvánosság mellett folytatnia többé nem lehetett, s kénytelennek látá magát, — ha csak féltékenyen őrzött népszerűségét koczkáztatni nem akarja, a szavazatokat ezentúl minden kérdésnél számítani: alattomban minden módon ellenzé a napló létrejöttét. De végre az, Batthyáni Lajos erőteljes felszólalása következtében a diéta vége felé valahára mégis életbe lépett.

A szólásszabadság kérdése.

A pesti sérelem elintézésében csak azért volt engedékeny a rendi ellenzék, hogy a szólásszabadság s e miatt elitéltek vagy perbe fogottak ügyében annál biztosabban czélt érhessen. A szólásszabadság jogának teljes kivívására azon meggyőződés ösztönzé az ellenzéket, hogy e jog szabad gyakorlata múlhatatlan feltétele szintúgy az alkotmányos szabadságnak, mint a nemzeti kifejlődés és haladás ügyének; s mind addig sem a nemzet politikai független-

1839. sége, sem a személybátorság biztosítva nincs, míg azon eljárás, melyet törvényszékeink a Lovassy, Kossuth, Wesselényi s mások ellen indított közkeresetekben követtek, s az elvek, melyeket hozott ítéleteikben felállítottak, a kormány által vissza nem vonatnák. E fontos kérdés tárgyalását tehát a rendek már a Ráday-ügyben folyt viták alatt megkezdették.

„Már a múlt országgyülésen 1835-ki junius 22-én gyászos szózat hangzott e teremben, átrezgő a hon széles téreit — igy kezdé meg a vitatást e felett a junius 24-kei ülésben egy ellenzéki követ. E szózat a szólás eddig gyakorlott szabadsága felett hangzott, sujtólag és életbe vágólag egyszersmind; mert először lőn kárhoztatva a szabad szó, mely 1834-ki dec. 4-én, Szatmár megye közgyülésén, a megyei követeknek adandó utasítás felett, egyik nagy érdemű hazánkfia, b. Wesselényi Miklós által alsó néposztályaink ügyében emeltetett. A másik gyászszó szintén e teremben hangzott el a szabad szólás felett, midőn Bars megye követe, Balogh János, országos ülésben mondott szavaiért Wesselényivel együtt hűtlenségi perbe vonatott. Ugyanakkor történt az is, hogy egy megye azért, mert közérdekű tárgybani utasítását többi testvéreivel közölte, királyi biztosság alá vettetett. És az akkor országosan egybegyült rendek, a szólás szabadságát az alkotmány védpaizsának tekintve, felszólaltak s ő felségét a súlyos sebek orvoslása s az alkotmány függetlenségének fentartása végett egy feliratban akarták megkérni; de e felirat a főrendek ellenszegülése miatt e tárgyban váltott tizenhét üzenet után sem juthatott a fejedelem szine elébe. A rendek a szólásszabadsági sérelem orvoslásának alapját a múlt országgyülésen vetették meg: ott kell tehát most kezdenünk, hol akkoron végződött.“

Három hosszú napig folyt ezen első tárgyalás alkalmával az érdekes vita, gazdag a fájdalom sajtolta éles nyilatkozatokban s keserű kikelésekben a kormány s kivált

a főtörvényszékek ellen, melyek a kényuralom készséges eszközéül szolgáltak. Sokan nemcsak a törvénytelen ítéleteket megsemmisíttetni, hanem a hivatalukkal visszaélő birákat is feleletre vonatni kivánták. A conservativ pártiak, nehogy a szenvedélyek még inkább felfokoztassanak, magok sem tagadták ugyan, hogy hiba követtetett el; de a birói függetlenséggel megférhetlennek látták a birák feleletre vonatását s csak azt javaslák, hogy a könyek mielőbbi letörlése, a foglyok kiszabadítása végett kérelem intéztessék a királyhoz; a jövőnek pedig ilynemű történetek ellen biztosítása végett új, a régieknél világosabb törvények alkottassanak. Az ellenzék azonban sem kegyelmet kérni nem akart, hol jogot vélt követelhetni, sem új törvényt nem hajlott alkotni oly tárgyban, hol a régieket, ha pontosan megtartatnak, elégségeseknek látá. De a birák feleletre vonatását s az itéletek megsemmisítését sem kivánta a többség, s végre is oly feliratban egyezett meg, melyben mind azok, mik a szólásszabadság tekintetében sérelmesek, előadatván, őszinte nyiltsággal jelentessék ki: hogy a felhozott esetek felette sérelmesek, s a birói itéletek törvénytelenek; mert az 1791-diki 12-dik t.-cz. szerint a végrehajtó hatalom csak a törvények értelmében gyakorolható, s a biróságok csak a törvény szerint, nem pedig az ellen mondhatnak itéletet. Bizodalommal kérjék meg ennél fogva ő felségét, hogy az előszámlált sérelmeket orvosolni, azoknak következményeit teljesen megszüntetni, s a nemzetet az önkény ellen minden oldalról biztosítani méltóztassék. Hogy pedig a főrendek, kik a múlt országgyülésen a szólásszabadság sérelmét a trónhoz feljutni tizenhét üzenet után sem engedték, meggyőzessenek, miképen a rendek most e tárgy eldöntésétől függesztik fel az országgyülés eredményét: a felső táblához intézendő üzenetökben ezen kérdésre is kiterjesztendőnek határozták ama záradékot, hogy míg e sérelem orvosolva, a perek megszüntetve, az elitéltek

1839.

1839. szabadon bocsátva nem lesznek, mind addig semmi más tárgyalásba nem fognak ereszkedni.

Az ellenzéknek azonban még egy kemény tusát kellett vala vívni a jul. 3-kán s 4-kén lefolyt zajos országos ülésben, hogy a kerületi ülés e határozatát fenntartassa. Mivel az elnöklő kir. személynök a kormánypártiakkal minden erejét megfeszíté, hogy a kir. tábla eljárását a kérdésben forgó perekben igazolja: az ellenzék részéről még sokkal hevesebb kikelések, keserűbb vádak hallattak, mint a kerületi ülésben, e főtörvényszék ellen, mely nem igazolható vádak alapján a szólásszabadság nagy sérelmére itélte el a vádlottakat. És midőn a kir. személynök előadá, hogy csak mérséklett s a kormány iránti bizalom s engedékenység folytán remélhető a foglyok szabadon bocsátása, maga Deák is ugy nyilatkozott egy nagy hatású beszédében, hogy „bár senki keble nem vérezhet inkább, mint az övé, ha visszatekint a legközelebb történtekre; de kötelességének érzi, keble fájdalmát a közérdeknek, a haza boldogságának feláldoznia, s biztositást szereznie küldői s a haza számára a szólásszabadság iránt. A baráti érzelem feláldozásával is kinyilatkoztatja tehát, hogy míg e nemzeti sérelem orvosolva nem lesz, addig az ellenzék semmi más tárgyba nem avatkozhatik.“ A kir. személynök a második napon kénytelen lőn ugyan, a többség értelme szerint, végzésül kimondani, az elébbi határozat fentartását; de az országos ülést, melyben a tárgy feletti tanácskozás folytattatnék s az illető felirat és üzenet megállapíttatnék, julius 5-én megtartani elmulasztá; s midőn a rendek hozzá e miatt kérdést intéztek, azon okát adá a gyülés elhalasztásának, hogy a nádor, mint az országgyülés törvényes elnöke, figyelembe vévén némely tegnap mondott, a főtörvényszékek ellen oly keserűen kikelő beszédeket, azokról elébb kimeritő tudósitást kiván s tanácskozni akar.

E körülmény újra felháborítá a kedélyeket. Hertelendy Károly, Zala követe, egy heves beszédben tagadta,

hogy joga volna az elnöknek a függő tanácskozásokat félbeszakasztani; a naplóba ez ellen óvást kér igtatni; s mivel a gyülés csak azért halasztatott el, mert a mondott beszédek nem tetszettek, az esetet, mint a szólásszabadság új sérelmét, külön felirat által kivánja a trón elébe vitetni. A többség ezt nyomban határozattá is teszi; de mielőtt az foganatba vétetnék, a kerületi elnökök, Nagy Pál indítványa szerint, a nádorhoz küldetnek, tudtára adni, hogy a rendek, bár teljes tiszteletben tartják az elnöki jogokat, de a függőben lévő tanácskozások félbeszakasztását jogául el nem ismerik: kérik tehát őt, tartassa meg az országos ülést. A követség azonban tagadó válaszszal tért vissza. „Mi a dolog formáját illeti, — mondá a nádor — az országos ülések megtartása, elhalasztása s félbenszakasztása kétségtelen elnöki jogaihoz tartozik; a dolog lényegét illetőleg pedig, mivel némely beszédek által a kir. tábla megsértetett, s e tábla a törvényhozó test kiegészítő része: elnöki kötelessége lévén felügyelni, hogy jogaiban csorbulást senki ne szevedjen, mielőtt a gyülést folytattatná, a mondottak felett tanácskozni kiván.“ 1839.

Csak julius 12-én derült fel teljesen az országos ülések elhalasztásának oka. A nádor elnöklete alatt vegyes ülésben egy kir. leirat olvastatott fel, melyben ő felsége kijelenti, hogy az 1790-ki 12-dik t.-cz. értelme szerint, királyi tiszte által felhíva érzi magát, roszalni ama kifejezéseket, melyekkel a jul. 3-ki s 4-ki ülések folytában a királyi táblát megillető tisztelet megsértetett; egyszersmind inti a rendeket, hogy a kitűzött tárgyalási rend szerint minél gyorsabban tanácskozzanak. De alig hangzék el a feddő szózat, Pázmándy Dénes, Komárom megye követe szót kér, s a leirat ellen s az országgyülési rendtartást illető (1625: 62. és 1723: 7.) törvények értelmében óvást tesz; mit a rendek köz felkiáltással elfogadván, az irományok közé tétetni határoztak.

1839. Ezen előzmények után senki sem remélheté ugyan, hogy a főrendek minden ellenvetés nélkül elfogadják a szólásszabadság kérdésében hozzájok átküldött felirati javaslatot; de azt még sem várták a rendek, hogy a főrendi többség a sérelmet okozott kormányrendeleteket s a törvényszékek eljárását helyeselje; a kormány jogairól és a birói hatalomról pedig oly elveket állítson fel válaszában, melyeknek ösvényén, minthogy a kormányi és birói kettős önkényre vezetnének, egyesülést a két tábla közt sem reményleni, sem óhajtani nem lehetett. E válaszban egyébiránt a főrendek arra szólíták fel az alsó házat, hogy mellőzve az elvek vitatását, panaszló felirás helyett egyszerűen esedezzenek ő felségénél az elitéltek szabadon bocsátásáért; aggodalmak megszüntetése végett pedig a fenforgó kérdésekről új törvényt alkossanak.

A főrendek többségének ezen, kényuralmat pártoló válasza nagy ingerültséget ébresztett a rendek ellenzéki többségében. Ők ugyan örömmel alkottak volna új törvényeket, melyek a nemzet legszentebb alkotmányos jogait s minden szebb kifejlés feltételeit, a szabad szólást, nyilvánosságot és személybátorságot biztosítsák; de ily törvények alkotására mind addig, míg a kormány elkezdett sérelmes rendszerét folytatta, míg a főrendek a birói s kormányi hatalomról ily absolut irányú, kényuralmi elveket vallottak, semmi remény sem lehetett. És e tekintetben, ily körülmények közt, csaknem gúnyt foglalt magában a főrendek üzenete. De ha mind ez máskép volt volna is: egy új törvény alkotását, — mi magában még koránt sem orvosolta volna a fenálló törvényeken ejtett sérelmet, a rendek egyátaljában nem tartják vala elégségesnek. Meggyőződve voltak, hogy a nemzetet nem újabb és újabb törvények felhalmozása, hanem egyedül az erkölcsi erő, mely fenálló törvényeinek szentségét tiszteletben tartatni tudja, képes biztositani önkény ellen. Következőleg úgy vélekedének, hogy önmagok csökkentenék a törvények e tiszteletét, ha

a helyett, hogy a fenálló törvény sérelmének orvoslatát sürgetnék, csak újabb, szintoly könnyen megsérthető törvényt alkotnának. Mindennek előtt tehát a sértett törvény tekintélyének helyreállítását, s a sérelem minden következéseinek megszűntetését látván szükségesnek: egy erélyes és kimerítő üzenetben fejték ki nézeteiket mind azok iránt, mik e tárgyat átalánosan, s mik különösen azon elveket illeték, melyeket a főrendek többsége a birói hatalomról s a kormány jogairól felállított. Felhordtak ez üzenetben minden érvet s okerőt, mit e tárgyra nézve a törvény betűje s az alkotmány szelleme magában foglalt. Megmutatták különösen, hogy puszta szóval, bár mily szabad legyen is az, rendőri fenyítésre méltó tiszteletlenséget igen, de hűtlenséget elkövetni egyátaljában nem lehet. Mert, minthogy régiebb törvényeink s alkotmányunk szelleme szerint a király tanácsosai felelősek; s a király és kormány ennél fogva külön politikai fogalmak: mind az, mi szóval a kormány ellen mondatik, nem a királyt, hanem, a kik által kormányoz, tanácsosait sujtja. És minthogy a tanácsosok kormányeljárása felett a nemzet ellenőrködési joga kétségbe nem vonható: büntetni lehet ugyan a szabad szólás által elkövetett vétket birsággal; — a minthogy azt törvényeink valóban huszonnégy ezüst girával rendelik is büntetni: de hűtlenség vádja alá ily vétek soha sem eshetvén, „notapert“ semmi esetben sem vonhat maga után. 1839.

Ily értelemben szólott az ellenzék a felső házban is, midőn ott a rendek ezen üzenete tárgyaltatott. „Kezünkben — ugy monda egyebek közt Batthyáni Lajos, — kezünkben a törvényt, sziveinkben pedig jogunk helyességének tudatát hordván, kivánjunk igazságot kegyelmes urunk királyunktól azon szolgái ellen, kik azt merik remélni, hogy tetszhetnek a fejedelemnek, ha a hű magyar ellen mind azt elkövetik, mi egy nemzetet lealacsonyit, bizodalmát elfojtja, ragaszkodását gyöngiti, sőt magát az ország nyugalmát is felháboritja .... Ha urok dicsősége inkább szivökön

1839. fekszik, mint önmagok status quo-ja, lépjenek bátran a trón elébe, midőn igazolásra van szükség, és ne rejtsék el magokat a trón mögé; annál kevésbbé azonosítsák magokat a király szent személyével s tegyék ki őt azon népszerűtlenségnek, mit egyedül ők érdemelnek..." Hasonló erélylyel szólalt fel Széchenyi István is, kit egyébiránt ellenzési túlságról vádolni, senkinek sem juthatott eszébe. „Bajaink okát — ugymond — én nem annyira az emberekben, mint heterogen összeköttetésünkben találom, t. i. hogy nekünk alkotmányunk van, Ausztriának pedig nincs. De épen mert ez így áll, valamint kötelességünk alkotmányunkat szeplőtelen épségben tartanunk fenn: ugy a kormánynak is tiszte volna és érdekében is állana, ha velünk összhangzásban akar élni, alkotmányos kifejlésünket őszintén elősegélni. Ezt azonban nem cselekszi; mit csak az által is sajnosan tapasztalunk, hogy ezen országgyülésnek kezdete óta annyi rágalmakat enged, sőt parancsol ellenünk iratni fizetett emberei által, mikép tisztán láthatjuk szándékát, hogy a külföld közvéleményét iparkodik ellenünk gerjeszteni. Ha visszatekintek mind azon méltatlanságokra, melyeket a diéta alatt azon érzéssel valék kénytelen olvasni külföldi lapokban, hogy ezekre egész kiterjedésben s tökéletesen megczáfolólag nem lehet, nem szabad válaszolni: akkor, megvallom, forrott ereimben a vér. Az vala a többi közt egy sora ezen ingerlő czikkeknek, hogy csak bizonyos zsilipeket volna szükség felhúzni, s vége volna az ország egész privilegiált arisztokratiai részének. Valóban gyönyörű modor az összebékéltetésre, kivált ott, hol annyiszor hozatik elő a legitimitás szentsége! Ha visszatekintünk Mária Terézia idejének egy bizonyos pillanatára, mely következménye vala az el nem korcsosodott régi magyar szellemnek; vagy ha az újabb kor eseményeit akarjuk emlékezetünkbe idézni, mikor Európának óriás hóditója kisértetbe akará hozni nemzetünk fejedelméhez vonzó hűségét: akkor tán mi is mondhattuk volna:

csak bizonyos zsilipet kellene felhúzni, és — — a méltóságos főrendek értik, mit akarok mondani. De honunkban egyetlen bűnös sem találkozott, ki ily gondolatra fakadt, mit nemzeti büszkeséggel említhetek; egyuttal kijelentvén, hogy minekünk magyaroknak sem kikopott fizetett poéták [1], sem vándorló herczegek [2]) tanácsára vagy intésére szükségünk nincs, hogy kötelességünket fejedelmünk és honunk iránt teljesítsük. . . ." „A kormány valamint felhagyott minket elnémetesitő eszméivel, ugy hagyjon fel minden összeolvasztási szándékaival is; mert ezt többé nem eszközölheti. Meggyilkoltathatunk talán; de a többi ausztriai tartományokkal egybeolvadni soha nem fogunk; sőt az is kérdés: meggyilkoltathatunk-e? Én nem hiszem. Nemzetünknek jövendője van; ilyest pedig, ha nemzetet illet, egyesek vagy egyes combinatiok meg nem semmisíthetnek," stb. 1839.

De a főrendi tábla a keblebeli ellenzék s a rendek czáfolhatatlan okoskodásaira sem engedett. A kormány nem akarta bevallani követett rendszerének törvénytelenségét; a főrendi többség tehát, mely a kormánynyal szoros kapcsolatban állott, a sérelem orvoslatának eszközlését már az első lépésben meggátolta. És így folytak a viták hónapokon keresztül. Minden hazafi szorongató aggodalom közt várta a kétes jövendő kifejlését; mert lassanként azon fokra jutott a dolog, hol megállapodni nem lehetett többé; s vagy a kormány kényuralmi rendszerének, mely a törvényt megsértette, kellett megváltozni, s a törvény tekintélyének a perek megszüntetése, s a foglyok szabadon bocsáttatása

[1]) Érti Zedlitz német költőt, ki ez időben, a bécsi kormány meghagyása szerint, az augsburgi „Allgemeine Zeitung"-ban e czím alatt: „Pia desideria", bár a jóakarat palástja alá burkolt, de igen ellenséges szellemű czikkeket irt a magyar nemzet ellen.

[2]) Itt meg Pükler-Muszkau herczeget sujtja, ki miután Magyarországon néhány nap alatt keresztül utazott vala, felhivatva érezé magát, kétségtelenül a Bécsben vett sugallatok következtében, több hírlapi czikkben Recipé-ket irni az ország meggyógyítására.

1839. által helyreállíttatni; vagy győzni a kényuralmi rendszernek, — minek következéseit egyelőre kiszámítani nem lehetett. A rendek ennél fogva állhatatosan sürgették az orvoslatot követelő felirat felküldését. De a főrendek megátalkodása sem volt csekélyebb; s a vita mindinkább enyésző reménynyel folyt az ellenzék, mondhatni, a nemzet részéről, miután a magában csekély számú conservativ párttal az egész nemzet közvéleménye s óhajtása állott szemben.

Az ügy ezen állásában nehogy az országgyülés czélja végkép meghiúsúljon, a főherczeg nádor mindenkép ügyekezett a két tábla közti ellentétet kiegyenlíteni. Első lépésül kisérletet kivánt tétetni a főrendi tábla által az iránt, vajjon nem volnának-e a rendek arra birhatók, hogy a foglyok megkegyelmezése és szabadon bocsátása iránt egyszerű kérelmi feliratot terjeszszenek fel ő felségéhez? A kisérletet Majláth országbiró, Dessewffy Aurél és Jósika Samu conservativ párti vezérek is melegen pártolták; minek következtében a főrendek egy üzenetökben kijelentették: miképen készek megegyezni abban, hogy az országgyülés, felhagyván a sérelem panaszlásával s a szólásszabadsági elvek vitatásával, a szenvedők, foglyok és bepereltek mellett kérőleg szólaljon fel. „És a legbuzgóbb részvétnek meleg érzéke, a barátság és szeretet édes kötelességei hatalmas ösztönül szolgáltak a rendeknek is arra, — úgymond szép követjelentésében Deák Ferencz, — hogy a szenvedők sorsát enyhíteni, az elveszett szabadságot nekik visszaszerezni, s őket a hazának visszaadni minden úton ügyekezzenek. De egy szentebb és nagyobb kötelesség állott előttök, melynek hatalmas szavánál minden egyéb érzelmeiknek el kellett némúlni, s ez a kötelesség a haza iránti kötelesség volt . . . Egyes polgárok sorsának enyhítésére a nemzet jussait oda nem adhatták; s a polgári szabadság sérelmeit elhallgatni véteknek tartották még akkor is, midőn annak fentartásához a reménynek utólsó szikrája

is elenyészett; mert ugy vélekedének, hogy a mit a hata- 1839.
lom ront meg, az ismét feléledhet; de a mit a nemzet könnyelmüsége önként odavet, vagy gyávasága elhanyagol, azt visszaszerezni ritkán lehet. . A nemzet sérelmeinek panaszlása helyett kegyelemért esdekelni, annyi lett volna, mint a történteket tettleg helyeselve, vétek bélyegét nyomni a szenvedőkre, s a nemzeti jogok árán szerezni nekik szabadúlást. Ilyen áron szabadúlni kínosabb lett volna nekik is a szenvedésnél."

A rendek e véleményét erélyesen támogatták a főrendi ellenzék szónokai is a felső házban. „Az igazság és honszeretet azon vértanúinak, — ugymond egy hosszú beszédében egyebek közt Batthyáni Lajos — kik önszabadságukat hazájok igazaiért oly dicsően feláldozták, tartozunk azzal, hogy tekintsünk arra is, vajjon megörvendeztetné-e őket a szabadság, ha oly áron kellene azt megváltaniok, minő tőlünk kivántatik? Nem válnék-e nekik az édes szabadság keserű fájdalommá, ha arról kellene meggyőződniök, mikép az avval vásároltatik meg, hogy a nemzet megtagadja azon elveket, melyeknek kivívására ők legbecsesb idejöket szentelték, jóllétöket feláldozták s életöket koczkáztatták. Lépjen elönkbe ama számkivetett Regulusunk, (Wesselényit érti, kinek, mint tudjuk, a kormány megengedte, hogy fogsága idejét súlyos szembaja miatt Graefenbergben tölthesse) és kérdezzük őt magát! De hiszen van-e köztünk csak egy is, ki nem volna meggyőződve, hogy ezen „honárnló" készebb leend említett szellemi elődjének sorsát tűrni, mintsem hogy életének éltető elemét, a szabadságot, nemzete szabadságával váltsa meg." De mind hasztalan; a főrendi többség tágítani egyátaljában nem akart.

Igy folytak a viták és üzenetek még hosszú ideig a süker minden reménye nélkül; mert valamint a főrendek ellenzésökben nem lankadtak, ugy a rendek sem álltak el ama határzatoktól, hogy míg e sérelem orvosolva nem lesz, mind addig nem bocsátkoznak az újonczok megajánlásának tágyalásába. E feszült viszonyok közt végre a nádor egy

1839. újabb kisérletre határozta el magát, hogy lengővé tegye a megfeneklett ügyet. Magához hívatá Deák Ferenczet, s azon feltétel alatt, ha a rendek az újonczügy tárgyalását megkezdik, megigéré neki, hogy kieszközli Bécsben a foglyok szabadon bocsátását. Deák elfogadta a feltételt, s az igéret gyors teljesültének reményében a rendek meg is kezdték valahára az újonczok tárgyalását. E mellett azonban üzeneteiket is folyton váltogatták a főrendekkel a szólásszabadsági sérelem felett. A czél mindazáltal most sem éretett el.

Miként a rendek s főrendi ellenzékiek érvei, sürgetései s kérelmei, akként sükeretlenek maradtak a főherczegnádor lépései is, melyeket a nehéz kérdés megoldása végett tett. A főherczeg meggyőződve, hogy a nemzet köz kivánatának pártolása népszerüségét, melyre, mennél inkább haladt a korban, annál féltékenyebb lett, igen emelendi: hogy a meddő vitatásokat valahára óhajtott végre vezesse, igérete szerint meg is tette Bécsben a közbenjárást. A kanczellár pártolá őt, de erélytelenül; Cziráky miniszter és Somsich államtanácsos ellenben azt minden módon ügyekeztek meggátolni; s így a közbenjárás sükeretlen maradt. Más részről a conservativ párt tagjait is egyenként ügyekezett engedékenységre hajlitani. De ezeknek határozott utasítása volt Bécsből, hogy semmi egyezkedésre ne hajoljanak, mivel remélni lehet, hogy a rendek állhatatossága, miként a múlt országgyülés alatt az örökváltság tárgyában történt, végre is kifáradand. Nem is mulasztá el a kormány mozgásba tenni a csábításnak, ármánynak s vesztegetésnek minden nemeit, hogy az ellenzéki többséget a rendek tábláján leolvaszsza. A követeket, kiknek utasítása tág magyarázatot engedett, kormányügynökök törekedtek körülhálózni és szavazatuk megváltoztatására birni. Azon megyékben, melyek e tárgyban határozott, semmi alkut nem engedő utasítással látták volt el követeiket, a főispánok s más kormánypártiak mindent elkövettek, hogy a megyét az utasítás e pontjának megváltoztatására hajlandóvá tegyék. A fon

dorlatok nem is maradtak mindenütt sükeretlenek. Több megye, attól tartván, hogy az országgyülés különben egészen eredménytelenné válik, többé kevesbbé módosította eredeti utasítását. És így történt, hogy a rendi táblának ama záradéka, mely az országgyülés elején akként vala felállítva, hogy a rendek e sérelem tényleges orvoslatáig más tárgyról még csak tanácskozni sem fognak, idő haladtával több izben változást szenvedett, s a pótlék-utasítások által mind szükebb korlátok közé szoríttatott. Eleinte csak oly egyes tárgyakat vettek ki a rendek e záradék alól, melyeknek e gyülésen bevégzését a nemzet közkivánatával egyezőnek tudták. Majd beereszkedtek a királyi előadásokba is, de nem oly rendben, mint előterjesztettek; hanem a Dunaszabályozásra vonatkozó harmadik pontot vették tárgyalásba, ugy mindazáltal, hogy a főrendekhez a sérelem orvoslata előtt ez se küldessék át. Utóbb még összébb szorítva a záradékot, azt határozták, hogy a bevégzett tárgyak tanácskozás végett áttétessenek ugyan a főrendekhez; de a királyhoz ne terjesztessenek fel sanctio végett. Mennél tovább folyt a két tábla közt a vitatkozás, annál nagyobb reménye támadt ilyképen a kormánynak, hogy a többség végre a rendeknél is megbukik. Ezt várta, erre számított a conservativ párt is a főrendeknél. Hasztalan kiáltott fel egy beszédében Batthyáni Lajos: „Neveink becsületére kérem és szólítom fel a főrendeket, ne speculáljunk mi a végre bekövetkezhető elbágyadására a törvényhozás egyik részének, azon résznek, mely e kérdésben már két országgyülésen keresztül tartóztatja vissza diplomatikai öngyilkolásunkat, a mostani ivadék gyalázatát s a jövő kor átkát. Örüljünk inkább ezen ellenszegülésnek: ennek sikerült oly sokáig feltartóztatni ama csapásokat, melyeket a mi elámításunk vezetett... Ne vágyakodjunk tovább oly győzedelem után, melyet nekünk e tárgyban, mint a főrendek is jól tudják, most már csak egy igen ocsmány szó szerezhet meg; és ne ismételjük azon gonosz imádságunkat,

1840. melyet csak haragjában hallgathatna meg a magyarok istene."

De a főrendi többség nem hagyott fel számításával a rendek ellankadására. És valóban, mind nagyobb aggodalom szállhatá meg a hazafiakat, hogy, miként Deák mondá, — a kitűrni nem tudás átka még súlyosabb csapással is sujthatja a hazát; hogy annyira el fog lankadni a sükeretlen küzdésben kifáradt nemzeti buzgóság, miszerint a többség végre eláll a felirás lényegétől; vagy oly módosításokat tesz benne, melyek által a sértett törvények melletti buzgó felszólalás puszta kérelemmé válandik; s ekkép a nemzet önmaga dúlja fel legszentebb jogait, melyeket a hatalom megsértett ugyan, de meg nem ronthatott.

Az országgyülés tizedik hónapjában a sokszor módosított záradéknak csak azon utósó romja állott még fenn, hogy az újonczok iránt kelt országos végzés mind addig fel nem terjesztetik, míg a sérelem tényleg orvosolva nem lesz. A kormány ekkor, hogy a közvéleményt az országgyülés eredménytelenségének félelme által birja engedékenységre, márczius 14-én kelt leiratában kihirdette az országgyülés berekesztésének határnapját; e mellett pedig a megyékben is megkettőztette buzgalmát, hogy az utasításokban kedvező módosítást eszközöljön ki. A csel hatott. Bár mennyire küzdött is Deák még néhányad magával a rendek állhatatlansága ellen: a záradék ismét megcsonkíttatott; s a mi eddig oly formában állott fenn, hogy az újonczok iránti országos végzésnek felküldése a sérelemnek ne csak felterjesztésétől, hanem tényleges orvoslatától legyen felfüggesztve; s így annak ereje ne csak a főrendek, hanem a kormány ellen is szolgáljon: a legújabb pótló utasítások következtében akként módosíttatott, hogy az újonczok addig meg ne ajánltassanak, míg a felirat a főrendek által fel nem eresztetik. Az üzenet, melylyel a rendek e végzése a főrendeknek tudtúl adatott, már a huszonkettedik volt e tárgyban. S midőn az a felső táblán tár-

gyalás alá került, a főrendi ellenzék mindent elkövetett, 1840.
hogy a záradéknak e végromját megmentse, s a többséget a felirat elfogadására s felterjesztésére hajlítsa. De ez semmit sem kételkedék már, hogy az oly gyönge lábon álló ügy megdöntésére még csak egy lépés kivántatik a kormány részéről: engedni tehát most sem valának hajlandók.

E lépés nem sokára meg is történt. A nádor a tapasztalt nehézségek után sem szűnt meg Bécsben közbenjárni az amnestiáért. Erélyesen pártolák őt ebben Majláth országbiró, Dessewffy Aurél és Jósika Samu is. Dessewffytől sarkalva végre Metternich is hajolt Wesselényi és Lovassy megkegyelmezésére; de Kossuth amnestiáját Czirákyval és Somsichcsal együtt ő is ellenzé. A kormány azonban, mielőtt ezt hivatalosan tudatná, biztos akart lenni a maga czélja iránt. Hogy tehát a rendeket a szólásszabadság ügyében megnyugtassa, s ekkép eddigi makacs ellenzésöket megszüntesse, márcz. 24-én egy leiratot intézett az országgyüléshez, melylyel a király, a hosszú vitatásokba mintegy közbeszólva, a felirást megelőzte, s a szólás törvényes szabadságának sértetlen fentartását igérte. Beismerte a király azt is, hogy a szólásszabadságot az ősi alkotmány is biztosítja; nem különben, hogy azt, ki a törvényszabta korlátokon túllép, a törvény rendes útján kell feleletre vonni; a birói hatalom törvényes függetlenségét pedig ugy felülről mint alulról kérdés alá sem lehet venni.

A főherczeg-nádor e leiratot vévén azonnal magához hivatá Deák Ferenczet, s érzékenyen előadván neki a maga országos szolgálatait hosszú nyilvános pályáján, buzgón kéré őt, birná arra a rendeket, hogy a még fenálló záradéktól is elállva, feltétel nélkül terjesztenék fel a bevégzett tárgyakat. Tudatá vele egyszersmind, hogy a kormány kész, szabadon bocsátani a foglyok közöl Wesselényit és Lovassyt, Kossuthra nézve azonban fentartani kivánja az itéletet. Deák azonban válaszolá, hogy az ellenzék csak ő fensége azon biztatására bocsátkozott az újonczok tárgyalásába, hogy a foglyok kivétel nélkül szabadon bocsát-

1840. tatnak; ők tehát ettől semmi módon nem állhatnak el. A főherczeg ezt nagyon zokon vette s közlé Deákkal, hogy Metternich herczeg készebb még erőszakhoz is nyúlni, mintsem hogy egészen teljesítse az ellenzék kivánatát; midőn pedig látá, hogy a rendíthetlen hazafi e fenyegetésre sem tágít, megigérte végre, hogy újabban is írni fog Lajos és János főherczegeknek, kik a kormánynál legtöbb befolyással birtak.

Mi a kir. leiratot illeti, az abban kifejezett elvek megegyeztek ugyan a rendek nézeteivel, s ha a király, ezekből kiindúlva, a pereket megszünteti, s az elitélteket szabadon bocsáttatja: a rendek is megorvosolva látták volna a sérelmet, bár a leirat nem bocsátkozott is ki mind azon sérelmekre, miket a rendek felterjeszteni óhajtottak De mivel mind ez nem történt: a sérelmeket, melyeknek következései folyvást fenálltak, azon elvek puszta kijelentése által nem lehetett megszünteknek tekinteni. Miért is a rendek, eddig vitatott nézeteikhez szorosan ragaszkodva, huszonharmadszor is felszólították a főrendeket, ne gátolnák tovább a sérelem felterjesztését.

A kérdés ezen utósó stádiumában a főrendi ellenzék még egy végső tusában kisérlé meg, engedékenységre birni a conservativ pártot. „Ha méltóságtok az alkotmányos elvek kivánatainak megfelelni akar, — ugymond e tárgy feletti utósó beszédében a párt vezére, Batthyáni Lajos — most már kötelességökké vált engedni, ha mindjárt tiszta meggyőződésből maradtak is az eddig követett ösvényen... Minden két táblás alkotmánynak szellemében fekszik a felső táblának azon kötelessége, miszerint még meggyőződése ellenére is csatlakoznia kell az alsó táblához, mihelyt világosan látja, hogy a nemzet nagyobb részének rokonszenvét s véleményét nem képviseli; és csak ily engedékenység előzheti meg a korona és törvényhozás közti összeütközést, mely oly veszélyessé válhatnék a hazára. Csak ezen pillanatnyi lemondás a v e t ó r ó l, melyet mint több más, ugy a mi alkotmányunk is, csak belátásuk s hazafiságukban bizva,

enged a főrendeknek,... oldja fel őket a legiszonyúbb felelőség alól, mely őket terhelné, ha a kormány, mint már gyakran, engedve a hatalom kisértéseinek, oly lépéseket tenne, melyeknek következtében a gyermekek vére folyhat az apák politikai bűnei miatt.... Kezeskedik-e Méltóságtok azért, vajjon nem fog-e bizonyos esetben ismételtetni az 1823-ki év, s nem fognak-e teljesedni azon fenyegető szavak, melyeket e helyen nem rég ejtett egy magas tekintély, elárulván ez által, hogy, ha még tiszták volnának is a kezek, a hatalommali visszaélés eszméje mindazáltal már megfogamzott?... Szűnjék meg tehát valahára Méltóságtok a kormányt minden áron védelmezni; gondolják meg, hogy a királyi kiváltságokért túlvitt buzgalmokkal mind azon arisztokratiák által követett úton járnak, melyek ily módon mind magokat, mind a királyságot tönkre tették: parce qu'ils étaient plus royalistes que le roi....“ 1840.

A főrendi többség mindazáltal annak tudatában, hogy ez az utolsó ostrom, mely ellene intéztetik, akként magyarázván a kir. leiratot, hogy abban mind az amnestia, mind a jövőre szóló biztosítás benfoglaltatik, most sem engedett az ellenzék sürgetéseinek. A rendek tehát, meggyőződvén, hogy a két tábla közti egyesülés lehetlen, s mi több, már a tárgy lényegének bukásától is lehet félniök, és bizván abban is, hogy a nádor a Deák Ferencznek tett igérete szerint valamennyi fogoly szabadon bocsáttatását kieszközlendi: czélszerűbbnek hitték, a záradékot megszüntetni s az általa megakasztott tárgyakat megindítani. Ennek következtében azon országos határozatok, melyekben a két tábla már megegyezett, a királyhoz haladék nélkül felküldettek; a szólásszabadsági feliratot mindazáltal, bár ezentúl záradék nélkül, továbbra is fentartotta a rendek többsége, határozottan kijelentvén, hogy az előadott sérelmekre nézve kifejtett elveikhez szorosan ragaszkodnak s azoknak fentartását s orvoslatuk kivívását a jövő országgyűlés buzgalmának adják át.

1840.

Az amnestia által eszközlött kiengesztelődés.

Az amnestia, melyet a conservativ pártiak az említett kir. leirat megérkezte óta eleve híresztteltek, april 30-kán végre leérkezett a főherczeghez. E feletti örömében a nádor tüstént magához hívatá Deák Ferenczet, hogy az örömhirt eleve is tudassa vele, kinek állhatatossága s bölcs vezérlete legtöbbet tőn a nagy eredmény kivívásában. A főherczeg másnap mindjárt kihirdettetni szándékozott a leiratot. A bölcs hazafi azonban, mivel a leirat, bár teljes amnestiát ad, de a szólásszabadságot a jövőre bővebben nem biztosítván, a törvény sérelmét sem orvosolja teljesen, tanácslá a főherczegnek, hogy elállván a kihirdetéstől, egy vegyes ülésben csak élőszóval adja elő annak tartalmát. A főherczeg hajlott a tanácsra s a május 1-én tartott vegyes ülésben egyszerűen tőn jelentést, hogy a király april 29-én kelt végzése által megrendelte, hogy mindazon személyek, melyek a múlt országgyűlés kezdete óta politikai okok miatt perbe fogattak s jelenleg a rájuk kimondott büntetést szenvedik, teljes szabadságba helyeztessenek; a még folyamatban levő perek pedig megszűnjenek.

E jelentés május első napját a közönséges öröm és kiengesztelődés ünnepévé szentelte a nem sokára szétoszlott országgyűlésen szintugy, mint az egész hazában. Az öröm annál tisztább volt, minthogy a szenvedő polgárok a hazának a nélkül adattak vissza, hogy szabadságukat elvek megtagadásával, nemzeti jogok feladásával kellett volna megvásárolni. Nevelte az örömet az, hogy az amnestia bizvást annak jeléül szolgálhatott, hogy a hatalom törvényt s alkotmányt sértő kényuralmi rendszere megszűnt, s a törvények szelíd hatalmának uralma helyreállott; mert nem alap nélkül lehetett remélni, hogy a kormány az országgyűlés folyamából meggyőződött, miszerint a veszélyes ingerültséget nem azok terjesztik, kik a józan haladás békés ösvényén a számos hiányokat pótolni, s az előitéletek és kiváltságok bilincseit lerázva, a nemzeti erőt munkásságra

ébreszteni, fejlődésre vezetni törekednek; hanem azok, kik a törvényszerű haladásnak természetes mozgását is veszélyes mozgalmaknak tekintve, a hatalom törvénytelen eszközeivel kivánják meggátolni. Remélni lehetett, hogy a kormány ekként meggyőződvén, óvakodni fog jövőre a közvélemény szavát elfojtani vagy mellőzni s a nemzet bizodalmával könnyelműleg játszani. A közös örömben szívesen megfeledkeztek a rendek azon keserűségekről is, melyeket bennök a főrendek makacs ellenszegülése ébresztett, melylyel a nemzet közkivánatának a fejedelem elébe juthatását meggátolták. A kiengesztelődés, mely ennek következtében egy részről a nemzet s a kormány, más részről a két párt közt az országgyülés végnapjaiban megtörtént, szebb jövendő reményével kecsegtette a hazafiak kebelét. 1840.

Wesselényi Miklós, midőn utóbb Graefenbergből szabadon visszatért, Kossuth Lajos, midőn budai börtönéből kibocsáttatott, diadalünnepélylyel fogadtattak a főváros lakosságától. Csak a spielbergi várbörtönből hazaérkezett Lovassy László tekintete zavarta a köz örömet. A lánglelkű ifjú nagy reményekre jogosított szelleme iszonyatos börtönének súlya alatt már fogsága második évében megzavarodott, s csak mint tébolyodott nyerhette vissza szabadságát. Sajátszerű volt a megtört lélek betegsége: bizonyos pontig megtartotta lángeszének világát; s míg nyugodt vala, mind irni, mind szólani igen ékesen tudott! a beszéd közben hevülő phantasiája azonban mind borzasztóbb képzeményekre ragadta megzavart szellemét, mikor aztán holtak lelkei, síri kisértetek gyötrék a szegény ábrándozót. Az undor, melyet benne a fogságában táplálatára nyújtott éldelhetlen eledel ébresztett, azon szokást tette sajátjává, hogy két-három napig sem vett magához tápszert; midőn pedig aztán az éhség ösztönétől legyőzetett, bámulatosan sokat evett; de eltelvén, újra fogadást tett, hogy azután két hónapig nem

1840. fog enni. Igy nyomorog a szegény áldozat máiglan terhére magának s másoknak, a feldúlt életben.[1]

A szólásszabadságon ejtett nemzeti sérelem a foglyok szabadon bocsáttatása s a perek megszüntetése következtében tényleg elenyészett ugyan; de mivel a követelt jog helyett csak kegyelem adatott, s a fejedelem a kormány bűnét, ugy mint 1825-ben nem vallotta be, a jog még nem lőn biztosítva a jövőre: a rendek sem állhattak el tehát vitatott elveiktől. Letették ugyan a szabad szólás jogának kérdését, de azon határozott kijelentéssel, hogy kifejtett elveikhez, különösen a sérelmet részletesen tárgyaló második üzenethez, szorosan ragaszkodnak, s azok fentartását s teljes orvoslat kivívását a nemzet hazafiui buzgóságának, s a jövő országgyülés gondosságának adják át. De bár ekként nem is volt tökéletes a diadal: az eredmény mégis igen nagy fontosságúnak tekintendő. Mindenek előtt elis-

---

[1] Fentebb idézett szép költeményét így fejezi be róla Vachott Sándor:

Új élet, új zaj hatja meg fülét,
De ő a zajban mélán néze szét.
Ó nincs a földnek semmi oly kegye,
Mi már az ifjat boldoggá tegye!
Körötte sürün állnak társai,
Az árva honnak lelkes fiai.
Hévvel fogadják a szenvedőt,
Örvend is, sir is mind, ki látja őt.
S köztök áll ő, testi lelki rom,
S kitör belőle a tűrt fájdalom.
Ajkán a megnyílt szó eláradoz,
Tartalma elmét, szívet gyászba hoz,
Mi volt s mivé lőn! felsóhajtanak,
Kik ajkiról bús szókat hallanak.
A kór beszédnek egy ép része van,
Az, mit honáról mond fájdalmiban....
Reá a házban sem várt lelki békés,
Meg sem pihent, már elkivánkozék;
Magányt óhajta, hol térdére hullt
S imádkozásban éje, napja múlt. —

merve lőn a király és kormány közti külömbség, s ez által 1840.
a régibb törvényeinkben kimondott kormányfelelősség elve is felélesztetett. És bár e felelősség, a dicasterialis igazgatási forma miatt, nem lett is oly tényleges, mint a parlamentaris kormányoknál divatozik, hanem inkább csak erkölcsi: mindazáltal ez is fontos vala az Ausztriával létező viszonyaink mellett, a nemzeti függetlenség és alkotmányos jogok jövendőbeli biztositására. A közjog terén lefolyt hosszú viták alatt az alkotmányos fogalmak minden tekintetben tisztúltak s erősödtek. És mig e viták közt az idővel szilárditandó gyönge oldal a reformpárt szemei előtt feltárult: a szabad szólás joga, a vitatkozás alatti folytonos gyakorlat által annyira megerősödött, miszerint a főrendek nem is mulasztták el egy üzenetökben kiemelni, hogy a megyékben s az országgyülésen e tárgy felett elmondott beszédek eléggé bizonyitják, miképen a szólásszabadság nincs megkorlátolva.

Ezen nyereményeken kivül némi egyebekben is fontosak valának ezen országgyülés eredményei; mert a közörömben a két tábla ezentúl szinte vetélkedék egymással az engedményekben: és bár a királyi előadások az egy Dunaszabályozáson s katonaélelmezésen kivül semmi reformot nem tűztek ki a tanácskozások tárgyául: magok a rendek számos fontos javitást kezdeményezének. Ezek közől azonban rövidség kedvéért csak néhányat emlitendünk, melyek királyi szentesitést is nyervén, törvényekké váltak.

Örökváltság s egyéb urbéri javitások.

E javitások egyik legfontosbika volt a múlt országgyülésen alkotott úrbéri törvények kiegészitése: a földesúr és jobbágy közti viszonyok bővebb meghatározása, s emez sorsának tényleges javitása. A múlt országgyülés történelmében részletesen előadtuk, mily makacs ellenzést vetett a kormány s főrendi kormánypárt a rendek azon inditványának elébe, mely szerint ezek a jobbágyoknak az úri terhek és szolgálatok alóli örök megváltást törvényileg megengedni kivánták; mily keserü viták fejlettek ki e kérdésben a két tábla között; mennyi ármányos fondorlattal buktatta meg

1840. azt végre a rendek tábláján is a kormány az utasítások megváltoztatásának kieszközlése által. Ezen kérdés volt forrása ama veszélyes meghasonlásnak, mely a nemzet s kormány közt kifejlett s több évek folytán oly súlyosan nehezedett a nemzetre; ez szolgált okául azon üldözéseknek is, melyeket Wesselényi szenvedett. Midőn a rendek a múlt országgyülésen e fontos javítást indítványba tették, a főrendek és a kormány oly módon ostromolták azt, mintha annak életbeléptetése az egész alkotmányt kiforgatná sarkaiból. És most, mintha valamely bűverő működött volna, egyszerre elenyészve látszottak mind azon meggyőzhetetlen akadályok és nehézségek, mind azon hátrányok, melyekre a felső tábla és a kormány ellenzését a múlt diétán alapította. A törvényjavaslat most a főrendi többségtől is elfogadtatott; s a kormány sem ellenezte az elvet, csak a törvény szerkezete ellen tett némi kifogást. Pedig az ősiség, fiskalitás s mind ama jogi s birtokviszonyok, melyekkel a kormány s főrendi ház múltkori ellenzését indokolá, jelenleg is változatlanúl fennálltak. Hogy mindazon aggodalmak, melyek miatt e törvény 1834-ben megbukott, 1840-ben, változatlan körülmények közt elenyészve látszottak, elég világosan bizonyítja, mily helytelen okokból, mennyire elvtelenül gátolá, hiúsítá meg néha a bécsi kormány, s annak előharczosa, a főrendi tábla, a nemzeti fejlődés legfontosabb kérdéseit! A szabad föld elvét, melyben nem rég demokratiai irányokat láttak, most annyi viharos jelenet, a közbizodalom oly veszélyes megrendülte után, egészen ártatlannak, sőt hasznosnak ismerve, nem ellenzették többé. A királyi leirat, mely az örökváltságot illető törvényjavaslatot megerősítette, leirhatlan örömnyilvánulással fogadtatott a rendek s országgyülési közönség részéről. És miként e törvény megbuktatásából származott, hat év előtt, minden keserűség, minden meghasonlás: ugy most e törvény megerősítése volt egyik fő s még tán a kihirdetett amnestiánál is nem kevesbbé hatékony oka a nemzet őszinte ki engesztelődésének; mer

azt mindenki annak jeléül tekintette, hogy a kormány nem akarja tovább ellenezni az ország korszerű ujjászületését. A kormánypolitikának e kedvező fordulatát leginkább az új kanczellár, gróf Majláth Antal és az új országbiró, Majláth György, jó akaratának és igazságszeretetének tulajdonította a közvélemény. 1840.

Az új törvény által nem csak a különféle urbéri tartozásoknak évenként pénzzel való megváltása, hanem az is megengedtetett, hogy az egyes jobbágyok szintugy mint egész községek szerződéskép megállapítandó öszvegen örökre megválthassák magokat, fennmaradván mindazáltal a földesúri hatóság. E törvény tehát mindenkinek utat nyitott, a jobbágyi szolgálattal terhelt földet szabad birtokká változtatni. Ez uttal egyszersmind a jobbágyok örökösödése is czélszerű törvénynyel lőn biztosítva.

Kevesbbé sikerült a rendeknek keresztülvinni azon, már a múlt országgyülésen is sürgetett törvényjavaslatot, miszerint a földmívelőknek teljes személy- és birtokbátorságot kivántak biztosítani. A főrendi többség ugyan, mely a múlt ízben ezen javaslat ellen is oly megátalkodott makacssággal kelt ki, ezt most nem ellenzé; sőt Dessewffy Aurél eszközlése következtében maga indítványozta a rendek által nagy örömmel fogadott azon módosítást, miszerint e törvény védelme minden nem nemesre terjesztessék ki. A kormány mindazáltal, bár elvben szintén megegyezett, s a királyi leiratban ki is jelentette, hogy szívén fekszik mindenkit biztosítani önkény ellen: e tárgyat mégis a büntető törvények felvételének idejére halasztotta, mint a melyekkel az szoros kapcsolatban áll.

Miként ezen urbéri törvények a jobbágyosztályt emelték egy lépcsővel felebb a jogok fokozatán: ugy a hitel- s váltótörvények, melyek ez országgyülésen alkottattak, az ipart s kereskedelmet mozdították elő, a közhitelt emelték jobb lábra; a nemesnek, mint adósnak, eddig fenállott igazságtalan kiváltságait megszüntetvén. A 15-ik törvény, mely Váltó-törvények.

1840. az egész váltócodexet magában foglalja; a 16-dik, mely a kereskedőkről s kereskedésről, a 17-ik, mely a gyárakról s végre a 18-ik, mely a közkereseti s részvényes társaságokról intézkedik, a kiváltságai által eddig a hitel s kereskedelem kárára körülbástyázott, sérthetetlen nemest, a hitelező irányában mind személyére mind vagyonára nézve a köztörvény alá vetette. E törvények tették le alapját, a jogok s kiváltságok szerint osztályokra szakadozott nemzetben, a törvény előtti egyenlőségnek, s egyengették utját általában a demokratiai elvek terjedésének.

A zsidók emancipátiójának ügye. E tekintetből a rendek táblája az izraelitákra is kiterjesztette figyelmét, s azoknak mind ama polgári jogokat megadni indítványozta, melyet az országnak más nem nemes lakosai élveznek. De a kormány e törvényjavaslatot, melyet már a főrendi többség is igen megnyirbált vala, csak nagy megszorításokkal akarta megerősíteni. A rendek tehát, nehogy e néposztály állapota még sulyosbbá váljék s jövendő teljes emancipatiojának elébe még több akadályok vettessenek, a királyi választ egész terjedelmében nem fogadták el; hanem abból csak azon pontokat szemelték ki s iktatták törvénybe, melyek e néposztály sorsának javítására szolgáltak.

Ujonczok. Mi a királyi előadások által kitűzött pontokat illeti: a kivánt 38 ezer újoncz, miután a rendek a kormány által az e végre leküldött katonai biztosok b. Lederer tábornagy és Rousseau ezredes nyilatkozatai folytán annak szükségességéről meggyőződtek, tiz évi szolgálatra azon feltétel alatt ajánltatott meg, hogy a kiállítás sorshúzás által eszközöltessék. S ekként eljesen megszüntetett valahára azon önkényes és erőszakost katonafogdosás, mely míg annyi visszaélésekre nyitott volt kaput, egyszersmind árnyat is vetett a nemzeti életre. De a katonaság élelmezésére nézve az országgyülés nem tudott megegyezni a kormánynyal, s a tárgy bővebb meghányása egy országos választmányra bizatott. Ugyanez történt a Duna szabályozásának tárgyára nézve is.

A választási és szólásszabadsági sérelmeken kivül még két, magában véve is fontos tárgy huzódott keresztül ezen országgyülésen, melyek iránt nem kisebb hévvel folytak a többször megujúlt, hosszú viták, mint ama sérelmi harczokban. E tárgyak egyike a vallás, másika a városok törvényhozási állásának kérdése volt. 1840.

Emlitők, miként vetettek égő üszköt a gyulékony anyagba, kevéssel az országgyülés előtt, a reversalis nélkül kötött vegyes házasságok megáldását tiltó körlevelek által a nagyváradi és rosnyói püspökök. Bár a kormány az 1839-ki april 30-án kibocsátott leiratában, mint emlitettük, e püspökök egyházi rendeletét roszalta, s a főpapokat az 1791-ki 26-ik t.-cz. e házasságokat szabályozó rendeletének megtartására utasitotta; előre látható volt mindazáltal, hogy miután a nagyváradi püspök rendeletében kifejezett elveket más országok számos főpapjai, sőt maga a római szent szék is nyilván vallják, az adott példát többen követendik püspökeink közől. Ha pedig a reversalis nélkül kötött vegyes házasságok egyházi megáldásának tilalma közönségessé válik, a vallások viszonyairól szóló törvényeink szelleme megsértve leend; s a polgárok közt veszélyes háborgások támadhatnak. A rendek ennél fogva, miután e tárgy már is oly nagy izgatottságot okozott az országban, szükségesnek látták, hogy a törvényhozás e tárgy felett újabban is intézkedjék. A vallás és vegyes házasságok kérdése.

A vegyes házasságok kérdése mellett szőnyegre hozattak egyszersmind ama sérelmek és kivánatok is, melyeket a vallás tárgyában már az 1832/6-ki országgyülés oly hosszan s mindkét részről annyi szenvedélylyel megvitatott, de akkor, a főrendek ellenzése miatt, a király eleiben nem terjeszthetett. Igy tehát a vallási tárgy két külön kérdésre oszlott: egyik kizárólag azon sérelemre szorítkozék, mely a reversalis nélkül kötött vegyes házasság egyházi megáldásának megtagadásából származott; a másik általánosabban a lelkiösmeret szabadságára s a külön vallásfelekezetek

1840. egymás iránti jogviszonyaira vonatkozott. Mind a két kérdésben hosszan, nem kis hévvel, sőt szenvedélyességgel folytak ugy az egyik mint a másik táblán a vitatkozások, melyeknek részleteibe azonban itt nem szándékozván bereszkedni, a vitatkozásnak csak főbb mozzanataira fogunk szorítkozni.

A vegyes házasságokat illetőleg: a rendek az egyházi áldás megtagadását, mi a feleket ily házasságok megkötésében számos esetben akadályozhatja, az 1790-ki 26-ik törvényczikk sérelmének tekintették, s annak orvoslása végett külön ;szándékoztak felirni a királyhoz. A főrendek többsége azonban e feliratban többszöri üzenetváltás után sem egyezett meg; hanem arra szólítá fel a rendeket, hogy miután e tárgy Bihar és Gömör megyéktől a királyhoz már ugy is felterjesztve létezik, a felirási javaslattól elállván, inkább a vegyes házasságok kötésére nézve gondoskodjanak oly rendszabályokról, melyek a különböző vallások elveinek megóvása mellett mind a vegyes házasságokat, az 1790-ki 26-ik törvény rendelete szerint, minden akadály ellen oltalmazzák; mind pedig az egyházi rendet a lelkiösmeretbeli erőtetés ellen biztosíthatják. Az érveket, melyekkel a főrendek e véleményöket indokolták, legvilágosabban ama beszédben találjuk kifejezve, melyet gróf Dessewffy Aurél márczius 7-én, a közhelyeslés nyilatkozatai által kisérve, mondott el.

„Mélyen tisztelem én, ugymond, a nagyváradi püspök magas erényeit, hódolok czéljai tisztaságának: de szabad legyen nekem az a kérdés, kellett-e szükségkép, hogy megtörténjék az, a mi történt? Mikor maga a magyar egyház hozott be a törvény létesitésében egy bizonyos gyakorlatot; mikor ez a gyakorlat 50 esztendőn keresztül békés divatban létezett, mikor az országgyülés ajtó előtt volt; mikor sem concilium valami újat fel nem állított, sem az egyház feje a magyar clerushoz különösen nem szólott,... szükséges volt-e a történt lépés azon vulcanicus terrenumon,

a hol történt? . . . Most már hogy a kérdés előttünk fekszik, határozatnak kell iránta történni, nem prókátorosan vizsga szemmel keresgélve azt, kinek van igazsága kinek nincs? hanem státusemberrekként országosan, a jövendőre tekintve s azt kérdezve: quid consilii? Hogy forog-e itt fenn törvénysértés vagy nem? azt a hazai törvényekből, és a különböző hatalmak kölcsönös határai s viszonyai iránti fogalmakból kell elhatározni. Én azonban ezt az egész vitatási módot feleslegesnek, ezt az egész mezőt veszélyteljesnek tartom; mert ugy vagyok meggyőződve, hogy ez az egész kérdés meddő kérdés, azaz olyan, mely fejtessék meg bármikép, üdves sükert semmi esetre nem nyujt. Kétféleképp lehet csak erre a kérdésre felelni: igen-nel vagy nem-mel. Ha igen a felelet, ha sérelemnek állíttatik a tett, oly valamire szólítjuk fel a kormányt, mit nem tehet; mert főkép a tegnapi nap (a clerus részéről történt nyilatkozások) után világos, hogy itten kényszerítés nélkül keresztültörni többé nem lehet. A kényszerítés pedig e tárgyban képtelen s erkölcsi lehetetlenség: az lévén minden szellemi ügyeknek természete, hogy mihelyt kényszerítés jő közbe, habár igazsága van is a kényszerítőnek, a közrészvét s az erkölcsi erő annak részére megyen által, ki a kényszerítésnek tárgya lőn. Nem kedvezőbbek a következések, ha nemmel felel e kérdésre ezen főtábla. Mert tekintve azon ingerültséget, melyet a dolog az országnak egy nagy részében okozott; tekintve a rendek ezen tárgy feletti nézeteit, előre látható mind a kormánynak perplexitása ott, hol maga a törvényhozó test is különbözőleg látja a törvényt; előre láthatók a zavarok az országban, hol a törvényhatóságok a rendek nézeteire fognak majd támaszkodni; előre látható végre a káros visszahatás egy más, a két tábla közt még függőben lévő hasonnemű tárgyra nézve. Parlag tehát ez a mező, vagy legfelebb is töviseket terem. A sérelmi kérdést vitatni a mi magyar viszonyainkban igen czélirányos, valahányszor lehetséges az orvoslás, vagy az, hogy a kor- 1840.

1840. mány a törvénysértőt utba igazíthatja; de ily esetben, hol a sérelmi kérdésnek akármikénti megfejtése nem sikert, hanem csupán új és legyőzhetlen nehézségeket igér, teljességgel nem tanácsos. Nem lehet felejteni, hogy ez európai kérdés, s hogy itt nem csak egy vagy más hazai törvények értelméről, hanem általában a különböző hatalmak korlátairól van szó, és hogy ha mi törvényeink mezején harczolunk, az egyház magát autonomiája körébe vonja vissza, s hogy mi ezen perben közte és köztünk birói szerepet sikeresen nem játszhatunk. Nem a sérelmi kérdést kell tehát itt vitatnunk, hanem valami czélirányos lépés által a fenyegető viszályokat megelőznünk... Azt kivánnám tehát csak országosan kimondatni, miszerint óhajtani kellett volna, hogy az, a mi a nagyváradi püspök részéről történt, ne történjék. Jövendőre pedig abba a helyzetbe akarnám tenni a végrehajtó hatalmat, egy országos nyilvánítás által, hogy a czélba vett eljárást közigazgatási úton eszközölhesse.... Megnyílnék így az út a kormány előtt a dolgot közmegelégedésre elintézni; ha e részben alkudozásoknak kellene előre menni az egyház fejével, azok is lényegesen könynyíttetnének. Azon számtalan nehézségek pedig, melyek különben, akár ismerjük a dolgot sérelemnek, akár tagadjuk annak sérelmes voltát, bizonyosan bekövetkezendnek, teljesen el lennének hárítva." Végre azon meggyőződését nyilvánítá, hogy nagyobb és kényesebb collisio alig létezhetik, mint a mely ezen kérdésnek elhibázott eldöntése által az országot és az országgyülést fenyegeti.

A conservativ párt vezérének ezen okoskodását, melyre a főrendi többség a fentebb említett üzenetet alapította, mély kormányférfiúi belátás vezette. Azon anomal helyzetben, melyet az egyház, a melynek csak a lelkiösmeretekre kellene hatalmát alapítani, az államban rendeltetése ellenére foglal el, s mely szerint ebben, az erkölcsi hatalom mellett, ennek kárára politikai hatalommal is fel van ruházva, alig lehet valami veszélyesebb a státusra, mint ha a polgári

hatalom viszályba bonyolódik az egyházival. És a tapasztalás bizonyította, hogy ezen körülmények közt legtanácsosabb volt volna elfogadni Dessewffy véleményét; így azon keserű viszályoknak, melyek utóbb a politikai hatalom s különösen a megyei hatóságok és az egyházi kormány közt kifejlődtek, s a polgárok nyugalmát annyira megzavarták, eleje vétethetett volna. A rendek azonban nem véltek annyira bizhatni a kormány őszinteségében és szabadelvűségében, hogy annak szabad kezet engedhessenek, a közigazgatás utján dönteni el ezen kérdést. A kormány az országgyülés előtt meglepő szabadelvűséget mutatott ugyan azon rendeletében, melyet a nagyváradi püspök körlevelére kibocsátott. De ki nem látta, hogy ezen kormányrendeletnek csak az volt rugonya, hogy a szólás és követválasztási sérelmek által oly nagy ingerültségben levő kedélyek viharát az országgyülés előtt pillanatnyilag lecsöndesítse s némileg kiengesztelje? Azon szövetség, melyben a kormányhatalom kényuralmi törekvéseinél fogva, az egyházi kormánynyal állott, s melynél fogva az ennek érdekeit, a jog és méltányosság ellenére is, már oly sokszor pártolta, nem engedé a rendeknek remélniök, hogy a kormány e kérdésben, ha a törvényhozástól szabad kezet nyerne, pártatlanúl intézkedjék. A rendek ennél fogva nem nyugodtak meg a főrendi többség üzenetében. Czélszerűnek látták ugyan, hogy az 1790-ki 26-ik t.-cz., mely a vegyes házasságokat a kath. lelkipásztorok által rendeli megköttetni, olyképen módosíttassék, miszerint azok jövőben mindig a vőlegény vallásán lévő lelkipásztor előtt s annak vallási szertartásai szerint köttessenek; és ezen módositást be is iktatták a vallás tárgyában készített általános, alább közlendő, törvényjavaslatba. A vegyes házasságokat illető külön sérelmi feliráshoz mindazáltal tovább is ragaszkodván, annak felterjesztését állhatatosan sürgették. De a főrendi többség állhatatossága is hasonló volt annak ellenzésében. És igy süker nélkül újúltak meg több ízben e tárgy felett a mindig szenvedélyes 1840.

1840. viták és ismételtettek az üzenetek. A főrendeknél egyebek közt Széchenyi István is, ki e kérdésben eddigelé hallgatott, előre látván, mennyire elmérgesednének a kedélyek, ha e sérelem nem orvosoltatik s az országgyülés bezárása után a váradi püspök példáját a többi főpapok is utánozni fognák; és sejtvén, e közingerültség mily hosszú időre hátravethetné a reformkérdéseket is, — az e felett folyt tanácskozások egyikében szintén hallatá tekintélyes szavát. „Az apostoli magyar király, igy szóla egyebek közt, mindig meg tudta magát, constitutionalis nemzetével együtt, Rómának suprematiájától óvni. A főméltóságú clerus status in statu soha sem volt, és soha nem is lehet; s a mily arányban fejledezik honunk alkotmányos szelleme, annál összeütközőbb, annál türhetetlenebb leszen egy külső hatalomnak ilyes befolyása nemzetünkre. Hol a törvény a nemzetet még fejedelmének önkényétől is biztositja, miként lehessen az idegen önkénynek alája vetve? Ötven évig gyakorolta a magyar clerus a vegyes házasságokban azon áldást, melyet a váradi püspök most egyszerre megtagad. S ugyan mily ürügy alatt? Az alatt, hogy az áldás nem szükséges, s annak kimaradásával a házasságok épen nem gátoltatnak. Istenért! nyúljunk kebleinkbe s tegyük fel, hogy egy apa egybekelendő gyermekétől megtagadja az áldást, s azt állitja, hogy ő nem gátolja a házasságot: vajjon elfogjuk-e hinni, hogy ez nem gátlás? Bizonyára nem; és valóban még csak átoknak kellene jőni hozzá, hogy egész világosságban szökjék szemünkbe, mit kellessék tartani ilyes állitásokról. — A torontálmegyei főispán a szőnyegen lévő kérdést nem hiszi az országyülés elébe valónak. Ezen, megvallom, nem csodálkozhatom eléggé. Mit? Az ne lenne országgyülés elébe való, mi a fél országot forradalomba hozta? Ha ez áll, akkor jobb, inkább nem tartanunk országgyülést, inkább egyenesen feladnunk az egész alkotmányos létet.“ — De a főpapság s a vele tartó többség előtt ilyféle érvek nem voltak oly súlyosak, hogy miattok

hajlandók lettek volna túladni a felekezetesség szellemén. 1840.
E többség, véleményében hajthatatlan, mindannyiszor tagadó választ adott a rendek sürgetéseire; míg ezek végre, látván, hogy ezen országgyülésen, melynek bezárása már ajtó előtt áll, czélra nem juthatnak, a kérdést ezúttal egészen letették.

Több szerencsével vívtak a rendek a másik kérdésben, mely a lelkiösmeret szabadságát általában s a vallási felekezetek egymás iránti viszonyainak kölcsönösségét illette. E kérdésben azt a törvényjavaslatot vették fel újra a rendek, melyet a múlt országgyülés alatt, a főrendek makacs ellenzése következtében, föl nem terjeszthetvén, akkoron hosszú viták után letenni kényszeríttettek; s így beteljesedett Beöthynek azon alkalommal mondott jóslata, hogy, „nem halt meg a leányzó, hanem csak alszik.“ A főrendek most ebben is engedékenyebbek lőnek, mint 1834-ben, mi leginkább a papi párttól független, elfogúltságtól ment, valódi státusférfini tapintattal biró Dessewffy Aurél hatásának köszönhető. Midőn a főpapok, s velük együtt négy vagy öt világi úr, mindig csak dogmákból, elavúlt törvényekből s tartományi határozatokból merítették a magok érveit; midőn a létező törvénynek egyes szavait, a szövegből kikapva, az egésznek szelleme ellenére idézgették; és a jog méltány és kölcsönösség igényeit egyházuk dogmáira nézve sérelmeseknek állították: Dessewffy e kicsinyes eljáráson magasan felülemelkedve, vívott a kölcsönösség elvei mellett, bár nem osztozott is egyébiránt mindenben az alsó ház szabadelvűbb nézeteiben. „Mikor az egyház és annak tulajdon hívei közti viszonyokról van szó, — ugymond egy jeles beszédében — minden kétségen kivül a dogma a vezérelv; de midőn különböző vallásos felekezetek érdekei jőnek összeütközésbe; akkor, ha az egyik vagy a másik dogmát választaná vezérelvül a törvényhozás, szükségkép igazságtalannak kellene lennie, mert mindenkor csak az egyiknek tehetne eleget. Az ilyen esetekben tehát nincs

1840. egyéb hátra a törvényhozó hatalomra nézve, mint egyeztetést s ugy szólván közbenjárást gyakorolni; a mi ismét csak igazság és viszonyosság által érethetik el.“ És midőn a kath. egyház némely szónokai rosszalák, hogy a protestánsok mindig újabb követelésekkel állnak elő: „Én azt tartom — ugymond Dessewffy — hogy a kath. ügy csak akkor fog erősen állani minden ostromok ellenében, mikor egyszer evangelikus atyánkfiainak megadtuk mind azt, a mit tőlünk igazságosan kivánhatnak. Az irántoki igazságnak határai azon ponton vannak, melyen túl a kathol. ügy iránti igazságtalanság fogna kezdődni.“

A conservativ párt vezérének ezen érvei oly hatást gyakoroltak a főrendek többségére, hogy a kik pár évvel ezelőtt a rendek törvényjavaslatát makacsúl ellenzik vala, most annak számos pontjait elfogadták; minek következtében főbb pontjai szerint következő törvényjavaslat terjesztetett fel: A gyermekek mily vallásbani neveltetéséről eleve kiadott reversalisok érvénytelenek. A ki 18-dik életévéig evangelikus vallásban neveltetett, annak vallása kérdés alá többé nem jöhet. A vegyes házasságok, melyek bár egyházi megáldás nélkül, de kathol. pap jelenlétében köttettek, törvényesek. A vegyes házasságokból született gyermekek ezentúl atyjok vallását követendik. Az evang. templomoknak más vallásbeliek általi látogatása miatt, ha csalogatás közbe nem jött, az evangelikus papokat kereset alá fogni nem lehet. Katholikus gyermekek járhatnak evang. iskolába, csak a vallásban taníttassanak saját papjok által. Az evang. és kath. ifjúság minden megszorítás nélkül látogathat külföldi egyetemeket. Kath. szülék tarthatnak gyermekeik mellett evang. tanítókat, csak a vallásban nyerjenek oktatást kath. tanítótól. Az evangelikusok elemi iskolákat, hol szükségesnek tartják, mindenütt állíthatnak. Egyik felekezetbeliek sem köteleztetnek a másik felekezet papjai s tanítói dijazásához s templomépítéséhez

járúlni. A köz hivatalok betöltésénél vallásra nem lehet tekintet. Vallás tekintete miatt birtok s lakási jog szerzésétől eltiltani, mestersége gyakorlatában gátolni senkit sem szabad. Ott, hol eddig elkülönzött temetők nincsenek, a létező közös. A magyar ezredeknél evangelikus tábori papok is alkalmaztassanak, stb. 1840.

A főclerus minden erejét megfeszitette a vitatás alatt, hogy e törvényjavaslat ellen, mint egyébkor, ugy most is, többséget nyerjen a maga részére. De, miképen mondók, Dessewffy szabadelvűbb nézetei most diadalt arattak, s a világi főrendek közől alig csatlakoztak négy vagy ötnél többen az egyházhoz. A püspökök tehát lelkiismeretökre hivatkozván, a többség határozata ellen óvást nyújtottak be a felső háznak; s a reversalisokra nézve különösen kijelentették: „hogy a vegyes házasságok tekintetében a jövőre bár a világi törvény s hatóságok kötelezésének kellőleg meg fognak felelni, a házasság szentségének feladásánál mindazáltal oly módon járandnak el, miképen vallásuknak s egyházuknak jól értett s ujabb időben ő szentsége által is állhatatosan védett elvei kivánják."

A főrendi többség s a rendek táblája ezen óvást természetesen nem vehette figyelembe, s azt nem is tekintette máskép, mint annak egyszerű kijelentését, hogy a főrendi tábla kisebb része a többség által elhatározott törvénynek alkotásához nem járult. A törvényjavaslat tehát valahára mégis fölterjesztetett a királyhoz. De a kormány válasza, mely csak az országgyűlés végnapjaiban érkezett meg, nem elégitette ki teljesen az ország rendeit; mert, bár nem volt is tagadó, kitérőleg mellőzte a törvényjavaslat megerősítését, állítván, hogy a tárgy fontossága annak vég elhatározásához több időt kiván, mintsem hogy arra egyenes választ adhatna; gondoskodni fog azonban, hogy az minél elébb elintéztessék. A püspökök ugyanis, látván, hogy óvásuk sükeretlen, nehogy a világi hatalommal olyféle kellemetlen összeütközésbe jőjenek, minőnek külföldön a vegyes há-

1840. zasságok tárgyában több példái merültek fel, tudtára adták a kormánynak, miszerint a viszály lehető kiegyenlítése végett elhatározták kebelökből egy püspököt Rómába küldeniök. A kormány tehát megvárni szándékozott a pápával tartandó értekezlet eredményét, s válaszát e miatt a következő országgyülésre halasztotta. A törvény meg nem erősítésének azon keserű viszályok lőnek következményei, melyek, mint látni fogjuk, az országgyülés után, a vármegyék és egyházi kormány közt több éviglen folytak.

A városok törvényhozási részvételének kérdése.

A másik tárgyat, mely a vallási szólásszabadsági ügy mellett, mind hevesebben megújuló vitatkozások közt az egész országgyülésen keresztül huzódott, a városok országgyülési szavazatának kérdése képezte. Már az 1790-iki nemzeti mozgalmak idejében élénk visszahatás jelentkezett a városok kebelében a nemesség ellen azon korlátozás miatt, melynél fogva az összes polgári rend csak egy szavazatra szoríttatott az országgyüléseken. A városok polgárai akkoron nagy hévvel, sőt fenyegetőzve követeltek a magok számára méltányosabb s arányosabb részvételt a törvényhozásban. A királyhoz intézett egyes feliratukban készebbnek nyilatkoztak még alkotmányos jogaikat is annak kezébe tenni le, mintsem e megszorítást tűrni a nemesség részéről. E követelések e század első tizedeiben elcsöndesedtek ugyan; az 1825-ki ébredéssel azonban ezek is megujultak; s azóta nem volt országgyülés, melyen a városok küldöttei mind erősbödő követeléssel, mind türelmetlenebbül ne sürgették volna, hogy miként a megyék mindegyike külön szavazattal bir: ugy a szabad királyi városoknak is egyenként külön szavazata legyen a törvényhozó testületben.

Az ország rendei a városi küldöttek e követelését elvileg soha sem ellenzették ugyan; mielőtt azonban nekik a törvényhozásba nagyobb befolyást engednének, okvetetlen szükségesnek látták, a városi igazgatás szervezetét újjáalakitani. Különösen két oly körülmény forgott fenn a kir. városok szervezetében, melyeknek átalakítása előtt nem csak nem

hasznos, de mind az alkotmány, mind a nemzetiség tekintetében veszélyes lett volna a városoknak, melyek a megyékkel majdnem egyenlő számban voltak, több vagy épen egyenkénti szavazatot adni. A városi követek ugyanis nem, mint eredetileg vala, az összes polgárságtól —, hanem az idők folytában támadt és szabálylyá lett visszaélés szerint, az igen csekély számú, legtöbb helyt százra sem menő, ugynevezett választott polgárság s a városi tanács által választattak ennek kebeléből. Minthogy pedig e városi igazgató testületek is szintén csak önmagok egészitették ki magokat, s választásukba az összes polgárságnak semmi befolyása sem volt: az ugy nevezett városi követek koránt sem képviselték a polgárság érdekeit. Mert ezen igazgató testületek, melyek a követi utasítást is a polgárság befolyása nélkül készítették, oly annyira függésben álltak a királyi helytartótanácstól s a kamarától: miszerint mindenben kénytelenek lévén ezek parancsait teljesiteni, követeik véleményszabadságát is kivétel nélkül a kormány érdekei szerint korlátolták. 1840.

Ezen abnormis állapotok megszüntetése végett már az 1825-ki országgyülés nevezett ki egy országos bizottmányt, mely a városok rendelkezésének munkálatát előkészítené. E munkálat a többiekkel együtt már az 1832-ki országgyülésre ki volt tüzve tanácskozás tárgyául; de, miként láttuk, a kormánynak akkor minden czélszerü reformot ellenző reactiója következtében, a többi rendszeres munkálatokkal együtt tárgyalatlanul maradt. A városi követek az 1832/6-ki országgyülésen, egyenkénti szavazati jogok helyreállítását, hatóságaik bizonytalan időre halasztott rendezésétől felfüggesztve látni nem akarván, azt gyakran nagy hévvel követelték. De minthogy a rendek a szavazatok kérdésébe külön beereszkedni egyátaljában nem akartak; a városok rendezésének munkálatát pedig tárgyalni nem lehetett: felszólalásukat sikér nem követte. A városok között az egyetlen Késmárk tanácsa s választott polgársága

1840. birt akkoron elég tiszta felfogással s méltányossággal, belátni a rendek eljárásának helyességét; minek következtében még az országgyülés folytában, 1835-ben, egy körlevél által szólítá fel a többi városok tanácsait: hagynának fel követeik feltétlen szavazati jogának, mint előre látható, ezentúl is sükeretlen sürgetésével, míg már a városok rendezése tárgyalás alá nem kerül; hanem fordítanák arra minden törekvésüket, hogy e rendezés kérdése az országgyülésen mennél elébb szőnyegre hozassék; addig is pedig minden lehető módon ügyekeznének kebleikben ápolni a nemzeti érdekeket, nehogy a rendek méltán vethessék szemeikre, miképen a városok jogait, azoknak rendezése előtt tágitani, magokkal az alkotmányos szabdság és nemzetiség érdekeivel sem férhet meg.

De Késmárk közönségének e józan felfogásból eredt körlevele akkoron sem a többi városok hatóságainál nem talált rokonszenvre, sem a nyilvánosságnak s a sajtó szabadabb mozgásának hiányában nem juthatott köztudomásra; minél fogva a városok szavazatának kérdésében, annyi más és oly fontos tárgyak mellett, az 1832/6-diki gyülés alatt semmi változás sem történt. A városi követek, felszólalásaik sükeretlenségei következtében türelmöket vesztvén, egy zajos jelenet után magok között azt határozták, hogy a gyüléseken, melyeken a törvényalkotásra kellő befolyást ugy sem birnak, többé mindaddig nem fognak megjelenni, míg szavazati joguk tényleg helyre nem állíttatik. Mielőtt azonban e határozatukat végre is hajtanák, hogy e lépésnek annál nagyobb súlyt szerezzenek, a szinte csak egy collectiv szavazatra szorított káptalani követeket is felszólították a hozzájok csatlakozásra. Ha ekként mind a két rend oda hagyja az országgyülést, kétségkivül nagy zavar támadt volna a törvényhozásban. A megyék követei, mint a nemesi rend képviselői, csak magokra maradván, vagy kénytelenek voltak volna helyreállítani a városok és káptalanok egyenkénti szavazatát; vagy, ha ezeket a kormány is pártolja

törvényesen nem folytathatták volna az országgyülést. De 1840.
a káptalanok nem mertek ily fontos ügyben a magok belátása szerint cselekedni; s mielőtt a városok követeinek válaszolnának, két tagot küldtek kebelökből Bécsbe, megtudni a kormány véleményét. Az urbéri törvények, örökváltság és szabad szólás miatt már különben is nagy lévén az országban az ingerültség, a kormány nem volt hajlandó azt újabb zavarokkal öregbíteni: türelemre inté tehát a káptalanok követeit, azzal biztatván őket, hogy a következő országgyülésen különben is szándéka gondoskodni a szavazati jog szabályozásáról. A káptalanok követei ennek következtében nem járúltak a városi követek elhatározásához; s ugy aztán ezek sem látták tanácsosnak, megtenni a makacs lépést, mely a káptalanok követeinek részvéte nélkül nem igért eredményt, s magok is a következő országgyülésre halaszták az orvoslatot.

A jelen országgyülésen tehát, mint mondók, ismét nagy hévvel megújúltak e tárgy felett a vitatkozások. A városi követek most is a városok hatóságainak rendezésétől függetlenül kivánták helyreállíttatni régi törvényes szavazatukat. De a rendek mindig csak azt válaszolták, hogy a törvényhozásbani részesülés joga nem a városi hatóságoknak, hanem a polgárok közönségének adatott meg törvényeink által: míg tehát a városok akként nem rendeztetnek, hogy követeik ne egyedül a hatóság által, mint most történik, hanem a polgárok összesége által választassanak s utasíttassanak, mind addig a fenálló gyakorlattól el nem állhatnak. A városi követek közt e miatt mind nagyobb lett az ingerültség. Minden alkalmat megragadtak keserű panaszaik előadására, s bár mi tárgy forgott is szőnyegen, mihelyt szóhoz juthattak, azonnal és örökösen csak sérelmeikről szónokoltak; a fenforgó tárgyakban pedig szavazni sem akartak, míg egyenként nem szavazhatnak. Ezen ingerültség, mely a legfontosabb ügyek tárgyalását is minduntalan megzavará, nem ritkán megakasztá, végül arra

1840. indította a rendek néhányait: hogy, miután saját erősítésök végett különben is szívökön feküdt a negyedik rend törvényes képviseltetésének szabályozása, indítványt tegyenek: miszerint a kir. városok belső viszonyainak s törvényhozási részvétének elrendezése iránt egy választmány még ezen országgyülésre adjon be kimerítő munkálatot. Eleinte ezt a többség nem akarta ugyan elfogadni: sőt még a városok követei közől is többen szólottak ellene; utóbb azonban a határozat ez iránt mégis megtétetett. De sokkal inkább el valának a rendek foglalva a szólásszabadság s más, halasztást nem tűrő, fontos tárgyakkal, mintsem hogy e munkálatot elkészíthették volna. Az országgyülés vége felé tehát az lőn határozattá, hogy e tárgyban egy országos bizottmány küldessék ki, mely a jövő országgyülésre kész munkát adjon be; a kormány pedig egy feliratban megkéretett, hogy e tárgyat a királyi előadásokban tűzze ki tanácskozásra. De a kormány e feliratot is hallgatással mellőzte. A városok kérdése ezentúl, mint látni fogjuk, az országgyülés után egyikét tette azon tárgyaknak, melyek legélénkebben foglalkodtaták a közvéleményt.

Ezen oly heves, az egész országgyülésen keresztül huzódott vitatkozások s a már említett közhasznú törvények mellett még különösen két tárgyat kell megemlítenünk, hogy kiegészíttessék a kép, melyet ezen országgyülésről vázoltunk. E két tárgy egyikét a nemzetiség és nemzeti nyelv, másikát a nevelés tárgya tette.

A nemzeti nyelv ügye. Az elsőre nézve igen fontos volt a haladás ezen országgyülésen. Miután a honi nyelv a múlt országgyülésen lerázta már az idegen latin igáját, s törvényeink eredeti nyelve lett, újabb lelkesedéssel ügyekezett a nemzet azt a közigazgatás minden ágaiba kivétel és megszorítás nélkül behozni s a házában mindenütt terjeszteni s emelni. Már az országgyülés megnyitásakor indítványt tettek a rendek, hogy azon küldöttség, mely a király és királyné üdvözlésére kineveztetett, magyar nyelven járjon el megbízatásában.

Miután az indítványt mind a főrendek, mind a nádor által eleve megkért király elfogadták, az üdvözlés csakugyan honi nyelven történt. Századok óta most üdvözölte először királyát a magyar a maga nemzeti nyelvén. Későbben, midőn a tanácskozások megkezdettek, a királyhoz küldendő feliratokat is, mik eddig magyar s latin nyelven tétettek, egyedűl az elsőn határozta készíteni a rendek táblája. A válasz, mely ez iránt a kormánytól érkezett, megengedő lévén, kitörő lelkesedéssel fogadtatott a nemzettől, mely ekként három század múlva elérte valahára, hogy fejedelméhez mind szóval mind irásban honi nyelven szólhasson. 1840.

A rendek, e sűker által felbátorítva, utóbb egy feliratukban mind azt elejébe terjesztették a királynak, mit még a nemzet méltányosan kivánhatott a maga nyelvének tárgyában. Kérték egyebek közt, hogy a törvények a jövőben egyedűl magyar nyelven szerkesztessenek; a helytartótanács és az udvari kanczellária minden iratait, még körleveleit is e nyelven bocsássa ki; a magyar ezredeknél a vezénylet magyarúl folyjon, s tisztekké egyedűl magyar koronai alattvalók alkalmaztassanak; az iskolák és tanítás nyelve magyar legyen; szóval, hogy a közállam rendszerének minden ágaiban a latin és német helyett a magyar nyelv tétessék országos nyelvvé. E kivánatok nagyobb része azonban már teljesítetlenűl maradt, s csak kevesekre nézve volt kedvező a királyi válasz. Minthogy nem csak utóbb, midőn az országban lakó némely idegen népiségek ellenségesen álltak szemközt a magyarral, hanem már e korban is mind hangosabbá kezdett lenni még némely magyar hazafiak részéről is a vád, miszerint a honi nyelv terjesztése iránti buzgalom túlságosnak állíttatott, a nemzet igazolása végett, ím álljon itt egész terjedelmében a megalkotott törvényczikkely. Megemlítvén, hogy a király megegyezett, miképen ezentúl mind az országgyűlés mind az ország határaiban létező törvényhatóságok magyarúl szer-

1840. keszszék a legfelsőbb helyre teendő felirásaikat, igy folytatja az új törvény:

„3. §. A királyi helytartótanács nem csak intéző, hanem körleveleit is az országbeli minden törvényhatóságokhoz magyar nyelven bocsássa.

„4. §. Az egyházi törvényhatóságok a világi törvényhatóságokkal s ezek egymással levelezéseiket, az ország határain belül, egyedül magyar nyelven tartoznak folytatni.

„5. §. A magyar kir. udvari kamara a hozzá magyar nyelven iró törvényhatóságokkal ugyanazon nyelven levelezzen.

„6. §. A káptalani kiadásoknak kezdő és befejező szakaszait, valamint a tárnoki széknek itéleteit is magyar nyelven kell szerkeszteni.

„7. §. Oly helyeken is, hol a gyülekezethez szent beszédek magyar nyelven nem tartatnak, a jelen országgyülés berekesztésétől számitandó három évek múlva az anyakönyvek magyar nyelven irassanak.

„8. §. Ezentúl minden vallásbeli különbség nélkül plébánosoknak, egyházi szónokoknak, káplánoknak és segédeknek olyanok alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet tudják.

„9. §. Ő Felsége kegyelmesen rendelkezni fog, hogy a magyar nyelvnek tudása a katonai véghelyeken is gyarapíttassék, s a magyar ezredeknek kormányai a magyar törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.

„10. §. Az országos pénztárak számadásai magyar nyelven folytattassanak.

„11. §. Ő Felségének megegyező kegyelmes akaratjával a Magyarországban és ahhoz kapcsolt részekben kinyomtatott minden munkákból a magyar tudós társaságot egy példány illeti.“

Ezen törvények miatt, bármi szerények és hiányosak is azok, tekintve mind azt, mi még a nemzet méltányos kivánságaiból teljesitetlen maradt, valamint azok tárgyalá-

sakor heves vitákat keltettek fel Horvátország követei: ugy 1840.
az országgyülés után is, mint látni fogjuk, mind ingerültebb viszályokat okoztak a magyar nemzet ellenségei.

A nyelv és nemzetiség terjesztésének érdekében szükségesnek látták még az ország rendei, hogy miután Pest városának hatósága a magyar nemzetiség iránt eddigelé oly kevés buzgalmat tanúsitott, miszerint a városi szinházban idegen, német társaságot ápolt, s a magyar szinészet felvirágzását a fővárosban eddig csak Pest megye s egyesek segítették áldozataikkal, — ezen intézet biztos megalapítására s kifejlesztésére négyszáz ötven ezer ezüst forintot ajánljanak.

Midőn a nevelés tárgyát megemlítjük, nem azért teszszük azt, mintha abban ezen országgyülés a múltkoriaknál több sikert volt volna képes felmutatni; hanem egyedül azért, hogy a kormány eljárása ezen oly igen fontos ügyben kellő világításban tűnjék elő. A múlt országgyülés rendei egy országos választmányt akartak kinevezni, mely a népnevelés, különösen az ipariskolák s egy polytechnicum tárgyában kimerítő véleményt készítsen. Mint láttuk, a kormány ebben akkor nem egyezvén meg, az országgyülés végnapjaiban azt válaszolta: hogy a király fejedelmi kötelessége szerint fog gondoskodni a rendek által javaslatba hozott intézetek felállításáról, miért is az indítványozott törvényre nincsen szükség. Említettük, mily nagy és méltó volt akkor e miatt a rendek ingerültsége, kik meg voltak győződve, hogy a nevelés szabályozása a leglényegesb nemzeti jogok közé tartozik. Voltak mindazáltal többen, kik hitték, hogy a kormány oly határozottan tett igéretét teljesítendi s valahára már kipótolandja régi mulasztásait. És valóban, a kormány meg is bízta volt a budai tanulmányi bizottmányt s különösen annak tudós elnökét, báró Mednyánszky Alajost, a tervek kidolgozásával. De fájdalom, nem sokára kétségtelenné lőn, hogy mind ez csak arra volt számítva, hogy a nemzet ingerültsége némileg

1840. csillapodjék; de semmi komoly szándék nem létezett Bécsben a kor és szükség kivánalmai szerint javítani az oly igen elhanyagolt közoktatást. A tanúlmányi bizottmány, elnökének buzgó közremunkálásával a tervet mielőbb elkészítette. De, bár az sok czélszerűt foglalt magában, és a létező állapotok számos hibáit s hiányait képes volt volna pótolni s javítani, módosítás ürügye alatt többször visszaküldetett. Ekként ismét három év folyt le a nélkül, hogy valami történt volna a kormány részéről a nemzet méltányos kivánatainak kielégítésére. A jelen országgyülés rendei tehát ismét fájdalmasan szólaltak fel a fontos tárgyban; s nehogy valamely királyi válasz által már az előmunkálatokban és javaslat készítésében meggátoltassanak: egy kerületi bizottmányt választottak annak kidolgozására. A munkálat azonban a számos és halasztást szinte nem tűrő más köztárgyak özönében oly későre készülhetett csak el, hogy azt a rendek, fájdalom, már tanácskozás alá sem vehették s a jövő országgyülésre kényszeríttettek halasztani.

Hasonló sikeretlenségre volt kárhoztatva az oly rég és buzgón óhajtott Ludovicaeum katonai növelde megnyitásának kérdése is. A nagyszerű épület már több év óta készen, de néptelenül állott a fővárosban. A múlt országgyülésen a rendek már a költséget is megajánlották, mely az alapítványokon felül még szükségesnek mondatott annak felállítására; midőn azonban a kormány a nemzet azon jogát, hogy az intézet nevelési rendszerének megállapításába beleszóljon s a tanúlmányoknak legalább egy része magyar nyelven adassék elő, megtagadva, csak az ajánlott összeget akarta elfogadni, a rendek is visszavették az ajánlatot. Ezen ajánlat a fentebbi feltétel alatt jelenleg ismét megújíttatott ugyan; de mivel a kormány azt most válaszra sem méltatta, az intézet, melyhez egyesek félszázad óta oly jelentékeny áldozatokkal járultak, most sem állhatott fel.

A büntető törvénykönyv ügye. Egy büntető törvénykönyv kidolgozásával nem csak a múlt század végén, de 1825 óta is sokat foglalkodának az

ország rendei. S már nemcsak két munkálat áll vala készen, 1840.
melyeket az 1791-ben és 1827-ben kinevezett országos választmányok mutattak be, hanem a múlt országgyülés alatt ezen feladat majdnem egy egész évig állandó tárgyát tette a kerületi ülések tanácskozásainak. A büntető eljárást ezen előmunkálatok után megjavítani most már nemcsak könnyebb, hanem, tekintve annak hibáit s hiányait, halaszthatlan feladatává is lőn törvényhozásunknak. A közvélemény szózata ez iránt oly követelő volt már, hogy azt ezen országgyülés sem mellőzhette volna, ha minden egyebet háttérbe nem szorít vala a szólásszabadsági és vallási sérelem. De a mellett, hogy ily terjedelmes codex kidolgozására hiányzott az idő, különben is oly körülmény merült fel e tárgy tekintetében, melynél fogva tanácsossá is lőn azt a jövő országgyülésre halasztani. Néhány hónappal az országgyülés előtt két irodalmi munka jelent meg a fogházak javitása iránt, melyek egy, eddig igen kevéssé ismert térre fordították a közönség figyelmét. Azon javító rendszereket fejtegették e munkák, melyek az Egyesült Északamerikai Státusokban oly nagy sikerrel kezdének alkalmaztatni. Eötvös József báró és Szemere Bertalan, hazánk fiatal, de már is kitűnő tehetségei, amaz a hallgató, emez a magánrendszert oly fontos okokkal ajánlá a nemzetnek, hogy mind közönségesebbé kezdett válni azon vélemény, miszerint a fogházakat, mik nálunk eddig csak a szenvedés helyei, sőt számtalan esetben a bűn iskolái voltak, az új büntető törvénykönyv megalkotása alkalmával az egyik vagy a másik rendszer szerint javító intézetekké kell átalakitani. Az ország rendei tehát e meggyőződésben egy országos választmányt neveztek ki mind a két tábla kitűnőbb egyéniségei közől, mely a büntető és javító rendszer iránt kimerítő véleményt adjon; egyszersmind pedig javaslatot készítsen a felől is, hogy e javító börtönintézetek mellett gyakorlati alkalmazás tekintetében, minő változásokat kelljen tenni a büntető törvénykönyv tervében? Meghagyatott a választ-

1840. mánynak, hogy munkáját a legközelebbi országgyülésnek mulhatatlanúl bemutassa, nemcsak azért pedig, mivel a börtönjavítás ügye közmegegyezéssel egyik első rendű haladási kérdésül tüzetett ki; hanem azért is, mivel mindenki reményelhette, hogy a büntető törvénykönyv kimerítő tárgyalásánál a nemzeti jogok sérelme nélkül tanácskozás alá vétethetnek azon törvények is, melyek a felségsértésnek s hütlenségnek eseteit s a politikai vétségek egyéb nemeit tárgyazzák, s melyeknek elégtelenségéről a múlt évek szomorú eseményei s a szólásszabadsági sérelemről e gyülésen lefolyt ingerült s keserű viták következtében mindenki meggyőződött.

Az országgyülés befejezése.

Az amnestia, mely a fenforgott politikai vétségek tekintetében május 1-jén kihirdettetett, miként előadtuk, a hosszú, heves viták után kiengesztelődést hozott elő egy részről a rendek, más részről a kormány és a főrendek között. Az országgyülés azután e közös öröm befolyása alatt a nagy lelkesedéssel üdvözölt király által május 13-án személyesen befejeztetvén, azon reménynyel oszlottak szét az ország rendei, hogy, megszünvén a kormánynak kényuralmi rendszere, mind a nemzetiség, mind a korszerű reformok tekintetében biztosabban s nyugodtabb kebellel nézhet a nemzet a jövő elébe.

Az országgyülést élénk megyei gyülések követték, melyeken az új törvények kihirdettettek, s a követek küldőiknek számoltak törvényhozási eljárásukról. Majd az újonczállítás foglalkodtatá a nemzetet. Az újonczállítás, mivel most a béke idején ritkábban, körülbelől minden tiz évben egyszer fordúlt elő, s mivel a nemzet, mely e terhet állandólag mind eddig nem vállalta el, hanem csak subsidium gyanánt ajánlá meg az újonczokat, a katonaállítás rendszerét eddigelé ki nem dolgozta, — mindig igen fontos esemény volt a közéletben. Hajdan az: ki soroztassék be az újonczok közé? egyedül a tisztviselők önkényétől függvén, s a beírottak kiállítására nem ritkán

Ujonczállítás.

erőszakos fogdosás is alkalmaztatván, az újonczállítás többnyire zajos jelenetekre s még több panaszokra adott okot. Jelenleg az országgyülés, e zavaroknak s önkénynek elejét veendő, az újonczok kiállításának módszeréül a katonaságra alkalmas ifjak közti sorshúzást tűzvén ki, az egész ügy rendben és csöndesen folyt le az országban. Azokra nézve, kiket a sors ért, a helyettesítés általában meg levén engedve a törvény által, az jobbára mindenütt, sok helyt nagy mérvben, alkalmaztatott. Voltak községek, hol a reájok kivetett újonczösszeg sorshuzás nélkül, közköltségen egyedül önkéntesekből lőn kiállítva; más helyeken a birtokosabbak szintén a sorshuzás előtt önként fogadtak besorozandó újonczokat; ismét másutt egyesületek alakúltak, melyek az aláirt összegekből fogadták meg a község által kiállítandó újonczokat. A díj, mely által a helyettesítés történt, az ország külön vidékei szerint igen különböző vala: míg a felső népesebb és szegényebb megyékben 80—120 frtért is elegen ajánlkozának katonának, az alsó gyérebb népességű s gazdagabb megyékben, kivált a városokban 400—600 pftot is kellett fizetni a helyettesített újncznak. Például Somogy megyében a reáesett 774 újonczból 420 helyettesíttetett összesen 65,000 pfton. 1840.

Mialatt a megyei s városi hatóságok az újonczállítással foglalkodának, a kormány az új hiteltörvények rendelete szerint a váltótörvényszékeket állította fel. E váltótörvények az első lépést képezték az ősiség eltörlésére s birtokviszonyaink teljes felszabadítására. A birtokos nemeseknek teljes szabadságukban állott ugyan magokat e törvényszékeknek alá nem vetniök, melyek a nemesi s ősiségi jogokat itéleteikben semmi tekintetbe nem vették; de miután hitelre azontúl számot sem tarthatott, ki magát a váltótörvénynek alája nem vetette: lassanként ezzel is megbarátkozott s önként mondott le kiváltságairól a kölcsönre szorúlt nemesség. Meg kell azonban vallani, hogy e törvényszék egynémely itéletei, melyek szerint a nemes ősi A váltótörvényszékek felállítása.

1840. birtokában is csak ugy elmarasztaltatott, mintha az kiváltságtalan polgári birtok volt volna, nagy és mély benyomást okozott a nemességnek kiváltságait még folyton bálványozó részére; s nem volt ritkaság, heves kikeléseket hallani az új törvények ellen, melyek, mint mondák, a nemest tönkre teszik és csak a zsidóknak kedveznek. Fordúltak ugyan elő némely esetek, melyekben volt némi alapja a kiváltságosak ilyféle panaszainak; de miután néhányak kárából ezek is szemesebbekké, vigyázóbbakká lettek, s a következő országgyülés az új törvény némely hiányait is megjavította: lassanként a nemes is megszokta a hitel ama leglényegesebb elvét, hogy pénzforgalomban nincs helye a kiváltságnak.

ÖTÖDIK KÖNYV.

REFORMI S NEMZETSÉGI HARCZOK 1840—1843 KÖZÖTT.

ELSŐ FEJEZET.

A mozgalom új tényezői.

Az 1840-ki országgyülés végén a nemzet s kormánya közt létrejött kibékülés a kedélyeket teljesen megnyugtatta; s az elmék, a jelen biztosságában, reménytelve fordulának a jövő felé: valamint az 1825-ki országgyülés után, ugy most is reformtörekvések követték a kibékülést. E haladási mozgalmak jelenleg élénkebbek, több oldalúak lőnek, mint bármikor eddigelé: egyaránt kiterjedtek azok a nemzet csaknem minden politikai, erkölcsi s anyagi érdekeire. A mozgalomnak új tényezői léptek a síkra. Mióta az országgyülés teremei bezárattak, a küzdelem tere a megyei közgyülésekbe, a szabadabban mozogni kezdett sajtóba, s a mind nagyobb számmal keletkezett s menten gyarapodó egyesületekbe tétetett át; s e hármas tér még életelevenebb, nagyobbszerű mozgalmat mutat fel, mint maga az országgyülés: mert míg ezen csak a nemesség képviselőinek, amazokon magának az összes nemzetnek törekvései s működései tűnnek elő. 1840.

Mielőtt e törekvések s küzdelmek elbeszélésébe ereszkednénk, magokról e mozgalmak említett téreiről, különösen a megyei gyülésekről és a sajtóról, miként azok a lefolyt és a jövő országgyülések közti három éves korszak alatt feltűnnek, kell egynémit általában megemlítenünk.

1840.

A megyei gyülések jelentősége.

Mi a megyei gyüléseket illeti: ezek most is a régi alakban álltak ugyan még fenn: azon nagy élénkség mindazáltal, mely az ország reformkérdései tekintetében minden osztály s pártot áthatott, a megyei gyüléseknek is sokkal nagyobb jelentőséget kölcsönözött, mint a minővel azok az újabb ébredés korszaka előtt birtak vala. E gyülések most már nem egyedül administrativ összejövetelei valának a megyehatósági tisztviselőknek; hanem valóságos parlamenti színezetet nyertek, melyen a törvényes nemzet, a nemesség, mondhatni, összesen megjelent s vett részt a legfontosabb politikai s más országos kérdések megvitatásában. E fontos kérdések feletti tanácskozás, folyt légyen előkészületileg, az országgyülésre küldendő követek utasítása — vagy különben valamely reformlépés megrostálása végett, minden rendű s rangú egyéneket becsalt a megye gyüléseire. Hajdan csak a tisztújító gyülések valának népesebbek: most minden évnegyedi közgyülésen csaknem fuladásig tömve voltak a megyeházak termei ugy a főrendű, mint a közép és köz nemességgel. Sőt, ezeken kivül, az ugy nevezett „honoratiorok" osztálya is olyannyira növekedő érdekkel látogatá azokat, hogy, miután a kornak különben is egyik fő reformeszméje volt, a nem-nemes népet az alkotmány sánczaiba fölvenni: a megyék ezen értelmes osztályt nem vélték tovább kizárhatni a közügyek megvitatásában való részvétel jogából; és, Pest megye példájára, statutárius jogánál fogva, egynémely megye szavazattal ruházta fel azt a maga kebelében. Ezen osztálynak, mely az irók, művészek, oklevelesek s általában a hazai értelmiség egész nem-nemes részét magában foglalta, tényleges részvéte a köztanácskozásokban kétségkivül tetemesen nevelte a megyék súlyát s jelentőségét. A megyei közönség ezen új elemmel szaporodván, a gyülések demokratiaibb szint nyertek s még hasonlóbbakká lőnek a népfelséget képviselő ősgyülésekhez. Valóban oly sajátszerüek voltak e megyei gyülések, hogy azokhoz semmi hasonló sem létezett Európa

többi államaiban. Az angol népgyülések, melyekben az össze- 1840.
sereglett minden rendü polgárok csak véleményöket szokták kijelenteni valamely kérdés felett, de semmi hatósággal nincsenek felruházva, a mi gyüléseinkhez képest csupán politikai tüntetésnek tekinthetők. A hajdani német nemesség rendi testületei, a franczia Conseils généraux-ok, a spanyol ayuntamientos-ok a mi megyei gyüléseinknél sokkal szükebb körben mozogtak. A mi gyüléseink nemcsak vitatkoztak s véleményt nyilvánitottak a politikai kérdések felett; hanem oly sajátságokkal is birtak, melyeknél fogva legfontosabb tényezői voltak a közéletnek. E gyülések képezték tulajdonképen a megyei hatóságot, mely az általa megválasztott tisztviselőknek az igazgatás minden ágazatainak ellátásában irányt, utasitást adott, s eljárásukról viszont számot kért; ez határozta meg s vetette ki a megyei igazgatás költségeit, az ugynevezett házi adót, melynek valamint kivetésében, ugy mire-forditásában is teljes hatalommal intézkedett; ehhez, mint közigazgatási testülethez küldettek a király s a középponti kormányszékek, helytartótanács, udvari kanczellária rendeletei, melyeket az vagy elfogadott s végrehajtásúl az illető tisztviselőnek kiadott, vagy, ha azokat a törvényekkel s az alkotmány szellemével ellenkezőknek itélé, „tisztelettel félretett“ s foganatositásukat felfüggesztvén, ellenök, visszavonásuk vagy módositásuk végett, a királyhoz s a kormányszékhez felterjesztést intézett; ez rendezé a községek ügyeit, vette át azok folyamodásait, intézte el panaszaikat; ez határozott s intézkedett a közbátorság, a közlekedési eszközök tekintetében; ez rendelte el nyilvános vétségek esetében, mint a birói hatalom részese s mint egy esküttszék, a közkeresetet. Mind ezekben a törvényekhez kellett ugyan magát szabnia, de a miben törvény nem létezett, vagy intézkedése a fenforgó esetre nézve elégtelen volt, statutumokat alkothatott, s azok szerint szabályozá a maga eljárását.

1840. A megyei közgyülések e széles hatalomköre s különösen azoknak ama joga, mely szerint mindenben, mi a törvénynyel nem ellenkezett, statutumot alkothattak, a felsőbb rendeletek ellen pedig, ha a törvénynyel meg nem egyezének, felterjesztést intézhettek, — volt oka annak, hogy némely publicistáink, s köztök kivált Wesselényi, Ragályi Tamás, utóbb pedig Kossuth Lajos, a megyei rendszerre égész államtani theoriát építettek. Kiállja-e ezen elmélet az európai államtanok próbakövét, vagy sem: fejtegetni nem a mi feladatunk; de szó nélkül alább még sem hagyjuk, midőn majd ugy nevezett centralistáink hírlapi harczaira kerülend elbeszélésünk sora. Annyi bizonyos, hogy sajátságos körülményeink közt, melyek szerint alkotmányos országunk egy absolut kormányú állammal volt kapcsolatban, s alkotmányos királyunk, birodalma más részeiben korlátlan hatalommal uralkodott, — egyedül a megyei rendszer képezte azon bástyát, mely alkotmányunkat a nálunk is, mint egyéb tartományaiban, korlátlanúl uralkodni törekvő udvar ostromai ellen megvédhette. Azon jog, melynél fogva a megyék, mint nemcsak a végrehajtó hatalom organumai, hanem egyszersmind a törvénynek őrei, az ebbe ütköző felsőbb rendeleteket teljesíteni jogosan nem köteleztethettek; hanem ezeket, mint mondani szokták, „tisztelettel félretévén“, a foganatosítás elmulasztását indokaikkal együtt felterjeszthették, — az alkotmány egyéb biztosítékai hiányában, múlhatatlanúl szükséges volt a kényuralom jogfoglalásainak meggátlására. A kormánynak ez kétségkivül sokszor felette kényelmetlenné, alkalmatlanná lett, sőt bénítására vált, de csak a törvénytelen eljárás esetében; s annál hasznosabb volt az a szabadság megőrzésére; rendetlenséggé pedig, általában véve, nem fajúlt: mert alig lehet felmutatni esetet, melyben valamely megye bátorkodott volna a felsőbb rendeletet, midőn az teljesen törvényszerű, az alkotmány szellemével egyező volt, végrehajtás nélkül félretenni. Midőn a felsőbb rendelet ekként

félretétetett, bizonyára mindig a szabadság és alkotmányosság érdekében lett a megye engedetlenné; mert ha a rendelet, az előfordúlt esetre alkalmazható törvény híjában, nem sértette is a törvények betűjét; sértette azok szellemét, vagy a megyék törvényes önkormányzati és statutárius jogát; mit különösen gyakran megtámadott a mindenbe avatkozni szerető, terjeszkedésre s korlátlanságra törekvő középponti hatalom. E törvénytelen kormányrendeleteknél, melyeket „tisztelettel“ mellőzhettek, nagyobb bajt okozott a megyének a kormány egy új taktikai fogása; mely abból állott, hogy a tüzesebben haladó megyéknek, azokat mérséklendő, oly főispánokat s főispáni helytartókat adott, kik örökösen gáncsoskodva, a közvéleményt semmiben sem tisztelve, viszályokat szítottak fel s tápláltak a megyei közönségben. De az ügy igazsága, a haladás és szabadság érdeke, melyet az ellenzéki párt képviselt, végre is legtöbb helyt győzött, miként alább látandjuk, a kormány e taktikáján. 1840.

A jelentőséget, melyet a megyei közgyülések e terjedelmes és fontos hatáskörüknél fogva birtak, nem kevessé nevelték azon új fejlemények is, melyek a megyei eljárás körében időről időre felmerültek s azt a tökély egy-egy magasabb fokára emelték. A megyei hatóságok ezek által a haladásnak mind alkalmasb eszközeivé idomították magokat. A módot, miként pótolták egyes esetekben még a törvényhozás hiányait is részint statutumok, részint a közjó előmozdítására tett önkéntes ajánlatok által, alább adandjuk elő, midőn az egyes haladási kérdések mibenlétét s fejleményeit fogjuk elbeszélni; itt egyedül az átalános eljárási módot tartva szemünk előtt, csak két jelentékeny javítást említünk a megyék körében. Ezek egyike az, hogy a megyék, nemsokára a lefolyt országgyülés után, kebelökben állandó bizottmányokat választottak, melyeknek feladatául tűzték, a reformi kérdések s általában az országgyülésen felveendő tárgyak előkészítését. Másika pedig az,

1840. hogy Beőthy Ödön, bihari alispán, példája után általánosan szokássá vált, hogy az első alispán a megye minden érdekeinek állapotáról s a tiszti kar összes eljárásáról évenként részletesen számot adjon. Míg ezen javítás a közhiányok s hibák és az ezek ellen teendő legszükségesebb intézkedések áttekintését könnyítette; amaz, az állandó bizottmányok alkotása, az összes haladás rögös utjait egyengeté, alkalmat nyujtván, a javítás módjait s eszközeit részletesen s minden oldalról megvitatni.

A leghatalmasabb tényezőnek mindazáltal, megyei közgyüléseink jelentőségének emelésében, azon élénk buzgalom s majdnem szenvedélyes érdekeltség tekintendő, mely a nemzeti haladásra s kifejlésre nézve általában a nemzet egész tömegét megragadta. Valamennyi rendek s osztályok összes értelmiségének figyelmét s törekvését elnyelték a nemzeti újjászületés sok oldalú, nagy kérdései. És ezek egyes részletei a megyei közgyüléseken vitattattak meg leghevesebben; hevesebben még, mint magában a szinte élénkebbé vált napi sajtóban. Mert míg itt csak egyesek szólaltak fel, s többnyire csak a magok, ritkábban pártjaik nevében: a gyüléseken egész párttömegek vívták, elleneikkel szemtül szembe, szenvedélyes harczaikat. Minden közgyülésre már eleve, mint jelentékeny korszakra, számított a megyei közönség, melyben egy s más előnyt remél vala kiküzdeni, egy s más haladási kérdést diadalra emelni a túlfélen lévő párt ellenében. Nem csoda, hogy aztán a gyülés napján szinte fuladásig megteltek a megyeházak teremei: a bocskoros, proletárius köznemes s a dúsgazdag főnemes, az érdemes honoratior, s a birtokos nemes, a falusi lelkész és a főpap, vén és fiatal mindegyik egyenlő szavazattal birván, a maga módja s véleménye szerint mindegyik egyenlő buzgalmat fejt vala ki szinezete, pártja s általában a közügy érdekében.

És ezen oly különböző elemekből álló közgyüléseken, bár a pártok százanként, több megyében nem ritkán ezren-

ként számították szavazataikat, dicséretére a nemzet politikai míveltségének, rendszerint elég mérséklet, illem és rend uralkodott: de való igaz, nem azon kimért s udvarias etiquette-szabta rend és nyugalom, mely a parlamentek tanácskozásaiban divatozik. Midőn oly kérdés merült fel, mely valamely egyén, vagy osztály érdekét, vagy valamelyik főbb reformpontot közelebbről illeté: kétségkivül nem egyszer oly hangulat terjedt el a teremben, hogy könnyebb lőn ajánlani, mint fentartani a nyugalmat és mérsékletet. Minden erőteljes beszéd villámként hatott a fiatalságra s a kevésbbé művelt tömegre; s az nem is tartóztatá magát a helyeslő s buzdító, vagy roszaló s gáncsoló felkiáltásoktól. Majd támadva, majd megtámadtatva, szemben az ellenpárttal, mely ellenei gyöngéit vagy baklövéseit mindig leste s a maga előnyére fordítani ügyekezett, a magáéit pedig fedezgeté, bizonyára nehéz feladat volt a végkimenetel bizonytalanságában mindig fentartani ama hidegvérűséget s higgadtságot, melyet az országgyülési követnek, kit utasitás köt és fedez, vagy a parlamenti tagnak, ki a kérdéseket mindig államjogi szempontból tekintheti, elveszteni nem szabad; s ha elvesztette, a nyilvános tekintélylyel felruházott elnök, a szót tőle visszavonván, nyomban helyreállíthat. Megyei gyüléseinken ily alkalmakkor az elnöklő alispánnak nem közönséges szilárdságra s tapintatra volt szüksége, hogy a beszédek szenvedélyes áradata személyeskedésekké, bántalmakká ne fajúljanak. Azonban ilyesmi csak kivételkép s ritkán történt és soha sem büntetlenül. A szólásszabadsági vétket, maga a közgyülés, nyomban egy nagy esküttszékké alakúlva, a törvényes bűnvádi eljárás megrendelése által, jelentékenyebb széksértéseknél pedig itéletet is modva, azonnal megbüntette. Ilyféle kicsapongások más szabad intézményekkel biró nemzetek nép- s választó-gyülésein sem hallatlanok; [1] a nélkül hogy azok 1840.

[1]) Nem említem Angolország, Svájcz és Belgium gyakran vérengzések színhelyévé váló választó gyüléseit. Csak azon lényegileg tanácsko-

1840. egyszersmind birói hatalommal is birnának, mint megyéink gyülései, a kihágást nyomban bünheszteni.

A megyei közgyülések árnyoldalai, rendetlenségei.

De voltak e közgyüléseknek is árnyoldalai, melyek néha oly sötétekké váltak, hogy a szabadságnak is valóságos veszélyeivé nőtték ki magokat. Ilyen volt egyebek közt s nem mindig a legártalmatlanabb, ama túlságos hév, ama rohanó buzgalom s féltékeny türelmetlenség, mely az ellenkező véleményt meghallgatni sem akarta; ama hírnév s népszerüségvadászat, mely a szónoklatokban nem ritkán uralkodott. Az értelmes avatottak és tiszta szándékúak mellett, gyakran az avatatlan, az önhitt hiú is fellépett a némi hírhedéssel vagy legalább büszke önérzettel jutalmazó reformi pályán; a homokhordásra hivatott palléri vagy épen építészi szerepet negélyelt. Az éretlen eszmék, emésztetlen tervek s javaslatok gombaszaporasággal jöttek napvilágra. Sokan csak azért szóltak, hogy másokon túltegyenek, s a népszerü szabadelvüség fájáról becsszomjas halántékaikra is füzhessenek egy-egy koszorúcskát; mit sem gondolva azzal: czél- és korszerü-e, illik-e körülményeink közé az inditvány? Nem épen ritka volt az eset, midőn elvont elméletek, franczia vagy épen amerikai szabású eszmék s elvek mintegy pompamenetet tartottak közgyüléseinken, a tapasztalatlan és szélsőségekben szökdelni szerető ifjúság tapsviharai között, melyek a józan mérséklet szózatát elfojtották. A szabadelvüség lévén az uralkodó divat: az éretlen tömeg által rendesen az tömjéneztetett leginkább, ki legtöbbet ajánlt, legmerészebb, legszélsőbb volt indítványaiban. A ki

---

zásra összegyült, a részvevőktől legtöbb esetben bemeneti díjt szedő. — s ilyenkor respectable-nek czímzett meetinge-ket hozom fel például, melyeket az angol Row-nak nevez. Ezen angol Row-ok, cheers-eikkel és counter-cheers-eikkel, gúnyos bravo-ikkal s féktelen zajaikés fütyüléseikkel, egy neme a lázongásnak, egész az öklözésig, de véronts nélkül, hol az ellenkező pártfelek egymásnak a legnagyobb gorombaságokat mondják, kalapjaikat kölcsönösen a fejbe verik, öklödöféseket osztogatnak, a legjobb humorral, sajátképeni veszekedés nélkül.

nem birt elég erkölcsi bátorsággal, megvetni az olcsó népszerűséget és szembeszállni a szenvedélyes tömeg rivalgásaival, gyakran kénytelen lőn az árral úszni s magába fojtani jobb meggyőződéseit, helyesebb nézeteit. Néha még magokat a vezéreket is, akaratjok ellenére, magával ragadta a párt tömegének szenvedélyes heve. S igy történt, hogy pártszenvedély vagy szabadelvűségi lázas buzgalom, nem ritkán szintugy s a közügy nem csekélyebb ártalmára, korlátolta és zsarnokolta a szólásszabadságot, mint a múlt korban a kormány törvénytelen kényuralma. 1840.

E kórjelek azonban, mint magában is értetik, sem rögtön nem álltak be, sem oly közönségesekké nem váltak minden megyében, hogy azokat rendes állapotnak s nem inkább, habár néhol talán gyakori, kivételnek kellene tekinteni. A politikai fiatalság hibája volt ez, mely jobbára onnan eredt, hogy a kormány a nyilvánosságot és szólásszabadságot, a reformi mozgalmakat sokáig még akkor is elfojtani, meggátolni törekedett, midőn már a nemzet nagyobb részét áthatotta volt az újjáalakulás türelmetlen vágya. A nagy hátramaradás világosabb megismerése zajossá, türelmetlenné tette a heves kedélyeket, melyek most szabadabban mozoghatván, kissé mohón fogtak az átalakításhoz, és sebesebb rohanással rövid idő alatt akarták volna helyreütni a hosszú tespedés vagy korlátozás-szülte mulasztásokat. Oly hibája volt ez a szabadságnak, melyet, bizonyos fokon túl, maga a szabad mozoghatás, a nyilvánosság és haladás naponként inkább és inkább megorvoslandó vala.

De a rohanva haladni vágyó buzgalomnál, az éretlen vagy körülményeink közé nem illő eszméket, idétlen reformterveket egymásra halmozó szónoklatoknál, sőt még ama zsarnokságnál is, melyet a tömeg a kevesbbé szabadelvű, mérsékeltebb vélemények lezúgása által a szólásszabadságon gyakorlott, sokkal sötétebb, veszélyesebb árnyoldalát képezték megyei gyüléseinknek az ugy nevezett korteskedési rendetlenségek. A pártok tusái egynémely

1840. vármegyében annyira elmérgesedtek, hogy a tömegek nyers erejét már nemcsak a választásoknál, hanem egyes reformi kérdések eldöntésére is kezdték használni. Könnyű lenne megmutatni, ha különben már fentebb is nem említettük volna, hogy a hatósági élet ezen veszedelmes kinövéseit a kormány rosz példája nevelte nagyra, midőn, kivált az 1832/6-ki országgyülés folytában, a követi utasításokat vesztegetéssel becsődített értelmetlen tömegek által ügyekezett megváltoztatni. De ez a dolgot nem szépitené, nem mentené. A visszaélés, a baj, habár a kormánytól vette is eredetét, fájdalom, létezett, s egynémely megyében oly fokra hágott, hogy a municipális életet megsemmisítéssel fenyegette, és a kormányt katonai karhatalom használatára jogositotta sőt kényszerítette. A pártok némely kérdésekben, például a vegyes házasságok, a nemesek adózása stb. kérdéseiben némely megyében, mint Hevesben, Szatmárban Fehérben, Biharban, Zalában, — külön színekkel és jelszavakkal ellátva, fegyveresen jelentek meg a megye közgyülésein. A felizgatott fanatizált tömegek, a lélekvásárlás martalékaivá esvén, — miként az egyes kérdéseknél alább részletesen előadók leszünk, egymással tényleg összeütköztek. Volt eset, midőn a helyhatósági élet színhelyén, a felbőszült szenvedélyek összecsapásában, emberi vér folyt, sőt emberélet is esett áldozatúl. A seb, melyet a polgárok az alkotmány e palladiumán, a megyerendszeren, ekként önkezeikkel ejtettek, veszélyesebb volt, mint minőt azon bármikor ejtett a bécsi kormány absolutismusa. És míg e vérengző rendetlenségek a szabadságot megsemmisítéssel fenyegették: a tömegek fanatizálására használt eszközök, vesztegetések, itatások s egyéb csábítások, a köznemesség erkölcsiségét mérgezték meg.

Legkevesbbé sem lehet szándékunkban szépíteni, mentegetni a szabadság e durva fattyukinövéseit. Alább, a részletekben, híven ábrázolandjuk mind ama rendetlenséget és szilajságot, melyeknek szemléleténél a hazafi néha valóban

kételkedni kezdett a megyei rendszer fennállhatásán; honnan számos esetben a rend minden fogalma kiveszve, minden személyes bátorság elenyészve lenni látszott. De mindezt bevallva is, egy perczig sem kételkedtünk állítani: hogy e rendbontások csak az institutiók hiányossága miatt fegyelmezetlen, érettségre még nem jutott, a szabadságot s nyilvánosságot még meg nem szokott, használni még nem tudó fiatal erő tévedései voltak, melyeken minden nap, minden újabb tapasztalás javított egynémit. Forrása közben, melynek szabályos lefolyását a kormány ügyetlensége vagy kényuralmi hajlama gyakran megzavarta, minden szennyet, minden selejtest felszínre lökött a rendkivül élénkké lett nemzeti élet: s kételkedni sem lehet, hogy e forrás bevégeztével, minek már mutatkoztak is több helytt némi jelenségei, e tévedéseiből kijózanodva, s megtisztúlva vergődött volna ki a nemzet. 1840.

A kormány e megyei rendetlenségek korlátozására nem tudott más törvényes módot foganatba venni, mint hogy a zajlongás helyére kir. biztosokat küldött: kik azonban már csak azért is ritkán érhettek czélt, mivel magok is egyik vagy másik párt emberei lévén, a pártok közt nem léptek fel részrehajlatlan birák gyanánt. Ha sujtották is az elkövetett bűnt az ellenzék oldalán: a kormánypártiakat nem ritkán kisiklani engedék a megérdemlett büntetés alól; a bajok forrását pedig megszűntetni, a visszaesés ellen kellő gátokat emelni s általában erkölcsi javúlást eszközleni, képtelenek voltak.

Hasonlíthatlanúl nagyobb hasznot tett, gyökeresebb orvoslatot eszközlött e tekintetben a napi sajtó, mely szabaddá lett mozgásában, egy részről a nézeteket érlelve, a tömegek értelmiségét nevelve, más részről a bűnt a közvélemény ostorozó szózatával sujtva, mind sikeresebben gyógyítgatá a szabadságon az avval élni nem tudás és visszaélés által ejtett sebeket. Azonban a sajtónak s általában összes irodalmunknak, mely a nemzeti fejlődés másik fő- Az irodalom s a közélet viszonyos hatása.

1840. tényezője volt, jelen állapotát kissé bővebben kell előadnunk. Szem előtt tartván mindazáltal, hogy az irodalom története nem feladatunk, rajzunkat csak azon kölcsönös viszony keretébe szándékozunk szorítani, mely a közélet s az irodalom közt közvetlenebbűl és szembetűnőbben észlelhető.

A nemzeti nyelv.

Mi legelőbb is magát nyelvünket illeti: ez már jóformán átesett azon heves forráson, mely a kedélyeket a század második és harmadik tizedében oly élénken foglalkodtatá. A nyelvújítás még ugyan nem fejeztetett be teljesen: de a harcz megszűnt a külön pártok között. Kazinczy új iskoláját, melynek már az úgy nevezett Auróra-kör oly döntő túlsúlyt szerzett, a magyar akadémia teljes diadalra vezette. Az ósdiak, a népies ó-nyelvezet pártolói ennek tekintélye előtt végkép eltűntek; s ha néhányan titkon még duzzogtak vagy épen daczoltak is az akadémiával, síkra szállni nem mertek többé ellene, melyet a nemzet közvéleménye is határozottan támogatott. Végre oly általánossá lett az új iskola diadala, hogy, ha voltak is még néhányan, kik azt elméletben gáncsolták: a gyakorlatban magok is, mintegy észrevétlenűl s önkéntelenűl, mindinkább hódoltak szabályainak. A főérdem e tekintetben kétségbe vonhatlanúl Helmeczy Mihályé, ki már a Berzsenyi második kiadását kisérő „Kalauz Értekezésében“ czáfolhatatlanúl kimutatta a nyelvújítás szükségét, — minél fogva azt nemcsak minden mívelt nemzetek, hanem időről időre magok eleink is gyakorolták, fejtvén, gazdagítván és csinosítván nyelvöket. És, mit ekként elméletileg győzedelmesen kimutatott, azt az 1831-ben megindított „Jelenkor“ czímű politikai lapjában, melyet nem sokára egy encyclopaediai irányú melléklappal, a „Társalkodóval“, megtoldott, gyakorlatilag is nagy sükerrel űzte vala. „Nyelvünk gazdagítására, a gondosabb, szabatosabb, hibátlanabb írásmódnak az életben is elhatalmazására senki annyit, mint ő, nem tett — mond „Irodalmi Arczképeiben“ a legilletékesebb biró, irodalmunk

legjelesebb történetirója, Toldy Ferencz. Mi Kazinczy a szépirodalomban volt a szép nyelv tekintetében, az lett Helmeczy az irodalom és élet nyelvének tisztulására nézve.“ 1840.

A nyelvújitással maga az akadémia is buzgóan foglalkodék a régi magyar nyelvemlékek felkutatása s kiadása és ama nyelvtani s szótári munkálatai által, melyekkel nemcsak a szókincset tetemesen gyarapitá, s különösen a különféle műszótárak kiadása által a nyelvet a tudomány bármely ágának előadására alkalmasabbá tette; hanem a nyelvtani hibátlan tisztaság s helyes magyar szólásmód, a beszédbeli szabatosság, tömöttség, hangzatosság és irói műgond tekintetében is nagy érdemet szerzett magának. A nélkül, hogy a nyelvet szabad mozgásában gátolva s rideg formákba lenyűgözve, a franczia akadémia tévedésébe esett volna, teljesen kifejtette a tudományos, irói nyelvet; s nagy részben neki s tagjai magán munkálkodásának köszönhető, hogy nyelvünk az európai észjárás ildomait magának teljesen eltulajdonitotta; míg a tudomány bármi nemű tárgyainak tiszta és szabatos előadására képessé vált, egyszersmind szépségben is felette sokat nyert; a régi irály lapos népiességéből felemelkedett, a nélkül, hogy saját jellemében csorbulást szenvedett volna.

És itt helyén van megemliteni, hogy a nyelvmivelés már nem szoritkozott egyedül arra, hogy nyelvünket gazdagabbá, szabatosabbá, szebbé tegye. Néhány tudósunk, kik közt, a kivívott siker tekintetében Hunfalvi Pált illeti az elsőség, a hasonlitó nyelvtudományt is buzgóan kezdék művelni, hogy kitűnjék: az emberi nem mely nyelveivel van a miénk származási, képződési, szellemi rokonságban. És e tekintetben két férfiút kell emlitenünk, kiknek áldozatteljes ügyekezeteit hálátlanság nélkül nem hallgathatná el a történelem. 1819 vége felé, kevés költséggel, de kiapadhatlan lelkesedéssel, egy székely ifjú, ki, mint Toldy mondja, „a múlt és jövendőből szőtt egész tündérvilágot hord vala keblében,“ útra kelt Törökország

1840. felé, felkutatni nemzetünk ázsiai bölcsőjét, felkeresni a népet, mely velünk ugyanazon nyelvet beszéli. Ezen ifjú Kőrösi Csoma Sándor vala. Ő Konstantinápolyon keresztűl Alexandriába, onnan Aleppon, Bagdadon át Persia fővárosába utazott; mert történetirásunk akkori tekintélye, Horvát István szerint, a föld ezen részéből származott volna nemzetünk. „Teheránban mulatása alatt — ugymond egy Indiában lakó hazánkfia, dr. Duka Tivadar, — hol a perzsa s némileg a tibeti nyelveket tanúlá, alkalma volt néhány tibeti szót hallani, melyek hangjai annyira meglepték, hogy azt kezdé hinni, mikép a nyelvet s nemzetet, melyet keresett, a Himalayák bérczein találandja meg." Végtelen bajok s nélkülözések közt tehát 1821 tavaszán Khoracsán sivatagjain keresztűl Kabulba, onnan Lahórba s onnan Kasmir bájló völgyein s a Himalaya havasain át Lehbe, a Csinától függő nyugat-tibeti Ladak tartomány fővárosába utazott. Itt tanúlta egy tudós láma vezetése mellett több éveken át a tibeti nyelvet s buvárlá annak irodalmát; különösen áttanúlta s kivonta annak háromszáz husz nagy kötetben foglalt történeteit, philosophiáját s egész vallásrendszerét. Évek múlva, átkelvén a Himalaya havasain, a britt birtokosok legészakibb tartományában, a Spiti völgyében fekvő Kánum, buddha klastromban telepedett meg, s ismét több éven át folytatta tanúlmányait. Csoma, úgy látszik, két feladatot tüzött vala ki életének: eljutni nemzete bölcsőjéhez, s azzal kapcsolatban megismertetni Európát Buddha vallásával, melyet egykor őseink vallásának lenni is hitt. Kánumban mulatása alatt tanúlmányai folytában egy fölfedezést tett, mely, saját vallomása szerint, életének legkeserűbb perczeit okozta. Átlátta ugyanis, hogy a tibeti és magyar nyelv közt valódi rokonság nem létezik. De mindamellett szakadatlan buzgalommal folytatta buvárkodásait azon reményben, hogy Tibet irodalma napvilágot fog vethetni nemzete történetére, melynek maradványait még mindig feltalálhatni hivé a keleten. Addig összehalmozott iro-

dalmi kincseivel 1832-ben Kalkuttába vándorolt; s ott tette közzé egyebek közt tibet-angol szótárát s nyelvtanát. És ezek terjeszték el aztán Csoma hirét mindenütt, hol a keleti nyelvek tanúltatnak s becsültetnek. Ezután a bengáli, szanszkrit és mahratta nyelvet tanúlá meg, hogy aztán Nepálon át Tibet belsejébe hatolván, czéljához érhessen. Reménylé, ha Lasszába juthatand, a könyvtárak nyitva fognak előtte állani, melyekből a hunok ősi történelmét megtudandja, mert ez volt előtte — mint az angol Campbell mondja — a tudománynak véghatára, ez azon vezércsillag, mely őt gondolatai s tanúlmányainak utain huszonnégy éven át vezette. De többféle körülményektől gátoltatván, csak 1842-ben indúlhatott meg Lassza felé; rég óhajtott czéljára azonban ekkor sem juthatott: a halál utközben ragadta ki őt, férfi kora legszebb erejében, az életből. „Csomának megjelenése — ugymond Duka Tivadar — az orientalis literatura terén meteorhoz hasonlítható, mely annak idejében annyi érdeket keltett a tudósok világában; rendkivüli kitartása, vas akaratja, példa nélküli önzéstelensége s fáradhatatlan buzgalma minden akadálylyal megküzdött, mely az emberi nem legdrágább kincse, a tudomány, azon utjában állott, melyet Csoma magának kitűzött... És ha kérdenéd a dicső halott geniusát, hogy mi volt azon bájoló talismán, mely annyi szenvedést e hű kebelben élvezetté tuda varázsolni? válasza leend: „Nemzetem!“ Számos munkái azonban angol nyelven lévén irva, a mi irodalmunk számára csak a magyar-tibet-szanszkrit szótár töredéke maradt hátra irományai között. [1] 1840.

„Az ő neve — mond Toldy — nem volt kisebb a Szajna mint a Gangesz partjain, nem a Themse és Spree mellett, mint a Himalaya völgyeiben, s az ő dicsősége itt is ott is a magyar nép dicsőségét hordta magával.“ De

---

[1] Duka Tivadar: az Új Magyar Muzeum 1858-diki XI-dik füzetében 608. s köv. l. V. ö. Toldy Fer. Irodalmi Beszédeit. 68.

1840. nyelvünkre s nyelvtudományunkra sokkal nagyobb eredménye lett Reguly Antal nem kevesbbé fáradság és áldozatteljes utazásainak nyugat-északi Ázsiában, a Volga és Ural vidékein, miket körülbelől azon időben kezdett meg, midőn Csoma az életből kilépett. Bár e vidéket jelöli ki a történelem is őseink hajdani lakhelyei gyanánt, ő tulajdonkép nem azon czélból vette kezébe a vádorbotot, hogy őseink bölcsőjét fedezze föl; mert előkészületei meggyőzték őt arról, hogy azon magyar törzsek, melyek őseink Európába költözése idején e tájakon maradtak, a mongol uralom idejében más népekkel összekeveredvén, valószínűleg elenyésztek: hanem inkább a philologia, a magyarral rokon nyelvek tanúlmányozása s összehasonlítása vezette őt e tájakra. És e tekintetben nagy eredményeket mutathatott fel utazónk. Megtanúlta az altáji nyelvek legtöbbjeit, melyeknek összehasonlításából a mi nyelvünkkel meggyőződött, hogy ez s amazok közt létezik ugyan családbeli rokonság, minő példáúl, az indó-germán családbeliek közt; de sajátképeni magyar nyelvet hasztalan keresne ma már valaki Ázsiában. „Oroszország, a Kaukazus és Ázsiának minden vidékei és tájai ki vannak immár kutatva, ugymond; ismerünk határai közt többet 150 nyelvnél; de hiába, honunk nyelve nincs köztük: eltünt az onnan a régi időkkel együtt, és csak Európában él még nálunk. Ez tény; és olyan, melytől hitünket meg nem tagadhatjuk; számtalan utas és tudós kutatásának eredménye ez, férfiaknak, kik dicsőségöknek tartották volna, nemzetünk nyelvét ott feltalálni.“ [1] Számos évek múlva hazájába visszatérvén, dús ismeretkincset hozott haza magával, anyagúl szolgálandót az altáji nyelvek öszszehasonlító megismertetésére, miből nyelvtudományunk nem csekély gyarapodást igérhetett magának. De fájdalom, a hosszú, fáradalmas utazások által megtört test nem álla többé a szép készületű lélek szolgálatára: mielőtt anyag-

[1] Új Magyar Muzeum 1851-ki folyam. V-dik v. febr. füzet.

halmazát feldolgozhatta volna, a kora halál több évi sínylődés után őt is elütötte nagy czéljától. Mit azonban ő nem tehetett, az akadémia megbizásából végrehajtotta Hunfalvi Pál, egy terjedelmes munkában dolgozván fel a Reguly által gyűjtött anyagot s foglalván össze utazónk nyomozásának eredményeit. 1840.

A hasonlító és szószármaztató nyelvtudomány azonban már több jeles készületű férfiaktól kezd vala míveltetni. Ezek buvárlatai s tanúlmányainak eredménye lett, hogy a nyelvrokonság kérdése ma már teljesen fel van derítve; s hogy legalább ez részben, ezen előmunkálatok figyelembe vételével, Czuczor Gergely és Fogarassy János, az akadémia megbizásából, számos évi munkával végre elkészíthették nyelvünk nagy szótárát.

Irodalmunk.

És míg a nyelv ekként minden tekintetben tökélyesbűle, maga az irodolom is oly haladásnak örvendett, mely minden reményt felűlmúlni látszék. Egy valóban nemzeti irodalom, mely azzá csak az által válhatik, hogy egy népnek számos nemzedékeken keresztűl fejlődött világ- s életnézeteit és érzelmeit foglalja magában, a pár évtizednek, mióta ébredésünk kürtje felharsogott, még nem lehetett eredménye. Azért, midőn nemzeti irodalmunk haladásáról szólunk, nem is világirodalmi szempontból, hanem csak elébbi állapotainkhoz mérve akarjuk azt érteni. És e tekintetben bizvást elmondhatjuk, miképen a történelem alig mutathat fel példát, hogy valamely nemzet, pár évtized alatt, mind bel- mind külterjileg oly haladást tett volna irodalmában, mint a magyar. A rendkivűl élénk politikai élet a szellemi tevékenység minden ágaiban nagy elevenséget hozott elő. Érzé a nemzet, mely a tudományra nézve századokon át csak azon érdemet szerezheté magának, hogy az európai míveltség határain őrt állva, oltalmazá azon boldogabb népeket, melyek a tudományokat mívelheték, — hogy valahára már ő is hivatva van e pályára lépni, s amazokkal versenyre kelni; érzé, hogy újjászületése is csak

1840. ugy sükerülhet kívánata szerint, ha azt egy általános szellemi műveltség alapjaira fekteti; ha a tudományból öntudatosan meríti haladása eszközeit, rendezkedési módjait s formáit. Innen van, hogy a jobb erők már nem egyedül a szépirodalom felé özönlöttek, mint az előtt; hanem, a mi a haladásnak magában is nyilvános jele, a tudománynak már egy ágát sem hagyták parlagon. A bölcsészet és történelem, a jog- és politikai tudományok, államgazdaság és természettudományok mind több mívelőkre találtak, kik feladatuknak tekinték, a nemzeti míveltség s ez által a köz jóllét tőkéjét gyarapítani.

Szépirodalom. De a szépirodalom sem tekinté már annyira, mint elébb, a maga fő feladatának a hazafiság és nemzetiség ébresztésére irányzott egyes hatást, s már is a szép és emberi érdekek felé kezd vala hajolni. A hazafiság, nemzetiség, még most sem szűnt meg ugyan kedvencz tárgya lenni költőinknek, ez lévén nemcsak a legnemesebb érzelmek egyik leggazdagabb forrása, hanem a közéletben is egyike a fő mozgató erőknek; de az e nemű költemények hangja s modora mindinkább változott. A haza és nemzet iránti közöny vagy épen hűtlenség bűnei gyérekké valván, olyféle ostorozó költemények is ritkábbakká lőnek, minőknek fentebb Berzsenyiből s Kölcseyből mutattuk be néhány példányát. S ha kivételesen Vörösmarty, költőink e legnagyobbika s legnemzetiesbike, talált is még néha okot olyféle kitörésre, minő, például, az „Elhagyott anyában“ a sujtottak kebleinek mélyéig hathatott: az csak némely kisebb főrangu körökhöz szólt, melyeket általában még nem hatott át a hazafiság és nemzetiség különben már oly közönségessé s élénkké lett érzelme. Sőt ezen érzelemnek a nemzet hasonlíthatlanúl nagyobb részénél számos lélekemelő példákban észlelt nyilatkozata most inkább ellenkező hibának lőn némileg kútfejévé. Másod s harmad rangú költőink egynémelyike, elragadtatva azon ifjú, életvidor mozgalom s haladás szemlélete által, mely a köz és társadalmi

élet minden ágazatában szembe tűnt, lelke túláradó örömében 1840.
szinte túlságos magasztalásokkal kezdé elhalmozni a haladásnak indúlt nemzetet; diadalt harsogott, bár az még csak a kezdet stádiumában létezett. S komolyabb iróink és államférfiaink részéről bizonyára nem volt alaptalan a panasz az érzelmek ilyféle túláradásai miatt. Nemcsak az ilyesekben szigoru Széchenyi, hanem még Wesselényi is szót emelt e korai, túlságos magasztalások, dicsőítések ellen, melyek az önhittségre s elbizakodásra különben is hajlandó nemzeti jellemet rontják, a jobbra s többre törekvésben megállíthatják. — E hizelgéseket, e korai, éretlen dicsőitést Wesselényi nem kételkedék mívelődésünk legártalmasabb mételyének, előhaladásunk egyik fő akadályának bélyegezni.[1]

De ezek mellett számos oly elmeműveket mutathat fel e korszaki költészetünk, kivált az eposzban és a lyrában, melyek bármely más európai irodalom e nemű remekjeivel kiállják a versenyt. Költőink fényes koszorújából, mely Vörösmarty, Czuczor, Bajza, Garay, Erdélyi, Székács, Vachott Sándor, Tompa, Petőfi, Arany stb. nevekből fonódott, Vörösmarty és Petőfi emelkedik ki első nagyságú csillag gyanánt. Vörösmarty egyiránt nagy az eposzban és lyrában. A már fentebb is említett „Zalán futása“, „Egerje“, „Cserhalma“, oly művek, melyek nemcsak a művészet barátait ragadják csodálatra s bámulatra, alkotásuk eredetisége s ezer meg ezer szépségeik varázsa által; hanem egy egész nemzetet lelkesítettek az érzelmek heve, nagyszerűsége, nemessége által. A lyrai költészetnek az egyszerű daltól a balladáig, a népdaltól a bölcselő költeményig, egy neme sincs, melyben ő halhatatlan műveket nem teremtett volna, melyeket szintugy példányokúl mutathat fel a művészet, mint a maga legnemesebb érzelmei megtestesített kifejezéseinek, egész kora s iránya képvise-

Vörösmarty Mihály.

[1] Balitéletek, XXIX.

1840. lőinek ismert fel a nemzetiség. Innen van, hogy nincs is irodalmunkban senki, a kinek művei a nemzet érzelmeire s gondolkodására oly nagy és általános befolyást gyakoroltak volna, mint az övéi. Ő, mint egy szép költeményében mondja, élete feladatává tette: „.... a nemzetet a szellemharczok tiszta sugaránál olyan magasra tenni, mint lehet!" S nem volt soha költő, ki egy nemzet nemes sóvárgásait, jóra, szépre irányzott törekvéseit több élethűséggel s egyszersmind nemesebb ideálban kifejezni, visszatükrözni képes lett volna, mint ő: méltó, hogy a nemzet költőjének nevét viselje. Csoda-e, ha ennélfogva egynémely költeménye oly nagyszerű hatást gyakorolt a nemzet fejlődésére, hogy azokat méltán eseményeknek, történelmünk valóságos részének tekinthetjük. Említsem-e például, a „Szózatot", a hazafiság, nemzeti függetlenség és szabadság eszméinek, a nemzeti sóvárgások e magasztos tárgyainak, oly felséges alakba öntött megtestesítését, ezen ihletes, jóslatszerű költeményt, mely, a szó teljes értelmében, varázserővel hatotta át a nemzetet; melyet ennek gazdaga szegénye, ifja s véne könyv nélkül tudott; mely miként boldogabb korában törekvésre s kitartásra lelkesítő zsoltárává, ugy a bekövetkezett szenvedések napjaiban vigasztaló, emelő, bátorító imájává lőn a nemzetnek?

Népszerűségben Vörösmartyval senki sem osztozott jelesebb s kedveltebb költőink közöl oly mértékben, mint Petőfi Sándor. Petőfi Sándor, ki bár csak e korszak végső négy-öt éveiben, s kivált miután „Összes költeményei" 1847-ben megjelentek, kezdett igazán ismertetni s méltányoltatni, hamar kedvenczévé lett a nemzetnek. És méltán: ha Vörösmartyban a legnagyobb nemzeti-, Petőfiben a legnagyobb népköltőjét birta addig a nemzet. Vörösmarty a magasabb nemzeti, Petőfi a nép-élet leghívebb kifejezése. Bár nyelve nem rikán pongyola, képei, eszméi gyakran mindennapiak, prózaiak s nem mindig olyanok, melyek a jobb izlést, a szép érzelmét kielégítsék; de élethívebb, valóbb,

egyszerűbb s őszintébb költőnk nincs Petőfinél. Ő minden érzelmet tágyilagosan rajzol, s életviszonyaiban és alkalomszerű körülményeiben testesíti meg azt; minden érzelmét mintegy jelenetté, cselekvénynyé alakítja szemünk előtt; életviszonyaiból, környezetéből, sorsából látjuk fakadni dalait, melyeknek egyszerű, minden piperétől s keresettségtől ment nyelve is mindig igaz, hű kifejezése a keblét eltöltő érzelemnek. E tárgyilagosságban, a népélet e hű megtestesítésében, minél fogva dalai a nemzet szellemét tükrözik vissza, s mintegy szülőföldjéből csiráznak fel, fekszik Petőfi költeményeinek varázsa; ez tette őt, a korán elhunytat oly hamar a nemzet kedvenczévé, koszorúját örök zölddé. 1840.

De már nem egyedül a lyrában és hőskölteményben hozott classikai műveket szépirodalmunk: a kötetlen beszédű költészetben, a regényben és beszélyben is maradandó becsű művekkel gyarapodék az e korszak alatt. Irodalmunkat e nemben Jósika Miklós, Eötvös József és Kemény Zsigmond képviselték első rangban. Az itészet s irodalomtörténet hivatása széptani szempontból megitélni belbecsöket: minket azok csak annyiban érdekelnek, a mennyiben a közéletre hatást gyakoroltak. S e tekintetben mind a háromnak nagy az érdeme.

Jósika, miként uttörője, meghonositója volt nálunk a tulajdonképeni regényirodalomnak, ugy hatása is nagy volt a nemzetre; nemcsak mivel ritka termékenységű elméjének szüleményei, a nemzet minden osztályaiban elterjedvén, a magyar olvasó közönséget tetemesen növelték, hanem regényeinek tárgyai s iránya által is. Regényeinek tárgyait jobbára a nemzet multjából választván, azok hatása oly nemű lőn, mint Kisfaludy Sándor regéié s Károly drámáié: menten gyarapodó olvasó közönségében nem szűnt meg ápolni a nemzetiség érzelmeit, emelni, fejleszteni, nemesíteni a nemzeti szellemet. Feszült érdekkel olvasott történelmi regényeinek, „Abafinak“, „Zólyominak“, „Az utólsó Báthorynak“, „A Cseheknek Magyarországban“ stb. stb., e Jósika Miklós.

1840. fölött még azon tagadhatatlan eredménye is lőn, hogy a nemzetet a történelem olvasására serkentette.

Eötvös József. Még közvetlenebbül hatott a közéletre egy pár irányregényével, különösen a „Falu jegyzőjével“ és „Dózsa pórlázadásával“ Eötvös, kinek nevét már a „Karthausi“ czímű geniális műve nagy népszerűségre emelte az olvasó közönségben. A pórháborút tárgyaló regény, mely az urai által zsarolt, elnyomott parasztság vérengző lázadásának oly borzasztóan érdekes rajzát adja, a történelmi valóság szembetünőségével hirdeti a néposztályok jogviszonyaiban szükséges reformokat; melyek szerint a parasztságot szolgai állapotából fölemelni, birtok- és személyes polgárjogokkal felruházni, a közjóllét s magok a kiváltságos osztályok érdekében már az 1832-ki országgyülés is buzgóan, de csak fél sikerrel, ügyekezett. A Falu jegyzője viszont a felelős kormányrendszer s központosított igazgatás előnyeinek kimutatása végett, a megyei igazgatás rendszerének gyöngéit, hiányait egy megható eseménylánczolatban vezeti az olvasó szemei elébe. Ilyféle rajzoknak csak a szélsőségek ellentétei adhatván fokozott hatást, maga a mű czélja igénylé, hogy a megyei igazgatás gyöngéi mennél élesebben sújtassanak; miért a rajz több helyt túlzásba is csap át. De mind e mellett a regénynek igen nagy hatása volt a közvélemény módosulására. Sokan, bár különben gáncsolták is őt, mint egykor Hiteléért Széchenyit, hogy a közélet gyöngéit s hibáit oly kíméletlenül felleplezi; de kigyógyúltak az ősi megyeigazgatás rendszerének bálványozásából, s hajlandókká lőnek megbarátkozni az igazgatási centralisatióval, mely nemcsak egy erős kormánynak, hanem, bizonyos mértékben, az egyébiránt közönségesen óhajtott felelős miniszteri kormánynak is szükséges feltétele.

Kemény Zsigmond. Különböző ezekétől Kemény Zsigmond regényeinek jelleme. Mint őt Gyulai Pál igen helyesen jellemzi: „ő mindig lélektani feladattal küzd. Jellemeiben az embereknek csak gyengeségeit ismerjük; kétkedni tanít; kérlel-

hetetlenül széttöri a szemüveget, mely az életet eszményi fényben csillogtatja, de nem azért hogy, mint a modern romantikus, a társadalom sebeit tárja fel s megmutassa, minő ellenkezésben van az élet eszményeinkkel; sőt ellenkezőleg, vitatni látszik, hogy mindennek így kell lennie, eszményeink is ugyanazon eredményt szülnék, vagy még roszszabbat. A modern romantikus ki nem békít az élettel, de haragra lelkesít a társadalmi intézmények ellen, s tanai teljesülésével biztat; Kemény kihűt, józanná tesz." És e tulajdonságánál fogva lehetetlen, hogy jótékony ne lett volna hatása oly korban, melynek ha volt hibája, az bizonyára már nem a közélet iránti közönyben és szenvtelen tespedésben, hanem annak ellentétében, a túllelkesedésben, az újítások, reformok, átalakulás túlheves, szinte türelmetlen vágyában, s a rohanó haladást gátló elemek, a kormány s a conservativ párt gyűlöletében keresendő. 1840.

A szépirodalom e korban egy, minden magasztaláa méltó középpontot s gyámintézetet nyert a Kisfaludy Társaságban, melyet az elhunyt Kisfaludy Károly néhány lelkes barátja, az ő emlékszobrának felállítására gyűjtött összeg maradványaiból, a nagy költő szellemi emlékéül alapított, s mintegy szépirodalmi akadémiává rendezett be A szép buzgalmú intézet, a közönségben gyámolításra találván, csekély anyagi erejével is szép eredményeket mutatott fel. Az intézetre valóban volt is szüksége szépirodalmunknak; mert bár az külterjében nem szűnt is meg gyarapodni, — mint az intézet igazgatója, Toldy Ferencz annak közgyűlésein mondott beszédeiben [1] panaszkodik, — belértékére nézve a nemzeti irodalom egyéb ágaival nem haladott hasonló arányban; sőt, tudományos oldalát tekintve, a közel múlt kor mögött elmaradt. Névszerint, a művésze tudományát, a szépészetet elhanyagolta. Költőink nagyobb ügyességgel, de, néhány első rangút kivéve, kisebb gonddal A Kisfaludy Társaság.

[1] Irodalmi beszédek. 207. 227. 278.

1840. dolgozának. „Hol a kor, ugymond, midőn Kazinczy és Kölcsey tollal, Virág és Kisfaludy K. szóval hirdették az aesthetika tanítmányait, s öntudalommal készített művekkel emelék oda a költészetet, hol e kor azt találta, de miután elfoglalá, azt tovább emelni rest?" „Egész tartományait a Musák birodalmának el láttuk hagyatva, — panaszkodik másutt — mik sokat igérő virulásnak indúltak volt; egyebek világos nyomait mutatják az önállás hanyatlásának; a formákra kevés a gond, s a tárgyak választása és kivitele e gondatlan formákhoz illő." E hanyatlás indítá Bajzát a „Kritikai Lapok" kiadására, melyek azonban a szépirodalmon túl, egyéb nemű elmeművek birálatára is kiterjeszkedtek; ez, utóbb Bajzával együtt Vörösmartyt és Toldyt, hogy az általuk kiadott „Athenaeum" czímű s a tudományok és szépművészetek tárául szánt folyóiratot egy műitészi melléklappal, a „Figyelmezővel" toldják meg, mely szinte összes irodalmunk termékeire nézve nagy haszonnal gyakorlá a műitészetet.

Philosophia. Míg a szépirodalomban e hiányok s hanyatlás jelei mutatkoztak, a komoly tudomány mezején szép haladásnak örvendett irodalmunk. Semmi sem bizonyítja ezt szembetünőbben, mint a bölcseletnek, az összes tudományok ezen alapjának s vezérének jelentékeny gyarapodása. Ha igaz, hogy csak azon nemzet dicsekedhetik bevégzett és szoros értelemben vett nemzeti irodalommal, melynek önálló philosophiája van: ugy hazánk már jogosan tulajdoníthatott magának nemzeti irodalmat. Nem volt ugyan még bevégzett ezen irodalom; mert befejezett philosophiával még nem birtunk; de ez már örvendetes fejlődésben mutatkozott. Bölcseletünk megszűnt uszálya lenni a külföldi, kivált a német új speculativ philosophiának, s magát teljesen emancipálta s önállóságra emelkedett. Voltak ugyan még néhányan tudósaink közt, kik tanúlmányaikat német egyetemekben végezvén, a Németországban kedvelt s e korban teljes virágzatban lévő szőrszálhasogató speculativ bölcseletnek,

különösen Hegel érthetetlenségig homályos rendszerének 1840.
barátai, ezt nálunk is terjeszteni igyekeztek. S már attól lehetett tartani, hogy e ködös, speculativ bölcselet s vele együtt a felhőkben kalandozó idealismus, vagy más mesterek nyomain, a legújabb német materialismus az iskolák tanszékein nálunk is túlsúlyra jut, bölcseleti tudományosságunk nagy hátrányára. Hátrányára, mondom, mert hogy nálunk a tudományok tudománya az iskolán kivül eddigelé oly kevés mivelőre talált, annak oka részben legalább abban keresendő, hogy annak mivelői, tanárai újabb korban jobbára e német speculativ, alig érthető rendszerek mankóin járdalának, melyektől a józan, gyakorlati magyar ész határozottan idegenkedett. Találkoztak azonban már irodalmunkban is kitűnő tudósok, kik ama, hajlamaikkal ellenkező, idegen, különösen a Hegel- és Schelling-féle rendszerek meghonosúlásának, részint czáfolva azokat, részint egy önálló, gyakorlati magyar bölcseletnek alapjait megvetve, idején útját állták.

A polemia mezején Vecsei József, debreczeni tanár nyert legszebb koszorúkat. Ő az Athenaeumban és Figyelmezőben a hegelisták ellen harczot indítván, szintoly hatalmas dialektikával, mint alapos tudománynyal mutatá ki ellenei egyoldalú tévtanait, melyek a németek közt is csak azért találtak annyi magasztalókra, mivel e, különben épeszű nemzet természete az idealismusra felette nagy hajlammal birván, türi ennek kicsapongásait s ábrándjait, ha ezek rendszerbe foglaltatnak s mystikus homályban adatnak elő. A nagy történetiró Schlosser is bevallja nemzetének e gyöngéjét, állítván, hogy a német tudós előtt mindig gyanús volt az, a mi érthető és világos. Köppen pedig keserű, de találó gúnyorral mondja, hogy „a németek szívét csak rendszerrel lehet meghódítani; ők a képtelenséget is elfogadják, csak rendszeresen adassék elé". — E tudományos tusa után, melyben a közvélemény a tiszta felfogású, világos beszédű Vecseit vallá győztesnek, méltán

1840. várhatá a közönség, hogy a megczáfolt tanok helyébe újakat állítson, melyek a tudomány alapjaiúl szolgáljanak. Tőle azonban csak néhány becses értekezést vett még irodalmunk a bölcsészi rendszerekről, az életről s annak elvéről stb.; mert kidolgozott összes bölcseleti rendszere, irodalmunk nagy kárára, nem láthatott napvilágot.

Önálló nemzeti philosophiánknak, melyet, mivel az ellentéteket a felsőbb fogalmakban összeegyeztetni, kibékíteni akarja, s mivel az ész és kedély összhangzó mívelésére támaszkodik, mint a szép, jó s igaz megismerésének eszközére, „egyezményes“ bölcseletnek, másként „harmonisticai rendszernek“ is neveztek, Köteles Sámuel, Szontagh Gusztáv és Hetényi János voltak legkitűnőbb képviselői.

Az egyezményes philosophia nem egészen magyar eredetű ugyan; mert a világ harmoniás elrendeltetéséről s a harmonia elvei szerint való igazgatásáról már Pythagoras —, az erényről, mint cselekedeteinknek az észtörvényekkel való egyezményéről, Plató is tanított; újabb korban pedig Krug Vilmos, német bölcselő, épen hirdetőjévé s alanyi oldalról megalapítójává lett az egyezményes bölcseletnek, rendszeres munkájában (System der Philosophie), ezt részletben is alkalmazván a philosophia tanaira. És nem is lehet tagadni Krug rendszerének helyességét, a meddig bölcselete alanyi körben forog; de azokban, a mik tárgyasabb felfogást igényelnek, mint a metaphysica és aesthetica, rendszere többféle hiányt mutat. Fő tévedése abban áll, hogy az ő átalános egyezménye pusztán alanyi természetű, csupán szellemi munkásságunkra szorítkozó; holott az egyezmény csak ugy lehet átalános, ha nemcsak szellemünknek, hanem a tárgyas világnak is fő elve. Nem is ezt, hanem az öntudatot („vagyok és működöm“) tette ő rendszere fő elvévé, mit azonban főelvűl, melyből az összes philosophia igazsága lehozható lenne, elfogadni nem lehet.

Köteles Sámuel volt az első, ki nálunk Krug egyezményes philosophiáját elébb a nagy-enyedi tanszéken, majd

„Philosophiai Encyclopaediájában" meghonosította, kijavitván egyszersmind annak hibáit is, midőn az egyezményt, mely Krug fő elvében még csak mint önkényesen választott czél jelenik meg, mint öntudatunk tényét s eredeti alakjának és szellemi munkásságunk törvényszerűségének kinyomatát határozta meg, s az összes bölcselet fő elvévé emelte. Kötelesnél e szerint az egyezmény nem egyedül a logica fő törvénye, hanem fő törvénye szellemünk összes munkásságának, az érzésnek és akaratnak szintugy, mint a gondolkodásnak. Ámbár tehát Krug az egyezmény elvét a külön tanokra legelőbb alkalmazta, s az által az alanyi egyezményes philosophiának az újabb időben hirdetője lőn; de ennek főelvét Köteles határozta meg helyesen, minél fogva sajátlag ő e rendszer kijavitott alapjának alkotója [1]). És itt kezdődik a magyar philosophia.

1840. Köteles Sámuel.

Azonban Köteles, bár a mondottak szerint nagy az érdeme bölcseletünkre nézve, s egyébiránt is mint világos előadású tanár, számos éveken keresztül nagy haszonnal hirdette józan nézeteit, melyek által a bölcseletet nálunk a világphilosophia színvonalára emelte, — még az ó-iskola nyelvén szólott. „Köteles nyelve s a miénk közt pedig, mondja Toldy Ferencz, gazdagság, szigorú határozottság, rövidség és jóhangzásra nézve, több mint egy egész nemzedék fekszik." Nem csoda, ha e miatt nem lett az iskolán kivül, az életben annyi hatása, mint megérdemlé vala. Majd azonban, az akadémia gondoskodásából, Balogh Pál és Hetényi János koszorúzott pályairataik által philosophiai nyelvünk is tisztább, megállapodottab lett, utóbb pedig Szontagh és kivált Purgstaller József igyekezetei által a tökély magas fokára fejlett; minek következtében a Köteles által egyengetett úton megindúlt új, kitűnő tehetségű bölcselők mind tovább fejleszték nemzeti philosophiánk rendszerét. Mellőzöm itt Imre János egyetemi tanárt; bár részben

[1]) Szontagh Guszt. A magyar Parthenon alapjai. Új Magyar Muzeum 1856-diki folyam, XI-ik füzet.

1840. latin, részben magyar nyelven közzé tett munkái, mint Hetényi mondja [1]), azon reményt ébresztették a honi bölcseség kedvelőiben, hogy lesz valahára nekünk is nemzeti bölcselkedőnk, minő a németeknél Kant, az angoloknál Bentham, Frankhonban régen Cartesius, ma Cousin; de a melyet kora halála meghiúsított. Mellőzöm Purgstaller Józsefet, mint nem szorosan az egyezményes rendszer hivét; bár különben, mint Szontagh maga is megvallja, „kézi könyvei iskoláinkban széltiben használtatván, mondhatni, a leghasznosabb philosophiai iró lett hazánkban, s közhasznú nemcsak munkái tartalmánál fogva, mik érthető előadásban helyes philosophiai nézeteket terjesztenek, hanem philosophiai nyelvünk gyarapítása által is, igen szerencsés lévén a műszavak magyarításában.“ Mellőzöm Horváth Czyrillt is, bár számos becses adalékkal járúlt, ha nem is az egyezményes rendszer mezején, honi philosophiánkhoz. Mellőzöm végre még Berzsenyi Dánielt, a koszorús költőt mind a mellett is, hogy a „Poetai harmonisticáról“ irt munkájában, a magyar egyezményes philosophia tárgyas érvényességének alapítója lett; de műszavainak elavúlt érthetetlensége miatt hatását elvesztette. És csak Hetényi Jánost és Szontagh Gusztávot emelem ki, mint nemzeti bölcseletünk fő oszlopait, kik azt mind elméletben, mind alkalmazásában az egyéni és társadalmi életre, hatalmasan fejlesztették, mondhatnám, népszerűsitették.

Hetényi János. Hetényi régebben „Sarolta és Adalbert“ czím alatt egy hőskölteményszerű történetirási festvényben, melyet a vallásos erkölcsiség gyarapítására népkönyvűl készített, hirdette tüzetesebben a maga tanait. E mű, tulajdonképen philosophiai tanköltemény, eposzi formában, melyben bölcsészet és költészet inkább egymás mellett, mint egymást áthatva, jelennek meg, s nem is annyira szépészeti tekintetben, mint tartalmánál fogva köti le figyelmünket, a meny-

---

[1]) Tudománytár. Új folyam. II. köt. 152. l.

nyiben benne találjuk már philosophiai rendszere előhirnö- 1840.
két. „Neki t. i. — mond Arczképeiben Toldy — a philosophia, végelemzésben, gyakorlati tudomány, mely mindent, mi nem ilyen, köréből kizár, melynek véghivatása a szép, jó és igaznak létesitését sürgetni; miknek forrása, előképe, szerinte is, az istenség, mint az örök szép, jó s igaznak concrét fogalma lévén, a bölcsészet első teendője is, ezeknek isten által a látható és szellemi világban kifejezett törvényességét kinyomozni, megismertetni s egyénileg és társadalmilag valósításukat létünk fő és végczéljául bebizonyítani.“ A korszerűtlen forma azonban e mű hatását nagyon megcsökkentette.

Ezentúl számos kisebb-nagyobb, részint philosophiai, részint mivelődéstörténeti, államtani s nemzetgazdasági munkákban, melyeket rendszerének érlelése közben jobbára az akadémia s más intézetek által kitüzött pályakérdések megfejtéséül készített, fejtette ki társadalmi alkalmazásaikban gyakorlati bölcsészete elveit. Mert, mint érintők, a philosophiának ő gyakorlati czélt, az emberi életnek mind egyénileg, mind társadalmilag boldogitását, vagy, mint ő nevezni szerette, szépítését, tűzte ki; s ennél fogva oda törekedék, „hogy a bölcselet, mellőzve a fogalmak iskolai és dialektikai szőrszálhasogatását, az ember minden nemes érdekei, a vallási s erkölcsi, a társadalmi és mivelődésiek tisztába hozatalában találja fő czélját, hogy egykor egy nemesitett, erkölcsiebb s az élet szépségét a tudományos és művészi kiképezésben lelendő emberiség vallás- és törvénykönyvéül váljék“ — mondja Toldy Ferencz.

Fő műve azonban, melyet husz év folytában érlelgete, és szem elől egyéb dolgozatai közt sem veszte el, a „Magyar Parthenon“ volt, melynek összes bölcseleti rendszerét magában kell volt foglalnia. A nagy munka már annyira haladt, hogy azt egy szerencsés év alatt immár bevégezve reménylé bemutathatni a nemzetnek, midőn a halál őt, nem fiatalon ugyan, mert a 70-dik életév felé-

1840. közeledett, de mégis idő előtt kiragadta az életből. De kevéssel halála előtt olvastatott fel az akadémia előtt egy munkája. „A magyar Parthenon előcsarnokai“ czím alatt, mely csak bevezetésül szolgál ugyan nagy művéhez; de ennek főbb elveiről is mond annyit, a mennyiből legalább fogalmat szerezhetünk félbeszakadt nagy munkájáról s rendszeréről; mert ezen előcsarnokokban annak alapeszméjét s fő irányát deríti fel, s egyszersmind görög elnevezéséről is számot adván, mellékesen az összes bölcsészet történetét is szintoly éles kritikával, mint tiszta felfogással s világos előadással vázolja.

Őt, ugymond, három vezércsillag kalauzolja: ész, élet és harmonia.

Az ész, mely záloga isteni eredetünknek, oly fenséges lény, hogy ha az őt sokkép leverő állati szükség, előitélet, szenvedély bilincseiből kiszabadúlhat, a józan bölcselés által magasb kiképeztetést nyer, a széptani jeles izléssel párosúlhat, és tisztán emberivé, széppé és boldoggá teheti mind az egyéni, mind a társalmi életet; mely életszépség vagy harmonia csalhatatlanúl tetőpontja minden szellemi vágyainknak, czélja létünknek, legfőbb indoka minden cselekvényeinknek. Ennél ő sarkalatosabb, magasabb és életérdekesb igazságot s főbb elvet nem ismer, mely visszhangzik minden emberészben és szívben, méltó, hogy minden philosophia alapelvéűl tétessék.

Abban látja a philosophia ó- és új-korbeli gyöktévedéseit, hogy ez, elvetve szemei elől eszünk három említett szinte egyformán alapos és lényeges fő irányait, ugymint: az elméletit, széptanit és gyakorlatit: azokat egyformán nem méltányolva, és a főczélra, az életszépitésre (= boldogságra) egyaránt nem használva, most egyes egyedűl az elsőnek, a tudásvágynak, majd a másodiknak, a széptaninak s érzeményinek, majd a harmadiknak, ugymint a cselekvésinek, adá a túlnyomatot; így aztán az élet arányainak s idomainak el kelle ferdűlni s torzúlni: s vagy a

túlhajtott szemlélődésbe s idealismusba, vagy a durva érzékiségbe, sensualismusba, vagy pedig a finomabb érzelgésbe, a mysticismusba, vagy végre az eszme és elvtelen cselekvésbe, tétovába kelle merülni. Arányosan kell tehát mívelni s használni szellemi tehetségeinket. Ő nem ellene az elmélő bölcselésnek, a magát határaiban tartó szemlélődésnek; mert a derült ész az élettudomány fő életműszere, s helyes elmélés nélkül nincs helyes gyakorlat. Szerinte a philosophálό észnek három fő irányban kell működnie, ugymint: 1. elmélő, theoretikai; 2. birálati vagy felsőbb kritikai; 3. cselekvő irányban. Az elsőnek végczélja a tudat, az igazság; a másodiknak alanyilag a szépérzelem, tárgyilag a szép és nemes; a harmadiknak alanyilag az erkölcsi erő, tárgyilag az erény és jog. E hármaság együttléte teszi az életszépséget, boldogságot; s e hármaságot az átalános egyezmény, harmonia, főelve köti egybe. E harmoniára építi ő rendszerét. 1840.

Az egyoldalúság, mely e három főirány valamelyikének elhanyagolásából származik, oka, hogy kétely, iskolai és mystikai homály, versenygés boríták el a philosophia szép egét; hogy a józan bölcselés elvesztette eredeti saját typusát, élettudományból természettanná, kopár sziklán tengő apriorismussá, világköltészetté változott, eredeti fenségéből kivetkőzött, és akármi más vala inkább, mint élettudomány; hogy jelenkorunkban a metaphysika, a természet philosophiája által túlszárnyaltatva, ebbe szinte beleolvasztatott s csaknem megsemmisíttetett. Legalább e fenséges tudomány a népéletre, erkölcsnemesbítésre, a lélek és szív emelésére hatástalanná lett s oda jutott, hogy több nagynevű bölcselőtől, a philosophiai tudományból, mint ábránd, kizáratott.

Általánossá lett ennélfogva a philosophia reformjának szüksége. Vállalkoztak is erre többen, kik közől azonban némelyek megint az érintett gyöktévedések valamelyikébe estek. Kant a gyakorlati és erkölcsi élet terén kezdte

1840. reformjait. Az erkölcstan kútfejeit megtisztítá, építve azt nem a jutalomvárásra vagy büntetéstől való félelemre, hanem a törvénytiszteletre. Ámde a mennyi jót tett a morállal, annyi kárt okozott, ugymond bölcsészünk, a metaphysikának alanyiságtanával, az emberészt elmélőre és gyakorlóra ketté metszvén s egymás ellenébe állítván; holott az ész harmoniájánál fogva a lélek különnemű tehetségei, ép állapotban, mindig egy frigyben működnek, s jaj azon ferdült észnek, melyben a szemlélet külön vált a gyakorlattól.

Kant ezen észlelete egész forradalmat idézett elé a Leibnitz óta különben is alanyiságban, vagy mi evvel sajátképen egy, a tapasztalattal kezet nem fogó idealismusban sínylődő németek közt. Fichte az ént, az alanyiság alapját, az átalános tárgyiság, más szóval, a kültermészet hegyibe emelte; s míg amannak egyedüli létet adott, emezt megsemmisítette. Schelling ezt megsokallá; de az idealismus édes mérgétől szabadúlni nem birt, s Fichte alanyi idealismusát tárgylagos idealismussá csavarta, mi épen annyi, mint fából készült vaskarika. Érezte ő ezt; tehát az azonságtanban keresett menedéket, egynek és azonnak mondva a tudatot a léttel. E kettőt öszhangba lehet ugyan hozni; de azt állítani, hogy ezek egyek s azonok, gúnyűzés a józan észjárással. Mert, például, hányszor megesik, miként a gonosztévő jól tudja, hogy tilos az, a mit tenni nem irtózik, mégis ezen öntudattal ellenkezőleg cselekszik? Ámde ezen ellenvetésre az alanyiság és azonság hőse csak azt feleli: „a jó és gonosz közti különbség csak alanyi, ezek tárgylagosan tekintve egyek és azonok; szabadság nem létezvén, ama különbség áll ugyan alanyilag, de tárgyilag nem.“ „Ugyde, — kiált itt a még el nem ferdült józan ész — ez ellenkezik fogalmainkkal a tökélyes és tökélyetlenről, a jó és roszról, a véges és végtelenről, az anyagi és szellemiről?“ És Hegel itt vállat von, s nagy hidegen azt mondja: „A philosophia csak az által philosophia, hogy az

értelemnek és józanésznek ellent mond, mely viszonyban a philosophia világa egyáltalánfogva megfordúlt világ." [1] 1840.

„Ily drágalátos eredményeket szűlt — kiált fel erre bölcselőnk — az alanyisági philosophia, mely a fő lényt, erkölcsi szabadságot és személyes öröklétet, szóval a végtelent, beolvasztva a végesbe, a gépszeresbe, és a tiszta észvallási világnézetet alárendelve a természet-philosophiának, a metaphysikát földhöz ütötte, megsemmisítette." Ő tehát, hogy a méltatlanúl lealázott metaphysikát előbbi jelentőségére visszaállítsa, s a korphilosophia gyöktévedéseit megigazítsa, az átalános alanyiságnak az átalános harmonismust, egyezményt, teszi ellenébe, mely összhangot, egységet állít ugyan létezni a világban, de olynemüt, minő van a jó zenében, festvényben, mikben megkülönböztethetők a különnemű színek és hangok. A harmonismus helyt ad mind a mérsékelt idealismusnak, mind az empirismusnak: és meg nem engedi, hogy ezek egymás ellen irtó háborút kezdjenek. Ez az egy és megoszthatatlan észt veszi fel segédűl, és ennek tehetségeit nem darabolja fel, egyiknek a másik felett túlnyomatot nem ad, mert maga az ember, szintugy mint a világ, egy összhangzó egység. Az egyezményes bölcselet ugy tekinti a természetfölötti tárgyakat vizsgáló észt, mint szellemi tükröt; mely nem teremti, mint Fichte állítá, hanem csak visszatükrözi a szellemi világrendben feltűnő — épen nem idealis, mint Schelling és Hegel tanítják, hanem való — tárgyakat, az önálló istent, az állománynyal biró lelket, és ennek épen nem kérvényes szabadságát. Az általános harmonismus segélyével belátunk a világalkotmány gépezetébe, be szellemünk életművezetébe, mindenütt törvény- és czélszerűséget szemlélve, mindenütt egy fő törvényadót ismerve el, mindenütt hasonlatot, analogiát találva, mindenütt fokozatot és lépcsőzetet lelve, mely elvégre az igazsághoz és valóhoz vezet.

[1] Kritisches Journal der Philos. I. 1, 17.

1840. Átmenvén ezután a korphilosophiákon, s kimutatván tévedéseiket, kimutatván azt is, mennyire alkalmas az egyezményes rendszer e szirteket s örvényeket kikerülni, mondja: „a korphilosophiák nekünk magyaroknak, kik velősb éldelethez szoktunk, és mint kelet népe, gyakorlatias szellemüek vagyunk, teljesen eleget nem tehetnek. Nekünk oly philosophia kell, mely megvetve az ábrándos idealismus léghajózásait, de más részről elfordúlva az aljas érzékiség fertőitől, fejtse ki magában és embertársaiban azt, a mi emberileg szép, dicső, sőt isteni; oly bölcsészet kell, mely mind az egyéni mind a társadalmi élet szép ideáljait valósítani segítsen.... Az egyéni és társadalmi élet harmonája azon eszmény, mely felé kell tartanunk philosophiánk segélyével; ez s nem más az igazi bölcsészet ugró és kiindulási pontja: nem pedig, a philosophok eltérő véleményei szerint, a természet mélységeinek akózása; nem az eszmények és ideák tündérhona; nem az állomány, mint Spinosa vélé, nem Schelling általánya, nem Hegel van-ja és tiszta létje; hanem, mint mondók, az életszépség, nem lévén az észnek és szívnek ennél szebb és nagyobb ideálja, melyre vágyunk mindnyájan: mivel ez az emberiség axiomája, melyben mindenki egyetért, mely mindenikünknek, kik élünk, közóhajtása. Itt kell lenni és nem másutt az egyedül üdvös philosophia gönczölének; a világ nagy törvényében, a harmoniában rejlik annak életelve, itt fakad annak jótékony forrása, és roppant épületének e fő alapra kell építtetni.

„Minden tudomány tehát, mely az életharmoniát átláttatja, minden gyakorlat és müvészet, mely végelemzésben életszépségeket eszközöl, főrangú, üdvös, sőt isteni. A testharmoniát helyreállító orvos, a lélek és szívbeli békét eszközlő, a szépélet elveit és törvényeit földerítő bölcs, a nemzeti jóllétet eszközlő államférfiú, a kedély zordonságait lecsillapító müvész, az emberiség háláját és tiszteletét érdemlik; és bár külön irányban látszanak működni és miut a súgarak, másfelé tartanak: mégis mindnyájan az élet-

harmoniának szolgálnak, ennek központjából indúlnak ki, 1840.
és utóbb is itt sereglenek össze.

„A philosophia nagy czéljának soha meg nem felelend, ha csak, eddigi iskolai alakjából és köteleiből kiszabadúlva, dialektikai szőrszálhasogatásaiból kimenekülve, az egyéni és társadalmi élet szépítését nem tűzi ki egyedüli feladatának, szóval, az életharmoniát, melyben rejlik általában az életüdv... Látjuk, hogy a philosophia, ezen három ezer éves gyermek — mert még fejletlen — nem birja magát értelmezni, nem tudja főirányát, körét is szilárdúl meghatározni: az ellenmondás lelke, kétely uralkodik benne. Olyan, mint egy roppant anyag- és szertár, melyet rendezni, belőle jeles és állandó csarnokot építeni nem birt. Az új korban sürün keletkező philosophiai rendszerek, mind megannyi nagyszerű légtűnetek, melyek alig tartanak pár óráig és aztán végkép elenyésznek. És midőn a hellen bölcsészek művei örök becsűek, ép ugy mint az antik művek: emezek alig örvendhetnek egykét évtizednyi öröklétnek.... Nem is leend a philosophiának addig szilárd állása, míg őt az életharmonia testébe nem öltöztetjük, és szellemére a világ szellemét, a harmoniát nem leheljük, élettudománynyá magasítva, sőt nemesítve őt: de ez máskép nem leend, hanem ha őt teljesen átalakitjuk. Át kell mindenek előtt látni, miben tévesztett czélt az eddigi bölcsészet; mi azon igaz és saját telke, melyről eltért; végül, mi által lehet neki életben haszonvehetőséget, tudományban tekintélyt és erősúlyt, társadalomban vezérletet sőt trónt biztosítani?"

A czéltévesztést illetőleg: sajnálattal látja, mikép a nagy Sokrates óta a bölcselők előtt nem áll tisztán ama nagy igazság, hogy a philosophia nem más, mint életharmoniára vezérlő kalauz, és az igazi bölcselő nem egyéb, mint életszépségre oktató tanár. Nem szabad tehát neki az alapi és fensőbb élet teréről lelépni és kifürkészhetlenek után kapdosni, milyenek például a léleknek, a világnak, a főlénynek benső természete és lénye, mivel ezek lényökbe

1840. pillantani soha sem engednek; elégnek tartva azt, ha műveiket szemléltetni engedik, s legfölebb azon törvényeket nyilvánítják, mikben és mik által nyilatkoznak.

Fejtegeti továbbá, hogy a philosophia saját lelke nem lehet egyéb az életnél s harmoniánál. Ő nem akarja előtte bezárni az eget; ő csupán léghajózásait akarja megszüntetni és az élet körére visszavinni, mely elég bő telek számára. Az élet oly roppant eszme, mely átöleli az egész világot, leánya a végtelen mindenségnek; millió alakú; és hacsak az emberéletet vizsgáljuk is: van egyéni, van társadalmi, van nemzeti, van emberiségi, van alapi vagy érzéki, van szellemi vagy fensőbb élet; ez pedig tudományos, erkölcsi és széptani. E nagyszerű eszme tág alapzatúl szolgál a philosophiának; oly terepélyes élőfa, melynek ágain ülnek az életszépítő tudományok. Mert tekintsünk körül: mit akarnak az ugy nevezett principialis tudományok? Ezek szakfelosztásából kitetszik, hogy mindannyian az élet fentartásának, biztosításának és szépítésének szolgálnak. Mit akar a theolog? Örök életüdvet. Mit a jogász? Jogbiztos és jogtalanságtól ment életet. Mit az orvos? Betegségtől ment és teljes épségnek örvendő életet. Mit a háztartás? Vagyonbiztos életet. És ime itt van a tudományok kapcsolata és egész családja, miknek középpontja az élet.

Folytatólag a harmoniáról szólva szinte ihlettség szállja meg bölcselőnket, mely költészi színezetűvé lelkesíti irályát. „A harmonia, ugymond, világtörvény, éltetője a sphaeráknak ép ugy, mint a parányi lényeknek. Kulcsa ez a világegyetemnek, melynek uralma alatt áll a porszem ugy, mint a fenséges napország. Ez teszi lényét a test és lélek minden gyönyörének: ez központja minden szebb és nagyszerűbb eszméknek: ennek törvénye legfensőbb, melyből foly ki, mind fenn, mind alant, minden törvény. Ez fentartja uralmát minden szabály s norma mellett s fölött. Ez törvényadója minden magasságnak s mélységnek: ennek

trónját tiszteli különösen minden élet, és ha tőle eltér, a halálnak esik martalékúl. Megfoghatatlan lelke ez a világnak, irányadója minden alárendelt erőnek. Ez állapítá meg a szellemi és testi világ fejleményének rendét; és ennek pálczája alatt áll minden lény, minden élet, minden törvény. A mi magát ez alól elvonja, az, mint törvénysértés, más mint rút, valótlan és jogtalan nem lehet. Ez mint legfensőbb lény, magánál fensőbb hatalmat nem ismerhet; azért a szellemi világban is olyan, mint a cosmicaiban az általános súlyerő, melynek uralma alól a legtávolabb eső fényfelhők napjai sem vonhatják ki magokat. Ez szolgál a bölcsnek kalauzúl, midőn azon főlényhez tekint fel, kihez a hiúk vagy ritkán fordúlnak, vagy ha fordúlnak is, a szenvedély szele az érzelem világát gyakran eloltja bennök. Ez biztos vezérök, midőn a világ nagy könyvébe tekintenek, mely fénylő csillagbetűivel szól hozzájok. Ez iránytűjök, midőn saját testök óraművét vizsgálják: ez, midőn az ész, a tudományok és a művészet, ez, midőn a családi és társadalmi élet viszonyait fürkészik. Csodáljuk-e tehát, ha ezen harmonia legmagasabb vezéreszméje, ugrópontja, sőt kezdőbetűje a philosophiának! Fenségesb, nagyobb és számtalan nyilatkozataiban felfoghatóbb eszme az, mint a korphilosophia által alapzatúl tett absolutum; mivel, midőn emez csak az ideálban él, a valóságban nem: amannak vannak látható, hallható, érezhető typusai, mint például, a szépség, melyet éldel a még beszélni alig tudó kisded a virágban, éldel az ifjú, szíve ideáljában, éldel az érett kor a szép-igazban és szép-jóban. Ez tölt be eget és földet egyaránt, és erről lehet legméltóbb joggal elmondani azt, mit Virgil a hírről énekelt: 1840.

Graditur in solo, et caput inter nubila condit.

Bölcselőnk szerint az egyéni és társadalmi fensőbb élet harmoniájának két fő tényezője van, ugymint: észderű és elvhűség. Az ész és az általa kormányzott szilárd akarat életünk harmóniájának kettős gönczölei: ezeket kell tehát

1840. főleg kiművelnünk, hogy életünk szépségét biztosithassuk. Az ész nem más, mint fő műszere bennünk az életszépségnek, és a fő harmoniától (istentől) eredő teremtett istene énünknek. Ez létesít összhangot gondolkodásunkban, érzelmeinkben és törekvéseinkben. Élő műszere tehát ez a harmoniának, mely fokozatos, és a fensőbb tájakban szépség, igazság és erény neve alatt ismeretes. Az ész egy ugyan, de három irányban működik. Első irányban az igazsággal foglalkodik; birálat alá veti a fogalmakat, eszméket és azt tekinti, vajjon nem csalkép-e, nem hibás-e az észlelet? Ott, hol a vizsgálat elhagy, az ismeret hiányait hittel pótolja, s mintegy betölti, de hiányt sehol nem enged, nehogy rajta a kétely betörjön; ellentáll azonban a hiszékenységnek is, fogalmait, nézeteit tisztogatva, kijavítva, analogiáit, inductióit tökéletesítve. Észderü itt az eszmény: és tudjuk, hogy a fény és a világ a szinek harmoniája.

Ámde a világ nem elég; kell lenni melegnek is; ezt nyújtja az érzelem, mely megmondja énünk kellemes vagy kellemetlen jelenét. Az ész az érzelem és öntudat tanúságait nem mellőzheti; mert az érzelmek igénybe veszik az egész embert, és midőn az eléterjesztések a léleknek, ugy szólva, csak felületét érdeklik, amazok ennek benső lényét támadják meg, és mélyen hatnak. Az érzelmek s ezeknek összege, a lelkület (kedély), az ész hatósága alá tartoznak; különben bennünk az erők harmoniája felbomlik, és a szenvedélynek rabúl esünk.

Harmadik iránya az észnek: a jellemképzés; itt tehát neki fő feladata, a természettől szolgaakaratot rendezni, ennek alsóbb és felsőbb vágyai helyét kimutatni, az állati vágyakat emberi fensőbb vágyakká magasítni; például: a nőszvágyat nőszerelemmé, a mozgóvágyat iparvágygyá, a hírvágyat tudvágygyá. Hatóságot gyakorol tehát a fejlett ész a szemlélet, érzelem és akarat felett; s így létesíti a szellemi erők harmoniáját, mely nélkül életharmonia és szépség nincs. Az ész fejletlenségében rejlik tehát

az élet rútságának főoka, és abban, hogy egyénekben, tár- 1840.
sadalmakban sőt az emberiségben épen azon fő erő és isteni teremtő műveletlen, épen azon telek fekszik parlagon, mely művelve, édent nyújthatna.

Ekkép áll a dolog a társadalmi életben is. Az ész harmoniája itt is ama fényes nap, mely fényt, meleget és üdvet deríthet mindenütt. A társadalmi és nemzeti észderű világánál fejlenek ki a nemzetek jóllétre, nagyságra és dicsőségre: ellenben az észború daemona pulyákká, törpékké és szégyenletesen szegényekké teszi őket. A sophismus azonban, mely sátánja az életszépség édenének, itt is ördögileg űzi szeszélyeit: igazi észderű helyett csalfényt terjeszt, és a legdicsőbb dolgokat, minő például, a szabadság, hamis világításban tünteti fel. Itt gyökerezik az európai jelen nemzedéknek, sőt korunknak nyavalyája. Az észború szülte ezt, és az egyoldalú eszményiséget kedvelő, idealismusra hajló, az életkörbe lelépni nem akaró, a viszonyok hatalmát ignoráló, és a harmonismussal ismeretlen fonák bölcselés... Mi tehát a harmoniára építve philosophiánkat, és a világ e nagy törvényét ugy fogva fel, hogy a természet, e nagyszerű anya, tör ugyan az állandó egységre és egyetemesre is, de szintugy irányul a sokféle, a változatos felé is, ugy hiszszük, hogy igaz bölcselőnek itt félszegségbe esni nem szabad, hanem mind a kettőt figyelembe kell vennie. Mi nem tartozunk az oly fellegi bölcselőkhez, kik az eszményiség és általány fellegvárába vonúlva, ízetlennek, utfélinek találnak minden valót, fenállót, anyagi s alapi életre s jólétre tartozót; hanem méltányoljuk ugyan az emberiséget is és az egyetemes élet törvényeit, de méltányoljuk a nemzetek életsajátságait is, ezek jellemét, műveltségi fokozatát, szükségeit. Fő feladat tehát itt nem az, hogy tiszta általányban álljon elé a philosophia; hanem az, hogy a nemzeti alakban el ne veszszen, és a nemzeti alakok közt is megtartsa a lehető általány és önállás bélyegét. Igaz, hogy a philosophia tételei általánosak, és az

1840. alakot nélkülözni sőt megvetni látszanak; de mind a mellett is, kérdem, lehető-e alak nélkül feltűnni, és a hellen sőt a német philosophia is nem alakban s pedig nemzetiben tűnt-e föl? — amaz ugyan a műkedvelés, emez az eszményiség felé irányuló jellemében.

Körűlbelől ezen alapelveken nyugszik Hetényi egyezményes philosophiája, melynek egyébiránt tanosztályozására nézve is mint újító lép fel. „Harmonistikánk elosztása, ugymond, lényegesen eltér az eddigi philosophiák részeitől. Ez mellőzi ezen ismeretes elosztást: elméleti és gyakorlati philosophia. Neki főelve lévén az élet, felosztja azt magános és társas élettudományra. Az elsőnek elméleti részében előadja elsőbben az alapi élet philosophiáját, melynek tárgya a testi és kereseti élet; másodszor a fensőbb vagy szellemi élet philosophiáját, melynek elmélettárgyai a szellem, világ és isten; gyakorlati részében pedig a morált, mely az alapi és fensőbb élettan elméleteiből eredő elveket adja elő. Társas élettanában előadja elsőbben a házi élet philosophiáját; polgári élettanában a jogtan és politika elveit. Végre vallási vagy egyházi élettanában a cultus, az egyház philosophiáját, miknek egyezményben kell lenniök, nemcsak az észvallás és tiszta morál általános elveivel, hanem a státus czéljával is.

„Hetényi érdeme a magyar egyezményes philosophia körül nem az, hogy ő találta fel azt; — ugymond a bölcsészet terén társa s legilletékesebb bírája, Szontagh Gusztáv, — mert az már előtte létezett; hanem az, hogy a kikiáltott elvet egész érvényességében átlátva, a philosophiára egész terjedelemben alkalmazta. Mily hévvel s reménynyel fogta fel ez ügyet, nyilatkozataiból látható. Ő az egyezményes rendszert a philosophia érettségi, sőt arany korának nevezi, nagyszerű reformnak, mint Baco a tőle ajánlott észlelési módszer alkalmazását restauratio magna-nak; s nagyra törekvő lelke föllelkesült, hogy nemzetét e kincs örökösévé tehesse. Igy támadt benne a „Magyar Par-

thenon" nagyszerű eszméje, melyet fájdalom! be nem végezhetett, mi mellett akaratlanúl Kazinczy Ferencz szavai ötlenek eszembe: „Ki lép ürült nyomodba?" — mert ki kell itt meggyőződésemet mondanom: bölcselkedő oly széles tudománynyal, éles és józan észszel, mint Hetényi János, koráig e hazában még nem létezett. Hol irásaiban az ihlettség megszállja, mint valami magasabb szellem tűnik elő, bizonyos gondolkodási grandezza, mely imponál." 1840.

E tanúságot örömest halljuk Szontagh Gusztáv szájából, mert önálló nemzeti philosophiánknak épen ő a másik legjelesebb bajnoka, ki e lényegesen gyakorlati bölcseletnek kifejtésében s megalapításában mind „Propylaeumaiban", mind számos értekezéseiben, szinte nagy érdemeket szerzett magának. De azok után, miket Hetényi műveiből közlénk, szükségtelen itt Szontagh tanait bővebben előadnunk. Hiszen ő maga mondja: „Hetényivel én minden eredményben annyira egyezek, hogy nézeteit előadva, enmagam nézeteit kellene ismételnem". Egynémiben mindazáltal mégis eltér Hetényitől; s eltérései közt az a leglényegesb, hogy ő az öntudatnak és alanyiságnak, épen az egyezmény érdekében, nagyobb szerepet ad a philosophiában, mint amaz; s hogy ő a lélektani módszert tartván a philosophia művelése egyedűl helyes eszközének, neki a philosophia alaptana a lélektan; mit ha bár nem hanyagol is el Hetényi, oly tüzetesen, mint ő kivánja, nem tárgyal. Szükségtelennek látja végre Hetényi újításait a philosophia tanaira nézve is. Szerinte e tanok, rendeltetésünk eszméi által meg lévén határozva, következhetnek egymás után azon név alatt és sorban, mint eddig előadattak; s az egész javítást az egyezményes rendszer által csak abban helyezi, hogy e tanok egymással teljesebb öszhangzásba hozathatnak. „A hézag, ugymond, mely eddig a gondolatbeli igazságot a tárgyastól elválasztá, tehát a logikát a metaphysikától, nem volt kisebb, mint a test és lélek közt; szintoly tátongó rés választá el az érzéki és erkölcsi jót, a jóllétet és erényt; Szontagh Gusztáv.

1840. s nem csekélyebb mutatkozott a tudás és hit között. Az által pedig, hogy az egyezményes philosophia a gondolkodást, érzést, vágyat és akaratot az emberben, életműködéseknek nyilatkoztatja, — mik a mint egy és ugyanazon életerőből erednek, ugy teljes egységben és összhangzásban is léteznek nem csak egymással, hanem a tárgyas mindenséggel is; — az által, mondom, betöltötte azon nyilást, mely eddig szellemi munkásságunk különböző irányai közt fenállt, s a mellett öntudatunk elemzése által kimutatván, miképen minden egység, szükségesség és egyetemesség ismeretünkben nem a tapasztalásból származik, hanem szellemünk eredeti alkotása s eszünk önmunkásságából; minél fogva eszményi világszemléletünk hason jogossággal bir, mint való (reál) világszemléletünk, s tulajdonképen ennek szükségképeni kiegészítője: ez által egyszersmind a hitet összekapcsolta a tudással, s amazt ennek fölébe helyezte, mint befejező zárkövet."

Talán bővebben is vázolók, mint e helyt feladatunk igénylé, philosophiai irodalmunk ezen kori mozzanatait. De tettük azt, mivel meggyőződésünk, hogy e való-eszményi, józan s elméletében szintoly egyetemes és alapos, mint gyakorlatában termékeny egyezményes philosophiának, ha ismerete egyszer eléggé el lesz terjedve, s az életet és tudományt, mint kivánatos, teljesen áthatandja, s megtermékenyitendi, lehetetlen üdvös eredményeket nem gyümölcsöznie ugy irodalmunkra, mint magán, társas és közéletünkre nézve, amazt és ezeket egyaránt emelvén, nemesitvén, tökélyesbitvén. Életrevalóságát már is eléggé bebizonyította Szontagh, midőn az egyezmény elvét a philosophiának egyes tanaira, ugy a lélektanra, melyet alaptanául fogadott el, mint az elméletiekre, melyek: a logika, metaphysika s aesthetika, s a gyakorlatiakra, minők: az erkölcs, jog- és észvallástan-, sőt a philosophiának még alkalmazott tanaira is, ugymint az államjogra, államgazdászatra s a neveléstanra igen szerencsésen alkalmazta. De a jelen kor-

szakban még sokkal ifjabb volt és, miután a tanszékekre még nem jutott el, kevesebbektől ismertetett s míveltetett e termékeny tudomány, mintsem hogy már is érett gyümölcsöket hozhatott volna; mi csak későbbi korban, terjedtebb körü buzgó mívelésének s alkalmazásának lehet majdan eredménye. 1840.

Mi alatt philosophiánk ily hatalmas haladásnak örvend vala, több más ágaiban is életvidorabb gyarapodásnak indúlt az irodalom. A folyóiratokban — melyek közöl a Tudományos Gyüjtemény, a Tudománytár, az Athenaeum és Figyelmező, s az Ellenőr voltak a jelesebbek, s az utólsót kivéve, mely a korszak végén, a censura mellőztével külföldön jelent meg, legtartósabb életüek, — felhalmozott egyes értekezések, szintugy mint az önállólag közzé tett munkák e haladásnak első tekintetre is szembetünő tanuságai. És már nem csak számukra nézve jelentékenyen szaporodának a tudomány különféle ágait tárgyaló elmeszülemények; hanem tartalmokra, belbecsökre nézve is örvendetes volt a haladás. Ha a megjelent munkák, világirodalmi szempontból tekintve, még nem vitték is előbbre a tudományt; de ezen irodalomnak mindinkább szinvonalára emelkedének, — mi, oly hosszú pangás után a tudományok mezején, s kizárólag a kormánytól függő s általa féltékenyen őrzött tanintézeteinknek még mindig sajnos korlátozottsága s innen eredt nagy gyarlósága mellett, — már szinte meglepő eredménynek tekinthető. Nagy hatása volt e tekintetben annak, hogy nemcsak a régi classikai, hanem az újabb világirodalom jelesebb művei közől is mind több fordíttatott át nyelvünkre, s ültettetett be irodalmunkba; mik aztán eredeti elmeszüleményeinkben is példányokúl szolgálának. Az irodalom egyéb ágai.

A mi legelőbb is egyházi irodalmunkat illeti, mely a XVIII. századbeli vallási villongások után végkép parlagon hagyatott, ugy hogy a kath. egyház keblében Pázmány érsek s Eszterházy Miklós nádor munkái óta két egész

1840. század folytában alig mutathatott fel magyar nyelven valamely jelentékenyebb elmeszüleményt: — 1820 óta ez is mind nagyobb lendületet nyert. Ekkor indítá meg ugyanis Horváth János „Egyházi Értekezések és Tudósítások“ czímű, szintoly tudományos szellemű, mint szabadelvű, nemzeties érzelmű évnegyedes folyóiratát. Ez ugyan a 20-ik kötettel öt év múlva befejezte pályafutását; de helyette 1832-ben két más egyházi folyóirat támadt: egyik, „Egyházi Folyóirás“ czím alatt, Kovács Mátyás, majd Osvald Ferencz egyetemi tanárok által szerkesztve; a másik, mely „Vallási és egyházi tár“ czím alatt, a classikai míveltségű s szép lelkű Guzmics Izidor, pannonhalmi tanár által megindítva s Beél Fidél által folytatva, amannál hosszabb életnek örvendett. Majd 1841-ben Szaniszló Ferencz apát gyűjtotta meg a Guzmics halálával kialudt szövétneket, „Religio és Nevelés“ czímű folyóiratot indítván meg az egyházi irodalom közlönyéül, melynek szerkesztését utóbb Somogyi Károly, utána Danielik János vette át. — Az önállólag megjelent munkák közt Rácz András „Liturgikája“ és „Ágazatos Theologiája“, Szilassy „Lelkipásztorság tudománya“, Májer József, Gegő Elek, Szabó János, Szalay Imre, b. Szepessy Ignácz egyházi beszédei, a későbbi években pedig Lonovics József érsek „Egyházi Archaeologiája“ és Szabó Imre egyházi beszédei legjelesebb termékei kath. egyházi irodalmunknak. — A protestáns egyházban egyebek közt leginkább Tóth Ferencz „Erkölcsi Hittudománya“, Somossy János „Dogmaticai Theologiája“ és Keresztény Hittudománya“, Szoboszlai Pap István, Szilády László, Császár Ádám és kivált Székács József, felekezete eddig utól nem ért művészi szónokának, egyházi beszédei méltók figyelemre.

A politikai s államgazdászati tudományoknak legalább egyes tanairól alább, a napi sajtóról szólván, bővebben

fogunk emlékezni. Itt csak Szalay Lászlónak „Szónokok és Státusférfiakról“ irt jeles munkáját, s Fényes Elek és Palugyay Imre statistikai dolgozatait emeljük ki. — Jelentékeny gyarapodást mutatnak a jog- és törvénytudományok, melyek Frank, Zsoldos, Császár Ferencz, Fogarassy János, Szlemenics, Tóth Lőrincz, Csengeri Antal, Pauler Tivadar, Wenczel Gusztáv s több más jeles iróinkban szorgalmas mívelőkre találtak; kiket azonban bővebben méltányolni az irodalom történetének feladata. Sőt már a természeti s mathematikai tudományoknak eddig sajnálatosan elhanyagolt körében is örvendetes lendületet észlelünk Jedlik Ányos, Tarczy Lajos, Petényi Salamon, Nendtvich, Mihálka, Kovács, Nagy Károly, Győry, Vállas s több mások munkálataiban. A természettudományok mivelésére e korban egy Természetvizsgáló Társulat is keletkezett. Az országos Gazdasági Egyesület pedig, egyéb kiadványain kivűl, a mezőgazdasági szakismeretek terjesztésére egy heti lapot indított meg. 1840.

Történelem.

A történettudomány azonban, tekintve Bél, Hevennessy, Kaprinay, Pray, Wagner, Katona, Éder, Engel s Fesslernek e tudományra nézve oly termékeny, de nem magyarúl irók korát, nem csak jelentékenyebb hatást nem tett; hanem mind a történetnyomozás, mind a müvészi feldolgozás tekintetében még hanyatlásba is esett. A nemzeti öntudat ébersége s a politikai élet oly vidor elevensége mellett e tüneményt alig lehetne megfejtenünk, ha nem tudnók, hogy ez nagy részben az egyébiránt tömérdek tudományú s magának összes nemzeti irodalmunk iránt oly nagy érdemeket szerzett Horvát István hatásának tulajdonítandó, mióta ő a történetirás valódi teréről lelépve, az ábrándok légkörébe tévedt. Tekintve a század második tizedében közzé tett apróbb munkáit s kivált az 1820-ban megjelent „Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről“ czimüt, mely kivált jogtörténetünkre annyi új s meglepő világosságot

1840. derített; s tekintve roppant készületét s hibetetlen olvasottságát okmányaink tömegében: ő a magyar nemzet erkölcsi történetének megirására volt hivatva; s e pályán kétségkivűl hervadhatlan koszorút volt volna képes fűzni homlokára, irodalmunkat pedig egy classikai művel megajándékozni. Annál nagyobb veszteség, hogy ő a magyar nemzet eredetének s őskori történeteinek mind nagyobb szenvedélylyel folytatott nyomozásában oly irányra tévedt, melyben a népneveknek, hang és jelentésök szerint egyeztetése és csoportozása után indúlva, végre az egész ismert ó világot magyarokkal népesíti meg, az ionokban, pelasgusokban, cimeriúsokban, philisztaeusokban, sabinusokban és száz meg száz más népekben csak magyarokat lát; Carthagót, Jerusálemet, Argeopolist, magyar városnak, Herkulest, Nagy Sándort magyar hősöknek tekinti; magyarokkal építteti az egyiptomi gulákat, magyarok által fedezteti fel a görögök és rómaiak irását, magyaroknak tulajdonítja az argonauták hadjáratát, a trójai és pún háborúkat, stb. „Mind ezek, mond Toldy Ferencz, elég hangosan hirdetik, mikép a követett irány a történeti aberratiók legóriásbika volt, melyet az irodalom története felmutathat, s hogy a hazafiui jó szándék s e harmincz évi példátlan fáradalmak, füstbe ment munka voltak szükségkép: mint kór ember álmai méltók, nem gúnyra, mert az áldozatok nagyszerűek voltak, de sajnálatra, hogy ennyi tehetség, még több tudomány s páratlan erkölcsi erő és kitűrés nem termékenyebb s általában nem lehetséges feltételre fordíttattak.... És ez irány, fájdalom, nem volt helyre szorúlt seb történeti tudományosságunk testén. De az elbetegesítette ezt vagy egy emberkorra. Más nemes erők, elszánt akarattal, buzgó munkássággal, részben önfeláldozással követték a szerencsétlen irányt s a magyar eredet és rokonság kérdése hivatottak és hivatlanok részéről, szóhangok álhasonlatossága nyomán a legtarkább s egyszersmind legmeddőbb vélemények küzdhelye lett. Ott történtek a nyomozások, hol historia nincs;

történtek név és szóhasonlítással, nyelvek ismerete és tudo- 1840.
mányos elv nélkül.“ A ferde irány ábrándjaival megmételyezé, s majdnem végkép eloltá a historiai érzéket, nevetségessé tette a tudományt, s annyira elburjánozta történelmi irodalmunkat, hogy azt utóbb csak nagy erőködéssel sikerült néhányak buzgó ügyekezeteinek megtisztítani s feléleszteni a részvétet honi történelmünk iránt, és valódi historiai érzéket ébreszteni a közönségben.

A dicsőség e tekintetben, bár többektől kétségbe vonva, de tagadhatatlanúl, azon férfiút illeti, kiről, mint önállóságra törekvő hazai bölcselőnkről, már fentebb is emlékezénk: Fejér Györgyöt. Nem azon egyes történelmi munkáit akarjuk itt érteni, melyeket jobbára a közéletben felmerült kérdések alkalmából részint latin, részint nemzeti nyelven irt; ezeknek általában csak nagyon mérsékelt becset tulajdoníthat az itészet s az irodalom története. Hanem értjük azon, egyes ember erejétől alig várható óriási munkát, melyet másutt csak kormányi vagy testületi segélyezéssel létesíthettek, s a mit Fejér, és pedig már hajlott korában, tizenöt év alatt mégis egymaga s a közönségtől is alig nyolczvan előfizető által pártoltatva, létre hozott: az egyetemes magyar okmánytárt, a „Codex diplomaticust“, melyet Szent Istvántól kezdve a Hunyadiak koráig negyvenkét kötetben elkészített. Ily nemű munkát egyes embertől, ki nemcsak a nyomozás, gyüjtés, javítás, hanem még az eladásnak terhét is egymaga volt kénytelen viselni, hiányok nélkül várni alig lehet; és vannak Fejér Codexének is számos hiányai, mind a hűség és hibátlanság, mind a szerkesztési rend tekintetében, miknél fogva reá biztosan támaszkodni nem lehet, s néhol a tárgyak feltalálása is nehéz. És Fejér György mégis örök hálát érdemlett ki általa a tudománytól s a hazától. A sokaktól, sokféleképp gáncsolt, de mégis használt munka időszakot jelöl történelmi irodalmunkban. Habár némi hibákkal is, de együtt lévén itt adva multunk ötödfél századából történelmünk összes, eddig

1840. vagy egészen kiadatlan, vagy csak elszórva kiadott okmánykincsének nagyobb része: a gyűjtemény minden hiányai mellett is, új világosságot terjesztett mind polgári köz-, mind egyház-életi összes történelmünkre; ingerül szolgált annak bővebb s alaposabb tanulmányozására, s ha nem is épen feltételévé, de bizonyára hatalmas segédeszközévé vált az ifjabb nemzedéknek azon korbeli történelmünk kimerítőbb, oknyomozó történelmének megirására.

És valóban e gyűjtemény megjelenése óta mind több erők kezdék munkásságokat szentelni a honi történetirásnak, részint anyagkincsünket szaporítva, részint egyes eseményeket s korszakokat, összes történelmünket vagy annak külön ágazatait kidolgozva. Amazok közt méltán első helyen említhetjük Endlicher Istvánt és Gévai Antalt, kiknek elseje némely régibb krónikáinkat s más kútfőinket, másodika az I. Ferdinándkori magyar-török viszonyokra vonatkozó követségi tudósításokat s más okmányokat nagy gonddal tettek közzé. Emezekhez számítjuk egyebek közt Czeh János-nak számos, németül írt apróbb történelmi munkái mellett, a Tudományos Gyűjteményben, Tudománytárban s az akadémia Évkönyveiben közzé tett értekezéseit a régi magyar nemzetségekről, Győr vármegye nemes családjairól, Győr vidékének régi történeteiről, a tudományok állapotáról az Árpádok alatt, s Győr város kéziratban maradt történetét. Ezekhez, Jászay Pálnak, ki egyébiránt az okmánygyűjtésben is nagy szorgalmat tanúsíta, a gyarmati és szőnyi békéről irt moographiáit, s „A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után“ czimű terjedelmesb munkáját. Ezekhez, másoktól kisebb s nagyobb dolgozatban „A magyarok történetét“, „Az ipar, kereskedelem s honvédelem történetét“ stb. Ezekhez Bartal Györgynek, mit eléggé sajnálnunk nem lehet, latin nyelven irt, s azért a nagy közönségben el sem terjedhetett állam- s jogtörténeti nagy becsű commentárjait. Ezekhez Lányi „Magyar egyházi történeteit“; Érdy János, Gyurikovics,

Jerney és Podhraczky némely dolgozatait. Ezekhez végre Bajza Józsefnek szép irályú egyetemes történeti kézi könyvét és „Magyar Plutarchját“. Ezen korban készült, bár napvilágot e korszaknál néhány évvel később látott, gr. Teleki József több kötetre terjedő s a magyar történelmi tudomány első rangú classikai műve, húsz évi lelkiösmeretes nyomozás és irói műgond érett gyümölcse, „A Hunyadiak Kora“, mely majdnem az egész XV. századnak nem csak polgári történetét, hanem az összes nemzeti élet nyilatkozatát az állami és egyházi, az anyagi, erkölcsi s míveltségi viszonyok tekintetében szintoly hű, mint érdekes, plastikai elbeszélésben tárja fel az olvasó előtt. 1840.

Nyelvv- s irodalom-történet.

Irodalmi viszonyaink e különben is igen hézagos vázolatának legnagyobb hiánya lenne kifelednünk két férfiú szellemi hatását, kik nélkül nyelvünk s irodalmunk története bizonyára még messze állana azon foktól, melyet az mai nap elfoglal. Ezek egyike Döbrentei Gábor, kinek működése kezdetéről az irodalomban, már az 1825 előtti korszakban is tettünk említést, mit azonban itt kiegészítenünk igénylenek e férfiú érdemei. Ő az akadémia első titkárául választatván, négy évig viselte e hivatalt; de bár ez intézetnél buzgalmát, munkásságát kétségbe vonni nem lehet, mégis nem e mezőn, hanem, miután e hivatalból kilépvén, az akadémia megbiztából a magyar nyelv régi emlékeinek gyűjtését s kiadását kezdte meg, miben azontúl tizenhat éven át szintoly buzgóan mint sikeresen fáradozott, gyűjte ő magának maradandó érdemeket irodalmunk körül. „Mert hol állott — ugymond Irodalmi Arczképeiben Toldy Ferencz — hol állott nyelvünk régi története, midőn Döbrentei e mezőre lépett?... Egykét emlék s néhány adat volt minden. Révai nagy fölfedezései nyelvünk alkotmánya körül ott állottak egyedül, Révai hitelére alapítva... A nyelv divatának kiterjedése, mezői, életbeli milyensége, ismeretlen föld valának, eltemetve a levél- és könyvtárak porába, nem tudva vagy szándékosan elrejtve: csak néhány

1840. régi levél, itt-ott kiadva, elszórtan, belső összefüggés nélkül: egyes jelei s mutatványai egy ismeretlen világnak. Döbrentei e világ földerítését élte feladatává tette. Összeirta, minek létezte tudatott, levelezést indított meg szerte a két hazában mindenfelé;... majd maga megkezdte azok beutazását régi magyar iratok keresése végett. Több mint hatvan levéltár lőn ekkép kikutatva általa; általános figyelem gerjesztve az ügy iránt, adatai gyűjtve a nyelv köz- és magánjogi divatának, eredetiben összegyűjtve vagy lemásolva számos irományok, melyek ötven nyalábnál többre szaporodván, egy tekintélyes magyar Leveles Tárt alkotnak; míg másfelül közel harmincz magyar codex másolata, sőt néhány eredeti is könyvtárunkban felállítva áll: megbecsülhetetlen kincsei régi irodalmunknak és szóló tanúi azon kor szellemi mozgalmainak, melyről Európa azt hitte, hogy abban a magyar nyelv még nem iratott, s melyet magunk is egykor csak sejtelmekkel népesitettünk meg... Megindult aztán gondjai alatt a Régi Magyar Nyelvemlékek kiadása; melyek nyolcz év alatt négy tetemes kötetre szaporodtak... Mind ezekhez magának s általa felkért barátainak az adottak körüli terjedelmes fürkészeteik, régi nyelvtani elődolgozataik, glossariumaik; mik által világosság, váratlan, nem sejtett világosság dereng középkorunk nem ismert irodalma s nyelvünknek félreismert egykori életjelentősége körül."

Toldy Ferencz. Az anyag ekként készen állott; s most a művészre lőn szükség, ki azt rendezze, alakítsa, szervezze s felépítse belőle irodalmunk történetét. E művészt Toldy Ferenczben birja irodalmunk. S ő ama férfiak másika, kiről hallgatni nem lehet, midőn nemzeti irodalmunk forog szóban. Mert ő, valamint egész erejét s idejét kizárólag irodalmunk emelésére szentelte e századnegyed alatt: ugy annak valóban is elevenítő lelkévé, sikerdús élesztőjévé lőn, kiénél nagyobb érdemet irodalmunk iránt korunkban senki sem képes felmutatni. Mint az akadémiának Döbrentei után

titoknoka, mint sokoldalu, gondos iró, s koronként több 1840.
tudományos folyóirat szerkesztője, egyaránt hű, buzgó, mondhatni szenvedélyes szeretettel fogta ő át összes irodalmunkat, mívelte, ápolta, emelte azt szintugy saját jeles munkái, mint ösztönzései, buzdításai, tanácsai által. Az akadémia, melynek egy századnegyeden át ő volt elevenítő lelke, főleg az ő hatásának köszönheti ama jobb irányt s elevenséget, melynek, hazai tudományosságunk oly nagy gyarapodására, jelenleg örvend. A Kisfaludy-Társaság, melynek számos éveken át igazgatója volt, benne tisztelte alapítóinak egyik leglelkesbikét. A nyelv, irály, szép literatura, történelem, műitészet egyaránt maradandó nyomait mutatják fel hatásának, egyaránt köszönhetik gyarapodásukat buzgó munkásságának. Tőle vette irodalmunk s a haza annyi régibb s újabb iróink kiadását, hogy azok száma szinte egy kis nemzeti könyvtárt képes alkotni. Fő érdemét azonban az teszi, mire idejének s erejének legnagyobb részét fordítá: a nemzeti irodalom története, melyet, mondhatni, ő teremtett ernyedetlen munkássága által. Az e nemben eddigelé megjelent munkái — az „Irodalmi Levelek“, „A magyar költészet kézi könyve a mohácsi vésztől a legújabb idöig“, „A magyar költészet története“, az egyetemi előadásokra készült „Magyar nemzeti irodalom történetének“ kézi könyve, „Irodalmi beszédei“, „Irodalmi Arczképei s újabb beszédei“, „Életrajzi Emlék, Kazinczy és Kora“ stb. — már is számos kötetekre s irodalmunk valamennyi korszakaira kiterjednek; belbecsök szerint pedig mind meg annyi gyöngyei irodalmunknak. De ennek rendszeres és kimerítő birálatos történetét, minő például a Költészet története, még csak ezután várhatjuk tőle, miután a köztanítás számára közzé tett irodalom-történetének előszavában olvassuk, hogy „hosszas studiumai gyümölcseit elébb egy, az egész irodalomtörténet anyagát birálatilag feldolgozó s kimerítő terjedelmes munkában kivánta a hazának átadni, s csak ennek nyomán majd a nagy kö-

16*

1840. zönségnek szóló kézikönyvet dolgozni ki...; de a külső viszonyok az egymásutánt másként intézték."

Körülbelől ezek valának a főbb mozzanatok ezen kori irodalmunkban: bizonyára nagyok s örvendetes haladást tanusítók, ha irodalmunknak az 1825 előtti állapotával vetjük össze; de még koránt sem annyiak, hogy nemzetünk méltóságának s tudományos érdekeinek és magának az oly élénken előre törekvő közélet szükségeinek kellőleg megfelelhettek volna. A politikai élet, az alkotmányos reformi harczok aránytalan élénksége, mondhatnám, mohósága nyelt el mindent, s vont maga felé oly erőket is, melyek higgadtabb korban a tudományok mívelésére hajoltak volna. De, a bővebb aratás, mely napjainkban a tudományok mezején általában mutatkozik, kétségtelenné teszi, hogy e majdnem túlságos áramlás a politikai közélet felé csak pillanatnyi volt, s a szükség érzete e tekintetben már teljes erőre ébredt a nemzetben. És a mint a tudomány becsének és szükségének érzete nőtt: a törekvés is ébredt öszszes tudományosságunk gyarapítására.

Az időszaki sajtó állapota.

Kétségtelen tanusága ennek az is, hogy a közlönyök, melyek a viszonyítást a tudomány és közélet közt eszközlik, jelentékeny gyarapodásban tűnnek elő. A napi sajtó, mely 1831-ig a még Kulcsár István által a század elején megindított s czímét Nemzeti Ujsággá változtatott egyetlen hírlapban tengett, mind több közlönyben kezd vala szólani a közönséghez. Igy támadtak egymás után a Jelenkor, Társalkodó melléklapjával, a Hirnök, a Világ, a Rajzolatok. A censura azonban még oly szűk korlátok közé szorítá a napi sajtót, hogy az számos éveken át nem lehetett hű tükrévé az ország és megyei gyüléseken oly élénken haladó politikai mozgalmaknak. A Hirnökön kivül, mely Orosz Józsefnek különben ügyes szerkesztése alatt a kormány érdekében müködött, a többi szabadelvü lévén, alig nyilvánithatott néha néhány óvatos szóba burkolt véleményt a fenforgott reformkérdések felett. Szabad

discussionak, mely a kérdéseket államtani szempontból megvitatta s életre érlelte volna, épen nem engedett tért a szigorú censura. Az 1841-dik évvel azonban közéletünk ezen tényezője tekintetében is egy új korszak kezdődött. 1840—1848.

Valamint a nemzet kiengesztelődését csak a szabad szólás miatt elitélt és perbefogott hazafiak felmentése által, ugy azon meggyőződést, hogy a reactio s kényuralom korszaka elmúlt, s helyét loyalis, alkotmányos elvek foglalták el, csak az által eszközölhette a kormány, s nyerhette vissza a nemzet bizodalmát, ha a szólásszabadság törvénytelen korlátait megszünteti, vagy legalább megtágítja. Óhajtá pedig most a kormány, hogy a nemzetben e meggyőződés gyökeret verjen, s a bizodalom visszatérjen. Az elvek, melyek szerint Majláth Antal kanczellár a kormányt eddigelé igazgatta, erről kételkedni nem engednek. A megyei közgyülések tanácskozásaiban teljes mértékben helyreállott a szólásszabadság. Az időszaki sajtó sem maradhatott tehát régi bilincseibe szorítva. Magok a kormány főbb hivatalnokai, a kanczellár, Majláth György országbiró, Mednyánszky Alajos kamaraelnök, sőt maga a nádor is eléggé meggyőződtek a múlt országgyülés folyamából, miképen múlhatatlanúl szükséges a politikai kérdéseket sajtó utján eleve minden oldalról felvilágositani, hogy azok az országgyülésen szerencsésen s nagy időpazarlás nélkül megoldathassanak. E férfiak eszközlése következtében, a kabinet, daczára néhány magas állású személyek ellentörekvéseinek, elhatározta a sajtónak szabadabb mozgást engedni az országban. Új censurai szabályok készíttettek tehát, s a fővárosi időszaki sajtóra nézve a censura kezelése a Mednyánszky Alajos igazgatása alá helyezett új szervezetű tanulmányi bizottmánynak adatott át. Mednyászky személyessége egyelőre is kezeskedett, hogy a kormány engedménye, alárendelt hivatalnokok kegyvadászó szűkkeblűsége által, nem fog kijátszatni. Az előleges censura fentartatott ugyan, de az eddigieknél sokkal tágabb korlátok közt. És

1840—1843. az eddig csekély értékű s hatástalan időszaki sajtó, azonnal élénkebb mozgásnak indúlván, kevés idő alatt jelentékeny hatalommá vált a közéletben.

A „Pesti Hírlap" szerkesztését Kossuth veszi át.

A „Pesti Hírlap", mely 1841 elejével indúlt meg, e tekintetben valóságos korszakot alkotott. Meglepő volt a közönségre nézve, hogy abban Kossuth Lajos, ki, mint tudjuk, nem rég bocsáttatott szabadon fogságából, melyre irott „Törvényhatósági Tudósításai" miatt törvénytelenül itéltetett volt el, mutatta be magát szerkesztőül. A lap kiadója, Landerer könyvnyomtató, megnyervén az engedelmet, kérdést tőn Metternichnél: nem fogna-e lapja akadályra találni, ha annak szerkesztését Kossuthra bízná? A válasz megnyugtató lőn; s Kossuth átvette a lap szerkesztését. Világos jele volt ez annak, hogy a kormány, felhagyván eddigi elveivel, melyek szerint a haladni óhajtó nemzet minden reformmozgalmait erőhatalommal elfojtani törekedett, az oppositio szempontjából is felvilágosittatni kivánja a tervezett reformokat. Mert arról eleve sem lehetett kétsége, hogy Kossuthot a martyrkoszorú még inkább megerősítette előbb vallott elveiben. De más részről az iránt sem lehetett kételkedni, hogy a kormány Kossuthot ezen engedély által a censura korlátai közé szándékozott szorítani. [1])

[1]) Nem lesz érdektelen ezen, nem sokára oly nagy nemzeti mozgalomnak forrásává lett politikai lap keletkezésének főbb részleteit feljegyeznünk, mert azok a kormány eljárási modorába is engednek belepillantanunk. A kormány bizonyosnak tartá, hogy Kossuth, ki elébb a szabad szólás jogának fentartásáért szabadságát koczkáztatá, most, midőn e jog oly szép diadalt vívott ki, még kevésbbé fog tartózkodni e jog gyakorlatától. Legalább arról akará tehát magát eleve biztosítani, hogy csak a censura korlátai közt mozoghasson. E végett, ugy látszik, maga óhajtá, hogy ő egy különben biztos ember tulajdonában lévő hírlap élére álljon. Ezen embert keresni sem kellett. Landerer a legterjedtebb üzletű pesti nyomda tulajdonosa, a bécsi titkos rendőrségnek tagja lévén, alkalmasb egyént e vállalatra keresve sem lehetett volna találni. Wirkner Lajos, m. udv. kan-

Kossuth népszerű személyisége, még inkább pedig élénk, szónoki irálya, mely épen ugy értette az érzelmeket felmelegíteni, mint a szárazabb vitatásokat is ízletes lében adni olvasói elébe, a lapnak nálunk eddig szokatlan terjedelmet s kedvességet szerzett. Rövid idő alatt öt ezernél több példányban nyomatott (mely számra többi lapjaink összesen sem birtak felemelkedni); s nem csak tükre, hanem vezére is lett a szabadelvű nemzeti mozgalomnak. A programmban „mérsékletet és illedelmet, mely a jó szándék és igazság bélyege“, igért Kossuth az idő nagy kérdéseinek megvitatásában; de egyszersmind azt is kijelenté, hogy „szennyes érdekek vezetni soha nem fogják, s meggyőződése nem lesz eladó; észnek és okoknak ugyan mindig hódoland; de más semmi, s nevezetesen, Nagy Pál egykori szavai szerint, sem a hatalmasok komor tekintete, sem polgártársainak heve soha el nem tántorítja.“ 1840—1843.

czelláriai titkár tehát, az ezermester, ki mint a titkos rendőrség tevékeny tagja, országgyüléseink alatt is oly jelentékeny szerepet játszott a háttérben, s Metternich herczeg és Majláth kanczellár bizodalmát egyaránt nagy mértékben birta, hihetőleg ezek megbizásából felszólítá Landerert, hogy egy magyar hírlap engedélyezéseért folyamodjék, s annak szerkesztésére, az engedély megnyerése után, Kossuthot kérje meg, kit ő Luka Sándor közbenjárása folytán megnyerni eleve is remél. Nehogy azonban a folyamodvány, mint különben minden új lap engedményezésénél történnie kell vala, egészen a felségig, s így az államtanácson is keresztül kényteleníttessék menni, hol Cziráky és Somsich ellenzésétől méltán tarthattak, a folyamodvány nem egy új, hanem egy már régebben engedélyezett, de eddigelé nem használt hírlapi szabadalom átruházásáért nyujtatott be a kanczelláriára, mit ez saját hatalmából is megadhatna. Hogy ezen ügybe Majláth kanczellár maga is befolyt, alig hagy kételkednünk ama körülmény, hogy midőn a folyamodványt a kanczellária tanácsában Szögyény László udv. tanácsos előadandó vala, a kanczellár maga kereste meg őt, hogy ez ügyet, mint a mely egy nagy politikai számításra van fektetve, keresztülvinni ügyekezzék. Az előadó, a kanczellár azon biztosítása után, hogy Landererben a szükséges kellékek megvannak, a folyamodványt pártolta; minek következtében a kanczellária tanácsa is megadta az engedélyt.

1840—1843. Kossuthra nézve nem folyt le gyümölcstelenül azon pár év, melyet börtöne magányában töltött: ő abból mint teljesen felkészült magyar államférfiu lépett ki a szabad életbe. „Meg tudom fogni — ugymond ő maga egy, husz évvel később hozzám intézett levelében — hogy a kevesebb lelki erejű foglyok magán fogságban megtébolyodnak. Én e képzelődés túluralma ellenében praktikus tárgyak feletti meditatióhoz folyamodtam. Számot adtam magamnak hazánk állapotáról s institutióink hiányairól; levontam tapasztalataim, ismereteim tanulságait; meghánytam agyamban minden egyes kérdést; s véleményt képeztem magamnak a megoldásról. E meditatióknak, későbbi pályámon, nagy hasznát vevém;... mert az élet oktat, a meditatio tanul. De mind e mellett is, ugymond tovább, míg fogva voltam, gyakran töprenkedém, mennyire hátramaradottnak tapasztalandom magamat a haladó világ mögött, ha majd kiszabadulok. — Nem maradtam hátra. Fogságom magányában tanultam meg, meditatio által, mire az élet oktatott." És valóban, e meditatióknak vannak is nyomai a megindúlt lapokban: Kossuth ezekben nem kevesebb tájékozottsággal mint kiképzett, öntudatos véleménynyel, nem kevesebb élénkséggel, mint erővel kezdé meg lapjában állapotaink s reformkérdéseink megvitatását.

A kibékülés után, mely a múlt országgyülés végén az amnestia következtében megtörtént, közös volt az iránt az ellenzék értelme, hogy jelenleg fel kell hagyni az izgatással a kormány ellen, mely különben is több jeleit adta, hogy lemondván kényuralmi terveiről, alkotmányszerüleg hajlandó ezentúl kormányozni. E nézetnek Kossuth is hódolt a Hirlapban; magába fojtva keserüségét, melyet a törvénytelen üldöztetés kebelében hagyhatott, sokáig nagy mérsékletet tanusított a kormány iránt. Annál élénkebben kelt ki ama hiányok, hibák, visszaélések ellen, melyek a beligazgatás körében a megyékben vagy a socialis életben felmerültek. Kérlelhetlen szigorral sujtotta a nyilvánosság

ostorával mind azon, miként őket nevezte, apró zsarnokokat, kik mint megyei hivatalnokok vagy földesurak, hatalmokkal visszaélve, áldás helyett szenvedést terjesztenek az alájok rendeltek között. A megyei gyülések rendetlenségei, a korteskedés, lélekvásárlás, a tömegek nyers erejének a politikai kérdések eldöntésére való használata, mint valóságos nemzeti veszély ellen mennydörgött velőkig ható, ékes szónoki irályával. 1840—1843.

Kossuth elvei a Hírlapban.

Elvei, a haza átalakítása tekintetében, ugyanazok voltak, melyeket Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Deák Ferencz és Batthyáni Lajos nyomdokai után az egész ellenzéki párt magáéinak vallott, s melyeknek a nemzetiség kifejlése s erősödése, a szabad föld, az ősiség eltörlése, az örökváltság, a közadózás és képviseleti rendszer tágítása, mintegy sarkpontjait képezték. Az átalakúlás menete s tényezői, eszközei s módjai tekintetében mindazáltal lényegesen eltért Kossuth Széchenyitől, a magyar reform ezen atyjától, s inkább Wesselényihez hajlott. Széchenyi, a maga előszeretetével az angol élet iránt, az arisztokratiától, a szó legnemesebb értelmében, t. i. mind azoknak, kik születés, gazdagság s talentumok által kitűnők, egyesülésétől s közremunkálásától várta a nemzet keresztülvezetését az átalakúlás nagy munkáján. A vármegyei intézménynek, melytől zajos eljárása, nyers ellenzése miatt egyre idegen, távol tartá magát, ő soha sem volt barátja. E mellett ő az anyagi kifejlés súlya által akarta előállítani a főrugonyt, mely a nemzetet lassanként politikailag is átalakítsa. Kossuth ellenben, bár ezen anyagi kifejlést szinte óhajtá s mint múlhatatlan czélját tűzte ki a nemzeti törekvésnek; de e mellett párhuzamban sürgette a politikai institutiók átalakítását, s inkább ezek segedelmével remélt amarra is eljuthatni, mint megfordítva. Az átalakúlás tényezői tekintetében pedig még nagyobb ellenkezésbe jött Széchenyivel. A megyei életben növén fel, Wesselényivel egybehangzólag, mindent a megyéktől várt. Nem csak ugy tekintette ő a megyerendszert,

1840—1843. mint az alkotmány palladiumát, hanem azt, s abban a birtokos középnemességet tartá a nemzeti újjászületés legelső. leghatékonyabb tényezőjének. Ő a megyei közgyűléseket oly ősgyüléseknek tekintette, melyek statutumok által lassanként még oly reformokat is keresztülvihetnek, melyeket az országgyülés, a felső ház születési, birtoki és tiszti arisztokratiájának mozdulni nem akarása következtében, törvénynyé nem emelhet. Sikerült példa gyanánt állott előtte e tekintetben a szavazati jog kiterjesztése a honoratiorokra, mit néhány megye szinte statutum által létesitett. A megyei statutárius hatalomnak ő csak azon negativ határt akarta kiszabni, mely ekként hangzik: „törvény ellen statutumot alkotni nem szabad“. Az átalakúlás tervében ő épen azért tartá fő tényezőnek a középnemességet, mivel ennek cselekvési tere a megyei élet körében fekszik. És ekként a megyei rendszer és a középrendű nemesség volt azon két fő elem, melyeknek működésére kivánta alapitani átalakulásunk nagy munkáját. Midőn egykor 1841 folytában egy lap azon tételt állitá fel, hogy a fekvő birtoknak kell átalakúlásunk processusában túlnyomó befolyással birnia, Kossuth következőleg nyilatkozott egy vezérczikkében:

„Ekkorig nép és nemzet között jogtanilag különbség vala, s hogy e két nevezet nem egy értelmű, hogy a jog- és érdekegység hatalmas kapcsa még ma is csak jámbor óhajtás: ezért vagyunk igy a mint vagyunk, hogy álalakúlásról kell gondoskodnunk. De bár nép és nemzet között egység nincs, ekkorig alkotmányunk szerint legalább az arisztokratiát egy testnek hittük, melynek körében, törvény szerint, jogban különbség nincs, s ha jogban nincs, politikai hivatásban sem lehet. És mi, szegény tévelygők, azt gondolók, épen ezen egység jogban s hivatásban teszi lehetségessé az átalakulás békés, nyugalmas processusát; mert a magyar arisztokratia eléggé számos, hogy a sánczon kivül esők érdekeivel igen sokakban találkozzék, mely találkozás megannyi horogkapocsnak tekinthető az összeolvasztás nagy munkájában.

Majd ismét azt gondolók, oly időt élünk, melyben az értelmiségnek szava van, bárha nem kastélyból szólal is fel; azt gondolók, hogy midőn arról van szó: mi jó, mi nem jó, mit kell, mit nem kell tenni, ok harczoland ok ellenében, nem pedig gyermeki dacz, mely igy kérkedik: „legyen bár jó, én még sem teszem, mert te javaslád"; azt gondolók, nincs senki közöttünk, ki Brennusként kardjának (vagy akármi súlynak, legyen bár birtok avagy más súly) mérlegbe vetésével akarná eldönteni a kérdéseket, miknek csak jogszerűség s ennek körében a józan politika által kellene eldöntetniök. Mind ezeknél fogva megemlékezénk, miként a magyar arisztokratiában vannak nagy és kis urak, van fő, van községes arisztokratia. . . . És ha ez emlékezet folytán lelkiösmeretünk mélyében önmagunknak kérdést tevénk, kik hivatvák honunkban az átalakúlás munkásaivá? keblünkön átrezgett a meggyőződés, . . . hogy hivatva van általában a honszeretet szent érzelmeivel s kölcsönös türelem indulatával ikerített értelmesség, bár honnan, bár kitől jőjjön; mert a bitorlott reputatiok ideje lejárt, s ész a hatalom, ész és tudomány, mely privilegiumot nem ismer, s melynek, valamint az istenszeretet csillagos mennyezetű nagy templomának, ajtai nyitvák minden halandó előtt, ki parányisága szerény körében is emberi méltóság indulatával érzi keblében az istenszikra szelíd melegét. Hivatva van tehát ész és értelem általában is; de mivel körülményeink természetében fekszik, hogy a békés átalakúlás csak a fenálló alkotmányos formák között történhetik, különösen hivatva van az ész és értelmiség a magyar arisztokratia egy és osztatlan testületéből, melyben minden érdek találhat s talál képviselőt. E nézet mellett azonban nyíltan kimondjuk: — örökké elevenen áll emlékezetünk előtt, hogy a jogszerűség, civilisatio s alkotmányos élet legfőbb factorát, a nemzeti erő valódi megtörhetlen magkövét, a középrendben keresendőnek mutatják fel a történetek évkönyvei, — azon középrendben, mely nem áll oly magasan, hogy osz-

1840—1843. tályzati érdekeit a nemzeti tömeg érdekeivel ellentétben képzelné; nem áll oly alant, hogy mások suprematiai vágyának eszközeivé alacsonyulna; mely .... magát sem pénzért, sem csillámokért áruba nem bocsátja. Mivel pedig arisztokratiai alkotmányunk mellett, ... míg ez jobban kifejlenék, azt egyedül a középrendű nemesség soraiban véltük föllelni, azon középrendű nemességben, melynek politikai cselekvősége a municipális élet körében forog, melyet mi e szerint a közvélemény képviselőinek tartunk, oly képviselőknek, kiknek szemei előtt a municipális rendszer a haladás érdekeivel testvéri kapcsolatban áll; kik tehát a kettővel együtt, nem egymás ellenében élni tudnak, szeretnek, akarnak is. — Azonban, midőn a középrendű nemességbe ennyi erőt helyezünk, azt korántsem osztálykülönzési, hanem inkább egybeforrasztási szempontból teszszük.“ Elmondja utóbb, miként van ugyan némi erkölcsi előnyük a historiai neveknek, s ha ezek az önzésből és szükkeblűségből kibontakozva, a nemzet élére állani hajlandók, hogy a jogegyenlőség s alkotmányos haladás zászlaját lobogtassák: mindig kész leend a nemzet is követni vezérszavokat. Azoknak mindazáltal, kik azt hiszik, hogy az őseiktől örökölt név és birtok elenyészhetlen tőke, melynek élvezetében tétlenül kéjeleghetnek; vagy épen a közjót magánérdeknek alája rendelve, vak önhittségökben a történelem kerekét megállítani s a józan haladást meggátolni képesek, azoknak büszkén kiáltja füleikbe: „Veletek és általatok, ha akartok; nélkületek, sőt ellenetek, ha kell!“

Ha már az igazgatás körében fölfedezett számos visszaélések napfényre hozása s nyilvános gáncsolása miatt is sokan, kik tán magokat érintve érezték, nagy lármát ütöttek a Hírlap ellen: természetesen olyanok sem hiányozhattak, kik az áltekintélyek ezen megvetése, vagy ama demokratiai szellemben botránkoztak meg, mely a megyerendszer hő pártolása mellett is elég világosan feltűnt Kossuth ve-

zérczikkeiben. Még maga Széchenyi is, a reform e kezdeményezője, ki életfeladásául tüzte ki magának hazája s nemzete újjászületésének eszközlésére fordítani egész hazafiui buzgalmát, miben fáradhatlan tevékenysége és rendkivüli talentuma által már valóban is oly nagy eredményeket teremtett elő mind erkölcsi mind anyagi tekintetben, — hazafiui kötelességének tartá felszólalni a Hírlap ellen, melynek irányát veszélyesnek tartá. 1840—1843. Széchenyi fellépte a Pesti Hírlap ellen.

Már azon időtől fogva, midőn a kormány, felhagyván a kivihetleneknek ismert kényuralmi tervekkel, a reactionárius Pálffy helyett az alkotmányos szellemű Majláth Antalt igtatta be a kancellárságba, s az által kétségtelen jeleit adta politikája megváltoztatásának, Széchenyi nézetei is változtak azon modor iránt, melyet ezentúl a nemzet által követendőnek hitt, hogy átalakúlásának processusa sikeresen, akadálytalanúl lefolyhasson. Mérsékelni kivánta a nemzetet az ellenzésben, nehogy ez által vagy önmaga is a demokratia sikamlós ösvényére ragadtassék, — mit, mielőtt a nemzetiség jobban megerősödnék, az ország zagyva népségű lakossága miatt a magyarra nézve veszélyesnek, bajthozónak tartott; vagy a türelemvesztett kormányt ingerelje fel az alkotmányos reformmozgalom erélyesebb akadályozására. Már az 1840-ki országgyülés folytában is tanácslá ennél fogva a nemzetnek, ne tekintsen mindent rosz akaratból származónak, ha tán sérelmes is, mi felülről jő; hanem tartsa azt azon „vegyes házasság“ néha elkerülhetlen következéseinek, melyben a sors alkotmányos hazánkat az absolut Ausztriával összekapcsolta. Javaslá: kössünk fel néha „absolut szemüveget“, midőn a kormány eljárását birálgatjuk; mert különben könnyen igazságtalanok lehetünk, s rosz szándékot, ármányt láthatunk ott is, hol csak tudatlanság vagy a körülmények kényszerűsége létezik. Megvallá ugyan, hogy a kormány még nem mondott le egészen, miként ő a dolgokat látja, egybeolvasztási szándékáról. Erre nézve azonban azt javaslá a nemzetnek, hogy belbecse

1840—1843. súlyának nevelése által ügyekezzék a még fenlévő reactionarius törekvéseket is meghiúsítani, bizton remélvén, hogy azon politika, melyet a nemzet irányában felülről követnek, azon arányban fog mérsékeltebb, loyálisabb s alkotmányszerűbb lenni, a milyenben hatványozza a nemzet a maga értelmi s erkölcsi belértékét.

Ily véleményben lévén a közügy állapotáról, lelkesedéssel üdvözlé a buzgó hazafi a múlt országgyülés alkalmával bekövetkezett kibéküléşt, mint egy szebb jövendőnek kiindulási pontját, mintegy zálogát annak, hogy a reformot valahára a kormány is elfogadta. „Most már, ugymond, az utolsó országgyülés óta egészen új időszak derül hazánkra. El van döntve, hogy haladnunk kell. Megsemmisítve van azon pompás, jóllehet értelem nélküli szójárásnak varázsa, miszerint a magyar alkotmánynak épületéből egy morzsát sem kellene megrendíteni, nehogy romba düljön az egész. El látszik határozva lenni, hogy nem 24 órai felfogásokként fognak a hazai hajó repedései betömetni ezentúl, míg az alatt újak és újak támadnak szüntelen; sem nem fog egy tökéletes rendszer, az annyiszor hallott „systematice“ tana szerint az országgyülésen több száz szónok ékesszólásai közt felvétetni: de a helyett kevesebbek által fog előleges és elégséges surlódások után valami kielégitő rendszer készülni... Hatalmasok, a királyi székhez közel állók lépnek, hazánk legjobbjaitól üdvözölve, a nemzetiség és alkotmány szent mezejére; és ekkép nem vagyunk ezentúl mi néhányan alacsony állásban közlegénykedők kénytelenek, nemzetiség és alkotmány dolgában, dagály és orkán ellen ugy szólván horatius-cocleskedni erőnk fogytáig; hanem oly önálló egész testületektől hordozott zászlók után indulhatunk, melyeket sem a nyugoti sem a keleti szél állásukból ki nem forgat. S mi ezeknél még sokkal több, hazánk némely leghűbb, de egyszersmind legegészségesebb velejű fiai, felfogván nemzeti léttünk diagnosisának megváltozását, bátran kimondák, és e szerint cselekednek is,

hogy az agitationak szüksége ideig óráig megszűnt." 1840—1843.

Ily remények közt nagy rázkódásnak kelle történni a haza boldogúlásán oly szerelemmel csüggő hazafi kedélyében, midőn a Pesti Hírlap első számaiból látá, hogy annak szerkesztője a martyrkoszorús Kossuth, a sokaság tetszészaja közt, s egyre növekedő népszerűségtől kisérve, nem csak megmaradt az agitatio terén, hanem azt lapja által nagy dimensioban még terjeszti is, s a nemzeti reform nagy munkáját a megyei hatóság zajos terére állítani, abban főszerepet a középnemességnek tulajdonítani, sőt abba a demokratiai elveket is elhinteni ügyekezik. Aggodalma annál mélyebbé lett, mennél inkább növekedni tapasztalta az ellenzéki párt nagy tömegének lelkesedését ezen eljárás felett, mennél inkább azonosodni látta e legmozgékonyabb, legkönnyebben tévutakra vezethető, számára nézve legerősebb, szabadelvű pártot, melyet eddig a maga pártjának is vallott, a mind inkább hatalommá fejlődő „Hírlappal". Azon állásnál fogva tehát, melyet mint a nemzet első reformere elfoglalt, hazafiúi kötelességének vélte fellépni az irány ellen, melyet tévútnak tartott. Azon lelkesedés után, melyet a „Hírlap" s annak szerkesztője maga iránt kivált az ifjúságban gerjesztett, eleve is tudta Széchenyi, hogy fellépése népszerűségébe kerülhet. De sokkal nagyobb lelki erő s erkölcsi bátorság volt sajátja, mintsem hogy egy perczig is habozott volna, fényes teherként eldobni magától a népszerűséget, mihelyt az véleményszabadságát korlátolta, s terveiben akadály gyanánt állott előtte. És alig folyt még a „Hírlap" egy évnegyedig, midőn azt a „A kelet népe" czímű terjedelmes könyvében nagy hévvel, sőt ingerült szenvedélyességgel megtámadta. „A kelet népe."

A „Kelet népét", melynek megjelenése óta Széchenyi egész 1848-ig folytonos harczban állott Kossuthtal s az ellenzéki pártnak őt követő töredékével, nem úgy kell tekinteni, mint doctrinák feletti tollvitát, mint politikai elvek s

1840—1843. rendszer kézi könyvét. Elvekről Széchenyi nem akart vitázni ellenével; sőt több helyt nyiltan megvallá, hogy Kossuth elveiben a maga saját elveire ismer, melyekért 1825 óta folyton harczol.

Nem egyéb volt ezen egész, oly szenvedélyes, oly keserű tollharcz, mint feljajdulása a féltékeny hazafiui kebelnek, azon veszélyek előtt, melyeket a túhajtott izgatásból származni sejtett; mint aggodalomteli intés, melylyel ő, kit a nemzet eddig a maga átalakúlási törekvéseiben egyik legmerészebb zászlósának tartott, felriadva a „Hírlap“ veszélyesnek hitt működésén, a nemzetre rákiáltott: „vigyázz, őrizkedjél, itt veszély, nagy veszély fenyeget!“ Nyiltan és határozottan vádolja Kossuthot, hogy eljárásával, ha azt eddigi szellemében folytatja, forradalom elébe vezeti a nemzetet. E súlyos vádat főleg két érvvel támogatja, melyek egyike: hogy nem a hidegen fontoló ész, hanem a túlérzékeny szív s a felhevült képzelet után indul; másika: hogy modora .és taktikája rosz.

„A Pesti Hírlap“ szerkesztője abban hibáz, — ugymond az első vádra nézve, — hogy a képzelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik, s nem hideg számokkal; vagyis, mint a közéletben, a bevett szójárás szerint mondani szokták: a szívhez szól a helyett, hogy az észhez szólana; — merő érzés-politikus, ki fő eszméibe mindig vegyít valami képzelmit, valami eszményit, mi által csillogóvá lesz ugyan eszméje, de a valósággal ellenkezik; mindig a túlérzékeny szív hurjain adja elő okoskodásait, mi által a szenvedélyeket korbácsolja fel s utóvégre is nyugtalanságra vezet.“

A másik vádban modorát s taktikáját gáncsolja. „Nem azon tompa él körül forog, ugymond, nálunk a dolog, hogy haladjunk... De a főkérdés: melyek utaink, és melyek a még bezártak, melyek a már kinyíltak; melyiken lehet haladni sebesen, melyiken csak óvakodva, melyiken végre csak ugy, mint a fűszál nő?“ A vastag könyvnek nagyobb része a körül forog, hogy megmutassa, miképen a „Pesti

Hirlap" szerkesztője épen e kérdést nem veszi tekintetbe, 1840—1843.
s az érdekeket mindig élökre, gyakran egymással szembeállítja: hogy mindig a szélsőségek felé hajolva, modora által a tömegeket felizgatja, az elöljáróság iránti tiszteletet csökkenti, a szegényeket a gazdagok ellen ingerli, s ekként a társadalmi rend kötelékeit megtágítja; hogy, míg egy részről a kormányt haladásra ösztönzi, egyszersmind a megyéket olyanokra izgatja, mik a kormány tekintélyét s törvényes hatását gyöngítik; dicsér minden hatóságot, mely törvényes korlátaiból kilép; míg a nemességet rábeszélni ügyekszik, hogy az alsóbb osztályokat magához felemelje, túlhajtott érzékenységgel minden egyes szenvedőt a hiányos társadalmi rendszer áldozata gyanánt mutat be; az ifjuságot gáncsolja ugyan zavargásai miatt, de ugyanakkor neki, mint társadalmi hatalomnak bókol, s a tömegek rivalgásait nevezi el közvéleménynek; a maga nézeteinek teljes nyilvánosságot követel, de másokat a tömegek zajával némíttat el; a népszerűséget bálványozva, a tömegek tapsait hajhászva, azok szenvedélyeit legyezi, szítogatja. És míg e téves modor által folytonos izgatottságot s ingerültséget ápol: rosz taktikája által a legégetőbb haladási kérdések sükerét koczkáztatja, midőn vagy oly indítványokat kapcsol össze, melyeknek egyike a másikat meghiúsítja; vagy a siker fő tényezőinek érdekeit sérti, rokonszenvét eljátsza; vagy az óvatos, lassú haladás helyett, vágtatva rohan a dolognak: vagy végre a foganatosításnak sok esetben oly lényeges „egymásutánját" megzavarva, kényes kérdéseket állít az előtérbe, s azok erőszakolása által egyebeket is meghiusít. Mindezeknél fogva, bár legtöbb elveiben saját elveire ismer, kijelenti mindazáltal, hogy kettejök eljárásában oly nagy a különbség, mint a békés reform s a forradalom között.

A „Hitel" óta nem jelent meg irodalmunkban könyv, mely annyi zajt ütött, annyi érdekeltséget gerjesztett volna, mint a „Kelet népe". Egy egész kis irodalom támadt a „A Kelet népé"-nek hatása.

1840—1843. „Kelet népe“ és a „Pesti Hirlap“ közti harcz tárgyában. Maga Kossuth is könyvet irt megtámadója ellen, nem akarván más téren védeni magát, mint a melyen megtámadtatott. E tollharcz előadásába szükségtelen bővebben beereszkednünk; elég mondanunk hogy, ha voltak is néhány egyesek, kik Széchenyi véleményét egészen felfogva, neki adtak igazat: a könyv a közönségben egyátalában nem azon eredményt hozta elő, melyet szerzője óhajtott. Az ellenzék, látván, mily kevéssé hajlandó még a kormány hozzájárúlni azon reformokhoz, melyektől a nemzet felvirágzása függ; észlelvén, mily sokan vannak még nem csak a főrendűek közt, hanem, midőn a közteherviselés egyenlőségéről volt szó, még a közép és alnemességben is, kik a privilegiumot bálványozzák: nem hitte, hogy az agitatió, melyet a Hírlap folytatott, akár a magán- akár a közjogi kérdésekben már feleslegessé, sőt ártalmassá vált volna. Hiú rémlátásnak tartá szintugy a politikai forradalmat körülményeink közt, mint a veszélyt, melyet Széchenyi az agitatió folytatásából a nemzetiségre nézve jóslott; mert amarra a tömegekben semmi hajlamot, s kikben hajlam tán nem hiányzott volna, erőt nem látott: emezt, a nemzetiséget pedig már erősebbnek hitte, mintsem hogy akár az alkotmány sánczainak tágítása, akár a birtokviszonyok megváltoztatása, jog és teher egyenlőségének megalapítása stb. által bármi kárt szenvedhetne. És miután Széchenyi maga bevallá, hogy elvei, kevés kivétellel ugyanazok, melyeket Kossuth vall: a „modornak és taktikának“ nem tulajdonitottak oly nagy fontosságot, hogy hihették volna, miképp abból oly nagy veszélyek származhatnának a nemzetre, minőket Széchenyi oly bizonyosan bekövetkezendőknek jóslott. Sokat ártott a könyv hatásának a keserű hang, a kíméletlen szenvedélyesség, melylyel Széchenyi, aggodalmai által elragadtatva, Kossuthot vádolta; s egyebek közt még azon szomorú órákat is gyöngédtelenűl szemére lobbantotta, melyeket fogságában töltött, mintha el akarta volna a szenve-

déstől tagadni még azt is, hogy szenvedés volt. És mint- 1840—1843.
hogy a közönség szemében épen e kiállott szenvedés font Kossuth halántékai körül martyrkoszorút, mert népszerűségét oly nagygyá emelte: sokan, kivált a heves vérű fiatalság, irigységről vádolták Széchenyit, mintha csak ez volt volna forrása szenvedélyes megtámadásának. Mások, a modornak és taktikának oly nagy fontosságát fel nem fogván, azt hitték, hogy bár ezekről beszél legtöbbet, tulajdonképen még sem ezek a megtámadás igazi okai; hanem az, hogy Kossuth iránya demokratikus, hogy ő az átalakúlást a megyei hatóságok által, melyeknek demokratiai képviseletet óhajtott adni, kivánja keresztülvinni, míg ő, Széchenyi, a birtokos főarisztokratiát tekinti, s most sokkal inkább mint pályája kezdetén, az alkotmány és szabadság legerősebb támaszának, a haladás leghatékonyabb tényezőjének: ezek arisztokratának tekinték őt, ki szabadelvűségében visszalép s nem előre, hanem hátra, a conservativ tábor felé halad. Még a legmérsékeltebb ellenzékiek is hajlandók voltak gáncsolni őt e lépésért, melyet a viszonyok alakúltában károsnak tartottak. Még nem múlt egy éve, hogy a kormány ama politikai bűnvádakat, melyek az egész országot oly annyira felizgatták, az amnestia következtében megszüntette; s íme most, — így gondolkozott az ellenzék — maga a haladási pártnak egyik legkitűnőbb vezérére emel vádat veszélyes politikai irány miatt s denunciálja azt a kormánynak. Csak pár hónap óta kezdett a censura, az országnak mondhatatlan örömére, kevesebb szűkkeblűséggel, több szabadelvűséggel kezeltetni: és Széchenyi, a szabad szólásnak maga is hő pártolója, a hazára nézve veszélyt lát a szavakban, melyekben egy censor semmi gyanúsat nem talált. Alig állott helyre a bizodalom a kormány és nemzet között: és a hazának egyik legkitűnőbb fia már is panaszt emel, hogy az ország forradalomra vezettetik; megszakadást okoz a haladás pártjában, a conservativ pártiakat még csökönösebb-

17*

1840—1843. bekké teszi mozdúlni nem akarásukban. E vádak hallattak ellene mindenfelé.

Széchenyi ekként nem csak czélt nem ért polemiájával, hanem, a kinek neve az előtt a sikernek mintegy kezességévé lett a vállalatokban; a kinek személyében volt eddig összpontosúlva a nemzetben felköltött egyesületi s vállalkozási erő minden nyilvánúlása; a kinek pártolásától függött az eredmény; a kinek nézetei határoztak a teendők sora felett, s tekintélye megsemmisitett minden ellenkező irányokat: most egyszerre megfosztva látta magát régi népszerűsége nagy részétől. Vállalatai ezután is bizalommal kisértettek ugyan, mert practikus szelleméről nem volt kétség; szónoklatai azontúl is figyelemmel hallgattattak, s munkái is olvastattak, de a rokonszenv ezóta nagy mértékben csökkent, lelkesedés pedig, legalább oly őszinte s átalános, mint elébb, nem nyilatkozott személye iránt.

Azonban némi haszna mégis lett a keserű tollharcznak: a „Pesti Hírlap“ higgadtabb, óvatosabb lett az indulatok felébresztésében; a helyett, hogy oly gyakran, mint elébb, az institutiók hibáit s hiányait rótta volna meg, a teendők legszükségesbjeit, az átalakúlás egyes kérdéseit részletesebben s gyakran nagy avatottsággal és szerencsével vitatta meg. Azon érdemét senki sem tagadhatta a „Hirlapnak“ hogy még a szárazabb tárgyakat is oly érdekesen tudta előadni, hogy bármiről szólott is, az értelmesek azt mindig új, s legtöbbször helyes szempontokból szemlélhették magok előtt, s a nagy tömeg is merithetett belőle tanúlságot.

Egy másik eredménye e tollharcznak az lőn, hogy a pártok élesebben körvonaloztattak, s több színezetre oszlottak. Elébb csak a két nagy párt létezett: a kormány vagy az úgy nevezett conservativ párt, és az ellenzék; ezentúl, nem csak ezeknek kebelében több árnyéklat támadt, hanem egy új is keletkezett, mely bár csekély számmal, Széchenyi körűl csoportosult össze, hasonló ahhoz,

melyet a parlamentáris kormányoknál középnek, vagy a politikai rendszerekben juste milieu-nek szoktak nevezni. Súlya mindazáltal ennek sem országgyüléseinken, sem azokon kivül nem volt nagyobb, mint a mennyit annak Széchenyi népszerüségben csökkent egyénisége kölcsönözhetett. 1840—1843.

A kormány magatartása e viták tekintetében.

Az ellenzékiek közül sokan leginkább azért gáncsolták Széchenyi fellépését, mivel a „Hírlap" megtámadása az ő szájában, mint mondók, némileg a denunciátió szinét viselte; s attól tartottak, hogy a kormány, kapva az alkalmon, a sajtónak nem rég engedett szabadabb mozgását ismét a régi bilincsek közzé szorítandja; s a demokratia rémképétől visszaijedve, ismét elforduland a reformtól, melyre némileg már hajlandónak mutatkozott. De ez most nem történt. B. Mednyánszky Alajos, a censurai hivatal elnöke, nem késett ugyan feljelenteni, miképen Kossuth czikkei olynemük, hogy azokat mérsékelni lehetetlen, s vagy módosítás nélkül átbocsátani, vagy egészen kitörleni kell: a kormány mindazáltal nem vetett gátat a lap elébe. A kormányférfiak közül ezek nem látták a Széchenyi által hirdetett veszélyességet, amazok örültek az ellenzék kebelében támadt meghasonlásnak; és nem vonták szorosabbra a censura gyeplőit, nem korlátolták eddigi szabadabb mozgásában a Hirlapot és szabadelvű társait. Tétlenül nézték azok működését, nem csak mivel egyes czikkek gyakoribb kitörlése által óvakodának felingerelni a közönséget, jól tudván, hogy Kossuth az eltiltott czikkeket Pest megye közgyülésein felolvasván, a censura ellen már is hevesen izgat; hanem, azon reményben is, hogy az ellene folytatott harcz az ellenzékiek közti meghasonlást még inkább öregbitendi, a conservativ pártot pedig erősítendi.

Ezen kilátásban egy conservativ szellemű organumról is kezdtek gondoskodni, mely a Pesti Hírlappal megmérközhessék. Ily lap még nem létezett az országban; mert a „Világ", mely uj, súlytalan szerkesztője alatt színt változtatott, merő piszkolódások lajstroma lévén, ilyennek nem

1840—1843. tartathatott. A conservativ érdekeket eddig a „Hirnök" képviselte, melyet Orosz József, Kossuthnak hajdan az Országgyülési Tudósítások szerkesztésében egy ideig társa, kezelt. De részint mivel e kölönben tehetséges férfiú, szinváltozása miatt, az ellenzék előtt tekintélyét egészen elvesztette, részint mivel a lapnak magának sem volt határozott szinezete, s conservativ szellemű czikkei mellett, Nagy Károlytól, a „Daguerreotyp" czímű röpirat geniális irójától, radikál irányú czikkelyeket is gyakran hozott; részint végre mivel egy Pozsonyban megjelenő provinciális lap, bár miként szerkesztetnék, a sikerre nem sok reménynyel biztatott: egy új szerkesztőnek s új lapnak kelle a „Hírlap" ellenében megjelenni.

Dessewffy Aurél fellépte a sajtó terén.

E szerkesztő maga gróf Dessewffy Aurél lett, a múlt országgyülésen a conservativ pártnak vezére. Ő az országgyülésen a büntető törvénykönyv szerkesztésére kinevezett országos bizottmány tagja lévén, ennek összeülése előtt, a kormány meghagyásából és költségén, politikai utazást tőn Német-, Franczia, Holland-, Belgium- és Angolországban; mely alatt, nem csak, a mi feladata volt, a rabok és börtönök körűl vizsgálódott; hanem a fővárosok életszerkezetét, a társadalmi viszonyokat s különösen Anglia régi alkotmányos földét is tanúlmánya tárgyaivá tette. Épen haza térte korában folyt a véleményharcz leghevesebben Széchenyi és Kossuth s nézetrokonaik között. A „Pesti Hírlap" irányát Dessewffy is veszélyesnek tartotta; s nem ismert fontosabb feladatot, mint szintén a sorompóba lépni, s vele a napi sajtóban megküzdeni. Késedelem nélkül átvette tehát az 1841-ki év közepén a „Világ" czímű hírlap igazgatását, mely eddig az által akart magára figyelmet vonni, hogy Kossuthot fékezhetlen hevességgel támadta meg; de mind e mellett is nem sokára bukásnak indúlt.

A „Világ" hírlap.

Az új kezekbe jutott „Világ" hatalmas ellenévé lett a „Pesti Hírlapnak", a teljes kiképzettségű, fáradhatlan munkásságú, geniális Dessewffy vezetése alatt. Hogy működése

irányát, politikáját helyesen méltányolhassuk, eleve tudnunk kell: hogy őt, a múlt országgyülésen tanúsitott fényes tulajdonainál fogva, mind a kormánypárt mind a közvélemény a közel jövőben kanczellári méltóságra tüzte ki; s hogy arra magának is nagyok voltak reményei, több czikkéből kiviláglott, melyekben némely, a szabadságra veszélyessé válható, elvekről írva, sejtetni engedé, hogy azokat majd ő fogja alkalmazni. E kilátásban írta ő czikkeit s formulázta elveit, melyek általában véve a kormányhatalom szilárdítására s oly erős centralisatió megalapítására irányultak, hogy ha az ország ezen elvek szerint reformáltatik, az új államforma alig lett volna egyéb egy szabadelvű absolutismusnál. Ezen elvek természetesen igen népszerütlenek valának a magyar közönségben, s bizonyára nem csekély férfiúi bátorság kellett az azok melletti küzdelemre, melyről eleve tudta, hogy a közvélemény tetszésével nem fog találkozni. De bár ebben nem részesült is életében; a történelemnek meg kell vallani, hogy a magasabb szempont, melyre a megvitatott tárgyakat helyezte, a világosság és szabatosság, az éles logika és rendszeresség, melylyel eszméit fejtegette, — az ellenzéki tanokat több tekintetben megtisztázták s nem egy tévtant czáfoltak meg. E fölött tollának bámulatos könnyüsége, irályának egyszerüségében is erőteljes szépsége, nyelvének minden szópiperétől s dagálytól ment hatalma valóban követésre méltó példánynyá tették hírlapírói müködését. 1840–1843.

Midőn ő a hírlapi pályára lépett, arról folyván Széchenyi és Kossuth között a heves tollharcz lényege: mily irányt kelljen adni a reformkérdéseknek, mily elvek befolyása alatt szükség azokat eldönteni? — ő is ezen irányok és elvek fejtegetésével kezdette meg müködését. Mindenek előtt éles kritikával bonczolgatá a két ellenkező theoriát, s mintegy biróként lépett fel a felek között. Annál részrehajlatlanabbúl tehette ő ezt, minthogy mindeniktől lényegesen különbözött véleményben. Érdekes magának e státus-

1840—1848. férfiúi irónk tollából olvasni ezen kritikát. „Akaratunk ellen is fájdalmas gondolatok szállanak itt meg, — ugymond Dessewffy, Széchenyi szerepére, eljárására vonatkozva. — Van-e nagyobb szerencsétlenség státusemberre nézve, mint hajlam, szabadválasztás vagy körülmények által nyujtott oly helyzet, melyben agitátió utján alulról fölfelé vala kénytelen változtatási eszméinek sikert eszközleni? Hogy ezeknek csak csekély részét is kivihesse, hogy a felsőbbséget engedélyekre késztethesse, kénytelen izgatáshoz nyúlni, a fennálló rend ellen kikelni, vágyakat ébreszteni, szenvedélyt, lelkesedést, jó és rosz indulatokat a maga érdekébe behúzni.... Az agitátorok csakhamar elsodorva látják magokat az ideák által, melyeket ébresztettek, fölemésztve tanítványaiktól, mint Amerikában a vadaknál, hol a fiúk szüleiket agyonverik. Én mindig sajnáltam inkább, mint kárhoztattam az agitátorokat. Hibáik nem személyes sajátjuk; de sajátos átkai a szerepnek, melyet elvállaltak; u n vice de position; kínjaik azonban és szenvedéseik valóságosak s annál keserűbbek, minél tisztább szándokkal lépnek fel pályájokra.... Juthat-e nekik mélyebb fájdalom, mint átugorva látni a meghatározott kört; látni, miként száguldoznak szerte saját csoportjai, s magát a mozgalom háta megett találni, melyet megindított?....." Áttér ezután a „Kelet népe" által a Pesti Hírlap ellen felhozott főbb vádakra. Elismeri, hogy a vészt, melyet ő oly közel nem lát, s könnyebben orvosolhatónak hisz, Széchenyi igen is sötét színekkel ábrázolta; hogy érvei s czáfolatai gyakran gyöngék, a megtámadás nem ritkán gyöngédtelen s hibás mezőn kezdetett: a Hírlap kártékony hatását mindazáltal ő is valóságnak tartja. Mert, ugymond, bár a czégérül kifüggesztett irányban semmi veszélyes sincs: mégis a mód, melylyel az elveket alkalmazza, a szín, melyben az adatokat feltünteti, sokszor a parányi észrevételek, mikkel azokat kiséri, egy helybenhagyó vagy gáncsoló szó, melyet az adatok után odavet, szóval a belső irány olyan, hogy a nyiltan

kimondott szép czélokon kivül más valami is fekszik az irány 1840—1843. alatt; az irott sorok közt láthatlan betükben áll még más valami. Részletesen mutogatván aztán ez irány káros hatását, átmegy külön a két státusférfiú működési rendszerének birálatára.

„Itt a különbség, ugymond, nem csupán az irány és modor körül forog;..: de magát a munkáló gépely organismusát, a dolgozó erők benső mechanismusát érdekli. Gr. Széchenyi István és Kossuth Lajos e tekintetben két külön iskola tanait képviselik... és nem lehetetlen, hogy a két iskola theoriái egyaránt hézagosak.

„Gróf Széchenyi a módokra nézve, melyek által czéljait létesíteni igyekezett, eleitől fogva mindenkor a központositás embere volt. Nem azon kormányzati központositást értem itt, mely a helyhatósági jogoknak nagyobb részét elnyeli, de egy más nemét a központosításnak, mely a nemes gróf cselekvéseit tulajdonilag jellemzi. Ezen, a gróf eszméleti világában már régen friss életet folytató gépelyben,.... anyagi középpont: az álióhidban összeforrt, vasutak és vizcsatornák által a legtávolabb pontokkal öszszekötött, dúsgazdag, bájossá varázsolt Budapest; szellemi középpont: maga a tisztelt gróf és rokonszenvü barátjai; eszközök: a nemes gróf iratai s a helybeli egyletek s intézetek; hatáskör: országgyülésen kivül a vélemények előkészitése s a magasabb társalgási élet megmagyarositása, országgyülésen a felső tábla alkotmányszerű oppositiója. Mi volna könnyebb, mint az így organisált gépelyt mindig szem alatt tartani, a katlan alatt hol erősen, hol gyengébben tüzelni, szigoru taktika szerint előmenni, és szoros tudományilag játszani a sakk-partiet! Az ily gépely szabatos működésétől reményli a nemeslelkü gróf, hogy mind azt, mit óhajt, épen azon időpontban, melyre azt hő keble óhajtja, pontosan sikeresíteni fogná, míg végre Magyarország a mostani elkopott, félig meddig feudális, félig meddig alkotmányos szövevényből emberhez illő, képviseleti rendszerre átvarázsoltatnék.

1840—1843. „Nem kevésbbé barátja a központosításnak Kossuth Lajos. Politikai hitvallásának általános talpköve a vármegye. A megyei élet sajátságaival senki nála jobban nem ismeretes, behatott annak minden ágazataiba, nincs előtte titka a szövevényes fonalaknak, szívvérébe vette fel az institutió életnedvét, s a megyei élet fontosságát soha senki lelkesebben fel nem fogta, remekebbül nem ábrázolta. A megyei hatóságon kivül még csak egy más hatalmat ismer, s ez: a sajtó utjáni nyilvánosság. E rendszerben tehát a fővonások: sajtó, mely megvitatja a kérdéseket; megyék, melyek azokat határozattá változtatják; országgyülés, mely e nyomon törvényt hoz. És megvan ezek mellett Kossuth Lajosnak is a gyakorlati munkálatra nézve a maga központosítási eszméje. Középponti hírlap, mely az eszméket közre teszi; középponti megye, mely azokat végzéssé emeli, a többi megyékkel felszólítólag tudatja s ezeknek visszatetsző lépéseit indignátióval fogadja; — két vagy három középponti ember a középponti újság és megye kormányán; — középponti állandó hallgatóság, mely a középponti városban mindennemű gyülekezetet különbség nélkül környez és lármázva igazgat, másnap közvélemény képében, mint vox populi vox Dei az egész országban kitrombitálandót. Ez a mi csekély abstractióink szerint Kossuth Lajos gyakorlati nézete a nálunk kivánatos országlásról. E rendszerben mozgató erő: a középponti újság és megye; kifolyási csatornák: a megyék; összefolyási pont: az országgyülés, ellenőrködő hatalom: a nyilvánosság.

„Ime két külön neme a működő gépelyeknek, két külön országlási terv, mely csak abban hasonlít, hogy mindkettő központosításon épül. De hátha mindegyikből ki volna felejtve a legszükségesebb karika; hátha egyes fogyatkozásaik mellett a két tervnek egyike orvosolhatatlan eredeti bűnben is sinylődnék?

„Gróf Széchenyi rendszerének egyik fő vétke az, mit már Kossuth is kiemelt: a törvényhatóságok befolyása nincs benne kellőleg méltányolva. Alkotmányunk természeténél s

politikai állásunknál fogva gyenge alapon nyugszik nálunk 1840—1843
mind az, mi sarkpontját nem a megyékben találja, vagy szerkezetökbe magát bele nem illesztheti. Innen van, hogy azon cselekvési rendszer, melyet gr. Széchenyi darab ideig az akkori körülményekhez képest igen sikeresen űzött, veszteni kezde hathatóságából azon órától fogva, mikor a mozgalom színtereivé a megyék lettek, a t. gróf pedig gravitatiói pontját azokba által tenni elmulasztá. Egy nemzetet en petit comité sokáig vezérleni nem lehet ott, hol 52 megye nyilvános életet űz, és következőleg az ideák mozgalmának legnagyobb részét magába felveszi.

„Másik hibája gr. Széchenyi rendszerének némileg közös Kossuth Lajoséval; mert valamint Kossuth gyakorlati rendszerében ki vannak felejtve a törvényes hatalom szükséges jogai a megyék irányában: ugy gróf Széchenyinél is felette homályos annak hivatása. A különbség az, hogy gr. Széchenyi rendszere csak a közvélemény vezetésére szorítkozik, s a közigazgatást alkotmányos helyzetében hagyja; Kossuth theoriája ellenben a főhatalom szerepét kivétel nélkül mindenben a benevolus spectator szerepére kárhoztatja: a közigazgatásba és törvényhozásba vág, azt absorbeálja, és nem más mint valóságos foederalismus. Szinte a túlságig ki van fejtve ezen theoriában a megye eszméje, de homályban hagyva korlátai a törvényhozás és korona irányában..... Látja, hogy a főhatalom a veszteglés idejében sem birt a törvényhatóságokkal; és az átalakulás évkorában akarja nevelni a megyék hatáskörét!.... A fejedelem megesküszik leges observare et observari facere"; kérdem, miként teljesitheti esküjét a most divatozó theoriák mellett egy törvényszegő megye ellenében? Naponként tovább kivántok menni a jogok terjesztésiben: ámde ellensúlyt ezen lépéseknek szorosabb rend és fenyíték által adni nem akartok. Haladtok újítási pályátokon; lebontjátok a közfalakat; egyes hurkokon oldotok, kisikamlotok egy-két gyürűzet szorongásaiból; s nem veszitek

1840—1843. észre, hogy ezen működésnek, hacsak új kezességek a rendnek nem adatnak, hacsak új kapcsok nem lépnek a társasági szövedékbe, nem haladás, hanem csak a desorganisatió szomorú munkája, siralmas előfutója egy tabula rasának. Rendszeretekben hibázik minden tiszta fogalom, nem csupán a korona szükséges hatásáról a monarchiában: de átaljában minden bármi néven nevezendő főhatalom természetes és szükséges hivatásáról.... A nyilvánosság, a közszellem kifejlése és a kötelesség érzete mind gyönyörű szép elemek a szabad institutiókban; de nem kell hivatásuk felett megtévedni. Fénykör igen is a nyilvánosság, felvilágosító kútfő a megyei és központi hatalom részére: legyen ellenőre mindkettőnek, találja benne életnedvét a közszellem, virúljon belőle a kötelesség érzete, de mind ezek csak segítő s nem elhatározó erők; mert nem mindig oly sokoldalú a nyilvánosság, mint hiszitek: csapásai ellen a szokás eltompít, és minden esetre, ha a felfedezést cselekvés nem követheti, ha az igét testté csinálni nem szabad: áradozand szóban és irásban, de a polgári társaság nagy haszna nélkül fog feloszlani“.

A „Világ“ rendszeres harczai.

Meg kell vallani, szintoly éles és világos, mint alapos birálata Széchenyi és Kossuth működési rendszerének. Az elvek azonban, melyeket ő ezen előzményekből levont, s melyekre, mint körülményeink közt egyedül üdvezítőkre, kivánta fektetni az átalakulás processusát, nagyon eszébe juttatták az embernek, hogy oly státusférfiú beszél, kinek van reménye talán már a közel jövőben, saját kezeibe ragadhatni a kormány rúdját. Ezen elvek szerint ő a fő kormányhatalom kényszerítő erejét oly szilárdnak és terjedtnek kivánta a reform ügyében is, oly messze akarta vinni a centralisátiót a kormány kezében: miszerint az ő rendszere ismét a megyék önkormányzatát semmisítette, s egy absolutismust alapított volna meg, mely, ha ő áll élén, szabadelvű ugyan, de melyben egy könnyen megkövesülhető bureaukratia gyakorolja az egész kormányhatalmat; bár egyéb-

iránt ő, az erős középponti kormány apostola, egyátaljában 1840—1843.
nem volt a tiszturalomnak, bureaukratiának barátja. Ily elvek mellett igen természetes volt, hogy gáncsolta Széchenyi rendszerében azon független főarisztokratiának, mely a Bécs élvei közt elsatnyúlt, szellemileg nagy részben műveletlen, anyagilag eladósodott, a nemzetiség iránt még egyre bűnösen hideg és közönyös főrend kebeléből életerősen kiemelkedni kezdett vezéri szerepét. De még inkább gáncsolnia kellett Kossuth rendszerében a megyék autonomiáját, mely a hatalomnak a kormány kezében központosítását s alkotmányellenes túlterjeszkédését egyiránt lehetetlenné tette. És épen nem lehet csodálkozni, hogy Dessewffy az után egész journalistikai működését leginkább az absolutismus e korlátai, a megyék s azok túlterjeszkedései ellen irányzotta. Élesen elemzé az alkotó részeket, melyekből a megyei közgyűlések szerkesztve voltak; nem egyszer nevetség tárgyaivá ügyekezett tenni a bennök uralkodó elemeket: szóval, gyöngíteni iparkodott a megyei hatalmat a nélkül, hogy az alkotmány e védbástyái helyett másokat állított volna fel; kifejtette az erős középponti kormány szükségét, de annak felelősségét és szükséges korlátait egy részről a megyék, más részről a törvényhozás irányában szintugy kifelejtette rendszeréből, mint Széchenyi és Kossuth viszont a főhatalmat felejtették ki a magokéból.

A haladási párt egy perczig sem tétovázhatott az e theoriák közti választásban; mert még azon ingerektől elnézve is, melyek által természetszerűleg azon rendszer felé vonatott, melyben az önkormányzat elvét biztosítva látta: egyedűl körűlményeink felfogásából is következnie kellett, hogy Kossuth rendszerének adja az elsőséget. Volt ugyan nem egy az ellenzék kebelében, ki átlátta, hogy státustudományi szempontból lehetetlen helyesnek tartani Kossuth theoriáját a megyei mindenhatóságról; de ahhoz a helyzetek kényszerűségénél fogva mégis ragaszkodott. A mult időkben egy mély ellenszenv gyökerezett meg a bécsi

1840—1843. kormány ellen a nemzet szivében, mely ellenszenvet a múlt országgyűlés végén bekövetkezett kiengesztelődés sem volt képes rögtön megszüntetni. És bár egynémely jeleit adta már a bécsi kormány, hogy megcsontosúlt stabilismusával felhagyva, a reformot nem ellenzi: teljes bizodalommal a nemzet még nem viseltetett őszintesége iránt. Könnyen megfogható ennél fogva a lelkesedés Kossúth rendszere iránt, mely a mindig gyanús kormányhatalom mellőztével, a megyét jelölte ki fő mozgató erő gyanánt, s a megyei statutárius jogban kereste a reform eszközeit. Az alkotmányos politika természetéből folyt: lehetőleg mellőzni s korlátolni minden felső befolyást, melynek az absolut szellemű bécsi kabinet szabta meg irányát. Nem az egyének, hanem a helyzet hibás volta okozta, hogy az ellenzék mérsékeltebb tagjai sem láttak abban semmi veszélyt, hogy a megyék, mit saját körükben jónak tartanak, hatóságilag léptessék életbe. Kényteleneknek látták magokat e téren működni, nehogy az oly szükségessé vált reform vagy a végtelenig elhalasztassék eredménytelen országgyűléseinken; vagy egészen a kormány kezébe jutván, átalakulásunk vajudásai közt, a nemzeti függetlenség és alkotmányosság még fenmaradt romjai is elnyelessenek a bécsi absolut irányok által. Dessewffy nem egyszer fejezte ki ugyan aggodalmát a statutárius jognak a fontosabb reformi kérdésekre kiterjesztése miatt, állitván: miszerint az végre oda vezetheti a nemzetet, ha fölülről nem korlátoltatik, hogy annyi lesz a törvényhozás, mennyi a megye; mi aztán a státus egységének válandik kárára. Az ellenzék azonban annál kevésbbé tartott ily veszélytől, minthogy az elmúlt időkben számos példákat lehetett találni, melyek szerint a különféle megyei szokás sok lényeges változást hozott be történeti fejleményű alkotmányunkba.

Két fontos reform, mely 1841 folytán a statutárius jog által kisértetett meg életbe hozatni, bő alkalmat nyújtott Dessewffynek, ostromát a megyei hatalom túlzásai ellen

minduntalan megújítani. E reformok egyike az volt, miszerint több megye a választási jogot a nem-nemesi osztály tisztesb rendére, ügyészekre, orvosokra, tanítókra s más okleveles honorátiorokra is kiterjesztette. Bihar megyében a tisztválasztás e szerint ment végbe. A másikat Pest megye kisérté meg egy rendelete által, melylyel, épen azon időtájban, midőn a büntető jog kidolgozásával megbizott országos választmány működését megkezdette, a büntető eljárás körül a szóbeli védelmet és teljes nyilvánosságot hozta be; s ekként kebelében az esküdtszékek egy nemét határozta megalapítani. Az újítás szerint, mely egyébiránt csak a nemnemesekre s a három évi fogságnál kisebb büntetést magok után vonó bűnökre terjesztetett ki, a vádlott szabadon választhatott magának ügyvédet, s mind a vádló tiszti ügyvéd, mind a pártfogónak szóbeli meghallgatása után vala az itélet kimondandó. 1840—1843.

Az újítás nálunk, hol eddig csak irott s nem nyilvános eljárás divatozott, kétségkivül nagy fontosságú lépés volt. Nem is késett Dessewffy ez ellen szokott éles, erős birálatát hallatni. „Az eseményt, ugymond, sok hőkeblű hazafi örömmel fogja talán üdvözölni; mert valósítása egy eszmének, melyet több szabad ország polgári institutiója gyémántnak tekint; mert számtalan forró reménynek s buzgó óhajtásoknak megfelel. És mi magunk is, ha egyszer majd a törvényhozás utján fogjuk ez eredményeket megnyerni, akkor azokat szivesen üdvözlendjük. ... De a dolog jelen állásában komoly aggodalmak által van elfojtva keblünkben minden öröm; mert a történt lépésben új s életbe vágó megrontását látjuk azon elválasztó vonalnak, melynek a törvényhozás és megyei hatóság között létezni kell.“ Az ily rögtönzéseket s t a t á r i u m n a k nevezte a törvényhozás dolgában. Állítá, hogy „az ily bizonyos népszerű eszméknek megyeileg hozott áldozatok a törvényhozás szükséges függetlenségét korlátozzák; mert ha a történt lépés káros voltáról meggyőződik is a törvényhozás, erkölcsi lehetetlenség-

1840—1843. ben látja magát azt megsemmisíteni, kivált mikor népszerű eszmék forognak kérdésben.“ „Ha ilyeket határozhat a megye — ugymond másutt — mi az, mit nem határozhat, és micsoda feladása marad akkor a törvényhozásnak? Törvény kellett a mezei rendőrségre, törvény a fuvarosok viszonyainak elrendezésére, és ti az alkotmány alapját, a szavazati jogot, s büntető eljárást, megyeileg változtatjátok! Ha ezt tehetitek, miért nem törülhetnétek el megyeileg az ősiséget? Miért nem vethetnétek ki a háziadót a nemességre? Bizony, mondom, gondotok van reá, nélkülözhetőkké tenni a költséges országgyüléseket; ... a nemzeti erők központosúlásának szükségét ássátok alá a közvélekedésben.... A ti cselekvéstek által össze van tévesztve az alkotmányos monarchia eszméje a foederalismus eszméjével; s ha szándéktok nagyobb kiterjedésben sikerülne: abban előbb utóbb a monarchia és polgári álladalom egységének kellene elveszni....“ Kijelenté meggyőződését, hogy az ily lépésekből „a legtarkább zavar, a legellenkezőbb próbatétek, a közigazgatás és törvényhozás rendes működésének lehetetlensége szükségkép be fog következni.“

Ezen okoskodások alaposságát maga az ellenzék sem tagadhatta. Az indítvány egyik legjelesebb pártolója is megvallá Pest megye teremében, hogy valóban kisebb volna ezen újítási ösztön a megyékben, hahogy egy részről a főrendi táblán egy sereg nagy úr nem ülne, kik a legszükségesebb reformokat is ellenzik; más részről az átalakulás nak a törvényhozás utján a kormány sem vetne annyi akadályt ellenébe.

Dessewffy czikkeinek az lőn következése, hogy a megyei statutárius jog ezen túllépéseire a bécsi kormány is kiterjesztette figyelmét. Pest megye rendei egy királyi leiratban szigorú kifejezésekben gáncsoltattak, s határozatuk a büntető eljárás új alakja iránt megsemmisíttetett. Kevéssel utóbb valamennyi megyei hatósághoz érkezett egy királyi

leirat, melyben általában szigorúan intettek a statutárius jog törvényes korlátainak megtartására. 1840—1848.

Azonban Dessewffy nem elégedett meg ezen eredménynyel. Látván, hogy a Pesti Hírlap nem csak óramutatója a közvéleménynek, hanem sok kérdésre nézve azt maga teremti elő; hogy az afféle reformkisérletek megyei határozat utján vagy egyenesen annak inditványai szerint történnek, vagy legalább az ő elveinek, szellemének s agitatióinak hatása alatt születnek: oda irányozta törekvéseit, hogy az ellenzéki pártot megoszlassa, s annak legalább egy részénél megrontsa Kossuth vezéri tekintélyét. E taktika kiindulási pontjául egy Fehér megyei sajnos eseményt ragadott meg, mely nagy benyomást okozott az ellenzéki pártnál. Fehér megyében ugyanis néhány nagy birtokú úrnak izgatása s vesztegetéssel párosúlt korteskedése egyéb haladási kérdésekkel együtt a közteherviselés kérdését is megbuktatta. Dessewffy ezt a túlzó, s mint ő nevezni szokta, Hírlap-párt által előidézett visszahatásnak tulajdonítván, alkalmat vőn kikelni e párt ellen, mely a reform erőszakolása által a haladás kérdéseit megbuktatná. Határozottan roszalta, hogy még azon kérdésekben is, melyeknél, mint a közteherviselésnél, áldozat hozataláról van szó, birtoktalan vagy kevés birtokú köznemesek, prókátorok s ügyvédek, heves vérű ifjak s izgató potitikai „commis voyageur"-ök törekednek irányt s hangot adni. Ugy jellemzé ezen eljárást, mint a „semmivel nem birók harczát a valamivel birók ellen"; s azt egyenesen a Pesti Hírlap befolyásának tulajdonítván, kivánatosnak mondá, hogy az ellenzék vezetése más kezekre kerüljön; mert ha e szerepet a Hírlap tovább is megtartja, félni lehet, hogy a nagy birtokú aristokratia visszahatásának szikláin legfontosabb haladási kérdéseink hajótörést szenvednek. Széchenyit vagy Deákot jelölte ki olyanokúl, kiket most a vezéri szerep megillet. „Ezen tisztelt egyéniségeket, ugymond, oppositio dolgában az alkotmányos oppositio mezején, haladásunk dolgában az

1840—1843. alkotmány formáihoz kötött haladás terén látom, — oly téreken, melyeken velök közremunkálni kész vagyok; míg más részről a Pesti Hírlap pártjától e tulajdonokat megtagadom."

E nyilatkozat, melyben Dessewffy a Pesti Hírlap pártját s az alkotmányos ellenzéket egymással szembe állította, még ingerültebbé tette a hírlapi vitákat. Mind a két oldalról szenvedélyes gyanúsítások vegyültek a tollharczba. Kossuth arról vádolá Dessewffyt, hogy a kormány ápoló kezei alatt behegedt sebeket akarja felszaggatni. Ez ellenben a vádat azzal torlá vissza, „hogy a Pesti Hírlap szerkesztője, ki igen ért hozzá luctantes ventos, tempestatesque sonoras bocsátani a hazára, a motos componere fluctus-t meg igen szencsétlenül kezeli; nála még mindig: medio de fonte leporum surgit amari aliquid et sub ipsis floribus angit;" — azaz: „hogy a Pesti Hírlap szerkesztője, ki igen ért hozzá, zivatart, viszályokat, bonyodalmakat hozni a hazára, a felzajlott indulatok lecsillapítását szerencsétlenül kezeli, és az általa feltalált édes étkeknek is van valami kesernyés mellékíze, virágai közt is tövis rejlik." Vádolja őt, hogy míg maga mindig szabad sajtót, vitatási korlátlan szabadságot, örökös mindent orvosló napfényt emleget, a maga pártigyekezeteinek jellemzésére nézve azt megtagadja, s az egész világtól fénymázt kiván kenetni terveire. Vádolja őt, hogy ő és pártja a sajátsági jog megtámadását indítványozza, s általában oly tévtanokat üdvözöl a bölcsesség culminatiója gyanánt, mik egész Európából ki vannak csapva, stb.

A kölcsönös gyanúsítások a két lap s pártjaik közt egyre szaporodtak; a viták annyira elmérgesedének, hogy 1841. végén a journalistika egy elláthatlan kimenetű czivódássá fajúlt. Czélját azonban Dessewffy az ellenzék megosztásában, a hírlapi párt meggyöngítésében nem érte el. Ez időben ült össze Pesten a büntető törvénykönyv kidolgozására kinevezett országos választmány. Tagjai közt volt

Deák Ferencz is. Az ifjúság őt fáklyamenettel s üdvözlő szónoklattal fogadta; a pártok legjelesb emberei összegyűlve voltak nála, s midőn az erkélyre kilépett, a fényes fáklyavilágnál Széchenyit, Kossuthot és Dessewffyt pillantá meg a számtalan közönség Deák oldalán, ki válaszában keményen megrótta a gyanúsításokat, melyek a magyar politikában, a haladás ügyének nagy kárára, oly igen elhatalmaztak. Ő egyébiránt nem vegyült a hírlapi vitákba; a közönség mindazáltal, melyben Dessewffy czikkei után némi kétely támadhatott, nem sokára meggyőződött, hogy Deák és Kossuth közt van ugyan a részletekben véleménykülönbség; de a lényegre nézve egybehangzás létezik. Dessewffy taktikája, melylyel az ellenzék megosztására törekvék, nem sikerült; legfellebb néhány félénk egyéniséget birt a „bellum nihil habentium contra aliquid habentes“ a vagyonosok ellen a vagyontalanoktól emelt harcz vádja által az ellenzék kebeléből a „Világ“ zászlója alá terelni. Nem csak meg nem oszlott, mint Dessewffy óhajtá, az ellenzék; hanem Kossuth rendkivűli szóhatalmának s ügyes agitatiójának mákonyszerű hatásától elfogúlva, még azt sem fogadta el a Világtól, mit az kétségbe vonhatlanúl jónak és helyesnek, — azt sem méltatta figyelmére, mit a Hírlapban túlzottnak, helytelennek mutatott ki. Pedig, meg kell vallani, a Világnak kivált azon működése, melylyel a kérdések lényegét néha a nagy szavak ködébe burkoló Hírlap kifejezéseit „devalválta“, a divatos tévtanokon épült fogalmakat helyreigazította, gyakran több méltánylatot érdemelt volna. 1840—1843.

Azonban egy váratlan esemény 1842. elején nagy fordulatot hozott elő a köztigyek feletti szenvedélyes vitákban. Dessewffy Aurél, ki nem csak tollal a „Világban“, hanem szóval is hevesen harczolt elvei mellett Pest megye közgyűlésein, rendkivűli munkásságának, a test és lélek örökös izgatottságának áldozatúl esett. Az egyénileg igen szeretetre méltó, fényes tehetségű, a reformokra kormányelvei mellett is hajlandó státusférfiú, egy Pest megyei gyűlés

1840—1843. után, hol újra erős összeütközése volt Kossuthtal, lázba esett, s néhány nap múlva, életének 34-ik évében megszűnt élni. „Mennyi ész, akarat, tettvágy, — így kiált fel halálának hírére, legnagyobb ellene, Kossuth, a Hírlapban, — mily lángoló érzelem, mennyi remények, s mi fényes jövendő voltak e névhez csatolva —: s néhány napi láz, és vége mindennek!“ — De a Hírlap elvesztvén Dessewffyben hatalmas ellenét, azontúl könnyebb szerrel uralkodott a journalistika mezején; mert senki sem találtatott a conservativpárt kebelében, ki Dessewffyt akár a pártvezéri, akár a journalistikai szerepében pótolhatta volna: az övéhez hasonló államférfiúi lángész, erő s tapintat, oly tiszta, világos, rendezett fő, oly tartalmas, erőteljes irányú egyéniség, mint ő vala, nem volt több pártja soraiban. A „Világot“ Andrássy helytartósági tanácsos vette igazgatása alá. A lap jelleme lényegesen megváltozott, bár színe a régi maradt. Andrássy, a megyei életben, melyből csak nem rég ment át a kormányhivatalnoki pályára, növekedvén fel, a megyei hatóság iránt nem viseltetett oly ellenszenvvel, mint Dessewffy. Azon központosítási eszmék tehát, melyekkel a boldogúlt a megyét és Hírlapot ostromolta, a Világból lassanként eltűntek; czikkeiben, melyeken a rájok fordított erőködés nagyon meglátszott, mind negativebb állást foglalt el, s majdnem egyedűl Kossuth némely nézeteinek czáfolgatására, szavainak „devalválására“ szorítkozott; és bár azzal több kérdésre nézve egybehangzott, végiglen mérges, de hatástalan ellene maradt a Hírlapnak.

A nemzeti átalakúlás eszközeiről, az irányról, melyet a reformkérdéseknek adni, s az elvekről, melyeknek befolyása alatt azokat eldönteni kell, a sajtó és megyei közgyülések terén folytatott szenvedélyes harcz mellett, még két más, a tulajdonképeni reformtárgyakon kivűl eső kérdés forgott fenn ez időben a magyar közéletben, melyek körűl nem kisebb hév, nem kevesebb szenvedély fejlődött ki, mint ama vitákban, melyeket eddig ábrázolánk. E kér-

dések egyikét a vallás, tulajdonkép a vegyes házasságok, másikát a nemzetiség ügye képezte. 1840–1843.

A vegyes házasságok kérdése.

A vegyes házasságok s általában is a vallásszabadság kérdése, az országgyülés alatt, mint fönebb előadtuk, nem végeztetett be: amazt a rendek táblája, jó eredményt többé nem remélvén, letette; az általános vallásszabadságot illetőleg pedig, a kormány a két tábla által felküldött törvényjavaslatra választ nem adott. A főpapság, mely már a törvényjavaslat ellen is óvást tett, az országgyülés után a tárgy felett tanácskozván, oly határozatban állapodott meg: miszerint karának fényes tehetségei tekintetében legkitünőbb tagja, Lonovics József, csanádi püspök Rómába utazzék, oly brevét eszközleni ki a szent széktől, minőt XIV. Bencze pápa e tárgyban Holland s Lengyelország püspökeinek adott, s mely szerint aztán a jövő országgyülésen egy, a viszályokat kiegyenlítő törvény alkottathassék. Az ügy addigi elrendezése végett is pedig egy pásztori levelet készítettek, melyben az alpapságnak meghagyatott, hogy az egyházi áldást mind azon vegyes házasságoktól tagadják meg, melyekben a gyermekeknek kath. vallásban neveltetése egyelőre nem biztosittatik, s működésöket az ily házasságoknál egyedül passiv assistentiára szorítsák; mert így megfelelni vélekedtek az 1791-ki 26-dik törvény betüjének, mely az ily házasságokat is a kath. lelkipásztor előtt köttetni rendeli.

A kérdést elméletben tekintve, tagadhatatlan, hogy az egyháznak teljes jogában áll, ugy szabályozni a maga eljárását a vegyes házasságok körül, miként azt a maga tanaival egyezőnek látja. De kétségtelen más részről az is, hogy e jogával csak ott élhet az egyház, hol az államtól teljesen el van választva; s a polgári törvények gondoskodtak, hogy a házasságok kötésében akadály ne tétethessék; más szóval: hol az egyház szabad, és civil-házasság létezik. Ily esetben az egyházat nem lehet kényszeríteni, hogy oly házasságkötésre is adja áldását, mely tanaival nem fér össze.

1840—1848. De más tekintetek forognak fenn ott, hol valamely vallás és egyház uralkodó az államban. Mert midőn ezen egyház e kiváltságos állást a többi vallásfelekezetek fölött az államtól elfogadta, egyszersmind a maga szabadságáról is lemondott, s alája vetette magát az állam mind azon törvényeinek, melyek a vallásfelekezetek közti viszonyt szabályozzák. Minél fogva az egyház, míg az államtól nyert kiváltságos állásáról le nem mond, e törvényeket köteles megtartani.

Amitől tehát tartani lehetett, hogy, ha a nagyváradi püspök példája a többi főpapokban is követőkre találand, e kérdés Magyarországban is, mint Európa több tartományaiban, felzaklatja a polgárok nyugalmát, valóban bekövetkezett. A püspökök pásztori levele, mely ötven éves törvényes gyakorlatba ütközött, a megyékben, alig egypárt kivéve, melyekben püspök volt a főispán, nagy ingerültséggel fogadtatott. A tárgy legelőször is Pest megyében került vitatás alá. A vakeset ugy akarta, hogy a püspökök rendelkezése legelőször Kossuth Lajoson hajtassék végre. Nem sokára szabadon bocsáttatása után egy kathol. hölgygyel, Meszlényi Terézzel, kelvén házasságra, a pesti lelkész tőlök a pásztori levél szerint az egyházi áldást megtagadta. Barátai az ügyet Pest megye legközelebbi közgyülésének bejelentvén, ez oly végzést hozott, hogy az 1647-ki 14-dik törvényczikk értelme szerint, mely a vallási törvényeket sértők büntetését megszabja, a pesti plébános és minden más lelkészek ellen, kik az áldás megtagadása által a vegyes házasságokat az 1791-ki 26-dik törvény rendelete ellenére akadályozzák, 600 forintnyi büntetésre tiszti kereset kezdessék. Megválasztatott egyszersmind a biróság is, mely az előforduló esetekben ama törvény szerint itéletet hozzon.

Az említett pásztori levél valamennyi biróságokhoz elküldetvén, a vegyes házasságok kérdése 1841. elején minden megye közgyülésén vitatás alá került, s az ingerültség mindenütt közönségessé lett a főpapság ellen, mely a köz-

békét s nyugalmat ezen újítás által felzaklatta. A pesti végzést, kevés kivétellel minden megye a magáévá tette; egyszersmind pedig feliratot intézett a kormányhoz, kérvén a királyt, hogy a törvénybe ütköző egyházi rendeleteket legfelsőbb hatalmával semmisítse meg, s az ország főpapjait utasítsa oda, hogy körleveleiket visszavegyék, s a törvényt tiszteletben tartsák. Igy tőn egyebek közt Zala megye is, melynek a pestihez hasonló végzése s a királyhoz intézett felirata Deák Ferencz tekintélye által különös fontosságot nyert. Az ellenkező véleményű pártnak zászlóját viszont Heves megye lobogtatta, melyben az egri érsek lévén a főispán, a papság nagy befolyást vívott ki magának. Rendes, törvényes uton azonban itt sem győzhetett a papi párt. Heves vármegye közönsége már több év óta fehér és fekete tollas pártra volt oszolva, s mind a két pártnál divatban volt nem csak választásoknál, hanem rendes közgyülési tanácskozásoknál is a megvesztegetett tömegek nyers erejének használata. A közgyülésre, melyen a pásztori körlevél felveendő vala, mind a két párt részint fanatizált, részint megvásárlott kortes-tömegeket vitt magával. A minden erejét megfeszített papság pártja, a fekete tollasok, most sokkal nagyobb számmal jelenvén meg, a kérdést egy viharos ülésben a pásztori levél értelmében döntötték el; más nap pedig az ellenféllel verekedni kezdtek s a várost, sőt magát a tanácskozási teremet is szilaj kicsapongás és vérengzés színhelyévé változtatták ugy annyira, hogy a rend helyreállítása végett katonai karhatalomhoz kellett nyúlni. Heves megyén kivül még csak egy-két megye, melyekben szintugy mint Hevesben, jobbára a becsődített köznemesség tömege győzött az értelmiség ellen, fogadta el a püspökök rendeletét s intézett a királyhoz a többi megyékéivel ellenkező feliratot. Ezek közt volt Esztergom megye, melyben a primás és papságának befolyása oly nagy volt, hogy az ellenzéki párt alig számlált egy két egyént a különben is igen csekély számú, szegény, nem független nemességben. 1840–1843.

1840—1848. Egynémely megyében mindazáltal csak hosszú, heves viták után sikerült az ellenzéki pártnak a Pestéhez és Zaláéhoz hasonló végzést kivíni; ugy hogy e viták, s azok után az áldást megtagadó lelkészek ellen elrendelt tiszti keresetek huzamos ideig nagy ingerültségben tartották az országot. A kormány e kérdésben a jövő országgyülésig nyilatkozni nem akarván, sem egyik sem másik értelmű feliratokra nem adott választ, s az ingerültség némi csillapítása végett halogató félszabályhoz nyúlt. A megyék által az áldást megtagadott lelkészek ellen megindított pereket az udvari kanczelláriához felküldetni rendelvén, bevégezetlenül magánál tartotta. E félszabálylyal azonban egyik párt sem lőn megelégedve, mert a papság és pártja megsemmisíttetni —, a szabadelvű párt szintén befejeztetni kivánta a pöröket. Olajt öntött a tűzre a primás-érseknek az év vége felé kibocsátott körlevele, melyben a Rómába járt csanádi püspök által hazahozott pápai brevét közlé papságával. A pápai levélben a püspökök eddigi eljárása teljesen helyeseltetvén, s annak folytatása meghagyatván: a primás inti papságát, hogy magokat ezentúl is a már elébb kiadott pásztori levél rendeletéhez tartsák. A pápai breve Magyarországban csak királyi placetum utján nyerhetvén kihirdetést: a papság s pártja a placetum kiadását olyképen magyarázta, mintha annak tartalmát, s következőleg a püspököknek a vegyes házasságok megáldása tilalmára vonatkozó rendeletét a kormány is helyben hagyná, s abban teljesen megnyugodtak. De más szempontból fogták fel azt azon megyék, melyek ama rendelet ellen nyilatkoztak. Minthogy a placetum csak azon óvás mellett szokott kiadatni, ha a breve tartalma az ország törvényeibe nem ütközik; a jelen esetben pedig világos megsértését látták az 1791-ki 26-dik törv.-czikkelynek: a brevét annál kevesbé tartották kihirdethetőnek, minthogy a király az ország rendeinek e kérdésben megigért válaszát még ki nem adta; egyébiránt pedig a breve azon kir. rendelet értelmével is merőben ellenkezett, mely a vegyes

házassági viták kezdetén a nagyváradi és rozsnyói püspökökhöz bocsáttatott. Pest megye ennél fogva 1842. elején tartott közgyülésén kijelentvén, hogy törvényt e tárgyban Rómától sem nem vár, sem el nem fogad, a törvénybe ütköző brevét érvénytelennek nyilatkoztatta, s ezt minden vallású egyházi személyeknek tudtára adatni rendelte; ezen kivül pedig a primás-érseket az 1647-ki 14-dik t.-cz. értelmében megintetni, s a további eljárást ezen megintés eredményétől felfüggesztetni határozta. 1840—1843.

Pest példája, miként elébb, ugy most is a legtöbb megyében követőkre talált. A viták a tárgy felett még nagyobb ingerültséggel folytak, mint elébb. A kérdés a világi rendet tekintve, koránt sem annyira a két vallásbeliek, mint inkább a szabadelvüek és conservativek közt forogván: sokan nemcsak a protestánsok, hanem a katholikusok közől is sérelmesnek látták már azt is, hogy a papság és pártja, a helyett, hogy a jövő országgyülés intézkedését bevárná, Róma tekintélyével akar eldönteni oly kérdést, mely törvényeinket érdekli. Az ingerültség a pápai breve s primási körlevél miatt némely megyében oly fokra hágott, hogy közgyüléseiken még a Rómától való elszakadás is szóba hozatott; sőt Bereg megye többsége nyiltan kijelentette, miképen Rómától teljesen függetlennek kivánja a magyar kath. egyházat, s ezt egy körlevélben a többi megyékkel is tudatta; mi azonban, mint szenvedélyszülte túlság, sehol sem talált pártolásra.

A primás-érsek Pest megye felszólitására nem válaszolt; minek következtében ez egy későbbi közgyülésében elhatározta, hogy ezentúl az áldásmegtagadás minden esetében az 1647-iki 14-dik t.-cz. értelme szerint, az illető lelkészszel együtt, a primás-herczeg is perbe fogassék. E pöröknek nem volt ugyan semmi következésök sem az érsekre sem az illető lelkészekre nézve; mert a kormány ezeket is az udvari kanczelláriára rendelvén felküldetni, a jövő országgyülésig bevégezetlenül magánál tartotta: de annál fon-

1840—1843. tosabb következése lett ezen vegyesházassági vitáknak a főpapság tekintélyére a közvéleményben.

A papság tekintélyének csökkenése.

E kornak, melynek szabadelvű szelleme minden elavúlt institutiónak, minden hagyomány által szentesített balvéleménynek s előitéletnek élethalálra háborút izent, különben is jellemző sajátságaihoz tartozott, lerontani minden, nem tiszta jogon, nem belértéken, hanem csak kiváltságon, külfényen vagy hagyományon alapúlt tekintélyt; kivetkezni a régi kegyeletekből. Hiszen jelszavaihoz tartozott a szabadelvű pártnak, hogy „lejárt immár a tekintélyek kora“; és Széchenyi eme jellemző szólásformája „tisztelet, becsület, de igazság is“, nem jelentés nélkül vált oly annyira közdivatúvá. És hasztalan küzdött, bármi szépek voltak is czikkelyei, egy kedélyes irónk, Fáy András, a kegyeletek fentartása, megőrzése mellett: a kor más isteneket emelt oltáraira, melyeket jognak és igazságnak, egyenlőségnek és szabadságnak nevezett.

E korszellem természetesen ama fénykört sem kimélte, melylyel a múlt korok övedzették körül a papi rendet. A tiszteletnek s tekintélynek teljes eltüntét azonban, sőt azon népszerűtlenséget, gúnyt, megvetést s majdnem gyűlöletet, melyet a papság maga ellen mindinkább növekedni tapasztalt, nem lehet egyedül e korszellemből származtatni. És a történelem tisztében áll kimutatni okait ezen erkölcsi tüneménynek; mit mi részünkről annál lelkiösmeretesben teljesítendünk, minthogy vannak elfogúlt, vagy képmutató, önérdektől vezérelt s mellékczélokra törekvő irók, kik e fontos eseménynek okait helytelenül magyarázzák. Egyebek közt gr. Majláth János a maga felületes, mindenütt pártérdekből induló történelmi munkájában [1]), elismervén a tényt, azt annak tulajdonítja, hogy I. Ferencz a következő elvet állította fel a papság tekintetében: „Azon pap legkedvesebb előttem, a ki legkevesebbet foglalkodik politikával.“ A kath. papság ezt

[1]) Neuere Geschichte der Magyaren. I. 212.

megtudván, ugymond, a politikai térről visszavonúlt. Jámbor és jótékony maradt... de politikai befolyása csökkent. Midőn az 1825-ki országgyülés után a politikai szinpadra ismét fellépett, erélyes püspökök s nagy tehetségek minden erőfeszitésökkel sem voltak képesek az elébbi túlnyomó befolyást visszaszerezni a kath. papságnak.“ 1840—1843.

A tény igaz; de ha gr. Majláth János azt valóban Ferencz király maximájából származottnak hiszi, ugy vagy nem látja, vagy látni nem akarja a nagy drámát, melyet a világtörténelem elönkbe állit az eszmények, ideálok változtában s egyátaljan az emberi ész fejlődésében. Korunkban, bár mennyire fájlaljuk is azt, a hit eltünt, s helyét a kétely és közönyösség, a philosophia és egyenlőségre törekvés foglalta el. A népi életben nem a hit ereje, nem a vallási buzgalom azon belső hatalom többé, mely irányt szab az emberek gondolkodásának, mely a közvéleményt teremti, vezérli és cselekvésre határoz; a hitet, a vallást, a szabadság és egyenlőség eszméje váltotta fel az uralomban: ez a kor bálványa. Természetes, hogy e nagy változás következtében csökkenni kellett azon osztály tekintélyének is, mely a hit és vallás szolgálatára lévén hivatva, a hatalomban, mely abból folyt, hivatalánál fogva osztozott. Azonban kétséget nem szenved, hogy a papság, ha e megmásolhatlan változásban eszélyesen megnyugszik, a külhatalom s befolyás helyett, melyet ilyképen elvesztett, egy másnemü, tisztán szellemi hatalmat szerezhetett volna magának, amannál sokkal tartósbat, az emberi társaságra nézve jótékonyabbat. Az emberek, ha megszünnek is buzgóan hivők lenni a positiv vallás szabályai szerint, a halhatatlanság reményeit. a végetlen szükségének érzetét, mely lelkök lényegét képezi, a vallásosság ösztönét, mely természetöktől elválhatatlan, a sóvárgást az örökkévaló felé, mely az ember törvénye, nem vethetik ki kedélyökből; a philosophia világánál sem szaggathatják szét a szellemi kötelékeket, melyek a jelent a túlvilággal összefüzik; sőt a tévtanoktól ment józan

1840—1848. philosophia, minőnek az egyezményes elvből kiinduló bölcseletet mutattuk be, e kötelékeket még szorosabbra vonja, a tudás mellett a hitnek is adván helyt rendszerében, s ott nyitván annak egy végetlen tért, hol a tudás az észlelhető, positiv dolgok s tények határához jutott. Itt a tudomány megállapodik, s a hitnek engedi kiterjeszteni szárnyait, hogy ama láthatatlan világba repüljön. Mert ha a tudás vágya törvénye a léleknek, mely a végetlen tudományért sóvárog: ugy a hit törvénye a szívnek, mely a végetlen boldogságért eped. És ekként azok, kik e reményeket, e szellemi sóvárgást a kedélyekben hivataluknál fogva ápolni kötelesek, mindig képesek maradnak nagy hatalmat gyakorolni a kedélyek felett; csakhogy ezzel megelégedve, ne igényeljék azon világi befolyást, melyet a megváltozott, szabadságra s egyenlőségre törekvő emberi társaságban többé nem gyakorolhatnak.

A hierarchia azonban nem értette meg, s részben még most sem akarja megérteni a kor intő szózatát. Nem akarta látni, hogy a demokratiai szabadság lett a kor irányeszményévé, s hogy a pályán, mely ez által kimutatva van, közösen tolatnak előre nem csak azok, kik ezen eszményért lelkesedve harczolnak, hanem azok is, kik magokat ellenségeinek nyilvánítják; hogy vitetnek akaratjokon kivül, akaratjok ellenére; nem akarták látni, hogy ők is egyiránt vak eszközök a gondviselés kezében, s hogy ezen eszmény, az egyenlőség és szabadság kifejlése, oly közönséges és tartós, hogy naponként mindinkább kisiklik az emberek hatalma alól, tehát magának a gondviselésnek határozata. És a mint tekintélyét sülyedni, hatalmát csökkenni tapasztalta, elfogultságában erőszakolni akarta a történelem menetét: csökkenő hatalmának erősitése végett a királysággal, az állami főhatalommal lépett szoros szövetségbe. Szolgájává alacsonyitotta magát, hogy annak változatlan fényében, hatalmában osztozzék, attól védve, támogatva, tarthassa fenn sülyedő hatalmát.

De az egyenlőségi eszmék fokozatos fejleményében a királyság is elveszté isteni jogának fénykörét. Az abso-

lut hatalom napról-napra gyűlöltebbé lett a közvéleményben. Mi volt természetesb, mint hogy e népszerűtlenség, e gyűlölet a papságra is kiterjedjen, mely a főhatalom érdekében, mint annak szövetségese, szállt harczra a kor szellemével, s oly tanok és elvek képviselőjévé tolta fel magát, melyeket a nép ellenségeseknek tartott a maga törekvései tekintetében? Említettük fentebb, miként az egyházi hatalom, épen Ferencz király kormánya alatt, az absolut hatalom politialis eszközévé vált, s világi érdekei végett ama, minden szellemi mozgalmat elfojtani, butítani törekedő kémrendszer szolgájává engedte magát alacsonyíttatni. Említettük szintugy, hogy a papság 1825. után is, egyiránt a felső és alsó házban, mindig azon párttal fogott kezet, mely minden újitástól iszonyodva, a nemzeti alkotmányos reformtörekvéseket minden áron gátolni törekedett. Ehhez járúltak a csaknem minden országgyűlésen megújúlt viták a különböző vallásfelekezetek egymásiránti jogviszonyai felett, mely vitákban a főpapság, ellenére ama korábbi békekötések s törvények szellemének, melyek e jogviszonyokat szabályozták, mindig csak a felekezeti tanok terén harczolt, a státusjog igényeinek engedni soha sem hajlandó. Mi csoda, ha ily körűlmények közt s oly korban, melynek fő jelleme a szabadságra s egyenlőségre törekvés, tekintélyök egyre csökkent, befolyásuk végkép elenyészett, sőt népszerűtlen magokviselete miatt, mely szerint a tömegekben fanatismust ébresztettek, gazdag jövedelmeikből korteskedést, vesztegetéseket űztek, naponként növekedő gyűlöletet s megtámadtatásokat vontak magokra? A közönség szeme a papi javakra fordúlt, melyeknek jövedelmei rendeltetésöktől anynyira eltérő czélokra is pazaroltattak. Borsod vármegye egyebek közt egy közgyűlésében nagy szótöbbséggel kimondotta a papi javak secularisatiójának szükségét. A határozat némi más tekintetek miatt, nem fogadtatott ugyan el a megyék többsége által; de az eszme nagy tetszéssel találkozott az ellenzéki párt véleményében. 1840—1843.

1840—1843. A papság ellen intézett e megtámadások 1841-ig csak a megyei közgyűlések s a társalgási élet körére szorítkoztak. Mióta azonban a censura korlátai megtágúltak, a pártérdekek ezen harcza a sajtó terére is átvitetett. A Pesti Hírlap nem csak szabadelvű, hanem protestáns szellemű lap is lévén, bár szerkesztője e tárgyban nagy mérsékletet tanúsított, hasábjain, a megyei tudósítások közt, széles mezőt engedett a papság ellen intézett megtámadásoknak. A főpapság is szükségesnek látta tehát egy politikai hírlapot szerezni a maga számára, miután a két, tüzetesen vallási, lap igen csekély körre szorúlt, kevesektől olvastatott. Ügyök azonban népszerűtlen lévén, annak védelmét csak a szinte kis közönségű, rosszúl szerkesztett „Nemzeti Újság“ vállalta el, mely azután csak a püspökök segélyezéséből tengett. Hasztalan ügyekezett e lap, czikkelyei által, melyek jobbára a papi jogok s javak védelme körül forogtak, magára vonni a közönség figyelmét. Olvasó köre akkor sem tágúlt tetemesen, midőn annak szerkesztését gr. Majláth János vette át, s fennen hirdette, hogy lapja a „trón és oltár védelmét“ tüzte ki czéljáúl. A gróf egy részről a káptalanok országgyülési szavazatjoga mellett kezdett izgatni: de egész eljárása csak szerencsétlen torzalakja lett a városi kérdésnek, mely, mint alább látandjuk, e korban nagy hévvel tárgyaltatott. Más részről ő is a papi javak védelmében fáradozott. De miután Borsodnak a secularisatiót illető indítványa más megyéknél pártolásra nem talált, s inkább csak a papságnak a vegyes házassági kérdésben tanúsított magaviselete ellen intézett ijesztés, mint komoly szándék volt: az egész vita bizvást szélmalomharcznak tekinthető. Csak annyi figyelmet sem volt szerencsés nyerni a közönségtől, hogy czikkelyei a napi sajtóban komolyabb discussiot támasztottak volna: míg a papság egy része azokat nagy tetszéssel s helyesléssel olvasta, az értelmesb közönség kaczagott fölöttök.

MÁSODIK FEJEZET.

A nemzetiségek harcza.

Ezen élénk párttusák alatt, melyek a magyar nemzet kebelében egy részről a reformok tárgyai s módjai, más részről a vallások egymás iránti viszonyai felett annyi hévvel és szenvedélyességgel folytak, egy más nemű harcz, a nemzetiségek harcza is, mindinkább az előtérbe tolakodott, s mind mérgesebbé kezdett válni. E harcznak, miként fentebb előadtuk, mind a felvidéki tótság mozgalmait, mind a horvát és szerb illyrismust tekintve, az orosz propaganda által a panszlavismus zászlója alatt folytatott izgatások valának első támasztói s ápolói; majd azonban a horvát és szerb nemzeti ébredés elemeivel is erősödvén, mind nagyobb terjedésnek indúlt, s felsőbb kormánybefolyások következtében napról-napra inkább elmérgesedvén, már valóban veszélyes mozgalommá kezdett válni. 1840—1843.

Az orosz propaganda által ébresztett panszláv izgatásoknak létezéséről és irányáról mindenkit eléggé meggyőzhettek Kollárnak fentebb idézett „Slávy Dcera“ czímű költeménye s 1837-ben közzétett német röpirata. A magyarok azonban saját átalakúlásuk kérdéseivel egészen elfoglalva, sokáig észre sem vették, mily hatalmas fejlődésnek indúlt a panszlavismus egész Európában s különösen azon szláv fajokban is, melyek Magyarország határaiban, a magyar Panszlavismus.

1840—1843. alkotmány védszárnyai alatt éltek. A „Slávy Dcera“, bár szemöket felnyithatta, s e tekintetben oly igen megérdemlette volna figyelmöket, a magyarok által kevéssé ismertetett. „A szlávok — ugymond egy szintén szláv iró, Kramarcsik — nagy lelkesedéssel fogadták a magok nagyságának és dicsőségének költeményét: a munka eredménye nálunk az lett, hogy a szláv ifjuságban, melyet a gyakran csak félig értett költői fellengzés elragadt, a képzelt dicsőség képei megrészegítettek s a jövendő szláv nagyság büszke álmai elbájoltak, egy pártot képezett, melyből a magyar nemzeti érdekek leghevesebb ellenei származtak, s még egyre származnak. E szellem lengi át költői zsengéiket, melyekben Kollár panszláv visióit utánozzák. A „Slávy Dcera“ ismeretlen maradt a magyarok előtt; annál inkább és örömestebb olvasták azt a szlávok. — Már mintegy birtokában képzelték magokat azon fénynek és nagyságnak, mely őket vezérök ábrándjaiban elbájolta, már feltámadtak képzeletökben Magyarország ellen.“

A panszlavismus, hívei által különben is lehetőleg rejtegetve, a titok fátyola alatt ekként mindinkább fejlett s erősödött. Különösen az ágostai evengelikusok egyháza, mely kebelében fél millió tótnál többet számlált, volt annak tűzhelye, s az evangelikus papok és tanítók apostolai. Ezek a felekezetök pozsonyi, selmeczi s több más főiskoláiban tanúló ifjúság kebelében szláv társulatokat alkottak, melyeknek tagjai a szláv nyelvet nagy lelkesedéssel mívelték, s homiletikai gyakorlatok színe alatt panszláv irányú dolgozatokat készítettek s olvastak fel magok a tanítók által vezérlett egyesületi gyülekezeteikben. Még egynémely ev. superintendens s köztök különösen Jóseffy is elősegítette e törekvéseket. Háborítást ezekben az azokat nem igen ismerő magyarok részéről nem szenvedvén, bátorságuk egyre nőtt, s 1840-ben már oly vakmarőséggé fajúlt, hogy a magyar nyelvet illető legújabb törvények ellen is mind hangosabban kikelni, azokat gáncsolni, megvetni, s a hol csak

alkalom nyílt, megszegni, növekedő gőggel szinte dicsőségöknek tartották. E mellett a magyar nyelv túlterjeszkedése s a szláv nyelv elnyomása miatt mind keserűbb panaszokra, a magyar nyelv és nemzetiség ellen hangosabb gúnyokra fakadtak. 1840—1843.

E vakmerőségük által azonban a titok fátyolát önmaguk mindinkább fellebbenték mozgalmaik felett. A szláv nyelvet értő hazafiak figyelni kezdének törekvéseikre, s a Hírnök és Jelenkor hírlapok is szót emeltek e haza s nemzet elleni bűnös rajongások ellen. Majd az egyházi kormány is közbelépett. Gróf Zay Károly, 1840-ben az ágostai vallástételűek főfelügyelőjévé választatván, nem kevésbbé egyházi mint hazafiúi kötelességérzettől lelkesítve, buzgalommal kelt ki a szláv nyelv s irodalom művelésének szine alatt lappangó panszláv törekvések ellen, melyek által nemcsak a magyar nemzetiséget, hanem az evangelikus vallást is fenyegetve látta. Mert hiszen maga Kollár, a panszlavismus vezére is ekként nyilatkozott német röpiratában a vallás és nemzetiség viszonyairól: „Istennek hála, elmúltak az idők, melyekben eleink a nemzetiséget a vallás miatt elfojtották. Az esztelen viszályok, a képmutató csalódások, a hibák elhallgattak.“ Zay tehát a bajnak elejét veendő, ama panszláv társulatokat, melyek a homiletikai gyakorlatok ürügye alatt űzött nemzetellenes törekvéseken rajtkapattak, részint eltiltotta, részint szigorú felügyelet alá helyezte.

A pesti protestáns főiskola.

Látta azonban, hogy a papi s tanítói karban már mélyebb gyökeret vert a panszlavismus, mintsem hogy azt puszta tilalom által egyhamar kiirtani sikerülhetne: egy más nagy eszme valósítása által ügyekezett tehát azt ellensúlyozni. A helvét vallástételű protestánsok Pesten egy új főiskolát szándékozván megalapitani, Zay indítványt tőn: állíttassék fel ezen egyetem a két prot. felekezet összpontosított erejével, s történjék ezen összpontosítás azoknak egybeolvadása által. A nemes gróf ezen indítványának, az indokokat tekintve, inkább politikai s nemzetiségi mint egyházi volt a szinezete. A helvétiai hitvallású két milliónyi

1840—1848. népben feküdt a magyarság legerősebb eleme; még az e felekezetbeli urak is kitűntek, nagy részben elnémetesedett mágnásaink közt, azon hűség s buzgalom által, melylyel a magyar nemzetiséghez ragaszkodtak s a nemzeti nyelvet pártolták. Ellenben az ágostai hitvallás a tót és német ajkúak közt számlált legtöbb híveket. Hiszen a református hitvallás, híveinek tiszta s buzgó magyarsága miatt, mindjárt a két protestáns felekezet egymástól elszakadása korában „magyar hitnek" neveztetett, ellentétben az ágostai hitvallással, melynek hívei közt a nagy többséget tótok és németek alkották. Gróf Zay tehát az egybeolvadásban ezen erős magyar elemmel saját felekezetének magyarítását, vagy legalább a panszláv törekvések elfojtását czélozta leginkább. „Ez egybeolvadás — ugymond szózatában — nem csak a protestantismus, hanem a kath. testvérvallás, alkotmányos szabadságunk és kormányunk érdekében fekszik; mert általa minden, a két evangel. felekezet közti bármi csekély, de az egészre mindig bénító hatású surlódások megszűntettetnek, minden idegen elemnek közállományunkra vallási s politikai tekintetben veszélyes befolyása végkép elfojtatik; a nemzeti élet tápeleme, a népnevelés, üdvösebb gyarapodásra indíttatik; általa a protestantismus és a katholicismus, érintkezési pontjaik szaporodván, a szeretet örök parancsolatit követve, egymásnak önállását rokonilag biztosítandják, míg a Mindenható áldásával, mindkét részről előhaladás által, a köztünk levő sorompók is romba dűlnek; s majd így a katholicismus a protestantismussal két bajnok testvér gyanánt védendi honunk nemzetiségét, alkotmányos szabadságunkat, az uralkodó ház jogait stb."

Az indítvány horderejét, nemzetiségi tekintetben, teljesen megértette a magyarság: az eszme lelkesedéssel fogadtatott, s rövid időn oly népszerűvé lett, hogy alig emelkedett többé kétség valósulása iránt. Maga a választmány, mely a főiskola létrehozásában munkálkodott, reményét

fejezte ki, hogy nem sokára eljövend az idő, midőn a két felekezet, mint Németország több tartományaiban már megtörtént, teljesen egybeolvad. Majd egy lépéssel tovább haladva, Bernáth Zsigmond által a két felekezet részéről évenként tartatni szokott egyetemes gyűléseknek egy conventté olvadása, Kossuth által pedig egy közös egyházi hírlap kiadása, mely különösen az egyesűlés eszközlésében működnék, hozatott indítványba. Valósúlt mind a kettő: az első azonban oly módosítással, hogy még nem magok a conventek olvadtak egybe, hanem egy közös választmányt neveztek ki mind a két felekezet részéről az egybeolvadás előkészítésére. A Pesti Hírlapban már ezen eredmény is oly vérmes reményt ébresztett, miszerint így kiáltott fel: „Még fél éve sem múlt, hogy az unio nagy gondolata köztünk forog, s ma már ezereknek ajkairól szól az óhajtás, ezerek lelkében buzog a szilárd szűz akarat, s mi a meggyőződés szent hitével mondjuk: az unio meglesz!“ 1840—1843.

De e remények igen koraiak voltak. A kinevezett választmány még 1842-ben is reménytelve készítette ugyan terveit a nemzetiség gyarapodása tekintetében kétségtelenűl üdvösen hatandó egyesülésnek; sőt voltak egyes községek, például Temesvár, hol a két felekezet, mind a nevelés mind az isteni szolgálatra nézve, valóban egybeolvadt; de az egész felekezetet illetőleg, még sem érhetett valóságra az oly nagy következményeket eredményezhető egyesülés. Már a kölcsönös hierarchiai féltékenységekből s a két felekezetnek egymástól elvileg különböző egyházi kormányzatából támadt nehézségek is csaknem legyőzhetlen akadályokká fejlődtek; a legtöbb akadály azonban a mindinkább elmérgesedő nemzetiségi kérdésből származott, míg végre a panszlavismus szikláin végkép hajótörést szenvedett az unio nagy eszméje.

Mert bár mi őszintén óhajtották is azt a legtöbb helvétiai s magyar ajkú ágostai hitvallásúak; bár Zay Károly főfelügyelő, ki, valamint az indítványt tette, ugy annak A panszláv papok ellentörekvései.

1840—1843. valósitásában is legbuzgóbban munkálkodék, nemzeties törekvéseiért mind egyesektől mind testületektől nyilvános elismerést és helyeslést aratott: a panszláv papok és tanítók azonban titkon minden követ megmozdítottak az eszme megbuktatására; különösen Zayt mind élő szóval, mind szláv és német lapok s röpiratokban a legméltatlanabb módon támadták meg. Ő tehát az ügyet az 1841-diki szeptemberben tartott egyetemes convent elejébe terjesztette, felhiván azt: mondana eljárása fölött itéletet, ettől függesztvén fel, folytassa-e tisztét a megkezdett irányban, vagy lemondjon hivataláról? A gyülekezetben, kivált a papságot tekintve, a tótajkúak nagy többségben lévén, attól lehetett volna eleve tartani, hogy a panszlavismus vívand ki diadalt. Azonban a nyilvánosságra hozott bűnös törekvéseket senki sem akarta bevallani. Még azok is, kik, mint Joseffy superintendens, panszláv izgatásaikról eléggé ismeretesek valának, minden módon palástolni, ártatlan nyelvgyakorlatoknak ügyekeztek ábrázolni a nemzetelleni törekvéseket, s buzgóságot színleltek a magyar nyelv és nemzetiség mellett. A magyar érzelműek sem akarták tehát a vádak felhalmozása által elmérgesiteni a kedélyeket; kiméletes hallgatással mellőzték a panszláv irányok részleteit, s megelégedtek azzal, hogy a convent a nélkül, hogy csak egy szózat emelkedett volna is ellene, Zay felügyelőnek hazafias eljárásáért köszönetet szavazott; az iskolákban netalán még létező tót társulatokat, azoknak idővel veszélyesekké fajúlhatása miatt, végkép eltiltotta; az illető tanítóknak az ilyetén balirányok elnézését vagy épen ápolását hivatalvesztés alatt tilalmazta; végre pedig a két evang. felekezet uniójának óhajtását, egyetlenegy szó ellenzése nélkül, végzésképen kimondotta. Más részről a főfelügyelő eljárásának helyessége a sajtó utján is mind hírlapokban, mind különösen egy német röpiratban [1]), mely hitfeleinek meggyőzését

[1]) Protestantismus, Magyarismus, Slavismus. Als Antwort auf die gegen Gr. Carl Zay, Generalinspector der evang. Kirche und Schulen A. C. in Ungarn, erschienene Schrift.

tűzte ki czéljául, diadalmas okokkal bebizonyíttatott; ő maga méltó dicséretekkel magasztaltatott. 1840—1843.

De panszláv tótjaink, bár a nyilvánosság előtt, többségök daczára is, meghunyászkodtak, a cseh-orosz propagandától is folytonosan izgattatván, alattomban nem szűntek meg folytatni nemzetellenes törekvéseiket. Névtelen német röpiratokban s hírlapokban, kivált az augsburgi „Allgemeine Zeitung"-ban közzé tett czikkekben kezdték meg újabban táborozásukat. A magyarokra mindenféle rágalmakat szórtak, költött eseményeket híresztelték, melyek szerint a magyarok a szlávokat nyelvök használatában s kifejtésében meggátolni, a magyar nyelvet pedig még a családi és társas életben is reájok erőszakolni törekednének. Különösen a magyar nyelv diplomatikai használatát czélzó 1840-ki törvényről elhitetni akarták a német közönséggel, hogy az igazságtalan, zsarnoki; holott e törvény szerint a nemzeti nyelv nem valamely élő, hanem a holt latin nyelvet tolta ki a közigazgatás némely ágaiból, a nép socialis és magán életére pedig legkevesbbé sem terjesztette ki foglalásait, s az idegen ajkú országlakosoktól mindössze is csak azt kivánta, hogy a kiküszöbölt latin helyett ezentúl a kormányzat nyelvévé lett magyart tanúlják. A zaj, melyet a német sajtóban ütöttek, az elnyomás és erőszakolás költött vádjai e rágalmakat a külföldön sokakkal elhitették. Sokan, kik nem tudták, hogy az augsburgi „Allgemeine" orosz zsoldban áll, mint idegent részrehajlatlannak tartva, hinni kezdették, hogy a magyarok életre halálra harczot izentek minden idegen népiségnek, mely országuk határaiban létezik; s az igazság érdekében, lovagias szellemben véltek működni, midőn a szlávok védelmére a túlhajtott magyarítás ellen szót emeltek. Igy többek közt gróf Thun Leo, a cseh nemzetiség egyik legszenvedélyesebb előharczosa, mind hírlapi czikkekkel, mind röpirattal védelmére kelt az elnyomottnak állított szlávságnak. Jól tudta ugyan ő, miként áll Magyarországban a dolog; de a párt-

1840—1843. érdektől elragadtatva, nem tudott vagy nem akart hódolni az igazságnak. A keztyűt Pulszky Ferencz vette fel, ki aztán, mint egyike a szláv eredetük mellett is buzgó magyar evangelikusoknak, Thunnal e tárgy felett hosszú levelezést folytatott; melyben kétség kivűl Pulszkyt fogja győztesnek itélni minden elfogulatlan olvasó.

Azonban a panszláv papok és tanítók elégedetlenséggel tapasztalták, hogy minden zaj mellett, mit a német sajtóban ütöttek, s minden sympathiák mellett, miket a külföldön magok s a szláv nemzetiség mellett ébresztettek, benn az országban nem igen boldogúlnak s pártjok, a helyett hogy gyarapodnék, fogy; miután sokan, kik elébb velök tartottak, kivált az ifjak, belátván, hogy Magyarországban a magyaron kivűl más politikai nemzetiség nem lehet uralkodóvá, s hogy csak ennek védelme alatt van biztosítva a polgári szabadság, nem különben, mint a protestantismus, odahagyták zászlójokat. A panszláv papok tehát, tapasztalván egyszersmind azt is, hogy az országban mind nyíltabban ellenök fordúl a közvélemény, a magyar hírlapokban mind kiméletlenebbűl ostoroztatnak: dicstelen ügyöknek a trón árnyékában kerestek pártfogást, hol a cseh Kolowrat miniszternek nagy volt a befolyása. 1842-dik tavaszán tehát a szláv papok és tanítók közt nagy titokban, nehogy szándékuk, ha idő előtt felfedeztetik, megakadályoztassék, egy a királyhoz küldendő folyamodást köröztettek, melyet, miután reá mintegy 200 aláírást nyertek, Joseffy superintendens, három más paptársával, májusban a királynak valóban be is nyujtott. A folyamodvány, mely az aláirók csekély számának daczára is valamennyi tót ajkú evangelikus alattvalók nevében szól, főbb pontjaiban következő:

A panszláv lelkészek folyamodványa a királyhoz. „Miután az ország legújabb törvényei tiszti nyelvvé a latin helyébe a magyart emelték, a tót evangelikusok is kötelességöknek tartják azt tanúlni. Vannak azonban sokan, kik a törvényt elferdítve, az egész országot megma-

gyaritani akarják, s e végett a békés tótok ellen gyanúsításokra s üldözésekre vetemednek... Az evang. tót nép, mely 800,000 lélekből áll, s kivált annak lelkészei, nyilvánosan gúnyoltatnak; a tót tanítók s tanúlók státuselleni bűnről vádoltatnak; a magyar nyelvnek a nyilvános isteni szolgálatnál feltolása által néptünknek még vallási tanítása is erőszakoltatik; valamint a gyermekek iskolai tanítása is megzavartatik az által, hogy azokat néhol rögtön magyarokká akarják változtatni. A magyar hírlapokban papjaink s tanítóink megtámadtatnak s gúnyoltatnak, mivel anyai tót nyelvöket tanúlják vagy tanítják, vagy általában a szlávság iránt rokonszenvet mutatnak. De ezt még csak eltűrnék tótjaink, ha némely túlzó magyarok saját egyházi jogaikat is nem sértenék, a tót nyelvet a templomban és iskolában nem tiltanák. Legfájdalmasabban esett, hogy még főfelügyelőnk, gr. Zay Károly is, a helyett hogy a pártok felett állana, e túlzó magyarokhoz hajlott, őket szóval s tettel elősegíti. Bizonyítványul szolgáljon 1840-ben mondott tisztfoglaló beszéde, melyben egyebek közt azt mondja: „Minden eszme, minden törekvés a magyarosodást gátolni, és a magyaron kivül más nyelvet terjeszteni annyi volna, mint az értelmiség, az alkotmányos elvek, sőt maga a protestantismus életerét elfojtani; a magyar nyelv leghívebb véde hazánk szabadságának s a protestantismusnak; a magyarság győzedelme egyszersmind diadala a szabadságnak és értelmiségnek.“ Hasonló, Felséged kormánya ellen is bizalmatlanságot gerjesztő értelemben nyilatkozott ő a lőcsei tanárokhoz irt levelében, s ama körlevelében, melyben az ártatlan szláv literatorokat honárulási irányokról vádolja. Az 1841-ki közgyülésen a magyar párt túlnyomó ereje által a szláv tanúlók társulatai eltiltattak a nélkül, hogy azok felett elébb vizsgálat tartatott volna; mi által hihetőleg azt akarták elhitetni, hogy szlávnak már születni s a szláv nyelvet tanúlni is bűn. A közgyülés ebben nyilván átlépte hatalma korlátait, miután a szláv nyelv tanulásának tilalma

1840—1843.

1840—1843. a tót nép vallási oktatásának akadályára vagyon. A főfelügyelő s mások e túlbuzgalma a lakosok kedélyét elkeseríti, bizalmatlanságot s idegenséget szül a magyarság ellen… Sérelmünkre van az is, hogy a legújabb törvények szerint az egyházi anyakönyveket magyarúl kell vinnünk, holott számos idősb papjaink vannak, kik magyarúl nem tudnak. Sérelmes továbbá az is, hogy a bevádolt tótok magokat sem egyházi sem világi törvényszékeik előtt anyanyelvökön nem védelmezhetik. . . . Bár a sajtó szabadabban mozog, védiratainkat mégis a magyar lapok fel nem veszik; sőt azokat néha maga a censura is letiltja. De elegendő censorok is hiányzanak a szláv literatura megvizsgálására . . . . A pesti egyetemen, holott mégis több idegen nyelv taníttatik, a szláv nyelvnek nincs tanszéke, mi nemzetiségünknek nagy kisebbségére válik. Mi végre bennünket az ellenünk szórt rágalmak mellett leginkább szomorít, az abból ered: hogy a túlzó magyarok nyelvöket már a tiszta tót községekbe is behelyezik. Szomorú jövendőtől félünk, látván, hogy az iskolákban inkább sürgettetik a magyar nyelv tanulása, mint az értelem és sziv mívelése. Nógrád megyében és másutt is ugy nevezett magyar nemzeti pénztár alkottatott a tót gyermekek megmagyarítása végett. Nem szükség pedig mondani, miként csábítja ez a szülőket és gyermekeket; mily ferde lélekirány adatik nekik az által, ha már az első iskolákban is nem isten és erény, hanem a magyarosodás állíttatik fő czél gyanánt azoknak elébe. Több helyeken a szláv isteni szolgálat megmagyaríttatott: igy Csalomián Hontban, Szarvason Békésben, Szudicson Nógrádban, Nyiregyházán Szabolcsban. Ez utóbbi helyen az elemi iskolákban már a vallás is magyarúl kezdetett taníttatni. És midőn Joseffy superintendens ez ellen tiszte szerint kikelt, azt neki a túlbuzgó magyarok rosz néven vették. Végre még kegyetlenségek is követtettek el a magyarosítók által néhány tóton, kik botütésekkel, börtönzésekkel kényszeríttettek megtagadni istentől kapott tót

anyanyelvöket, s felcserélni a magyarral. Ez történt például 1840—1843.
1827-ben Veszprém megyében, Lajos-Komárom négy tót lakosán, kik az elöljáróság elleni kikelés, makacsság ürügye alatt egyedül nyelvök miatt botoztattak meg." Kérik ezután a királyt, védje őket a rágalmak ellen; nevezzen ki Budán és Pozsonyban több tót censort s engedje meg mindazon munkákat, melyek magyarúl vagy németül megjelentek, tótúl is kinyomatni; állítson fel az evang. főiskolákban és a pesti egyetemen szláv nyelvi s irodalmi tanszékeket, engedje meg, hogy egyházi kormányügyeikben s az anyakönyvek vezetésében a latin nyelvet tovább is használhassák; s mentse meg egyházukat és iskoláikat a magyarítók túlbuzgalmától.

Szándékosan bővebb kivonatát adtuk e folyamodványnak, s különösen kiírtuk mind ama panaszt, mi benne a magyarság ellen felhozatott. E vádakat hosszan czáfolni szükségtelen: legyen elég néhány észrevétel. A ki meggondolja, miket nyomtatott Kollár a maga „Sláwy Dcera" költeményében, mások a „Gitrenkában" a magyarok ellen, nem láthatja által, miként panaszkodhatnak e panszláv papok a sajtó ellen, s miként vetemedhetnek még azon alkotmányellenes kérelemre is, hogy több censorok neveztessenek ki. Az ágostai hitvallásnak egyházi kormánya teljesen demokratiai autonomián alapúlván, az isteni szolgálat nyelvét minden község önmaga, az iskolákban a tanítás nyelvét pedig a superintendentialis gyülések határozván meg, ha a többségnek a magyar nyelvet tetszett elfogadni, mint például ez Rozsnyón, Szarvason, Nyiregyházán s több más helyt történt: az ellen a panszláv papoknak kikelni nem volt joga, valamint az ellen sem, hogy a tanúlóknak és szüleinek szivén feküdt buzgóan tanúlni a magyar nyelvet, mely a kormányzat s hivatalviselés nyelvévé lévén, múlhatlanúl szükséges volt mindenkinek, ki hivatalra vágyott. Az olyféle vádak s panaszok, minőket ama Lajos-Komáromi négy lakosról előadnak, a felett, hogy egyes,

1840—1843. elszigetelt esetek, melyekért a nemzet felelős nem lehet, jobbára olyan költemények, minő például 1843-ban az augsburgi hírlapban Sőrész kemenczei evangel. lelkészről a legapróbb részletességek megemlítésével meséltetett, kit hivatalától csak azért akartak volna megfosztani előljárói, mivel híveit megmagyarosítania nem sikerült; mely előadást azonban maga az illető lelkész teljesen költöttnek nyilatkoztatott. De szükségtelen bővebb czáfolatokba ereszkedni, miután a folyamodványban felhordott vádakat alaptalanoknak, s csak a folyamodók képzelődésében létezőknek már az is eléggé bizonyítja, hogy azoknak a kormány sem adott hitelt, a tót ajkú nép közvéleményére sem volt hatásuk. Bár mennyire izgattak kéz alatt községeikben a panszláv papok, semmi forrongást, semmi ellenzéket nem birtak azokban támasztani a magyar elem ellen. A nép, együgyűségében is, elég józan volt belátni, hogy Magyarországban csak a magyar nemzetiség zászlója alatt van jövendője a polgári szabadságnak, szintugy mint az anyagi jóllét gyarapodásának; elég értelmes volt látni, hogy a hetven millió szláv közől csak azok élvezik az alkotmányos szabadságot, kik a magyar nemzetiség védelme alatt léteznek; és, miként a forradalom alatt s után máiglan kétséget nem szenvedő módon tanúsította, őszintén csatlakozott e nemzetiséghez, mely minden ajkú honlakosra egyaránt terjeszté ki a gyarapodó szabadság és civilisátió áldásait. A nép mit sem gondolt e néhány száz fanaticus panszlávval, kik Magyarországban, a magyar alkotmány szárnyai alatt élve is, orosz sympathiákkal, szláv nemzetiségről álmodoztak. E nép legkevésbbé sem érzette magát sértve azon nem ritkán élesebb hírlapi czikkek által, melyekben a szláv nemzetiség apostolai honárulással határos törekvéseik miatt ostoroztattak; sőt általában véve büszkén vallá magát magyarnak, és készségesen taníttatta fiait a magyar nyelvre, melynek tudását reájok nézve hasznosnak sőt szükségesnek látta.

Az ágostai vallástételűek közgyülésén mindazáltal heves vitákra szolgáltatott tárgyat az idézett folyamodás, miknek az lett eredménye, hogy a közgyülés azt, mint az egyházi kormányra s alkotmányos nemzetiségre nézve egyaránt sérelmest jegyzőkönyvében határozottan roszalta, s ellene, különösen pedig az ellen, mintha e szláv mozgalmak a magyarországi ágostai hitvallású egyházzal azonosak volnának, ünnepélyes óvást tett. Továbbá a kebelében történt minden nemzetiség elleni mozgalmak megvizsgálására, egyszersmind pedig, hogy a szlávok panaszainak eleje vétessék, azoknak meghallgatására választmány neveztetett, mely e panaszokat, ha azok alaposak volnának, orvoslat, ha alaptalanok, elnémítás végett a jövő convent elejébe terjesztené. Nem mulasztá el azonban a convent kijelenteni azt is, hogy a tótokat anyanyelvöktől megfosztani egyáltalában nincs szándékában, s e tekintetben kész minden alaposan bebizonyítandó sérelmet orvosolni. 1840—1843.

De sem a convent ezen rendszabályai, sem némely vármegyének szigorúbb felügyelete, minél fogva a panszlávizgatókat, mint például Gömör megye Joseffy superintendenst, ama folyamodvány főindítványozóját, azon okból, hogy a tót ajkú népben nemzetellenes mozgalmakat támasztani ügyekeznek, perbe fogatta, — nem volt képes egészen elfojtani e bűnös törekvéseket. A panszláv papok abban, hogy a bécsi kormány hanyagon nézte e nemzet elleni izgatásokat, sőt a rokon illyr mozgalmakat kéz alatt még pártolni is látszott, mintegy bátorítást szemlélve, egy új stádiumba vitték törekvéseiket. Eleinte, mint láttuk, csak az irodalomra szorítkoztak, utóbb a tanúló ifjuságra, az iskolákra terjeszkedtek izgatásaikkal; midőn pedig e két téren akadályokat láttak magok elejébe gördűlni, melyek törekvéseiket sükeretlenekké tették, egyenesen a népbe vitték át agitátiójokat: minthogy az ész és értelmiség törvényszéke előtt diadalt nem nyerhettek, a tudatlan tömeg előítéleteihez és szenvedélyeihez folyamodtak fondorkodá-

1840—1843. saikkal. Kétségtelen bizonyítványa ezeknek egyebek közt a Fehérpataki Gáspár által az 1843-dik évre, a censura elkerülésével, titokban nyomatott s kéz alatt árúlgatott szentmiklósi tót kalendáriom, mely egyenesen a nép használatára s csábítására volt számítva. Különösen gr. Zay főfelügyelő ellen öntötte ki ebben mérgét, s ügyekezett a nép indulatát felizgatni a panszláv kiadó, azzal vádolván őt közönsége előtt, hogy „a neki átadott méltósággal visszaél: gyalázza a tótokat s nyelvöket, őket a hatalomnál gyanússá teszi s háborgatja; közéjök meghasonlást, viszálkodást, gyűlölséget hinteget; a magyar tanulókat tanáraik ellen uszítja. Ő a szent hittan jelöltjeit a tót nyelvben, melyen isten igéjét kellend hirdetniök, tökéletesedni meggátolja, hogy a tót evang. egyházak még tót lelkészeket se kaphassanak, s aztán reformátusokká legyenek, vagy máshová kényszerüljenek fordúlni. Az ágost. vallásuaknak a reformátusokkal egyesülése, megmagyarosodása, s a tótoknak az egész magyar honból kiirtása, ez az ő terve, melynek férfiasan ellene szegűlni minden jó evangelikusnak szent kötelessége,“ stb. Ha a népnek ilyféle igazgatását elöljáróik s a magyar nemzetiség ellen még nyomtatványokban is elég bátrak valának űzni e panszlávok: el lehet gondolni, miként bujtogatták azt élőszóval, melynek hatalma, néptanítók lévén, rendelkezésökre állott. És valóban megtörtént nem egyszer, hogy fanatikus panszláv papok még a templomot s az igazság és üdvösség, haza és felebaráti szeretet hirdetésére rendelt egyházi szószéket is megszentségtelenítették nemzetellenies bűnös izgatásaikkal. Megtörtént az is, hogy tót nyelven a magyar nemzetiség ellen kiadott röpirataikat, mint például Csaplovicséit, a templomban nyilván árúlva tolták fel a népre. Azonban, a miként az ilyféle bűnök szaporodni kezdtek, a vármegyék is szigorúbb felügyeletet rendeztek azoknak meggátlására vagy megfenyítésére. A nép pedig, mint mondók, józanabb volt, mintsem hogy magát e vagy béres vagy fanatikus izgatók által elcsábíttatni engedte

volna; s miként az utóbbi események tanúsítandják, e bujtogatások a népben egészen sükeretlenek maradtak. És bármi nagy volt is a zaj, melyet e panszlávok az ország határain kivül is német hírlapok- s röpiratokban ütöttek, azoknak száma, kiket a tótok közt ekként a magyar nemzetiség s nyelv elleneivé tettek, az ötszázat aligha megütötte. 1840—1848.

Az illyrismus zavargásai.

A tót panszlavismusnál mind terjedelme, mind iránya, mind némi más körülmények tekintetében sokkal veszélyesebb volt a belbékére az ugy nevezett illyrismus, melynek kezdetét Horvátországban már fentebb előadtuk. Mert bár kétségtelen, hogy ez is az orosz propaganda által terjesztett panszlavismusból vette eredetét; de ezen eleinte figyelemre alig méltatott külizgatás-szülte mozgalomhoz nem sokára az ébredező horvát nemzetiségből származott új elemek is csatlakoztak, melyek a mozgalomnak erősebb alapot s nagyobb terjedelmet kölcsönzének.

A magyar nemzet buzgalma nyelve mivelésében, nemzetisége gyarapításában ingerlő példa gyanánt tűnt fel a horvátok egy része előtt, s e példát követni maga a nemzetiség büszkébb érzete által ösztönöztettek. Ezeknek törekvése magában véve, mint a mely tiszta forrásból, nemzetők iránti hűség- s kegyeletből származott, nem csak gáncsot nem, sőt inkább dicséretet érdemel vala, ha azt a panszláv illyrismussal való érintkezése, majd összeolvadása első tiszta irányából ki nem forgatta, s bűnös zavargássá nem változtatta volna. E buzgalommal a horvát nemzetiség iránt könynyen megfért volna Magyarország alkotmányos nemzetiségének tisztelete, mely a horvátoktól a belőle reájok háramlott jogok s jótéteményekért nem kivánt egyebet, mint hogy a közös törvényhozásban s azon érintkezésekben, melyek a tartomány s az anyaország közt léteztek, a latin helyett a magyar nyelvet használják. Tartományi belügyeik igazgatásában a magyar nemzet nem kivánta reájok tolni a maga nyelvét; meghagyta nekik, kivánságuk szerint, a

1840—1843. latint; és ha utóbb ők is saját nyelvöket kivánták volna beligazgatásunkban hivatalos nyelvvé tenni, a magyar nemzet loyalitásától méltán várhatták, hogy azt akadályozni nem fogja, s nem is akadályozhatja.

És nem is hiányoztak a horvátok közt oly józan felfogásúak, kik a hétszáz éves politikai kapcsolatot s annak következtében közös történelmet, s a közös törekvések által Bécs minden kényuralmi fondorlatai ellen századokon keresztül megőrzött közös alkotmányt a kegyelet elég méltó tárgyának tekintették arra, hogy semmi igazságtalanságot, semmi áldozatot ne lássanak a magyar nemzet ama kivánatában, mely szerint a kölcsönös érintkezésekben a latin helyét a magyar nyelvnek kellett elfoglalni. Midőn 1840-ben a magyar nyelv diplomatikai használata a fő törvény- és kormányszékekre nézve is kötelezővé lett, a független horvátországi értelmiség e nyelv tudásának hasznát és szükségét átlátván, törekedett is azt tanúlni, jól tudván, hogy az semmiben akadályára nem leend saját nyelvök s nemzetiségök kifejlésének. Egyebek közt több lelkes horvát férfiú, részben e nyelv gyakorlása s terjesztése végett, Zágrábban egy kaszinót alapított, melyben nem csak a nevezetesb magyar hírlapok járatását, hanem a magyar nyelvnek ez intézetben rendes tanító általi taníttatását is törekvésök fő czéljául tűzték ki. Hogy az üdvös irányú intézet a kormánytól megerősítést nyerjen, Bécsbe is folyamodást tettek. Ellenkező észrevétel onnan, legalább nyilvánosan, nem érkezvén, az intézet ily irányban és szellemben való működésének már biztos reménynyel lehetett elébe nézni, midőn azt ellenséges befolyások váratlanúl meghiúsították. A kaszinó felállott ugyan; de a magyar nyelv tanúlása s gyakorlása belőle egészen kimaradt, nem tudjuk, a bécsi kormánynak s különösen a horvát származású b. Bedekovich alkanczellárnak kéz alatt adott intésére-e, vagy a már nagyobb részben az illyr zászló alá szegődött királyi hivatalnokok s papok befolyásának következtében? Sőt alig állott egy évig

e társadalmi kör, midőn az illyrpártiaknak egyre növekedő erőszakoskodása a szelidebb és szerényebb kedélyű magyar érzelmű horvátok felett győzedelmeskedvén, e társalgási kör is az illyrismus zavargásainak fészkévé fajúlt. 1840—1843.

Minden kedvezett az illyrpárt gyarapodásának. A papság, mint mondók, a magyar protestantismustól való félelmében, a királyi hivatalnokok a kormány szemlátomásti pártolása következtében, csaknem kivétel nélkül az illyr párthoz csatlakoztak. És még azok közől is, kik horvát nemzetiségök gyarapodásáért tiszta szándékkal buzogtak, mind többen elsodortatni engedték magokat az illyrismus növekedő árja által. Maga a magyarok ama példája is, mely szerint alkotmányos nemzetiségöket a bécsi befolyások ellen biztosítani törekedtek, balúl fogatván fel, s megfontolás nélkül utánoztatván, nevelte az illyr pártot. Mind népszerűbbé kezdett ugyanis válni a horvátok közt azon eszme, hogy miként Magyarország nemzeti alkotmányos függetlenségét Ausztria irányában biztosítani igyekszik, ugy ők is mindinkább függetlenítsék magokat Magyarországtól. Sokan meg nem fontolták a két helyzet közti lényeges különbséget; s nem látták, hogy minden törekvés, mely a magyar nemzetiség gyöngitésére van irányozva, egyszersmind az ő alkotmányos szabadságukat is aláássa, s hogy a mely pillanatban sikerülne magokat a magyar nemzetiségtől függetleníteniök, ugyanazon pillanatban esnének az osztrák absolutismusnak martalékául.

Az illyrismus czéljai.

Azonban, míg a rövidlátók nagy serege e következményeket be nem látta, s megfontolás nélkül hódolt a horvát nemzetiség népszerű, büszke eszméjének: az illyrismus panszláv vezérei azokat szándékosan nem méltatták figyelmökre. Tudták ők, hogy a bécsi kormány csak azért nézi el, sőt segíti is kéz alatt pártoskodásaikat, hogy a belviszályok által megnehezítse s lehetőleg akadályozza az ország alkotmányos szabadságának s az osztrák absolutismustól való függetlenségének izmosodását. De ezzel ők mit

1840—1843. sem gondoltak: az ő szemeik előtt nem az alkotmányos szabadság Magyarországgal kapcsolatban, hanem a déli szláv népek egy nemzetté, egy státussa alakúlása lebegett főczél gyanánt; s azért örömmel fogadták el a szövetséget a bécsi kormánynyal, a mennyiben annak segedelmével a magyar nemzeti erő gyarapodását csökkenthették, s a kötelékeket, melyekkel tartományuk az anyaországhoz kapcsoltatott, tágithatták. Jól tudták ők, hogy az iránynak, melyben indúltak, véghatárain nem csekélyebb dolgok állanak, mint: elszakadás Magyarországtól, fellázadás Bécs ellen, valamennyi déli szláv népeknek s tartományoknak, legyenek azok akár Magyarország, akár az osztrák, akár végre a török birodalom kiegészítő részei, egy szláv állammá olvadása, mely, ha szükség, orosz pártfogás alatt vívjon ki magának Európában elismerést. De a czél nagysága, létesitésének számtalan roppant nehézségei nem csökkentették, sőt edzették erélyöket s törekvéseik buzgalmát. Nehogy a nehézségek szaporodjanak, sőt hogy azokon egy ideig magának a bécsi kormánynak segedelme által győzedelmeskedhessenek, a kitűzött fő czélt nem bátorkodtak ugyan még nyilván bevallani; s azt gondosan palástolgatták. Mint a kárpáti tótok, ugy ők is nyelvök, irodalmok kifejtését tűzték ki a szerbekkel s bácskai szlávokkal való egyesülési törekvéseik czégéréül. Panaszokkal árasztták el a világot, hogy nyelvök s nemzetiségök a magyaroktól elnyomatik, elnyeletéssel fenyegettetik. Egyedül a túlterjeszkedő, erőszakos magyarítás elleni reactiónak kürtölték mozgalmaikat; s kivált Bécscsel minden módon elhitetni igyekeztek, hogy czéljok nem egyéb, mint a radikál irányú magyar mozgalom ellenében megvédeni nyelvöket, nemzetiségöket, tartományuk municipális jogait, és a magyar protestantismus terjeszkedésétől megóvni tisztán katholikus tartományukat. Ily módon annál könnyebb volt egy ideig eltakarni valódi czéljaikat, minthogy a nyelv, melyen hírlapi czikkeiket, politikai irányú költeményeiket s röpirataikat készítették, kevesektől

értetett, politikai szinezetök pedig több, napi renden lévő kérdés tekintetében a magyar conservativ párt elveivel megegyezett. 1840—1843.

De sokáig nem maradhattak titokban az illyr mozgalom czélzatai; maga az izgatás, mely e czélok végett mind a horvátok mind a más szláv fajok közt folytattatott, szükségkép fellebbenté a titok fátyolát. Igy például a Danika Illyrska 1842-ki 31-dik számában megjelent izgató költeményben mondatik, hogy „a szláv nemzet nagy újjászületését az ördögök minden ereje sem képes akadályozni; rettentő itélet fog tartatni, s a gonosz lélek elsápad, s minden nyomor és siránkozás megszűnik a szlávok között“. A czikkelyek, melyek a Gáj Lajostól szerkesztett zágrábi illyr újságban időnként megjelentek, s melyekben a szláv fajok összes ereje Magyarországban, Ausztriában, Török- és Oroszországban oly büszkén számíttatott fel, s azoknak végdiadal jósoltatott, minden kétséget eloszlattak. Hasonló világot terjesztettek azon röpiratok, melyeket a zágrábi illyr társaság tagjai, a külön fajok egyesítése végett, azok közt elhintettek. Legvilágosabban elárúlta azonban a kitűzött czélt Gájnak egy 1842-ben illyr nyelven kiadott statistikai röpirata, melyben az Illyria név alatt alkotandó déli szláv ország elemeit fejtegette, s ama térkép, mely ezen déli szláv birodalom határait kijelölte.

Az illirek eszközei s módjai a kitűzött czélra.

E czél valósításában első s legközelebbi akadályúl a Magyarországgal való kapcsolat tűnvén fel: ezt gyöngíteni tűzetett ki első feladatúl. És e végett az alkotmányos szabadság érdekeit sem kételkedtek feláldozni, midőn azokkal az anyaországgal való kapcsolat viszonyai összeköttetésben voltak. Igy történt egyebek közt Varasd megyében egy nevezetes kérdéssel. Gr. Erdődy Sándor az 1841-ki augusztusi közgyülésen indítványt tett: szóllíttassanak fel a magyarországi törvényhatóságok, miszerint a legközelebbi országgyülésen oda hassanak, hogy Varasd vármegye is ruháztassék fel ama joggal, melylyel a szlavoniai megyék birnak:

1840—1843. hogy a magyar diétára két követet küldjenek. Az inditvány elve majdnek közakarattal elfogadtatott, s annak bővebb tárgyalása a novemberi közgyülésre tüzetett ki. Az illyr párt nem kételkedék, hogy ha az inditvány határozatba megy, s utóbb a törvényhozás által is sanctiot nyer, Varasd megye az illyr mozgalomhoz nem fog többé csatlakozni: minden erejét megfeszítette tehát, hogy az indítványt megbuktassa. Gáj Lajos, több illyr társaival szerb köntösben, félhold és csillaggal ékesített vörös sapkában, mely viseletet a törökországi szláv fajok rokonszenvének keresete végett fogadtak el, — jelent meg Zágrábból a nagy fontosságú közgyülésen; s mivel magok személyes szavazattal nem birtak, varasdi köznemesektől szereztek magoknak megbizó leveleket; gondjuk volt arra is, hogy a ki Varasdban illyr szellemű, a gyülésről el ne maradjon. A vita hat óra hosszat rendkivüli hevességgel folyt. Hiába hozatott fel a magyar szellemű horvátoktól, hogy e kérdésben nem a nemzetiség, hanem egyedül a képviseleti jog forog szóban, melylyel Varasd megye alkotmányos érdekeinek rövidségére, mindeddig nincs felruházva; hiába vitattatott, hogy miután Horvátországnak saját alkotmánya nincs, s azzal csak annyiban bir, a mennyiben Magyarországhoz van kapcsolva: a magyar nemzetiséget, mely nem egyedül a nyelvben, hanem az alkotmányos életben s az alaptörvényekben áll, megtagadni annyit teszen, mint az alkotmányos szabadságot ábrándképeknek áldozni fel. A separatismus szelleme győzött: a kérdés megbukott. A vita hevében egyes illyrektől olyféle felkiáltások is hallattak, hogy „készebbek rabszolgákká, mint magyarokká lenni“, mely felkiáltásokat az illyrpárt rendesen nagy tapssal fogadott.

E czél forgott szemök előtt, midőn az izgatás minden kigondolható nemeit mozgásba tették, hogy a horvátokban szintugy mint a többi szláv fajokban mennél feljebb csigázhassák a magyar nemzetiség elleni gyűlöletet. Miként Kollár a maga Sláwy Dcerájában, ugy ezek is hírlapi

czikkeik- s költeményeikben, röpirataik- s népdalaikban a legméltatlanabb gúnyokkal halmozták el a magyarokat; örökös vádat s panaszt hangoztattak ajkaikon a magyarok túlterjeszkedése, saját nyelvök s nemzetiségök elnyomása miatt, ugy vélekedvén, hogy a rágalom és hazugság is nyer végre hitelt, ha gyakran és bátran ismételtetik. Hogy a tömegek szenvedélyét felébreszszék, népszerű költeményekben, dalokban olyféle vádakat emeltek a magyarok ellen: hogy miként egykor a török, ugy most a magyar készül rájok törni, hogy nyelvöket elvágja, s ekként a szláv fajokat kiirtsa. A horvátok és szerbek hajdani harczerejére hivatkozva, buzdíták a népet: készüljön a nagy eseménényekre, köszörülje fegyverét, s ne hagyja magát gyáván kiirtatni a magyaroktól. E dalok megismertetése végett ime álljon itt közölök egypár, melyek 1844-ben az „I s k r a“ czímű zsebkönyvben nyomattak ki: „Nekünk is üt már — igy szól a dal híven fordítva — a diadal órája! Csak egyesség, csak összetartás! Minden mozog s hangosabb lesz Adriától a Balkánig; a testvér már ölelkezik a testvérrel; a cseh testvérét tekinti már a lengyelben, muszkában és illyrben, s közösen karolja át mindnyájokat a Szláva anya,“ stb. Egészen harczias pedig a következő „Davoria“: „Szlávok, született hősök, magasan lobogtassátok zászlóitokat, s karddal övezve üljetek fel paripáitokra. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk! Nézzétek, mint tapossa nyelvünket, nemzetünket a szilaj tatárfaj, a magyar; de mielőtt elnyomjon, döntsük őt a pokol örvényébe. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk! Az észak vitéz szlávja, s a délnek illyre kezet nyujt egymásnak a hősi tánczra; zeng a trombita, csörögnek a kardok, bömbölnek az ágyuk. Mossuk meg dicsőségünket az ellenség vérében; mindenki üssön le egy fejet, s vége a szenvedésnek. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk!“ stb. Általában részint keserves panaszra fakadó, részint mysticus képekbe burkolt költői formák alatt, mik a kép- 1840—1843.

1840—1848. zelődést felgyújtani leginkább képesek, s népdalokba öntve, mik a közéletben legszélesebben terjednek el, űzetett a szenvedélyes izgatás.

Ily eszközök által a tudatlan köznemesség nagy részét fanatisálni s zászlóik alá csődíteni sikerülvén, arra törekedtek, hogy a horvát megyék tiszti kara is kizárólag pártjok embereiből alkottassék; mert addig nem látták biztosítva uralkodásukat, míg a törvényhatóságokban alkotmányos szellemű horvátok intézkednek. Ez volt különösen czéljok Zágráb megyében, hol, bár az illyrismus fő fészke volt, hét év óta nem tartatván tisztújítás, a tiszti kar nagyobb része mérsékelt, alkotmányos elvű horvátokból állott. 1842-ki júniusban végre itt is megtartatott a tisztújítás. Az illyr pártiak előre is biztosnak tartották a diadalt, mert a megyei főispáni helyettes, Zdencsay, egyike volt a párt vezéreinek. De azért részökről sem mulasztának el semmit, hogy a diadalt kivívják. Számukban eléggé még nem bizván, jóval a gyűlés előtt megkezdették a korteskedést és lélekvásárlást; minek költségeihez Haulik zágrábi püspök és káptalana is tetemes részben járult. A gyűlésen megjelenni nem szándékozó köznemesektől megbizó leveleket eszközlének ki, melyeket politikai jogokkal különben fel nem ruházott szerezsánok közt osztottak szét. Minthogy még az ugynevezett magyar-horvát párton is számos volt a köznemesség, s különösen a túrmezei kerületiek gróf-jokkal együtt, hasonlókép a szentivániak is ehhez tartoztak: erőszakos összeütközéstől lehetvén tartani, a főispáni helyettes eleve megtiltá a fegyveres megjelenést. A magyar-horvát pártiak e rendszabályt szigorúan megtartották; a turopolyai gróf, Jozipovich, becsület szavát kötötte le, hogy nemesei fegyver nélkül fognak megjelenni. Az illyrpártiak közől azonban, kik magokat vörös sapkákkal különböztették meg, sokan, kivált a credentionalista szerezsánok mindnyájan, puskákkal, pisztolyokkal, handzsárokkal fölfegyverkezve, vérszín zászlók alatt jelentek meg, melyeknek

közepén csillag és félhold díszelgett, szélein Szlavonia, Szerbia, Bosznia, Montenegro, Albánia s más, szlávoktól lakott tartományok nevei valának olvashatók. Azonban minden előkészületek daczára is bizonytalannak látszék diadaluk, ha rendesen megy végbe a tisztújító szavazás; mert a két ellenfél számra nézve körülbelől egyenlő volt. Cselnek s erőszaknak kelle tehát biztosítani a győzedelmet. Az illyrek az ellenpártiakkal viszálkodni s verekedni kezdettek, s a fegyverteleneket, miután közőlök többeket megvéreztek, csakhamar kiszorították ugy a választási teremből, mint a megyeház udvarából. A verekedés kezdetén a mágnások, hárman kivűl valamennyien, a kanonokok, Jozipovich a túrmezei nemesekkel, s általában a birtokos nemesek nagyobb részben oda hagyták a municipális hatóság megfertőztetett teremét, melyet a fegyveres illyr párt tartott elfoglalva; maga a főispáni helyettes is távozott, hogy katonai erő kiállításáról rendelkezzék. A könnyű szerrel győztes illyrpárti kortesek Gáj Lajost, ki a mozgalomnak itt is élén állott, mintegy diadalmenetben hordozták körűl vállaikon. Nem sokára ezután az egyedűl maradt illyr pártban a csend helyreállván, a főispáni helyettes ismét elfoglalta az elnöki széket; s bár a megye rendeinek nagyobb része távozott volt, a tisztújítást a hátra maradt illyr párttal mégis elvégezte. A főispáni helytartó e részrehajló, pártos eljárása s általában a tisztújítás ellen a magyar-horvát párt még az napon ünnepélyes óvást tett; a túrmezei kerület nemessége pedig Nagy-Goriczán tartott közgyűléséből a királyhoz is felirást intézett. Kijelentik ebben a kerület nemesei, hogy e tiszti kart, mely egyedűl az illyr párt befolyásával s fegyveres erőhatalommal választatott, el nem ismerik, s azzal semminemű birói s politikai érintkezésbe nem bocsátkoznak; egyszersmind fölfedezik az illyrismus veszedelmes czélzatait; s a főispáni helytartó, mint ennek előmozdítója ellen kilencz pontba foglalt s okokkal támogatott panaszt tévén, az al- 1840—1843.

1840—1843. kotmányos életükön ejtett sérelmet kir. biztos által kérik orvosoltatni.

E botrányos zágrábi tisztújítás volt az első eset, melyben az illyr párt tényleg kilépett a politikai harcztérre, a törvényhatósági közéletben is kivívni akarván azon felsőséget, melyet a társadalmi életben, a szó- és tanszékeken, s a sajtóban folytatott izgatás által, már elébb kivívott volt. De bár ez Zágrábban Zdencsay főispán pártos cseleskedése által sikerült is, a többi horvát megyékben még igen kétes maradt az illyr párt diadala; mert a nemesség kebelében még egyre többséggel birt az alkotmányos horvát párt. Sőt ez látván, hogy az illyr párt, törvényes ellenzés helyett, méltatlan erőszakkal kezd vívni a maga czéljaiért, tőle nagyobb részben elvált. A magára hagyott illyr párt ezentúl egy ideig kicsapongásaiban keresé erejének súlyát. Az ügy harcza személyes harczczá fajult, annál dühösebbé, mennél inkább csak személyek körül pontosúlt össze. A szám kevesebbsége nem bátortalanítá el az illyreket. Hogy czéljaikat a megyei közéletben, kevesebbségök daczára is, kivihessék, ismét ugyanazon fondorlathoz nyúltak, mely a zágrábi tisztújításon olyannyira kivánságuk szerint ütött ki. Szokásba kezdék hozni, Zágrábból más megyék közgyűléseire is egy sereg szerezsánt s más nem nemes illyr szelleműeket bevinni, kiket aztán, hogy szavazatuk legyen, megyei köznemesek credentionalisaival láttak el. E credentionalisok kiadásánál a legnagyobb visszaélések s hamisítások követtettek el. Volt eset Varasd megyében, hogy ilyféle credentionalis oly nemes nevére adatott ki, a ki már rég nem volt életben. Gondjuk volt ugyanis az illyr párt vezéreinek arra, hogy egy-két tisztviselőt más megyék tisztikarában is részökre megnyerjenek; ezek által aztán a gyűlés napján mind azon köznemesek nevére irattak megbizó leveleket, kik a gyűlésen meg nem jelentek. Súlyosbítá a visszaélést, hogy e levelek akként voltak fogalmazva, miszerint váltó gyanánt bár kire is átruháztathassanak. A

vezérek aztán e leveleket a félholdas, csillagos, vérszínű zászlók alatt előre becsődített nem-nemes illyrek közt osztották ki. Varasdban különösen az 1842-ki szeptemberben tartott közgyűlésen e credentionalisok körűl annyi visszaélés és hamisítás fedeztetett fel, miszerint azoknak kiadhatását a megyei hatóság azontúl csak a tisztválasztásokra szorította; egy utóbbi közgyűlésen pedig, azon okból, hogy a nemesi kiváltság másra át nem ruházható, egyáltalában mindenkorra eltiltotta, csak a személyesen megjelenőknek engedvén szavazatot. 1840—1843.

A Zágráb megyei illyr pártiak ekként a szomszéd megyékből kiszoríttatván, annál több izgatást fejtettek ki saját kebelökben, kivált a sajtó utján. Egyebek közt egy „Kis káté nagy emberek számára“ czimű röpiratban, illyr és német nyelven fejtegették az illyrismus elveit; az egész horvát nemzetet ál-magyarokra s illyrekre osztván, az elsőket a gúny és rágalom egész tengerével öntötték el, s méltatlan gyanúsításokkal jelölték ki nemzetök megvetésének tárgyáúl. Gáj illyr hírlapjában pedig egyik czikkely a másikat érte, melyben a magyarok elleni nemzeti gyűlölet mind hevesebben szítogattatott, a magyarok iránt barátságos érzelmű horvátok a közvélemény előtt, mint hűtlen hazafiak, pelengérre állíttattak. Egy fentebb közlött régi harczdalnak (Davoria) a török ellen szóló eredeti szövege a magyarok ellen irányoztatott, melyet aztán minden ünnepélyes alkalommal énekeltek, zenéjét mindig örömrivalgással kisérvén; a bárgyúbb dühöngők imitt-amott szalmavázt csináltak, azt magyar köntösbe öltöztették, nyilvános helyeken szenvedélyittasan körültánczolták, s botokkal földre verték: szóval, a legszenvedélyesebb izgatás folytattatott mindenekben. Még az akadémiai ifjúság kicsapongásai sem bűnhesztettek, ha magukon a magyarok elleni gyűlölet bélyegét viselték.

Bár az illyrismus ezen agitátió következtében napról napra gyarapodott, s a tulajdonképeni Horvátország határain

1840—1848. túl, a katonai kerületekben és Szlavoniában is egyre terjedt, sőt a nemzetiségi mozgalmak a szerbekre is mindinkább áthatni kezdettek: ezeknek, magokban véve, nem volt volna nagy fontossága az országra. Meggondolván azonban, hogy ezen nyelv- s nemzetiségi harcz, úgy a horvátok és szerbek mint a tótoknál, többé kevésbbé az orosz propagandából származott, azzal folyton titkos összeköttetésben állott, s oly politikai czélokra törekedett, melyek a haza alkotmányos nemzeti kifejlését a jövőben veszélylyel fenyegethették: lehetetlen volt el nem ismerni annak fontosságát.

És nem is nézte azt közönyösen a magyar nemzet. A magyar hírlapok őrszemmel kisérték ama nemzetiségi harcz egyes nyilatkozatait; kimélet nélkül fedezték föl a titkos czélokat, melyek az irodalom s nyelvmívelés leple alatt rejlettek, s keményen sujtogatták az alkotmányos nemzetiség ellen elkövetett sértéseket. Nem lehet azonban tagadni, hogy a vitákba ezek is sok szenvedélyt kevertek; minek következtében a harcz menten ingerültebbé lőn, a a kedélyek mindinkább elkeseredtek. Hasonló szenvedélyesség fejlett ki nem ritkán egyik s másik megye közgyűlésén is, midőn e szláv s illyr zavargások kerültek szőnyegre. Való igaz, nehéz is volt a magyaroknak magokat a szenvedélyességtől megóvniok, midőn épen újjászületésök annyi lelkesedéssel üdvözlött, oly szép reményekre jogosító hajnalán olyakat kelle minduntalan hallaniok, hogy „Magyarország vérrel és tetemekkel tömött földje vagy orosz tartománynyá vagy német gyarmattá leend“ [1]); vagy olvasni olyakat, hogy „Magyarország Mohácsnál rég elveszett; s e föld a töröktől nyert német hódítás, és a magyar határőrvidék honunknak nem része, nem sajátja, hanem fél részben a török, fél részben a magyar ellen kinyújtott fegyveres kar“ [2]).

---

[1]) L. Wolfgang Berg: Ungarns politische Zukunft czímű röpiratát.
[2]) Augsb. Allgem. Zeitung.

A szenvedély azonban, mely ekként mind a két rész- 1840—1843.
ről egyre szitogattatott, a kényes s azért nagy óvatosságot igénylett kérdést mindinkább elmérgesítette. A recriminátiók, alaposak s alaptalanok, mind a két részről egyre szaporodtak; a recriminátiók pedig nem a legjobb eszközök a viszályok kiegyenlítésére. Magából a kérdés természetéből folyt annak megoldási nehézsége. Szerencsések azon országok, melyek a nyelv és nemzetiség kérdését elébb megoldották, mintsem a nemzetiségi féltékenység éberré lett a nép különféle elemeiben: mint például Francziaország, hol, mint tudva van, a nagy forradalom kitűtésekor csak a nemzet kisebb része beszélte Páris nyelvét. A magyaroknak e szerencse nem jutott; bár a nemzeti nyelv iránti buzgalom már 1790-ben fölébredt, a bécsi kormány nivellirozó s a németségben felolvasztani törekedő szándékai miatt, e nyelv egészen az utolsó évekig s tökéletesen még ekkor sem válhatott hivatalos nyelvvé. Természetes volt pedig, hogy a magyarok, ezer éves történelmi jogokra s alkotmányra támaszkodva, lehetőleg ügyekeztek megerősíteni a hajdan senkitől kétségbe nem vont, a szomszédoktól tisztelt, de a múlt idők viszontagságai közt meggyöngült politikai nemzetiségöket, mielőtt olyféle megsemmisülési jóslatok teljesedhetnének; természetes volt következőleg azon törekvések is, melyet a nemzetiség főhordozójának, a magyar nyelvnek, diplomatikai rangra emelésében kifejtettek. De míg a magyar nemzet e czélra törekvésében ezer éves történelmi jogaira hivatkozott: ez ország kebelében lakó, hajdan meghódított vagy bevándorlott többi népek, természeti jognál fogva, követelték saját nemzetiségök elismerését; mintha egy s ugyanazon államban, melynek minden részei ugyanazon alkotmány alatt léteznek, ha többféle is a nyelv, lehetne egynél több politikai nemzetiség.

És ekként egyik fél sem akart engedni. A magyar boszankodott, hogy ezeréves státusélete után csak kétségbe is merik hozni, hogy a hol és a meddig a magyar alkotmány

1840—1843. a magyar törvény alkot szabályt, ott a nemzetiség is csak magyar lehet: a tót, az illyr, a szerb, a szász pedig dühössé lett, zsarnoki elnyomásról panaszkodott, ha joga a külön, saját nemzetiségre megtagadtatott, bár különben a magán életben legkevésbbé sem háborgattatott is saját nyelve használatában. Mindegyik félben egy homályos érzete létezett annak, hogy helyzete, volt légyen nyomó vagy nyomott, hibás, ferde, anomal. És a nyugtalanság mindegyiknél, volt légyen támadó vagy védelmező, keserű vádak- s panaszokban tört ki. A néptestvériség nagy eszméje, mely Magyarországban csak később kezdett ismeretes lenni, még nem volt megszületve!

E sajnálatos viszályok fő forrása azon eszmezavarban feküdt, melynél fogva a nemzetiség és hazafiság rokon ugyan, de mégis külön eszméi összekevertettek ugy az egyik mint a másik felekezet által. A magyarnak teljes joga volt, s azért okszerüen is cselekedett, midőn a holt latin helyébe, mely a haladást lebilincselte, s meggátolta, a maga nyelvét emelte; azon nemzetiség nyelvét, mely a többiek felett nemcsak számra és vagyonra túlsúlylyal birt, hanem politikailag is legmiveltebb; mely az országot, alkotmányt s amannak ezer éves történelmét alkotta, mind a kettőnek nevét adta, s a világ által is mindenha fő nemzetiségnek ismertetett el az országban. A maga nyelvét diplomatikai nyelvvé emelni nem csak jogában állott, de kötelessége is volt a magyarnak az egész haza iránt, nehogy ez haladásában tovább is gátoltassék a holt latin által, vagy a többi, ugy politikailag mint nyelvileg kiskorú nemzetiségek nyelvzavarából eredhető elláthatlan rendetlenségeknek tétessék ki. A hiba csak abban követtetett el, hogy a haza és nemzetiség fogalmai összekevertetvén, sok magyar a hazafiságot is összetévesztette a magyar nemzetiséghez való ragaszkodással; és rosz néven vette, ha a más fajúak e nemzetiség iránt nem viseltetnek oly lelkesedéssel, mint ő maga, vagy saját nyelvökét, nemzetiségöket is fejleszteni ügyekeznek.

De más részről még nagyobb hibát, sőt bűnt követtek el azon más fajúak, kik mivel az itt-ott kissé túlbuzgóan terjesztett magyar nemzetiséget nem szerették, egyszersmind a magyar politikai nemzetiség, a haza iránt is, mely pedig nekik is hazájok volt, meghidegültek, a hazafiság szent kötelességei által sem tarták magokat érdekelve; kik, míg maguknak a magyar nemzetiség ellenében jogegyenlőséget követeltek, tetteikkel azt hirdették, hogy nekik csak saját nemzetiségök iránt vannak kötelességeik, a hazafiság pedig, vagy a mi evvel egy, a politikai magyar nemzetiség őket semmire sem kötelezi. És ezen eszmezavarból eredt tévedésben ragadtattak aztán ama bűnös lépésekre, melyek a közös haza egységét, alkotmányát és szabadságát egyaránt veszélyeztették. 1840—1843.

Valahányszor az illyr párt valamely felötlőbb tüntetést tett a magyar nemzetiség ellen, a vármegyék figyelme mindannyiszor ismét reáfordúlt az illyrismusra, s a közgyűléseken az rendesen nagy szenvedélylyel támadtatott meg. Igy történt, például, a Horvátországgal határos Zalában, midőn a Gollner czimű magyar ezred parancsnoka a magyar nemzet ellen készített gúnydal zenéjét az ezred hangászkara által Zágrábban egy ünnepély alkalmával nyilván eljátszatá. Zala megye, bár különben akként vélekedett, hogy egyes személy, bár mi aljas tette által, egy nemzetet tényleg nem sérthet ugyan meg; de mivel már a nemzet megsértésének szándokát is bűnnek tartá: a kérdésben forgó ezredest, mint egy magyar ezred kormányára méltatlant, megbüntettetni kivánta, s annak elmozdítását egy feliratban követelte a királytól. Alig volt megye, mely Zala feliratát nem pártolta, s a tiszt megbüntetése végett maga is nem írt volna fel a királyhoz. A vármegyék ellenhatása.

Még bővebb tárgyat adott a megyéknek kikelni az illyrismus ellen a zágrábi tisztújítás. Nem csak a tulajdonképeni, nyelvökre nézve is magyar, hanem még a szlavoniai megyék is kárhoztatólag irtak fel a zavargások ellen, kér-

1840. vén a királyt, küldene le azok megvizsgálása végett királyi biztost. Az eset tárgyalása mindenütt nagy ingerültséggel folyt. Pest megye közgyülésén, midőn e tárgy szőnyegen forgott, Kossuth Lajos azon meggyőződését jelentette ki, hogy miután Horvátországnak még inkább érdekében fekszik, mint Magyarországnak, hogy ennek közigazgatási és törvényhozási tekintetben is kiegészítő része legyen; s miután ezen illyr párti fondorkodások az országnak haladási s különösen nemzetiségfejlesztési tekintetben ártalmasok: talán czélszerűbb volna, hogy Horvátország nem ugyan a magyar szent koronától, hanem közigazgatási s törvényhozási tekintetben Magyarországtól elválasztassék. Ezen elvet aztán a közgyülés a diétai dolgokat előkészítő bizottmány által bővebben kifejteni s vonatkozásaiban minden oldalról megvizsgáltatni rendelte. Nem hiányzának ugyan némi okok, melyek ezen elválasztást támogatták; a nemzet közvéleménye mégis fontosabb ellenokoknál fogva, határozottan kárhoztatta Pest megyének ezen indítványát, mely tulajdonkép csak arra volt számítva, hogy Horvátországot ama kilátással, miszerint Magyarországtól történhető elválasztása esetében az absolut bécsi kormány alá jutand, az illyrismustól elijeszsze, de nyilván ellenkező hatást szült, a kedélyeket a Dráván túl még inkább felingerelvén. De bár ezen elválasztás eszméjét a többi megyék határozottan gáncsolták; abban mindazáltal valamennyien, még a szlavon Verőcze és Szerém, sőt a horvát Varasd vármegyék is megegyeztek Pesttel, hogy az illyr zavargások meggátlása végett a királyhoz feliratot intéztek.

1842. Jun. 7.

A kormány közbelépte. A kormány ennyi felirat által ostromoltatván, nem halaszthatta tovább közbelépését. Mindenek előtt Rudics József bácsi főispánt királyi biztosúl küldötte ki a körülmények megvizsgálására; majd midőn ez által a kórállapot részletesen felfedeztetett, s kitűnt az is, hogy Haulik, zágrábi püspök, ki a báni hivatalt több idő óta helytartóképen viselte, nem csak elegendő erélyt nem fejtett ki a zavar-

gások megfékezésére; hanem azokat Zdencsay főispánnal 1840—1843.
együtt, kéz alatt még pártolta s bátorította is: gróf Haller Ferencz tábornok bánná neveztetett, ki aztán 1841-ki októberben hivatalát el is foglalta. E kinevezéshez a magyarok részéről nagy remények csatlakoztak. Haller hazafias, higgadt jelleme ismeretes volt az országban: beigtatási beszédében pedig határozottan kijelenté, miszerint mindent el fog követni, hogy ama tiszteletre méltó ősrégi szövetséget, mely a tartomány s anyaország közt létezik, fentartsa. Ez irányban mindjárt kezdetben annyival buzgóbban látott tiszte betöltéséhez, minthogy maga a beigtatási ünnepélye eléggé meggyőzte őt az illyr párt törvénytelen s veszélyes czéljairól. A tiszteletére intézett kivilágításban a többi kihívó transparentek közt még olyan is volt, melyen egy meztelen kardot tartó kéz e fölirattal vala szemlélhető: „A ki tetszésünkre nem cselekszik, az veszszen el kard által.“ Gáj hirlapjában pedig az ünnepélyre holdas és csillagos zászlók alatt vörös sapkákban, fegyveresen bevezetett szabadosokra nézve a következő megjegyzés állt: „Miképen ezen férfiak, bár többnyire csak földmíveléssel foglalkoznak, a fegyverben mégis oly annyira gyakorlottak, hogy már ez is elég bizonyságúl szolgálhat arra, miként Horvátországban könnyebben lehet fegyveres erőt kiállítani, mint Magyarországban, hol csupán a nemesség köteles felkelésre, míg amott mások is.“

Ezek s egyéb jelenségek, melyeket mindjárt hivatalkodása kezdetén alkalma volt tapasztalni, eléggé meggyőzhették a bánt, hogy nagy ideje, határt szabni ezen illyr zavargásoknak, melyek a belbékére nézve mind fenyegetőbb színben tünnek fel. Kétségkivül az ő közbenjárásának volt ennélfogva eredménye azon, 1843 elején kelt királyi rendelet, melynek tartalma következő: „Ő cs. kir. felsége fájdalommal értette a Horvátországban jelenleg forrongó viszálkodásokat. Akarja ugyan ő felsége, hogy a nemzeti nyelv művelésének, míg ez törvényes határai közt tartóz-

1840—1843. kodik, semmi akadályok se tétessenek, s a municipális jogokat és Horvátországnak azok paizsa alatt szerkezült nemzetiségét minden megtámadások ellen kegyelmesen támogatandja: de azt nem akarja, hogy a nemzetiségfentartási buzgalom ürügye alatt alattvalói között elkeseredés és szakadások magvai szórogattassanak. És valamint Magyarországon legfensőbben gondoskodva van, hogy jövendőben ily ingerültségekre alkalom ne szolgáltassék: hasonlóan akarja ő felsége és parancsolja, hogy Horvátországban is e keserűségekre minden alkalom sikeresen meggátoltassék; s azért a Horvát- és Tótországokra s ezek nyelvére használtatni kezdett „ilir, ilirismus, iliricum" stb. nevezet a nyilvános lapokban és más nyomtatott munkákban, kivált pedig a köztanácskozásokban és tanodákban eltiltassék; az ifjúság elöljárói azt a más nyelvűek iránti szeretetre és egyességre minden alkalommal buzdítsák; nemzetiségi különbség miatt minden megtámadásokat ne csak eltiltsanak, hanem meg is büntessenek; s általában a gondjaikra bízott ifjuságot a politikai ügyekben bármely részesüléstől, a tudományok komoly mívelése által, vonják el; a másképp cselekvő nevelők és tanítók pedig ő felségének följelentessenek. Továbbá a hírlapok szerkesztésében nem csak mind azon kifejezéseket meg kell akadályoztatni, melyek kölcsönös bántalom érzését költhetik föl, s egyik nemzetiséget a másik által elnyomatni állítják; hanem inkább oda működni, hogy a különböző nemzetiségek egymást becsüljék, s a nyelvnek természetszerű kifejlődését (a mennyiben törvényes határok közt marad) kölcsönösen ne akadályozzák. A törvényhatóságok hasonlóképp ezen kibékítő szellemben munkálkodjanak, s a magyar nyelv elleni minden törvénytelen megtámadástól s elkeserítő politikai lépésektől magok is óvakodjanak, másokat is tartóztassanak. Végre ő felsége minden módokat alkalmazni kiván, melyek a forrongó ingerültséget s pártoskodási szellemet elfojthatják, s igy Magyarországnak s a

hozzá kapcsolt részeknek békéjét s az erkölcsi és anyagi 1840—1843. jóllét nyugalmas kifejlődését biztosíthatják.“

Az „illyr“ nemzeti újság czíme ennek következtében megváltozott ugyan, s általában minden nyilvános iratokból eltűnt az „illyr“ szó; de a szellem, a törekvés, az agitátió mindenben a régi maradt. Sőt mind ez még erősödött is a jövőben az által, hogy az elhunyt karlóczai óhitű érsek helyébe, 1842 végén megválasztott Rajasics József, a horvátok és szerbek közti irodalmi s politikai rokonúlást nem csak nem akadályozta, mint elődе tevé, hanem személyes rokonszenvből elő is mozdította. Ez időtől fogva a horvát és szerb sajtó ugyanazon irányban működék, mind a kettőnek az lévén czélja, hogy a horvátot és szerbet a magyar, mint uralkodó nemzetiség ellen ingerelje, a nagy szláv néptörzsök világuralmának vágyait s reményeit ápolja, és közvetlen a déli Szlaviát mutassa fel mint elméletben jogost, kivitelben pedig lehetségest. Ezen izgatásoknak két körülmény különösen kedvezett. Egyik, hogy míg ők magyar közéletünket, sajtónk terményeit s egyéb eszközeinket teljesen ismerték, ellenben az ő lapjaikat, kivált a szerbeket még azok közől is alig tudta valaki olvasni, kiknek különben hivatásuk volt volna a haza minden viszonyait tökéletesen ismerni. Könnyű volt nekik ennél fogva a magyar irodalom s közélet minden mozzanatait érdekeikhez képest felhasználniok, s működésöket az ország nagy közönsége előtt elleplezve folytatniok. A másik kedvező körülmény reájok nézve abban létezett, hogy a törvénytelen censura a szerb lapoknak a magyar nemzet megtámadásában s veszélyes terveik fejtegetésében teljes szabadságot engedett; ellenben a magyar lapok csak szárnyszegetten működhettek a törvényes nemzetiség s az ország védelmében.

Különös fordulatot adott a nemzetiségi harcz kérdésének gr. Széchenyi István beszéde, melylyel 1842 végén a magyar tudós akadémia nyilvános nagy gyülését megnyitotta. Eddig csak az illyr és tót panszlávok, vagy leg-

1840—1848. feljebb csak az erdélyi szászok panaszkodtak, hogy nyelvök s nemzetiségök a magyar által elnyomatik; és midőn felszóllíttattak, részleteznék ezen általános panaszt; mondanák el, mi által s miképen nyomatik el nyelvök s nemzetiségök a magyar által? adnák elő, hogy azon kivül, mit a törvény a végre rendelt, miszerint a közigazgatásban a latin helyett a magyar legyen hivatalos nyelvvé, s e végre az a tanodákban is taníttassék, történt-e valami akár törvényhatóságok akár egyesületek részéről a magyar nyelv terjesztésére? különösen, számlálnák el az eseteket, melyekben a magyar nyelv az idegen ajkúakra erőszakosan feltolatott, s azoknak anyai nyelve elnyomatott: soha semmit nem tudtak felelni, s miként az evang. lelkészek folyamodásából láttuk, semmi egyes esettel nem birták bebizonyitani általános szavakban előadott panaszaikat. Most azonban Széchenyi, kinek egyik fő törekvése volt eddigelé nemzetiségünket megerősíteni s kifejteni, maga is élesen kikelt e beszédében a túlbuzgók ellen, kik hevök által a hazát és nemzetet veszélybe sodorják. Előadván ugyanis, miképen az egyetlen mód, melylyel nemzetiségünket biztosithatjuk s megszilárdíthatjuk, abban fekszik, hogy szellemi fensőség s irodalmunk és civilisátiónk emelése által szerezzünk a magyarságnak olvasztó erőt: buzdítá hallgatóit, hogy ily belső fensőséget igyekezzenek biztositani a magyar nyelv és irodalomnak, s óvá őket minden törvénytelen túljerjeszkedéstől. Széchenyi ezen intésében magában véve semmi felötlő nem volt, — mert ugyanezen értelemben irtak és szóltak az országgyülésen, a megyékben, s minden más alkalommal kitűnőbb férfiaink a nemzetiség és nyelv kérdéséről —; felötlő volt benne mindazáltal az: hogy ő magát e véleménynyel elszigeteltnek állítja, hogy továbbá a szláv mozgalmakat, melyek nem is a magyar korona birodalmában támadtak, s melyek okát, eredetét, irányát egész Európa mint a világuralomra törekvő orosz hatalom tendentiáit ismerte, a magyar túlbuzgóság elleni reactiónak tulajdonítja; felötlő volt benne az: hogy

ezen szláv mozgalmakat, mint egyedül nemzetiségi törekvéseket, helyeselte, s hevesen kikelt azon magyarok ellen, kik ezen mozgalmakban az országra nézve veszélyes vagy épen elszakadási irányt vesznek észre; felötlő volt végre az: hogy, bár elismeri, miként a magyar nemzetnek tökéletes joga van, hogy birodalmában a latin nyelv helyébe a magyar lépjen, de egyszersmind magát e véleménynyel isoláltnak panaszolván, azt mondja, hogy az eddig követett rendszerrel a magyar népfaj meggyilkoltatik, mert nyelvünket erőszakkal toljuk az idegen ajkúakra, s őket azért, mivel e kényszerítésnek engedni nem akarnak, üldözzük. 1840—1843.

Ezen vádak annál váratlanabbúl hangzottak Széchenyi ajkairól, minthogy nem régiben, midőn a zágrábi botrányos tisztújítás forgott szőnyegen, minden megye határozottan kijelentette feliratában, hogy a horvátok nyelvét és nemzetiségét elnyomni, s általában a törvény rendeleténél tovább menni egy hatóság sem kiván; a hírlapokban pedig, különösen a „Pesti Hírlap"-ban, már elébb világosan kimondatott, miszerint a magyar nemzet legkevésbbé sem fogja ellenezni azt, hogy Horvátország a maga nemzeti nyelvét emelje beligazgatása közlönyévé, feltéve, hogy az anyaországgal való érintkezésekben a régi latin helyett a magyar legyen a hivatalos nyelv. Megfoghatatlan volt volna Széchenyi ezen felszólalása, ha tudva nincs, hogy e lépésre őt, a különben oly kitűnő hazafit, amaz elkeseredés vezette, mely benne azóta támadt, mióta a Pesti Hírlappal folytatott vitái következtében népszerűségét, annyi érdemei daczára is, mindinkább elvesztvén, helyzete mind elszigeteltebbé lett, s a közvéleményre, melynek vezetését magának igénylé, mely azonban most inkább a Hírlap után indúlt, befolyása megcsökkent. Ő a Hírlap, vagy is Kossuth pártját, mely most a mozgalom élén állott, akarta csak sujtani beszédében, az ellen kelt ki rendkivűli keserűséggel. Czélját azonban egészen eltéveszté: a Hírlap pártjának legkevesbet sem

1840—1843. ártott; ártott azonban a nemzetiségek kérdésében a magyar érdekeknek.

A grófnak, ha népszerűtlen is, de mindig nyomatékos szava azokat, kik a horvátok, szerbek és tótok közt valóban hitték, mit vezéreiktől anyanyelvök elnyomatásáról annyiszor ismételtetni hallottak, szerencsétlen balhiedelmökben megerősítette; azoknak, kik e hiedelemmel nem birtak, hanem azt a magyarok ellen fegyverül használták, e fegyveröket megélesítette; azokban végre, kik ama híresztelést rágalomnak tartották, s a magyar iránt bizodalommal viseltettek, gyanút ébreszthetett. Hogy, legalább egy részben, valóban ez volt Széchenyi szenvedélysugallta beszédének következése, hamar kiviláglott. Azon evangel. papok, kiktől a múlt évben az említett folyamodás származott, a grófhoz egy köszönő iratot intéztek; a nemzetiség kérdésében szintén pártoskodó erdélyi szászok és Gáj illyr lapja pedig dicséretekkel magasztalták ezen nagy hazafit, kinek hazája iránti nagyszerű törekvéseit csak most kezdték méltánylani. Ezen ovátiók magára Széchenyire természetesen igen kellemetlenül hatottak, s egy nyilvánosságra jutott levelében nem késett egy új csodálójának kijelenteni, hogy miután ő, mint magyar, nyilván elmondta a „mea culpát“: reményli, hogy magok részéről a szlávok is bevallják hibáikat, s kezet nyujtanak a kibékülésre.

A beszéd által támasztott viták.

Ez azonban nem történt; sőt a magyar nemzetiség ellenségei ezentúl Széchenyi tekintélyére hivatkozva, még nagyobb szenvedélyt hoztak a kérdésbe. Zágráb megye, Károlyváros és több más horvátországi hatóságok annyira mentek, hogy a magyar vármegyék körleveleit, nyelvök miatt, melyen írva voltak, olvasatlanúl visszaküldötték. Ezen s több más, hasonló események következtében, egy hosszú, heves vita támadt Széchenyi beszéde felett a magyar hírlapokban. Wesselényi Miklós, Széchenyinek ifjúkori barátja, az elsők közt volt, ki nyilván óvást tett ama vád ellen, mintha a magyarok nyelvöket erőszakkal terjesztenék, s a

szláv mozgalom nem volna egyéb reactiónál. Kossuth a 1840—1843. Pesti Hírlapban élénken fejtegette az ártalmas eredményeket, melyeket a magyar nemzetiség elleni táborban e beszéd szült; Pulszky a beszédet hosszasan taglalva, felszólítá a grófot, bizonyítaná be: „vajjon azon határon túl, mit a törvény parancsol, hogy t. i. a latin szó helyébe a magyar lépjen, mikor és miben kalandoztúnk túl? Régibb intézetek s egyesületek körében, hol nem magyar volt a szó, mert alkotóik sem valának magyar ajkúak, hol tolta be magát erővel a magyarság? Melyik gyülésben, melyik vigalomban lőn a magyar kedvéért, ha bár csak kisérlet végett, kiküszöbölve minden egyéb nyelv? Hány szent szónoklat vala elvileg s parancsra intézve magyar nyelven oly lakosokhoz, kiknek, mint a gróf állítá, tized része sem vehette be azt lelki táplálékul? Szóval, hol fúrta be magát a magyar nyelv, mint szintén ő állítá, nyakra főre?“ Széchenyi azonban, mit a nagy emberben nem lehetett fájdalom nélkül szemlélni, válasz helyett e kérdésekre, mind mélyebben merült szenvedélyességébe, s nagyobb keserűséggel ostromolta a „Jelenkorban“ megjelent czikkeiben a szabadelvű pártot, melyet arról vádolt, hogy az ország vesztén dolgozik. De nem csak a szabadelvű, vagy jobban jellemezve, a Pesti Hírlap pártjával, hanem valamennyi párttal meghasonlásba jött Széchenyi kérdéses beszéde miatt. Még a conservativ elvű „Világ“ is, melyet Dessewffy halála után Andrássy József vezérlett, ily vallomást teszen e kérdésben: „Hazafi érzettel kell megvallanunk, hogy hatóságaink szintugy mint journalistikánk leghívebben, legigazságosabban megfeleltek hivatásuknak, midőn a két végsőségtől, t. i. hanyagságtól s nyelvünk erőszakos terjesztésétől, sőt ennek csak helyeslésétől is őrizkedtek. E részben tehát az igazság, méltányosság és törvényszerűség utján vagyunk. Nyelvünk ügyében nem tettünk többet, mint jogunk volt, de kevesebbet sem, mint kellett.“

1840—1843.

Wesselényi Szózata.

Széchenyi beszéde s az annak következtében támadt heves hírlapi polemiák a kérdésnek kimeritő tárgyalására inditották Wesselényit, ki mióta 1838-ban elitéltetett, a politikai pályáról lelépvén, testi szenvedései s különösen vaksággal fenyegető szembaja miatt, jobbára a híres graefenbergi vízgyógyintézetben töltötte idejét. 1843 tavaszán jelent meg a „Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében". Az egykor oly cselekvékeny férfiú, bár az előszóban „polgári halottnak" nevezi magát, „ki lelki s testi csapások által hatásköréből kivetve, a cselekvéstől elzárva, nincs többé mint élő tag nemzete családjában, és csak képe létezik már honfitársai közt", meg nem állhatja, hogy nemzetét a veszélyre, melylyel azt a szláv mozgalmak fenyegetik, szavának egész súlyával ne figyelmeztesse. Ő a kérdést magas politikai szempontra emeli, s mint kelle, kapcsolatba hozza az Európa keletén mindinkább bonyolódó ügyekkel. Előadja a forradalmi szláv propaganda terveit, melyek északon és délen ugyanazon irányt követik, azonos jellemben tünnek fel. Elmondja Oroszország hagyományos politikáját, melyet I. Péter czár óta követ, s melynél fogva rendkivüli növekedésével, Európára, de különösen Ausztriára nézve mind veszélyesebbé válik. S kitüntetvén aztán, mily szoros kapcsolat létezik ezen orosz érdekek s úgy a cseh, mint déli panszláv irányok közt: megmutatja, hogy mihelyt az orosz a keleti kérdést, miként érdeke kivánja, az előtérbe tolandja, az összeütközés Ausztria és Oroszország közt elkerülhetetlen. Ki lesz győztes ezen összecsapásban a kettő közöl? Az orosz már is mennyi rokonszenvnek örvend a déli szlávok között; s mit teend még, ha majd kenyérszegésre kerül a dolog? Ausztria bukása, úgymond, ily összecsapásban elkerülhetetlen, ha annak elhárítására mennél elébb foganatba nem veszi az egyedül mentő eszközt, mi abban áll: hogy erősebb érdekekkel kapcsolja magához szláv ajkú népeit, mint a milyen érdekek vonják e népeket az oroszhoz. És miben találja fel Ausztria ezen

erősebb érdekét? Bizonyára nem másban, mint a szabadságban és alkotmányosságban. Terjeszsze ki ezt Ausztria minden népeire, s oly erős bástyával övedzi birodalmát, melyet sem a forradalmi szláv propaganda, sem a túlterjeszkedő orosz hatalom nem fog megdönthetni. 1840—1843.

Egy újjászervezés tehát a szabadság és alkotmányosság alapján, mondja tovább, annál égetőbb szükség Ausztriára nézve, mivel az egység hiányzik birodalma kormányában. Míg egyéb országait s tartományait korlátlanúl igazgathatja: Magyarországban az alkotmány korlátokat vet hatalomteljességének. E kétféle kormányforma minden egységet lehetetlenné tesz a birodalomban: itt oly elveket kell követnie, melyeket amott el nem fogadhat; itt tagadnia kell azt, mit amott szabályúl állit fel. E kétféle hatalom valóságos gúny egymás ellen. De az egységes kormányelv maga még nem mentheti meg Ausztriát a veszélytől: ezt csak az őszintén elfogadott alkotmányosság teheti. Ha korlátlanságban keresne egységet, mulhatatlanúl uszályává, alárendeltjévé fogna válni a szent-pétervári autocratiának; mert a korlátlan hatalom képviselője s vezére csak az orosz lehet. Ha ellenben összes birodalmában kikiáltja az alkotmányosság elvét: valamennyi népeit szorosabban magához kapcsolandja, s nem csak belső kormányában egységesebb, s következőleg erősebb leend, hanem külviszonyaiban is tetemesen nevelni fogja a maga súlyát. Különösen Németországban, vetélytársa, a porosz ellen, döntővé teheti a maga hatását; a keleten pedig a szabadság és polgárosodás hordozójává válhatik, s mint olyan elébb utóbb kiszoríthatja az orosz befolyást, mely csak fajrokonságra támaszkodik, de szabadságot nem adhat.

Ezen elvekből indúlva ki, Wesselényi foederativ alkotmányos szerkezetet javasol felállítani az eddigelé sem egészen korlátlan, sem valóban alkotmányos, sem német, sem magyar, sem szláv, sem olasz birodalomban, hogy a közeledő veszélyt elkerülhesse. Nézete szerint őt külön

1840—1843. tömbre kellene alapitani az új alkotmányos államot. E tömbek a következők lennének: 1. A német tartományok; hol Karinthiába és Krajnában a szórványos szláv nemzetiségeknek olyféle autonomiát kiván adni, minőt a szászok birnak Erdélyben. 2. Csehország és Morva. 3. Galiczia. 4. A lombard-velenczei királyság és Isztria olasz ajkú vidékei. 5. Végre a magyar korona területe; hol azonban Horvát-, Tót- és Dalmátország egyesittetvén, a magyar korona alatt ugyan, de egészen különvált szláv nyelvű igazgatást nyerjenek. „Ha, ugymond, Ausztria ezen saját nemzetiségeken alapúlt országokból álló s a rokon érdekek és a közös trón iránti buzgóság által anyagilag és szellemileg összeforrott alkotmányos hatalom lenne: azon keblében létező sok idegen elem, mely most egymással és vele ellenségesen áll szemben, s melyek közt nem egy veszélylyel fenyegeti, biztos frigyesévé s ereje mind annyi tényezőjévé válnak. Az orosz befolyás a szláv népiségekre megszűnne; mert attól nem volna többé mit remélniök, s alkotmányos állásukban oly előnyt birnának, mit azon korlátlan hatalomtól nem várhatnak. A forradalmi törekvések mérge sem működhetnék; mert birnák a nemzetek azt, s birnák békés uton, és jó fejedelmök nevét áldanák érette, a miért forradalmi vészterhes merényre lettek volna képesek vetemedni: t. i. a nemzetiségökön alapúlt alkotmányos létet."

És mig ekként az egyes nemzetiségek sovárgásait kielégiteni javaslá, egyszersmind a monarchia egyedül lehetséges egységének, a foederativ egységnek megalapitását sem feledte ki javaslatából. A státusadósságokat ezen öt ország közt aránylag kivánta felosztatni. Szintazonképen meghatároztatni akarta azon kapcsokat, melyek által az öt ország, nem a külön nemzetiségek igényeivel ellenkező központositás, hanem egy alkotmányos szövetség alapján, mely a történelmi jogokat mindenütt épségben tartsa, az önkormányzatot pedig biztositsa, egy nagy szövetséges állammá egyesittessék.

Nem lehet feladatunk e javaslat helyességét államtani 1840—1848.
szempontból birálat alá venni. Csak azért taglaltuk azt enynyire is, hogy kitünjék, miképen gondolkodott a nemzetiségek kérdésében a magyar szabadelvű pártnak egyik tekintélyes tagja, s annak, míg a cselekvés teréről le nem lépett, népszerű s ünnepelt vezére. Wesselényi javaslata a tervek s teendők özönében elhangzott ugyan, kivált miután azt, mint a maga cselekvési körén kivül esőt, feladatának nem tekinthette a nemzet; nézeteit azonban a nemzetiségek kimélete, s az alkotmányosságnak a monarchia valamennyi népeire kiterjesztése tekintetében, közvéleménynek lehet mondani az országban. Csak egyben volt a magyar, a nemzetiséget tekintve, követelő az országban lakó más ajkúak irányában: hogy Magyarországban a közigazgatás nyelve, Horvátország kivételével, mindenütt a magyar legyen, s e végett az a köznevelési intézetekben is kellőleg taníttassék. Ezentúl békében hagyta a többi nyelvek használatát s mívelését; és azon feltétel alatt, hogy az ország magyar politikai nemzetisége kétségbe ne vonassék, minden ajkú népséggel szivesen megosztozott alkotmánya jótéteményeiben. Sajátságos körülményei közt ennyit jogosan hitt igényelhetni a nemzet a nélkül, hogy a más ajkú országlakosok elnyomásáról vádoltathatnék. Nem lehet ugyan tagadni, hogy a magyar nyelvnek a deák helyébe közigazgatási szervvé igtatása által a magyarság oly előnyt nyert a más ajkú országlakosok fölött, minővel nem birt az előtt. De, ha már a holt latin helyét valahára élő nyelvnek kellett elfoglalni, — minek szükségét elvitatni józanon nem lehet: vajjon az országlakosok melyik fajának nyelve igényelhette ezen előnyt, ha nem azon fajé, mely ezen országnak ezer év előtt létet s nevet adván, azt annyi viszontagságok közt legnemesebb vérének bőséges áldozatával fentartotta, annak egykor európai nagy fontosságát s történelmét alkotta; mely minden egyéb fajokra egyaránt kiterjesztett alkotmányát megalapította, s a századok folytában a korigények szerint

1840—1843. képezte; s végre a melynek részén volt a míveltség, birtok és számarány túlsúlya, a melynek nyelvét az országlakosok két harmada anyanyelvének vallá, s a más ajkúak nagy része is értette? De bár ezt méltánytalanság nélkül kétségbe vonni sem lehet: meg kell mégis vallani, hogy a politikai eszélyesség ellen vétett a magyar nemzet, midőn a maga nyelvét teljes joggal hivatalos, közigazgatási s nevelési nyelvvé emelvén, egyszersmind a más fajbeliek méltányos kielégítéséről is nem gondolkodott, s eképen e nemzetiségi viszályokat, a mennyiben tőle függött, idején megszüntetni elmulasztotta. S igy történt, hogy a viszályok, mint utóbb látandjuk, a köz haladás és jóllét nagy ártalmára, hovatovább elmérgesedének.

HARMADIK FEJEZET.

A kor főbb reformkérdései.

Az országgyűlés megnyitásának közeledtével, 1843 tavaszán, a nemzetiségi viszályok egy időre elcsöndesedtek, mintha csak erőt akartak volna gyűjteni az egymással szemben álló felek az országgyűlésen nem sokára még tüzesebben folytatandó tusákra. Mielőtt azonban ezeknek s általában az országgyűlési eseményeknek elbeszélésébe kezdenénk, azon élénk pártvitákat is kell ábrázolnunk, melyek e három év alatt az egyes reformkérdések tekintetében folytak a hazában.

A reformtörekvések, a mennyiben azok a közigazgatást illették, miként fentebb látók, jobbára abban központosúltak, hogy a megyei önkormányzat, a statutárius jog tágítása által, a középponti kormány befolyásának rovására, mennél szélesebbre terjesztessék. Egyebekben pedig azok mindinkább demokratiai irányokban haladának. Az egész, annyi hévvel és szenvedélylyel folytatott törekvésen a radikalismus színe ömlött el: a szőnyegen forgó kérdéseknél általában ez volt a mozgató erő; ha bár egyébiránt e radikalismust, miként az nálunk nyilatkozott, nem lehet is egészen azon értelemben venni, mint a minőt ahhoz másutt kötöttek Európában. Miként reformtörekvéseink eddigi történetéből eléggé kitűnik, a gyökeres átalakítási elvek job-

1840—1843. bára csak a magánjog mezején forogtak, s két főczélra valának irányúlva. E czélok egyike: a jobbágyföldet az örökváltság —, a nemesi birtokot az ősiség és fiskalitás eltörlése által teljesen felszabadítani; másika: a közterheket, az adót mindenkire birtokaránylag kiterjeszteni. A közjog mezején, a politikai jogegyenlőség lebegett legközelebbi czélúl a szabadelvű párt szemei előtt. A népképviselet érdekében már nem egy nyomatékos szó emelkedett a házában; de e tekintetben még kevéssé érlelődtek meg az eszmék, s a kormány is minden lépten nehezíté a sükert; minek következtében csak két részletes kérdés foglalta el leginkább, mint a közel jövőben létesítendő reform, a kedélyeket: a míveltebb, de nem-nemes osztályok, az ugy nevezett honoratiorok részesítése a nemesek po litikai jogaiban, és a városok szavazata az országgyülésen.

A szatmári tizenkét pont.

E fő reformpontokat, mind azokat, melyek közigazgatási, — s mind azokat, melyek köz- és magánjogi tekintetben közéletünk színvonalára felmerültek, s a megyei gyüléseken szintugy mint a napi sajtóban minden oldalról megrostáltattak, legelőször Szatmár vármegye rendei állították össze tizenkét pontban, s tűzték ki, az 1842-ki februárban tartott közgyülésök alkalmával, mintegy programmjául a legközelebbi országgyülésnek. E tizenkét pont, melyek Szatmár által a többi megyékben is köröztetvén, utóbb mindenütt nagy hévvel megvitattattak, s a megyék többségétől az országgyülési követeknek adandó utasításképen el is fogadtattak, ím a következő: 1. Az ősiség eltörlése. 2. A hiteltörvény kiegészítése; telek- s adósságkönyv és egy földhitel-intézet felállítása. 3. Kötelező örök megváltása mindennemű jobbágyföldnek. 4. Kereskedelmi ügyeink javítása: a czéhek eltörlése, mindennemű egyedáruságok megszüntetése stb. 5. A birhatási és hivatalviselhetési jog kiterjesztése minden lakosra általánosan. 6. Mátyás 1486-ki 64-ik a főpapok, urak és nemesek adózására vonatkozó törvényének föleleventése és kiterjesztése. —

7. Népnevelés. 8. Sajtószabadság. 9. A városok felszabadítása s rendezése. 10. A polgári s büntető törvény új szerkezete, esküdtszékek felállítása, a faggató pör megszüntetése, a vádpör behozatala. 11. A politikai igazgatás elválasztása a törvénykezésitől mind a megyékben, mind a városokban. 12. Népképviselet. 1840—1843.

A vitatkozások és értekezletek, melyek e reformpontok felett a sajtóban és a megyei közgyüléseken, vagy ama bizottmányokban folytak, melyek a jövő országgyülésre adandó követi utasítások elkészítésére neveztettek ki, érdekes képét adnák ugyanazon szellemi mozgalomnak, mely ez évek alatt a hazafiakat oly élénken foglalkodtatá, s honunknak ezen korszaki erkölcsi történetét képezte. De részint mivel e reformpontok irányáról az 1843-ki országgyülés történelmében különben is szükség leend megemlékeznünk; részint mivel e viták kimerítő ábrázolása messze terelne el bennünket történelmünk tényleges folyamától: azoknak tárgyalásába itt be nem ereszkedhetünk. Három kérdés vitatását mindazáltal szükséges előadnunk, mivel azon körülmények, melyek e kérdésekkel összeköttetésben merültek fel, valódi eseményekké fejlődvén, történelmünk részeivé váltak. E három kérdést a városok, az adó s az anyagi érdekek kérdései képezték.

A városok kérdése.

A városok, törvényhozási szavazatuk tekintetében, a múlt országgyüléstől s ennmit sem nyervén, a következő évek alatt oda ügyekeztek hatni, hogy a jövő országgyülésen czélt érhessenek; mert mindinkább azon érzelem terjedt el a városi hatóságok kebelében, miképen e kérdést eddigi állapotjában továbbra halasztani nem lehet, s egy vagy más módon azt valahára már megoldásra szükség érlelni. A mód, miként már a városi követek múlt országgyülési nyilatkozataiból s lépéseiből is kitünt, különböző volt, melyben a városok óhajtott czéljokra jutni törekedtek. Sopron városa ezentúl is megtartani kivánta ama daczos helyzetet, melyben vele együtt több város, egyedül a történeti alapra

1840—1843. s régi törvények rendeletére támaszkodva, kivánta visszaadatni a városoknak országgyülési szavazatjogukat. Egy 1842-ki márczius 25-én kelt köriratában arra szólítá fel a többi városokat, hogy miután minden szelídebb módokat sikertelenül kisértettek meg szavazati joguk visszanyerésére, s ideje erélyesbekhez nyúlniok: küldjenek ugyan a jövő országgyülésre követeket, de oly utasítással, miszerint ezek, ha nekik a megyékéihez hasonló szavazat mindjárt az első ülésben, mielőtt bármi egyéb tárgy fölvétetnék, nem adatik, óvást tévén, az ossz ággyülést azonnal hagyják oda. A követek egyedűl ezen lépésre legyenek felhatalmazva, s ha ily utasítás ellenére, más tárgyban is közremunkálnának, követi megbizatásuk azonnal szűnjön meg.

E törvénytelen s helytelen mód azonban, melyet Sopron városa inditványozott, a többi városokban nem talált visszhangra. Jól tudták ezek, hogy magának a nemesi rendnek is érdekében fekszik, az alsó ház állását a főrendi tábla s a kormány irányában erősíteni; s e miatt a nemesi rend nem csak nem ellenzi, sőt kivánja a városoknak viszszaadni szavazati jogukat, de egyedűl azon feltétel alatt, hogy a követek ezentúl a polgárok összességétől választatván, a királyi kamara befolyásától függetleníttessenek, s e végre a városok eleve új szervezetet nyerjenek. A múlt országgyülésen e föltétel nem csak határozottan kimondatott, hanem választmány is bízatott meg a városok szervezetének kidolgozásával, mely azonban munkáját akkor be nem végezhette. A legtöbb város ennél fogva most méltányosan igazságosnak s a haza javára szolgálónak látván a rendek e föltételét, maga is nem csak sürgette a kérdéses rendezést, hanem Sopron inditványát visszavetvén, a rendezés nélkül nem is kivánta magának megadatni a szavazatot, mely a kamara befolyása következtében ártalmasan hatna az ország fejlődésére. Igy nyilatkozott egyebek közt Szabadka városa május 23-án mind a vármegyék mind a városokhoz intézett körlevelében, határozottan kijelentvén:

miszerint a városoknak első s legfőbb feladata, nem szavazati jogukat visszakövetelniök, „hanem minden erejöket oda fordítaniok, hogy a városok szerkezetét a nemzetiség szelleme teljesen áthassa; elvül kimondaniok, hogy itt az ideje oly törvény alkotásának, mely választási rendszeröket szabályozza; tehetségök szerint előmozdítaniok a városok belső szerkezetének átalakítását, miszerint az az ország alkotmányának fejleményeivel, annak szabadelvű institutióival s felvilágosodott századunk kivánalmaival megegyezzen; különösen pedig oda törekedniök, hogy a közigazgatási életükben hiányzó nyilvánosság megalapíttassék, s a kir. kamarától való függésök megszüntettessék.“ És csak ha ezen föltételek teljesedtek, követelhetik a városok méltányosan s teljes joggal törvényalkotási befolyásuk helyreállítását. 1840–1843.

Hasonló volt ez iránt határozata Késmárk városának, mely midőn azt a többi városoknak s a vármegyéknek aug. 23-án kelt körlevelében tudtára adta, egyszersmind a királyhoz is azon kérelemmel járult, hogy „miután törvényeink által nem a városi tanács, hanem a polgárok öszszessége ruháztatott fel a törvényalkotási részvét jogával, s ennek következtében csak az összes polgárság által választott s azok képét viselő követek birhatnak az országgyülésen szavazattal: nehogy követeik, ha ismét csak a szokott módon, a tanácstól választatnának s bizatnának meg, szavazati joguktól a jövő országgyülésen is megfosztva legyenek, rendelné el ő felsége ideiglenesen, hogy a követek már a jövő országgyülésre is az összes polgárság által választassanak s utasíttassanak.“ Kérik továbbá a királyt, hogy a városok szerkezetének és szavazati jogának szabályozását a kir. előadások által a tanácskozások első tárgyául tűzze ki.

Ezen, alkotmányos szellemű férfiakhoz méltó s politikai érettséget tanúsító elveket, melyek Szabadka és Késmárk városok körleveleiben foglaltattak, több város sajátjának

1840—1843. vallotta; de egyébiránt a városokat általában véve méltán lehetett gáncsolni, hogy koránt sem fejtettek ki annyi buzgalmat ezen reájok nézve fő fontosságú kérdésben, mennyit tőlök várni méltán lehetett. A gáncs természetesen a városi tanácstestületeket terheli, melyek, ellentétben a polgárok érdekével, nem igen óhajtották a városok rendezését, miről eleve is tudhatták, hogy önkényüket, melynek az eddigi állapotok sokban szabad tért engedtek, szoros korlátok közé szorítandja. Egy város tanácsa például még tudatni sem akarta a polgárokkal Szabadka és Késmárk körleveleit, azokat forradalmi elvekről vádolván. Egynémelyekben, mint például Kassán, a választó polgárokból álló kültanács sürgette ugyan a reformot; a beltanács önzésén mindazáltal hajótörést szenvedett a polgárok ügyekezete. A legnépesebb városok közől többen, maga az iker főváros tanácsa sem nyilatkozott ama jó példával előre ment két város körleveleire. És terheli a gáncs a központi kormányszékeket is, melyek még azon javításoknak is utját állták, melyeket egynémely város az országgyűlési szabályozás teljesültéig létesíteni törekedett a maga kebelében. Igy történt például Szabadka, Szeged és Szatmár-Németi városokkal, melyek a megyék példája szerint s egyezőleg az alkotmány szellemével, nyilvánosságot akartak megalapítani magistratusaik tanácskozmányaiban. Alig értesült erről a helytartótanács, s a nevezett városok e lépéseit, bár semmi törvénynyel nem ellenkeztek, a községeknek pedig, melyekben a titkon eljáró tanács annyi önkényt gyakorolt, felszámíthatlan hasznot hajthattak, azonnal eltiltotta.

Míg azonban magokban a városokban, vagy inkább az azok körében uralkodó elöljárókban, saját ügyök iránt ily hanyagság s gondatlanság mutatkozott: a reformpárt törekvéseinek egyik fő czéljává tette a városi kérdés megoldását. A képviseleti rendszerre, mely az ország átalakítási tervében egyik főczélúl volt kitűzve, a városi kérdés szerencsés megoldása tekintetett első múlhatatlan lépés-

nek, mely által ama rendszernek valamennyi nem-nemes osztályokra kiterjesztése előkészíttetnék. E végre mindenek előtt azonosítani kelle a városokat a nemzet többi alkotmányos elemeivel; mi csak a városok igazgatási rendszerének gyökeres átalakítása által volt elérhető. E nélkül a városok szavazatát az országgyűlésen helyreállítani annyi lett volna, mint a bécsi kormánynak mindig és mindenben többséget biztosítani a rendek tábláján, s a nemzeti átalakulás szabadelvű irányát megakasztani; a törvényhozás végzéseit pedig a nemzeti szellemmel s közvéleménynyel egyenes ellentétbe állítani. 1840—1843.

De még a törvényhozás viszonyaitól eltekintve is, sürgetőleg szükségessé vált a városok igazgatási rendszerének átalakítása, hogy azok a nemzeti fejlődéssel lépést tarthassanak. Elavúltabb, czélszerűtlenebb szerkezetet képzelni is alig lehetett a városokénál. A városi elöljárók csak testületi választás által egészítették ki magokat; hivatalaikat holtiglan viselték; a polgárságnak sem a választásra, sem az adóra, sem a város kebelébeni közköltségekre nem volt befolyása. A város e szerint egymással egybe nem kötött két egyenetlen részre oszlott. A lakosság elöljáróiban, s gyakran teljes joggal, nem látott mást, mint önhaszonleső ellenségeket, kiket egyedül önérdekük, nem a közönség java vezérel. Innen a számtalan viszálkodások majd minden városban a polgárok s elöljáróik közt; melyekben, bár mennyire részökön állott is a jog és igazság, ritkán győztek a polgárok. E mellett azonban a mindenhatónak látszó elöljárók sem igen örvendhettek hatalmuknak; mert a kir. kamarának legszigorúbb gyámkodása alatt álltak, ugy hogy ennek engedelme nélkül még a legcsekélyebb dolgokban sem végezhettek s hajthattak végre valamit. Ily állapotban a városok, melyeknek természetszerűleg a nemzeti haladás élén kellett volna állniok, mindenben korlátolva, járszalagon vezetve, vagy épen akadályozva, egyátaljában nem felelhettek meg a hivatásnak, mely nekik különben a nemzeti

1840—1843. átalakulásban kitűzve volt volna; sőt a kir. kamarának gyámkodása által mintegy kiskorúságra kárhoztatva, majdnem mindenben gátolólag hatottak a nemzet fejlődésére.

Ez érdekektől indíttatva, a reformpárt, látván hogy magoktól az ekként lebilincselt városoktól a fenforgó kérdés megoldásában nem sokat várhatni, maga kezdette meg ez ügyben az agitátiót. A sajtó, kivált a napi sajtó, alig forgolódott többször és bővebben valamely más tárgy körül. Ismét és ismét megvitatta nem csak az alapokat, melyekre a városok új szerkezete fektetendő, hogy a többi nemzeti elemekkel hasonneműekké váljanak, hanem magokat a szerkezet részleteit is; megmutatta, hogy a régi törvények a jelen megváltozott viszonyokban a városok törvényhozási szavazatának jogalapul többé nem szolgálhatnak; és hosszas politikai számvetésekbe ereszkedett, hogy meghatározza az arányt, melyben a városi polgárság a törvényalkotásban részesítendő; mi körül mindig a fő czélul kitűzött általános képviseleti rendszer forgott irányadóul publicistáink szemei előtt. Hasonlókép a vármegyék is, meggyőződve lévén, hogy a polgári rend felemelkedésére honunkban szintugy a törvényes szabadság mint a polgárosodás, az erkölcsi s anyagi kifejlés ügyének egyaránt szüksége van: hogy a városok jelenlegi igazságtalan s méltatlan országgyülési állásukból felemelkedhessenek, a teendők első sorában tűzték ki a városok belszerkezetének átalakítását, mely által a nemzet többi alkotmányos elemeivel összhangzóbb viszonyba tétessenek.

Részint ezen izgatások, részint Szabadka és Késmárk városok példái által követésre buzdítva, a városok közől mind többen hozzá állottak az ügyökben támadt mozgalomhoz. Az 1842-diki decemberben három királyi város, Esztergom, Székes-Fehérvár és Kassa alkotott végzést, s intézett kör- és feliratokat e kérdésben. E lépések mind megannyi előhaladási stádiumai voltak a fontos ügynek. Esztergom végzései, melyeket követeinek utasításképen adni

szándékozott, a következők voltak: a kir. városok a kamara befolyása alól felszabadíttatván, mindenben a kir. helytartótanács alá rendeltessenek; a hatóság joga, nyilvános pénzei felett rendelkezni, kitágíttassék; az elöljárók mind a folyó ügyek tárgyalásánál, mind igazságot szolgáltatva, nyilvánosan tanácskozzanak; a polgári jog minden oly lakosra terjesztessék ki, a ki kereseti foglalkodása után független állású s a nyilvános terheket viseli; az elöljárók minden három évben az összes polgárság választása alá vettessenek; az országgyülési követek választásába minden polgár különbség nélkül befolyhasson. Még tovább ment egy lépéssel Székes-Fehérvár, s a Késmárk által kimondott elvet tényleg életbe léptetvén, statutum által elhatározta, miszerint a jövő országgyülésre küldendő követei már az egész polgárság által választassanak s utasíttassanak. Egyszersmind pedig a királyhoz is folyamodott, e statutum megerősítését azon megjegyzéssel sürgetvén, hogy, ha a jövő országgyülésig a királytól arra tiltó válasz nem érkezik, a hallgatást megegyezésnek tartva, követeiket e szerint választandják. Debreczen tanácsa végre az átalakítást Szabadka véleménye szerint pártolva, bár a követválasztási s utasitási rendszert sem resolútio, sem statutum által előlegesen nem, hanem csak törvény által kivánta elintéztetni: abban mégis lendített az ügyön, hogy a megalapítandó új szerkezetnek még tervét is kidolgozta, azt tűzvén ki e munkálata vezérelvéül: hogy a városok belszerkezete hasonlóvá tétessék a megyékéhez, ugy mindazáltal, hogy míg ekképen a kétféle törvényhatóságok összhangzásba tétetnek, azon gyöngék és hiányok, melyek a megyei szerkezetben még javítást várnak, eszélyesen kikerültessenek. 1840—1843.

A számos feliratokat, melyek a városok által a kormányhoz intéztettek, kivált miután várható vala, hogy Székes-Fehérvár statutumának példáját több város követendi, nem lehetett válasz nélkül hagyni. Maga Mednyánszky Alajos, a felvilágosodott, hazafias érzelmű kir. kamarai

1840—1843. elnök is felszólalt, s oly intézkedések kibocsátását sürgette a bécsi kabinetben, miszerint a közelgő országgyülésre küldendő városi követeket, a közvélemény követelése s a régiebb törvények szelleme szerint is, a polgárok nagyobb számának hozzájárultával rendelné választatni. Az óhajtva várt királyi rendelet, mely az országgyülés határnapjának kihirdetése után végre megérkezett, a közvetett vagy is kétfokú választást alapítá meg ideiglenesen, megengedvén a polgároknak: hogy a magok összességéből fél annyi választót nevezzenek, mint mennyi a városi kültanács tagjainak száma, kik aztán ezekkel együtt válaszszák meg a követet. Módosítást tett a kir. rendelet az eddigi szokáson a tekintetben is, hogy az elöleges kijelölést, mit eddig a városi elöljárók gyakoroltak, megszüntette. A kormány ez engedménye, bár mily fösvény kézzel méretett is, valódi haladás volt a városi kérdésben; s miután részben megszüntette a rendek azon ellenvetését, hogy a városi követek, mint előbb valának, nem a polgárság, hanem csak a városi tanácsnak, mint zárt testületnek, követei, kétségkivül igen megkönnyítendi vala a kérdés megoldását, ha, miként alább látandjuk, az elvek összeütközéséből származott más nagy akadályok nem merülnek fel a reformtervben.

A nemesek adózásának kérdése.

Midőn a rendes egyenes adó az állandó katonaság intézetének megalapításakor 1715-ben behozatott, a nemesség, mely a hazát önköltségén köteles volt védeni, s e felkelési kötelesség az állandó seregtartás mellett is fennmaradt, ezen adó alól mind személyére mind birtokára nézve kivétetett. A nemesség mentességének tehát a hadi adótól, ha bár nem egészen igazságos is, de volt némi törvényes jogalapja. Midőn a mondott évben a hadi adó megalapíttatott, más nemei az egyenes adónak még nem léteztek az országban; mert a megyei igazgatás csekély költségei kiteltek a mindennemű irományi, törvénykezési s más igazgatási taksákból. A királyi udvartartás és a középponti kormányzat költségeit pedig a koronai javak, bányák, harmin-

czadok s más kamarai jövedelmek fölösen fedezték. Idő folytával azonban a megyei igazgatás is mind költségesebbé válván, a taksák jövedelmei elégtelenek lőnek, s a megyék annak fedezésére, a szükség aránya szerint, évenként egyenes adót kezdtek szedni kebelökben. Miután a megyei igazgatás áldásaiban leginkább a nemesek részesültek, a megyei tisztviselők, kiknek díjazására a költség szükségessé vált, tulajdonkép a nemesség közönségének tisztviselői voltak: semmi nem volt volna tehát igazságosabb mint, hogy ezen megyei, ugy nevezett házi adót egészen a nemesség viselje, vagy ahhoz legalább birtokaránylag járúljon, mint járúlt hajdan az 1486-ki. 64-dik t.-cz. tanúsága szerint. A kiváltságokra büszke kor nemessége azonban, mely minden adózást a szolgaság lealacsonyító attributumának nézett, ezen kiválólag az ő érdekében tett közigazgatási költségek kiállítását is a kiváltságtalan nép vállaira vetette, mely a hadi adó terhét már különben is hordozta vala. 1840—1843.

A megyei igazgatás költségein felül azonban a haladó idővel újabb szükségek is merültek fel a civilisátio igényeiből s a közállapotok javitásának szükségletéből. A török háborúk s belvillongások hosszú korszakában az országra semmi beruházás nem tétetett. Az erkölcsi érdekeknél nem hiányzott ugyan némi birtokalap a tudós iskolák, például, alapítványokkal el voltak látva. De az anyagi érdekek parlagon hevertek. Az ipar s kereskedelem emelése mindenek előtt könnyű s olcsó közlekedési eszközöket, jó utakat, csatornákat stb. kivánt. Az erő, a pénzalap azonban hiányzott azok előteremtésére. Az udvar, a kamarai jövedelmeket kizárólag sajátjának tekintvén, azokból egy fillért sem fordított az országra. A nemes, minden adózást szégyenítőnek tekintve, felkelési s honvédelmi kötelességével leróva hitte minden tartozását hazája iránt. A népre, melynek vállait már a papi tized, az úri kilenczed, a robot és a hadi adó nyomta, nagyobb terhet rakni nem igen lehetett, s maga a nemesség sem akart, nehogy aztán

1840—1848. az úri szolgálatra s adózásra elégtelenné váljon. Sehonnan semmi pénzerő tehát a beruházásokra: s az anyagi közérdekek mind alább sülyedtek, vagy régi pangásukban tespedtek. A növekedő szükség érzete már a múlt század közepén világosan láttatta eleinkkel, hogy beruházások nélkül, miként a magán birtok, ugy az ország sem fejlődhetik virágzóvá. E végett, számtalanszor kimondotta a közvélemény, hogy „a haza közboldogságát, jelentékenyebb előmenetellel, közfundus nélkül foganatosan eszközölni nem lehet". A törvényhozás minden régibb országgyülésen foglalkodott e közfundussal; országos választmányok neveztettek, melyek előteremtésének módjait s forrásait kikutatnák. De minden terv hajótörést szenvedett a nemesek minden adózástól iszonyodó privilegiumán. A törvényhozás végre a sónak e czélra felemelt árában alapitott meg némi közvetett adót. De ha e közjövedelmet a kormány valóban közczélokra forditja is, az csak egy csepp volt a szükségek egyre növekedő tengerében.

Mióta a hiányok ismerete s a reform, az átalakulás szükségének érzete szélesebben elterjedt; mióta Széchenyi István s utána mások a nemesi privilegiumok erkölcsi becsét izgatásaikkal a közvéleményben annyira megcsökkentették, hogy a „kutyabőr" (a nemeslevél pergamentje) nem ritkán gúny tárgyává tétetett: a rendes adózás iránt is nagy változás kezdett végbemenni a közvéleményben. A fentebb elbeszéltek után kételkedni nem lehetett többé, hogy közel az idő, midőn a nemesség, „a szűz vállak" privilegiumáról önként lemondván, az adózástól többé nem fog iszonyodni; és ha nem akarand is részt venni a hadi adóban, mig egy részről honvédelmi kötelezettsége fennáll, más részről a kormány is el nem fogadja a felelősséget: de a házi adótól s a közmunkákra forditandó országos adótól nem fog vonakodni. Átalakulásunk vezérei, különösen Széchenyi, miután a pesti lánczhid vámja által a nemesi nem fizetés privilegiumán elvben már különben is halálos sebet ejtettek, a

közadózást, a házi s az országos czélokra fordítandó adó tekintetében, már a legközelebbi országgyűlésen óhajták s reménylék is valahára megalapitani. Azonban, bár kevesen találtattak már a hazában, kik a házi adónak egyedül a szegény nép általi viselését igazságtalanságnak, a nemességre nézve szégyenítőnek, legalább keblök rejtekében el nem ismerték, vagy kik a kor elutasíthatlan követelésének nem tekintették volna az ország közszükségeinek fedezéséhez járúlni: mégis könnyen előre látható vala, hogy a jobb belátásnak s az igazság és méltányosság érzetének még heves harczokat kellend vívnia az önzéssel, elfogúltsággal s előítélettel. 1840—1843.

A házi adónak a nemesség által is birtokaránylag viselése iránt egynémely megyében, például Fehérben, Esztergomban, mindjárt 1841-ben tétettek indítványok. A vitatkozást azonban a kérdés felett tulajdonképen gr. Sztáray Albert kezdette meg a „Hirnök" melléklapjában, a „Századunkban" közzé tett s nagy figyelmet ébresztett szózatában. A gróf a nemességnek beligazgatási adómentességét abnormis állapotnak, sőt az örök igazsággal ellenkezőnek nyilvánítván, a beligazgatási költségeket egészen és kirekesztőleg a nemesség által kivánja viseltetni. De követeli egyszersmind azt is, hogy a költségek meghatározásában s az adó kivetésében azok birjanak eldöntő szóval, kik legtöbbet adóznak. Sztáray véleménye az iránt, hogy az örök igazság kivánja a nemesek adózását, általános helyeslést nyert; a mód azonban, miszerint a házi adót csak a nemesi birtokra vélé kivetendőnek, s a legtöbbet adózónak legeldöntőbb szót kivánt adni, mint az osztályok eszméjének, az elkülönzésnek magvát magában hordozó, s minden polgári szellemet elölő, ferdének, helytelennek találtatott, s nem nyert követőket.

Sztárai Albert szózata.

Kossuth, ki mintha csak arra várakozott volna, hogy a birtokarisztokratiát legközelebbről illető kérdés egy nagy birtokos által pendíttessék meg, a felett az év nagyobb részén hallgatott. — Hírlapjában, Sztáray szózatának megjelente után, nem sokára megkezdte a kérdés tüzetes tár-

Kossuth izgatása.

1840—1848. gyalását. Kijelentvén, miképen a nemesség jelen nemzedékének jutott a dicső hivatás, a világnak példát mutatni, minőt az évkönyvek még nem mutatnak, hogy egy nemzetnek arisztokratiája, — nem három nap tűzmelege előtt meghajolva, hanem az igazságszeretet szent ösztönétől buzdíttatva, igazságos lenni tudott, mert, akart: azonnal heves izgatást kezdett a kérdés mellett. Balvélemény, elfogúltság s önzés még több létezett a hazában, mint hogy bár ki is könnyűnek tarthatta volna a megoldást. „Ha majd az országgyűlés eljő s e szó: házi adó szőnyegre kerül, ugymond, meglássuk, szabadelvűségben férfiak vagyunk-e. .? Nekünk ugy tetszik, e szó lesz a próbakő.“ Elmondá tehát mindenek előtt adórendszerünk eredetét, kimutatta annak koronkénti változásait, a nemesi és jobbágyi földbirtok természetét s történelmi kifejlését; megmutatta különösen, hogy a házi adó újabb eredetű lévén, a régiebb törvények, melyek a nemesek adómentességéről szólnak, erre nem alkalmazhatók.

Kifejtvén ekként a kérdés joghistoriai oldalát, financialis és politikai oldalait kezdé fejtegetni. Ez utóbbi nyujtott aztán alkalmat a tulajdonképeni izgatásra. Megmutatván Sztáray véleményének helytelenségét, csak a mindenki által jövedelem-aránylag fizetendő adóban találta fel az igazság és polgári egyenlőség, közhaszon s józan státustan elveit. „Jól rendezett státusban, ugymond, az adótól való mentesség, polgári lealacsonyítás. Ki az, ki Angliában, Frankhonban, a szabad Amerikában adót nem fizet? A rabszolga, a béres cseléd és a koldus: a szegény, a kinek semmije sincs. Ki az, ki nálunk adót nem fizet? Megnevezés nélkül is mindenki tudja. Arczpirító egy párvonal! És melyik részen van a jog, fölemelt fővel nézni fel oda, a hol Astraea mérlegében a népek sorsa fölméretik?! Amott a státus a szolgától és koldustól adót nem kiván, mert nem adott neki semmit, a miért kivánhatna; nekünk az édes hon anyatejének tejszinét adá, s mi épen azért nem adózunk! Ha aztán

az ember egy szabad angollal szól, s azon ösztöntől vezé- 1840—1848.
reltetve, mely a nemzet gyarlóságait idegen előtt menteni késztet, mindent elkövet, hogy őt e nemadózás philosophiájával kiengesztelje, és ő hitetlenűl rázza fejét, és széttekint e honban s felkiált: „boldog isten! mint hever e földön parlagon annyi rejtett kincs, mi minden nincs itt, a minek lenni kellene: s ti azt mondjátok, hogy e hont szeretitek, hogy magasztos honszeretet dagasztja keblét minden magyarnak; s mégis e hőn szeretett hon javára, diszére, boldogságára évenként egy-két százezer font sterlinget adózni nem akartok, a míg népetek milliót adózik..!! lesütött fővel kell állanunk“ stb.

A kérdés azon oldalát tekintve pedig, mi elébb való? a socialis javításokra fordítandó országos, vagy a beligazgatásra szükséges házi adó? — midőn tapasztalná, hogy bár sokan némely országos javításokra ideiglen, subsidiumként adózni hajlandók, de az állandó házi adótól nemesi önzésük s előitéletök folyvást idegen, ekként nyilatkozik: „Bár a házi adóban a néppel együtt és állandóan részesülés anyagi nyeresége nem oly közel fekvő, nem oly szembetűnő, mint mely az országos nagy közlekedési eszközök költségeiben való aránylagos részesülésre ösztönöz; ámbár amaz ellen sokhelyünnen haragos ellenszenv nyilatkozik, ámbár nincs tárgy, melyhez a nemesség igen nagy része előtt annyi népszerűtlenség csatlakoznék, nincs tárgy, melylyel a kaján rosszakarat szenvedélyek felizgatására, s a közügyért egy egész életen át törhetlen hűséggel küzdött férfiak politikai állásának megbuktatására ily könnyen visszaélhetne: mi mégis örökké azt fogjuk mondani, hogy nincs vasut, nincs csatorna, nincs subsidialis áldozat, nincs haszon, nincs anyagi nyereség, melyért a házi adóban állandó részesülést cserébe adnók; s ha csakugyan oly boldogtalan csillagzat uralkodik nemzetünk fölött, hogy nem volna bennünk elég erő avagy akarat saját javunkért, hazánk boldogságáért egyszerre legyőzni a balitélet és szűk-

1840—1848. keblűség kétfejű szörnyetegét, ha csakugyan két szükséges dolog közt kellene választanunk, azt mondanók: vállaljuk el a megyei közköltségek viselésében arányos részesülést, ennek (ha máskép nem lehet) alárendelünk minden más kérdést, de ezt semminek."

Mialatt Kossuth részint értekező, részint izgató czikkeit e fontos reformkérdésben közrebocsátotta, a többi hírlapok is mind sürűbben kezdék reáfordítani figyelmöket. És hirlapirodalmunk becsületére legyen mondva, hogy bár mily szinű volt is különben a lap, mindenik pártolta a nemesség részvételét az adóban; a különbség legfeljebb a felett forgott: mi légyen a két nemű, megyei s országos adó közt, ha mind a kettőt keresztűl vinni nem sikerűlne, elébb létesítendő? Vagy, hogy kölcsön által hasznosabb-e előteremteni a nagy közlekedési eszközök készítésére szükséges összeget, avagy egyenes vagy közvetlen adó által? stb. A Kossuthéin kivűl megjelent e tárgyú czikkek közt hasonlíthatlanúl legjelesebbek gróf Dessewffy Emiléi, melyeket

Dessewffy Emil „Alföldi levelei". „Alföldi levelek" czíme alatt később könyvűl is közrebocsátott. Az izgató hang s dialektika ezekben hiányzik ugyan; de belbecsökre s helyességökre nézve vetélkednek Kossuth czikkeivel. A gróf elvei abban pontosúlnak össze, hogy a nemességnek a háziadóban való részvételét igazság, méltányosság és józan politika egyenlően kivánják; hogy a beligazgatás rendszeresítendő költségei egyenes adózás által fedezendők; az országos közlekedési eszközök létesítésére szükséges pénzerőt pedig közvetett adózás utján kell kiállítani.

Az adó kérdése a megyékben. Míg ekként a sajtó, lényegére nézve egyezőleg, minden oldalról megvitatta a házi és a socialis javításokra szükséges országos adó kérdését, a megyék is egyenként szőnyegre hozták azt közgyűléseiken, hogy az országgyűlésre küldendő követeknek az iránt határozott utasítást adhassanak. Közéletünkben alig merűlt fel eddig tárgy, melyhez annyi országos és egyszersmind személyes érdek kötve,

s mely ennél fogva a szenvedélyek felizgatására hatni ké- 1840—1848.
pesebb volt volna, mint az adó közös viselésének kérdése. A nemesség e kérdésben felhíva volt, politikai nagykorúságának, haza- s közügy-szeretetének fényes példáját adni a világ előtt, tévén azt, mit önszántából, kényszerítés nélkül még egy ország nemessége sem tőn: legyőzni az önzés ösztöneit, széttörni a százados balvéleménynek bilincseit, önként lemondani adómentességi privilegiumáról, s az igazság és közjó érdekében a néppel közösen, birtokaránylag fizetendő állandó adót vállalni magára. A feladat bizonyára nagy, szintoly nehéz mint dicső volt: nem csoda, ha az egy rendkivül heves pártharcznak lett forrásává közéletünkben; s míg egy részről a szabadelvű párt lelkesedése azt minden teendőink közt elsőnek, legszükségesebbnek, a valódi honszeretet mérlegének s próbakövének hirdette, és annak keresztülvitelére, a felvilágosítás, rábeszélés, meggyőzés, agitátió minden hatalmában lévő módjait megkisértette: más részről a balvélemény, elfogúltság és önzés is minden sötét fegyvereivel a síkra szállott, hogy azt megbuktassa.

A két nagy politikai párt nem tisztán oszlott e kérdésben ellenkező táborokra. Voltak a conservativek közt számosan — ama töredék tagjai, mely magát fontolva haladónak szerette nevezni, majdnem kivétel nélkül, — kik a közadózás elvét, legyen igazság és méltányosságérzetből, legyen politikából, legyen népszerűség utáni kapkodásból, egy vagy más módon elfogadták, vagy ha titkon tán ellene dolgoztak is, nyiltan fennen hirdették. De ellenben nem hiányzottak olyanok sem, kik elébb, míg olcsó szabadelvűséggel lehete némi népszerűségre szert tenni, a reformpárt zászlói alatt álltak, most azonban a közadózás elleneivé lettek. Ezek sem merték ugyan azt egyenesen ostromolni; mert mióta a sajtó, kivált a Pesti Hírlap, többféle változatokban hirdette, hogy más civilisált országokban csak a koldus vagy szolga az adómentes, nem csak népszerűtlennek, de szégyenítőnek is tartatott egyenesen fellépni a

1840—1843. kérdés ellen: de az opportunitás, időszerűség, a teendők közti sorozat, s más ilyféle okokkal s mentségekkel ügyekeztek azt gyöngíteni, s az osztályérdeket a közérdek szentségének palástjába burkolni. Sőt történt nem egy megyében, hogy más pártérdekek kivívására, egyes népszerű egyéniségek megbuktatására, s más hasonló mellékes czélokra is puszta eszközül használtatott fel a tömegek közt a közadózás kérdése.

Köznemességünk egy része, mely jobbágytelkeken lakott, már több évek óta a jobbágygyal közösen viselvén a házi adót, annak közösségére természetesen nem idegenkedett szavazni; de a többi köznemesség is, hol kellőleg felvilágosíttatott, a reform igazságáról és szükségéről meggyőzetett, az adó ellenei által pedig még el nem csábíttatott, sok helyt, értelmességének és önzetlenségének fényes példáját adva, elfogadta a közadózás elvét. A legtöbb megyében azonban a közérdek áldozatává esett az osztályérdeknek. Sőt némely megyében épen az értelmesebb, de önző nagyobb birtokosok által felizgatott tömeg a legbotrányosabb kihágásokra, borzasztó vérengzésekre vetemedett, hogy nemesi „szűz vállait" az adó „szolgai" terhétől megóvja, s privilegiumát minden csorbától megőrizze. Eseményeket idézett fel e kérdés tárgyalása megyei életünkben, melyek láttánál vagy hallattánál aggódva kiálta fel nem egy hazafi: vajjon e kérdés nem ássa-e meg sírját magának a megyei rendszernek, honnan minden rend fogalma, minden személyes biztosság elenyészni látszott?

Már 1841-ben több megye közgyülésén szőnyegre került a házi adó ügye. Néhányan ezek közől a közadózás elvét minden nehézség nélkül elfogadván, azonnal följegyezték a jövő országgyülési követeknek adandó utasítás pontjai közé. Ezek közt volt például Borsod megye a maga 30 ezernyi nemességével. A közgyülésen, melyen a kérdés szavazat alá került, hallatszott ugyan a köznemesség részéről néhány „nem adózunk!" felkiáltás; de midőn Palóczy

László és Szemere Bertalan a közadózás igazságos és szükséges voltát a szónoklat varázserejével kifejtették, a lelkesedés villanyárja özönlött el a teremben, s kimondatott a végzés: „miszerint a jövő országgyülésen a követek által egy országos választmány sürgettessék, mely ő felsége kiküldendő tanácsosaival értekezvén, ha oly szerződést eszközölhetend ki, mely minden tekintetben biztos kezességet nyujtand: ez esetben a nemesség mindennemű közadót birtokaránylag viseljen; ha azonban ez alkudozások óhajtott sükert nem érnének is, a házi pénztárnak egész terhében mindenkor, magok a megyék által meghatározandó menynyiségben, az adózókkal együtt birtokaránylag részesülni kiván a nemesség; az országos küldöttségre hagyatván a fizetés kulcsának s a rendes rovatoknak kidolgozása." 1840—1843.

Az önzetlen, felvilágosodott hazafiság e fényes példái mellett azonban már 1841-ben sem hiányzottak a kérdés körül némi szomorító, sőt botrányos jelenetek. Különösen két megye tüntette ki magát a közadózás elvének megbuktatásával: Fehér és Szatmár. Fehérben személyes viszálykodás ejtette meg a fontos kérdést. Néhány nagy birtokú conservativ párti, s ezek közt különösen az imént még ellenzéki gr. Zichy Ödön, felboszankodván, hogy e pénzkérdést épen oly reformpártiak tették inditványba, kiknek birtoka csekély vala, s kikkel ő és pártfelei már némi idő óta heves párttusákat vívtak, a közös adózás kérdését „a vagyontalanok harczának kiáltván ki a vagyonosok ellen", a közgyülésre, melyen az szőnyegre került, a kérdés természeténél fogva könnyen elcsábíthatott kortes tömegeket vittenek be, s a szám nyers ereje által a nem adózást végzéssé emelték. Sokkal szomorítóbbak valának még a szatmári jelenetek. E megyét a pártszenvedély már 1834 óta, midőn Kölcsey az örökváltság kérdése miatt követi pályájáról lelépni kényszeríttetett, keserű viszályokba bonyolítá; és ha győzött is néha a megye értelmiségéből álló reformi párt, mint például a fentebb említett, híres 12 pont elfogadása

1840—1843. alkalmával: az Uray Bálint által vezérlett conservativ párt, a csábítások s vesztegetések által a szenvedély tévutaira hajtott kortestömegek segedelmével csak hamar ismét felülkerekedett. De egy győzedelme sem volt még botrányosabb, mint az, melylyel az 1841-ki deczemberi közgyülésen a szabadelvű tizenkét reformi pont néhányait, a házi adóval együtt, megbuktatta. A szomorú diadalt Tyukod és Csenger helységek becsődített s ólmos botokkal fölfegyverzett, s ezek hatalmával minden szabadszólást elölt köznemessége vívta ki.

Nem mulaszthatjuk el itt megemlíteni, hogy e viszonyokat sajátságos színezetben tünteti elő azon körülmény, hogy ezen közadózás elleni táborozások a bécsi kormány pártfogása alatt történtek. A conservativ párt azon része, mely adózni nem akart, a kormány által folyton támogattatott, s illetőleg díjaztatott. Például, Uray Bálint, ki az adót Szatmárban megbuktatta, inkább udvari, mint conservativ pártinak nevezhető. Zichy Ödön is, mióta pártot cserélve, a közadózás ellenei sorába lépett, a kormány különös pártfogásával dicsekedhetett, s később még főispáni helytartóvá is neveztetett. S általában, ha a főispánokról kivétel nélkül nem is, de a főispáni helytartókról, kik különösen kormánypártiak valának, bizonyára elmondható, hogy valamennyien a kormány akarata szerint jártak el, midőn az adózni nem akarók felekezetét támogatták. És ezt tekintve, s e mellett a közadózás leghevesebb elleneinek viszonyait is a kormánynyal figyelembe véve, azon következtetésre jut az ember: hogy a közadózás megalapításának kérdésében nem annyira az arisztokratiai párt áll vala szemben a demokratiával, mint a bécsi kormánynak a nemzeti erősödést gátolni törekvő iránya, a haladást, kifejlést, újjászületést sürgető nemzeti iránynyal.

A következő évben még több megye közgyülésén megfordúlt a kényes tárgy, többnyire a szatmári tizenkét ponttal kapcsolatban. Hol a köznemesség csábítások által tévutra nem vezettetett, s a kérdés felett egyedül a rendek

értelmesebb része határozott, mondhatni, mindenütt el lőn fogadva a házi adó közösségének elve. De fájdalom, a pártszenvedély, a megyék többségében, s nem ritkán mellékczélokból, kizsákmányolta a köznemesség értelmetlen tömegének balvéleményét s kiváltságaihoz ragaszkodását. Volt azonban arra is nem egy példa, hogy a kellően felvilágosított köznemesség szinte lelkesedéssel fogadta el az elvet, melyben, több tekintetnél fogva, a hon felvirágzása rejlett. Sőt nem hiányzott példa arra sem, hogy az adó megbuktatására becsődített kortestömeget is megtérítette a szónoklat hatalma. Ez volt az eset különösen Biharban. Az 1842-ki márczius egyik napján nagy számú köznemesség csődíttetett be a közgyülésre. A tanácsterem ajtait már korán reggel betörték, s a termet „nem adózunk“ kiáltások közt foglalták el az elcsábitott kortesek. De a kiáltozás közben megjelent Beőthy Ödön, és szóhoz jutván, oly hatalommal szállott szembe a tömeg előitéleteivel, hogy az ingerült zajongás mindinkább elcsöndesült; a fel-felvillanó ólmos botok eltüntek, s midőn beszédét végezte, a tudatlan tömeg, melyet a nem-adózás barátai hoztak be, „éljeneket“ harsogtatott a reform bajnokának. Hasonló volt ehhez ama jelenet is, melyben Beőthy követté választatván, a bihari köznemességgel még egyszer követi utasitásképen elfogadtatta a házi adóban részesülés elvét. 1840—1848.

Midőn 1843-ban az országgyülés kihirdettetett, s a követeknek adandó utasitás meghatároztatott, minden megyében szőnyegre került a házi adó kérdése. A pártok tusái legtöbb helyt igen hevesek valának. Történt, hogy hol elébb az adó ellenei győztek, most a józan többség lemosta a megyéről a szégyenbélyeget, a házi adót utasitásban adván követeinek; de, fájdalom, még több helytt történt, hogy hol az értelmiség már határozatúl fogadta volt el a házi adót, a kiváltság megmentésére becsődített kortestömeg azt megbuktatta. És a pártharczban itt-ott szörnyű botrányok követtettek el, valóságos csaták vívattak, fegyverekkel s

1840—1848. ólmos botokkal, emberélet is mind több helytt esett áldozatúl a kiváltság szenvedélyes védelmében. Az elvakított köznemesség, az ősi szabadság védelmének ürügye alatt, bőszülten taposá önmaga az alkotmányos élet legszebb jogát, szenvedélyittasan rázta meg nemzeti lételünknek körülményeink közt legerősebb oszlopát, a megyei önkormányzat rendszerét. Igy visszaélve a törvényhozásban való részvéte jogával, öngyilkos kezet emelt maga ellen mámorában; mert helyesen jegyzé meg Kossuth a maga Hírlapjában, hogy ha ez így megy, a magyar nemesség órája ütött. Annál szomorítóbban hatottak pedig e botrányos jelenetek a haladás barátaira, sőt minden bármely párti hazafira, minthogy azok jobbára főrendűek, felsőbb körök tagjai, magas állásúak s hivatalbeliektől származtak; a tudatlan, a fizetéstől undorodó, s azért az adó ellen könnyen felbőszíthető köznemesség csak eszközűl szolgált, melyet amaz urak, mint a nem-adózás apostolai, tettek mozgásba. Öngyilkos művök legtöbb megyében sikerült. A nemességnek a házi adóban részesülését az ötvenkét megye közől csak tizenkilencz adta követeinek utasításul.

Ezen utasításokat tekintve tehát, a remények, melyeket a házi adó közössé válta iránt már oly sokan kezdének táplálni, s az értelmiség ez iránti közvéleménye szerint alaposan táplálhattak is eleve, még az országgyűlés megnyitása előtt meghiúsúltak. Azonban nem maga az adó megbukta volt ez ügyben a legnagyobb baj. Fájlalni lehetett ugyan, hogy a nemesség adóban részvételének nagy következményű reformja néhány évvel ismét hátrább tolatik; de meggondolván, hogy három négy év figyelemre is alig méltó idő egy nemzet életében, a kérdés megbukta miatt a legvérmesebb reformer is könnyen vigasztalhatta volna magát. Ennél sokkal károsabb következménye volt a dolognak az, hogy miután a reformi párt legkitűnőbb egyénei az adó kérdéséhez kötötték a követség elfogadását, félni lehetett, hogy legjelesebb férfiaink közől többen hiányzani

fognak az országgyülésen, mi aztán a kitűzött többi haladási kérdéseknek is kárára válandik. És valóban érte is több megyét e szerencsétlenség. Zalában a házi adónak a Forintos György s néhány mások által elvakított köznemesség szavazata következtében történt megbukását e miatt Kossuth már eleve országos gyászhirként jelenté Hírlapjában; mi pár hét múlva csakugyan szomorú valósággá is lett. 1840—1843.

Ezen, oly igen botrányos, a nemzet hírét, nevét, becsületét, sőt lételét és jövendőjét veszélyeztető eseményeknek, annyi rosz mellett, egy jó következménye is volt: elkészítette a képviseleti rendszer útját. A ki még csak néhány hónap előtt népképviseletről mert szólani, mint ábrándozó gúnyoltatott ki. Most azonban a szatmári, szabolcsi, nyitrai, veszprémi, zalai, vasi, gömöri stb. botrányos jelenetek, oly közelre vitték azt az összes értelmiség köz meggyőződéséhez, mint különben a képviseleti rendszer buzgó barátai tiz évi erőfeszítés által sem tehették volna. Kossuth maga is, a botrányos kihágásokat keményen ostorozva, agitálni kezdett a népképviselet mellett. De nyilvános dolog volt, hogy e kérdés sokkal kevésbbé van még megérve, mintsem hogy annak egész terjedelmében csak tárgyalását is lehetne várni a jövő törvényhozástól. „Egy hang hallatszik végig a Kárpátoktól Adriáig — úgymond Kossuth az adókérdésben lefolyt botrányos tényeket ostorozva — hogy a dolog így nem maradhat, hogy ezt tűrni nem lehet, nem szabad. De mi történjék hát e vészes viharnak ellenében? Mindenek előtt emelkedjék fel, ugymond, a törvény, szent erejének mindenható ostorával, s a köz nemzeti indignátiótól támogatottan, sujtson minden vétkest kérlelhetlen szigorral. Másik az, hogy a megyegyülések szabadságának megóvására sikeres törvényt kell alkotni. Ha ki elég erős polgárérzettel bir egyszerre fölemelkedni a gyökeres orvoslat magas szempontjára, az valószinűleg egyetértend velünk, hogy ezen bajok csak az által lesznek sükeresen orvosolva, ha, gróf Széchenyi szavaival élve: félig meddig feudalis,

A képviseleti rendszer mellett történt első lépések.

1840—1843. félig meddig arisztokratiai alkotmányunk képviseleti rendszerré átalakíttatik... De ha ily gyökeres orvoslatra akár erőben akár akaratban még meg nem érttünk volna, némi enyhítő lépésekre sem hiányzik a lehetség." E lépések közé számítá a honorátioroknak szavazatjoggal felruházását a megyegyüléseken, a szabados, megváltott községek képviseltetését olyképen, hogy minden 500 lélek után egy képviselőt küldhessenek a megye gyüléseire.

Míg azonban Kossuth a megyegyülések botrányos kihágásait Hirlapja czikkeiben ostorozá, s azok meggátlására módokat indítványozott; Széchenyi és követői Kossuth s a Pesti Hírlap pártja ellen emeltek vádat, hogy a házi adó kérdését egyenesen ők buktatták meg, túlhajtásaik s erőszakoló felszólalásaik által, melyek, reactiót szülve, ellenhatásra késztették a conservativ pártot. Azonban, ha tán nem tagadható is, hogy itt-ott egy-két kisebb birtokos heveskedése az adó mellett, vagy a Hirlap némely erőteljesebb kifejezései boszantólag hatottak egynémely büszkébb s a fizetéstől undorodó nagybirtokosra, minek következtében azok megcsökönösödve, a köznemességben az adó ellen agitáltak: Széchenyi ezen vádja inkább csak azon gyűlöletből származott, melylyel Kossuth ellen viselteték, s melytől ösztönöztetve, minden alkalmat megragadott, hol az ő, általában károsnak tartott eljárását megróhatta, hatását a közvéleményre csökkenthette. Jól ismerte mindenki az adó ellenzésének okait s a privilegium fentartása melletti agitátió forrásait; az időjeleket pedig megérteni, megfejteni tudók e szenvedélyes viták hátterében a demokratiai és arisztokratiai elv s irányok harczát látták feltűnni. Nem is lett Széchenyi vádjának s a Kossuth ellen intézett heves megtámadásoknak egyéb következése, mint hogy a sajnálatos meghasonlás e két férfiú között még engesztelhetetlenebbé vált, mint volt annak előtte.

Nagyobb haszna lett e meddő polemiánál annak, hogy Széchenyi, miután a házi adó kérdését eleve megbukottnak

látta, egy általa „Két garasos adónak“ nevezett telekdíjas adó tervével lépett fel, mely egy országos beruházmányi pénzalap előteremtésére szolgálna eszközül. A terv lényege következőben állott: fizessen minden nemes és nem-nemes évenként minden hold földjétől két garast, mi mintegy öt millió forint öszveget teend; vétessék fel erre kölcsön 100 millió frt, melynek kamatai, a remélhető $3^1/_2$ kamatláb szerint, évenként negyedfél millió, s a kölcsön törlesztésére szolgáló másfél millió, amaz öt milliónyi adóból rovassanak le. Ekként harminczöt év alatt, meddig az adózás tartand, száz millió beruházmányi tőkével fog az ország rendelkezhetni. Mivel pedig ez öszveget csak több évek folytán lehet czélszerűleg beruházni, a fölösleg alkottassék földhiteli bankká, s adassék ki hazánk fiainak kölcsön, egy százalékkal magasabb kamat mellett biztos hypothekára, mi által még mellesleg 50—60 millió ftra tesz szert az ország. S így harminczöt év alatt mintegy 160 millió ftot leend képes a nemzet beruházni az országba; mikor aztán a kölcsön letörlesztve lévén, az adó is megszűnendik. Széchenyi e telekdíjas adó mellett agitálni kezdvén, több ízben kijelenté óhajtását: nyilatkoznék indítványa iránt azon véleményfelekezet is, melyet a Pesti Hírlap képvisel, ennek pártolásától remélvén leginkább a terv keresztülvitelét. És, igazságot kell szolgáltatnunk Kossuth hazafias jellemének: ő feledve legszenvedélyesebb ellenének keserű megtámadásait, szivesen ajánlkozott terve pártolására, azon egy föltételt kötvén közremunkálásához, hogy ezen adónak szellemi alapja is legyen, azaz: „hogy közadó utján előteremtve az ország investitiojára szükséges pénzt, az adómentesség lealacsonyító privilegiumáról akként mondjon le a nemesség, hogy lemondása legelső lépése által a különböző néposztályok között érdekegyesítést varázsoljon elő, a népet maga iránt kiengesztelje, s a közös honnak közös szükségei fedezésében a néphez leszállva, őt a közös teher állandó együttviselésével magához testvérileg fölemelje.“ Ezen érdekegye-

1840—1843.
Széchenyi két garasos adója.

1840—1843. sítés alatt pedig azt érté Kossuth, hogy miután ezen telekdíjas adó a nép terheit vagy két milliónyi adóval nevelendi, a házi adó közös viselésének kérdése pedig megbukott, az öt milliónyi adóra fektetendő kölcsön közvetlen jótéteményeiben a jobbágy is egyiránt részesíttessék a nemessel. Feltételül kötötte ki ennél fogva azt, hogy a 100 millióból időnként hypothekára kölcsön adandó öszvegnek felerészére nézve elsőséggel birjon a földmívelő adózó nép, e közt pedig azok, kik magokat örökösen megváltani, s a kölcsönt ezen örökváltság végett akarják felvenni. Egyébiránt, minthogy ezen telekdíjas adó sorsát az országgyülés döntötte el, azt alább fogjuk elbeszélni.

Az anyagi érdekekre vonatkozó sociális mozgalmak.

A képnek, bár mily tökéletlen is az egyébiránt, melyet e három évi mozgalmainkról vázolánk, kiegészítésére szükséges még, ha csak néhány körvonalban is, ábrázolnunk ama mozgalmakat, melyek közvetlen a sociális élet terén, kivált az anyagi érdekek tekintetében, felmerültek. Az 1843/4-ki országgyülés e tekintetben is újabb felvonást képez nemzeti életünk drámájában; mielőtt tehát erre átmennénk, jellemezni kell az állapotot, melyben ezen érdekeket találta az országgyülés.

Az anyagi érdekek körül, minden gyarlóságaik mellett is, általában véve, szép haladás mutatkozik. Az e téren szükséges reformok az agitátió stádiumából csaknem kivétel nélkül a tervezés, megvitatás stádiumába mentek által; sőt egynémit már a létesülés stádiumában is találunk. Oly közönségessé vált a hiányok ismerete s a haladás szükségének érzete, hogy hamar kikelt, sőt virágzásnak is indúlt egynémely elhintett mag. Ezt azonban csak egyes részletekről lehet elmondani; mert általában az ipar és kereskedés teljes felszabadulása s ennek következtében remélhető igazi virágzása Magyarországra nézve még a távol jövőben rejlett. Iparunk, kereskedésünk, egészben tekintve, még mindig azon coloniális viszonyok bilincseiben pangott, melyekkel azt ugy a hazánk és Ausztria közt létező, mint az összes

birodalmi vámvonal leszorította. E vámvonal még ellenünk is védül szolgálván az osztrák tartományok iparának: a gyáripar nálunk koránt sem tehetett oly haladást, minőre egyéb körülményeknél fogva képes volt volna. Beliparunk pedig igen csekély lévén, a termesztésnek s így a földmívelésnek leghatékonyabb rugonya is hiányzott. Más részről e vámvonal által Európa egyéb piaczaitól elzáratván, egyedül Ausztriára szoríttattunk. Minthogy pedig egynémely termékeinket, például borainkat, magának is elég lévén, ez nem vehette, más termékeinket pedig mindig és biztosan el nem fogyasztotta: földmívelésünk sem nyerhetett elég ösztönt oly kifejlésre, minőt viszonyaink között megbirt volna. Hiszen még gabonánkkal is, mely a gyapjú után legjövedelmezőbb kiviteli czikkünket tevé, megtörtént nem egyszer, hogy, ha egymásután két jó aratás áldása jutalmazta a földmívelőt, annak sem ára, sem vevője nem volt; minek következtében a földmívelő szaporított termesztményeihez bizonyos áron biztos, állandó piaczra nem számíthatván, erejét megfeszíteni, vagy költséges befektetéseket tenni igen kevés kedvet érezhetett. 1840—1848.

A német vámszövetséghez csatlakozás kérdése.

Mivel e vámviszonyokon csak a bécsi kormány jóakarata segíthetett, minden discussio, minden vitatkozás természetesen csak azon kérdésre szorítkozhatott volna: mi módon lehetne a kormányt hajlandóvá tenni e vámviszonyok megváltoztatására; és addig is mi lendületet adhatunk, e korlátok daczára, önerőnk reáfeszítésével, anyagi érdekeinknek mind általában, mind azoknak egyes ágait tekintve? — ha történetesen bizonyos körülmény egy más kérdést nem lök vitatkozásaink terére. A német vámszövetség 1839-ben megújíttatván, a német sajtó e nemzetgazdasági intézkedést minden oldalról bőven megvitatta s felvilágosította. Kitűnvén ezen értekezésekből s felszámításokból, mily roppant nagy a haszon, mely a lefolyt hat év alatt e szövetségből annak tagjaira háramlott: a vámszövetség Ausztriára is reávetette sovár tekintetét, és már a közel jövőtől reménylé

1840—1843. azon óhajtása valósúltát, hogy hozzá Ausztria is csatlakozzék. „Minden lépés, — így írt egyebek közt Nebenius — melylyel a dunai gőzhajózás kifejlése előre halad; minden esemény, mely a kelet homályos, bonyolúlt viszonyainak szerencsésebb megoldást igér, a csatlakozás időpontját is közelebb hozandja.“ És nem csak az osztrák német tartományokra vetettek a német státusgazdák sovár tekintetet; hasonló óhajtást, hasonló reményeket tápláltak ők magokban Magyarországra nézve is. Ez okozá jobbára, hogy német szomszédaink egy idő óta oly nagy figyelemmel kisérték közéletünk élénkülő mozgalmait. Sőt többen, látván a magyarok reformtörekvéseit, örömittasan kezdék kürtölni, hogy a magyar törvényhozás a német vámszövetséghez csatlakozni oly annyira hajlandó, hogy még áldozatokra is kész, csak hogy csatlakozhassék.

A nagy kérdés tehát, ilyféle felszólalások következtében, nálunk is nem csak a sajtóban, de még az oly vegyes közönségű megyegyülések néhányain is szőnyegre hozatott. És némely, kivált Ausztriával határos megyék rendei, kedvezőleg nyilatkoztak a csatlakozás mellett; sőt Soprony még körleveleket is küldött szét annak érdekében, ugy vélekedvén, hogy Magyarország sem tehet jobbat, mint sürgetni a bécsi kormányt, hogy a német örökös tartományokkal és Magyarországgal egyetemben mennél elébb csatlakozzék a vámszövetséghez, mely rövid hat évi létezése alatt legalább is megtizszerezte Németország vagyonosságát.

Majd azonban a sajtó is fejtegetni kezdte a tárgyat, minden esetre több státusgazdászati avatottsággal, mint a mennyit megyei közgyüléseinktől várni lehetett. Meg lőn mutatva, hogy mielőtt a vámszövetségi csatlakozás csak szóba is jöhetne, számos nagy reformoknak kellene végrehajtatni; egyebek közt a nemesség adómentességének, az ősiségnek eltöröltetni stb. De ha mind e reform megtörténnék is, a legfontosabb anyagi s nemzetiségi tekintetek tiltanának a csatlakozástól. Csekély hazai müiparunk, a fejlett

iparú Németország mellett, soha ki nem fejlődhetnék; s e mellett még termékeinknek sem nyernénk nagyobb piaczot, miután a vámszövetségi tartományok hasonlókkal eléggé el vannak látva. Mások ezen utólsó érvet, s nem alap nélkül, kétségbe vonták ugyan; de annál erősebbnek hitték azt, hogy a csatlakozás ártalmára lenne eléggé még meg nem szilárdúlt nemzetiségünknek. A német vámszövetségnek nem csak az lett eredménye, hogy a vagyonosságot megtizszerezte, hanem az is: hogy a nemzeti önérzetet hatalmasan gyarapította; s a német ajkú nép politikai egysége tekintetében annyit tett, miszerint bizton el lehet mondani: hogy a mely tartomány a német vámszövetséghez csatlakozott, a német nemzet tagjává lett, tehát előbb utóbb németté válik. A német elemet nem volt ugyan eddig okunk ellenséges elemnek tekinteni; a nemzetiségi harczban, mely határaink közt vívatott, az egy erdélyi szászt kivéve, a német elem eszélyesen s méltányosan viselte magát. De miután Magyarország iparos osztályának nagy része német ajkú, ha ez ország a német vámszövetség tagjává lenne, s azzal financziális és kereskedési érdekekben szinte egy családdá olvadna: e roppant morális erő nehézkedésében, a hazánkbeli német elem oly túlsúlyt nyerne, melynél fogva a magyar nemzet bizonyos enyészetét találná a német vámszövetségben. Miután még maga a német sajtó is őszintén bevallotta, hogy a vámszövetségnek nem csekélyebbek eredményei a nemzetiség és politikai egység, mint az anyagi érdekek tekintetében; hogy a vámszövetség a nemzetegységet valóban megtestesítette, s utat tör a politikai egységre is: a közvélemény hamar eligazodott nálunk a vámszövetséghez csatlakozás kérdésében, s ez kevés idő múlva végkép eltűnt közéletünk színvonaláról. 1840–1843.

E discussióknak eredményeként tekintendő azonban hogy a hazánk s Ausztria közt létező vámvonalok iránt mindinkább változni kezdett a közvélemény. Átlátták, hogy a mit egykor a bécsi kormány a nemzeti erő kifejlésének

1840—1843. akadályául alapított meg s tartott fenn egy századon keresztül, a közbenső vámvonal, nemzetiségünk bástyájává lett Bécs olvasztó czélzatai ellen azon időben, midőn a Mária Terézia által elszenderített nemzetiséget, ha rendszere folytattatik, oly könnyű volt volna sírba vinni. Most is fájdalmasan látta ugyan a nemzet, mily nagy akadályokat vet e vámvonal iparunk kifejlése elébe; de a fentebbi oknál fogva nem kivánta azt többé minden áron megszüntetni; hanem azon vélemény lett e tekintetben közönségessé, hogy a közbenső vámvonal ezentúl is tartassék fenn, s annak csak rendszere módosíttassék a méltányos viszonyosság elve szerint. Az osztrák ipar egy századon át védetett e vámrendszer által nem csak a külföld, hanem Magyarország ellen is; minek következtében az már annyira kifejlődött, hogy vele a mi iparunk egyhamar ugy sem versenyezhet. Mi méltányosabb tehát, mint hogy ezentúl a magyar ipar részesíttessék némi védelemben, legalább is addig, mig az az osztrák ipar színvonalát megközelíti? — midőn aztán Magyarország s az osztrák tartományok közt teljes viszonyosság állhat be, a minő hajdan létezett. Oly vérmes reményeket e tekintetben alig ápolt ugyan valaki, hogy higyje, miképen a bécsi kormány egyhamar teljesítendi a nemzet ebbeli méltányos kivánatait; de épen azért, mivel a nemzet minden javítást csak hosszas küzdelemmel vívhatott ki a kormánytól: ezóta a védvám lett a jelszó s a czél, melyre a törekvések, iparunk tekintetében, irányúltak. List Frigyes, a német védvámrendszer apostola, nálunk igen népszerűvé lett; könyve magyarra fordíttatott, s tanai közhelyeslést nyertek.

Addig is pedig, míg ezeket majdan foganatosítani lehet, azon eszközök megvitatása s életbe léptetése foglalkodtatá legélénkebben a kedélyeket, melyek azonnal adhatnának némi lendületet iparunk- s kereskedelmünknek. Fentebb említettük Széchenyi telekdíjas adótervét, melynek czélja volt egy a mindennemű anyagi érdekek fejlesztésére

fordítandó nagy országos pénztárnak előteremtése. Már 1840—1843. előtte is hosszan vitatkoztak s tervezgettek némelyek egy ilyféle pénztár előállítása felett. E tervek előadásával azonban nem fárasztjuk olvasóinkat, s csak azon haladást adandjuk még elő, mely tényleges életvalóságra fejlődött anyagi érdekeink mezején. A kormány nálunk ezen érdekek gyarapítására, hagyományos státusgazdászati s igazgatási elveinél fogva, semmit sem tévén, minden, mi e tekintetben történt, egyesek s egyesületek buzgó ügyekezetének köszönte lételét.

Az iparegyesület.

Az egyesületi szellem már élénken működött az országban. Alig volt a sociális életnek ágazata, melynek kifejtésén s gyarapításán egyletek nem munkálkodtak volna. Ezek közt a leghasznosbak egyike volt kétségkivül az iparegyesület. Balogh Pál 1841 elején egy „hasznos ismereteket terjesztő társaság" alakítására szólítá fel a nemzetet, a társulat munkálkodásának czéljául kivált azon középrend emelését tűzvén ki, melynek rendeltetése nem annyira tudományos önművelés, mint az élet anyagi szükségleteinek előállítása, s mely közvetlen érintkezésénél fogva az alsó néposztálylyal, erre nagy befolyást gyakorol. A felszólítás szerencsés volt meleg részvétet gerjeszteni azoknál, kik a népnevelést korunk legsürgetőbb szükségei egyikének ismerték, s egy 1826 óta nagy haszonnal működő hasonló angol társulat mintája szerint azonnal meg is alakúlt. Alig állott a társulat egy pár hónapig, a közönségben buzgó részvétre találván, már is iparegyesületté forrta ki magát; mire nevét is átváltoztatta, czélját pedig, a hasznos ismeretek terjesztésén kivűl, az ipar és kézművek gyarapítására s tökéletesbítésére hatás által tágította. Az iparegyesület az elnökké választott gr. Batthyáni Lajos buzgó törekvései által egyre emelkedvén, hamar szép gyümölcsöket termett. Miután az országgyülések többszöri sürgetései sem birhatták a kormányt a köznevelési rendszer javítására, különösen reál s ipariskolák alapítására: mindenekelőtt e hiány

1840—1843. pótlását tűzte ki teendőjeül az egyesület: mesterinas-iskolát állított; a természeti, mathematikai s technikai tudományok külön ágaiból az iparosok számára népszerű előadásokat tartatott; az egyesület czéljaira tartozó könyvekkel, rajzokkal s folyóiratokkal ellátott olvasó termet nyittatott, s azzal egy szerszám- és gépminta-gyűjteményt kötött össze. Végre fenállásának már második évében honi művekből iparkiállítást rendezett. Az iparműkiállítás, terjesztvén a honi készítmények ismeretét, rokonszenvet is ébresztett azok iránt, s ösztönül szolgált védegyleteket alakítani, melyek egymástól függetlenül keletkeztek. Első volt a tolnai, melynek tagjai magokat eleinte honi gyapjúszövetek kizárólagos viselésére kötelezték. A jó példa több követőkre talált, s mindinkább terjedt a honi készítmények iránti rokonszenv s kérdezősködés, melyek nem régiben még annyira lenézettek s megvettettek, miszerint a honi gyártmányt gyakran idegen készítmény gyanánt kellett árúlni, hogy kelete biztosítva legyen. Egyes iparágaknak évek kellenek, míg nagyobb tökélyre fejlenek; mondhatni azonban, hogy e korban nálunk a lelkesedésből eredt szorgalom az idő egy részét is pótolta: a második iparműkiállítás meglepő haladást tüntetett elő az ipar többféle nemeiben; mi lélekemelő zálogául szolgált, hogy ernyedetlen munka és buzgalom egy részről, rokonszenv és ápolás más részről, nálunk is rövid időn virágzatra emelendi az ipart, a vagyonosság e főforrását, melyet politikai állapotaink s főleg a mostoha kormányrendszerből eredt vámviszonyok egy század óta mozdulatlan pangásban lebilincselve tartottak. Mellőzve itt azon sokféle, aránylagos jeles iparműveket, melyek e második kiállításon iparunkat már teljesebben képviselték, s melyek közől öt arany-, tizenöt ezüst-, huszonkilencz bronzemlékpénzzel, végre harminczegy dicsérő oklevéllel nyert kitüntetést, csak a szóda, czukor és selyem-gyárczikkeket említjük. E három gyáriparágat, részint mivel nálunk az új haladás eredményei voltak, részint mivel hazánkra nézve

kiszámíthatlan fontossággal birtak, különös figyelmére méltatta az egyesület, s kifejlésöket mind tanácscsal, mind tettel ügyekezett elősegíteni. A czukorgyáraknak, melyek nálunk a föld olcsóságánál és termékenységénél fogva nagy jövendőt igértek, eddig az volt különösen nagyobb jövedelmezésöket s ennek következtében terjedésöket akadályozó hibájok, hogy minden czukorfőző egyszersmind finomító is akart lenni. Az egyesület tehát tanácslá a gazdáknak, hogy a finomítást ne külön kisérelgessék, hanem egyesült erővel létesítendő közös finomító gyárakban központosítsák; e munkafelosztás következtében lévén csak remélhető a kezelési költségek alábbszállása oly mértékben, hogy a minden ótalmat nélkülöző honi répaczukor a külföldivel árra nézve versenyezhessen. E tanácsot nem sokára a gazdasági egyesület ügyekezett valósítani, a pesti czukorgyárat megvévén, s középponti finomító gyárrá változtatván. A selyemipart ezen kivűl más egyesületek is gyarapították, melyek különösen csak a selyem termelését tüzték ki czéljokul. Ezen ugy nevezett szeder-egyletek, a Széchenyi közremunkálása által létre jött soprony-vasi egyesület példája s mintája szerint, egyre szaporodtak az országban. 1840—1843.

Iparunk kifejlése belső akadályainak előmozdításában is tétettek némi lépések. Egyebek közt Pest megye a czéhek egyedáruságát korlátozandó, a mesteri oklevéllel el nem látott iparosoknak is megengedte a kereseti üzletet; csak a legények felszabadításától tiltván el őket, míg a czéhek iránt maga a törvény nem intézkedendik. Pest példáját azután több megye is követte. A czéheket azonban, mivel törvényes privilegiumokon alapúltak, a megyei hatóságok egészen meg nem szüntethették. A gyökeres javítás, e hajdankorból fenmaradt, egykor az úri önkény s hatalmaskodás erőszaktételei ellen hasznos, de már a haladást gátló béklyókká lett intézetek körül a törvényhozást illetvén: majdnem minden megye utasításban adta követeinek azok végképeni eltörlését vagy czélszerűbb szabályozását.

1840—1843.

A földmívelés lendülete.

Az emelkedő, gyarapodó ipar, a fogyasztást nevelvén, s e mellett az élénkülő kereskedés, a kivitelt szaporitván, a földmívelésre is előmozdítólag hatott vissza. De ezen kivül közvetlen a földmívelés körében is szép haladásnak lehete örvendeni. A földmívelés állapota egyenes arányban állván a földmívelők személyállapotával, a demokrát irányú korszellem, azon jogi gyarapításokon felül is, melyekben a földmívelő osztályt a múlt országgyülések részesítették, ügyekezett javítani annak személyállapotát, megóvni őt az úri rejtett önkény visszaéléseitől. A hirlapi nyilvánosság, ama szégyenítő megbélyegzések, melyekkel a jobbágyaik iránt méltánytalan urak önkénye, visszaélései napvilágra hozattak, s a közvélemény pirító szégyenkövére állittattak, igen üdvös hatást gyakorlának a földmívelő osztály sociális állapotának javítására. A nyilvánosság ezen jótékony hatása mellett, a megyék is ügyekeztek részint az ingyen közmunkák igazságosabb kivetése, részint a hajdankorból származó gyámsági kényrendszer mindenféle maradványainak (minő volt például az arató s nyomtató munkák árszabása) korszerü eltörlése stb. által javitani a földmívelő állapotát. Leggyökeresebben refomáltak e tekintetben azon egyes földesurak, kik kölcsönös egyesség folytán, jobbágyaik örökváltságát tettleg végrehajtották, vagy legalább a robotot engedték olcsó áron megváltani jobbágyaik által. Az ily, egészen vagy részben megváltott helységek, melyeknek száma egyre szaporodott, ezen, uraikkal kötött szerődéseik napjától számitották aztán boldogabb létük korszakát: de e nap egyszersmind korszakot alkotott azon községek földmívelési állapotában is.

Egyesületi mezőn, a „Gazdasági Egyesület“, melyről elébb már bővebben szóltunk, folyton gyarapodó erővel, mindinkább szélesedő körben s növekedő sükerrel munkálkodott a földmívelési s állattenyésztési ipar előmozdításán. Igen hasznos szolgálatot tett különösen a gazdasági műszerek tökéletesbítése által, miben egy külön technikai osz-

tálya fáradozott. A fiók-egyesületek, melyek az ország kü- 1840—1843.
lön vidékein mind nagyobbodó számmal keletkeztek, az anyaintézet üdvös hatását mind meg annyi csatornákként terjesztették szét a hazában. Az egyesület folyóirata, a „Magyar Gazda" pedig, a gazdászat körében tett mindennemű javításokat s fölfedezéseket, a tett kisérletek sikerét gyorsan köztudomásra hozva, terjesztette a jobbnak ismeretét, s ösztönözte annak követésére gazdáinkat.

Mind ezen gyarapodás természetesen csak aránylag, Közlekedési eszközeink.
az elébbi pangáshoz mérve, érdemel figyelmet; mert általában véve, még mindig nagy hátramaradásban volt földmívelésünk a népes nyugati országokéval egybehasonlítva, hol a népesség tömöttsége, a müipar virágzó állapota, a közlekedési eszközök jósága, a földmívelők kedvezőbb személyállapota s több hasonló okok közrehatása mellett, még a vámviszonyok s a kormányok ápolása is, minden lehetségest megtőn a földmívelés felvirágoztatására. Nálunk még mind ezekben sok volt a kivánni való. — Hogy egyebeket, miket egy részben már érintettünk is, mellőzzünk, a belkereskedés szabadabb, élénkebb mozgalmát gátló hiánya a könnyű s olcsó közlekedési eszközöknek, természetesen földmívelésünkre is nyomasztólag hatott vissza. A Duna vidékének, mely az egyre nagyobb terjedelemben működő gőzhajózással kapcsolatba léphetett, e tekintetben kevesebb oka volt a panaszra; némely felvidéki, építő anyaggal bővelkedő vármegyéknek is meglehetős utai voltak; de az alföldi sikságon annyira hiányzottak a könnyű közlekedési eszközök, hogy például a Duna-mosta Bajáról bizonyosan kevesebb költséggel lehetett volna egy mérő gabonát a fekete, közép és atlanti tengeren keresztül Amerikába szállítani, mint a felvidéki vármegyék egynémelyikébe. Ez volt oka egyebek közt annak is, hogy a világrészek közt sem volt a gabonaár tekintetében nagyobb különbség, mint az ország vármegyei között; s nem egyszer történt, hogy az

1840—1843. ország egy részét éhség sanyargatta, míg más részében bőségnek örvendettek.

A mostoha kormány e hiány pótlására semmi kezdeményezést nem tévén, a reformok élén álló hazafiak erre fordították legfőbb gondjokat. Ez volt oka, hogy az 1836-ki 25-dik törv.-czikk a belkereskedést gyarapító magányos vállalatokat adómentesekké tévén, azt nagyobb kedvezésben részesítette, mint bármely más ország törvényhozása. De az ezen törvénybe vetett remények eddigelé nem teljesedtek, legalább a valóságig nem érhettek; mert a pozsony-nagyszombati vasút egy részénél több vasuti vállalat mind eddig nem jött létre, bár tervekben nem volt hiány. Azon társaságnak, mely Pestet Bécscsel a Duna balpartján tervezé vasut által összekötni, szándékai kétség kivül komolyak valának; de azok valósításában ezer akadályra bukkant. Alig lett ugyanis közhírré e társaság keletkezte, s már is egy másik lépett fel a bécs-győri vaspálya tervével. Azonban nem sokára ugy vélekedék a közönség, hogy e bécs-győri társaság, melynek tagjai jobbára a budapesti lánczhíd részvényeseiből álltak, őt tervével csak mystificálja, hogy a balparti vasutat, a lánczhíd jövedelmei csökkentésének félelméből, létrejőni meggátolja. És valóban hosszú vita keletkezett ama kérdés felett: a jobb vagy balparti vasut igér-e több előnyt? A két, párhuzamos vonal minden esetre fölöslegnek tartatott, kivált miután a gőzhajózás szintazon irányban már teljes virágzatra fejlett. A bécs-győri nem csak rövidebbsége s ennek következtében olcsóbbsága, hanem a miatt is számos pártfogót nyert, mert azzal kecsegtették a közönséget, hogy azt utóbb Fiuméig nyujtandják.

E körülményekben, a balpartinak terve, bár 1840-ki aprilban már elkészült, s előmutattatván, igen jelesnek találtatott és felsőbb helybenhagyást is nyert, a jobb partinak versenyzése miatt mind több akadályokra talált. Sőt bár, egy részről, a bécs-győri társaság mystificálása az által

egészen napvilágra jött, hogy a tervezett pálya Németúj- 1840—1848.
helyből nem Győr, hanem Gloggnitz felé folytattatott, onnan Trieszt felé hosszabbíttatandó; és bár, más részről, a balparti társaság az előmunkálatokat rég teljesen bevégezte, a megyéknél pedig, melyeken a pálya keresztülvonandó vala, a kisajátításra s mind azokra nézve, miknek eszközlése a törvényhatóságokra bízatott, segédkezet talált: ügye még 1842-ben sem haladhatott előre. Az ugynevezett „bécs-győri társaság", mely azonban vonalával, mint mondók, már Trieszt felé fordúlt, fondorlatai által reá tudta venni a kormányt, hogy ez még 1842-ben sem erősítette meg ezen balparti társaság alapszabályait, s valósulása elébe folyton annyi akadályt vetett, hogy az országgyülés előtt meg sem kezdethettek a kiviteli munkálatok.

A magán vállalkozók közt támadt e versenygések s fondorlatok s azokból származott időveszteség következtében, mind több pártolókra talált azon eszme, hogy az ország vasuthálózata közköltségen nyerjen létesülést. Ez volt részben az indok, miért hogy reformmozgalmaink élén álló hazánkfiai oly hőn óhajtották a nemes és nem nemes által közösen viselendő adót már a legközelebbi országgyülésen megalapitani. Ez volt különösen egyik czélja a Széchenyi telekdíjas „Két garasos adó" tervének is.

Kossuthban ama körülmény, hogy a Duna-jobbparti vasuttársaság eleinte Győr felé tervezett vonalát Trieszt felé fordította, nehogy e vonallal később egy mellékvonal által Fiume is összeköttetvén, az országnak ezen egyetlen kikötőjéből is Bécs felé vegye irányát mind nagyobb reményekre jogositó külkereskedésünk, — azon elhatározást szülte, hogy egy vukovár-fiumei vasutvonal mellett kezdjen agitálni. Ezen izgatás alapelvéül szolgált: Fiumének Pesttel összeköttetése által biztositani az ország független külkereskedését, melynek a trieszti vonal, ha Fiumével is összekapcsoltatnék, még lehetőségét is megrontaná. Fiume eddigelé, miután mind a kormány mind a bécsi kereskedelmi

1840—1843. világ mindent elkövetett, hogy a magyar termékeknek a külföldre Trieszt felé nyisson utat, nagy fontosságra nem juthatott. Mérlege az 1835-től 1840-ig lefolyt hat év alatt összesen sem mutat többet a kivitelben husz, a bevitelben hat millió ezüst forintnál. A jövőre mindazáltal nagy reményeket ébresztett. Már is majd háromszorta nagyobb volt forgalma, mint az imént említett esztendőket megelőzött hat év alatt, midőn a kivitel kilencz, a bevitel pedig összesen egy milliót meg nem haladt. E forgalom évről-évre gyarapodott, daczára annak, hogy a kormány maga is lehető legmostohábban viselte magát, a kegyenczként ápolt Trieszt kedvéért, e magyar kikötő iránt. Míg Triesztre, például, évenként nagy összegeket költött; sőt, 1841-ben még Velencze kikötőjének kiigazítására is egy millió ftot rendelt: Fiume egy fillért sem nyerhetett, bár régóta és többször sürgetett egy csekély segedelmet kikötőjének szintén szükségessé vált, s a költségvetés szerint csak 216 ezer forintba kerülendő kiigazítására. Alig lehete kételkedni, hogy mihelyt Fiumét a Dunával biztos és olcsó utvonal kötendi össze, a magyar termékek, melyek kiviteli iránya eddig mesterségesen Trieszt felé tereltetett, a közelebbi és elhanyagoltsága mellett is jobb fiumei kikötőbe fognak szállíttatni. E változás pedig minden bizonynyal maga után vonandá azt, hogy gyarmati árukkal, miket eddig Triesztén át harmadik kézből kapott Magyarország, azontul azt Fiume lássa el. Az eszme tehát, mely szerint a Dunát vasut kötné össze Fiuméval, mind politikai mind anyagi tekintetben, nagy fontossággal birt. Csak az volt körülötte a hiba, hogy Kossuth a létesítésnek is élére állott, s nem engedte azt inkább a praktikusabb, ilyféle vállalatokban számítóbb, szerencsésebb s azért nagyobb bizodalmat is érdemlő Széchenyinek által, ki aztán Kossuth tervének nem is lőn pártolója. A fontos kérdés további fejleményeit azonban a jövő évek történelmében lesz alkalmunk elbeszélni. Későbbre halasztjuk azon izgatásokat is, melyek, a fiumei vasuttal kapcsolatban, egy ön-

álló magyar kereskedés megalapítása s e végre alkotandó kereskedelmi társaság körül már az országgyülés előtt megkezdettek, melyek azonban csak utóbb termették meg gyümölcseiket. 1840—1843.

Itt kell azonban még megemlítenünk a kereskedelmi bank megalapítását, mi csekély kereskedésünknek némi gyarapodást adott. Váltó-törvényeink szigorúsága s azon körülmény, melynél fogva kereskedőink a bécsiektől függésben álltak, s az ezek közt történt bukások, a mieinket is sujtották, szükségessé tőnek oly intézetet, mely hitelezései által kereskedőink helyzetét biztositsa. A pesti kereskedői kar ennél fogva két millió pft alaptőkével, részvények utján, egy kereskedelmi bankot alapított, mely, miután 1841 végén a kormánytól megerősítést és szabadalmat nyert, a következő évben, kereskedő világunk nagy hasznára, meg is kezdette működését.

Nagy ideje, hogy e pártharczok s refomtörekvések közt a szemünk elől rég elvesztett erdélyi állapotokra is vessünk egy futó pillanatot. A királyi leirat, mely az országgyülés rendei előtt az 1835-ki febr. 6-án felolvastatott, a gyülést feloszlatván, az alkotmányt felfüggesztvén, Estei Ferdinánd főherczeget teljhatalmú királyi biztossá nevezte, az önkény uralmát hozta Erdélyre. Metternich, miként Magyarországon Pálffy Fidél kanczellár által, ugy Erdélyben a főherczeg közbejöttével tőn kisérletet a kényuralom állandóbb megalapítására; mi azonban, miként amott, ugy itt is meghiúsúlt. Erdélyi állapotok.

Az ideiglennel csönd álla be a tartományban; és sokan, még az ellenzék soraiból is, határozottan kárhoztaták Wesselényi faltörő politikáját, mely az alkotmány felfüggesztését hozta a tartományra. E pártvezér pere s elítéltetése az erdélyi kir. tábla által, még inkább megfélemlíté a

1840—1843. kedélyeket, s elnémítá az ellenzéket, melynek az ideiglen alatt különben sem volt tere s alkalma a jog és alkotmány mellett hallatnia szabad szavát. Igy folyt le két év, mig az 1837-ki april 17-ke, mely napon Szebenbe országgyűlés hirdettetett, meghozta végre az alkotmányos közélet helyreállíttatásának reményét.

Az 1837-ki országgyűlés.

V. Ferdinánd országlata alatt ez lévén ott az első országgyűlés: annak első tárgyául a rendek szokásos hódolati esküje lőn kitűzve. A kir. előadások ezen felül a főbb kormánytisztviselőknek, 1834-ben nem sikerült megválasztását, s az 1791-ki reformtervek átnézését, s e végett egy országos bizottmány megválasztását tették a rendek kötelességévé, különösen kiemelvén, hogy az úrbéri szabályozás terve mindenek előtt készíttessék el a jövő országgyűlésre.

E királyi előadások megfeleltek ugyan az alkotmányos élet igényeinek s a közkivánatnak; de igen tévedt, ki azt hitte, hogy a kormány őszintén visszatért az alkotmányosság ösvényére. A szándékok és czélzatok, Bécsben szintugy, mint Ferdinánd főherczeg udvarában, folyton ellentétben valának az alkotmányos jogokkal s alapszerződésekkel, melyeket a Szász Károly által nem rég kiadott történelmi okmányok verőfénybe helyeztek. E titkos szándékok nem kevesebbre czélzának mint, hogy Ferdinánd főherczeg a rendek által Erdély kormányzójává választatván, az általa továbbra is fentartandó törvénytelen ideiglen mintegy a rendek hozzájárultával szentesittessék, s alkotmányos kormányzat helyett az osztrák tartományokban uralkodóhoz hasonló kényuralom örökíttessék meg a tartományban.

A főherczeg e czélzat sikerítésében titkon régóta fáradozik vala; most pedig e végett mindent elkövetett titkos ügynökei által. De a hazafiak hamar észrevették a czélzatot, és a magok részéről szintén nem mulasztának el semmit annak meghiusítására. Mindenek közt kitűnt gr. Bethlen János, ki államférfiúi eszélyességének, miként már az

Gr. Bethlen János.

1832/4-ki korszak alatt, ugy most is e harczban, fényes bizonyitványát adta. Feladata nem volt könnyű: egy részről mérsékletre kell vala birnia mind azokat, kik az 1834-ki országgyülés alatt faltörő politikájokkal oly zajos ellenzéket képezének; más részről meg kellett alkudnia azon kormányszéki tagokkal, kik törvénytelenül, puszta kinevezés által birt hivatalaiktól megválni nem akarván, azok megtarthatása végett ez alkotmányellenes czélt is hajlandók voltak volna előmozditani. Eszélyes buzgó eljárását a legszebb diadal jutalmazta. A főherczeg nem jelöltetett ki a kormányzói méltóságra. 1840–1843.

Ezen kivül még a nemzeti sereg vezérletére, az udvar és tartományi kanczellárságra, a kincstárnokságra, az országos főbiztos, nyolcz kormányszéki tanácsos, a kir. táblai elnök s egy itélőmester hivatalára kell vala megválasztani a kijelölteket. És valamint a kormányzói kijelölésnél sikerült rábirni az udvar felé hajlókat, hogy mellőzzék a főherczeget: ugy az ellenzékiek is reávétettek, hogy ezen hivatalokra kijelöltek közé azokat is besorozzák, kik eddig e hivatalokat nem alkotmányos uton birják vala.

Az udvar az által nyilvánitá elégületlenségét czélzatának meghiúsúlta felett, hogy a kijelöltek közől kormányzóvá nem a legtöbb szavazattal birót, hanem a sorozatban hatodikat, gr. Kornis Jánost, s a többi hivatalokra is általában nem azokat nevezte ki, kik legtöbb szavazatot nyertek; a kormányszéki tanácsosok közé pedig a ki sem jelölt kath. püspököt is beigtatta. A rendek nem mulasztták el ugyan ezek iránt, választási joguk épségben tartása végett, egy feliratban megtenni észrevételeiket: de győzött mégis a mérséklet: hogy az ideiglenes állapotból valahára kivergődjenek, s az igazgatás törvényszerüsége helyreálljon, nem késtek feleskettetni az újdon kinevezetteket. Országos elnökké, az udvari kanczellárságra emelt Nopcsa Elek helyett, b. Kemény Ferencz lett; a kincstárnokságot gróf Rhédey Ádám, a tartományi korlátnokságot gr. Lázár

1840—1843. László, a kir. tábla elnökségét Dániel Elek stb. foglalták el. És ekként az 1834-ben megoldatlan maradt alkotmányos kérdések, az egymás iránt engedékenyebbé lett pártok közremunkálásával, jobbára megoldattak.

E kölcsönös engedékenységre, szemlátomást, az alkotmányosság veszélyei birták a rendeket. És ebben teljesen megérdemlik a történelem méltányos, az eredmény által is igazolt itéletét. Bár azonban ily szerencsésen sikerült most kivergődniök ezen alkotmányos harczból: lehetetlen volt nem érezniök gyöngeségöket a kényuralomra törekvő kormány ellenében, mely saját keblökben is annyi pártolóra talál. E viszonyokat megfontolva, minden elfogulatlan s józanúl gondolkodónak be kellett látnia, hogy alig tarthatnak valaha számot valódi biztosított alkotmányos életre, míg Wesselényi és Kölcsey azon elvét el nem fogadják, mely számokra a Magyarországgal való szoros kapcsolatban, vagy, helyesebben mondva, egybeolvadásban, mutatta ki az üdvet. De erre nem voltak még megérve a tartomány rendei; és nem lehet sajnálkozás nékül nem szemlélni azon, részint önzésből, részint elfogultságból s helytelen nagyralátásból eredt separatismusi hajlamot, melylyel az anyaország egyesítési törekvései ellen tiltakozva, azon pozsonyi törvényczikk ellen, mely ezen egyesülés első lépéseül, a részek visszakapcsolását megrendelte, egy élénk hangú feliratot intéztek.

Ezen felirat újabb bizonysága volt annak, mit egyébiránt az országgyülés egész folyama kézzel foghatólag tanúsított, hogy Erdély, mióta Wesselényi a szinpadról lelépett, végkép szakasztott ennek politikájával, s más irányt kezdett követni a közéletben. És ez ellen — kivéve ama megrovott, kicsinyes separatismust, — nem is lehet kifogásunk, mert oda mutatott, hogy, Magyarország példájára, ő is felhagyott a meddő sérelmi politikával, és szintén a reformok ösvényére óhajt vala lépni.

Az 1841-ki ország-gyülés. Az 1841-ki országgyülést, mely b. Jósika János kir. biztos által november 15-én nyittatott meg Kolozsváron,

már határozottan ezen irány jellemzi. Ezt igényelték egyébiránt most a királyi előadások is, melyek a reformokról készült rendszeres munkálatokat, s minden mások előtt az urbéri szabályzatra vonatkozót, tűzték ki a rendek tanácskozásainak tárgyaiul. Ennek égető szükségét emelte ki Kemény Ferencz országos elnök is, a gyűlést megnyitó beszédében. 1840—1848.

És mihelyt az időközben meghálozott kormányzó, gróf Kornis János, helyébe megtörtént a jelöltek választása, kik közől azután hazafiui érzelmeiért nem kevésbbé, mint széles tudományosságáért Magyarországban is, hol eddig más magas hivatalokon kivül a tudományos akadémia elnökségét is viselte, köz tiszteletben álló gr. Teleki József neveztetett ki főkormányzójává, — a rendek azonnal a hosszú pangásban sinylett s 1791 óta mind több elemeitől megfosztott alkotmányos élet megszilárdításáról s egyéb közhasznú reformokról kezdenek vala tanácskozni.

Ezekre nézve, szemlátomást, a nagyobb testvér haza szolgált Erdélynek is példányul, útmutatóul. Miként ott, ugy itt is, a magyar nemzetiség szilárditása végett, mindenek előtt a magyar nyelv hivatalos használata felett folyt a vita. Okot erre a kormány egy leirata nyujtott, mely a rendeknek a mult országgyülésből ez iránt készült feliratukra válaszul küldetett le a gyülés elején. A rendek evvel meg nem elégedvén, oly törvényjavaslatot kivántak felterjeszteni, mely szerint a magyar a nagyfejedelemségben közállami nyelvvé tétessék, ugy hogy mind a törvények csupán e nyelven szerkesztessenek, mind a fejedelem e nyelvet használja leirataiban, mind a kormányszékek s törvényhatóságok ezzel éljenek, a keblökbeli ügyvitelben, szintugy mint egymással való érintkezéseikben; egyedül a szász hatóságok esvén kivétel alá, melyeknek mind kebelökben, mind a kormányszékekkel s a többi hatóságokkal folytatott levelezéseikben, tetszésök szerint a magyar vagy a latin nyelv használata hagyatott fenn. Kiterjesztetett e törvény rendelkezése, továbbá, az egyházi hatóságokra és a köznevelésre

1840—1843. is oly módon, hogy emez, kivéve a szászok iskoláit, minden egyéb nevelő intézetekben magyar nyelven szerveztessék; amazok pedig, a mennyire nem magyar ajkúak, csak tiz év mulva használják anyakönyveik- s levelezéseikben a magyar nyelvet; a szászok azontúl is meghagyatván anyanyelvök használatában.

A múlt országgyülésen, midőn a nyelvkérdésben a kormányhoz felirat intéztetett, a magyarokkal egyetértve, a szász követek is arra szavaztak, hogy a törvények ezentúl magyar nyelven szerkesztessenek. Annál meglepőbb volt tehát a heves ellenzés, melyet a szászok jelenleg e törvényjavaslat ellen kifejtettek. Schreiber Simon szebeni követ, e törvényjavaslat ellen óvást vetett közbe, s kijelenté, hogy a mellett külön véleményt kiván felküldetni a kormányhoz; miben aztán vele valamennyi szász hatóságok képviselői osztozának. Kivételt egyedül Lészay és Lőréni szászvárosszéki magyar érzelmű követek képezének, kik vett utasításukkal egyezőleg, a törvényjavaslat mellett szavaztak. Azonban Szászvárosszék hatósága, értesülvén a többi szász követ eljárásáról, maga is rögtön köpenyt fordított, s említett követeit, szintoly alaptalanúl mint méltatlanúl, utasításuk megszegéséről vádolván, azonnal visszahívta s másokkal pótolta.

Szászvárosszék ezen eljárása köz indignátiót támasztott a rendek kebelében; mert nem vala titok, hogy a magyar nemzetiség elleni agyarkodás koránt sem az egész szász nemzettől, hanem csak a követválasztásokat is kizárólag magához ragadt szász bureaukratiától származik, mely a bécsi sugallatokat követve, nemcsak a magyar nemzetiség, hanem általában az alkotmányosság ellen is ellenszenvvel viseltetik. Ezen indignátiónak élénk kifejezést adott a min-

Kemény Dénes. den jogtalanságot gyűlölő, szigorú erkölcsü Kemény Dénes a febr. 12-én tartott beszédében, melyben a szász bureaukratiát ostorozva, igy festi a közállapotot: „Nem nagy fejtörés kivántat kitalálni, hogy ez onnan jő, a honnan ered a

szász nemzet minden nyomorúsága: azon bureaukratiától, 1840—1843.
mely alkotmányos szerkezetünkből kiri...; mely, ha ezen teremben nem rég hallott kivánság szerint, több tagokkal s kivált olyanokkal, mint az 1811-beliek voltak, ez országgyülést eláraszthatná: kiforgatná azt minden erejéből, és egy jámbor, de teljességgel nem bátor, és még kevésbbé ártatlan gyüléssé alakítná, melynek már nem az lenne feladata, miként állitsa helyre a mostoha idők viszontagságai által sarkaiból kifordult alkotmányt; nem az, miként hagyhassa által a maradékra azt, mit durván hiv és szabadságért égő őseink erős karral vívtak ki, s aggodalmasan óva, át tudták szállitani; hanem az, hogy a mi a nemzeti jogokból megmaradt, miként lehet leghasznosabb személyes nyereséggel alkunni el. Nem képzelgés sem nagyitás, a mit szólok, tisztelt karok és rendek! Nézzünk csak az 1811-ki országgyülés jegyzőkönyvébe, s olvasni fogjuk, hogy a szász nemzet követei az 1804-ki szabályozást, mely a szász nemzetet az alkotmányos nemzetek sorából kitörülte, mily fontos fenhagyással fogadták el: t. i. „hogy a tisztek száma szaporíttassék s fizetésök javíttassék.“ Ha a magyar és székely t. hatóságokban is a tisztek választanák a követeket, és utasitványokat is azok adnának, vagy még valami más módon... lehetséges lenne az országgyülés többségét olyan tagokból szerkeszteni össze, milyenek az 1811-ki szász követek voltak: ugy a maradék bizonynyal nem sok alkuba bocsáttatni valót kapna által nemzeti jogainkból; de annál méltóbban kiálthatna fel a mostani növendékség oly formán, mint egy vesztegető apához fia szólott: „Ha te mindent eladsz, mit fogok én eladhatni?“ De a szász nemzet sem ilyen szerepet játszott hazánk alkotmányos mezején régebben. Hogy az alkotmányos élet becsét értette: mutatja a „Statuta“ s régibb kiváltságai; s hogy azok megtartása körüli buzgóságuk nem mindennapi volt: mutatja, hogy azokat szinte sértetlenül hozták által annyi mostoha körülmények közt 1804-ig; 1804-ben is még egynehány tisztet ki

1840—1843. kellett hivatalából tenni, hogy a szabályozás behozathassék; de ez utolsó fellobbanása is volt a közérdek melletti nemes buzgóságnak, mely aztán az alkotmány látteréről elvonúlva, egy hideg bureaukratia halálkarjai közt zsibbadoz. Mi a szász nemzet most? Egy kontár orvos által tengetett életű beteg; s hol lelhetni fel a szász nemzetet? hol gyülése? hol hallatszik hangja? hol tudhatni meg vágyát, panaszát? hol láthatni életjeleit? hol leli a szász ifju, ha neki is dagasztja keblét azon nemes érzés, mely hazát, szeretett imádott hazát kér, hogy érte tehessen s benne boldog lehessen, hol leli hazáját? Flandern az vagy Siebengebürge tája? vagy Erdély, melyben 700 év múlva még mind nincs hazája? S miből ered e szomorító — valósággal, ha a nemzet s nem a bureaukratia érdekében tekintetik — igen szomorító helyzet? Nem abból-e, hogy a bureaukratia, mely mindenben minden, mely a nemzet jogait kirekesztőleg gyakorolja, a divide et vinces elvein járva, minden nemzeti érdek-egyesülést — legyen szászszal magyar vagy oláh szemben, — kitelhetőleg gátol, hogy hatalma boldog birtokát megörökíthesse? S hogy e rendszer szomorítólag gyarapodóban van, megtetszik azokból, miket ez országgyülésén a szász követek irántunk való viseletéből tapasztalunk; meg a magyar nyelv iránti utasítványaikból, melyek valóban az 1837-belinél idegenebb indulatot mutatnak; s nekem ugy tetszik, mintha beszédmód és minden a mi ehhez tartozik, nagyobb különválás jeleit hordaná magán; a mit bizonyít ezen külön vélemény is, mire az újabb időkben példa nincs; bizonyít ezen becsület-bélyegző lépés, e visszahivás. — Igen is, kettő vala a szász követek közt, kik a bureaukratia intéseit utasítványán s meggyőződésén felül nem emelte; kettő, ki a nemzetiség ügyében a szász érdeket szeme előtt viselte ugyan, de ellenünk sem törekedett; kettő, ki, azon padokról ritkán hallatszó hangon, Erdély felvirágzásának a nemzetek egyesülésére alapúlható édes előérzetét költötte fel keblünkben; kettő vala, ki előtt nem volt ismeretlen, mily

behatással bir a magyarra minden eszme, mely a középszerűség porából ki van emelkedve, mely ment az önzés bűzétől; ki előtt nem volt titok, mily hálás érzetet kelt a magyarban, ha csak szorosan annyit nyer is akár felsőbbtől, akár magához hasonlótól, mennyire jog szerint számot tarthat, ha az szivességgel nyujtatik; csak kettő vala, ki értette, hogy a kölönhúzó hidegség csak hidegséget szül, s szivesség és jóakarat sehol oly könnyű bemenetet, fogékonyságot s viszonzást, mint a magyarnál nem lel; csak kettő volt, ki átlátta, hogy a szász nemzetnek túlkivánattal, mely idegenséget szül, nem, hanem igazságos elismeréssel s érdekek egyesítésével tehet csak szolgálatot; ki megfontolta, hogy a szásznak a magyar szivességre van annyi, tán több szüksége, mint a magyarnak a szász előrenézésére; és meggondolta, hogy a szász nemzetnek nincs jövendője különfogva, s így nincs hazája, ha nem az, a melyet magyar honnak hívnak, s mely Szász- vagy Németországgá is már egyáltaljában nem válhatik; kettő volt mondom, ki feljebb becsülte a szász nemzetet, mint a szász bureaukratia érdekét: s ime ezek visszahívattak! S már én az igazsághoz tartozó kötelességemnek ismerem kijelenteni, hogy én ezt nem a nemzet, hanem a bureaukratia boszús tettének tekintem...“ 1840—1843.

A szász követek ezen ellenséges indulatú eljárásának tulajdonittatott nagy részben, hogy a kormány elébbi leiratához ragaszkodván, a törvényjavaslatot visszavetette.

A valósulásba ennél fogva nem mehetett nyelvtörvénynél sokkal hasznosabb szolgálatot tettek volna hazájoknak Erdély rendei az által, ha Wesselényi utmutatása szerint, a Magyarországgal egybeolvadás ügyét mozdítják elő; minek ellenzését azonban most újabban is tanúsiták vala a részek visszakapcsolása elleni feliratukkal,

Ezen egyesülés ellen az önzés jelenleg egygyel több indokra talált az úrbér szabályozásában, melyre nézve, hogy az országos bizottmány által kidolgozandó részletes szerve-

1840—1843. zés alapelveit meghatározzák, a középponti bizottmány munkálatából szemelvényileg némely főbb pontokat vőnek tanácskozás alá. Az uniónak múlhatatlan következménye lett volna, hogy Erdély a magyarországi reformokat, s ezek közt az úrbéri javításokat is átvegye. Annyira azonban az erdélyiekben még nem terjedt a szabadelvüség; valódi érdekeiket oly efogulatlanul még nem tudták megérteni, hogy hajlandókká lehettek volna elfogadni a magyarországi úrbéri szabályzatot. Néhányak ajkairól, például gr. Teleki Lászlóéról, Kemény Dénesérõl, Deáky Sámueléról, emelkedett ugyan már itt is önzetlen, nemes szó a nép érdekében; de a nagy többség még mindig a kiváltságot bálványozá, s hallani sem akart olyféle reformokról, minők Magyarországban már vagy végrehajtattak, vagy csak a kormány s pártja által gátoltattak a valósulásban. Az erdélyi földesurak páldául még egyáltaljában nem voltak hajlandók felszabadítani a népet az úri önkény alól, könnyíteni az úri szolgálat nyomasztó, minden ipart elölő súlyát, melynél fogva a jobbágyok némely vidéken, a hét egész felét, három napot, köteleztettek tölteni úri szolgálatban; és még kevésbbé akarták megérteni a parasztok polgári jogositásának, a föld szabadságának, a közteherviselésnek stb. múlhatatlan szükségét, hogy középkori állapotaikból, jobb létre vergődhessenek. Ama végzések, melyek a jobbágyok önkény elleni biztositásáról és szolgálataikról, továbbá a közmunkákról, a földesurak fenyítő hatalmáról, visszaéléseik korlátozásáról stb. alkottattak, vajmi kevéssé feleltek meg a kor igényeinek! És még ezek közől is alig volt egy, mely ellen az önzés, elfogúltság s előitélet óvást, tiltakozást ne vetett volna közbe. A szabadelvű ellenzéki párt, mely még 1834-ben oly éles modort követett közjogi s igazgatási kérdésekben a kormány ellen, most, mióta a reformeszmék hozattak szőnyegre, felette megfogyott, s általában közelebb simult a conservativekhez. S az eredmény, melyet az országgyülés tizenöt hónapi tartama után felmutathatott, épen

nem felelt meg a közvárakozásnak. A megalkotott törvények közől azokon kivűl, melyek a magyar nyelv, az erdélyi muzeum, a görög nemegyesűltek s a hivatalképesség érdekében alkottattak, alig lehet egyet is felmutatni, mely a korszerű haladásnak egészséges és tényleges elemeit magában foglalta volna. Maga a kormányzó gr. Teleki József is, bevallva a kevés eredményt, csak avval szelidítheté, febr. 4-én 1843-ban mondott bezáró beszédében, a gyűlés felett hozott itéletét, hogy „a tanácskozások alatt több, még most keveset jelentő eszmék fogantattak, terjedtek és termékeny magok gyanánt hintettek el észrevehetetlenűl, melyek jövendőre virágzó s gyümölcstermő növényeket s bő aratást . . . igérnek.“ 1840—1843.

NEGYEDIK FEJEZET.

Az 1843/4-ki országgyülés. A remények meghiúsulása.

1843.

Az ország-gyülés kihirdetése és czélja.

E három éves szellemi s anyagi mozgalmak között a király márczius 15-én kelt körlevelében az országgyülést május 14-kére Pozsonyba hirdette ki, azt személyesen igérvén megnyitni. Czéljául azt tűzi ki a királyi oklevél, „hogy a múlt országgyülésen hozott törvények által elhintett jótékony magvak az ország lakosainak javára bővebb gyümölcsöket hozzanak, s egyebek is, mik a közjó gyarapítását, az ország boldogságát, s a hon ügyeinek szilárd és biztos megmaradását és bővebb tökélyesitését illetik, a közszükségek által kivánt alkalmas intézkedés alá vétethessenek.“

Ezen általánosan kifejezett czél a nemzet életében lefolyt mozgalmakban s támadt kérdésekben leli bővebb magyarázatát. Ezek szerint az nem lehetett egyéb, mint a törekvés a nemzetiségek kérdésének mind inkább összebonyolódott csomóját megoldani, a vallási surlódásokat kiegyenlíteni, az országos választmány által kidolgozott büntető törvénykönyvet törvénynyé emelni, az ősiség, adó, városok stb. kérdéseinek megfejtése által, a nemzetet, fejlődése utján, egy stádiummal tovább vinni.

Követválasztási tusák.

Mennél fontosabbak valának e tárgyalandó kérdések a nemzeti államélet kifejlése tekintetében, annál hevesebbek

lőnek a pártok harczai, melyek által elveiknek s irányuk- 1843.
nak a törvényhozásban többséget s diadalt biztositani ügyekeztek. A követutasitások meghatározásában lefolyt vitákat, s azok eredményeit a főbb kérdésekre nézve már fentebb előadtuk. Most, az országgyülés kihirdetése után, e párttusák még nagyobb hévvel újúltak meg a követek választásának alkalmával. A választó gyüléseket mind a két pártnál nagy készületek, tüzes korteskedés előzték meg. A reformpárt fegyverei általában véve nemesebbek, tisztábbak voltak az ellenféléinél. Legtöbb helytt az értelem felvilágositása s meggyőzése, a reformokból származandó jótékony eredmények megértetése, az igazságra, nemzeti büszkeségre hivatkozás és egyéb nemesebb szenvedélyek felizgatása által ügyekezett a reformi párt többséget szerezni a maga jelöltjeinek a köznemességben. A korteskedés, itatás, napdijak kifizetése azonban, fájdalom, oly elmaradhatlan adalékáúl tekintetett már néhány év óta a választásoknak, hogy ezen, tulajdonképen conservativpárti eszközöket, a reformerek is több helytt kénytelenek voltak mozgásba tenni, nehogy a diadal koczkáztassék. E nemtelen eszközöket az üdvös czélok kivívására a körülmények kényszerűsége bár nem menthette, de szükségesebbé tette most, mint bár mikor a múltban; mert a conservativ párt a nemesi adómentesség s egyéb, „ősi szabadságnak" nevezett, elavúlt, igazságtalan kiváltságok védelmére hatalmas eszközöket birt a köznemesség tudatlan, önző tömegében; s e végre nem is mulasztá el a rosz szenvedélyeket felébreszteni s a maga czéljaira kizsákmányolni. E mellett a lélekvásárlás, megvesztegetés is nagy mértékben üzetett általa.

Mily hatalmas fegyver volt a conservativ párt kezében a köznemesség elcsábítására a nem-adózás elve, a számos példák közt legvilágosabban kitünt Zala megye követválasztási gyülésén. Deák Ferencz magasztos, szilárd jelleme, lángeszének, itélő tehetségének, ékesszólásának páratlan hatalma, mérsékeltsége s méltányossága oly elismerést

1843. s tekintélyt nyert a nemzet közvéleményében, hogy ő pártkülönbség s ellenmondása nélkül az ország első s legnagyobb státusférfiának, legbölcsebb törvényhozójának tartatott. A múlt országgyülés szerencsés eredményeit, a nemzet s kormány közti hosszas viszály kiegyenlítését, mindenki méltán neki tulajdonította. Nem volt még közéletünkben férfiú, ki minden pártnak bizodalmát, tiszteletét és csodálását annyira, oly osztatlanúl birta volna, mint ő. A jelenlegi bonyodalmak és szenvedélyes pártviszályok kiegyenlítését most is mindenki leginkább az ő bölcsességétől várta s reménylette. És ezen, az egész nemzet által ünnepelt férfiút egy, nem csak az országban, de még megyéjében is ösmeretlen ember, ki eddig semmi tekintetben nem tűnt ki a nagy tömegből, az adózás elvállalása elleni izgatás által mégis képes volt megbuktatni a zalai követválasztáson. Deák Ferencz eleve kijelentette, hogy a követi megbizást csak azon feltétel alatt fogadja el, ha megyéje a nemesi adómentesség eltörlését adja követeinek utasításul. Az adó kérdése azonban, mint fentebb mondók, Forintos György s néhány mások izgatásai s az általok kezelt, titkos forrásokból származott vesztegetések következtében, Zalában is megbukott. Elérkezvén a követválasztás napja, Deák ugyan közlelkesedéssel kikiáltatott követnek. Tekintélye sokkal nagyobb, a köztisztelet, melyben országszerte részesült, sokkal mélyebb volt, mint hogy bár ki is mert volna egyenesen gáncsoskodni megválasztásában. Ő azonban elébbi nyilatkozatához szilárdan ragaszkodván, kijelenté, hogy a megbizást megyéjének ily körülményei közt, melyekben a követi utasítást megvesztegetett vagy elcsábított tudatlan s értelmetlen tömegek szabják meg, el nem fogadhatja. Nagyobb csapás ennél nem érhette volna az ország törvényhozását s még inkább a reformi párt ügyét. Bár e párt a követek házában bizton reménylett s valóban nyert is többséget; az utasításokra nézve mindazáltal több reformkérdésekben a conservativeké volt a győzedelem; az adó elvállalására,

például, csak tizenkilencz, egész határozottsággal csak tizenhat megye adott utasítást: s mind erre, mind egyéb kétes kimenetű kérdésekre nézve még csak Deák bölcseségében és szilárdságában, tekintélyében és szónoklata hatalmában összepontosúlt a reformi párt minden reménye. Érzették ezt Zala megye rendei, kiknek értelmesbjei, majdnem kivétel nélkül, a reformpárthoz tartoztak. És midőn Deák elhatározásának köztudomássá válta után a nagy számú, elcsábított köznemesség mást kivánt volna megválasztani, nem találkozott férfiú, ki Deák helyét elfoglalni hajlandó volt volna. A szomorú események közepett is örvendenie kellett minden hazafinak a nagyszerű jeleneten. A köznemesség a megye jelesebb egyénei közől egymás után mintegy húszat kiáltott ki, a követséggel megbizandót. De a megbizást, mire másutt, más körűlmények közt annyian sóvárogtak, egy sem fogadta el. Mindnyájan a haza elleni bűnnek, a becsülettel meg nem férhető tettnek mondották, a követségben Deák helyét elfoglalni. Néhányan a felszólítottak közől, kik tisztviselők lévén, a megyei közönség határozatának engedelmeskedni kötelesek voltak volna, kijelentették, hogy ha a megye őket hivataluknál fogva akarná kényszeríteni a megye képviselésére, készebbek hivatalukról is lemondani. A főispán végre felszólítá a rendeket, nyilatkozzék, a ki a megbizást elvállalni hajlandó. És miért másutt sokan ezreket áldoztak, Zalában most nem találtatott egyén, ki a követséget elvállalta volna. Zala ennek következtében egy ideig képviselő nélkül maradt az országgyülésen. Közhirré válván a zalai követválasztó gyülés története, több megye óhajtá Deákot képviselőjévé választani; de ő, bár minden megyének megválasztott táblabirája volt, mások helyét elfoglalni nem vala hajlandó. Azonban, tekintve az eldöntendő kérdések nagy fontosságát, az átalakulási processusnak nehézségeit, s a lökést, melyet az ő tenkintélye annak adhatott volna; tekintve végre ezen országgyülésnek, jobbára az ő távollétéből származott ered- 1843.

1843. ménytelenségét: e gyöngédséget helytelennek, valódi hibának lehet nézni. Zala megye királyi rendelet által törvényesen kényszerítve, öt hónap múlva új követválasztó gyűlést tartott; s mivel eleve tudaték, hogy Deák az eredeti utasítás mellett a megbizást most sem vállalandja el, a reformpárt mindenek előtt az utasítás megváltoztatását ügyekezett kieszközleni. Sikerült is neki; de minthogy Forintos és társai izgatásaikat s csábításaikat az adó ellen szinte ismételték: a reformpárt is csak heves korteskedés által, melynek következtében a pártharcz vérontással végződék, nyerhetett diadalt. Az adó elvállalását ekként a megye elhatározta ugyan, Deák mindazáltal pártjának vérrel fertőztetett diadala által szintugy nem volt hajlandó szeplőtelen nevét bemocskolni, mint előbb meggyőződéseit, elveit föl nem áldozta az elcsábított, értelmetlen tömeg vak szenvedélyének. Irtózattal fordúlt el a véres győzedelemtől; s nehogy, ha hozzájárulna, a polgári bűn, az ő példájával mentegethesse magát, a követséget most sem fogadta el. Tette polgári erényből származott, törvény s alkotmány iránti tiszteletet tanúsitott; de az országgyűlést e súlyos küzdelmek közt megfosztotta bölcs vezérletének hatalmas támaszától. Zala ezután a törvénynek engedelmeskedvén, másokat választott követekűl.

Egyéb választási zavargások. Azonban Deák magasztos példája, melylyel undorát s rosszalását minden korteskedés, az utasításnak s választásnak minden elcsábított tömegek általi erőszakolása ellen oly hangosan kijelentette, nem akadályozhatta meg más megyékben a követválasztási botrányos kihágásokat. Sok megyében ellenséges táborokként fölfegyverkezve állott szemközt egymással a két párt a választó gyűléseken; több megyében vér folyt, néhol emberélet is esett áldozatul; másutt csak a kirendelt katonaság gátolta meg a pártok véres összeütközését. A bűn ugy egyik mint másik pártot egyaránt terheli; s a reformpártnak sem szolgálhat mentségére az, hogy a rosz eszközökkel jó ügy mellett harczolt;

sem az, hogy a vak szenvedélyek felizgatását kivétel nélkül mindenütt a conservativ párt kezdette az elavúlt privilegium fentartása végett. A conservativ pártot azonban méltán szigorúbban róhatja meg a történelem, nemcsak mivel a botrányt nemtelen indokból, önzésből követte el; hanem azért is, mivel a hol ily módon győzött, sehol sem gáncsolta elvrokonai bűnös tettét; míg a reformpártiak közől számosan méltó szigorral ostorozták ezen öngyilkos kihágásokat még ott is, hol azok pártjokat diadalra vezették. Bűnül kell felróni a conservativ pártnak azt is, hogy némely megyében, például Fehérben, a főispán segedelmével gyámolíttatván, a zavargások meggátlása végett kirendelt katonai karhatalmat párteszközzé változtatva, a haladási pártnak a választásokból teljes kizárására fordította. 1843.

Ilyféle jelenetek több helyt fordúltak eló, hol a conservativ párt vallotta magáénak a győzedelmet. De sehol sem történt törvénysértőbb visszaélés a tiszti hatalomnak pártczélokra kizsákmánylásával, mint Horvátországban. Régi szokás szerint, e tartományból nem minden megye külön, hanem mindnyájan együtt választották a tartományi közgyülésen mind a két táblához küldendő követeiket. E közgyüléseken, hasonló törvényes szokás szerint, minden nemes megjelenhetett, s részt vehetett szavazatával a követválasztásban. Ezen, irott törvénybe ugyan nem foglalt, de régi szokás által szentesített jognak folytonosan, eddig soha kétségbe nem vont gyakorlatában volt a Zágráb megyei köznemesség. Az illyrpárt, mely múlt évben oly véres zavargások s kicsapongás által vívta ki a tisztválasztáson a győzedelmet, egy perczig sem kételkedhetett, hogy ha a követválasztás teljes szabadsággal foly le, a nagy többséggel biró magyar-horvát párt jelöltjei nyernek diadalt. A párt élén álló főtisztviselők tehát reávették a körülményeket még nem eléggé ismerő, különben is gyönge Haller bánt: halasztaná el az april 22-kére kihirdetett követválasztó gyülést mindaddig, míg a magyar-horvát párti köz- Horvátországi követválasztás.

1843. nemesség el nem távozik. A bán ekként párteszközzé válván, a gyülést, a melyre a magyar szellemű túrmezei és sz.-iványi nemesség nagy számmal jelent meg, a nélkül hogy az elhalasztást hivatalosan tudtul adná, vagy újabb napot tűzne ki, megnyitni valóban elmulasztá. A gyülés helyett az előkelőbbekkel tartott tanácskozmányt. A köznemesség szavazati jogát kétségbe vont illyrpártiak, hogy azt a választásból kizárhassák, oda törekedtek, hogy a gyülés Eszékre tétessék át, vagy bizonytalan időre halasztassék el; de sikerült mégis a jogot hosszas gyakorlat kimutatásával bebizonyító horvátoknak oly végzést hozatni, hogy a köznemesség szavazati jogának kérdése, végeldöntésül, a király elejébe terjesztessék. A felirás másnap vala utnak indítandó. A nemesség erre, harmadnapi sükeretlen várakozás után, azon hitben, hogy a királyi válasz megérkeztéig választás tartatni nem fog, csöndesen haza távozott. Alig értesült azonban erről az illyr párt, a bánhoz azonnal új tanácskozmányra gyült, s ott végzésül kimondja, hogy csak még se küldessék felirat a királyhoz, hanem a választás a következő napon a köznemesség részvételével tartassék meg. Az illyrek tudván, hogy a magyar-horvát pártiak a vidékről egy éjen át össze nem gyülhetnek, e ravasz záradékkal ügyekeztek palástolni a végbemenendő választás törvénytelenségét. Tervök teljesen sikerült: a választó gyülés másnap a köznemesség távollétében a bán által megtartatván, az illyr párt jelöltjei minden ellenszavazat nélkül követekké kikiáltattak. A túrmezei nemesség grófja s más horvátpártiak azonban tüstént tiltakozást nyujtottak be a bánnak e törvénytelen választás ellen; utóbb pedig a nemesség jogain ejtett sérelmet az országgyülésnek is oly kérelemmel jelentették föl, hogy az így megválasztott követek a tartomány képviselőinek el ne ismertessenek; hanem vagy új tartományi választás tartassék, vagy minden megye jogosíttassék fel külön megválasztani a maga képviselőit.

Ily s hasonló választási visszaélések és zavargások között érkezett meg az országgyülés megnyitásának határnapja. A Pozsonyban összegyült rendek közt Deák Ferenczen és Nagy Pálon kivül alig hiányzott valaki eddig ismert törvényhozási celebritásaink közöl. Deák távollétének okait előadtuk. Nagy Pál egyhangúlag megválasztatott ugyan Sopron rendeitől. De ő, kinek politikai elveit és czéljait minden felől annyira túlszárnyalták az újabb eszmék, hogy azokban magát sehogy sem volt képes feltalálni; s ki e miatt a reformpárt soraiba már nem illett, a conservativek táborába pedig átmenni hajlandó nem vala, s ugy egyik mint másik párt ellen gyakran keserűen kifakadt, a követséget nem fogadta el. Tűntek ellenben fel új nevek is, melyek közől néhányan részint már e gyülésen országos hirre jutottak, részint az utóbbi eseményekben játszottak kitűnőbb szerepet. Ilyenek voltak Ghiczy Kálmán, Komárom, Szemere Bertalan, Borsod, Vukovics Sebő, Temes, Lónyay Menyhért, Bereg, ifj. Pázmándy Dénes, Komárom, Perczel Móricz, Tolna megyék, Szalay László, Korpona város követei, mindnyájan fiatal, politikai ismere tekben gazdag, jeles szónokok, kikkel közelebbről megismerkednünk alább bő alkalmunk leend. Itt csak Szeneréről és Perczelről jegyezzük meg röviden, hogy amaz irói műgonddal készült, szabatos és tartalomdús beszédei által; emez bátor, szenvedélyes, áradozó szónoklata s terjedelmes encyclopaediai ismeretei által, már ekkor nagy mértékben magára vonta a közfigyelmet. 1843.

A pártok állását illetőleg: minthogy a követeket utasítás kötötte, az utasítások pedig nem minden megyében egyik vagy másik párt elvei s véleménye szerint tisztán és következetesen készültek, hanem a párttusáknak vegyes színezetű eredményei voltak: igen számos megye utasításában a szabadelvű reformok pártolása mellett, némely tárgyakra nézve, az újítástól rettegő ósdiak véleményét is fel lehetett találni. A pártok számszerinti erejét ennélfogva A pártok állása.

1843. általánosan alig lehet meghatározni. Az utasítások kötelezése szerint egynémiben a reform, másban a conservativ párt dicsekedhetett a többséggel. A követeknek személyes vélemény szinezetét tekintve azonban, a reformpárt eldöntő többséggel birt az alsó házban. De bár számra nézve nem kisebb, sőt nagyobb volt jelenleg a reformpárt súlya az ellenfél irányában, mint a mult országgyülés alatt: annak tényleges ereje most sokkal kisebb volt mint 1840-ben. E gyöngeség Deák távollétéből származott. Vele együtt hiányzott a reformpártnak azon ügyes vezére, ki a fegyelem szigorú fentartása, a legalkalmasb pillanat megragadása, és saját tekintélyének súlya által néha a számszerinti kisebbséggel is győzedelmet tudott kivívni a parlamenti csatákban. Sok jeles taggal s kitűnő tehetséggel birt ugyan a rendek háza: de hiányzott oly közönségesen elismert tekintély, mely mindenben s állandóan képes volt volna magában összpontositani a közbizodalmat s betölteni a vezéri szerepet. A különböző kérdések szerint majd Klauzál Gábor, majd Beőthy Ödön, majd Szentkirályi Móricz emelte a vezéri szót; de a fegyelmet, mire kivált a magyar ellenzéknek nagy volt a szüksége, állandóan fentartani, a megyei rendszer-ápolta hiúságokból eredt viszályt és szétvonást a párttól eltávoztatni képes szellemi felsőséggel s tapintattal egy sem birt közőlök. Beőthyt ingerlékeny, zsémbes természete, kiméletlen kedvcsapongásai, melyekben éles gúnyjának nyilait néha pártfelek ellen is szerte lövelte; Szentkirályit, bár hármok közt alkalmasint legtöbb státusférfiui képzettséggel birt, gyakran elfogúltságig menő makacs ragaszkodása a maga nézeteihez, s e mellett gyakori habozása a vélemények elágazásaiban, s ingadozása, melynél fogva néha még a szavazó láda előtt is fontolgatá, melyik véleményre tegye szavazata súlyát, a vezérletre teljesen alkalmatlanná tette. A párt bizodalma még leginkább központosúlt Klauzálban, ki 1832 óta egyike volt legünnepeltebb országgyülési szónokainknak; s kit ernyedetlen mun-

Klauzál Gábor.

kássága, a kérdések tökéletes, kimeritő ismerete, s a tekintély, melyet már a múlt országgyüléseken vivott ki magának, miszerint a közvélemény őt mindjárt Deák után sorozta, valóban minden jelenlévő közt legalkalmasabbá tettek a vezérletre. Feddhetetlen, tiszta jelleme, nem kevésbbé nyilvános, mint magános életébenköztisztelete; nagy hatású szónoklata, melyen rendesen egy sajátságos hazafias melancholia vonúlt keresztűl, s mely, kivált midőn a nemzet sérelmeit panaszolta, bús komolyságával fájdalmas érzelmeket keltett a hallgatók keblében, — oly népszerűséget szerzett nevének, hogy ritkán szólott a nélkül, hogy tapsvihar ne követte volna beszédét. De sem ezen panaszos hangú, szívet lágyitó szónoklata nem vala oly biztos kalauz, mint Deák nyugodt, rendíthetlen logikája; sem jellemereje és szellemi felsősége nem állott oly magas fokon, hogy benne mindenki bizodalommal megnyugodott, szavára pedig némelyek fegyelembontó hiúsága s népszerűségvadászata mindig hajolt volna. Az eredménytelenség, mely ezen országgyűlést jellemezte, nagy részben a reformpárt egységének s rendezettségének hiányából származott, mit csak Deák tapintata s tekintélye tudott eddigelé kipótolni. 1843.

Azonban legyünk igazságosak. Az 1843-ki országgyűlést, melyen oly nagy fontosságú reformkérdések kerültek szőnyegre, sokkal nehezebb volt vezetni, mint az 1840-kit, melyen a körűlmények lényegesen sérelmi s ellenzéki politikát szabtak meg a szabadelvű pártnak követendő irányául. Most e reformkérdések vitatása alatt a régi ellenzék minden elemeinek lehetetlen volt már oly összetartóknak lenni; a különböző vélemény-árnyalatoknak, melyek előbb a sérelmi téren ösztönszerűleg egygyé olvadtak, most az átalakulási viták közt mindinkább különválniok kellett egymástól. A régi nagy ellenzéki párt egy része csak az ősi alkotmányt kivánta fentartani a bécsi absolutistikus irányok ellenében; más része azt javitani kivánta ugyan, de csak egynémiben; míg ismét egy más része azt gyökeresen át-

1840. alakítani óhajtotta. E különböző elemek tehát most, midőn az átalakítás nagy kérdései vétettek vitatás alá, egy csoportban összevegyülve nem maradhattak többé. Mindinkább szétágazni kezdettek az irányok, a nélkül azonban, hogy a pártok azok szerint magokat rendszerezték volna. Miként elnevezésben, ugy vezérlet dolgában is egynek látszottak; s csak midőn a lényegre, a kérdések feletti szavazatra került a sor, ment kiki a maga irányában. Ezt akkor sokan csak egy közönségesen elismert tekintély vezérletének hiányából eredt fegyelmetlenségnek tekintették. Való azonban, hogy ha Deáknak sikerült volna is nagyobb egységet teremteni, mint minő Klauzál vezérlete alatt létezett: a vélemények elágazását többnemű kérdésekben talán ő sem volt volna képes egészen meggátolni.

A conservativ pártot most is Zsedényi Eduárd és Somsich Pál vezette a követek házában. Ifjabb Majláth György, Baranya követe, mind ékes szónoklat, mind státusférfiúi készültség tekintetében nem egyszer versenyzett ugyan velök; mindazáltal e versenyzés a felsőbb akarat s kitűzött irány által fegyelmezett párt egységét s összetartását nem zavarhatta meg.

A felső házban a reformpárt, bár ismét több fiatal mágnással szaporodott, a királyi hivatalnokok, főispánok s püspökök ellenében mégis folyton kisebbségben állott. De bár száma által diadalokat még nem nyerhetett: erkölcsi ereje s tekintélye által, melyet a reformokra hajló közvélemény gyámolításából, egyes tagjainak fényes szónoki tehetségéből, buzgalmából, bátorságából, nem különben, mint vezérének, Batthyáni Lajosnak szigorú fegyelemtartásából meritett, nem ritkán oly erős állásba helyezte magát a conservativ párt irányában, miszerint ez számtöbbsége mellett sem volt már mindig korlátlan ura a határozatoknak. Széchenyi, bár az országgyülés előtt oly heves viszályba bonyolódott a reformpárt némely vezéreivel; a haladás kérdéseit mind-

azáltal most sem kevesebb buzgalommal gyámolította szónoklata s tekintélye által. 1843.

A conservativ párt soraiban, vagy, inkább azok élén, hiányzott a korán elhunyt Dessewffy Aurél. Helyét, a tanácskozások s határzatok vezetésében gróf Apponyi György foglalta el. Apponyi mindenben azon elveket s irányt követte ugyan, melyeket Dessewffy tüzött volt ki pártjának; de ennek geniális felsőbbségét sem ő, sem azon egypár fiatal mágnás, kik e pártban feltünni kezdettek, Szécsen Antal, Zichy Ferencz és Cziráky János grófok, bár mind a hárman szép készülettel s jeles szónoklati tehetséggel birtak, nem volt képes kipótolni. A párt, sőt az egész tábla legnagyobb szónoka most is a lángeszü csanádi püspök, Lonovics József, volt; a kapcsot pedig a párt és a bécsi kormány között megint a mérsékelt elvü, széles tudományú Mednyánszky Alajos, kamaraelnök képezte. Kopácsy József, érsekprimás és Majláth György, országbiró, ritkábban, de mindig hatással szólottak. Az elnöki széket még mindig József főherczeg, az ország félszázados nádora, foglalta el. Ez volt az utolsó országgyülés, melyet ő vezérlett. A páratlan ügyességet s tapintatot, melylyel országgyüléseinket e félszázadon keresztül vezérlette, magas kora s egészségének mindinkább hanyatló ereje, ugy látszék, semmiben sem gyöngítette. Azon hajlamnak, melyet a nemzeti haladás ügyének gyámolításában néhány év óta, néha még a bécsi kormány törekvései ellenében is mutatott, ezen gyülés folytán még világosabb bizonyítványait adta, mint bár mikor az előtt. Ugy látszott, mintha közeledni érzette volna már élete s tiszti pályája végét, s annak utólsó szakában arra törekednék, hogy nevének maradandó népszerüséget biztosítson a nemzet emlékezetében; egyszersmind pedig idősb fiának, István herczegnek is megkönnyítse maga után a nádorságra jutást. Az udvar, ugy látszék, nem szándékozott József családjában, melynek népszerüségét ferde szemmel nézte, örökössé tenni a nádori

1843. méltóságot; s e miatt István főherczeget nem rég Csehország kormányzójává nevezte ki, mintegy eltávolítani akarván őt a nemzet szeme elől. Annál inkább ügyekezett tehát József biztosítani neki a nemzet pártolását, melyet aztán az ifjú főherczeg compromissiója nélkül az udvar sem igen mellőzhetne a nádorválasztásban.

A pártok jelenleg élesebb ellentétben álltak szemben egymással, mint bármikor a múlt időben. A politikai színezet áthatott a társalgási életre is. A nők, kikkel a házak karzatai mindig tömve valának, nem kevesebb buzgalommal s még nagyobb szenvedélyességgel kisérték a pártharczot, mint férjeik. A politikai színezet, különösen a mágnásokra nézve, a társalgási termekben is annyira uralkodóvá lett, hogy a kik a zöld asztalnál egymással ellenzékben álltak, a társalgásban is külön coteriákra szakadtak. A nők honleányi buzgalma a haladási ügy iránt árulásnak tartotta volna, társalgási termeikben az ellenkező párt tagjait fogadni. E szabály alúl csak kevés volt a kivétel. A társalgásnak még nyilvánosabb oldalai is elkülönözve léteztek a pártok szerint: volt külön reformpárti és conservativ kaszinó; reformpárti tánczvigalmak, melyeket e párt asszonyai, s azoknak élén a hölgykoszorú gyöngyei, Batthyáni Lajosné és Károlyi Györgyné, többnyire valamely közczél, ipar- s más egyesület gyarapítására rendeztek. A nők e szövetsége a politikai pártokkal sokkal nagyobb előnyére vált a jobbára fiatal tagokból álló s a legszebb és szellemdúsabb hölgyekkel dicsekedhető reformpártnak, mint ellenfelének, melyet nagyobb részében idősebb hivatalnokok s egyházi személyek képeztek. A befolyás, melyet e szövetség az országgyülés menetére gyakorolt, kivált a fiatalabb tagokat tekintve, nem volt csekély: ki e fiatal, szintoly bájos mint lelkes hölgykoszorú társalgási köréből kizáratni nem akart, a reformpárttal kényteleníttetett szavazni.

De lássuk már az országgyülés menetét a fontosabb, kitűnőbb kérdések tekintetében.

A királyi előadások, melyek május 20-án a trónbeszéd után a nemzetnek ünnepélyesen átadattak, tartalmokra nézve következők: 1. Az országos választmányoknak a büntető törvénykönyvet, a katonai élelmezést, a Duna szabályozását illető munkálatai vétessenek tanácskozás alá. 2. A megyegyülési kicsapongások ellen törvény alkottassék. 3. A városok törvényhozási részvétele a törvény értelmében biztosíttassék. 4. A közlekedési eszközök tökéletesbítéséről s annak eszközlési módjairól ő felsége elejébe javaslat terjesztessék. 5. A hiteltörvény némely hiányai pótoltassanak. 6. Egy országos hypotheka-bank felállítása iránt törvényjavaslat készíttessék. 7. Az országgyülési szállások bére törvény által biztosíttassék. 8. Az országos választmányok munkálataira előlegezett mintegy fél millió forint megtérítése iránt törvény alkottassék. 1843.

Miként a hat első pont mutatja, a királyi előadások szintugy mint a trónbeszéd is, kedvező kilátást nyitottak a reformokra; a nemzet szava, mely reform után kiáltott, biztatólag hangzott vissza a trón zsámolyáról. A reformpárt annyira meg volt elégedve a királyi előadásokkal, hogy annak egyik vezére, Kossuth, már diadalát ülé politikája győzedelmének az őt oly keményen megtámadott Széchenyi ellenében. „Az ügy, mondá, melyért annyi balviszontagságok, annyi megtámadtatások közt törhetlen hüséggel küzdött köre és tehetsége szerint annyi hü kedély, — a haladás ügye, diadalának küszöbéhez ért!“ — „Míg egynémelyek demokratikus irányról vádolják ez arisztokratikus országban azokat, kik a „nép- és politikai jog“ szót viszonyba teszik; addig itt, az országgyülésen, vallomást hallunk, hogy a szabadság köre kiegészítve nincs. Míg reánk gúnyt szórnak, midőn a kor igényeiről említést teszünk, addig a trón zsámolyáról figyelmeztetünk: hogy az idő int, s a körülmények szükségeivel meg kell alkudni. Míg egy nagy érdemű nemes gróf azt veti szemünkre, hogy minden kérdést compromittáltunk, s elvbarátainkkal zátonyra jutánk, addig mi

1843. vigasztalódva mutatjuk fel a megyék utasításait, s a választottak becses névsorát; s míg erre ő azt feleli, hogy gyarló számolásunkból a kormányt kifelejtettük, addig a kegy. kir. előadások országgyülési tárgyalásúl tűzik ki nagy részét azon tárgyaknak, melyeknek korkérdésekké alakúlásához csekély erőnk szerint mi is járúltunk." És valóban, a királyi előadások ennyire még soha nem hangzottak össze a nemzet kivánságaival. A reményeket a reformügy győzedelméről a kormány eljárása nagy mértékben igazolta. Ritkán volt még egy királyi kanczellár oly népszerű, mint e pillanatban Majláth Antal; — mert a kormány jó szándéka neki tulajdoníttatott. — És mégis, mind ezek daczára, alig volt valaha ennél eredménytelenebb országgyülés. A gyülés elején oly népszerű kanczellár, annak végén bizalmatlansági szavazatot kapott.

A királyi előadások azt látszának bizonyítani, hogy a kormány megértvén valahára a nemzet szükségeit, azokat pótolni is hajlandó, s őszintén, loyálisan kivánja elősegiteni a reformokat, a nemzet újjászületését. De, fájdalom, ez nem volt való, legalább nem annyira, mint a nemzet óhajtotta s reménylette. Hogy az eredmény sokak vérmes reményeinek nem igen fog megfelelni, eléggé kitűnt mindjárt eleinte az országgyülési hírlap ügyének eldűltéből. Mit eddig az ország rendei annyi országgyülésen, de mindig sikeretlenül sürgettek, most valahára elérni hitték, hogy a tanácskozmányok felyamáról egy szabad, előleges censura alá nem vetendő országgyülési hírlap adjon tudósítást a nemzetnek.

Országgyülési szabad hírlap.

E végre a már 1836-ban indítványozott törvényjavaslat az országgyülési szabad hírlapok iránt, némi módosításokkal újra felvétetett, s megállapíttatott, hogy ezt a sajtó általános kérdésével, mint azt eddig a főrendek s a kormány kivánták, összekötni nem lehet. A főrendek azonban, hol a többség most is a kormányhivatalnokok részén volt, s ennek következtében a határozat e tárgyban méltán a kormány akaratának tartathatott, ismét csak azt vitatták s végezték,

hogy e kérdés az átalános sajtótörvényekkel együtt tárgyalandó. És minthogy a főrendi tábla ezen határozatától számos üzenetváltások után sem állott el, a rendek pedig az átalános sajtótörvényekkel most nem foglalkodhattak: az országgyülés most sem nyerhetett szabad, censurálatlan hírlapot. Meg kell azonban vallani, hogy ama szabadabb mozgás, mely három év óta a hírlapoknak átalában engedtetett, az országgyülési tudósításokra is kiterjedt. A Pesti Hírlap és Hírnök, bár nem censurálatlanúl, nem egész szabadsággal, mégis elég részletes tudósításokat adtak a tanácskozmányokról. E korlátozott sajtószabadság is nagy hatással volt azonban a nép politikai nevelésére. Az országgyülési viták közzététele által az egész nemzet mintegy részt vett a közügyekben, figyelemmel kisérte azok fejleményeit, számított, ellenőrködött; a közügyekre mind nagyobb világosság terjedt szét. 1843.

A rendek első országos tanácskozmányainak tárgyát, szokás szerint, a királyi trónbeszédre s előadásokra adandó válasz tette. A királyi előadásokkal a rendek általában meg voltak ugyan elégedve; midőn azonban ez iránti örömüket a kormánynak kijelenteni szándékoztak, tudtára akarták adni egyszersmind azt is, mennyire gátolja a nemzetet haladásában az, hogy számos sérelmek orvosolva még nincsenek, sőt hogy némely újabb törvények, például az, mely az erdélyi részek visszakapcsolását parancsolja, sincsenek végrehajtva. Oly válaszfeliratot kivánt tehát készíttetni a rendek többsége, mely a követendő irányt kijelölve, mind a sértett törvények helyreállítására, mind a jövendő haladásra ösvényt nyisson. E végre elhatározták, hogy a készitendő válaszfelirat csak átalános téren mozogjon, s mind a kir. előadásokat, mind a sérelmeket egyszersmind magában foglalja: a kir. előadásokra nézve kijelentse, hogy mind azt, mi azokban áll, ők is akarják; de egyszersmind a sérelmeket is kivánják orvosoltatni. Szóval oly feliratot határoztak késziteni, melyben az ország állapota, annak Válaszfelirat

1843. bajai s hiányai eleven színekkel ábrázoltassanak, a rendek szándéka, azokon segíteni, kifejeztessék; és mivel a kir. előadások e szándékukkal összehangzanak, örömük is kijelentessék a felett, hogy ő felsége a nemzet bajait s kívánatait figyelmére méltatta. A felirás végre, bár néhányan a sérelmek említését kihagyni óhajtották, ez értelemben el is fogadtatott.

„Míg Európa legtöbb nemzetei“ — igy szól a felirat azon része, mely az ország főbb bajaira és sérelmeire vonatkozó tárgyakat magában foglalja, — „a tartós béke áldott korszakát, szellemi és anyagi jóllétöknek eredménydús kifejlesztésére fordíták, az alatt a magyar nemzet majd legdrágább kincse, polgári alkotmánya, megőrzésének, majd sértett törvényei szentsége helyreállításának gondjaival elfoglalva, majd ily körülmények közt el nem háríthatott belső akadályoktól feltartóztatva, nem örvendezhetett az erkölcsi és anyagi jóllét azon kifejlődésének, melyet annyi áldozatok jutalmául a tartós közbéke korától méltán reménylett.

„És ámbár a legújabb időkben, kivált pedig Felséged kegyes uralkodása alatt az alkotmányos hatalmak egyesült törekvése egy új időszaknak, a haladásának, kezdetét nem csekély, nem is sükeretlen intézkedésekkel jelelék, a kép mégis, melyet hazánk állapotának összege mutat, nem vigasztaló.

„Az ország épségének hiányait, hazánk részeinek a törvény végre nem hajtása miatti kétes helyzetét, még mindig fájlaljuk. A nemzetnek több ízben felterjesztett egyéb előleges sérelmei is mindig orvoslást várnak. Nyelvünk még most sem foglalhatá el teljes mértékben azon polczot, mely a magyar nemzet közdolgaiban mást nem illethet. A családi élet nyugalmát vallási viszálkodások zavarák, s a kedélyeket még most is feszült aggodalomban tartják. A nép, kellő nevelés hiánya miatt, szellemileg elhanyagolt állapotban van; az adózók, a katonai élelmezés és szállásolás

súlyainak megszüntetését, egyéb közterhek könnyitését s igazságosabb felosztását még mindig reménylik. Az ország önállásának méltánylása, s a nemzet befolyása és megegyezése nélkül alkotott, többszöri törvényes felszólalásaink ellenére fennálló vámszabályok, melyek egész rendszerükben ellene fordúlnak kereskedésünknek, s a honi iparunk, földmívelésünk jutalmát bizonytalanná, ingadozóvá tevék, s müiparunkat teremni, s a hol termett, felemelkedni nem engedik. Ezek, és a kereskedést előmozdító eszközök hiánya, mit adózó népünk saját erejével nem pótolhata, és szük köre az élénk szorgalomnak, melyet csak az akadéktalan müipar s a virágzó földmívelés kölcsönös hatása teremhet és azon korlátozó intézvények, melyek ugy egyiknek mint másiknak szabad kifejlődését gátolják, belkereskedésünket sem engedék felvirágzani. Ezekhez járulván még a földbirtok bizonytalansága s ingatagsága, a közhitel, az utóbbi törvényhozásnak bölcs gondoskodása mellett, is, még több alapfeltételeiben szükölködik; s az újabb kor újabb igényeivel megszaporodott szükségek aggasztó mértékben sodorják a nemzetet a köz elszegényedés örvénye felé. Végre még rendetlenségek is jöttek közbe, melyekben a bővebb kifejlés magvát rejtő törvények teljesitetlen maradásának is ugy közvetlenül, mint a példa erejénél fogva nagy része van, s melyek a személyes bátorlétnek már a múlt országgyülés gondoskodására méltatott hiányát még súlyosabban éreztetik, s a törvények tekintetének szilárdítását sürgetőleg szükségessé teszik." Mondják aztán, mikép e közbajok közt nagy vigasztalásukra szolgál, hogy a király szándékai a nemzet jövendőjének biztosítása s közboldogságának gyarapítása iránt a nemzet kivanataival találkoznak, s ép azon térre hivják fel a törvényhozás gondoskodását, melyet a nemzeti közkivánat e korszak feladatának kijelölt. Miután utóbb a kir. előadások egyes pontjait megérintik, s azokat tárgyalni készeknek nyilatkoznak, kérik a királyt: hogy a vallási viszálkodások megszüntetése végett, a még 1840-ki 1843.

1843. május 7-én felterjesztett törvényjavaslatra minél előbb adjon választ; végre pedig, hogy válaszait nemzeti nyelven adassa ki az országgyülésnek.

Mialatt az ily értelemben szerkesztett válaszfelirat vég megállapítása s felküldése iránt a két tábla közt üzenetek váltattak, a rendek házában két tárgy rendkivül heves vitatkozásokat támasztott. Ezek egyike a nemzeti nyelvet, másika a vallási viszonyokat illette.

A nemzeti nyelv és Horvátország

A horvátországi követek, kiket, miként fentebb láttuk, az illyr párt a magyar szellemü horvátok kizárásával választott s küldött Pozsonyba, bár a magyar nyelvet tökéletesen értették, s a kerületi ülésekben szóltak is azon, az országos ülésekben mégis, utasításuk szerint, latinúl kezdtek szólani. Ezen ellenséges szellem miatt mindjárt az első ülésekben neheztelés támadt ellenök a rendek kedélyében, mely mindinkább ingerültséggé kezdett növekedni. Néhány tekintélyesebb követ azon figyelmeztetésére azonban, hogy ezen állapoton csak törvény, nem pedig neheztelés által lehet segíteni, a hullámok kissé s egy időre lecsendesültek. E körülmény okúl szolgált, hogy a nemzeti nyelv iránt a törvényjavaslat mennél elébb elkészíttessék. E javaslatban a magyar nyelv általában a törvénykezés, közigazgatás és közoktatás nyelvévé emeltetett; Horvátországra nézve pedig az lőn végzéssé, hogy közigazgatásuk és nevelésök nyelve a régi maradván, a magyar nyelv iskoláikban szintén taníttassék; a horvát hatóságok és közhivatalok a magyarokkal magyarúl levelezzenek; a horvát követek a magyar országgyülésen magyar nyelvvel éljenek; s végre, hogy tiz év eltelte után minden királyi kinevezéstől függő hivatalra csak magyarúl tudó horvátok alkalmaztassanak. Történt azonban nem sokára (a június 20-kai ülésben), hogy a horvát követek, kik előbb már néhányszor magyarúl szóltak, most mintegy kiáltó ellenzéséül a megállapított törvényjavaslatnak, diákúl kezdének szólani. A házban erre rendkivüli zaj támadt, s több követ egyszerre felkelvén: „Ez

nem egyéb dacznál, — mond az egyik — a követ tud magyarúl, e méltatlanságot a tábla el nem tűrheti." „Törvény nem tiltja, s a szokás megengedi" — felel az elnök kir. személynök. „Magyarúl!" hallatszik erre minden felől. A horvát követ azonban mégis csak diákúl erőködik szólani. De új zaj és „magyarúl!" kiáltozás félbeszakasztja s elfojtja beszédét. Ezután hosszas, heves vitatkozás támadt a felett, hogy bár törvény nem létezik, szabad-e más nyelven szólani, mint magyarúl? Némelyek ezt törvény által kivánják elhatároztatni. Mások rögtön végzés által akarják biztositani a magyar nyelv kizárólagos használatát. A horvát követek halasztást kérnek, mialatt küldőiktől engedelmet nyerhessenek a magyarúl szólásra. A szlavoniai követek néhányai kijelentik, hogy inkább lemondanának tisztökről, mintsem hogy oly utasitást fogadjanak el, mely őket diákúl szólásra kényszerítse. A nagy többség kivánata szerint végre a végzés kimondatott, hogy a rendek tábláján mindenki magyarúl köteles szólani. A horvát követek azonban, kik e végzés élött meghajolni nem akartak, a személynök által óvást adtak be a rendek táblájára, melyben mindazon törvényeket, melyek, mint mondák, az ő befolyásuk nélkül hozatnak, Horvátországra nézve eleve is érvényteleneknek nyilatkoztatták. 1843.

A rendek táblája annál kevésbbé volt hajlandó engedni a horvát követek igényeinek, minthogy a turopolyai gróf, ki megválasztatásuk törvénytelensége ellen mindjárt a gyülés elején óvást tett, most is kijelenté, hogy ezek nem Horvátország, hanem csak az illyr párt követei, s általános volt a rendek közt a meggyőződés, hogy azon utasítás, melyre a horvát követek hivatkoznak, nem a horvát nemzet, hanem csak az illyr párt akarata; mely párt bátorítva a kormány felsőbb rétegeiben nyert támogatás által, már oly vakmerőségre vetemedett, hogy tagjai jelenleg, az országgyülés székhelyén is, nyilvánosan s büntetlenül énekelték a magyarok elleni gúnydalt. A rendek tehát az óvást

1843. indignátióval dobván vissza, felolvastatni sem engedték. Maga a kir. személynök is inté a horvát követeket, fontolnák meg, hogy a végzés elleni óvás érvénytelen, s hogy azért, mert egy utasitástól elestek, magokat a törvényhozásból kizárottaknak tekinteniök, nincs rendén. De a horvát követek még ebben sem nyugodtak meg, s mint alább látandjuk, felsőbb helyt kerestek s nyertek is pártfogást.

A vallási vitatkozások.

Mialatt a kedélyeket a horvát követeknek felsőbb helyről titkon gyámolított dacza ily ingerültségbe ejtette, a vallási s különösen a vegyes házassági viszonyok felett is hevesen folytak a vitatkozások. Bár a káptalani s horvátországi követeken kivül alig volt, ki a vallások teljes viszonosságának s általában a tökéletes vallás-szabadságnak elveit nem védte volna; mégis csaknem minden követ felszólalt e fontos tárgyban, nem annyira hogy a csekély kisebbség szűkkeblű elveit megczáfolja, mint inkább hogy részéről is bebizonyítsa, mikép az országnak, nemzetnek közvéleménye kivánja a vallásszabadságot. Öt napig folyt a kerületi ülésekben a vitatkozás, jobbára a vallásszabadságnak csak azon sérelmei felett, melyek iránt a múlt országgyülésen a két tábla egymással még meg nem egyezett, vagy a melyek csak azóta merültek fel a nemzeti életben, s a két tábla közt még nem voltak üzenet tárgyai. A végzés már a negyedik nap igen nagy többséggel a következőkben mondatott ki: 1. A vegyes házasságoknál eddig szokásban volt reversalisok a múltra nézve is megszüntettetnek. 2. Az áttérés egy vallásról másra szabad; a katholikus papság által eddig gyakorlott hathéti oktatás, mi az áttérés szabadságát sérti s korlátozza, eltöröltetik. 3. Ha a vegyes házasságokban élők ágyra és asztalra nézve elválasztatnak, a protestáns fél új házasságra léphet. 4. Az evangelikusokat Horvát-, Dalmát- és Tótországból kitiltó municipális jog megszüntettetik. 5. A recopulátio tilos. 6. A vallásbeli tökéletes viszonosság külön elvben mondandó ki.

1843.

Vurda kanonok véleménye.

A tárgy ekként már bevégzettnek vala tekinthető, midőn a következő napon, váratlanúl, az eddigieknél sokkal hevesebb személyes vita keletkezett. A győri káptalan követe, Vurda Károly kanonok, széles tudománya által nem kevésbbé, mint szelíd keresztényi szelleme s erényei által jeles egyházi férfiú, a vitatkozás negyedik napján, kevéssel a végzés kimondása előtt, akként nyilatkozott, miszerint szerencsétlenségnek látja, hogy az országgyülésen vallási tárgyakról foly a tanácskozás; s ezen szerencsétlenség okát nem a kath. papságban, — mert, ugymond, „iliacos intra muros peccatur et extra“, — hanem abban találja, hogy az egyházi és világi hatalom nincsen egymástól tökéletesen elkülönítve; a vallási dolgok vitatását a világi törvényhozás köréhe nem tartozónak nyilatkoztatta, s teljes vallásbeli szabadság mellett szavazott.

„A vallási surlódások alap-oka, ugymond, a törvények egyoldalúságában fekszik; mert minden politikai hiba megboszúlja magát még századok múlva is. Ezen egyoldalúság állítá fel a vallások közt a politikai különbséget, és szülte — daczára Lactantius ama szavainak: „religio est res liberrima“ — a legembertelenebb törvényeket, minő például az, mely a lutheránusokat megégettetni rendeli. Ennek következménye lett, hogy ezek kénytelenek voltak karddal vívni ki a szabadságot, s azt a király által is esküvel biztosíttatni. De a béke, melyet ennek következtében reméltek, csak egyeseket boldogított; a közönség azt nem éldelhette. Igy jöttek létre a kir. resolútiók, a türelmi rendelet s az 1791-ki törvény. Eleink azt hitték, hogy ez czélra vezet; és mégis a jelen állapot, a melyben egyik fél a másik felett előnynyel bir, ellenkezőt bizonyít. Óvakodjunk tehát hasonló hibától; és ne ereszkedjünk be e tárgyba mélyebben, mint a közjó kivánja. E szempontból kiindúlva, legczélszerűbb elismerni a vallás teljes szabadságát; ez vezethet egyedül a kivánt czélra. Óvakodni kell vallás dolgában a kényszerítő törvényektől; mert a meggyőződés az

1843. embernek legdrágább kincse, s a törvények nem csak külső engedelmességet, hanem belső tiszteletet is igényelnek. Az ember két világ polgára: a szellemié és az anyagié; azok mindegyike más elven alapszik. Az egyik külső, a másik belső szabadságot igényel; a hol pedig a belső szabadságot kényszer fojtja el, ott a külső nem állhat fenn. Mondjuk ki tehát, u. m., hogy a maga körében minden vallás szabadon mozoghat, s nem csak egyesekre, de az egyházi községre nézve is; mondjuk ki: hogy alkotmányos szabad országban a vallásnak, a véleményeknek is szabadoknak kell lenniök.“ Átmenvén aztán ezen átalános vallásszabadsági elvnek alkalmazására, a reversalisok, áttérés és iskolák tekintetében, ez utóbbiakról ekként nyilatkozott: „Az iskolákra nézve akkor lesz szabadság, ha azok rendezése körül nem az egyes egyházak, hanem az összes álladalom forog szem előtt. A vallási oktatás felett őrködjék az egyház; a világi tudományoké felett maga a státus. És ha a nemzet a tökéletesség azon fokára jutand, hogy minden vallás egyenlő legyen, akkor nem lesz többé katholikus vagy protestáns, hanem egyedül magyar nemzeti iskola.“

Vurda kanonok e nem csak szabadelmű, de e téren egyedül helyes nyilatkozatát, mely a „szabad egyház a szabad államban“ nagy elvét hirdeté, a követek általánosan nagy tetszéssel fogadták. Más nap azonban ugyan meggyűlt baja a felekezeti szellemen túl, az emberi jogok magaslatára emelkedni bátorkodott derék egyházi férfiúnak. Kanonok társai, kik a gyülés után azonnal külön tanácskozmányba gyülekeztek, s a püspököket is befutkosták, egész zivatart keltettek fel a vallási szabadságot pártolni merészlőnek feje fölött. Az egész ötödik napi ülésnek e személyes ügy tette tárgyát. Több káptalani követ mindjárt a gyülés kezdetével óvást tett Vurda ama nyilatkozata ellen, miszerint a vallásfelekezetek közötti surlódások megszüntetésére legczélszerűbbnek mondá az egyházi s világi hatalom tökéletes különválasztását s minden vallás gyakorlati szabadságát. A

megyei követek azonban tömegesen Vurda részére álltak, 1843.
s ezen egymást felváltó óvástételek ellen egyhangúlag oda nyilatkoztak, hogy ezen óvások a törvény által különben is tiltva lévén, a káptalani követek okok ellen okokkal lépjenek föl, s miután ők is azon egy pálya sikján állanak, czáfolják meg, ha képesek, állításait; mindenik a maga vagy küldői nevében nyilatkoztassa ki véleményét, s ne szóljanak az egyház nevében, melyet ők nem képviselnek; ne szóljanak egyházi constitutióról, melyről e ház nem tud semmit, hanem igen, törvényes alkotmányról, melynek világiak s egyháziak egyformán alája vetvék. Az óvástételek a kanonokok által mind e mellett is folytattatván, a megyei követek megjegyezték, hogy ezen óvástételek csak azt bizonyítják, miszerint a káptalani követek a társuk beszédében nyilvánított szelid, humánus szellem s keresztény szeretet ellen protestálnak; pedig ezen beszédből ész és sziv szólott.

E jelenet annál szomorítóbb volt, mivel azon testület, melyből az óvástételek történtek, külön osztályt képezvén, az egyest, ki a testületi szellemmel összeütközésbe jő, legyen az bár a vallás igazi javára, önhatalmából s önkörében sujthatja. Mert legkevésbbé sem kételkedhettek többé a megyei követek, hogy Vurda, kit a felekezeti s osztályi gyülölet árjával ennyire elborítottak, áldozata leend keresztény szeretetének s alapos meggyőződését kimondani merő bátorságának; — mi nem sokára csakugyan valósúlt is. Érezni látszék ezt maga a társai által oly dühösen megtámadt egyházi férfiú is; s mielőtt végkép elnémúlni kénytelen szeríttetnék, még egyszer bővebben kifejteni szándékozott megdönthetlen elveken alapúló meggyőződéseit. Sajnálkozását jelentvén, hogy a mai tanácskozásnak vétke nélkül tárgyává lett, ezen szavakat alkalmazá magára: „Si propter me orta est haec tempestas, projicite me in mare: ero alter Jonas“ (ha miattam támadt e zivatar, dobjatok a tengerbe; második Jónás leszek). Ha mit mondott volna az egyház elveivel

1843. ellenkezőt, azt visszavonja; de lelkiösmerete őt arról nem vádolja. Ő tisztán státuspolgári tekintetből szólott, egyedül a végett, hogy kiengesztelődést, békességet eszközöljön. Ő nem javasolt, csak elveket mondott ki, melyeket megczáfolni lehetetlen; csak a hibát akarta elkerülni, mely a törvényhozásban századok múlva is megboszúlja magát. Szabad országot, szabad vallást, szabad egyházat kivánt. Nem azt mondta, hogy vallás tárgyában a törvények szükségtelenek; hanem, hogy az eddigiek egyoldaluak, igazságtalanok. Sajnálja, hogy követtársai oly kisdedszivűek, miszerint gáncsot találtak beszédében. Ő nem javasolta, a mint szemére vettetett, hogy a különböző hitfelekezetbeliek gyermekei már most azon egy iskolában taníttassanak; csak azt mondta, hogy ez idővel bekövetkezhetik, mi épen nem lehetetlen, mihelyt a különféle tudományok nem vallási szempontból taníttatnak. Kivánja ugyan ő is, hogy az ifjúság a vallásban taníttassék; ez mindazáltal a vasárnapi iskolákban is megtörténhetik a papok felügyelete alatt. Igy remélni lehet, hogy az iskolák, a helyett hogy vallások szerint osztassanak fel, idővel magyar nemzeti iskolákká váljanak. Inti a feleket, ne álljanak egymással harczias csapatokként szemben, hanem egyesüljenek a szeretetben.

A megyei követek vetélkedtek egymással igazságot szolgáltatni a derék férfiúnak, ki az előitéletekkel, felekezeti szűkkeblűséggel s kasztgyűlölettel ily nyiltan szembeszállni bátorkodik, s kijelentették, hogy mellette szól a közértelem és a közbecsülés; óhajtásukat fejezték ki, nyilna bár előtte tágasabb kör, melyben keresztény szeretettől áthatott elveit létesíthesse. Végre pedig határozat mondatott ki, miszerint a jegyzőkönyvben megemlítendő, hogy a rendek a káptalani követek által tett óvásokat helyteleneknek, az országgyűlési gyakorlattal s törvénynyel ellenkezőknek s minden érvényesség nélkülieknek nyilatkoztatják.

Mi a főpapság szelleme, elvei mellett könnyen előre látható vala, valóban meg is történt: a bátor egyházi fér-

fiának, ki meggyőződését a vallás és a szabadság érdekében a mindenek felett uralomra vágyó kaszt-szellem ellenében nyiltan kimondá, azontúl el kellett némúlnia, s nem sokára távoznia is az országgyülésről. A győri káptalan, melynek követe volt, a püspökök meghagyása szerint, más, orthodoxabb szellemű tagot küldött fel helyette Pozsonyba. 1843.

A vallási ügy a mondottak szerint általában befejeztetvén, a vegyes házasságokról külön, s azok tárgyában a püspöki kar által Rómába küldött követségről, az onnan érkezett s a vegyes házasságokat általában rosszaló brevéről, s erre az 1791-ki törvény sérelmével kiadott kir. placetumról még több napig folytak a tanácskozások. A többség végre a következő határozatokban egyezett meg: egy külön feliratban terjesztessék elő ama sérelem, mely a brevékből s placetumból az országra nézve keletkezett; sürgettessék ezeknek visszavonása s megszüntetése, a vegyes házasságokat megáldani nem akaró lelkészek ellen megkezdett pöröknek, melyeket a kormány fölkért, leküldetése, hogy a törvény azok szerint végrehajtathassék; kivánták végre a rendek, hogy mind azon brevék, melyek időközben placetumot nyernek, a következő országgyülés elejébe terjesztessenek.

Pár hétre e vitatkozások után, mielőtt a közlött végzések a kormányhoz törvényjavaslat alakjában felküldethettek volna, júl. 5-én a vallás, tulajdonképen a vegyes házasság ügyében, egy királyi leirat érkezett a rendekhez. Válasz volt ez ama feliratra, melyet a rendek még a múlt országgyülésről 1840-ki máj. 7-én intéztek a kormányhoz. Hogy ugyanis a reversalisokból származható minden viszályoknak eleje vétessék, oly törvényt kivántak alkotni, mely szerint a vegyes házasságokból születendő gyermekek ezentúl mindig az apa vallását kövessék. A kir. leirat nem ellenzé ugyan ilyféle törvény alkotását; azt mindazáltal oly formán kivánta módositani, hogy a vegyes házasságok kötésekor a jegyesek szabad szerződés által határozhassák

1843. meg: a bevett keresztény vallások melyikében akarják gyermekeiket neveltetni; az ily szerződések minden esetben a magán kötlevelek tökéletes erejével birjanak; és csak a hol ily szerződés nem sikerülne, vagy a felek olyat kötni nem akarnának, egyedül ott tartozzanak a születendő gyermekek az apa vallását követni.

A kir. leirat minden felől nagy elégedetlenséggel találkozott. Nem elégitette ki a papságot, mert annak a katholicismus uralmáról ápolt elveivel nem egyezett meg; nem a rendeket, mert ezek méltán attól féltek, hogy ily törvény által a reversálisok, melyeknek eltörlését a nemzet folytonosan sürgette, bár más név alatt, de lényegökre nézve mégis törvényesittetnének. A rendek ennél fogva a kir. leirat elveit nem fogadták el, s köz akarattal újabb feliratban sürgették a kormányt: egyezne bele oly törvény alkotásába, mely szerint a vegyes házasságoknál mind a lelkiösmeret teljes szabadsága, mind a különböző vallásfelekezetűek közötti tökéletes viszonosság elve fentartassék; mit csak az által hisznek elérhetőnek, ha a vegyes házasságokból születendő gyermekek kivétel nelkül mindig az apa vallását követendik.

Egy más feliratban, melyet a kath. papság által az egyházi áldásnak a vegyes házasságoktól megtagadása tárgyában készitettek, a rendek élesen megróvják a főpapok eljárását, melylyel az ország lakosainak nyugalmát megzavarták, s a vallási viszály s felekezeti gyűlölet átkát azok közt ismét felidézték; a kormányt pedig sürgetik, járúlna oly törvény alkotásához, mely szerint, minden utóbbi viszályok s ingerültség megszüntetése végett, a vegyes házasságok nem kath. pap előtt is érvényesen köttethessenek, s az eddig ilyképen kötött házasságokból született gyermekek törvényeseknek nyilváníttassanak. E felirat felett a főrendek házában öt napig folytak a végtelen viták, melyek az ingerültséget csak növelték, mig végre e tábla többsége is hozzájárúlt a rendek véleményéhez, miszerint a kormány

a múlt országgyűlésen felküldött törvényjavaslatot megerősíteni sürgettetik. De a kormány az 1844-ki márczius 25-én kelt kir. válaszban sem akart megegyezni ily parancsoló törvény alkotásában; s a vegyes házasságokból születendő gyermekek vallásának meghatározását tovább is a házas felek kölcsönös szabad egyezkedésétől kivánta feltételeztetni. E kir. válasz következtében a vallási viták mind a két táblánál ismét megújúltak. A vegyes házasságok, tulajdonképen a reversalisok kérdése mellett, az egy vallásról másra való áttérés szabadságának kérdése is több izben nagy hévvel vitattatott meg a két táblán. 1843.

Az annyi keserűséggel, oly hosszan folyt vitáknak valahára mégis kedvező eredménye lett: a két tábla megegyezése következtében egy új felirat terjesztetett a felség elébe, ki aztán a Lonovics József, csanádi püspök által készített leiratot hagyván helybe, ennek nyomán a vallási kérdés, lényegében következő tartalmú törvény által fejeztetett be: 1. Azok, kik 18 éves korukig evang. vallásban neveltettek, vallásuk végett többé kérdés alá ne fogassanak. 2. A vegyes házasságok evangelikus lelkészek előtt is érvényesen köttethetnek. 3. Melyek eddig igy köttettek, ezennel törvényesíttetnek. 4. A protestáns vallásra történendő áttéréseket illetőleg rendeltetik: a) Az áttérni akaró e szándékáról lelkésze előtt két tanú jelenlétében nyilatkozzék. b) Négy hét eltelése után köteles ugyanazon lelkész előtt ismét két tanú jelenlétében kijelenteni, hogy elébb nyilvánított feltételénél állhatatosan megmarad. c) E jelentésekről az illető lelkész mind a két esetben köteles bizonyítványt adni. d) Ha a lelkész ily bizonyítványt adni vonakodnék, olyant a két tanú is érvényesen adhatand. e) Mihelyt az áttérni szándékozó e bizonyítványokat azon lelkésznek, kinek vallására térni akar, bemutatja, az áttérés teljesen be van fejezve; de a bizonyítványok előmutatása nélkül az áttérésnek helye nem lehet. f) Az áttérési esetek a püspöki Az új vallási törvény.

1843. hivatalok által a helytartótanács utján ő felségének minden félévben tudtára adatandók.

A nehéz kérdés tehát, mely nálunk szintugy mint Európa egyéb tartományaiban, oly hosszan, annyi ingerültséggel vitattatott, e törvény által akként lőn befejezve, hogy mind a teljes lelkiösmereti szabadság, mind a különböző vallásfelekezetek közti viszonosság elve biztosíttatott. Ezen elvek már a bécsi és linczi békekötések alkalmával is kimondattak ugyan; de az udvartól pártolt kath. főpapságnak a keresztényi szeretetet elfojtó uralomvágyból származott folytonos fondorkodása következtében, két száz évnél több idő s a XIX-dik század felvilágosodott szellemének fuvallata kívántatott arra, hogy azok valahára világos, minden kétértelmüséget, minden cseleskedést kizáró törvény által ténylegesen érvényesíttessenek.

A magyar nyelv és a horvát viszonyok ügye.

Mialatt a vallási törvény ilyképen megalkottatott, a magyar nyelv miatt a horvát követekkel megkezdett viták mind ingerültebb s keserűbb szenvedélyeket ébresztettek. Mondók, miképen a rendek jún. 20-án végzést hoztak, hogy házokban csak magyarúl lehessen szólani, s mikép az ellen a horvát követek sikeretlenül nyujtották be óvásukat. De nem volt ellenben eredménytelen a folyamodás, melyet a horvát követek a kormányhoz küldöttek fel. Bedekovics alkanczellár, maga is az illyr párt tagja s főpártfogója, oda vitte a kabinetben az ügyet, hogy egy, oktober 12-ki kir. leiratban a rendeknek meghagyatott, miszerint addig, míg törvény által másként meghatározva nem leszen, a horvát követeket, az eddigi szokás szerint, latinúl is engedjék szólani.

Meg kell vallani, hogy a rendek június 20-kai végzése, melylyel táblájoknál a horvát követeket is magyarúl szólani kényszerítették, szenvedélyszülte, elhamarkodott, s politikailag tekintve, eszélytelen, hibás lépés volt, mely a különben is oly ártalmas viszályokat újabb lángra gyulasztotta. Horvátországban eddigelé tulajdonképen három felekezet léte-

zett: a tisztán magyar párt, mely számra s határsa nézve mind a mellett is, hogy több nagy birtokú urat számlált kebelében, igen gyönge volt; az illyr párt, mely, számát tekintve, szintén kisebbségben volt ugyan, de erélye s a tömegekre, és az ifjúságra gyakorolt hatása által jelentékeny befolyást vívott ki; — s végre a tulajdonképeni horvát felekezet, mely a nemzet nagy többségét alkotta. Az illyr párt huzamosabban csak ugy emelkedheték vala döntő hatalomra a tartomány ügyeinek intézésében, ha a sajátlag horvát felekezet által gyámolíttatik. Ez eddigelé csak oly esetekben történt, midőn a tartomány municipális jogai vagy nemzeti érdékei forogtak szóban. De a végső időkben az illyr párt, szilaj kicsapongásai által, mindinkább elidegeníté magától a horvát nemzet józanabb, higgadtabb részét; az ingerültség, melyet a nyelvkérdés pár év előtt támasztott, mindinkább szűnni kezdett; a közvélemény, kivált a három szlavoniai megyében, Verőczében, Pozsegában és Szerémben, az illyr párt erőszakoskodásai következtében, mindinkább simúlt a magyarsághoz, s nem volt alaptalan a remény, hogy a kölcsönös mérséklet a megzavart egyetértést teljesen helyreállítandja; minek következtében a kicsapongásai miatt erkölcsileg sokat vesztett s mind csekélyebbre olvadó illyr párt is kénytelen lesz felhagyni zavargásaival. Igy álltak az ügyek a pozsonyi országgyűlés megnyíltakor. S ki hitte volna, hogy ama június 20-ki határozat, mely a horvát nemzetiséget tulajdonképen nem sértette, s nem egyebet foglalt magában, mint hogy a magyar birodalom országgyűlésén a latin helyett mindenki, tehát a horvát követek is, magyar nyelven szóljanak, a csillapodó szenvedélyeket ismét lángra lobbantja! S az eset, fájdalom, mégis ez lőn. Alig terjedt el híre azon eszélytelen határozatnak, s a nemzetiségi kérdés Horvátországban már is megint elmérgesült. Az illyrpártiak új erélylyel támadtak fel, s a megint hozzájok csatlakozott más buzgóbb horvátok súlya által mind számbeli, mind erkölcsi erőben gyarapodva, azontúl min-

1843. denben döntő hatásúvá lőnek Horvátországban; sőt még a szlavoniai megyékben is elfojtatott a magyarsághoz simúló hajlam; s mindinkább oda fejlődtek az ügyek, hogy egy párt helyett a horvát nemzet nagyobb része állott szemben a nemzetiségi kérdésre nézve a magyarsággal. A rendi végzés igen alkalmas indokúl szolgált újúlt erővel tűzni ki a magyarság elleni izgatás zászlaját: ugy mutatták fel azt, mint Horvátország municipális jogainak sérelmét, mint a magyarság jogtalan erőszakos terjeszkedését, melynek, ha most ellent nem állnak, tartományuk kebelében is mind súlyosabban érzendik foglalásait. A nagy tömeg már kapuja előtt látá a túlzott szinekkel ábrázolt, bár csak a felhevült képzelődésben létező veszélyt, s a szenvedély, a gyűlölet mind élénkebb lángra gyúlt a magyarok ellen; s részben ezek következménye lőn aztán az oktober 12-kei leirat.

A rendek többsége, mihelyt a horvát követek által ébresztett ingerültség, melynek hevében a jún. 20-kai végzés hozatott, egy kissé lecsillapúlt, maga is átlátta e lépés politikai eszélytelenségét, s megbánta azt. De bár óhajtották, hogy az ne történt volna, sokan álszégyenből is fentartani kivánták az egyszer kimondott határozatot: mintha a gyöngébb iránti engedékenység erőtlenséggel bélyegezné az erősbet; vagy az elkövetett hibát jóvá tehetné annak következetes védelme! Azonban némely más fontosabb okok sem hiányzottak arra, hogy a végzés fentartassék. A bécsi kabinet azon, már többször sajnosan tapasztalt szokása mellett, miszerint a törvényhozó kar minden gyöngeségét vagy hibáját a maga előnyére sietett kizsákmányolni, annak minden engedékenységéből a jövőre is jogot csinált magának hasonló esetekben, — veszélyesnek látták a rendek elismerni, hogy a törvényhozás egyik kiegészítő része, a király, a másik részt, a rendeket, udvari parancsokkal korlátolhatja. A királyi leirat a rendi tábla azon tagadhatatlan s épen hasonló esetekben, a nyelv házi használata körül, már többször gyakorlatba is vett jogát, miszerint

saját keblében a törvényekkel és közjó kivánataival nem ellenkező végzéseket hozhatott, kétségkivül sértette: méltán attól tartottak tehát a rendek, hogy a leirat elfogadása e jogot a jövőre is meggyöngítené. Többeket még az is indított a végzés fentartására, mert a leiratot nem a horvát nemzet, hanem csak az illyr párt folyamodására hitték keletkezettnek. Végre még a felett sem titkolhatták el fájdalmukat és keserűségöket, hogy most egy-két horvát megye folyamodására ily leirat bocsáttatott ki: midőn ellenben Magyarország számos megyéi folyamodtak az illyr kicsapongások korlátozásáért s megbüntetéseért, azoknak semmi válasz nem adatott, semmi megnyugtató rendelkezés nem történt a kormány részéről. Mind ez azon színben mutatá fel a bécsi kormányt, hogy az illyr mozgalmakat pártolja, s általában a nemzetiségek közti harczot, a „divide et impera" elvéből, kéz alatt szándékosan szitogatja. Ezen s több hasonló, négy kerületi ülésen keresztül felhordott okoknál fogva, a nagy többség a június 20-kai végzést fentartani kivánta, s a királyi leirat, mint sérelmes, ellen feliratot intézni határozott. Azon conservativ s udvari pártiak, kik a kir. leiratot hódoló engedelmességgel kivánták volna fogadtatni, hogy a rendek szilárdságát megtörjék, azt kezdék híresztelni, hogy ha a június 20-kai végzés a leirat daczára fentartatik, a kormány hihetőleg eloszlatandja az országgyűlést. E félemlítésnek azonban semmi hatása sem lett a rendek határozatára: készebbek voltak eloszlatni, mint akár jogaikat törvénytelenűl korlátoltatni, akár a horvát követeknek már annyiszor ismételt daczát a nemzeten paczkázni engedjék. 1843.

A nagyérdekű kérdés azonban, mely az egész országgyűlési közönség figyelmét a legmagasb fokra csigázta, a kerületi ülés határozatával még nem lőn befejezve. A kormányhoz intézendő feliratot még az országos ülésnek kellett megerősíteni. Ezen ülés deczember 1-jén, nagyszámú hallgató közönség jelenlétében tartatott. Szerencsy királyi

1843. személynök intvén a rendeket, állanának el a június 20-kai határozattól, egyebek közt kijelenté, hogy azt törvényesnek akkor sem tartotta, s most sem tartja; és ha a feliráat egyátalában fel akarnák is ő felségéhez küldeni, függeszszék fel legalább ama határzatot, s engedjék szólani a horvát követeket, kiknek a szót ezután át is engedte. A horvát követek egyike, Osegovics Metell, ki szólni akarás jeléül, az ülés kezdete óta állott, felbátorítva az elnöknek a június 20-kai végzést törvénytelennek bélyegző nyilatkozata által, beszédét, e végzés daczára, latinúl kezdette meg. Mindjárt első szavait nagy zaj fojtotta el; a rendek egyáltalában követelték, hogy magyarúl beszéljen; mivel pedig e közönséges felszólításnak sem akart engedni, s egyre latinúl szólt, a zaj folyton oly nagy mértékben tartott, hogy beszéde teljesen érthetetlenné vált. Az elnök egypárszor csendet eszközölvén, a horvát követeket felszólítá, engednének a közóhajtásnak; egyszersmind azonban kijelenté, hogy őket szólásjoguktól eltiltani nem fogja, hogy physikai erőt nem használand, s nem is használhat ellenök, s hogy a felirás iránt a végzést addig, míg valaki hozzá szólni akar, ki nem mondhatja; kéré tehát a rendeket, hallgatnák ki a horvát követeket, mert nem lévén törvény, mely a latin szólást tiltsa, attól őket maga sem tilthatja el. A rendek részéről több szó szakítá félbe az elnököt, fennen kiáltozó, hogy „ha nincs ily törvény, de van határozat“. De mind ez nem használt. A horvát követ, mihelyt a zaj egy kissé csillapúlt, mindannyiszor ismét latinúl folytatá beszédét, mire mindannyiszor ismét megújúlt s addig tartott a lárma, míg a horvát követ, kinek inkább csak taglejtéséből, mint szavaiból lehetett észrevenni, hogy folyton beszél, végre leült. Ezután több követ, a tárgyat kerületi tanácskozásra vinni akarván, felszólítá az elnököt, oszlatná el a gyűlést, mit ez, mint a többség akaratát, végzésül ki is mondott.

A rendek az nap titkosan akarván előbb tanácskozni, a kerületi ülés csak decz. 2-án tartatott meg. A fuladásig

tömött terem, s a terhelt karzatok, melyeknek nagy részét kiváncsi szépnem hármas sora tölté meg, bizonyíták az érdeket s az aggodalmas várakozást, melyet a fontos kérdés a keblekben fölébresztett. Megnyittatván végre az ülés, a megelőző tanácskozmány határozata szerint, csak egy követ, Klauzál, s ily értelemben nyilatkozott: „Törvénytelen s botrányos eseményeknek valának a rendek a tegnapi ülésben tanúi; mert Horvátország követei, kik eddig a jún. 20-kai táblai végzést megtörni nem merték, felbuzdítva az október 12-dikei leirat által, bátorságot vőnek azt tettleg megszegni. Különösen sajnos vala tapasztalnunk, mikép e tábla elnöke, cselekvése irányát nem a többségtől, hanem egy más hatalomtól véve, a horvát követeknek csak javasolta, hogy magyarúl szóljanak; de őket a deákúl szólásban nem gátolta, sőt a szólási sor fentartására utalván, felhatalmazta. Ily körülmények komoly megfontolást kivánnak. Szóló a tegnap történteket eredményökre nézve nem sajnálja; mert a nemzetben fel fogják ébreszteni a szükség érzetét, hogy önválasztotta elnököt birni ügyekezzék. Szóló nem akar az elnöki eljárás taglalásába ereszkedni; inkább sajnálja azt, mint kényszerített állásának következését, minthogy ő nem e tábla választottja, hanem azon hatalom kinevezettje, mely a maga érdekeit e tábla érdekeivel ellenkezni véli. Arról szó sem lehet, hogy a június 20-kai határozattól, mely törvényes, a tábla eltérjen; miután azonban a horvát követek tegnap, félretévén azon tiszteletet, melylyel az anyaországnak s e táblának tartoznak, csupa makacsságból, s mielőtt még a kérdés megvitattatott volna, azon állást, melyet öt hónapi hallgatás által magok is elismertek, tettleg megsértették, gondoskodni kell a táblának, hogy ily botrány ne ismételtessék. Inditványozza tehát a szóló, jelentessék ki óvásos végzésben, hogy e tábla, elnöke tegnapi tettét, miszerint t. i. a tábla törvényes végzését törvénytelennek mondá, s magát a követi testületen felül emelé, nem helyeselheti, s az ellen óvást tesz; hogy továbbá a tábla

1843. június 20-kai törvényes határozatától mindaddig, míg a nyomasztó körülmények meg nem szűnnek, el ne álljon ugyan; minthogy azonban a tegnap tapasztalt tettleges erőszak ellenében szinte tettleges erőszakot használni, s a tegnapi eset ismétlését előidézni, a tábla méltósága ellen volna; — mert ily botrányos jelenetek által azt bizonyítaná a világ előtt, hogy van oly törvényhozó testület, mely végzéseinek tiszteletet szerezni nem tud —: jelentse ki, hogy, ha a horvátok meg nem szűnnek erőszakkal élni, a tábla tegnapi tettét ismételni nem fogja ugyan, de latin kijelentéseiket figyelembe nem veszi, hitelességgel nem bíróknak nyilatkoztatja, s naplójába nem iktatja.“

Ezen indítvány, a megelőző titkos tanácskozmány végzése lévén, közfelkiáltással fogadtatott el, s utóbb, pár nap múlva az országos ülésben is megerősíttetvén, a felirat a felső táblára küldetett. A közönség azonban, bár az ülés alatt magát csöndesen viselte, egyátalában nem volt megelégedve a végzéssel, mely a horvát követek daczát némileg diadalmasnak ismerte el. Még maga Kossuth is egy nagy hatású czikket írt a felett lapjában, melyben állítja, hogy azon hitéből, mely szerint gondolá, hogy a nemesség, mely ötven évvel ezelőtt nemzetisége hamvadó szikráját lelkesedése szent fuvalmával lángra gyulasztá, képes leend regenerálni is a nemzetet, keservesen kiábrándúlt. „Kiábrándúlása, mondá, azon szomorú tapasztaláson alapszik, hogy a hajdan erős magyar állandó kitűréssel nem képes lelkesedni semmi iránt. — Ez a feloszlás, a halál jele. Ily testben újjászületési erőt nem hisz. Új nemzeti elemet teremteni lát tehát szükségesnek, mely a hon népéből magyar nemzetet alkosson; mely abba, hogy nemzet, s abba, hogy magyar, becsületét helyezze, mi legalább is az élettel ér fel, s azért lelkesűlni képes legyen.“ A követi kar tekintélye azóta nagyon megcsökkent a közönségben. Valahányszor azontúl a horvát követek felszólaltak, deák beszédük

mindannyiszor a követi kar gyöngesége bizonyítványának tekintetett a közönség által. 1843.

A horvát követek diadala azonban nem igen sokáig tartott. Ugyanazon napokban, melyekben az említett viták folytak, végre mind a két tábla megegyezett a magyar nyelvet s nemzetiséget illető általános törvényjavaslatban; mely ennek következtében azonnal a kormányhoz küldetett kir. sanctió végett. A rendek azon kegyeletből, melylyel a hivatalát ötven év óta viselő ősz nádor iránt viseltettek, a törvény azon pontjának kötelezése alól, miszerint törvényhozási és tanácskozási nyelvűl a magyar tűzetett ki, őt, ki e nyelvet jól érté ugyan, de elég könnyűséggel nem beszélte, kivették, s reá nézve azt kötelező erejűnek lenni nem akarták. A főherczeg, meghatva e gyöngéd figyelem által, kijelenté, miszerint „azon buzgoságánál fogva, melylyel a nemzet óhajtásait teljesíteni mindig törekedett, s azon erős akaratnál fogva, melylyel a haza javának előmozdítása iránt viseltetik, bár a törvény kötelezése alól kivétetett, mennyire aggott kora engedi, ügyekezni fog mégis a nemzet közkivánatának e részben is megfelelni.“ A zajos tetszéssel fogadott nyilatkozat jó előjelül tekintetett mindenki által arra nézve, hogy a törvényjavaslat egész terjedelmében megnyeri a királyi megerősítést; mi aztán nem sokára valóban teljesedésbe is ment. A m. kir. kanczellária keblében, hihetőleg Bedekovics alkanczellár befolyása következtében, ellenzésre talált ugyan egy ideig a nyelvtörvény; mert azt, kivált Horvátországra való tekintetből, még most, az ötven éves küzdelem után is, időellőttinek tartá. Méltányosabb volt most a nemzet e természeti joga s régi óhajának teljesítése iránt maga Metternich herczeg is, ki, hogy az alább előadandó reformokra a nemzetet hajlandóbbnak találja, e tekintetben engedékenyebb kívánt lenni. Ő a kanczelláriának felterjesztése fölött tartott miniszteri tanácskozmányban határozottan sürgette, hogy a nyelv dolgában minden, mit az ország jogosan követelhet, egyszerre s véglegesen meg-

1843. adandó, nehogy e kérdésnek tárgyalása, mi már eddigelé is annyi keserűséget idézett elő, még tovább is gátolja az országgyülés más szükséges munkálatainak haladását. E nézetet aztán Metternich nemcsak a miniszteri tanácsban, hanem az udvarnál is keresztűlvivén, a nemzet hő kívánsága valahára teljesedésbe ment.

A nyelv-törvény.

A megerősített törvény, melyért oly sok év folytán küzdött a nemzet, lényegére nézve következő: 1. Törvényhozási, országlási és hivatalkodási nyelv ezután kizárólag a magyar leszen; minden más nyelven készülendő hivatalos irat és oklevél érvénytelen. 2. A közoktatási nyelv hasonlókép kirekesztőleg magyar leend; annak az elemi iskolákban miképen használásáról külön törvényczikk rendelkezik. 3. Pozsega, Verőcze és Szerém vármegyék s a magyar tengermellék az ott eddig gyakorlatban volt nyelvnek egyedűl önkeblökben és belügyeikben való használhatásában az 1850-ik évi jan. 1-ig meghagyatnak, azontúl szinte csak a magyar nyelvvel fognak élhetni. 4. Minden magyarországi pénzek magyar jelekkel és körirással veressenek, és minden polgári, kincstári s katonai intézeteknél, valamint a magyar tengeri révpartok és hajók lobogóin, egyedűl az ország czimere s a nemzeti színek használtassanak. 5. Az első pont alkalmazása Horvátországra csak annyiban terjesztetik ki, a mennyiben annak törvényhatóságai s itélőszékei a törvényhozással, kormánynyal és a magyarországi törvényhatóságokkal érintkezésbe jőnek; ezen érintkezésben a hivatalos levelezés nyelve egyedűl magyar leend. Minden köz s magán ügyekre nézve azonban, a mennyiben ezek csak Horvátország keblében folynak le, ugy szinte a törvényhatóságok és törvényszékek tanácskozásaiban is, a latin nyelv használhatása fenhagyatik. 6. A horvátországi tisztviselők, midőn bár hivatalosan, de tulajdon nevökben a magyarországiakkal leveleznek, a latin nyelvvel élhetnek; midőn azonban törvényhatóságiak meghagyásából érintkeznek a magyar hatóságok tisztviselőivel, magyar nyelven

kötelesek levelezni. Hasonlókép a horvátországi főhivatalnokok is, ugymint a bán, püspökök, megyei főkormányzók, midőn a magyarországiakkal leveleznek, a magyar nyelvet tartoznak használni. 7. A második pontnak a közoktatás iránti rendelete Horvátországra ki nem terjesztetik; de a magyar nyelv Horvátországnak minden köziskoláiban rendesen : .níttassék. 1843.

Igy tehát ötven évi ernyedetlen sürgetés után, a nemzetnek sikerült valahára kivívni a maga kétségbevonhatlan természeti jogának elismertetését, s azon polczra emelni a maga nyelvét, mely azt megilleté, s teljesen kiküszöbölni a holt latint, melyet jobbára német ajkú királyai toltak fel reá. Mi már e törvény méltánylását Horvátország tekintetében illeti: felette nehéz arról oly itéletet mondani, mely mind a két félt kielégítse, az egyiknek önérzetét s büszkeségét, a másiknak érzékenységét ne sértse. És ha most, a leviharzott forradalom után, mely ugy a magyar, mint a horvát nemzet nyilvános életét gyökereiben megrázkódtatá, a kölcsönös méltányosság képes is valahára e tárgyban higgadtan gondolkodni, s oly középutat választani, melyen a jó és bal szerencsében együtt leélt századok alatt felsarjazott testvéries érzelmek újabb virágzatra fejlődnek; akkoron, a szenvedély hevében, egyik nemzet sem tudott igazságos lenni a másik iránt; mind a ketten élre állíták követeléseiket, meg nem gondolván, hogy viszályaik, valamint kéz alatt a kényuralom érdekében szitogattattak, ugy végre is csak annak válhatnak hasznára.

A horvátok féltékeny szemmel, hogy ne mondjam, irígységgel láták a magyar nemzet emelkedését és erősbödését, melyet a minden oldalú haladás, fejlődés természetszerűleg naponként előbbre visz; s a helyett, hogy a jó példát utánozva, magok is a haladásban ügyekeztek volna vele versenyezni: attól való félelmökben, nehogy csekély számuk mellett a már erkölcsileg is hatalmasan hódítani kezdő magyarságtól elnyelessenek, folyton akadályokat töre-

1843. kedtek vetni haladása elébe. Saját tartományi viszonyaiknál fogva nagy bajjal járt volna, a latint magoknál a nemzeti nyelvvel váltani fel; miután a három tótországi megyében, Pozsegában, Verőczében és Szerémben, a 145 ezer lakos közől csak 12 ezer beszélte a horvát nyelvet, a többinek a szerb lévén anyai nyelve; Horvátországban pedig az 575 ezer lakos közől 280 ezer szintén szerb eredetű volt. Ez okból részökről még nem is nyilvánúlt a kivánat, hogy belügyeikben a latin helyébe a horvát nyelv tétessék hivatalossá; mit a szerb ajkú lakosság kétségkivűl ellenzendő vala. De azzal, hogy magoknál a régi állapotot fentartani kivánták, meg nem elégedve, Magyarországban is ellenzék a nemzeti nyelvnek a holt latin helyébe emeltetését. És, mint már említők, a nyelv kérdésén felűl, egyebekben is gátolni törekedtek haladásában a magyar nemzetet; ellenzék az adó igazságosabb felosztását, a vallások jogi egyenlőségét, a protestánsok birtokjogát és szabad vallásgyakorlatát a magok tartományában, s más szabadelvű gyökeres reformokat. Ők mind e reformkérdéseknél azzal álltak elő, hogy municipális jogaikba ütköznek; országuk pedig e municipális jogok szerint, Magyarországtól függetlenűl kormányzandó. Befolyást igényeltek és birtak is jogosan a közös törvényhozásban; de elismerni nem akarták, hogy annak végzései Horvátországot is kötelezik.

De viszont a magyarok sem voltak mentek minden balnézettől s balfogástól. Erejök érzetében nem tudtak eléggé kiméletesek lenni a horvátok iránt, kik már gyöngeségöknél fogva is érdemlének kiméletet. Kevés magyar volt, ki már csak azon fölényt is kellőkép méltányolni tudta volna, melyet a magyar nemzet nyert az által, hogy, nem mondom, a kölcsönös érintkezésben, de csak szorosan az ország határaiban hivatalossá lett a nemzeti nyelv, míg Horvátországban a latin maradt az igazgatás közlönye. És még kevésbbé akarták belátni, mily hódító felsőséggel ruházzák fel a magyar nyelvet, midőn a latin helyett Horvát-

országra is azt szabják a kölcsönös hivatalos érintkezés közlönyétül. Számos követ ajkáról lehetett hallani, hogy ezen intézkedésben semmi valóságos sérelmet, semmi veszélyt nem látnak Horvátországra nézve; mert hiszen, ugy mondának, nem a horvát, hanem a latin helyébe igtattatik be a magyar nyelv. Nem gondolták meg, vagy nem akarták bevallani, mily sérelmesnek tartotta volna magára nézve a magyar nemzet, ha, feltéve, hogy oly jogi viszonyban áll Ausztriával, mint Horvátország velünk, — a német tétetik nálunk a kölcsönös érintkezés nyelvévé. Senki sem gondolkodék arról, hogy a horvátok nemzeti féltékenysége kielégíttessék, és a magyarság hódításaitól megmentessék; sőt azon intézkedésben, — mit a horvátok szabad akaratára kellett volna hagyni, hogy a magyar nyelv az ő iskoláikban is taníttassék, egyenesen hódításra számitottak. Ezen erőszakolás oka azon politikai elvben rejlett, hogy miután Horvátország a magyar alkotmány s törvények áldásaival élt: a magyarok azt alárendelt tartománynak szerették tekinteni, mely azon pillanatban esnék az osztrák kényuralom martalékává, a melyben a magyar alkotmány s törvények paizsa által védetni megszűnnék; míg viszont a horvátok magokat függetleneknek, tartományukat egyenjogú társországnak tartották. Hazánkfiai nem méltányolták azon elvet, hogy a nemzetiségek, miként a személyek, erkölcsi lények: életök azon öntudatban gyökerezik, melyet önmagokról birnak, s életerejök, szintugy mint jogosultságuk, a nemzeti érzület foka szerint mérlegelendő. De míg a magyarok ezen nyelvi erőszakolás miatt gáncsot érdemelnek; a horvátokat sem lehet kimenteni a vád alól, hogy illyrpanszláv felekezetök a magyar korona területének s a történelmi jogú államviszonynak csorbítására törekedett, s e czélból ő kezdte a támadást a magyarság ellen, midőn ettől még semmi sérelmet sem szenvedett; utóbb pedig, kevés kivétellel, mindnyájan a közös alkotmányosság és szabadság 1843.

1843. ellen szövetkeztek a bécsi kényuralommal, mely e viszályt szándékosan szitogatta.

A meggyőződés a felől, hogy a kormány e viszályt nem csak semlegesen, az illyr zavargásokat elnézve, hanem, némely magas állású tisztviselők által, ténylegesen is ápolja, mind erősebb gyökereket kezdett verni a magyar közönségben. Mert bár ama zavargások megvizsgálására két ízben, elébb Rudics bácsi, utóbb Siskovics veróczei főispán küldetett Horvátországba kir. biztosúl; bár a zavargás alattomos szitogatása több főrendű személyre, egyebek közt Zdencsay főispánra, sőt magára Haulik zágrábi püspökre s volt báni helytartóra is elég világosan bebizonyúlt: a bűnösök még sem fenyíttettek meg mindnyájan s kellőleg. Zdencsay egész februárig viselte a főispáni méltóságot; s midőn arról végre lemondott, kamarai igazgatóságában mégis meghagyatott. Kukuljevics, az iskolák zágrábi kerületének igazgatója, ki az illyrismus szitogatásában annyira ment, hogy egyebek közt az akadémiai ifjúság legdurvább kicsapongásait sem büntette meg, ha azok a magyarok elleni gyűlölet bélyegét viselték, elmozdíttatott ugyan hivatalától, de a többi kir. hivatalnokok, kik nem kevesebb buzgalommal pártolták az illyrismust, mindnyájan meghagyattak; és a sajtó is még folyton a régi modorban féktelenkedhetett. Magok az illyr pártiak is nyíltan híresztelték, hogy a kormány által pártoltatnak; mit, miután ezen állítás mellett annyi tények szóltak, nem is volt nehéz elhitetni a közönséggel. Az országgyűlés előtt lefolyt tartományi gyűlés, melyből a horvátpárti túrmezei nemesség kizáratott, egymaga elegendő volt volna e hit terjesztésére.

A túrmezei sérelem; illyrismus.

És ez volt oka, hogy a rendek is nagyon idejének látták, valahára komolyabban tanácskozni az illyrismus s annak veszélyes következményei felett. Már a magyar nyelv tárgyalása alatt mind a két táblánál szóba került az illyrismus, minthogy csak az illyr párt ellenzete a nyelvnek hivatalossá tételét. Még tüzetesebben szőnyegre hozatott azonban

ugyanaz a túrmezei sérelem tárgyalása alkalmával. Említők, 1843.
mikép a túrmezei és szentiványi nemesség Horvátországban, a tartományi gyülésen, az országgyülési követek választásából jogtalanúl kizáratott; minek következtében az illyr párt jelöltjei lettek követekké. Említettük azt is, hogy Jozipovics, a túrmezei nemesség grófja, e választás ellen a kormánynál azonnal, utóbb pedig az országgyülésen is óvást tett, kijelentvén, hogy a választottakat, a túrmezei kerület, sőt az egész horvátpárt Horvátország követeinek el nem ismerheti. Támogatta a túrmezei gróf ezen óvását a Zágráb megyei nemesség mintegy ötödfél száz, részint fő, részint közrendű tagjának folyamodása, mely által megsértett követválasztási jogukat helyreállítani kivánják. A rendek ennél fogva a sérelem orvoslása végett feliratot szándékoztak intézni a kormányhoz. Már e felirat tárgyalásakor is több szónok keményen megrótta a zágrábi püspököt, főispánt s több kir. tisztviselőt, kik pártolásuk által az illyr zavargásokat szitogatják; midőn pedig a főrendek, kiknek többsége a túrmezei panaszban sérelmet nem látott, felirat felküldését ellenzették: a rendek is kimerítőbben megvitatták az illyr zavargásokat, mint oly párttörekvéseket, melyek törvényellenesek, a hazára nézve pedig veszélyesekké válhatók.

Nem sokára még súlyosabb aggodalmakat ébresztének minden hazafiban az illyr pártnak újabb vérengző kihágásai a múlt évi deczember 9-én tartott Zágráb megyei közgyülésen, hol a felizgatott illyr pártiak a magyar érzelmű horvát párti békés viseletű nemességet ismét fegyveresen támadták meg, és valóságos harczot kezdének, melynek csak a közbejött katonaság vethetett véget. A rendek ezen közbéke-háborító zavargások ellen valahára erélyes rendszabályokat kivántak a kormánytól, minek következtében, 1844 elején, mind a két táblán ismét élénk vitatkozás támadt az illyrismus törekvéseinek veszélyessége felett. A rendeknél e tárgyban nem igen hallatszott ellenkező véle-

1843. mény. A főrendeknél azonban, a kormánypárt még mindig ellenezvén a feliratot, több ülés folytában rendkivül heves szónoklatok tartattak. A január 31-ki ülésben a vitatkozás oly keserű személyeskedésekké vált, hogy az elnök főherczeg, ki több ízben felszólalni kényszerítve érzé magát, az ülés végén ismételve kijelentette, hogy „ha több ily zajos ülés leszen, minő e mai volt, kénytelen lesz megkérni a főrendeket, hogy a tábla belrendezése iránt intézkedjenek, különben a szólás szabadsága veszélyeztetik, a tárgyalás lehetetlenné tétetik s ő aggott korában elnöki tisztének viselésére képes nem lesz.“ De bár a főherczeg a következő ülésben eleve is újabban mérsékletre intette a tábla tagjait, ezen ülés vitatkozásait is ingerült hangulat lengé keresztül; miben utóbb Haller bán és Teleki László közt még párviadal is származott. Öt napi heves szóváltások után, február 5-én, valahára a többség azon végzésével fejeztetett be a vitatkozás, hogy, a túrmezei panasz mellőztével, általánosan kéressék meg ő felsége, hogy, a horvátországi kicsapongásokat figyelembe véve, a törvény és igazság szigorú kiszolgáltatása által mind a kapcsolt részeket, mind az anyaországot nyugtassa meg.

Hő óhajtása volt ez a rendeknek is; de e mellett, nehogy az ország iránt hűséges érzelmű horvát pártiak az illyr párt rend- s törvénysértő hatalmaskodásai által, ha ezek tovább is fenyítetlenül hagyatnak, végkép megfélémlíttessék, — a túrmezei panaszt is orvosoltatni óhajtván, azt felterjesztetni tovább is sürgették. Minthogy pedig a zágrábi püspök s volt báni helytartó a főrendeknél egyebek közt azt is állította, hogy Horvátországban illyrismus nem létezik, vagy ha létezik is, oly valami nevetséges és figyelmet nem érdemlő dolog az, hogy azzal csak egy pillanatig is kár foglalkozni: a rendeknél többen felhivatva érezték magokat, történelmileg s tüzetesen tárgyalni az illyrismus kérdését. Történt ez a július 6-ki s következő ülésekben. Legjelesebb volt mindenek közt Pest megye egyik

követének, Szentkirályi Mórnak szónoklata, ki hosszú 1843.
történelmi előadásában számtalan tényekkel s okiratokkal bizonyította be nem csak azt, hogy valóban létezik a panszláv szellemű illyr párt, melynek fő czélja az országtól való elszakadás és egy déli szláv birodalom alkotása; hanem azt is, hogy annak szétágazásai folyton terjednek a horvát és szlavoniai megyékben és határszéli kerületekben; — s bár még számilag kevesebbségben van, de a kormánynak megróvást érdemlő elnézése, sőt alattomos pártolása következtében annyira erősödik, hogy nem csak Magyarország, de az osztrák birodalomnak érdekében is, nagy ideje a veszedelmes eszmének gátot vetni, s a már a közéletben is terjedő zavargásokat megszüntetni. „A horvát nemzet színe — ugymond egyebek közt — még ugyan azon nemzeti párthoz tartozik, mely a békét, az egyességet és barátságot az anyaországgal óhajtja; de ha megemlékezünk az ármánynak azon mesterségeire, miket az illyr párt naponként mozgásba tesz: itt az idő gondoskodni, nehogy beteljesedjék Gájnak mondása, melyet a horvát párthoz intézett: „Ti többségben vagytok még; de a jövő ifjú nemzedék s a gyermek, a mint megszületik, enyém.“ — De mit tegyünk hát? folytatja. — Mindenek előtt különböztessük meg a horvát nemzetet az illyr párttól, a horvát nemzetiséget az illyr nemzetiségtől. A horvát nemzetnek egyesség, béke s barátság és segítség azon rosz lelkek ellen, melyek az illyrismus képében megszállották. Az illyr pártnak gyülölség, harcz és bosszú ugyanazon mértékben, melyben ők azt ellenünk fordítják. A horvát nemzetiségnek elismerés azon körben, melyben honos, ön törvényhatóságaik körében; — mondjuk ki, hogy a magyar nyelvet tőlök csak azon érintkezésben kivánjuk, melyben a közös magyar kormánynyal s törvényhatóságokkal és a közös magyar törvényhozással állanak, és tovább nem. Az illyr nemzetiség nem fér meg sem a magyar alkotmánynyal, sem azon egységgel, melyet a magyar korona képvisel; sőt, mint kifolyása a panszláv eszmé-

1843. nek, megtámadja az összes európai státuscsalád viszonyait. . . . . És ha tisztába lesznek téve azon viszonyok, melyek a horvát-magyar kérdésnek alapeszméjét magokban foglalják: a horvátok, nemzetiségök iránt megnyugtatva, meg fogják ismerni azon valódi ellenséget, mely őket egy általános szláv hazában felolvasztani törekszik, s ez által alkotmányos szabadságaik elenyésztetésére vezet."

Egy más követ a kormány eljárását birálgatá az illyr zavargásokban, s azon meggyőződésre jut, hogy „akár kül- akár belső befolyás eredményei, akar belviszonyok s nemzeti ébredés szüleményei az illyr mozgalmak: a hatalom egyik esetben sem tőn eleget a maga feladatának, s mulasztása szomorú következményeire őt méltán figyelmeztetheti a törvényhozás."

E meggyőződésben, mondhatni, az egész nemzet, s néhány kormánypártin kivül, az egész tábla osztozott a szónokkal; miért is ellenvélemény nélkül közfelkiáltással végzéssé lön: hogy a kormánytól felvilágosítás kivántassék azon nyugtalanító állapotra nézve, mely főleg Horvátországban az ugy nevezett illyr mozgalmak által előidéztetett, s nyugtató válasz az iránt, mi lépések történtek e lázas állapot megszüntetésére. Egyszersmind kéressék meg a király, tartassa fenn szigorúan a törvényeket, fordítsa el kegyelmét azoktól, kik nemzetiségünket nem tisztelik; sujtsa, kik belőle gúnyt űzni vakmerősködnek. Más részről kisérje éber figyelemmel a külföldi viszonyokat; tekintsen az aldunai tartományokra, tekintsen a fekete tengerre s messze éjszak felé. Sok, igen sok mulasztás történt a szerencsétlen nemzetre, mely szomszédunkban lakik, a lengyelre, s az aldunai tartományokra nézve. Lépjen fel tehát a kormány hatályosan, biztos lehetvén, hogy a nemzet e cselekvéseiben minden áldozattal támogatandja.

De ezen végzésnek, mely mintegy jós szellemmel vágott be a jövendő titkaiba, sem volt egyéb foganata mint, hogy e tárgyalások alatt, nehogy a nemzetnek közönségessé

vált gyanúja az iránt, hogy az illyr mozgalom felsőbb befolyások altal szitogattatik, még inkább erősödjék, ama két egyén, kik e zavargásokban leginkább részt vettek, Zdencsay zágrábi főispán, és Kukuljevics iskola-kerületi igazgató, hivatalaikból elmozdíttattak. És ebből állott mindössze is, mit a kormány a nemzetnek oly alapos panaszaira s oly súlyos vádjaira az illyr zavargások ügyében tőn. Csoda-e, ha azok menten növekedtek, s a nagyobb számú, de erélytelenebb magyar-horvát párt azon meggyőződés befolyása alatt, hogy az illyr párt a kormány által pártoltatik, mindinkább megfélénkült a vad erélyű illyr párt erkölcsi terrorismusa irányában? 1843.

Ezen illyr zavargásokkal, mennyire azok a rendet s közbékét felforgatták, az egészséges nemzeti kifejlődést s haladást gátolták, némileg párvonalban léteztek s azok mellék darabját képezték közéletünkben ama megyegyülési kihágások, melyeket fentebb ábrázolánk, s a közönség a „korteskedés“ nevével bélyegzett. Az utolsó évek alatt ez, miként láttuk, mind sürűbbé, terjedtebbé lőn a megyei municipális életben. Már nem csak tisztújításokra s követválasztásokra, hanem egyes reformi kérdések egy vagy más értelemben való eldöntésére is megvesztegetett s elcsábított, erkölcsi vagy anyagi eszközök által egyesített tudatlan tömegeket kezdének az egymással szemben álló pártok bevinni a megyei közgyülésekre. E zajlongó, gyakran ittas tömegek kihágásait, mint mondók, nem ritkán vérengzés, sőt emberhalál is jelölte. A fékevesztett pártszenvedély kitöréseiben a személybátorság veszélyeztetett; a csöndes, higgadt tanácskozás, a tömegek zajában, lehetetlenné vált; a legfontosabb reformok, az égető életkérdések feletti határozatak tudatlan csoportok betanított kurjongatásaitól vagy szavazatától feltételeztettek. A honi értelmiség kárhoztató közvéleménye, a sajtó kiméletlen ostorozásai, legünnepeltebb tekintélyeink gyakori gáncsai, mind elégtelenek valának a párttusák ezen fattyú kinövéseinek rögtön gátot vetni.

Megyei kihágások feletti vitatkozások.

1843. A törvényhozásnak kelle tehát közbelépni s meg szüntetni a már nemzeti veszélylyé növekedett kihágásokat.

De bár senki sem találkozott a rendek közt, ki ama durva kihágásokat nem kárhoztatta volna, a tárgy mégis hosszú vitatkozásra adott alkalmat. Sokan féltek, nehogy a rend érdekében a megyei élet szabadsága is szükség nélkül korlátoltassék, kivált miután oly nehéz a kissé finomított vesztegetést, mint Angolország példája is bizonyítja, felfedezni és a szabadság kára nélkül sujtani. Mások azon véleményben lévén, hogy a százféle titkos álarcz alá rejtőző vesztegetést, mely minden korteskedésnek s kicsapongásnak kútfeje, büntetni nem lehet, s tehát az ellen törvényt nem szükség alkotni. Ezek elégnek tarták a vesztegetés sükerének lehetetlenítését a megyei gyüléseken szavazattal birók számának szaporítása által; mit a honoratiorok jogosításáról, a nem nemesek hivatalképességéről, szóval, az alkotmányos jogoknak a polgárok egyéb osztályaira kiterjesztéséről alkotni szándéklott törvények által óhajtottak s reméltek is elérhetni. A többség azonban e törvények mellett különös szabályokat is kivánt alkotni a korteskedés meggátolására, bár elismerte, hogy a vesztegetés ellen sükeres módot nem képes találni. A közvélemény az alkotmányos jogok ama kiterjesztésén s a bebizonyúlt vesztegetésre szabott büntetéseken kivül a következő reformokban kereste a kihágások orvaslatát: a megyei tisztválasztások három évről hatra tétessenek; a választások formái, melyek iránt törvényeink igen széles értelműek s határozatlanok, szigorúbban jelöltessenek ki, s különösen minden választás egyedül titkos szavazás által hajtassék végre; a követválasztásra nézve a verificatiót ezentúl ne mint eddig, magok a törvényhatóságok, hanem az országgyülés rendei kezeljék; végre mivel a kihágásokra gyakran az nyujt okot, hogy a főispánok a közvéleményt figyelembe nem veszik, és nem ritkán oly egyéneket jelölnek ki a hivatalokra, kikben a bizodalom nem központosúl, a népszerűeket pedig

a kijelölésből végkép kihagyják, a gyülések tartásában s vezetésében hatalmokkal sokféleképen vissza élnek: a főispánok kihágásai ellen is külön törvény alkottassék. Azon visszaélések ellen pedig, melyek a tudatlan tömegeknek a tanácskozásokba beviteléből származnak, ama rendszabályban keresték az orvoslatot, hogy tanácskozási joggal ezentúl csak táblabirák, előkelők s tisztesbek, szóval az értelmiség birjon; s a köznemesség csak a maga kebeléből választandó bizonyos számú képviselők által vehessen részt a tanácskozásokban. 1843.

Bizonyos dolog, hogy a rendek által javaslott e rendszabályok korán sem vették volna elejét minden kihágásoknak s visszaéléseknek a megyei gyüléseken. Ezt csak a megyei szerkezet teljes reorganisatiójától lehetett volna várni; mit a jelen körülmények közt legjobb akarattal sem lehetett s talán tanácsos sem volt volna szőnyegre hozni. Azonban, kétséget nem szenved, hogy már ezen indítványozott szabályok is, törvénynyé emelve, sok bajt képesek voltak volna orvosolni a megyei gyüléseken. Ezen felül a képviseletnek ama neme, melyet a rendek az alnemességnek a tanácskozásokban részvéte tekintetében javasoltak, mintegy hidúl szolgálhatott volna idővel arra, hogy a megyei gyüléseken az egész, nem nemes nép is, képviseltessék; mi aztán kétségkivül kevés idő alatt maga után vonandó vala a képviseleti rendszernek egész terjedelemben megalapítását. De a főrendek e reformot is ellenezték. A főispánokról, azok hatalmának korlátozásáról, kihágásaik büntetéséről szóló részét pedig a törvényjavaslatnak, azon ürügy alatt, hogy az nem szabályozza, hanem megsemmíti az elnöki jogokat, tárgyalás alá sem akarták venni. Meg kell azonban vallani, hogy a rendek sem menthetők e tekintetben minden gáncstól; s figyelembe véve a főispánok ellen alkotott szabályok szigorúságát, aligha igaza nem volt egy felsőházi tagnak, ki akként nyilatkozott, hogy „meggyőződése szerint e tárgy elintézését sem a felső sem az alsó tábla, vagy

1844. más szavakkal, sem a főispánok sem a megyék nem akarják őszintén; mert a korteskedésnek még mind a két rész hasznát vehetni véli". És igy e fontos tárgy elintézése végkép elmaradt; a botrányos megyei kihágásoknak azontúl sem lett más korlátja s büntetése, mint a közvélemény hangos kárhoztatása.

Az országgyülés egyéb tárgyalásai.

A nemzetiségi kérdés megoldásán s a vallási surlódások kiegyenlítésén kivül, még azt tekintették fő faladatuk gyanánt ezen országgyülés rendei, hogy a nemzetet mind az erkölcsi mind az anyagi kifejlődés utján egy stádiummal előbbre vezessék. E haladás kérdéseit részint a múlt országgyülések vitatkozásai, részint az utólsó három év discussiói, melyek, mint láttuk, a sajtóban és a megyei közgyüléseken egyaránt nagy hévvel folytattattak, határozottan kitüzve s minden részleteikben megvitatva, bocsátották ezen országgyülés elébe.

E kérdések természetök- s irányuknál fogva háromfélékre oszthatók: 1. Azokra, melyek az államigazgatás némely fontosabb részleteit illették; s ezek közé tartozott: egy új büntető törvénykönyv s börtönrendszer életbe léptetése, a városok rendezése s egy hitelintézet felállítása. 2. Azon demokrat s radikál irányú reformtörekvésekre, melyek a magánjog teljes átalakítása felé nehézkedtek; s ezek közé sorozhatjuk: a polgári jogok és terhek egyenlősítésének, különösen a közmunkák, közös adó, szabad föld, birtokolhatás és hivatalképesség tárgyait. 3. Végre azokra, melyekben az önállóságra, az ország függetlenségére vonatkozó irány nyilvánúlt; s ezek a „Partium„ s Erdélylyel unio, a vámok és harminczadok, a fiumei és középponti vasutak és általában az anyagi érdekek kérdéseit foglalták magokban. Mindezekről, bár rövid körvonalokban, de mégis külön kell szólanunk, hogy ezen országgyülés történelmét kiegészíthessük.

A büntető törvénykönyv s börtönrendszer kidolgozására, mint tudjuk, a mult országgyülés bizottmányt nevezett

ki; és e bizottmány munkálata szolgált jelenleg a tárgyalás alapjául. E munkálat az ország legünnepeltebb értelmiségei s legjelesebb jógtudósai hosszas tanácskozásaiból kerülvén ki: a nemzet azon reménynyel kecsegtette magát az országgyülés megnyitásakor, hogy az új büntető törvénykönyv a királyi sanctio által törvény erejére fog emeltetni. Ezen reményeket azonban, melyeket a rendeknek a munkálat megrostálásában kifejtett buzgalma még egy ideig ápolt, nem sokára meghiúsitotta a főrendi tábla többsége. A munkálatban, mikép az a rendek által megálapíttatott, két nagy fontosságú pont fordúlt elő, melyeket a főrendi többség elfogadni egyáltaljában nem akart: a halálos büntetés eltörlése s az esküttszékek megalapítása. A rendek munkálatában az egész büntető eljárás ez esküttszékekre lévén alapítva, ezeknek elfogadásától függött a törvény létre jöhetése. A főrendek többsége azonban azon ürügy alatt, hogy a büntető eljárásnak helyes alapja van letéve alkotmányunkban, az esküttszékek behozatalát szükségtelennek állítá; és csak azt kivánta, hogy a fennálló büntető eljárásunkban létező hibák s hiányok javíttassanak, pótoltassanak, s különösen, hogy a bűntények megvizsgálására fordíttassék nagyobb figyelem; továbbá, hogy a perek folyama a megyei, csak időszakonként működő, törvényszékek helyébe felállítandó állandó biróságok által gyorsíttassék, s végre hogy börtöneinknek szerintök is siralmas állapota minél elébb jobbra fordíttassék. A főrendi ellenzék, látván a többség hajthatatlanságát, hogy az esküttszékek behozatalának reményét legalább a jövőre megmentse, a szeptember 10-kei ülésben midőn az országgyülés befejezésének határnapja már ki volt hirdetve, azt kivánta, hogy a törvényjavaslat a rendeknek azon felszólítással küldessék vissza, miszerint e tárgyat, melyben sikert remélyleni már nem lehet, boldogabb időkre halaszszák. De érzé a többség, hogy ekként a remények meghiúsitásának vádja rája nehezednék; az esküttszékek tárgyalása pedig a következő országgyülésen ismét szó-

1844.

A büntető törvénykönyv és börtönrendszer.

1844. nyegre hozatnék: az indítványt tehát nem fogadta el, s az esküttszékeket csak egyszerűen visszavetette; a rendeket pedig arra szólítá fel, hogy az országos választmánynak azon javaslatát vegyék tárgyalás alá s terjeszszék a főrendi tábla elébe, mely az állandó biróság elvén nyugszik. E határozat hallatára az egész főrendi ellenzék oda hagyta a termet, szembeszökő módon akarván nyilvánitani, hogy a büntető törvénykönyv iránti remények meghiúsításában neki semmi része. Mert valóban a főrendek e határozata után a büntető törvénykönyv életbe léptetésének még lehetősége is megsemmisíttetett: nem csak azért, mivel a rendek többsége az esküttszékekről lemondani nem akart; hanem azért is, mivel az országgyülés befejeztének határnapja október 10-re lévén kitűzve, egy újabb törvényjavaslatot, mely az állandó biróság elvén nyugodnék, az idő rövidsége s más szintén fontos tárgyak hatalmaza miatt, ha akarták volna, sem készíthetnének el többé.

Ezek után a büntetőjogi törvényjavaslatnak még csak azon része iránt maradt fen egy ideig némi remény, hogy életbe lépend, mely az új börtönrendszerről szólott. Hosszas viták s több üzenetek után a hallgató és magánrendszer fölött, a két tábla már elébb abban egyezett meg, hogy a magánrendszer elvei szerint, de oly módosításokkal, melyek szerint a régiről az újra lépcsőnként történjék az átmenet, kisérletképen négy nagy kerületi börtön építtessék az ország négy részében; s az egyes megyék is, melyekben újabb börtönök építése szükségessé válnék, azokat e rendszer elvei szerint építhessék. Már csak e javitás is nagy nyereség lett volna az országra, melynek legtöbb börtönei nem a javúlás, hanem a végképi elkorcsosúlás iskolái s bűnfészkei valának. Miután azonban a közös adó kérdése utóbb megbukott, a szükséges költség hiánya miatt, a négy kerületi börtön ügye is dugába dőlt.

A hitelintézeti törvényjavaslat.

Mióta közéletünkbe a váltótörvények behozattak, számtalan birtokos, de eladósodott család érezte e törvé-

nyek szigorát; kiket elébb a nemesi kiváltság s ősiségi jog 1844.
a hitelezőik számára esendő elkobzástól megóvott, most megrettenve tapasztalták, hogy a váltótörvény szerint végrehajtandó lefoglalás ellen sem ősi jog, sem nemesi kiváltság nem véd többé. Az önzők s tudatlanok ennek következtében magok a váltótörvények ellen keltek ki, azokat átkozván, könnyelműségből vagy rosz számításból származott vesztők okáúl. A félelem- s ellenszenvnek, mely a nemesség tudatlanabb tagjai közt a váltótörvény ellen közönségessé vált, az lett következése, hogy sokan egyébiránt szükséges kölcsöneiknél sem akarták magokat alája vetni a váltótörvény kötelezéseinek, mi ismét a kamatláb rendkivüli felszökkentét vonta maga után. Nehogy tehát addig is, mig az ország lakosainak ezen birtokos osztálya a váltótörvény jótékonyságával lassankint megismerkedik, akár a tudatlanság szülte bukások igen szaporodjanak, akár a kamatláb szerfeletti fölemelése az uzsoráskodást terjeszsze: a legégetőbb szükségek közé tartozott egy hitelintézet felállítása, melyben, az említett körülményektől elnézve is, egyedül a földmívelési ipar gyarapodása végett, mindenki jutányosan tehessen szert kölcsönre. A törvényjavaslat, melyet az intézet iránt a rendek készítettek, több üzenetváltás után, megnyerte végre a főrendeknek is hozzájárultát s felküldetett a kormányhoz. A kanczelláriának azonban nagy fáradságába került, a minisztertanács által csak általában is elfogadtatni az új intézetet. Báró Kübeck pénzügyminiszter, attól tartván, hogy a magyar hitelintézeti záloglevelek az állampapirok s a bécsi bank pénzjegyeinek s más értékpapirjainak veszélyes vetélytársaivá válhatnak, egyátaljában nem hajlott az engedményre. A tanácsban Kübeck ellenzése daczára is keresztül ment ugyan a törvényjavaslat, de oly módosítással, miszerint aztán a leküldött királyi válasz minden reményt meghiúsított az oly hasznos intézet életbe léptetése iránt. A javaslat szerint az intézet igazgatója, ki az országgyűlés által kijelöltek közől a kormány

1844. által lett volna választandó, az országgyülésnek felelőséggel tartozott eljárásáról; de a királyi válasz a törvényjavaslatból mind azt kihagyatni kivánta, mi által az igazgató felelőssége biztosittathaték. E válasz az intézetben minden alkotmányos elvet megsemmisitett, s a kormánynak kényuralmi hajlamai mellett méltán azon gyanút ébreszté az ország rendeiben, hogy a hitelintézet, ugy, mint azt a kir. válasz akarja, az igazgató felelőssége nélkül, kevés idő múlva jutalmazás és vesztegetés eszközévé válnék a kormány kezében; évek multával pedig, midőn majd az intézet nagyobb kiható erővel működnék, a nemzet minden vagyonát szarnoki önkénynek, az alkotmányt kényuralmi czélzatok kisérleteinek fogná kitenni; és ekként az, minek czélja épen a nemzeti jóllét, magának az alkotmánynak felforgatására szolgálna eszközül. Ily áron természetesen a rendek nem akarhatták, nem volt szabad akarniok megvásárolni a nemzet anyagi jóllétére különben oly hasznossá válandott hitelintézetet.

A városok rendezésének s országgyülési befolyásának kérdése.

Még sajnálatosabb volt az összeütközés az alkotmányosság elvei s az absolutismus terjeszkedési törekvései közt a városok rendezésének kérdésében; mert annak következtében egy még fontosabb, még égetőbb szükségű tárgy bukott meg ezen országgyülésen. Azok után, mik a városok kérdése tekintetében az országgyülés megnyitásáig történtek, a köz vélemény annál bizonyosabbnak tartá e kérdésnek valahára megoldását, minthogy a városok, mint láttuk, már veszteni kezdék türelmöket, s gyakori folyamodásaik után a kormányhoz, attól lehetett tartani, hogy ha ez iránt még most sem alkottatik meg a kivánt törvény, maga a hatalom, országgyülésen kivül, fogja elintézni a fontos tárgyat. A városok egy részének, mely a hajdankorban nyerte kiváltságait, a régi törvények és százados gyakorlat kétségtelen jogot biztositottak, szavazataikkal részt venni a törvényhozásban. S jelen állásukat maga a közvélemény is igazságtalannak, sőt gúnyosnak

ismerte el. Ha tehát e kérdést most sem intézi el a törvényhozás, méltán lehetett félni, hogy a kormány, e régibb törvények szerint, a maga érdekében határozza meg a városok szavazatát. Mind ezen körülménynél, mind az igazság követelésénél fogva tehát, e kérdés megfejtését mindenki halaszthatatlannak tartotta. Ehhez járúlt, hogy közönségessé vált már azon meggyőződés, miszerint múlhatatanúl szükséges az alkotmányt szélesíteni, s a törvényhozás eddigi tényezőit új elemekkel erősbiteni, hogy az annyi sovár óhajtások tárgya, a nemzeti átalakulás, gyorsan és szerencsésen végbe mehessen. Sőt a városi kérdés magának ezen átalakulásnak is egy, nem csekély fontosságú részletét alkotta, minthogy épen a városok törvényhozási részvétének kelle közvetítő hidúl szolgálni a teljes képviseleti rendszerre, mi a reformpárt egyik fő czélját képezte. 1844.

Míg azonban ezen s egyéb, másutt említett okoknál fogva, őszinte szándékkal s elhatározott jó akarattal fogtak az országgyülés rendei e kérdés megoldásának tárgyalásához: az iránt osztatlan volt a reformpárti többség, sőt több városi követnek is meggyőződése, hogy a városoknak csak új rendezésök feltétele alatt lehet és szabad biztosítani az országgyülési szavazatot. Mert, mint már föntebb előadtuk, a városoknak, jelen helyzetökben, melyben a kormány önkényétől függtek, nagyobb törvényhozási befolyást tulajdonítani annyi volt volna, mint a kormánynak a rendek tábláján is minden kérdésben többséget biztosítani, a kényuralmi iránynak mindig s mindenben túlsúlyt engedni.

Senki sem fogta fel e fontos kérdést oly magas állampolitikai szempontból, mint Korpona város tudós követe, a több jeles politikai s jogtudományi munkái után tudományos irodalmunknak is egyik dísze, Szalay László. Ő, midőn a városok új szervezetétől függesztette fel az azoknak adandó részvétet a törvényhozásban, ama szervezésnek oly irányt is kivánt adni, mely, összes átalakulásunkban, a szakgatott municipális megyerendszerből a parlamentáris kor-

1844. mányzatra, a centralisatió hidjául szolgálhasson. „Most, — ugymond egyebek közt, — nincsen többé szó néhány városi votumnak rehabilitátiójáról; hanem szó van egy új elemnek a törvényhozásba való befogadásáról. S ezen elem, mert új, mert a többiek között, melyeknek sorában helyt akar foglalni, a legifjabb, s ennél fogva olyas, mely szót fog kölcsönözni minden vitalitással biró eszmének; .... ezen elem, mondom, mert új, mert legifjabb, mert a jelen szükségeknek, a kor követeléseinek tolmácsa, — az időnek 'nagy chemiai processusában a többieket előbb-utóbb fel fogja olvasztani. Én a negyedik rendről szólok, de azon rendről, mely még csak létesülőben van, melynek most egyelőre csak egyik organumát fogjuk teremteni." Hivatkozik Francziaország példájára, hol a „tiers-état" szintén elnyelte az arisztokratiát. Ő nem a boltosok arisztokratiáját akarja léptetni a nemesi rend helyébe; nem a rőf és mérőserpenyő túlnyomó befolyását érti; hanem érti az összes nemzetet, érti Magyarországot jövendő formájában; s azért „óhajtja: alakúljon egy osztály, mely a többiek szögletességeit lesimítsa, mely bennök felolvaszszon mindent, mi nem korunkba való ....." „Én nem municipális ország képében látom a nagygyá lett hazát; nem hiszem, hogy municipális föderalismus lehessen a végczél. Nekünk száz különvált érdeket kell öszpontositani; .... s minderre, vagy gyönge vagy talán épen visszás eszköz a municipális daraboltság." Hálás szívvel ismeri el, hogy míg a különféle érdekek fel nem ébredtek, municipális alkotmányunknak köszönhettük fenmaradásunkat: de jelenleg már elkerülhetlenül szükséges, hogy a városokat illető munkálatban jelöltessék meg néhány kiváló pont, melyek annak idejében a centralisatiónak összekötési pontokúl szolgálhassanak. S az nap, mikor az országgyűlés valósággal fogja képviselni az összes nemzetet, az országgyűlésen nem karokat és rendeket, nem megyéket és városokat, hanem képviselőket, az összes nemzet képviselőit fogjuk látni.

De ezen nézetek a központositásról, mely eddigelé sem a gyülések kebelében, sem a sajtóban nem került tárgyalás alá, kissé még koraiak voltak ezen országgyülés tagjai előtt, s az új szerkezet megvitatásánál, melyet a rendek a városoknak adni szándékoztak, fő irányelvül tétetett, hogy az oly alapokra állitassék, miszerint a megyék jövendő rendezésének is mintájául szolgálhasson; s hogy tehát az új elem, melyet a törvényhozás a szavazattal felruházandó városi képviselőkben nyerend, a kormány közvetlen befolyásától független s képes legyen segédkezet nyujtani a nemzeti átalakulás nagy munkájának előmozdítására. Ennél fogva a törvényjavaslat, mely a rendek tanácskozásai alól kikerült, általában szabadelvű s oly nemű volt, hogy abban az alkotmányos és radikál irány teljes mértékű alkalmazást nyert. A városok, e szervezet szerint, oly szabad municipiumokká váltak volna, melyekben a városi lakosság egész tömege, minden qualificatiói fokozat nélkül, közvetlenül választja időnként megújitandó tiszti karát, s követeit a törvényhozásra. A kormány azok kebelében semmi közvetlen organummal nem birna, hanem egyedül a felügyelésre szorított befolyását csak a törvények szerint gyakorolhatta volna a középponti kormányszékek által. A városoknak, e szerkezet mellett, népességök arányában felosztandót izenhat szavazat adatott a törvényhozásban, míg az ország többi lakosságát képviselő megyék ötvenkét szavazattal birnának. 1843.

E törvényjavaslatban igenis nyíltan ki volt fejezve a bizodalmatlanság, melylyel a reformpárt a kényuralmi hajlamú kormány iránt viseltetett; s igen vérmes reményűnek kellett lennie, a ki hihette, hogy az a felső ház s a kormány által elfogadtassék. S valóban, a kormánypárt, kivált a felső házi többség, eleitől fogva arról vádolta a törvényjavaslatot, mintha az a városokból korlátlan végrehajtási hatalommal biró respublikákat akarna felállítani. Míg azonban a rendek puszta felügyelésre kivánták a városokban szorítani a kor-

1843. mány befolyását: a főrendi többség a másik szélsőségbe esett, oly szerkezetet akarván adni a városoknak, melynél fogva a polgárok testülete alig birt volna némi önállással s önkormányzattal. Egyebek közt, a tiszti kar s országgyülési követek közvetlen 's egyenes választását másod fokú, közvetett választással kivánta felcseréltetni; a választókra nézve oly szigorú qualificatiót állított fel, miszerint azok száma szerfelett kicsinyre fogott olvadni; s mi mindenek közt leginkább korlátolta volna a városok szabadságát: a tiszti kar élére egy a kormány által kinevezendő, igen tág hatalmú főfelügyelőt kivánt állítani. Általában oly változtatásokat óhajtott a törvényjavaslatban a főrendi többség, hogy azok szerint körülbelől csak annyira ki lettek volna téve a városok a kormány önkényének, mint mikép eddig voltak; s a tizenhat szavazat, melyet azok az országgyülésen nyerendők valának, teljesen a kormány rendelkezésétől esett volna függésbe.

A két tábla tehát egymással homlokegyenest ellenkező elvekből indúlt ki a fontos tárgyban; a miért eleitől fogva sem nagy volt a remény megegyezésökre. Minthogy a törvényjavaslat iránt a megyék részletesen kimondták véleményöket: a rendek, utasításaik által kötve lévén, a felállított elvektől el nem térhettek. A főrendek többsége ellenben, látván, mikép a vármegyék s általában a reformi párt, a fentebb előadott okoknál fogva, csaknem erkölcsi kényszerűségben van, mindent elkövetni, hogy a városi kérdés ezen országgyülésen valahára megoldassék; s arra számítván, hogy ennél fogva a megyei utasítások változni fognak: egy lépéssel sem akart közeledni a rendekhez, s minden újabb üzenetében makacsúl ismételte először kimondott nézeteit. A kormánypárt ez alatt a főispánok által minden követ megmozdított a vármegyék közgyülésein, hogy az eredeti utasítások újakkal váltassanak fel, melyekben a törvényjavaslat alapelvei a főrendi többség nézeteihez alkalmaztatnának. Mit a főrendi többség

óhajtott s reménylett, részben be is teljesedett: mennél 1843.
hosszabbra nyujtattak a tanácskozások, annál több megye módosította eredeti utasításait. Igy lőn, hogy elébb is, a törvényjavaslat széles alapú választási rendszerének korlátolása s többféle qualificatiók felállítása a rendek tábláján is többséget nyert. A reformpártiak a megyék ezen állhatatlanságától megrettentve, a szinváltozásnak némi erkölcsi gátokat vetendők, minden nyilatkozataikban a hazafiúság erényével ügyekeztek összekötni a szilárd, állandó kitartást. E párt több tagja, kivált pedig a fiatalság, annyira ment, hogy nem kételkedett a hazaárulás bűnével bélyegezni minden további engedést s visszalépést, főleg a főfelügyelők kérdésében.

Igy állott a kérdés egy ideig megcsökönösödve; mert bár a rendek a választási rendszerre nézve közeledtek is a főrendi többség kivánatához: ez a főfelügyelőkre nézve nem akart tágitani első határozatán. A főfelügyelők elfogadását a városi követek is határozottan ellenezték; a rendek többsége pedig azt egyenesen veszélyesnek nyilatkoztatta a nemzet jövendőjére nézve. „Miután nekünk — ugy monda egyebek közt Klauzál Gábor, a június 18-kai ülésben — nincs oly kormányunk, mely el akarná ismerni, hogy a nemzet s országgyülés irányában felelősséggel tartozik; sőt inkább olyan az, mely a kormány felelősségéről szóló törvényeket elavúltaknak szereti tekinteni: ily helyzetben nem volna tanácsos a városokban a kormánytól függő új hivatalt felállítani, mielőtt mind azon garantiák megadva nem lesznek, melyeket a nemzet óhajt, s míg nem lesz kormányunk, melyet a törvényhozás feleletre vonhasson.“ A kormánypárt részéről viszont Zsedényi Eduárd élesen kijelenté: „hogy az, ki nem akarja, hogy a kormánynak a városoknál a főfelügyelőkben törvényes organuma legyen, az nem akarja, hogy a városok rendezéséből legyen valami; ki pedig ezt nem akarja, az nem akarja, hogy az országnak jövendője legyen.“

1843. A kormánypárti vezérszónok ezen nyilatkozata a rendek tábláján eléggé sejtette mindenkivel, hogy a főrendi többség még sem hajlandó közeledni a rendekhez. Ezek tehát, a tárgy feletti ötödik izenetök alkalmával, komolyan figyelmeztették a főrendeket az országgyülés végének közeledésére s ama vágyakra, melyek a törvényjavaslat fölötti tanácskozások által a városok lakosaiban fölébresztettek, s oly könnyen többé le nem csillapíthatók; és felszólíták őket hogy, ha még most sem akarják elfogadni a törvényjavaslat nézeteit, engedjék azt legalább feljutni a kormányhoz, hogy annak véleménye is tudva legyen, s a beczövekelt tanácskozásoknak új tér nyíljon.

Midőn ezen üzenet a főrendek asztalára került, s ezek az alsó háznak sem véleményéhez közeledni, sem kívánatára hajolni nem akarnának: a két párt közt igen heves vita támadt a főrendek házában. Gróf Pálffy József anynyira ment, hogy kijelentené, mikép látja, „hogy a főrendek csak játékot akarnak űzni az alkotmányosságból, a végrehajtó hatalomnak szándékozván adni a városok szavazatát, holott a kormány már is túlnyomó befolyást gyakorol a kinevezésétől függő hivatalnokok által a törvényhozásban. Ez nem egyéb, mint a nemzet érdekeinek elnyomása.... A főrendek örökös negatiójok által meg akarják semmisíteni a rendek tábláját, nem engedvén a kormány elébe jutni a nemzet kivánatait.... Én, ugymond, e főrendi táblát a nemzeti előhaladás valóságos gátjának tekintem; s nem tartózkodom kijelenteni, hogy örömmel fogok szavazni e tábla eltörlésére, mely valóságban nem egyéb, mint a kormány czéljainak eszköze.“ Maga a mérsékelt gróf Széchenyi István is akként nyilatkozott, hogy „ha a főrendek többségének nézetei törvénynyé válnának, ebből veszély áradna a nemzetre; mert az alsó tábla saturáltatnék függő elemekkel, melyeknek csak három vagy hat évi servilitása is elég volna nem csak arra, hogy ama tábla megsemmisit-

tessék, hanem arra is, hogy alkotmányunk, szabadságunk megdöntessék." 1844.

Míg ezután a két tábla közt újabb üzenetek váltattak, melyekben a főrendi többség soha egy lépést sem akart közeledni a rendekhez: a kormány s a conservativ párt a főispánok által egyre dolgozott a megyékben, hogy követeik utasítását a főfelügyelőkre nézve megváltoztassák. Miután pedig ezen ármányaik sükeréről bizonyosak voltak, a hatodik üzenetben, september végén, tehát csak pár héttel az országgyülés kihirdetett határnapja előtt, végre ők is tettek egy közeledési lépést: a közvetlen választási rendszert elfogadták; de egyszersmind oly magas qualificatiót szabtak a választókra nézve, hogy a közvetlen választás, ily választóképesség mellett, körülbelől egyre ment a közvetett választással. A közeledés tehát, melyet a főrendi többség a rendek véleménye felé tett, inkább csak színleges volt; és még ehhez is feltételül szabta a főfelügyelők elfogadását a rendek által.

Midőn a főrendek ezen üzenete az alsó tábla asztalára került, közönségesen tudva volt, hogy az újon érkezett pótlóutasítások következtében a többség már a főfelügyelők mellett áll. A rendek tehát szeptember 25-kei ülésökben, minden vita nélkül, csak egyszerűen szavaztak a kérdés felett; minek az lett eredménye, hogy a főfelügyelői tisztség a városokban, de csak elvileg, s elvontan a főrendi javaslattól, egy szótöbbséggel elfogadtatott. A reformpárt ekként kisebbségben maradván, a főfelügyelői hivatal qualificatióinak teréről kezdett küzdeni az alkotmányos elvek biztosításáért. Már az első szavazás alatt is több szózat hallatszék a feltételekről; s alig mondatott ki a határozat a főfelügyelők elfogadása mellett, már is minden felől hangzott: mikép lesz körülirva hatósága? minők lesznek kötelességei s a korlátok, melyeken túllépnie nem szabad? A nagy többség (39 szó 8 ellen) végre abban egyezett meg, hogy ne minden városnak külön, hanem kerületenként

1844. többnek legyen egy főfelügyelője, kit a városok által fölterjesztett egyének közől a kormány nevezzen ki. A főfelügyelő, a tisztújítás és követválasztás alkalmával, a kijelölési jogot a tanácskozmányi tagokkal együtt, mint elnök, a többség akarata szerint, fogja gyakorolni; városi követ maga nem lehet; ne administráljon, hanem csak felügyeljen; pénztárért felelős ne legyen, s egyszerre több hivatalt egynél ne viselhessen.

A főrendi többség azonban az igy korlátozott főfelügyelőkkel egyátaljában nem volt megelégedve; s e hivatal körére nézve tovább is megmaradt első javaslata mellett. Ismét rendkivül élénk és heves vita támadt a két párt között. Míg a többség tág hatáskörrel kivánta felállítani a főfelügyelőket: a kisebbség magát a hivatal felállítását is folyton ellenzé, s keserüen kikelt a megyék pótló utasításai a „pálfordulások“ s az alsó tábla azon tagjai ellen, kik kormányhivatalt keresve, a főfelügyelők elfogadásának s ezzel az alkotmányos elv buktának okai valának. Mások az ellenzék közől a kormánypártiakat gáncsolták, kik a haza érdekei ellen oly makacssággal küzdenek idegen érdekek mellett. Pálffy József pedig ismét szóba hozta a felső tábla eltörlésének mind nagyobbodó szükségét. Minap Pálffyt e miatt a főherczeg nádor utasítá rendre; most pedig maga Széchenyi István a leghevesebb módon támadta meg. Még gróf Zay Károly is belévegyült e szevedélyes vitába, mely aztán azzal végződött, hogy Széchenyi ájultan rogyott le székéről. A többség egy tapodtat sem akart eltérni eredeti javaslatától; s kijelenté, hogy bár ehhez végiglen nem kiván is ragaszkodni: engedni mégis csak akkor lesz hajlandó, ha a rendek még inkább közelednek hozzája.

De a rendek ezt nem vélték tehetni az alkotmányosság elveinek feláldozása nélkül. Meg valának győződve, valamint hogy kétséget nem is szenvedett, miképen, ha ők még inkább közelednek a főrendi többség nézeteihez, s ezek törvénynyé válnak: a kényuralomra örökké hajlandó bécsi

kormány túlságos befolyást nyer, a főfelügyelők és szűk 1844.
alapú választási képesség által, a városok kebelében; s az ezeknek adandó tizenhat szavazattal a rendek tábláján, rövid idö alatt, nagy veszélybe ejti az alkotmányt s nemzeti szabadságot. Mivel tehát a rendek többet nem engedhettek, a förendi többség pedig hozzájok közeledni nem akart: a városi törvényjavaslatot nem lehetett a király elébe felterjeszteni. A november 8-kai ülésben, midőn e tárgy utólszor került az alsó ház asztalára, a városi követek, Bezerédy István indítványára, azt sürgették, hogy választassék el a rendszeres belszervezéstől a városok országgyülési szavazatának kérdése; s ha amaz, mint látják, megbukik is, legalább eziránt alkottassék meg a törvény. „Ez országgyülésen — ugymond Székesfehérvár követe — a karok és rendek annyit dolgoztak, hogy akármely közjogtanári collegiumnak is dicséretére válnék; de az eredmény kevés vagy épen semmi, mivel a karok és rendek gyöngék. A harmadik rend, mely itt képviselve van, alig teszi huszad részét az ország népének; s érdekeik is el vannak különözve a nagy többségéitől. Hiányzik az egybeolvadt közös érdek. A magyar nemzetiség Európában idegen; alkotmányossága szomszédainak hatalma előtt gyűlöletes. Környezve vagyunk absolut kormány alatt lévő népektől. Ezért üdvös és czélszerű reformok nélkül azon szabadság is, mely még az országban teng, enyészetnek indúl. A reform most nem sikerült; s e miatt e sorompókon kivül sokakat lehetne vádolni. De a vád a nemzet gyöngesége miatt sükeretlen; mivel az országban még nincs kifejlett közvélemény, s azok, kik a kegyelem sugaraiban melegszenek, könnyen veszik a feljajdulást azoktól, kik nem esdekelnek másért, mint a mi kifejlődésökhöz megkivántatik . . . . A főrendi eljárás megrendíté azon hitet, melylyel a hazafiak a királyi szó szentsége iránt viseltettek. Ezért a bizodalom a főrendek iránt annyira megingott, hogy mindinkább terjed ama nézet, miszerint táblájokkal, ugy mint alkotva van, tanács-

1844. kozni nem lehet. Nem kéri a hatalmat, hogy a városi kérdést egymaga intézze el; mert ez alkotmányellenes. Hogy azonban a rendek táblája erősödjék, a többi városi követekkel együtt óhajtja, hogy a rendek még egy kisérletet tegyenek, elválasztván az országgyülési szavazás kérdését a rendezés kérdésétől."

Az országgyülés két nap múlva befejeztetvén, a rendek ezt már méltán lehetetlennek tartották. Szentkirályi Móricz, ki a jeles törvényjavaslatot készítette, megmutatá, hogy épen a városok törvényhozási befolyásának kérdésében áll a két tábla egymástól legtávolabb; s azért ebben minden újabb kisérlet sikeretlen. S minthogy sokakban azon gondolat ébredt, hogy az igy megbukott városi ügyet a kormány országgyülésen kivül önkényleg akarná elintézni; s ezt a városok is kivánnák: azon intéssel zárá be a tárgy feletti tanácskozást, hogy miután a rendek táblájának többsége őszintén szivén hordja a városok ügyét, óvakodjanak a hatalomnál sürgetni ügyök országgyülésen kivüli önkényes elintézését. „A városok — ugymond — a rendeknél kivívták azon meggyőződést, hogy ügyök elintézése az alsó tábla kiegészítésére, az ország érdekeinek egybeolvasztására, a képviselet erősitésére múlhatatlanúl megkivántatik, s halasztást nem szenvedhet. Azért ne támaszkodjanak kegyelemre, s ne keressék az ajándékot; hanem támaszkodjanak azon eszmére, mit önmagoknak kivívtak és minek teljesedésbe kell menni. Övék az élet; az élet pedig folyvást nő . . . . . Legyenek kissé türelemmel; nagy kérdések egy vágással nem dőlnek el soha. De ha kegyajándék elfogadása által lelépnek a térről, melyre jog és élet által egyenlően felhivatvák; ha nem törvény által követelik azt, mi őket jog és élet szerint illeti: akkor elvesztették a jövendőt, akkor, mint kiváltságos testületek, kiváltak az országból, és nem fognak többé beolvadni a nemzet testébe."

És igy végződött a nagy fontosságú tárgy, melynek szerencsés megoldásához az országgyülés előtt annyi remény csatlakozott. Elvkérdéseket foglalván magában, párttusa tárgyává lett; ezzé válván pedig, bukásának, a létező körülmények közt, múlhatatlanúl be kellett következni. 1844.

Ősiség s örökváltság.

Azon radikál irány, mely a birtokot minden bilincseitől felmenteni, tökéletes tulajdonná tenni s e végett a nemesi és jobbágyi földet egyaránt felszabadítani tűzte ki a reform egyik fő czéljává, ezen országgyülésen kevéssé haladt előre. Az ősiség eltörlésének s a jobbágyok örökös megváltásának elve már a múlt országgyülésen ki volt mondva. A rendek tehát most ezen elvet mind a két kérdésben tényleg alkalmazandók, egy választmányi munkálatot készítettek, mely alapjául szolgálna a tanácskozmányoknak; s azt, hogy iránta küldőik véleményét is meghallják, utasítás végett a megyéknek is megküldötték. A rendek tábláján mind a két fontos tárgyra nézve nagy volt ugyan a többség; de, részint mivel utasítás mindenünnen nem érkezett, részint időhiány miatt, mind a kettő tárgyalása a jövőre halasztatott.

Birtokképesség.

A reform e két tárgyban nem sikerülhetvén, hogy a szabad birtok körül mégis valami történjék, mi a közvélemény igényeinek megfeleljen: az országgyülés vége felé, aug. 29-én, a nemesi jószágoknak nem nemesek általi birhatási joga hozatott indítványba. A rövid, de nagy fontosságú törvényjavaslat még azon ülésben határozatba ment. „Épen ma — ugymond a siker által élesztett köz öröm zajában Palóczy — épen ma 318-ik éve a mohácsi vésznapnak, midőn szinte elveszett hazánk; s ma lényeges lépést tettek a rendek annak megmentésére.“ A főrendeknél Széchenyi István, több szónoklatban, nagy lelkesedéssel küzdött a törvényjavaslat mellett. „Én, ugymond, szemeimnek alig hittem, midőn ezen rövid izenetet először olvastam, s mondhatom, ez engem lelkesedésre ragadván, egy híres német iró ama jelszavát juttatá eszembe: „Ein Vogel trug einen Samenkorn in ein wüstes Land, und es entstand

1843. daraus eine neue Creation.“ Ez egy pár sorban, ugymond, én Magyarország egész jövendőjét biztosítva látom .... Ezen egy pár sorban nemzetünk regeneratiója fekszik.“ A javaslat a főrendek által is egy értelemmel elfogadtatott; utóbb pedig királyi sanctiót is nyervén, törvénynyé vált.

Hivatalképesség.

Valamint a birtokképességi törvény, némi pótlásául hozatott meg a szabad birtokot illető, de most elmaradt reformnak; ugy a jogegyenlőségre irányzott törekvésekben is kivántak némi haladást tenni az ország rendei, kivált miután a városok s a közadózás kérdései felett folyt tanácskozás már nem nagy sükerrel biztatott. A nem nemesek hivatalképessége egyes esetekre már elébb is fennállott; most tehát a nemnemesek hivatalviselhetése egész általánosságban hozatott indítványba. És e tárgyban azon hallatlan eset fordúlt elő, hogy a főrendi tábla szabadelvűségben meghaladta a rendeket. Ezek ugyanis pótló utasításaik által kötve lévén, két szó többséggel csak azon megszorítással fogadták el az indítványt, hogy a birói hivatalok ezentúl is kizárólag a nemesség kezében maradjanak. E határozat azon fonákságra vezetett, hogy szerinte nádorrá, kanczellárrá lehetett ugyan a nem nemes honpolgár; de szolgabiróvá, esküdtté nem. A főrendeknél, kiknek többsége eleinte még ebben is ugrást látott s fokonkénti haladást kivánt, a reformpártiak nagy erélylyel harczoltak társaik szűkkeblűsége s a rendi határozat képtelensége ellen. „Nyolczszáz évig viselt minden terhet a nemtelen — kiálta az ugrást emlegető főrendek fülébe gróf Teleki László — s ugrás, rögtönzés-e valahára őket részeltetni a hivatalképességben?“ „Ész, erény, becsületesség — mondá a rendek határozatára Batthyáni Lajos — nincs kötve osztályhoz; sőt e tulajdonok sokszor megfordított arányban állnak a nemesi kiváltsággal.“ Közbeveté tekintélyét Széchenyi István is; míg végre az egész tábla elfogadta az általános hivatalképességet. A rendek ezután, mintegy elszégyenlvén magokat, hogy a korigények teljesítésében a „fontolva haladó“ fő-

rendek által ez egyszer túlszárnyaltattak, ellenkező utasításaik daczára is elfogadták az általános hivatalképességet; mi aztán törvénynyé szentesíttetett. 1844.

Közmunkák.

A reformpárt törekvése, a köz jogok- s terhekben minden honpolgárt, légyen az nemes vagy nemtelen, egyenlő arányban részesíteni, még két fontos tárgyban nyilatkozott ezen országgyülésen: a köz munkák és közös adózás tárgyában.

Mi az elsőt illeti: a megalkotott törvény által még nem léptetett ugyan életbe a közös teherviselés igazságos elve. Még nem érett ténynyé, hogy a közmunkák legyenek a közszükség váltságai, melyekhez mindenki osztálykülönbség nélkül járúlni tartozzék; még nem lőn elérve, hogy a közmunkák a nemzetgazdaság egyik legfontosabb ágának tekintetvén, azok kezelése a nemzet összes érdekében, nem pedig minden megyének saját tartományi, igen gyakran némely hatalmasnak egészen magános hasznáig aljasúlt nézetei szerint történjék. De meg lőn mégis szüntetve az igazságtalanságnak legalább azon kiáltó része, miszerint eddigelé az ugyanazon osztályú, urbéres népet is, mely e terhet egyedül viselé, az ötvenkét megye a maga keblében önkénye szerint, különbözőleg terhelte; meg lőn szüntetve az önkény hatalmának minden igazság mértékén túl csaponghatása.

Közös adózás.

A közös teherviselésnek, közös adózásnak, mint történelmünk eddigi folyamában látók, megyei s országgyüléseken annyiszor, annyi hévvel és szenvedélylyel megvitatott kérdését nem csak az adózó nép iránti igazságérzetből, hanem még inkább azért kivánta megoldani a reformpárt, mert ez leendett a leghatalmasb eszköz a nemzet külön osztályainak érdekben egybeforrasztására, a jogok és terhek egyenlősítésére, szóval a demokratia elvének életbe léptetésére. Miután a kormány felelőssége még csak a jámbor kivánatok sóvárgásai közé tartozott, említők, miként maga a reformpárt is egyelőre csak a megyei hatóságok

1844. kezelése alatt lévő házi adóban kivánta megvalósítani a közteherviselés elvét. De láttuk azt is, mikép az ország újjászületését eszközlendett elv, pártkérdéssé fajulván, az elcsábított köznemesség által elkövetett botrányos kicsapongások közt, a megyék többségében megbukott. Az országgyülésen tehát, látván az utasítások által megkötött rendek, hogy a közös adó kérdése többséget nem nyerhet, azt szavazatra sem kivánták bocsátani; hanem, mivel az elvet, az utasítások daczára is, csaknem egyértelmüleg pártolták, más alakban kisértették meg annak valósítását. Hogy utasításaiknak megyei pártviszonyokat képviselő fékjeitől menekülve, a nemzet életérdekeit rejtő fontos tárgyról független meggyőződésből szólhassanak, a házi adó kérdését egyszerüen mellőzték, s egy országos küldöttséget neveztek ki, mely véleményt adna: mikép volnának az ország közszükségei legczélszerübben fedezhetők? A választmánynak, mi nem sokára financziális választmány nevet nyert, kiküldésében a főrendek is örömmel megegyeztek. Mind a két teremben lelkesülés közt hangzott végig az adómentességről való lemondás igazsága; és ez lőn kitűzve a választmányi munkálat homlokára. E határozat a nem-adózás hőseit országszerte elbátortalanítá; s minden jó hazafiban azon remény ébredt, hogy, mivel a közös teherviselés elvei átalánosan, a hadi adóra is kiterjesztve, még nem alkalmazhatók, Széchenyi István említett telekdíj-terve szerint fog a nemzet minden osztályainak adózása eszközöltethetni. E remény csaknem bizonyossággá vált, midőn a közös teherviselés elvét a rendek 29 szóval 19 ellen s utóbb a főrendek is elfogadták. Széchenyi ez nap, mint a nemzeti ügy jobbra fordúltának ünnepén, fényes diszöltözetben jelent meg a főrendek házában. Ennek következtében kisérletet tőnek a rendek a házi adó közös viselése iránt. De miután ez 15 szóval kevesebbségben maradt, határozottá lőn, hogy addig is, míg a közös teherviselés egész terjedelmében alkalmazást nyerhet, mind azt, mit a nemzet a közszükségek fede-

zésére ajánland, a közös teherviselés elve elfogadásának jeléül, minden honpolgár viselje. A nép azonban, mivel ezenfelül még hadi adót s más terheket is hord, a közszükségre ajánlandó közös adóhoz csak negyed részben járuljon. A rendek táblájának véleménye különösen oly kedvező volt ezen közszükségekre fordítandó közös adó tekintetében, hogy összesen csak két megye, Bács és Turócz, szavazott ellene. 1844.

Míg a financz-választmány ezen adó tervén dolgozott, gróf Széchenyi István minden követ megmozdított a nemesi adózás életbe léptetésére. Egyebek közt augusztus végén lement a pest-megyei közgyűlésre, s ott egy küldöttséget kivánt kineveztetni, mely kijelölné a pontot, melynél a jelen körűlmények közt, midőn az országgyülés már végéhez közelget, mint legkevesebbnél meg lehetne állapodni. A választmány, s annak véleménye nyomán, Pestmegye rendei, évenkénti három millió forintban állapodtak meg, mint legkevesebben; s ezen véleményt, közös elfogadás és követeik általi pártoltatás végett körlevelek által a többi hatóságokkal is közölték. E taktikának nagy lőn eredménye. E felszólításra a többi megyék is pótló utasítást küldhettek az iránt követeiknek; holott különben könynyen megtörténheték, hogy a terjedelmes fináczmunkálat feletti tanácskozás alatt vége szakad az országgyülésnek.

Ezen előzmények után a rendek, a kimondott elvek szerint, a közszükségek (utak, vasuti kamatpótlások, különféle intézetek stb.) fedezésére a jövő országgyülésig 10,340.000 vagy is évenként 2,585.000 forintot ajánlottak. Miután a főrendek már a közös adózás elvét elfogadták, alig kételkedhetett valaki, hogy a rendek ezen ajánlata is el lesz általok fogadtatva. „Már alig hiányzott valami határozni való, — igy tudósíták küldőiket Békés megye követei — már mindenki a reája eső mennyiséget vetegeté; mi bennünk örömtől repesett a lélek: szétdúlva láttuk az előitéletek tömkelegét, megoldva az eszmék bonyolódott-

1844. ságát, mely annyi véráldozatokat látszott (a megyei korteggyűléseken) követelni, sőt enyészetünket magába burkolni; hittük, hogy visszatérhetlenűl meg van téve a lépés, és Magyarország posványai rövid időn ki lesznek száradva, feneketlen utjain vaspályák vonulnak keresztűl, a kereskedés terhelt hajói szeldelik vizeinket; s végre Magyarország szétdarabolt életének egybeforrasztására a szerencsés alapot megvetve lenni láttuk a remény és gondolat szárnyain."

Azonban egyelőre nem is sejtett sziklán mind e szép remények hajótörést szenvedtek. A főrendek azon okból, hogy csak lassan kell a nemességet az adózáshoz szoktatni, a tiz millió helyett a jövő országgyülésig csak hármat szavaztak meg, melyből évenként egy-egy millió szedetnék be. A rendeknél ennek következtében azon elv hozatott szőnyegre, miszerint kezdeményezési joguknál fogva az adó öszletét csak ők határozhatják meg; a főrendeknek volna ugyan szavok a rovatok kijelölésében, melyek közt az adó felosztandó; de a rendektől megajánlott öszletet kötelesek elfogadni. És ezen elvhez annál szilárdabban ragaszkodának a rendek, minthogy ezen első eset példája a jövőben is mindannyiszor felhozatnék majd a főrendektől, mi az alsó ház jogát veszélyeztethetné. Csak öt megye kivánta elfogadni a főrendek által ajánlott egy milliót; a többiek követei már csak azért is fentartani kivánták előbbi határozatukat, mivel a fizetési hajlam erősítésére eredmény kell: ezt pedig egy millióval, mely annyi szükség közt felosztva szétporlanék, elérni lehetetlen. És keserűen kikeltek a főrendek többsége ellen, mely előbb a házi adó elvállalása ellen annyi pártszenvedélylyel harczolt a megyékben; most pedig a közteherviselési elvet elismerni ugyan s alkalmazni is kivánja; de oly módon, hogy egy részről a rendi tábla jogát sérti, más részről az adóösszeg csekélységéből származandó eredménytelenség által egyelőre megbuktatni szándékozik a három év eltelte után a nagy elvet. „Nincs

arra példa alkotmányos nemzetek közt — ugymond Klauzál — hogy az alsó ház ajánlatát, mennyiségre nézve, igy meghiúsítatná a felsőkamara; s ez természetes, mert a felső házban kormányférfiak birnak túlnyomósággal; s a pénzajánlás szabályozását nekik engedni, annyi, mint magának a kormánynak kezébe adni .... Mi jó fegyver fogna lenni azon urak kezében, ha az egy milliót feltűnő eredmény nem kisérné, mondani az elámitott alnemességnek: ime atyámfiai, állításunk valóban igaz: az az egy millió is csak ugy eltűnt a közép nemesség kezei közt ... Nem viszünk tehát haza eredményt; majd az lesz az eredmény, hogy növekedni fog a meggyőződés az adózó nép túlterheltetésének nagy igazságtalansága ellen, s a nemzet kitisztúl minden illusióiból.“ A főrendek engedni nem akarván, az adó ügye zátonyra feneklett, melyről többé le sem szabadúlhatott ezen országgyülésen, minthogy az elvharcz a két tábla közt épen a végső napokban fejlődött ki. Széchenyi István a főrendek által elismert két elv, a közös teherviselés és az országos pénztár-igazgató felelősségének elve miatt, még a november 10-ki ülésben is óhajtá a rendek részéről az engedést, de siker nélkül. S igy a közös teherviselés annyi nehézséggel kivívott elvének alkalmazása ismét csak a jövőtől várta megvalósulását. 1840—1843.

Hátra van még elbeszélnünk azon törekvéseket, melyek ezen országgyülésen az ország törvényes kormányzati függetlenségének szilárdítására valának irányozva. Ezen irány, mint mondók, különösen két tárgyban nyilatkozott: a „partium“ s az Erdélylyel való unio és az anyagi érdekek kérdésében.

A „partium“ ügye jelenleg következő stádiumán állott: miután az 1836-ki törvény Erdély elszakadt részeinek visszacsatoltatását megrendelte, de a törvény az erdélyi kormányszék ellenzése miatt végre nem hajtatott, s ennek következtében ama részek (Közép-Szolnok, Kővár, Zaránd és Kraszna megyék), főispánaiktól gátolva, követeket az A „partium“ ügye.

1844. országgyülésre nem küldöttek: a rendek, a törvény foganatosítása végett, a királyhoz folyamodván, egyszersmind az országgyülésre meg nem jelent megyéket a törvény értelmében pörbe fogatták. A biroság itélt, s a meghivott de meg nem jelent megyéket a törvényes birságban elmarasztalta. Ezen itélet végrehajtását a rendek mindannyiszor megújittatni rendelték, valahányszor a megyék a követküldést elmulasztják. Az ügy tehát azon anomal helyzetbe volt beékelve, hogy, miután a kormány, mely előbb a törvény megalkotásában megegyezett, de most annak végrehajtását ellenzé, — a részbeli megyék, melyek a törvényes birságban elmarasztaltattak, bár szivesen küldték volna követeiket az országgyülésre, de mivel a kormányhivatalnokok, a főispánok követválasztó gyüléseket nem tartottak, — a törvény kötelezésének nem felelhettek meg: a kormány ellenzé a törvény végrehajtását, és mivel az végre nem hajtatott, mégis az ártatlan megyék bünhödtek. E helyzet megszüntetése végett báró Wesselényi Miklós számos közép-szolnokiak aláirásával kérelmet nyujtott be az országgyülés rendeihez. Ezeknél, ennek folytatában, október 11-kén, a midőn a folyamodvány tárgyaltatott, igen heves vita támadt a tárgy felett; a kormány kétszinü magaviselete erősen megrovatott. „Midőn a kormány ama törvény hozatalába beleegyezett, — ugy monda egyebek közt Szentkirályi Móricz — ugy látszik, előre föltevé, hogy azt végre hajtani nem fogja .... Ő semmit sem vár felülről az ország jövőjére nézve, s felhivja a rendeket, ki ellenkező véleményben van, álljon fel, s hazudtolja meg őt ezen ügyben. Ő sem tehetséget, sem jó akaratot nem lát, s nagy idejének tartja, hogy a rendek magok nyúljanak cselekvéshez.“ Inditványozza e végett, hogy II. Ulászló törvényeinek nyomán az érdeklett főispánok feleletre vonassanak. Beőthy erős kikelésekkel teljes beszédében nemzeti veszélynek nyikatkoztatja, midőn felülről nyujtatik példa törvényszegésre. Az országgyülésnek vége közeledvén,

a rendeket elborítá a sok munka eredménytelenségének érzete, s e tárgyban, melynél világosabban semmi sem bizonyítá a kormány jó akaratának hiányát, általában szabad szárnyra bocsátották keserü érzelmeik ömlengését. „Vizsgáljuk meg — ugymond ismét Szentkirályi — mi sikere volt 1790 óta a nemzet erőlködéseinek azon organikus kérdések körül, melyek eddig szőnyegre kerültek? Nekünk szüntelen ugy kell dolgoznunk, hogy hátunk megett mindig megannyi tárgy marad; mi örökké csak próbálgatni vagyunk kénytelenek: vajjon mely alakban tetszik ez vagy ama reform a kormánynak? Ennek oka abban fekszik, hogy a kormányzási rendszer ellenkezik a törvényhozás alkotmányos elveivel.“ A feliratban tehát, melyben a részek valahárai visszakapcsoltatását erős hangon követelték, egyebek közt Ulászlónak a felelősségről szóló törvényére is hivatkoztak a rendek. De a főrendek tábláján a felirat, időhiány miatt, föl sem vétetvén, a részek ügye ismét a régiben maradt. 1844.

Mi alatt a részek visszacsatolásának kérdése tárgyaltaték, egész Erdélynek Magyarországgal való szorosabb egyesülése újra szóba hozatott. Már négyszer intéztek az ország rendei feliratot a királyhoz, hogy ezen egyesülés eszközlése végett egy országos választmány neveztessék ki, mely Erdély rendeivel az egyesülés módjairól értekeznék. Ezekre minden sürgetés daczára sem érkezett válasz eddigelé. Most tehát e kérelem ötödször is megújíttatott. De, bár Erdély rendei is hasonló óhajtást fejeztek ki múlt országgyüléseiken az egyesülés iránt, e kérelemnek most sem lett sükere. A kormány, mely az országnak bárhonnan eredő erősödését féltékeny szemmel nézte, most is válasz nélkül hagyta a feliratot. Unio Erdélylyel.

Azon discussióknak, melyek az országgyülést megelőzött három év alatt a sajtó és megyei közgyülések terén reformkérdéseink felett annyi hévvel, sőt szenvedélylyel folytak, nem kis része anyagi érdekeink körül forgott. Anyagi érdekek.

1844. Ezen érdekek gyarapodásának s kifejlésének akadályait, miként fentebb láttuk, főkép vámviszonyainkban s közlekedési eszközeink hiányosságában találta a közvélemény. És alig volt megye, mely ennél fogva a vasutak s vámviszonyok kérdésében ne látta volna el utasításokkal a maga követeit. Az anyagi érdekek kifejtésének kérdése általában az égető szükségű kérdések közé számíttatott; s nem ok nélkül. Régi és alapos panasza volt az országnak, hogy anyagi érdekei a részrehajlólag kezelt vámrendszer által az osztrák tartományok érdekeinek áldoztatnak fel; s míg ekkép egy részről a nemzet a köz elszegényedés örvénye felé sodortatik, más részről az ország törvényes kormányzati függetlensége is tetemesen sértetik. Ama számtalan panaszok s feliratoknak, melyek által a nemzet e sérelem és baj orvoslatát sürgette, eddigelé alig volt más eredménye biztatásoknál; legjobb esetben egy-két alsóbb rangú kereskedelmi czikk vámja szállíttatott alább; de a jóllét kifejlését gátoló igazságtalan coloniális vámrendszer egyre fenmaradt. A viszonyosság a legtöbb és legfontosabb czikkelyekre nézve mind egyre hiányzott; számos iparágak s gyártmányok három s négyszer, többek egész tizszer annyi vámmal terheltettek, ha tőlünk Ausztriába vitettek, mint megfordítva; belső gyártásunk, a külföldről behozott kellékek fölötte nagy vámjá által, igen megnehezíttetett; nyers termesztményeinknek a kiviteli utak a külföldre az osztrák ipar védelme miatt visszatorlásúl felállított túlságos vámok s más akadályok által még mindig annyira zárva tartattak, hogy kénytelenek valánk azokat egyedül Ausztriának adni el, mely aztán concurrentia nélkül szabta meg azok árát; ellenben piaczainkról a külföldi gyártmány a tilalommal határos vámok által végkép kiszoríttatott, s azokat egyedül osztrák gyártmány árasztotta el. Például, 1841-ben, az Ausztriából kivitt, összesen 61 millió frt értékű gyártmánynak négyhetede hozatott Magyarországba. Szóval, belgyártásunk megnehezíttetett, hogy az osztrákkal a versenyt ki

ne állhassa; külföldi jó és olcsó gyártmány behozatala csaknem lehetetlenné tétetett; termesztményeink egész kivitele viszont Ausztriára szoríttatott. Igy történt, hogy kereskedelmi mérlegünk évenként több millió frt veszteséget mutatott ki. A külföldi, tehát érdekünkben nem részrehajló, s hivatalos adatokból merített Becher statistikája szerint, bevitelünk évenként mintegy 65 millió frt értékű vala, míg kivitelünk körülbelől csak 60 millió frt értékre emelkedett. Fő oka e nem kedvező mérlegnek kétségtelenűl abban keresendő, hogy anyagi érdekeink más, önkényleg adóztatható tartományok jóllétének gyarapítására zsákmányoltattak ki; s azoknak czélszerűbb igazgatása a törvényhozástól önkényesen elvonatván, az osztrák tartományok nemcsak a külföld, hanem még Magyarország ellenében is védvámrendszer által kegyeltettek. 1844.

A rendek, midőn ezen országgyűlés folytában anyagi érdekeink felett kezdének tanácskozni, a bajok mind két forrására egyenlő buzgalommal kiterjesztették figyelmöket; s meg valának győződve, hogy anyagi jobblétet csak ugy lehet előidézni a hazában, ha egy részről a külfölddel biztos és olcsó közlekedési eszközök teremtetnek; más részről a vámviszonyok méltányosabban szabályoztatnak, s e végre a vámok és harminczadok rendezésének jogát a törvényhozás magának visszaszerzi. E két fő pont adta az irányt a tárgy feletti tanácskozásaiknak.

Fiumei vasut.

Mi az elsőt, a külfölddel való egyenes közlekedés eszközeit illeti: a Kossuth által indítványozott s annyi hírlapi czikkben kifejtett, pártolt s ajánlott pest-fiumei, vagy legalább vukovár-fiumei vasut eszméje oly roppant népszerűséggel birt az országban, hogy azt mellőzniök sem lehetett volna a rendeknek. Negyvenhét megye adott reá követeinek pártoló utasítást. Egy vasut, mely a Dunát a magyar tengerparttal összeköttetésbe hozná, már maga is elegendő, minden esetre szükséges eszköznek tartatott a végre, hogy kereskedelmünk ama coloniális, szolgai bilin-

1844. csektől, melyekkel azt Ausztria egy század óta leláncolva tartá, felszabadíttassék. Igy történt, hogy a kereskedelmi tárgyakban munkálkodott választmány e felett oly véleményt nyujtott be a rendek táblájának, „hogy a fiumei pálya építéséhez minél előbb hozzá kell fogni; mert minden év, melyet e részben mulasztunk, új és tetemes veszteséggel öregbíti azon szenvedőleges állapotot, melyben külkereskedésünk sinylődik; — s már ennél fogva is ezen vaspálya felállítását magán vállalkozás tárgyává tenni nem lehet; de nem lehet ezt tenni főképen még azért sem, mert ezen vaspálya külkereskedésünk kulcsát, legfőbb utját képezendi, melytől a haza jólléte függ."

Az ország rendeinek pártolása, s a népszerűség, melyben e vasut ügye országszerte részesült, a valószinűségnek oly magas fokára emelte annak életbe jövetelét, hogy már a kormány kegyeivel elárasztott Trieszt is remegni kezdett a vetélytárstól, melyet Fiumében, ha azt a Dunával vasut kötendi össze, támadni hitt. Fiume kereskedése igy is, mint volt, száraz uti összeköttetésben a Dunával, évről évre megnyugtatólag gyarapodott; minek következtében alig lehetett kételkedni, hogy mihelyt Fiume vasutat nyerend, azon egész kereskedés, mely magyar termékkel eddig Trieszten át űzetett, azonnal ezen olcsóbb ut felé veendi irányát. Trieszt ennél fogva minden követ megmozditani szándékozott, hogy a fiumei vasut létrejöttét meggátolja. Bruck Károly, a trieszti Lloyd igazgatója, e végett ármányhoz nyúlt, s a pályát 4% biztosíték mellett felépíteni ajánlkozott. A cselt nem volt nehéz fölfedezni; és a triesztiek e törekvése, ha lehet, még öregbíté nálunk a lelkesedést az alduna-fiumei vasut iránt. A pálya tervét egy fiumei társaság elkészíttetvén, annak felépítésére is nagyobb biztosítást nyújtott az országgyülésnek; minek következtében a rendek háza, október 12-ki ülésében, következő határozattal zárta be e tárgy feletti tanácskozásait: a kiküldendő országos választmány egyezkedjék a fiumei és semmi

esetre ne a Bruck-féle trieszti társasággal; ha a fiumeivel megegyezni nem tudna, adjon elsőséget azoknak, kik a kijelölt alduna-fiumei vasutvonalra legkedvezőbb feltételek alatt vállalkoznak, a nemzet részéről öt százaléknyi jövedelmet biztositván számukra. Ha másfél év alatt ily vállalkozók nem találtatnak, maga a választmány készittesse el az előleges munkálatokat s terveket; a szükséges költség beszerzésének módjáról pedig a jövő országgyülésnek véleményt nyujtson be. E határozat a főrendek elébe kerülvén, a nádor főherczeg akként nyilatkozott, hogy hiszi, mikép ily feltételek alatt a kormány maga is hajlandó felépiteni a vaspályát. E nyilatkozat következtében a főrendek egyenesen felszólitani kivánták a kormányt e vállalkozásra. De a rendeknek semmi bizodalmok sem volt azon kormányban, mely eddig Triesztet szinte elárasztá kedvezéseivel, Fiume irányában pedig semmi egyebet nem tett a gáncsoskodásnál s akadályozásnál; minél fogva magánszerződést semmi esetre sem akartak kötni a kormánynyal. 1844.

A középponti vasutra nézve, mely Pestet egy részről Pozsonynyal és Bécscsel, másról Debreczennel kötné öszsze, a szerződés a helytartótanács által már a tavasz elején megköttetvén, a pálya készitése tényleges is megkezdetett.

A vámviszonyok rendezése.

Az Ausztriával való vámviszonyok tekintetében, miként már fentebb emlitém, igen megváltoztak nálunk a nézetek. Néhány évvel elébb alig óhajtott valamit nagyobb hévvel a nemzet, mint amaz iparölő vámrendszernek olyképi módositását, hogy a közbenső vámok hazánk s az osztrák örökös tartományok közt végkép eltörültessenek. Ezt akkor még áldozattal is kész volt volna a nemzet megváltani. Most ellenben, bár a vámrendszer kártékony hatásáról ugyanaz maradt a meggyőződés, nemcsak a megváltást, de még az egyszerű eltörlést is ellenzette a közvélemény. A német vámszövetség történetéből meritett tanulság általánossá tette azon meggyőződést, hogy nemzetiségünket a

1844. német nemzetiség túlnyomó hatása ellen —, önállásunk, kormányzati függetlenségünk maradványait pedig az osztrák absolutismus foglalásai, nivellálni szándékozó törekvései ellen semmi sem védte eddigelé oly sikeresen, mint épen e közbenső vámvonal, mely által Magyarország mintegy külfölddé lőn Ausztria irányában. A' gondviselés művének tekintetett, hogy ama fonák szabály, melylyel a bécsi kormány hazánkat elnyomni szándékozott, magát olyképen bosszúlta meg, miszerint épen azt segített megvédeni, mi ellen Bécs három század óta folytonosan támadó harczot vívott, nemzetiségünket s kormányzati önállóságunkat.

E vámvonalt tehát, mely, a bécsi kormány által kitűzött czélon kivűl, nekünk oly hasznos szolgálatot tőn, a jövőre is fentartani, és csak a' rendszert, a szabályozást kivánták akképen megváltoztatni a rendek, hogy abban tökéletes viszonyosság foglaljon helyet; és miután eddig az osztrák ipar védetett a vámszabályok által a magyar ellen, ezután a magyar védessék a már különben is sokkal erősebb osztrák ipar ellen. Eltökélve, mindent megkisérteni, hogy a vám és harminczad szabályozását, a régi törvényeken alapúlt alkotmányos jogok szerint, a törvényhozás körébe visszaállítsák, a feliratban, melyet e tárgy iránt készítettek, nem azt sürgették többé, mit eddig a hasonló feliratokban, hogy a király a vámviszonyokból eredő bajokat és sérelmeket orvosolja; hanem, miután hazánk kereskedésenek szomorú állapotát lefestették, és miután megmutatták, hogy ennek oka s forrása azon igazságtalan vámrendszer, mely egy század óta rólunk nélkülünk s egyenesen érdekeink ellen intéztetett: kijelentik, hogy a nemzet ezen állapotot még e jelen országgyülésen, a viszonyosság elvei szerint, megváltoztatni kivánja. És e végett kérik a királyt, hogy a törvényjavaslat szerkesztéséhez szükséges adatokat velök közöltesse. — A főrendek azonban csak azon feltétel alatt egyeztek meg e felirat felterjesztésében, hogy belőle mind az, mi a védvámrendszerre vonatkozik,

egyszerüen kihagyassék; mi aztán, nehogy a felterjesztésnek utját állja, meg is történvén, ez szeptember 13-kán felküldetett. 1844.

A kormány válasza.

A kormánynak régi szokásai közé tartozott: azon tárgyakban, melyekben a nemzet kivánatának igazságát s helyességét nem tagadhatta, de a kivánatot teljesíteni kényuralmi hajlamainál fogva nem szándékozott, hogy magát szemrehányásoktól s további sürgetésektől megmentse, vagy épen nem, vagy csak az országgyülés végperczeiben adni választ az ország rendeinek. Ez történt most e felirattal is: ámbár az országgyülés bezárásának határnapja már ki volt tűzve, a válasz mégis egyre késett. De a kormány ezen eljárása most nem csak elkeseredéssel töltötte be a hazafiak kedélyét, hanem őket cselekvésre is ösztönözte. Miként fentebb említők, a múlt években több helytt olynemű védegyletek támadtak, melyeknek tagjai arra kötelezték magokat, hogy némely szükségeiket csak honi gyártmányokkal fogják kielégíteni. Ezen eszme most mind általánosabbá lett; és többekben kivánság ébredt a védegyletet országossá, nemzetivé alakítani. Különösen buzgó apostolává lett az eszmének Kossuth Lajos, ki a Hírlap szerkesztésétől nem régen megválván, munkásságát most kiváltképen az egyesületi téren fejtette ki. Ő, október elején Pozsonyba rándulván, a védegylet ügyében oly hévvel agitált, hogy az kevés idő alatt mind a törvényhozó karban, mind azon kivűl, számtalan pártolókra talált. Még a nővilágban is sokan lelkesedéssel ragadták meg a népszerűvé lett eszmét. S igy lőn, hogy az országos iparvédegylet oktober 6-kán magát megalakúltnak jelenthette, elnökéül Batthyáni Kázmért, alelnökéül Teleki Lászlót, igazgatójául Kossuth Lajost, s e mellé az ország legkitűnőbb férfiai közől egy állandó bizottmányt választván. — A védegylet keletkezte egy hatalmas tüntetés volt a nemzet részéről az anyagi érdekek hiányain segíteni vonakodó kormány ellen. E tüntetés után a kormány nem tagadhatta meg egészen a

1844. választ az ország rendeinek vámügyi feliratára; de késett azzal, a meddig lehetett, s a válasz csak november 7-kén adatott ki, holott 10-kére már ki volt hirdetve az országgyülés bezárása. Tartalma e válasznak lényegileg következő: „hogy a nemzeti ipar előmozdítására a kormány eddig többet nem tett, a súlyos körülményeknek tulajdonitandó. De az ügyet szivén hordja, s valamint maga ügyekezni fog az ország anyagi érdekeinek felvirágzását eszközleni, ugy, reméli, a jövőben a rendek is méltányosan hozzájárulnak az akadályok elmozdításához. A kivánt adatokat majd a jövő országgyüléssel közlendi.“

A kormány e válasza kimondhatatlan megindulással fogadtatott a rendek házában, kiket egyébiránt is mind ingerültebb hangulat szállott meg az országgyülés végének közeledtével, látva tizenkilencz hónapi fáradalmas munkálkodásuknak eredménytelenségét. Épen e napokban hiúsúlt meg a remény az iránt, hogy a nemzet leghőbb kivánatait, legégetőbb szükségeit illető tárgyakban még ezen országgyülés alatt lehessen törvényt alkotni. E napokban bukott meg a városok és kerületek rendezése, a hitelintézet, a „partium“ ügye, az ország anyagi érdekeinek emelésére fordítandó közös adó kérdése stb. Nem rég panaszolta be Pest követe, hogy a kormány iparunk s kereskedelmünk kifejtését még az egyesületek terén is gátolja, ezen egyesületeket, különösen az iparegyletet s a kereskedelmi társulatot korlátolni törekedvén. A rendeknek mind ezek miatt elégületlen, ingerült kedélyét csordúltig fájdalommal s keserűséggel töltötte meg a kormány e válasza. Az elhatalmazott ingerültség, keresztültörve minden korlátokon, melyeket eddig a mérséklet s a felsőség hagyományos tisztelete emelt, szenvedélyes szónoklatokban ömledezett. „Föl kell valahára ébrednünk százados lethargiánkból — igy kiálta fel Bezerédy István — és a mit határainkon felállítani nem engednek, fel kell állítanunk saját házaink küszöbeinél .... Ha nem akarunk idegen ipar járma alatt nyögni

mindörökké, egyesüljünk a védegyletben!" — Szentkirályi örömét fejezte ki a történet fölött, s köszönetet mondott a kormánynak ezen leiratért; „mert, ugymond, ha a királyi válasz némi kis engedményt nyujtana, nem engedné felébredni ama lelkesedést, mely most e válasz hallatára el fog terjedni a hazában az öncselekvés terén." 1844.

Bővebben beereszkedett a válasz birálatába az alsó táblai reformpárt vezérszónoka, Klauzál Gábor, következő beszéddel zárván be az ingerült kitöréseket: „Azt kellene hinni, hogy e válasz által, ha benne az ország függetlenségét biztositó 1790-ki 10-dik törvényre hivatkozás nem történnék, föl van függesztve egész alkotmányunk, midőn a kormány a helyett hogy a törvényhozásnak adatokat nyujtana, azt igéri, hogy majd fog rólunk gondoskodni. Ily tény után különösen hat reá a leirat e kifejezése: „perchara natio" stb.........A kormány hivatkozik rendelkezésekre, melyeket érdekünkben tett: de hogyan teheti ezt, ő megfogni nem képes. Mert álljanak elő, kik e teremben a hatalmat védeni szokták, s mutassanak fel ilyes intézkedéseket. És mégis a leiratban azok nem csak említtetnek, hanem még az is mondatik, hogy ezen reánk jótékony rendelkezésekben azért nem ment tovább a kormány, mert súlyos körülmények akadályozták. Ő nem tudja, mik lehetnek e súlyos körülmények. Ha azon viszonyok értetnek, melyek Magyarország s az örökös tartományok közt adó tekintetében fennállanak: miért nem mondatott ez ki nyiltan? Legalább azon hivatalnokok, kik a közös teherviselés ellen izgattak, ezután megszüntek volna fondorkodni. De az adóviszonyok sem igazolhatják ezen eljárást. Ily múlt után nyujtatik ugyan némi reménysugár vámviszonyaink rendezése iránt; de ő ugy látja, hogy még ez igéret sem függetlenségünk alapján tétetik: azontúl sem fogják iparunkat védeni saját vámsorompóink; hanem hihetőleg e sorompók pénzen megváltása terveztetik az örökös tartományok javára." Végül az előadott nézeteket

1844. határozatba foglaltatni idítványozván, törvénytelennek nyilatkoztatja azon rendszert, mely ellenünkben fennáll; s kimutatván, mikép a nemzetnek egyedül saját erkölcsi erejére kell támaszkodnia, bizton hiszi, hogy a képviselő testületnek e lépése meg fogja teremni a maga gyümölcseit.

A rendek határozata; bizalmatlansági szavazat.

A határozat, mely aztán Klauzál e beszéde értelmében szerkesztetett, kijelenti: „mikép a rendek a kormány válaszát a legnagyobb nehezteléssel fogadják. Leteszik a tárgyat, s keserű panaszra fakadni gyáva siránkozásnak tartván, többé felirni nem fognak; kinyilatkoztatják mindazáltal, hogy a Magyarország s az örökös tartományok közt létező vámrendszer törvénytelen s olynemű, melynek czélja gátolni a honi műipar kifejlését. Ily helyzetben a rendek csak polgártársaik szilárd és állhatatos kitűrésében keresnek menedéket. Kijelentik, hogy az ország függetlenségét idegen tartományok érdekeinek alárendelni nem engedik, s a védegyletet, mely ezen érdekek védelmére magát épen e napokban constituálta, a törvény pajzsa alá helyezvén, abban találják a védvámrendszert, mely a polgárok küszöbeinél fog őrködni a magyar műipar s kereskedés érdekei felett. A kormány iránt azonban, e körülmények között, bizalmukat elenyészettnek nyilatkoztatják. És minthogy eleve tudják, mikép e határozat a főrendi többségnél ellenzésre találand, azt a felső házzal közleni sem kivánják; hanem egyszerűen az országos irományok közé igtatják.“ A kormány iránti bizalmatlanság e kijelentésében nagy része volt az erdélyi részek visszakapcsolása ügyének is, mely egy szint' e napokban érkezett királyi válaszban hasonlókép a jövő országgyülésre halasztatott. Az illető határozatban a visszakapcsolás elmulasztását a rendek egyenesen a végrehajtó hatalom hanyagságának tulajdonították, kijelentvén, hogy vagy nincs a végrehajtó hatalomban elég tetterő, vagy, ha van, azt használni elmulasztotta.

A bizalmatlansági szavazat méltánylásában a pártok szinezete szerint különböző volt a vélemény az országban.

A reformpárt azt általában nagy megelégedéssel fogadta, ugy tekintvén azt, mint az alkotmányosság elvének pártjok képviselői által tett erélyes nyilatkozatát; mint saját pártjok morális erejének s bátorságának öregbedését, mi nem késendik hatalmas lökést adni a nemzeti átalakulásnak. De épen azért, mivel az esemény valóban szükségkép változást vont maga után a kormány politikájában, valamint azért is, mivel e bizalmatlansági nyilatkozat a főrendi conservativ pártot, a kormány gáncsolt politikájának részesét is sujtotta: e pártnak az természetesen nem tetszhetett, s általa többféleképen rosszaltatott is. Azonban tekintetbe véve, hogy a nemzet fél század óta minden országgyülésein, de mindig sikeretlenül, sürgette az ország anyagi érdekeit oly igazságtalanúl terhelő vámviszonyok elintézését: és most a kormány még e fontos kérdés megoldására szükséges adatok közlését is megtagadta; tekintetbe véve továbbá, hogy a rendek e gyülés alatt mintegy száz, részben terjedelmes munkálatokat készítettek, és azok közől a kormány és pártja ellenzése miatt mindössze csak tizenhárom törvényczikkelyt lehetett megalkotni; végre tekintetbe véve azt is, hogy több nagy fontosságú tárgyra nézve, — minő péld.' a városok s kerületek rendezése, a hitelintézet, a fiumei vasut, az anyagi érdekek emelésére fordítandó telekdíjas közös adó, — a két tábla közti egyezkedés már azon pontig ért, hogy azokat az országgyülésnek néhány héttel meghosszabbítása hihetőleg kivánt eredményre vezeti; és a kormány ezt, miután a hadi adó megajánltatott, mégis minden fontosabb ok nélkül megtagadta: — egész meggyőződéssel állíthatni, hogy a kormány e bizalmatlansági szavazatot teljes mértékben megérdemelte. 1844.

Az alsó házban ez iránt magok a conservativ párt tagjai is meggyőződve lenni látszának; erre mutat legalább azon körülmény, hogy közőlök senki sem emelt szót a bizalmatlansági határozat meggátolására. Igazolták egyébiránt a rendek okait e határozat megalkotásában magok a con-

1844. servativ párt belső viszonyai is. E párt főrendi töredéke, elébb annyira összhangzó, a kormány akaratának oly feltételetlenül hódoló, most, a gyülés vége felé, szinte megoszlott véleményében, a kormány szellemét s eljárását illetőleg. Egy rész, a conservativ párt ifjabb része, mely azt óhajtá, hogy a kormány, eddigi tétlenségéből kilépve, maga ragadja meg a minden esetre szükséges s már a közszellemnél fogva el nem utalható reformok kezdeményezését. gr. Majláth Antal kanczellárt a jelen körülmények közt nem tartá elég erélyesnek s vállalkozó szelleműnek. E töredék, míg életben volt, gr. Dessewffy Aurélt tűzte volt ki, ennek halála óta pedig gróf Apponyi Györgyöt kivánta helyébe kanczellárrá kineveztetni. A conservativ párt e meghasonlásának s ama bizalmatlansági határozatnak az lőn következése, hogy Majláth Antal nem sokára le is mondott hivataláról.

És ekként az országgyülés bezárásának határnapja itt bosszús ingerültségben, amott meghasonlásban, minden oldalról elégedetlenségben találta az ország rendeit; minél fogva a nagyobb rész, pártkülönbség nélkül, valódi megnyugvással üdvözölte a napot, mely a kellemetlen helyzetnek véget vetend. A gyülés bezárásának szertartásait nem a király személyesen, hanem Károly főherczeg, mint annak biztosa, hajtotta végre november 13-án.

Az országgyülés eredményei.

Visszatekintve ezen országgyülésnek tizenkilencz hónapi munkálkodására, igaz ugyan, hogy csak igen csekély része végeztetett be, s még kevesebb emeltetett törvény erejére, azon nagy számú tárgyaknak, melyeket a közvélemény s közóhajtás e gyülésnek végzendőkül kitűzött, vagy melyekben a rendek munkálatokat is készítettek. Igaz ugyan, hogy fájlalni lehetett, mikép e számos tárgyak közől különösen a büntető törvénykönyv, noha annak szükségе általánosan elismertetett s éreztetett, életbe nem lépett; a megyei kicsapongások, municipális életünk e korcs kinövései, újabb törvény által nem korlátoltattak; a városok

rendezésének s törvényhozási részvétének kérdése ismét csak a jövendőre halasztatott; hogy a hitelintézetnek csak terve készült el; hogy a közös teherviselésben a kimondott elv tényleg már most nem alkalmaztatott; hogy fő közlekedési eszközeink egyesek jóakaratára bizatva maradtak, s tengerpartunk régi elhagyatottságából ki nem emeltetett stb. De, bár a közóhajtásokat nem valósította is meg teljes mértékben ezen törvényhozás: eredménytelennek azt, mint ekkor sok heves vérű s türelmetlen kedélyű állította, koránt sem lehet mondani; egy hatalmas lépéssel vitte az előbbre, czélja felé, nemzeti átalakulásunk nagy ügyét. 1844.

Különösen öt megalkotott törvénynek oly világos, mondhatni kézzel fogható a jótékonysága, hogy azt bővebben mutogatni felesleges; s ha rólok egynémit mégis szólunk, azt csak azért teszszük, hogy kitüntessük, mi hiányzott még ezekben a teljes bevégzettségtől.

Először is a magyar nyelvet és nemzetiséget illető törvény teljes győzelemre vitte politikai nemzetiségünk ügyét. Egy részről a nemzeti nyelvnek visszaadott minden őt megillető jogot, és a nemzetiség gyarapodásának biztos alapot vetett; más részről a hazában lakó idegen nyelvűekre nézve is kimondja, hogy semmi népfaj nyelvét erőszakosan elnyomni nem akarja, s csak a felsőbb nevelés, törvénykezés és közigazgatás körében követeli a magyar nyelv használatát; csak azt rendeli, hogy a latin helyett a magyar nyelv legyen azon kötelék, mely a hazának politikai nemzetiségét összetartja. Nem lehet mindazáltal eléggé sajnálni, hogy a Horvátországgal való érintkezés viszonyaiban a történtnél méltányosabb, a horvátokat is megnyugtató intézkedés nem jött létre; az ország határain belül pedig a külön ajkúak kivánatai legalább is a községek kebelében s a köznevelés körében nem teljesittettek.

A vallási törvény nem elégített ugyan ki minden méltányos igényt. Sajnálni kelle, hogy a vegyes házasságok tárgyában kimeritőleg nem rendelkezett, s igy a tárgyat,

1844. mely annyi ingerültséget szült, végkép nem fejezte be. De az átmenetet szabályozó törvény a kérdés legnehezebb részét csakugyan megoldotta: a vallások egyenlőségét puszta elvből valósággá változtatta, s közelebb hozta az igazi keresztényi szeretet uralmának korszakát, melyben minden keserűség, mely eddig a keresztény felekezetek közt létezett, végkép megszűnjék.

Azon törvény, mely a nem kiváltságos osztálybelinek az utat minden hivatalra megnyitotta, s teljes hivatalképességet adott, a demokratiai jogegyenlőség nagy elvének egyik lényeges részét léptette életbe, a válaszfalat az osztályok közt legalább egy részben lerontotta. Egyedül az vala sajnálatos, hogy ez csak részben történt, hogy az elv nem egész terjedelmében valósittatott meg. Sajnálatos vala, hogy a törvény ennél fogva nagy következetlenségben szenvedett; megadta a nemnemes polgároknak a képességet minden hivatalra; de azoknak választói jogáról, a hivataloknak ezen első lépcsőjéről, nem gondoskodott. E következetlenség eredménye lőn, hogy a törvény a nem-kiváltságos osztálybelieknek, főkép azon hivatalokra nézve, melyek választása nemesektől függ vala, inkább csak reményt adott a jövőre, mint tényleges valóságot a jelenben.

A birtokképességi törvény, mely a nem-nemeseket is joggal ruházta fel nemesi jószágok birhatására, a hivatalképességi törvénynyel ugyanazon demokratiai elvnek, a teljes jogegyenlőségnek készítette elő diadalát; s örök dicsőségére válik egy csupán kiváltságos nemesekből s nemesek követeiből alakúlt törvényhozásnak. Batthyáni Lajos, a főrendi ellenzék vezére, miután azt Széchenyi István s a közép segedelmével a főrendek házában kivitta, nem kételkedett egy magán levelében akként nyilatkozni, hogy ez a legfontosabb határozat mindenek közt, melyek száz év óta Magyarországon alkottattak. De valamint a hivatalképességi, ugy a birtokképességi törvénynek is volt egy hiánya, melynél fogva a nem-nemes polgárnak adott birha-

tási jog nem teremhette meg mind ama gyümölcsöket, melyeket tőle várni különben lehetett volna. E hiány abban feküdt, hogy a nemesi jószágok, nemesi földek is nem szabadíttattak fel egyszersmind az ősiség bilincsei alól. Azonban, valamint a hivatalképesség a választói jog megadását, ugy a birhatási képesség az ősiség eltörlését egy közelebbi törvényhozásban szükségkép maga után vala vonandó. 1844.

Végre a közmunkákat szabályozó törvény messze marad ugyan a czéltól, melyet akár az egyenlő közteherviselés igazságának —, akár a megasabb felfogású nemzetgazdaság igényeinek tekintetében elérnie kellett volna. De legalább egy lépést tett e czél felé, s elősegítette annak majdani megvalósítását, midőn legalább az ország külön helyhatóságaiban s ezek kebelében lakó jobbágyosztályra nézve egyenlősítette a közmunkai terhek viselését.

Az országgyülésnek ezen, törvénynyé vált főbb eredményei, tagadhatlan, igen jótékonyak, s tetemes haladást foglalnak magokban. Azonban még ezektől elnézve sem lehet e törvényhozást eredménytelennek állítani. A népek életében, a kifejlődés egyes lépcsőzeteit tekintve, nem csak a valóságos eredményt, a megalkotott hasznos törvények számát, kell haladásnak tekinteni. A haladás, valamint egyes embernél, ugy a népeknél is nem egyedül külső tényekben, hanem az eszmék tisztulásában és kifejlésében is egyaránt nyilatkozik. Miként a tények, ugy a megtisztult, kifejlett eszmék is, egy részről a múltnak eredményei, más részről a jövőnek csirái. És épen ezen szempont az, mely ezen országgyülést nevezetessé teszi.

A ki a magyar országgyülések eredményeit helyesen akarja megitélni, nem csak azt kell tekintenie, mi s minő törvényeket alkotott az ténylegesen. Abnormis helyzetünknek, mely hazánknak az absolut kormányzatú osztrák császársággal való vegyes házasságából származott, az is következése volt, hogy a törvényhozás kénytelen lőn irányt inkább adni a közvéleménynek, mint azt tőle venni. Más alkotmá-

1844. nyos országokban, hol a sajtó szabadon mozoghatott, ennek hivatása volt kifejteni az eszméket, indítványozni a teendőket: nálunk ez, miután a sajtó korlátolva volt, jobbára a tanácskozások körébe szoríttatott; s azért volt az eszmecsere is élénkebb törvényhozási tanácskozásainkban, mint bármely más nemzet parlamentjében; azért oly hosszúk s mégis oly gyakran eredménytelenek a tanácskozások, mint az sehol másutt nem volt tapasztalható. De ha, a sajtó korlátozottságának következtében, a törvényhozási tanácskozás hivatása lőn a teendőket indítványozni, az eszméket kifejteni s megtisztítani, és a közvéleménynek bizonyos, határozott irányt adni: kétségtelen, hogy ezen előkészítést is hasznos eredmény gyanánt kell tekinteni, ha különben azt kellőleg megtette a törvényhozás.

És e szempontból fogva fel ezen országgyűlést, bátran el lehet mondani, hogy annak eredménye nagyobb volt, mint bármely eddig lefolyt országgyűlésé. E törvényhozás munkálkodásainak s tanácskozásainak következtében számos nagy horderejű eszme jelentékeny haladást tett a nemzetben. Azon összesen száznégy tárgy közűl — mert nem kevesebbre megy minden ágazatokkal s külön tárgyalt részletekkel együtt azok száma —, melyek felett a rendek részint tanácskoztak, részint terjedelmesb munkálatokat is készítettek, csak néhányat kell említenünk, hogy fogalma legyen az olvasónak azon eszmetömegről, melyre nézve e köztanácskozások iránytűje gyanánt szolgáltak a közvéleménynek. Ugyanis, az említetteken kivűl még a következő főbb tárgyak fordultak meg a rendek házának asztalán: a Pesten építendő országház; a nemzeti szinház; a katonaság tartása, mi iránt valóságos eredménynek veendő, hogy e teher megváltására bizonyos összeg állapíttatott meg, minél fogva ezen, adóinkat elébb oly egyenetlenűl nyomó teher, egyenlően kivethető adóvá változott; országgyűlési szabad újság; minden évben Pesten tartandó országgyűlés; a só szabad árulhatása; a nem egyesűlt görög hitfelekezetűek

vallási viszonyai; unitárius vallás szabad gyakorlata; telekkönyvek behozatala; elemi tanodák s műegyetem felállítása; a népnevelés rendezése; a vakok, siketnémák és tébolyodottak intézeteinek felsegítése; a hajózást gátoló akadályok megszűntetése; a szólás-szabadsági sérelmek orvoslása; az irodalmi s művészeti tulajdon jogának biztosítása; a magánosok közti pénzviszonyok kiegyenlítése; az egyházi tized eltörlése; a községi jegyzők állapota; a mérlegek egyenlősítése; az ország közjavát előmozdító magánvállalatok biztosítása; a zsidók polgári jogai; az országgyülési követek igazolása stb. stb. 1844.

Soha nem terjeszté ki még több tárgyra figyelmét a magyar törvényhozás. És habár a tárgyak sokasága is akadályozta némileg az egyes kérdések megoldását; az eredmény legalább az lőn, hogy majdnem mindazon kérdések előkészítve örökittettek át a jövő törvényhozásra, melyeknek eldöntését a kor igényei szükséggé változtatták.

A fentebb részletesen előadottak közől még csak egyet, a két tábla ama határozatát említjük ismételve, mely szerint a közös teherviselés elve elfogadtatott. E szent elv Európa majdnem minden népeinél, hol az már tényleg életben van, csak hosszú, jobbára véres küzdelmek által vívatott ki. Kiváltságos osztályunknak valódi dicsőségére válik, hogy elég önzetlen tudott lenni, az igazság e követelését önként elismerni, az elvet elfogadni. A remény, annak valóságos életerőre emelése iránt, még ugyan nem teljesült, az ige testté még nem lett; de már maga az, hogy a nagy elv kimondatott, és az országos pénztár kezelése tekintetében mind a két tábla valóságos alkotmányos szabályokat, szoros felelősséget állapított meg, bizonyára oly haladásnak tekinthető, melynél nagyobbat eddigelő még nem tett a magyar törvényhozás. Sajnos ugyan, hogy félreértések, bizodalomhiány s a minden teherviseléstől irtózók fondorkodásai a nagy elvnek valóságos életbe léptetését ez uttal megakadályozták: de az ügy koránt sem bukott meg. Az

1844. engedmény, mely az igazságnak tétetett, nem volt többé visszavehető; a törvényhozók adott szavát a nemzet összesége nem feledte el többé; és alig kételkedett valaki, hogy azt a következő törvényhozás mulhatatlanul be fogja váltani. Mert az igazságot századokon keresztül el lehet rejteni; de ha egyszer kimondatott, a világ minden hatalma sem képes többé annak szavát elnémítani. És kétségtelenül ez volt a lefolyt országgyülésnek legnagyobb, leggyümölcsözőbb, leghatékonyabb horderejü eredménye.

„Ha egyébiránt e törvényhozás — ugymond Eötvös József — a várakozásnak meg nem felelt egészen, ha a tárgyak, melyeknek bevégzése majdnem biztosnak látszott, eldöntetlenül maradtak: ennek oka sem a véletlenben, minek nemzetek életére vajmi csekély a hatása; sem egyes emberekben nem keresendő. Az ok mélyebben fekszik, — fekszik azon bizodalmatlanságban, mely létezni fog mind addig, míg a felelősség kimondása által e bajnak gyökerei nem vágatnak el; fekszik abban, hogy, a követi utasitások következtében, egy törvényhozás helyett ötvenkét törvényhozást birunk, melyeknek mindegyike különvált irányt követ a másiktól, s hogy nincsen hely, hol a nemzetnek központositott érzete szabadon nyilatkozhatnék, hol érdekei valóságosan képviseltetnének ... Felelős kormány s törvényhozási összpontositás, — ezek a nemzet legnagyobb szükségei, ezek biztosithatják csak Magyarország alkotmányos haladását.“

THALY KÁLMÁN.

II. RÁKÓCZY FERENCZ FEJEDELEM EMLÉKIRATAI

A MAGYAR HÁBORÚRÓL.

1703-TÓL VÉGÉIG (1711).

Ötödik javított, történelmi jegyzetekkel kísért, s Rákóczy végrendeletével és a bujdosók sírfelirataival bővített kiadás.

Díszes 8-rét. Ára 1 frt.

KERESZTESY JÓZSEF.

KRÓNIKA MAGYARORSZÁG POLGÁRI ÉS EGYHÁZI KÖZÉLETÉBŐL

A 18. SZÁZAD VÉGÉN.

KERESZTESY J. egykorú eredeti naplója.

Díszes nagy 8-rét. 2 frt.

TARTALOM: Szüleimről. Gyermekségemről. Mező-keresztesi lakásom Miskolczi lakásom. Debreczeni lakásomról. H.-böszörményi lakásom. Akadémiai útra indúlás. Akadémiai út. Visszatérés. Anno 1780, 1781, 1782. Házasságom. Anno 1783, 1784. Presbyteriális személyek tétetnek. A királyhoz való recursus. Ez instantiában való hibák. A püspökhöz való folyamodás. A királyhoz való recursusra mi jött. Az oskoláról Váradon. Magamra tartozó dolgok. Némely változások s nevezetesebb dolgokról. Ezen esztendőnek felén megesett más dolgokról. Az ekklézsia dolgai. A halott prédikálásra és énekléssel való temetésre nézve d. 10. nov. tartatott vármegye gyülésen publikáltatott parancsolatok. Némely nevezetes dolgok. Anno 1785, 1786. Ez időtájban megesett nevezetesebb dolgok. Ezen esztendőre tartozó némely dolgok. Anno 1787. Szalacs. Anno 1788, 1789, 1790. Bihar vármegyében mint folytak a dolgok. A hazát mint kivánta orvosolni József. II. József császár halála. A magyar korona visszajöveteléről. Bihar vármegyei 2-ik gyűlés. Mint fogadta Bihar vármegye gróf Telekit. Ez időre tartozó magános gondolatok. Bihar vármegyei dolgok. Papokra s magamra tartozó dolgok. Diarium itineris Budensis. Bécsi út diáriuma. 1791. Ezen esztendőre tartozó nevezetesebb dolgok. Superintendentián folyt dolgok. Gróf Teleki Sámuel ő excellentiája bihari főispán. A budai zsinatról 1792. 1793. 1794. 1795. 1796. 1797. 1798. 1799. 1800. 1801. 1802. Debreczen megégése. 1803. 1804. 1805. 1806. 1807. 1808. 1809.

